

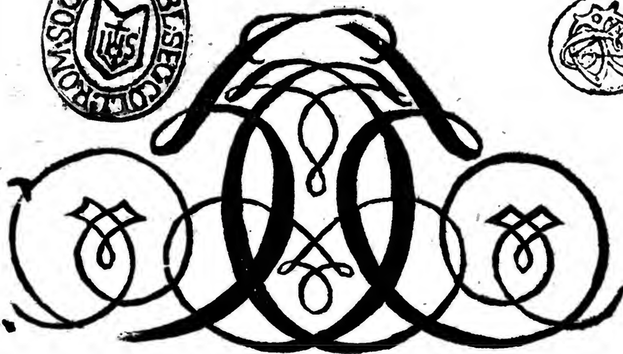
TEMPE HELVETICA,

Dissertationes atque Observationes

THEOLOGICAS, PHILOLOGICAS, CRITICAS, HISTORICAS, EXHIBENS.

Tomi Tertii

Sectio Prima.

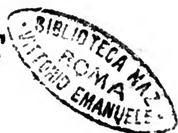

TIGURI,

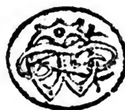
EX OFFICINA HEIDEGGERIANA.

M DCC XXXVIII.

VIRO
Nobilissimo, Spectatissimo,
Celeberrimo
LUDOVICO BOURGUET.
PHILOSOPHIÆ
Ut et
MATHESEOS

Apud Neocomenses
PROFESSORI PUBLICO.
Plurimis
In Rempublicam Literariam
Meritis
CLARISSIMO.

Historiarum & Linguarum
plurimarum
Promo facillimo atque perpetuo.

VIRO

Animi candore, Officiorum promtitudine, omnique elegantioris Doctrinæ laude famigeratissimo.

SECTIONEM NONAM

Collectionis Philologicæ

In

HELVETIA

susceptæ

Omni cultu & promti animi testificatione dicat atque inscribit,

Illumque simul ad hæc Miscellanea dehinc ex abundantissimo Ανεκδοτων thesauro illustranda provocat

J. GEORGIUS ALTMANNUS.

LECTORI ERUDITO

S. D.

JOH. GEORGIUS ALTMANNUS.

AD tertium jam accedimus Collectionis nostræ Theologico-Philologicæ tomum parandum, cum, Deo benigne annuente, duo præcedentes non tantum lucem viderint, sed & benigne hactenus a Viris doctis fuerint suscepti, atque præter multorum spem Tomus primus jam secunda vice prælo fuisset subjectus. Grates vero debemus Viris honoratissimis atque amicissimis, qui eruditissimis suis observationibus ita nostrum juvarunt institutum, ut eorum favore & voluntate hæc Miscellanea aliquam doctorum gratiam atque favorem sibi conciliaverint. Illos ideo publice hoc loco oramus, ut & dehinc eruditas suas observationes in emolumentum rei literariæ nobiscum velint communicare. Verbo vero in hoc Tomi tertii præfamine monendus est lector, nos præter primum nostrum propositum, quod in procemio Tomi primi

declaravimus, ſcriptum eriſticum inſeruiſſe, quod ne contra fidem datam factum videatur, aliqua hujus rei ratio reddenda videtur. Scripſerat ante annum circiter Vir Juvenis ornatiſſimus, *LUDOVICUS COCHETUS*, S. S. Miniſterii in Academia Lauſannenſi Candidatus, Diſſertationem Theologicam, ſatis amplam, in qua Vir doctus diverſa Syſtemata illorum, qui ſibi nomen Chriſtianorum vindicant, ſynthetice deducta ſe exhibiturum promittebat; ſuſcitavit ſubito illa diſſertatio, ut in plurimis Helvetiæ noſtræ Academiis, ita etiam apud nos moleſtum nobis atque ingratum rumorem. Plurimi enim ſuſpicabantur, talia illam continere, quæ cum doctrina Eccleſiæ Reformatæ minus conveniunt, & ut verum fatear, indigne admodum ferebant plurimi Eccleſiæ noſtræ Miniſtri, talem prodiiſſe diſſertationem, ex qua nonnulli forſan colligere poſſent, doctrinæ Evangelicæ puritatem in Eccleſiis quibusdam Bernenſibus detrimentum capere. Premebat nos etiam, culpari à quibusdam Cl. Ruchatum, diſſertationis Præſidem, qui nil alieni de Ornatiſſimo Auctore ſuſpicatus, nixus ejus ingenio & eruditione, nomen ad præſidium conceſſerat; dolebamus Virum Plurimum Venerandum, pietate, eruditione atque doctrinæ ſanctis ſemel traditæ integritate ubique cognitum atque perſpectum, ad hanc litem poſtulari. His rebus motus Vir Doctiſſimus atque Reverendus *SIMPLICIUS VERINUS*, animadverſiones Criticas ad me miſit, ut illis in Tempe Helvetica aliquis locus concederetur, & cur id feciſſet rationem addebat, *ne forſan apud exteros quædam oriretur ſuſpicio, tam laxos eſſe Theologiæ noſtræ cancel-*

los

los, quales adversariis nostris magni nominis Theologi in Germania, Hollandia atque Helvetia, nunquam concedere voluerint. In communi hac apud nos & vicinas Ecclesias concitatione adversus dissertationem Præstantissimi *COCHETI*, meum non erat, locum in collectione mea *ANIMADVERSIONIBUS CRITICIS* quasi nomine publico scriptis & ad me transmissis denegare, hinc comparuerunt Temp. Helvet. Tom. II. p. 311. & seqq. in quibus Rev. & Doctiss. Auctor amore veritatis abreptus, nimio forsan, ut plerumque in scriptis fieri solet eristicis, fervore rem suam egit, causamque nostram acerbiori stilo defendit; Ego equidem nunquam in illa fui sententia, Ornatiss. *COCHETUM* in sua Dissertatione id agere voluisse, ut sanctissimæ Religionis nostræ capita cum dissentientium opinionibus confunderet, vel Socinianorum Arminianorumque asserta Doctrinæ nostræ, quæ sola secundum pietatem est, adaptaret. Hoc autem Vir Juvenis & dotibus ingenii & eruditione ornatissimus, ea qua pollet humanitate & æquitate, facile haud dubie mihi dabit, quod illam Dissertationem scripserit in illa ætate, de qua teste Quinctiliano *& spes & favor, & audere non dedecet, & si quid desit operi, ætas possit supplere.* ideo etiam Præstantissimum ac magnæ spei Virum ex hac causa dehinc non amplius exagitandum esse existimem, cum hac in re idem subierit fatum, quod plurimis Viris doctissimis atque celeberrimis evenisse notum est, qui in prima ætate animadversionibus censoriis notati, tam accurate scribere didicerunt, ut eruditissima ac utilissima opera posthac cum orbe literato, meliora edocti, ut pro-

 prio

prio exemplo prudentiores facti, communicaverint; Probavit id jam ex parte in responsione ad *Simplicii Verini Animadversiones*, quas, ut justæ defensioni detur locus, sectioni nonæ inseruimus; Placuit etiam Doctissimo *Verino*, responsionem Ornatiss. *COCHETI* ad aliquod examen revocare, in quo cum orthodoxorum sententias elegantissime, præsertim circa Systema Supralapsariorum docte & mira perspicuitate exposuerit, quæ nobis in hanc rem transmissa fuere, adjecimus. Scribendi rationem in utroque scripto mitigare in plurimis locis potuissem, si id pace doctissimorum virorum fieri potuisset. Cum autem Theologorum æque acCriticorum mos sit adversarium suum atroci stilo confodere, nolui scriptis & cogitationibus in chartam eo quo sibi modo proposuerant conjectis manum inferre violentam, ne quid præter mentem eorum vel scopum immutatum dici posset, vel ego inter duos litigantes aliquam vel rixæ vel indignationis alapam mihi consciscerem. Hæc pauca sunt quæ in hac præfatione monenda videbantur. Vale benevole lector, & laboribus nostris fave.

LUDO-

I.

LUDOVICI BURGETI,

NEMAUSENSIS,

DISSERTATIO

De

Vero atque genuino Juris Naturalis ſtudii uſu. *

Argumentum.

I. Reſtauratæ duobus his ultimis Seculis ſcientiæ. II. Speciatim Jurisprudentia. Diſſertationis Summa. III. Jus Naturæ quid? IV. Diſputatio de ejus Origine logomachiam involvit. V. An dentur Ideæ aut notiones innatæ? VI. Juris Naturæ Origo a Voluntate Dei repetenda eſt, ſed non ab arbitraria.

 VII.

* Transmiſit eruditiſſimam hanc atque elegantiſſimis obſervationibus refertam Diſſertationem Cl. Auctor jam ante aliquod tempus, prælo hactenus nunquam ſubjectam, & in qua Philologi æque ac Philoſophi plurima quæ ad rem ſuam faciunt invenient. J. G. A.

VII. Pufendorfii & Leibnitzii ſententiæ conciliantur. Ulpianus notatur. VIII. Juris Nat. præcepta reſpiciunt primo Deum, unde Religio Naturalis. Notantur Grotius, & alii, qui Jus naturæ a Religione naturali ſeparant. IX. Idem continuatur. Veterum Gentilium ſententia de Virtute cum Felicitate conjuncta adfertur. Theognides & Heſiodus vindicantur. X. Præcepta Legis Nat. etiam futuræ vitæ felicitati accommodantur. Summa Religionis Nat. additur. XI. Docetur, quali cognitione & cultu Dei abſolvatur. XII. Sequuntur Officia Hominis erga ſe ipſum. Non ſibi ſoli natus eſt, ſed etiam Societati. XIII. Axioma generale proponitur, ex quo ſingula Juris Naturæ & Civilis officia promanant. XIV. Virtutes præcipuæ ex allato axiomate fluentes recenſentur. Grotius & alii notantur. XV. Polygamiam, Inceſtum & Divortium, Juri Naturæ adverſari, demonſtratur. XVI. XVII. Eadem Demonſtratio de Polygamia in ſpecie continuatur. XVIII. Et objectionibus reſpondetur. XIX. XX. Patriarcharum exempla ſubjiciuntur examini. Diverſa S. Scripturæ loca vindicantur. XXI, XXII. Inceſtum contrariari Legi Nat. adſtruitur. XXIII. Nec minus Divortium. XXIV. Non omnes homines in omnia indiſcriminatim jus habent, nec ſtatus belli eorum ſtatus naturalis eſt.

§. I.

Ei optimi maximi beneficio factum eſt, ut his duobus ultimis Sæculis renovatæ fuerint omnes ſcientiæ & artes. Neque hîc perſtitit ſumma Creatoris erga homines beneficentia. Duo enim hæc Sæcula (*a*) novas nobis pepercre Scientias; Geometriam novam, novamque Analyſin, Aſtronomiam novam, no-

vam

vam Mechanicam, Physicam novam, novamque inde (*b*) Scientiam nec nomine tenus antiquis cognitam, quam Telluris theoriam dixere recentiores.

(*a*) Preface de l'Histoire du renouvellement de l'Academie des Sciences en 1699. Amst. 1709. Adi si lubet Baconii, Galilæi, Cartesii, Boylii, Neutonii, Leibnizii, Bernoulliorum, Hugenii, Hospitalis, Varignoni, Cassini, Hermanni, Malpighi, Redi, Vallisvieri, & sexcentorum aliorum scripta.

(*b*) Hanc scientiam illustrarunt, Gonzales de Salas, Stenonus, Grundi. Bocconus, Seila, Burnetus, Woodvvardus, Whiston, Scheuchzerus et alii quam plurimi. Uno verbo eorum omnium Opera, quæ de Terræ motibus, de illuvionibus, & alluvionibus, de mineralibus, de situ atque montium dispositione, de fontium, fluviorum, ventorum, æstus maris, Insularumque origine, & id genus alia, tractant, multum ad ejus scientiæ perfectionem conferre, demonstrarunt Neoterici.

§. II.

Jurisprudentiæ etiam nec minus favit Providentia, suos etiam habuit restauratores *Holoandros, Budæos, Hottomanos, Cujacios, Gothofredos*, aliosque quamplurimos; *Grotium* tandem *Puffendorfiumque*, qui nova facie hancce Scientiarum Reginam exornarunt, eoque nomine aliis extitere majores. Illi fontes Juris Universi, maximo humani generis & Reipublicæ Litterariæ bono recludere, nova annisi sunt Methodo. Hic utilissimo *de Jure Naturæ & Gentium* tractatu; Ille præclaro *de Jure Belli & Pacis* opere. Hos, qui sapiunt, secuti sunt omnes, inter quos eminet Cl. utriusque Interpres Gallicus D. Barbeyracus, amicus multis beneficiis mihi acceptissimus. Hi cum multis aliis ad hoc tenderunt maxime, ut reserato Jure Naturali, aditum ad Jus Civile enucleandum, illustrandumque præberent omnibus. Idem etiam brevi Methodo tentare

tare mihi propoſui. Antequam vero rem aggrediar & utilitatem hujuſce ſtudii demonſtrem, quid ſit Jus Naturæ, unde ortum ducat, quæ præcipiat prohibeatve ac permittat, disquirendum puto, ut ſua ſponte emergere queant hujus ſcientiæ uſus.

§. III.

Jus Naturæ, Lex æterna, immutabilis & conſtans actionum humanarum Regula eſt, ad cujus normam ſeſe componere debent homines. Oportet enim eorum actiones, non Brutorum inſtar phyſico & ſenſibili impulſu, ſed Rationis ac Sapientiæ dictamine, dirigi. Hæc Regula adeo alte hominum menti infixa manet, adeo naturæ humanæ conveniens eſt, ut prorſus interire haud potuerit ejusdem cognitio, quanquam in plerisque a multis fœdiſſime violetur. Nec dubitare quenquam puto, quin vel ſi ab omnium ſtupidiſſimo quæratur, num ſibi omnia indiſcriminatim licere putet, id affimare audeat; verum enim vero hancce veritatem exemplis monumentisque antiquorum me probaturum ſpero, cum de iſtius Legis æternæ præceptis agam.

§. IV.

Nunc disquirendum eſſet, quonam modo ſciamus, aliquam eſſe Regulam invariabilem neque ab hominum arbitrio pendentem; an hujus notio nobiscum nata ſit, ut volunt quidam, an vero illam facultate naturali acquiramus, ut ſtatuunt alii; ſed ne nimis a via aberrare cogar, meminiſſe juvabit, Logomachiam, ni fallor, diſputationem involvere, ut ex quorundam Recentiorum (c.) Philoſophorum diſceptationibus cuique adtendenti patet. Disquiſitionem igitur integram in aliud tempus differens, operæ pretium arbitror, paucis exponere, quid de hac re ſentiendum putem.

(c.) Extant Johan. Sperlingi & Joh. Zeiſoldi, de notitiis nobiſ-

nobiscum natis, Tractatus integri, quibus primus affirmativam, secundus negativam conati sunt defendere. Celeberrimus Locke *Essay de l' Entendement humain.* Amst. 1707. negativam assumit, præsertim Lib. I. Cap. 1. & 2. At B. Scherlok de l' immortalitè de l' ame & de la vie à venir, affirmativam. pag. 153. & seq. Amst. 1708.

§. V.

Cum Ideæ aut notiones animæ, rerum sive sensibilium sive intelligibilium, sint repræsentationes, nil mirum, si omnes omnino ab ortu nostro, vel in ipso matris utero nobis haud perceptibiles esse queant, actu enim tales minime dicunt, qui notitias nobiscum natas affirmant. Quod si hoc fieri posset, D j profecto essemus. Quid autem impediret, quomin ıs mens nostra omnes possibiles repræsentationes actu præsentes haberet; quæ tamen temporis progressu in animo sunt evolvendæ, ut in æternum nobis adsit arcta Creaturarum nota. (*d.*) Si quis diceret, Ideas animabus idem esse ac fructus arboribus, non a vero forsan abluderet, statimque tota componeretur Controversia, quandoquidem in idem reciderent utrorumque Sententiæ; primi quasdam nobiscum natas esse ideas, alias lumine naturali acquisitas pronuntiant, alii quascumque lumine naturali vel mentis facultate formatas putant. Sed si eadem de spirituum Ideis ac de arborum fructibus dicenda sunt, tunc lumen illud vel facultatem idem mentibus quod cultura arboribus esse appareret. Nec enim sol, neque sydera, neque tellus, neque pluviæ, neque salia, neque manus agricolæ arborum fructus formant; quanquam aliquid vel ad vitium vel ad perfectionem eorum conferre queant. Fructus illos vero in ipso semine esse, ex quo tandem sese evolvunt, ratione & experientia compertum est. De mentium notitiis simile quid pronuntiandum mihi videtur, cum nec ob-

jecta

jecta sensibilia, neque anima, neque aliorum loquela, neque signa, neque aliud creatum quidquam eas efficiat. Quæ consideratio summo hujus seculi (*e.*) Philosopho, occasionem præbuit ad Causas occasionales (ut illas vocat) confugiendi. Existimavit nempe, rerum omnium notiones vel sensibiles vel etiam intelligibiles, in ipsa æterna sapientia videri atque spectari. Hujus opinio equidem cum præcedenti conciliari posset; sed hæc alius sunt loci. Verum sint Ideæ nobiscum natæ, sint natæ lumine naturali, vel a mente nostra efformatæ, ut placuerat *Lockio*, nihilominus geminas metaphysicarum moraliumque veritatum habemus demonstrationes omni exceptione majores. Etenim rerum convenientia cum ipsis notionibus animæ in rerum essentia ita firmata est, ut nemo sana mente præditus de iis dubitare poterit unquam.

(*d.*) Platoni ita arrisit hæc de Ideis innatis opinio, ut ei præexistentiam, immortalitatemque animarum superstruxerit. Phedone pag. 57. & 58. idearumque in animo evolutiones reminiscentiam vocavit Ib. & Menone pag. 415. seq Phædro pag. 1223. & 1224 Edit. Wecheli Francofurti 1602. Σύμβολα πατρικὸς νοῶς ἐνέσπειρε ταῖς ψυχαῖς, Symbola mens paterna animabus insevit. Oracula magica p. 22. Ed. Opsopæi Parisiis 1599. Videsis Olethonem in hunc locum pag. 45. & 46. Psellum pag. 93. Porphirius apud Nemesium ait, τὴν ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα καὶ εἶναι τὰ πάντα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα διαφόρα. Animam omnia entia continere, & omnia quæ continet anima corpora esse diversa, pag. 80. Ed. Plantin. 1565. Idem confirmat in sententiis. Sect. XVII. pag. 225. Ed. Cantabrigiensis 1655. Vide etiam quæ de notione Dei habet Jamblicus de mysteriis Ægypt. Sect. I. Cap. 3. pag. 4. Ed. Thom. Gale Oxoniæ 1678. Locum pulchrum ex Architæ fragmento addere visum est. Καὶ ἐνεχάραξε καὶ ἐπενεμήσατο τὸ Θεῖον αὐτῶ

αὐτῷ (ἀνθρώπῳ) τὸ τοῦ παντὸς λόγου σύστημα· Ἐν ᾧ ταδε ἔιδεα πάντα τοῦ ἐνόντος ενδεδωσαι. Καὶ ταὶ σημασίαι τε καὶ ῥημάτων. Et illi (homini) insculpsit & impressit Numen & universae rationis Systema, in quo omnes existentium species disperguntur nec non significationes rerum ac verborum. Ex Architae libro de Sapientia inter Pythag. fragm. pag. 77. Edit. Thomae Gale, Cantabrig. 1670. in 8. (*e.*) P. Malebranche.

§. VI.

Juris Naturae origo a voluntate Dei, quae Ideas mentis Divinae sapientiâ aeterna duce in actum produxit, repetenda est. Ejusdem nimirum aeternitatis necessitatisque moralis seu Sapientiae est ac rerum omnium existentia, cunctarum qualitates seu Physicis seu moralibus superstructae sint Regulis. Nimis ergo aberrant, qui Jus naturale a quadam arbitraria Dei voluntate ortum duxisse ajunt, quasi vero justi atque injusti Idea, non in ipsius hominis rationis capacis natura existeret. Hoc fundamentum est illius Regulae, cujus beneficio impelluntur homines ad bene beateque vivendum in Oeconomia praesenti, quae necessariam relationem ad aliam vitam vel felicitate vel infelicitate plenam continet. Haec sunt Principia, quibus innititur de praemiis ac poenis vitae futurae veritas. Sunt enim transactae vitae consecutiones necessariae, quae in ipsa natura fundantur, ut exemplum suppeditant in Physicis Bombices aliaque quam plurima Insectorum genera. Sapientissime haec omnia a summo rerum conditore ita fuere comparata, ut singulorum societatisque universae, praesentis cum futuri Saeculi conjungeretur utilitas, & res omnes modo procederent intelligibili & invariabili per causas & effectus suos, salvâ hominum libertate, quorum culpa mala quaecunque sunt in mundo orta; ut quam facile probatum darem, nisi haec alius essent loci.

§. VII.

§. VII.

His probè perſpectis facile conciliari (*f.*) poſſunt Cl. *Puffendorfii* & *Leibnitzii* ſententiæ. Primus jus naturale tanquam Divinam Inſtitutionem agnoſcit; at non arbitrariam prorſus, ſed naturæ humanæ convenientem. Secundus Originem Juris Naturalis ab Ideis mentis Divinæ repetit, quæ omnia poſſibilia complectitur & naturam ait juſti atque injuſti in ipſa Idearum convenientia fundari. Quamobrem Logomachiam in tantorum virorum diſputatione ineſſe patet. Hæc autem Cl. Barbeyracus in eruditiſſimo ſcripto Gallico, quod typis mandavit, multa cum perſpicuitate, ut ſolet, explicat. Ex prædictis etiam probatur (*g.*) Ulpianum Phyſicas regulas cum moralibus perperam confudiſſe, ipſi namque *Jus naturale non humani generis proprium, ſed omnium animalium quæ in terra, quæ in mari naſcuntur, avium quoque commune eſt. Hinc* ait *deſcendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos Matrimonium appellamus, hinc liberorum procuratio, hinc educatio, videmus etenim cætera quoque animalia feras etiam iſtius juris peritia cenſeri.* Male admodum, non enim maris atque fœminæ conjunctio, quæ ſolo Phyſico motu & ſenſibili fit impulſu, ſed ſtatus moralis permanens, officia continens varia, moralibus rationibus firmata, matrimonium conſtituit, cujus haud capacia ſunt animalia; Prolis vero educatio, quæ apud quorundam animalium genera locum habet, non fit ratione aliquâ ipſis inſitâ ſed ſenſibili impulſu, ſapientiâ Divinâ ita diſponente. Eodem modo peragitur plerorumque coitus (*h.*) ſtatis temporibus, quibus præteritis nec copulam inter ſe, nec prolem agnoſcunt. (*i.*) Fabuloſa ſunt quæ narrantur de Camelo & equo, qui inceſtus notionem habuiſſe perhibentur. Ego quidem columbam & felem matres aggredientes vidi, & ſi cum eis non potuerint copulari, rationes Phyſicæ impedimento fuere, non inceſtûs timor.

(*f.*) Puf-

(*f.*) Puffend. de Jure Nat. & Gent. Lib. I. Cap. I. § IV. pag. 4. Vid. Not. 4. Dom. Barbeyraci in hunc locum. Item §. VII. pag. 6. Lib. II. Cap. III. pag. 155. & Leg. Lib. III. Cap. IV. §. IV. pag. 322. ubi Hobbesium carpit. Edit. I. Gallicæ Amst. 1706. Leibnizii Theodicea gall. edita part. II. § 182. pag. 348. & 349. & passim toto opere Amst 1712. 8.

(*g.*) Lib. I. DD. Titii I. de Justitia & Jure Lib. I. §. 3. & Just. Lib. I. Tit. II. de Jur. Nat. Gent. & Civili Lib. I.

(*h.*) Arist. Histor. Animal. Lib. IV.

(*i.*) Idem Lib. 9. Ed. Venet. in fol. per Joh. de Colonia sociumque ejus Joh. Matth. de Gheretzen 1476.

§. VIII.

Cum ex iis, quæ hucusque dicta sunt, Jus naturale solis hominibus competere, appareat, restat, ut ejusdem præcepta enucleare tentemus. Quin actiones hominum ad finem moralem, hæc tria respicientem objecta, Deum ipsum, hominem, & alios sibi similes, referantur, nemo est qui dubitare possit, hinc necessitatem omnium officiorum oriri omnes vident. Prima igitur Deum respicientia Religionem Naturalem constituunt, quæ duobus articulis potissimum absolvitur. Primus, vera Entis supremi notio est, omnia ejusdem attributa lumine naturali cognita continens, & erga illum gratitudo, quæ cultum internum & externum ipsi debitum includit: secundus horum practica demonstratio est, quæ fit præceptis Legis æternæ obtemperando, officiaque quæ alteram hancce Religionis Naturalis partem efficiunt persolvendo. Quidquid dicant alii, Religio Naturalis hæc officia omnia mihi continere videtur, nec Grotium, Puffendorfium, Weberum, aliosque approbare possum, qui Jus Naturæ a Religione naturali ita separant, quasi vero hæc, illud ut partem ejus practicam minimè contineret. Tantâ enim evidentiâ nititur hæc

opinio, ut ei aliud cogitantes Viros illos celeberrimos adstipulari videamus. (*k.*) *Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana* effectus maximos. *Deoque obtemperandum est,* ait Grotius. (*l.*) *Et ut actiones nostras ad ejus voluntatem componamus*, suadet Puffendorfius, qui etiam affirmat, eam (Rel. Nat.) revera esse ultimum & firmissimum societatis humanæ vinculum, atque, quæ Religione remotâ orirentur incommoda, enumerat.

(*k.*) Grotius de Jure belli ac pacis Lib. 2. Cap. 20. §. 44. Not. 3. & 45. Not. 3. Ed. Amst. 1702,

(*l.*) Puffend. de Officio hominis & civis Lib. 2. Cap. 4. §. 1. & 9 pag. 45. & 54. Ed. Francofurti Weberi 1705.

§. IX.

Qui fieri potest, ut ad conciliandam Dei gratiam valeat Religio sola notione Dei & cultu constans, nisi & præceptorum Legis æternæ accedat observatio? Parvi admodum vel nullius momenti essent ejusdem in Societate humana effectus, neque esset ultimum ac firmissimum humanæ Societatis vinculum, si carerent homines pœnarum & præmiorum vitæ futuræ notitiâ atque morali demonstratione. Hoc vidit sæpe laudatus Dom. *Barbeyracus* (*m.*) & fundamentum istud agnovisse etiam antiquos Gentiles, longa contra *Baelium* annotatione probavit; varia quoque ad hanc rem congessit in eruditissima ad Puffendorfium (*n.*) præfatione; Ignoscat vero mihi (*o.*) si ab ejus & Cl. Clerici sententia stare haud possum. Theognidem taxant, quasi ex mente avarissimi hominis loqueretur, ex illius tamen carminibus, omnia ipsi vi (*p.*) abrepta fuisse & tunc patria (*q.*) exulantem Elegiam composuisse, patet. Unde nihil mirum si aliquando acrius de paupertate (*r.*) conqueratur. Virtutem tamen divitiis anteponendam (*s.*) Cyrni proposuit, parcimoniam commendat & eodem fere sensu Aguris (*t.*) medio-

mediocritatem optat. (*u.*) Hesiodi vero sententia de virtute cum divitiis atque felicitate conjuncta, quam improbant Viri eruditissimi, minimè inepta mihi videtur. Miror equidem, Veterum opinionem huicce simillimam, cujus extant vestigia in Genesi, Jobo, Lege Mosaica, atque Propheris, ipsis in mentem haud venisse. Is erat tunc temporis rerum status, ut quam maximè omnibus probaretur hæc de virtute cum felicitate conjuncta sententia, quoniam Illustrium Virorum (*x.*) Abrahami, Isaci, Jacobi, Josephi, Jobi, aliorumque quam plurimorum exemplo confirmabatur. Multa ad hujus quæstionis illustrationem in medium afferre possem, quæ consultò prætereunda putavi.

(*m.*) Vid. Not. 4. ad §. 3. Lib. II. Cap. IV. de Jur. Nat. & Gent. Puffend. Gall. Ed. pag. 203. & seq.

(*n.*) P. XXXII. §. 11. & seq.

(*o.*) Ibid. præf. pag. 30. Clericus in v. 284. oper. & dier. Hesiod. pag. 236. & 238. Idem in Parrhas. Tom. I. pag. 45. Vide Theognidis v. 920. & seq. & 697. &c. passim alibi de Divitiis.

(*p.*) Id. v. 346. & seq (*q.*) Id. v. 1210.

(*r.*) Id. v. 351. 354. & 385. 391. Ib. de paupertate conqueritur. d. v. 173. & seq. ubi consilium de fugienda paupertate extat. 621. 649. & 650.

(*s.*) v. 145. 150. & 197. 204 & 225. ad 229. v. 605. 606. 693. 708. & seq ibid. de divitiarum virtute comparatione agit & 751. justè opes acquirendas Cyrni proponit.

(*t.*) v. 1151. & 1112. Ed. Vignonis in fol. 1584.

(*u.*) Hesiod. oper. & dier 270. & seq Ed. Clerici.

(*x.*) Vid. Gen. Cap 13: 2, 5, 6. Cap. 21: 22, 24, 35. 26: 12, 13, 14, 28 27: 28, 29. 28: 20. 30. 23. 39: 2, 3, 5. Levit. 26: 2-14 Deut. 11: 13-15. 22-25. 28: 1-14. Job. 4: 7. 8. 5: 34. 8: 3. & seq. 15: 18.

ad finem usque. 20: 4. ad finem. Cap. 24. Job quidem exempla in contrarium adfert, attamen ex sociorum verbis, non magno numero tunc temporis ea fuisse, maximè colligendum est. Imò totam Oeconomiam Mosaicam ad Evangelium usque promissionibus temporalibus, divitiarum rerumque affluentiæ &c. innixam, norunt omnes, ut nemini mirum esse debeat iisdem temporibus Gentiles ipsomet præjudicio laborasse. Vide etiam duos ultimos Callimachi versus. Hymno in Jovem, ubi Scholiastes Hesiodi locum de quo agitur citat.

§. X.

Pœnas & præmia vitæ futuræ, quæ constituit Deus, ut robur adderent Legibus suis, consecutione naturali ab observatione vel violatione earum manant eodem modo, ac si quis vini potu nesciente se fieret ebrius, rationeque careret a Physico potationis effectu. Idem injustis accidit, quanquam Legem effectumque violationis nesciant. Hûc respiciunt verba Jesu Christi, cum dicit, eos qui voluntatem Domini ignorantes transgrediuntur, minori pœnâ afficiendos quam qui eam norunt & negligunt. Hanc naturalis pœnarum & præmiorum existentiam, etiam post mortem, ratione demonstrari posse puto, quidquid contra statuat *Puffendorff*. Neque pœnæ illæ a voluntate Dei merè arbitrariâ, sed a voluntate libera quidem at omnia cum summa sapientia rerumque convenientia ordinante pendent. Hinc nulla datur felicitas, ubi deest moralis cognitionis capacitas, & hæc ratio est præceptorum jurisque naturæ, quæ non tantum præsentis vitæ felicitati sed & futuræ accommodantur. Rationis autem abusum cum videret Deus optimus maximus, remedium dedit hominibus, Legem & Evangelium. Providentiâ & bonitate suâ commotus Legum latores & Juris peritos, qui plus minusve Juris Naturæ dictamina secuti sunt, veritatis ejus vindices apud Gentiles extare voluit, ne totum genus humanum

num prorſus interiret. Concludamus tandem, Religionem naturalem, potentiæ, ſapientiæ & bonitatis Entis ſupremi genuina notione & Legis æternæ præceptorum obſervatione abſolvi.

§. XI.

Nunc cognitione remota, quam a Revelatione ſcripta acceperunt, disquirendum eſt, quæ ſit illa veri Dei notio, & qualis cultus ille, quorum harmonia Religio Naturalis componitur. Hæc ex Characteribus divinæ Potentiæ, Sapientiæ & Bonitatis, qui in mundo apparent colligitur. Impoſſibile enim eſt quin a quodam Principio æterno ortum ducant omnia. *Epicurei* atomos ab æterno in infinito inani ſeſe moventes rerum omnium principia dixere. *Spinoſiſtæ* unicam corporeamque ſubſtantiam, cujus res omnes ſunt Phænomena, ſtatuunt. Omnia autem ſecundum utrorumque ſententiam absque fine aut ſapientiâ, ſed ſolo quodam cœco atque neceſſario motu exiſtunt. Quâ opinione nihil abſurdius vel cogitari poteſt. Horum verò inſaniam attingere, funditusque profligare, nunc non vacat, alias forſam quadam diſſertatione, quæ fermè abſoluta penes me eſt, novâ methodô id præſtari poterit. Communis eaque hominum omnium veriſſima opinio eſt, quod ex aſtrorum curſu, regulatæ plantarum animaliumque oeconomiæ & aliorum Univerſi Phænomenon horumque invicem harmoniæ contemplatione, neceſſario Deum eſſe æternum, omnipotentem, ſapientiſſimum, optimum, & omnium conditorem moderatoremque, concludatur. Hancce notitiam excipit cultus, qui admiratione gratitudine & confidentia in Deum abſolvitur. Ad cultum huncce internum nihil externi lumini naturali adjungendum videtur, præter laudes ſupremi numinis mutuis hominum ſermonibus ubique dicendas. Hoc agnoviſſe veteres gentiles ex eorum ſcriptis patet, at quando Cæremoniarum, præſertim (y.) animalium

ſacrificiorum rationem reddere voluerunt, mirum in modum eos ſe torquere & longe a veritate abire videmus. Harum rerum origines, nihil mirum, eos minimè aſſequi potuiſſe, quum à Jure poſitivo Dei non à Jure naturali pendeant. Supra dictis contraria Jure naturali prohibentur, iniquæ opiniones de Deo, Blasphemium, Perjurium, Superſtitio & his ſimilia, quæ cultum internum corrumpunt vel eum prorſus deſtruere videntur.

(y.) Vide Porphyrium de abſtinentia Lib. 2 §. 9. & ſeq. pag. 57. Ed. Cantab. 1655. Jamblicus de Myſteriis Ægyptior. Sect. 5 præſertim Cap. 5 p. 121. & ſeq.

§. XII.

Sequuntur hominis officia erga ſeipſum, quæ hoc generali præcepto contineri queunt. *Homo dignitati deſtinationique ſuæ omnia agat conſentanea.* Cum igitur ad hanc Regulam ſe componere debeat, & natura ejus ita comparata ſit, ut bona corporis & animæ ſint invicem copulata, ita ut nemo vix unius commoda quærat, quin etiam alterius aliquid interſit. Videndum eſt, ne dum corporis commoditatibus ſtudet homo, anima, quæ potior ejus pars eſt, detrimentum accipiat. Quæ vero ad animam referuntur, quandoque cum aliquo corporis incommodo & in quibusdam caſibus cum totius corporis interitu quæri poſſunt ac debent. Idcirco magna cum moderatione & æquitate bona corporis, veſtimenta, victum, ſanitatem, vitam quoque vel acquirere vel tueri diſcant homines, neve cum aliorum detrimento id fiat, niſi in extremæ neceſſitatis caſu, proſpiciendum eſt. Hinc ſequitur, hominem non ſoli ſibi natum cumque ipſe ſuam quærit utilitatem etiam ſocietatis utilitati conſulendum eſſe ſibi ſentiat. Conjuncta enim ſunt utriusque bona & utilitates. Nec inde exiſtimandum eſt, utilitatis tantum gratiâ homines in ſocietatem

coa-

coaluisse, quanquam hæc cum illa naturaliter conjuncta sit. Ad societatem aptæ sunt omnes Creaturæ intelligentiâ præditæ, ad commercium mutuum natæ & formatæ, ut felicitate communi promiscuè fruantur. Et hæc locum haberent, tametsi homines ejusmodi utilitatem minimè perciperent, cujus indigentia, inopia, debilitate rerumque necessitate laborent omnes. Ex hoc apparet, primam hominum societatem civilem ab ipsa natura ortum duxisse, nulla quorundam malitiæ ratione habita, ut quidam putarunt. Aliud enim est Civilis societas, aliud Regulæ variæ, quæ temporum progressu ad communem utilitatem fuere compositæ. Ut ergo sibi societatique consulat homo, artium scientiarumque utilium notitiam sibi comparet necesse est, & simul maximâ utatur cura, ne occupationes suscipiat quibus animæ ruina paretur.

§. XIII.

Hactenùs hominem non solitarium animal sed societati aptissimum vidimus, hinc fit, ut de officiis ipsius commode minimè tractare possimus, quin aliorum rationem habeamus, ita enim inter se connectuntur multorum obligationes, ut vix quæ singulorum sunt attingere queamus, quin de multis idem dixisse videamur. Hæc cogitans, Geometrarum more, necessarium putavi, Propositionem vel Axioma generale præmittere, quo mediante, corollariorum instar omnes omninò Juris Naturalis & Civilis quæstiones sponte suâ promanare quirent; sequentia tamen prænotanda sunt. Trifariam contemplari possunt hominum officia: Hominem considerando, quatenus solus cum conjuge à summo rerum productore conditus est, vel quatenus in mundum accedimus omnes, vel denique tanquam si omnes simul creati fuissent, hominum perfecta æquitate gaudentes. *Nam* inquit Hierocles (z.) *unusquisque nostrum undique multis*

veluti circulis circumscriptus est, quorum alii minores, alii majores sunt, alii continentur juxta diversos ac inæquales ad se invicem habitus. Primus etenim & proximus circulus est, quem unusquisque circa mentem suam veluti centrum descriptum constituit, in quo & corpus nostrum & ad usum ejus pertinentia insunt, & minimus ipsumque prope centrum attingens hic circulus est. Ab hoc secundus remotior centro & primum inter se concludens Parentes, Uxorem, & Liberos comprehendit. Tertius Avunculos, Materteras, Avos, Avias, Nepotes ex fratribus & consobrinos habet. Post illum est, qui reliquos cognatos continet, deinde popularium, mox tribulium, postea militum circuli sequuntur. Ab illis urbis vicinorum circulus & alius Gentilium ambiunt. Extremus autem est, maximus omnes ambitu suo eos concludens, totius hominum generis est. At quocumque demum, primô, mediô vel extremô circulorum exordium ducatur perinde est, cum tamen de officiis omnium dicendum sit, ad *Puffendorfii Donati*, aliorumque exemplum a communi hominum æqualitate utpote tractationi accomodatissima inchoandum esse arbitror. Hoc ergo axioma esto: *quæcunque ad humanæ societatis, totiusque generis humani commodum & perfectionem conferunt, jure naturali præcipiuntur, omniaque quæ ad ejus interitum tendunt, eodem jure vetantur.*

(z) Pag. 238. edit. Pearsoni Lond. 1655.

§. XIV.

Ex hac generali propositione, cujus evidentiam nemo negabit, necessariò sequitur, quomodocumque inspiciamus homines, sive in statu naturali, sive in statu civili, sub Monarchico & Aristocratico vel Democratico regimine viventes, sequentes eis jure naturali præcipi virtutes: Bonitas, Lenitas, Clementia, Liberalitas, Gratitudo, ad humanitatis officia obeunda quam aptissimæ, Veracitas, Fidelitas, Moderatio, Temperantia, Justitia, Innocentia & Pudicitia, ad mutuum humanæ civilisque societatis commercium vi-

tam-

tamque felicem agendam perquam necessariæ. His vero contraria vitia eodem jure vetita: Mendacium, Malitia, Dolus, Fraus, Perfidia, Avaritia, Invidia, Superbia, Contumelia, Ira, Crudelitas, Cædes, Rapina, Furtum, Ebrietas, Scortatio, Polygamia, Incestus, Adulterium, Divortium, Pædicatio, cum brutis concubitus, quæ si ab omnibus patrarentur, totius humani generis procul dubio oriretur interitus. De Polygamia, Incestu & Divortio dubitarunt Viri Doctissimi, cum primis autem Celeberrimus Grotius. (*a.*) *Illud* inquit *libens agnosco, nihil nobis in Evangelio præcipi, quod non habeat naturalem honestatem, sed non ulterius nos obligari legibus Christi, quam ad ea quæ Jus Naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt, mirum quam sudent ut probent, quæ Evangelio vetantur ipso Jure Naturæ esse vetita, ut Concubinatum, Divortium, Matrimonium cum pluribus fœminis; sunt quidem hæc ejusmodi ut iis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio, at non talia ut absque Lege Divina in illis nefas appareat.* (*b.*) *Et alibi, de Conjugiis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur. Satis gravis est quæstio & non raro magnis cum motibus agitata; Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia ita ut legibus aut moribus vitentur illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam sit difficile imò præstari non possit.*

(*a.*) Grotius de Jure belli ac pacis. Lib. 1. Cap. 2. §. 6. n. 2. pag. 27.

(*b.*) Id. Lib. 2. Cap. 5. §. 12. n. 1. pag. 244.

§. XV.

Præceptorum Evangelicorum naturam nunc quærere necessarium non judico. Vitia illa de quibus agitur, a generali propositione supra posita promanare aio. Grotiumque & qui cum eo sentiunt perperam existimare, ea lege positiva non jure naturæ vetita, ostendam. In promissionibus, malitia, fallacia; in sermonibus mendacium; in conventionibus, contra-

ctibus & pactionibus fraudes; inter pares superbia, iræ, verbera, cædes; inque legitimo rerum dominio furtum, rapinæ & id genus alia, sua sponte jura naturæ societatisque humanæ vincula evertere, nemo non videt. Quid ergo in causa est, cur contrarium de Polygamia, Incestu, & Divortio plerique hominum credant? Hujus sententiæ duæ sunt rationes. Singulare sophisma, cui adulatorii nomen imponere mihi liceat, ad exemplum ignavi (*c.*) Sophismatis veterum. Anne ad Logicæ perfectionem veritatisque indagationem conferret, apta nomina Sophismatibus excogitare, CC. DD. *Clerico* & *de Crouzaz* aliisque Philosophis examinandum relinquo. Adulatorium ergo Sophisma & Patriarcharum Exemplum, gentilibus, Judæis & plerisque Christianorum occasionem de hac quæstione dubitandi præbuere, sed si vitia ista hominis dignitati societatique humanæ contraria demonstravero, tunc parum firma sophismatis illius corruent fundamenta. Etiam Patriarcharum imperium nullius ponderis esse & parum aptè adhiberi evincam, sicque viam ad incestus divortiique examen aperiam.

(*c.*) Vide Cic. de fato col. 417. & 11. & col. 418. A. Tom 4. Operum Cicer. Edit. Gothofredi apud Chovet. 1606.

§. XVI.

Miror equidem, viros Litteratissimos fugisse duorum generum vitia dari, quorum alia magis, alia minus directe in Jus Naturæ peccant. Prioris generis omnia ea sunt de quibus locutus sum, posterioris verò illa de quibus nunc dicendum est. Et primum de *Polygamia*, quæ Concubinatum involvit dicam. Hancce trifariam divido, in promiscuum fœminarum usum, in multorum virorum cum uxore unica conjunctionem & matrimonium cum pluribus fœminis.

De

De vago Concubitu & de Mulieris unicæ cum plurimis viris conjunctione plerique auctorum & ipse *Lyserus* (*d.*) quondam magnus Polygamiæ propugnator, non dubitant quin jure naturali sint illiciti. De tertia Polygamiæ specie adhuc ambigitur. Videamus num huicce disputationi lucem aliquam impertiri queamus.

(*d.*) Vide Baile Nouvell. de la Rep. des Lettr. An. 1685. pag. 342. ubi Compend. *Lyseri* scripti cui titulus: Polygamia Triumphatrix.

§. XVII.

Hominis dignitas & excellentia in eo consistit, quod objecta omnia quæ illum undique circumdant non Brutorum instar sensibili perceptione tantum, sed notione intelligibili cognoscit, cujus adminiculo rerum convenientiam & scopum finemque objectorum suarumque actionum invicem si lubet discernit. Nulla autem daretur humana societas, nisi in ea inessent variæ hominum relationes vel status morales, qui destinationi ipsorum conducerent. Illinc familiarum regulatarum origo atque aptissima constitutio, ex quibus generis humani conservationem promanare nemo quod sciam inficias ibit. Cæterum observandum est, in actionibus corporum quæ in solo Mechanico motu consistunt, nullam inesse turpitudinem. Tribus de causis Polygamia legi naturæ adversari mihi videtur. 1. Quia hominem ad libidinem excitat & ad ferinam vitam creaturæ intelligenti & rationabili minimè convenientem deprimit. 2. Liberorum educationem plerisque hominum impossibilem reddit. 3. Familiarum verò unionem funditùs diruit. Quæ omnia si cum animo præjudiciorum experte considerentur, elucescet quam maximè propositi Axiomatis veritas. Ad hoc faciunt omnium Polygamiæ propugnatorum exempla, cum eos libidinis solum, nullam

lam verò liberorum rationem unquam habuiſſe conſtet. Hujus rei Muhamed fanaticus Arabum Propheta lucentiſſimus teſtis eſt. Cum videret Agirta, Polygamiam ſtare haud poſſe, niſi regulis quibusdam coarctaretur & divortii beneficio gauderet, uxores legitimas vel conditione liberas, vel ſervas, non ut vulgo creditur tantas quantas alere poſſent, (*e.*) ſed quatuor ad ſummum ſuis conceſſit, ſibi verò plurimum fœminarum uſum (*f.*) a Deo permitti pronuntiavit. Quam difficile res familiæ ob fœminarum diſſenſiones procederent, cum ſubodoraſſet, auctoritatem eas verberandi, divortio dimittendi Arabibus permiſit, at de libero tum ſtatu, educationeque altum apud eum eſt ſilentium. Si uxorum numerus ad opum quantitatem menſuraretur, ubi reliquum aliquid ſupereſſet, quod ad liberorum educationem conferre quiret? Nemo enim eſt, niſi dives admodum, qui vel binas, vel quatuor ſimul uxores cum earum prole, ſi adſit, alere aliaque utrisque neceſſaria ſuppeditare poſſit. Quantas in familiis controverſias, verbera, adulteria, cædes, infanticidia & id genus alia quæ horrorem incutiunt, multarum fœminarum uſu, (*g.*) apud Turcas, Perſas & Indos oriantur, ex hiſtoriis patet. Ponamus tandem, cunctis nationibus plures uxores ducere Legibus vel uſu permitti, undenam quisque tantas accipiet quantas volet, niſi Spadonum ingens exiſtat numerus, cum experientia compertum ſit, pari numero mares ac fœminas ubique naſci. De ſervis fœminis pecunia adſcitis quid dicam? nonne vel bellum continuum vel pauperum multitudinem vel liberos inopia dividendi coactionem vel denique latrones, ut ſunt Arabes & Tartari, aut ea omnia ſimul neceſſario ſupponere videntur? Quis non ex hoc nihil Polygamiæ licentiâ atrocius in generis humani perniciem vel excogitari poſſe, putaret? Furtum jure naturæ ideo prohibitum, quod ſi omni-

omnibus liceret, totius societatis humanæ oriretur interitus: rationem verò, cur Polygamia, quæ idem aliâ viâ præstaret, eodem jure licita, non video.

(*e.*) Surata Mulierum IV. Alcorani Arab.

(*f.*) XXXIII. Surata Agminum. Id. Surata IV. Mulierum.

(*g.*) Vid. Chardin Voyage en Perse &c. Tom. VI. Cap. 12-14. H. Ricaut Etat de l'Empire Ottoman Lib. 2. Cap. 21. pag. 362. & seq. aliasque ejusmodi itinerum Relationes.

§. XVIII.

At regeret aliquis, hominem ita a natura comparatum esse, ut anni spatio plures generare possit liberos, quam facultatem cum unica uxore haud exercere queat, hincque multarum fœminarum usum ipsi cum (*h.*) Lysero necessarium concludet. Verum bonus ille Lyserus veritatem minimè assecutus est, nam etsi vera essent quæ putaverat, neque binæ, tres, quatuor, denæ, viginti, vel centum denique homini prouti alius alio robustior & ad venerem pronior existeret, sufficerent fœminæ. Hinc liquet, hominum vel fœminarum ad venerem proclivitatem naturæ rationabili minimè consentaneam esse. Cunctis ferè animalibus stata tempora constituit Deus, ut supra innuimus, quibus ad propagationem copularentur, hominibus autem rationem, non Physicas regulas dedit, ut liberorum procreationi, prouti rei necessitas & ratio id posceret, operam darent. Quod si homo in statu innocentiæ permansisset, omnia summa cum harmonia procederent; tempus enim absque labore & molestia expectare potuisset, donec unusquisque liberorum ad definitam ætatis partem crevisset. Hujusce regulæ Physicum præbent exemplum varia animalium præsertim avium genera, ut Columbæ, Ciconiæ, aliaque quamplurima. At proh dolor! Rationis abusu factum est, ut excellentissimum generationis opus in pessimi affectus abiret tyrannidem, qua nullam

lam majorem potentioremque inter homines dari sciunt omnes. Pessime ergò eruditione & scientia abutuntur omnes ii qui de hocce hominis progignendi officio loquuntur, ut fecerat Lyserus, quasi de quodam bruto animali ageretur, neque ex intimis Physicæ penetralibus. Nunc omnia expendere operæ pretium non arbitror; observasse sufficiat, si partes illæ quæ generationi inserviunt, ad delectationem solum datæ fuissent, nullam ferè regulam aut variabilem admodum, ut de osculo observandum est, admisisset earum usus. Etsi præter generationem nihil vel parum de liberorum educatione foret cogitandum, atque genus humanum gallinarum vel pecorum instar se haberet, multis tunc fœminis uti cuique liceret. Aberrarunt igitur omnes omnino, & Hebræi quoque qui de hac re tractarunt, quasi verò ad generis humani propagationem conservationemque nihil aliud desideretur præter utriusque sexus copulationem, considerationem autem rerum omnium, quibus ad longum tempus indigent liberi, sicco transierunt pede.

(*b.*) Vid. locum citat. Bælii pag. 342.

§. XIX.

Expositis iis quæ in primum argumentum dicenda videbantur, nunc paucis aliud argumentum è Patriarcharum exemplo petitum tangam. Rem utique in sacris literis tractatam altius repetendam operæ pretium puto. Hominem cum fœmina unica in rerum principio Deum condidisse testatur (*i.*) Historia sacra, cui Gentilium dicta sive scriptis contenta sive traditione conservata adstipulantur. Nec inepte Hebræorum magistri cum Brutis concubitus, Pæderastiæ, incestusque interdictionem ex verbis in matrimonium Adæ prolatis affirmarunt. Nihil vero aliud impedivit, quominus Polygamiam, divortiumque iisdem verbis condemnari videretur, præter Patriarcharum exemplum, Legis-

Legisque Mosaicæ indulgentiam: Verba enim ista, *& hærebit vir* cum uxore sua, non cum uxoribus, *eruntque in carnem unam*, multitudinem uxorum illicitam putant, primumque institutum illud ad Lamekum usque tam a Cainitis quam à Sethanis observatum, innuit scripturæ silentium. Primus itaque hominum qui digamus extitit is fuit Lamechus Enocho sancto Patriarchæ, ni fallor, coævus & è Caini prosapia oriundus. Ab ipso cœpit Polygamiæ usus apud omnes propagari, ita ut causa præcipua fuerit illius horrendæ orbis Catastrophes, cujus adhuc supersunt (*k.*) Historica (*l.*) naturaliaque monumenta omni exceptione majora. Quis autem post diluvium usum generi humano adeo infaustum renovaverit ignoramus. Ex historia (*m.*) Mosaica apud Mesopotamiæ incolas & Chananæos temporibus Abrahæ ac deinceps cum pluribus fœminis matrimonia viguisse percipimus. Et hoc in caussa fuit, ut incaute & velut per accidens huicce usui se accomodaverit Abraham & Jacob. Ex eorum historia id cuique Lectori attento patet; Annum enim ætatis suæ octuagesimum quintum attigerat unica sterilique uxore contentus, neque de alia superinducenda vel ipse, vel Sara de ipsi alia tradenda cogitaverant, donec accidisset prolis promissio quam a Deo acceperant, nullosque post natum Ismaelem alios ab Agare serva suscepit liberos, plures verò post Saræ obitum a Cethura habuit, ne quis ejus frigiditatem objiciat. Jacobus parum dissimili ratione fit Polygamus. Cum is ad Labanum a-cessisset, Rachelis amore captus de hac sola fuerat sollicitus, & nisi a socero deceptus fuisset nunquam de aliis uxoribus ducendis nec per somnium cogitasset. Matrimonia ergo Abrahæ & Jacobi multum a Lamechi, Esaui aliorumque Polygamorum matrimoniis differunt invicem. David more regio ad circumvicinarum Gentium exemplum plures sibi adsciverat uxores

tes quidem, at non ad Salomonis insaniam usque; majori tamen Patriarcharum culpa, quin id fecerit utique contra expressum (*n.*) legis præceptum, minimè ambigendum est. Nugantur Hebræorum Magistri, dum ex verbis Nathanis Prophetæ matrimonium cum pluribus fœminis licitum demonstrari putant. Verba illa Dei non quasi Polygamiam approbantis sunt, cum eam in lege vetitam, præsertim Regibus pronuntiasset, sed more Hebraico quo omnia ad eum referuntur, ut ab omnibus Commentatoribus observatum est. (*o.*) Quod locum illum Legis attinet, in quo de Jure Primogenituræ inter duarum uxorum Liberos tractatur, cum de mulieribus successivè sumtis, vel quarum una fuisset repudiata, intelligi queat, nihil hinc ad Polygamiam propugnandam elici posset. Ponamus tamen, de Digami filiis agi hoc in loco, nonne eadem respondere possumus quæ (*p.*) Dominus Pharisæis de Divortii usu ajebat: quanquam ex ejusdem Sacratissimi Salvatoris verbis illud primitivæ Matrimonii institutioni adversari appareat. Antequam huicce Articulo finem imponam, meminisse juvabit, sophisma illud adulatorium quod supra indicavi impedire, quominus homines polygamiam jure naturæ illicitam pariter atque furtum & homicidium minime agnoscere queat. Nemo autem est qui cum de furto vel homicidio loqui audiat, non illico hæc vitia contra naturam peccare aiat, quia uniuscujusque interest, ne occidatur, aut furto bonorum summâ curâ & sollicitudine partorum privetur. Quum autem de Polygamia, incestu & divortio fiunt sermones, statim sponte sua sophismatis vim, passionem nostrum omnium adulando, prodire videmus, obstareque, ne idem de istius modi vitiis absque hæsitatione affirmemus. Hinc discamus quàm insulsè dicat (*q.*) Lyserus, Deum quidem unam tantùm fœminam pro Adamo condidisse, attamen monoga-

nogamiam indè non probari, quandoquidem bina uniuscujusq; speciei animalia fuere creata, non tamen ut constante regula copularent se invicem unus cum una. Perperam hic bonus ille author homines rationis capaces cum brutis confudit, neque vidit summa sapientia factum esse; nimirùm rationis expertes regulis moralibus adstringi haud potuisse, ne etiam deficerent animalium genera, cum plurima hominibus, animantibus quoque aliis, in alimentum cedere debuerunt.

(*i.*) Gen. cap. 1: 27. & cap. 2: 22. Græcor. fab. de Pandora prima fœminar. vid. apud Hesiod. Theogon v. 513. ubi Jovis fictam nominat, & v. 571. Vulcanum eam è terra formasse asserit. Operamque ad eandem adornandam locarunt alii Gentilium Dii v. seq. vid. eundem in oper. & dier. v. 60. &c. Apollodorus Lib. 1. & 2. Hygin. fab. 142. Mendoza secundum Sinens. Tradit. primam fœminam Pausonam nominat. Relat. della China pag. 36. ed. Rom. 1586. At Sinarum Annales *Niu-Kua* Fohi sororem nominant eamque Reginam statuunt. Nostram vero Evam esse, me aliquando probaturum spero, si Deus vitam viresque porro conservare dignetur.

(*k.*) Ogygis Deucalionisque Diluviorum, plurimi Græc. & Roman. Auctores passim meminere. Chaldæi suum habent *Silutrum*, Chinenses *Yao*. Suum etiam habent diluvium, quotquot Americam incolunt populi, suum habent Brachmanes. Vid. Epist. Marchal, Mem. de Trevoux pag. 402. 1701.

(*l.*) Arbores, herbæ, insecta, Animalium denique tum marinorum tum terrestrium Ossa, Pisces, Conchilia, & id genus alia ubique terrarum reperiunda, reliquiæ sunt illius Catastrophes auro contra pretiosiores, quæ in Principum, Rerumpubl. & Philosophorum quorundam Pynacothecis asservantur.

(*m.*) Gen. cap. 22: 20-24. 26: 34. & 29: 27, 28.

(*n.*) Deut. cap. 17: 17. 2. Sam. 12: 8.
(*o.*) Deut. cap. 21: 15.
(*p.*) Matth. cap. 19: 3. & seq. Marc. 10: 2. Luc. 16: 18.
(*q.*) Uti supra pag. 346.

§. XX.

Porro multos sciscitari mihi videre videor, num plures accipiendo uxores peccaverint Patriarchæ, quibus affirmando respondere non vereor; minus enim arrident, quæ (*r.*) auctores quosdam ad hanc rem dicentes comperi, ad stirpis sanctæ multiplicationem dispensatione vel inspiratione id factum aiunt; neutrum verum; infirmitate & ignorantia id evenisse (quanquam per accidens gentis electæ multiplicationi servierit) Deumque vitium illud aliaque ignota peccata eis condonasse, ex historia sacra colligendum est. Factum illud neque vituperando neque laudando narravit, inspirationem, vel dispensationem, ne verbulo quidem indicavit S. Historicus. Hinc palam fit, quantum possit exemplum, quo cum adulatorio sophismate abutentes Rabbini socordiam propriam promere non verentur. Existimant nempe hæresim Sadducæorum opinionem eam esse, qua simul binas haberi jure uxores negabant ex lege illa: (*s.*) *Uxorem sorori suæ non accipies in ejus afflictionem*; ibi enim *sorori suæ* est loco alteri, ut verbum ipsum fert. Et Pesischtæ autor (*t.*) apud Seldenum huicce opinioni non rationes sed exempla opponit, quæ more quidem binas simul uxores ducere usitatum, at jure naturæ licitum, minime demonstrare queunt: de hocce Polygamiæ articulo Muhammede ineptius locuti sunt Rabbini, ut ex utrorumque operum collatione patet.

(*r.*) Fortalitium Fidei Lib. 4. de Bello Saraceno. fol. 283. Lugduni 1525. Dionysius Carth. in Dialogo cum Saraceno pag. 483. & 484. In opere cui titulus D. Carth. contr.

contr. Alcoran & Sect. Machometic. Libri quinque. Coloniæ 1533. Vives de Verit. Fidei Christ. pag. 624. & 625. Ed. Basil. 1544.

(*s.*) Levit. 18 : 18.

(*t.*) Seld. de Jure Nat. & Gent. juxta Hebræor. discip. Lib. 5. Cap. 6. pag. 585. Ed. Lips. 1695.

§. XXI.

Incestus viri connubium est cum fœmina quibusdam consanguinitatis gradibus ipsi conjuncta. Quod jure naturæ vetita sint hæc connubia, exceptis forsan ascendentium descendentiumque gradibus, omnes dubitant, rationesque quibus id sit illicitum nemo quod sciam liquido attigit Quas meditando ipse inveni, nunc proponam, ut non solum ascendentium descendentiumque, sed ut transversalium graduum quosdam jure naturæ vetitos demonstrem. Hujus Legis naturæ præcepti fundamentum à dignitate hominis repetendum esse arbitror, quem, in quocumque demum statu supponatur, nunquam amittet. Moralis vero dignitas vel minui vel augeri potest, hæc ab actionibus hominum, illa à natura ipsa humana pendet. Quin rationes morales ab actionibus hominum oriantur, nemo unquam dubitavit, præter materialistarum catervam, quæ omnia mechanicis brutisque motibus fieri autumat. Ita tamen moralitas illa cum hominum natura connectitur, ut nec hominis idea absque ea vel concipi queat. Prima omnium actionum, quæ humanæ societati originem dedit, matrimonium fuit; quod statim inter conjugatos relationem statumque moralem produxit, ex quo tandem paternitatis filiationisque invicem & inter liberos fraternitatis ortæ sunt relationes. Et unius eorum matrimonio, alia inter ejusdem liberos & alium fratrem nova oritur relatio, quæ tandem ob collateralium graduum distantiam gradatim minuitur,

 donec

donec prorſus intercidat. Iſtius modi ſtatus nulli inter bruta dantur, præter alicujus paternitatis ſpeciem, quam poſt ſtatum alimentationis tempus interire videmus. Apud homines autem, ni brutorum inſtar vitam agere velle videantur, ad mortem usque, ut pote non ſoli Actioni Phyſicæ ſed & morali dignitati innixi, permanere debent integri. Hinc fit ut homini excellentiori natura prædito jure naturæ inceſtuoſos concubitus prohibeantur, animalibus minimè. Rationes neſcio quas *certas ac naturales* hic deſiderare videbatur (*u.*) H. Grotius, quæ iſtius modi obſtarent connubiis; At non viderat Vir Celeberrimus, nulla (exceptis maſculorum brutorumque Copulationibus) hujuſce nec inter Parentum & liberorum concubitus naturalia impedimenta dari. Ipſe etiam hæc ſubodorans, rationes morales proponit, ſcilicet liberorum erga parentes reverentiam, quæ matrimonia illa non irrita nec illicita reddere videtur. Cauſſa in fallor unica eſt, ne confunderentur omnes familiarum relationes, vel connubiis vel facilitate atque licentia libidinis, ad quam omnes fermè propenſiores exiſtunt homines, illincque totius humanæ ſocietatis oriretur interitus. Quantis familiæ perturbationibus eſſent obnoxiæ, & quam horrendum in modum ſe haberet earum ſtatus, imo ad longum tempus haud ſtabiles permanere quirent. Si Pater cum filia, filius cum matre, frater cum ſorore invicem copularentur, præſertim ſi Polygamiæ divortiique adderetur licentia. Neque liberorum Adæ objiciantur matrimonia. Tunc temporis periculum nullum erat, quippe fratrum ſororumque connubia poſt ſe nulla iſtius modi incommoda habebant. Nulla tunc præter fraternitatis erat relatio, quæ humani generis propagationi prævalere minimè debuerat. At incommoda, quæ minutatim recenſere haud neceſſarium putavi, ita cum omni facilitate creantur, ut ſi (*x.*) Orientalibus credimus, nec iis carere potuerit Adami

familia

milia, secundum enim eorum sententiam ob sororis gemellæ Caini amorem orta est Abeli cædes; Fratrum vero sororumque connubia illo tempore posteriora, præter jus naturæ, nulla tunc necessitate id postulante extitere. Hujusce negativi juris naturæ præcepti apparebit veritas, si cum furto vel homicidio conferatur. Adamo cum solus esset non prohibebantur hæc vitia; statim tamen post hominum multiplicationem vetita esse cœperunt.

(*u.*) De Jure Belli ac Pacis Lib. 2. cap. 5. Parag. 12. Not. 1.
(*x.*) Vide Said Ibn Batrick. Tom. 1. pag. 14 & 17. ubi Caini & Habelis Historiæ reperiuntur.

§. XXII.

Parentum cum liberis matrimonia absolutæ necessitati nunquam fuere adstricta. Errore tantum incestus filiarum Loth acciderat; qui earum peccatum si non omnino tollit, saltem illud maxime minuere videtur. Existimaverunt nempe, omnes terræ incolas cum Sodoma aliisque urbibus periisse, hincque sibi à summo rerum conditore necessitatem impositam cum patre concumbere, ut generis humani impediretur interitus. Exempla si quæ sint, ut apud Persas, nihil ad rem faciunt; rationibus non exemplis demonstrantur veritates morales. Rara tamen fuisse ejusmodi connubia mihi persuadere patior, ob varia naturalia impedimenta quæ in omnibus familiis sæpè erant obvia, ut longa parentum brevisque liberorum vita, ut de aliis incommodis taceam, quæ ab omnibus summa cum facilitate concipi queunt. Liberorum ratio etiam hic desideratur, nisi enim eorum haberetur consideratio, non ad humani generis propagationem, societatisque constitutionem conservationemque, sed libidinis explendæ gratia fierent istius modi connubia. Meditetur tandem unusquisque, quid de prole fieret, si hæc locum haberent in

variis casibus, quos inter homines quotidie nasci videmus. Personæ ergo cognatæ jure naturæ vetitæ meo quidem judicio sequentes sunt. Mater & Avia, filia & neptis, collateralesque à Patre, soror & sororis filia, ab avo denique amita & matertera. Amitina vero & consobrina aliæque ab eis majori distantia dissitæ sunt licitæ. Longam vetitarum fœminarum seriem enumerare haud necessarium existimavi, idem enim de proavia, pronepte, sororis nepte, amita & matertera magnis, & sic deinceps arbitrandum est. Eadem de affinitate conjunctis me dixisse putent æqui lectores, neque leviratus legem quæ Judæ temporibus in usu erat mihi objiciant. Lex hæc a Mose fuerat sancta, ne confunderentur Israelitarum tribus, & ut ad Messiam usque terræ Cananeæ divisionis monumentum maneret intactum; Hæcque ratio tanti fuit ponderis, ut incestus culpam auferret, quod & in connubiis filiorum Adæ cum sororibus alia ratione primitus acciderat. Hinc apparet, ad incestum fugiendum jure naturæ omnes obligari qui non in iis circumstantiis existunt, quibus exceptionis privilegio gaudere queant. Exceptiones autem, quæ in hocce de incestu præcepto dantur, ad juris naturæ præceptorum rationes, quas supra innuebam demonstrandas, statimque omnes controversias a variis in hanc rem susceptas componendas, quam aptissimæ mihi videntur, ut huicce articulo aliquid ultra addendum supervacaneum judicem.

§. XXIII.

De *Divortio* varie à variis usitato paucis agam. Quin matrimonii naturæ adversetur nemo ambiget, qui familiarum liberorumque rationem habere voluerit, neque longa argumentorum serie indiget hujus rei probatio, cum in variis apud quosdam populos ad hanc licentiam limitationibus appareat, quod si eam omnino tollere non potuerunt, ad hoc

tamen

tamen eorum leges collimaſſe, ut quantum fieri poſſet eam difficilem redderent, ne in vagos concubitus, degenerarent matrimonia, hincque totius ſocietatis oriatur interitus. Unica de cauſa, *ob fornicationem* ſcilicet, divortium legitimum pronuntiavit Dominus, quod & juri naturali quam optimè quadrare nemo non videt. Cui ſententiæ annuere videntur legis Moſaicæ verba, quibus eodem ſenſu Judaica adſtipulabatur ſchola Sammajana, in hac re Hillelianâ ſapientior. Quæ vero de exemplorum vi quoad inceſtum & Polygamiam ſuperiori innuebam paragrapho, heic quoque locum habere velim. Si populorum mores & uſus aliquid per ſe ad probandum conferrent, quot monſtra (omnibus conſentientibus) veritatis loco nobis quirent obtrudi, neque Chriſtianorum plerorumque uſum excipio; nam, ut ampla disquiſitione litteratiſſimus *Seldenus* (*y.*) vel a Judæorum Paganorumve licentia, vel ab ipſis Domini verbis perperam intellectis, obtinuiſſe apud eos divortia demonſtravit. Quam inconcinnè autoribus præſertim parum caſtigatis Judæorum gentiliumque moribus id obtigiſſe judicent æqui lectores. Nec enim veteres Græciæ Latiique populi in hocce de divortio argumento, recentioribus utriusque Indiæ incolis fuere ſapientiores; quod cum omni facilitate ex hiſtorica demonſtrare poſſem collatione. Sint ergo uxores loquaces, rixoſæ, contumaces, aliisque laborent vitiis, non idcirco ſunt dimittendæ, æquo potius animo vitia hæc ferenda ſunt, manſuetudineque lenienda, ne majora ob divortium oriantur incommoda. At ſi uxor mariti vitæ ferro aut veneno inſidiatur, tunc demum ceſſat conjugis relatio, ipſamque vel ejicere vel ut hoſtem jure naturæ interimere ſuique juris vindex exiſtere poteſt; Et hæc obſervatio nos ad conſiderationem earum rerum invitat, quæ jure naturæ hominibus permittuntur.

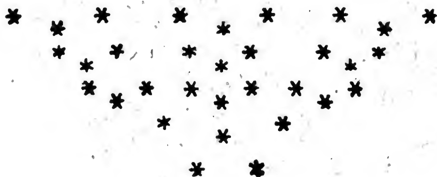
(*y*) Uxor Hebraica Cap. 27. Lib. 1. ad finem usque totius operis.

§. XXIV.

Sunt qui putant, omnes homines in omnia indiscriminatim jus habere; Itaque ſtatus belli ſit eorum ſtatus naturalis. Si verò hæc hypotheſis unquam inter morales locum habuiſſet, iis profecto idem accidiſſet, quod de Cadmæis e dentibus Draconis ſponte natis militibus fabulantur antiqui. Demonſtrare debuerant qui huicce opinioni adſtipulantur, qua de ratione tandem quidam naturæ ſuæ obliti ſe conjungere potuerint ad componendam ſocietatem quam vocant civilem, ne prorſus interirent omnes. Quomodo autem rerum experientia edocti rationis dictamine quiverint uti, cum hoc ſtatu ſuppoſito nullum inveniatur tempus idoneum ut id aliquando fieret, maxime dum bellum belluarum inſtar invicem gererent, neque poſſibile appareat quosdam de jure ſuo aliquid aliis ceſſiſſe boni communis gratia, niſi ſtatim rationis uſum ſupponamus qui ſuum effectum ab ipſo hominum exordio ſortiretur. Hincque & belli ſimul atque pacis ſtatus ſit hominibus naturalis, quod contradictionem involvit, impoſſibilitatemque hujus hypotheſeos demonſtrat. Si vero cum ſapientioribus æqualitatis ſtatum inter homines ſupponamus, quaſi omnes ſimul vel nati vel creati fuiſſent, rationisque eos capaces fingamus, ut revera ſunt, tunc absque labore, quid eis jure naturæ præcipiatur, prohibeaturque & permittatur, inveniemus. De Prioribus hactenus; nunc de tertio pauca dicere viſum eſt. Æqualitas illa efficit ut nihil præter humanitatis officia ſibi debeant invicem totius generis humani membra, dato tamen legitimo rerum dominio, quod primo occupanti illo in ſtatu competit. Quod viderat Philoſophus gentilis, cujus verba ad adulterum apponere operæ pretium putavi. (z) *Nonne ſunt natura communes mulieres? Aſſentior vel idem dico (inquit Philoſophus) nam & porcellus communis eſt eorum qui ſunt invitati;*

ti, ſed cum in partes diſſectus & diſtributus fuuerit, tu, ſi tibi videtur, aſcende & partem ejus qui tibi aſſidet rape, furare clanculum aut immiſſa manu abligurito. Quod ſi de carne nihil poteris avellere, pinguedine imbue digitos & delinge. O egregium compotorem & convivam ſocraticum! Age theatrum nonne commune eſt civium? Cum igitur conſederit ne adeſto ubi viſum fuerit & eorum aliquem ejicito; Sic etiam mulieres naturâ ſunt communes. Ubi autem Legislator tanquam convivator eas diviſerit, non & tu tuam partem quæres? An potius alienam rapies & abliguries? At homo literatus ſum & Archedemum ſector. Ergo tu Archedemi ſectator & adulter eſto & perfidus & loco hominis lupus aut ſimius. Quid enim intereſt. Quam bellè hæc cum illa primorum hominum bellum gerentium caterva conveniant omnes vident! Dato inquam legitimo rerum dominio eis ob mutuam aliorum officiorum indigentiam jure naturæ permittitur, ut tractatus, pacta, conventiones, ſocietates & id genus alia inſtituant, ita tamen, ut non infringantur præcepta naturæ rationalis, neque quisquam ſibi aliorum detrimento proſpiciat, niſi circumſtantiis neceſſitateque extrema cogentibus quarum varii proſtant caſus apud authores, præſertim cum de vitæ conſervatione agitur.

(z) Arrianus in Epictetum Lib. 2. Cap. 4. p. 177. & 178. Edit. Cantabrig. 1655.

Viro

II.

HISTORIA

Vitæ, Operum & Obitus *Viri Clar.*

Jac. Chriſtoph. ISELII,

SS. Theol. in Acad. Baſil. Prof. Publ.

* * *

Viro plurimum Reverendo atque *Celeberrimo*

JOH. GEORGIO ALTMANNO,

Linguæ Græcæ & Ethices Prof. Ord. & h. t.

Academiæ Bernenſis Rectori,

JACOBUS CHRISTOPHORUS BECKIUS S. M. C. *S. P. D.*

PEtis a me, Vir Cel. mihique amiciſſime, ut brevem tibi de *Jac. Chriſtophori ISELII* noſtri, Theologi, & Polyhiſtoris incomparabilis, τȣ̃ νῦν ἐν ἁγίοις, Vita atque ſcriptis narrationem conſcribam, quam in lucem edere, atque eruditis legendam proponere poſſis. Exiſtimas, Te non amicitiæ, quæ tibi a compluribus annis mecum intercedit, jure tantum iſtud a me poſtulare; ſed & eo, quod illuſtres atque eruditi viri, quibus nota fuit *Iſelii* virtus atque doctrina, iſtius modi narrationem avide exſpectent. Sed quid ſi tibi dicam id, quod vere dicere poſſum; non eſſe a me exſpectandum quidquam, quod vel *Iſelio* ſit dignum, vel viris illis clariſſimis placere queat? Sufficietne reſpondiſſe, officium iſtud & *Iſelio* & amicis ejus deberi a me, quum bea-

to

to viro non propinqua modo necessitudine conjunctus fuerim, sed etiam inde ab annis XII. perpetuo fere ab ejus ore pependerim, indeque istud, quidquid est, progressuum in Litterarum studio, quod exiguum tamen est, fecerim? Procul dubio existimabis, & istud esse commemorandum, cur me potius, quam quemvis alium, tibi hac de re appellandum censueris; tempus XX. mensium postremorum vitæ Iselianæ, quod in ejus ædibus exegi; quod quidem certe tempus haud exiguum fructum mihi cum in aliis omnibus, tum præcipue in cognoscenda ejus familiari consuetudine atque studiorum ratione attulisse videatur. Sed nemo sibi persuadebit, isthæc ita esse comparata, ut veniam mihi impetrare possint, si hoc scribendi genus nec tuæ, nec aliorum hominum doctorum satisfaciat exspectationi, quam sentio eo majorem esse, quomagis videor ex *Iselio* meo proficere debuisse.

Opportune tamen accidit, quod brevem tantum postulas narrationem. Nimirum longiorem conficiendam ei relinquis, qui Laudationis publicæ *Iselio* heic debitæ laborem in se suscipiet. Ea enim Laudatio, cum a Viro docto juxta & facundo, ut speramus, tempore consueto habita & typis commissa fuerit, nihil quod ulterius requiratur, relinquet. Qua propter faciam id, quod in hac temporis, mihi à te concessi, exiguitate possum; non quod istud Schediasma, effusum verius a me, quam studiose conscriptum, cuiquam placiturum sperem; sed ut quantum apud me valeat & *Iselii* memoria, & tibi gratificandi studium, publico monumento testatum fiat.

Natus est ὁ πάνυ pridie Eid. Jun. A. C. MDCLXXXI. Parente utroque honestissimo. Pater *Joh. Lucas Iselius*, ex familia erat, quæ jam ab annis CCCC. huic nostræ civitati complures viros dederat partim eruditione claros, partim ad præcipuas Reip. dignitates merito

to ſuo, nec ſine inſigni Patriæ commodo, provectos. Conjunxerat ille in prima juventute Mercaturæ, cui deditus erat, ſtudio Litteras, quarum in ipſo amor perpetuus fuit, quamvis per vitæ genus, quod ingreſſus erat, non liceret ipſi multum in iis operæ ponere. Hanc ob cauſſam filium iſtum, cum mature admodum ſummam diſcendi cupiditatem, ingeniumque non mediocre in ſe eſſe oſtenderet, haud invitus Muſis conſecravit. Sæpe audivi Matrem *Iſelii*, fœminam virtute pariter atque annis venerabilem, ex *Birria* familia, quæ ante paucos annos ſupremum diem obiit, commemorantem, vix tertium exceſſiſſe annum, cum jam nec parentes nec præceptores propemodum hanc diſcendi cupiditatem explere poſſent. Itaque cumprimum vires corpuſculi ferrent, Gymnaſium iſtius Civitatis adire paſſi ſunt potius, quam juſſerunt. In eo ſub variis præceptoribus ita paucis annis in elegantiorum Litterarum ſtudio profecit, ut nemo non prævideret, inſigne aliquod Orbis eruditi lumen aliquando futurum. Auxit hanc ſpem, immo jam explere cœpit, cum anno M DC XCVI. *Carmen Heroicum* IV. paginarum in 4. edidiſſet, in Gallos ea tempeſtate Rhenum tranſeuntes, (*a.*) quod admirationi fuit cunctis, qui Poëſeos vim atque elegantiam ſentire poterant. Annum enim XV. *Iſelius* nondum erat egreſſus. Iisdem temporibus alio etiam modo feliciſſimos in Linguis progreſſus publice oſtendit, cum *Samuel Battierius*, Med. Doct. cum Cl. Competitoribus de Cathedra Linguæ Græcæ certaret, quam nunc cummaxime ornat, edito, pro more, *Specimine Philologico*. Is enim *Iſelium* noſtrum *Reſpondentis* loco ſibi adjunxit, neque ex ea re ullam pœnitentiæ cauſſam habuit. Nam ita dextre ſe geſſit *Iſelius*, ut non modo argumenta adverſariorum, quæ latine pro-

(*a.*) Accidit iſtud a. d. XIII. Cal. Jun. ejus, quem poſui, anni.

proponebantur, ex tempore in Græcum ſermonem converſa repetere, ſed & brevi reſponſione eludere valeret, cum ſumma Exc. Præſidis ſui voluptate.

Adpropinquabat illud tempus, quo Magiſterii Philoſophici gradus noſtro conferendus erat. Itaque Examinibus conſuetis cum applauſu defunctus, diatriben edidit atque publice propugnavit (*a.*) *de Hiſtoricis Latinis melioris ævi*, quæ 32. paginas in 4. continet, atque non contemnendæ eruditionis ſpecimen videtur. In iſtius diatribæ calce alteram promiſit *de Poëtis Latinis melioris ævi*, quam conſcribere quidem cœpit, ſed non perfecit, gravioribus ſcilicet ſtudiis impeditus. Quo magis miror V. C. *I. I. Scheuchzerum* in Novis Litt. Helv. A. 1701. inter editas eam referre.

Ceterum Præceptoribus uſus erat *Iſelius*, in Legendis Græcis latinisque auctoribus, *Joh. Jac. Battierio*, tum Rhetorices, poſtea Juris Profeſſore: in Philoſophicis autem & Mathematicis *Jacobo Bernoullio V. C.* Poſt hæc, cum Linguam Gallicam plenius perdiſcere vellet, quam ut Magiſtrorum præceptis, quæ domi didicerat, contentus eſſet, Genevam profectus, menſes circiter VI. ibi exegit A. 1698. eruditis omnibus gratiſſimus. Amicitiam ibi cum multis contraxit, quam poſtea ad extremum vitæ tempus conſervavit. Habitavit in ædibus Rev. *Mauritii*, ad D. Gervaſium Paſtoris, qui eum, ut filium, dilexit. Cupiditate dein ductus, reliquias illas Antiquitatum Rom. quas Gallia Meridionalis magno numero oſtentat, inſpiciendi, menſe Auguſto Lugdunum abiit, indeque Maſſiliam, Nemauſum, Montem Peſſulanum, Aquas Sextias, Avenionem, Arauſionem, aliaque loca

(*a.*) Moris enim tum erat aviti, ut nemo Philoſophiæ ſive Artium Lib. Magiſter prius ſalutaretur, quam Diſſertationem edidiſſet atque publice defendiſſet; qui mos aliquandiu intermiſſus, non ita pridem poſtliminio reductus eſt.

loca; quibus perlustratis, mense Novembri anni ejusdem, quo profectus fuerat, domum rediit.

Confecto ex animi sententia itinere totum sese sacrarum litterarum studio tradidit, non abjectis tamen iis disciplinis, quæ elegantiores appellari solent. Hæc enim *Iselii* semper deliciæ fuerunt, quibus etiam Theologica tractans, quidquid horarum subsecivarum fuit, consecrabat. Sed Theologiæ tamen præcipuum ipsius hoc tempore studium fuit. Huic usque eo se dedit, ut A. 1701. Dissertationem publice proponeret, in sententiam *Jacobi Benigni Bossueti*, Meldensis Episcopi, de Babylone, Bestiisque & Meretrice Apocalyptica 4. pagg. 80. eoque facto, cum examina consueta jam præcessissent, inter V. D. Ministros referretur. Audiverat autem præcipue Theologiam docentem *Samuelem Werenfelsium* SS. Th. D. & Prof. cujus postea Collega factus est, & quem in summo semper honore habuit.

Ab hoc tempore magis magisque inclarescere cœpit. Cumque ad Linguarum Occidentalium cognitionem, ex quibus jam tum Italicam quoque atque Hispanicam tenebat, adjicere etiam Orientalium notitiam cuperet, maximam partem suæ diligentiæ huc convertit. Usus erat jam antea in Hebraicis institutione Viri doctissimi, *Frid. Battierii*, qui tum ad D. AlbanumPastor erat. Et fructum quidem tulit istius laboris uberrimum. Nam præter Syriacas S. Codicum Versiones, etiam Chaldaicas V. T. Interpretationes, quas *Targumim* vocant, nec non plerorumque Rabbinorum Commentarios tam diligenter tractabat, ut si pergere vel potuisset vel voluisset, facile ad supremum aliquem hujus Litteraturæ gradum perventurus videretur. Arabica attigit tantum, non penitus pertractavit. Alius scilicet destinatus erat campus, in quo decurreret *Iselius*. Marburgensis Cattorum Academia, quæ nulli Germanicarum celebrita-

te

te atque frequentia est inferior, non passa est, eum in studiis istis, quo cœperat pede, pergere. Cum enim Serenissimus Princeps, Landgravius Hassiæ, Virum doctum quæreret, qui *Eloquentiæ* atque *Historiarum* Cathedram ornaret, eamque ob rem *Joh. Laurentius Crollius* Basileam scriberet, oblatus est *Iselius*, qui ea tempestate hic, præ multis aliis, utrique isti provinciæ cum laude administrandæ idoneus erat. Itaque vix nominatus Principi erat noster, vixque ille missas ad se Dissertationes Iselianas inspexerat, cum mandaret suis, ut solennibus ad eum litteris publico nomine datis, juvenem arcesserent; quod & factum est. Litteræ *Vocationis* datæ sunt pridie Eid. Junias 1704. quo ipso die noster ante 23. annos natus erat. Non invitus sane conditionem tam honorificam accepit. Sed cum eodem anno Basiliensis ista Academia *Joh. Jacobum Buxtorffium* amisisset, qui post avum atque patrem, Viros Celeberrimos, & de SS. Litterarum studio optime meritos, *Linguam Sanctam* publice docuerat, omnesque haud obscure successorem destinarent (*a.*) *Johannem Buxtorffium*, qui tum V. D. Præconem in Agro Raurico agebat, ex *Joh. Jacobi* fratre genitus, voluit tamen *Iselius* patriam relicturus suæ in hoc genere eruditionis exstare monumentum. Multi sunt anni, ex quo apud nos constitutum est, ut Cathedrarum Candidati edita atque publice propugnata Dissertatione ostenderent, quantos in ea disciplina, cujus docendæ munus ambiunt, progressus fecerint. Egit istud cum Buxtorffio *Iselius*, non quod illi præferri aut cuperet aut speraret, sed ut intelligerent omnes, Linguas Orientales & a se doceri commode posse, si opus esset. Elaboravit igitur, sive potius ex dudum parata copia delegit *Specimen observationum*

(*a.*) Iste revera successor *Joh. Jac. Buxtorffii* exstitit, provinciamque suam ad A. 1732. non sine applausu administravit. Nam eo anno, d. 20. Junii mortuus est.

num atque Conjecturarum, ad Orientalem Philologiam & Criticen pertinentium, ac maximam partem ex vetustis V. T. Versionibus depromtarum. 4. pagg. 40. Nec diu moratus, Marburgum sese contulit.

Quæris, quomodo exceptus ibi sit? Verbo dicam; præsens primum apud Marburgenses, deinde etiam Principem salutandi occasionem nactus, talem sese demonstravit, qualem neque hic neque illi sperare ausi sunt. Itaque inde ab adventu suo usque ad Februarium A. 1707. in præcipuis ejus Academiæ ornamentis habitus est. Neque tamen, ut mos est plerorumque eruditorum in Germania, scriptis magnopere nomen parare studuit, legendi quam scribendi cupidior: Sed scholas tam publicas quam privatas summa cum studiosorum hominum, nobilium pariter ignobiliumque, frequentia diligenter habuit. Edidit tamen nonnulla, quæ heic commemoranda veniunt; Orationem scilicet *geminam Panegyricam*, alteram celebrando Ser. *Caroli Landgravii Natali quinquagesimo*, qui in Eid. Sextil. A. 1705. incidit; alteram *Laudandæ* post obitum Ser. Principi *Ludov. Doroth. Sophiæ*, ex Reg. & Elect. stirpe Marchionum Brandeb. Ser. Hassorum Principis Hæredit. Conjugi a. d. V. Cal. Febr. 1706. dictam. Utraque Oratio, posterior imprimis ab ipsomet *Iselio* pronuntiata, cum prior ab ipso quidem scripta, sed a generoso juvene *Malsburgio* habita esset, ita placuit Auditoribus primum, dein Lectoribus, ut omnes judicarent, facundiorem Eloquentiæ Professorem nulli Academiæ sperandum esse. Sequenti anno Dissertationem publici juris fecit, *de Magorum in Persia*, post Cambysen, *dominatione*. Sed cum hanc ederet Diatriben, Basilea jam Marburgo tantum decus raptura, quod utique ipsi potissimum debebat, quodque sibi jam tum vindicaverat, cum *Iselio* discedenti Amplis. Civitatis ordo peculiari S.C. confirmavit ultro, rationem absentis primo quoque tem-

tempore habitum iri; eum *Historiarum Professorem* constituerat. Factum id est a. d. 12. Cal. Octobris 1706. quo anno *Joh. Jac. Hoffmannus*, vir ob eruditionem & scripta clarus, obierat. Substitit tamen *Iselius* Marburgi ad Februarium usque insequentis anni. Nam tum demum in patriam rediit.

Cum in itinere esset, Patrem amisit, quem summa semper pietate coluerat, atque cummaxime post triennii absentiam amplecti atque colloqui gestiebat. Auspicatus dein Professionem Historiarum, ea, qua apud Cattos usus erat, diligentia & docere & discere, id est, omne genus scriptorum Historicorum pervolvere, studuit, eoque pervenit labore atque industria, ut pauca essent vel in veteri vel in recentiori rerum gestarum Historia, vel in ea etiam, quæ *Medii Ævi* appellatur, quæ non accuratissime teneret, & ex immenso memoriæ thesauro, quâ incredibilem in modum valebat, expromere quavis occasione data posset. Et mirum profecto est, tantum efficere potuisse per valetudinem, quam iis jam temporibus vigiliis atque labore haud mediocriter attriverat. Neque etiam credendum, nihil aliud egisse, quam ut otiosus Litterarum studiis incumberet. Non patiebantur hoc eruditi, quibus procul etiam agentibus *Iselianum* nomen innotuerat; sed litteris frequenter datis, tacito ejus alloquio frui cupiebant. Non patiebantur Elegantiorum Litterarum, atque in his potissimum Historiæ cognoscendæ studiosi, qui ad audiendum Iselium confluebant. Scribit ipse Vir B. in litteris A. 1708. ad Amicum quendam datis, quotidie sex horis seu publice seu privatim se docere, complures deinde horas iis dare, qui se conveniant. Etiam scriptum non unum illis annis edidit; multas Disputationes publice habitas præsidio suo moderatus est. Sed quæ Diatribæ Discipulorum Iselianorum industria maximam partem sunt conscriptæ, quarum

multæ ſunt, eas non commemorabo, quamvis & in his τῦ μακαρίτυ labor aliquis & nonnunquam multus, neceſſario acceſſerit. Ipſemet concinnavit A. 1709. *Diſſertationis, qua Æternitas Mundi Argumentis Hiſtoricis confutatur,* partem I. *Artium novitatem demonſtrare incipientem*, 4. pagg. 22. Vix hæc in lucem prodierat, cum moritur *Paullus Reboletius*, V. D. in Eccleſia hujus Urbis Gallica Adminiſter, quo nullus unquam hominum carior *Iſelio*, Parentibus exceptis, fuiſſe videtur. (*a.*) Quid hic ageret? aut quo modo dolorem levaret? Putabat omnino, recte ſe facturum, ſi *Laudationem* amici *funebrem* in frequentiſſima Panegyri latine & diceret, & typis exire pateretur. Secuta paullo poſt eſt *Declaratio antiqui Lapidis Tergeſtini, cum non uno in Antiquitatem Rom. excurſu.* 4. pagg. 62. Reſpondentis officium, (nam iſtud hoc loco minime omittendum eſt) agebat *Joh. Daniel Schoepflinus*, Diſcipulus tum Iſelii, nunc Hiſtoriarum atque Eloquentiæ in Academia Argentoratenſi Profeſſor Celeberrimus: adjeceratque de ſuo XIV. *Quæſtiones Hiſtoricas*, quæ jam tum ſummam de eo ſpem præbebant. Fuit is deinde per omnem vitam Iſelio cariſſimus.

Propemodum oblitus eram id, quod *Iſelio* accidit perhonorificum, neque tamen in multorum notitiam pervenit. Fuit inde ab initio ſæculi iſtius in Helvetia Legatus Philippi Regis Hiſpaniarum, *Berettius Landinus*, Iſelio noſtro ita familiaris, ut cum vel ad eum ſcriberet, vel ab eo litteras acciperet, quod frequentiſſime fiebat, quoad ille in Helvetia agebat, immo etiam A. 1719. quo ille Vir apud Batavos Legatus ejuſdem Regis erat; non in faſtigio dignitatis conſtitutus, ſed ex æqualibus Iſelii eſſe videretur. Is ab illo, qui Venetorum in Helvetia res curabat, rogatus fuit, ut ſibi indicare vellet in his oris Virum do-

(*a.*) Natus hic erat *à Privas en Vivarais* a. d. 9. Cal. Mart. 1655. Obiit Baſileæ idib. April. 1710.

doctum, quem crederet ſine rubore a ſe commendari poſſe *Studii Patavini Curatoribus*, *Profeſſioni Linguæ Latinæ atque Græcæ* præficiendum. Quid cenſes Berettium feciſſe? Iſelio confeſtim ſcribit, ut vel ipſe in ſe reciperet hanc provinciam Academicam, quod propoſitis multis rationibus ſuadere conatus eſt; vel alium ex Baſilienſibus nominaret illi oneri parem. Sed non poterat ὁ μακαρίτης adduci, ut relicta Patria, relicta Matre cariſſima atque ceteris agnatis, commoda illa, quibus jam tum fruebatur, Academiæ peregrinæ poſt haberet. Fuerunt & alia, quæ ei obſtare videbantur. Modeſtia vero tanta fuit, ut ſeſe illi ſpartæ parem non eſſe ſuſpicaretur, cui certe par erat, ſi quisquam alius. Neque enim poterat tum indicare alium, quem crederet hac Patavina Cathedra ſe aptiorem eſſe.

Eodem tempore ſummus iſtius Civitatis Magiſtratus, petente Academiæ Senatu, novum Brabeuterium ædificari atque exornari juſſerat. Iſtud quum perfectum eſſet, nemo videbatur aptior ei dedicando, quam *Iſelius* noſter, cujus facundia cummaxime celebrabatur. Qua propter primus in ſuperiore hujus novi Brabeuterii cathedra conſtitutus, ita gratias egit Magiſtratui, ita extulit iſtam munificentiam Ampliſſ. Patriæ Patrum, qua novum Academicis Actibus ſplendorem addere voluerunt, ut & *Iſelium* calicis inaurati præmio, & Orationem dignam judicarent, quæ in publicam lucem exiret. Sed ad majora *Iſelium* DEI O.M. providentia vocabat.

Scilicet a. d. XI. Cal. Mai. Anni 1711. vivere deſiit *Joh. Rodolphus Wetſtenius, J. R. F.* S. Theologiæ D. & N. T. in hac Academia Profeſſor longe celeberrimus. Et duo tum erant Viri, quorum uterque dignus credebatur fore J. R. Wetſtenio ſucceſſor, *Jac. Chriſt. Iſelius*, atque *Joh. Lud. Frey*. Itaque & uterque pro more eo Academiæ, quo nemo ad Cathedram

publicam admittitur. nisi Doctoris in sua quisque Facultate titulo ornatus, eum titulum sibi post edita insignia eruditionis Theologicæ documenta, conferri voluit; id quod frequenti Panegyri peractum est ab *Hieronymo Burcardo*, S. Theol. D. & Prof. atque Ecclesiarum Antistite. (*a.*) Præbuit ista res occasionem duabus Dissertationibus *de Canone N. T.* quarum altera *Iselius*·*Henr. Dodwelli* sententiam confutat, altera *Pontificios* refellit in iis, in quibus circa hoc argumentum à nobis dissentiunt. Cum ad suffragia ventum esset, nec Patres Academiæ facile decernere possent, utrum ex duobus Viris eruditione, pietate, gravitate conspicuis Professorem legerent, factum est, ut *Iselio* quidem *Cathedra* Theologica ordinaria committeretur; pl. Ven. *Freigius* vero non successor tantum *Iselio* in *Historiarum* Cathedra, sed & Collega, Titulo *Professoris Theologi Extraordinarii* ornatus, daretur? cum quo ille deinde Collega per omnem vitam conjunctissime vixit.

In hoc igitur officio constitutus Iselius, quod ei sanctissimum semper est visum, nihil antiquius habuit, quam uti omnem Muneris sui partem, quoad posset, expleret. Itaque ad docendum publice privatimque conversus, cum nullum genus diligentiæ in se desiderari pateretur, ea interim colligere studuit, ex quibus *J. R. Wetstenii* Laudatio funebris concinnaretur; quam & deinde anno ipso vertente publice recitavit, atque in lucem edidit, non mediocrem ipse laudem Antecessoris, immo etiam Præceptoris quondam sui, laudatione consecutus. Etiam compluribus Disputationibus publicis præfuit. Nonnullas ipse conscripsit, in his duas *de Canone N. T.* alteram

(*a.*) Obiit etiam hic Vir paucis post *Iselium* diebus, scilicet Nonis Maji. Successor in Pastoratu atque Antistitio demum hodie constitutus est *Joh. Rodolphus Merianus*.

ram A. 1712. alteram anno insequuto, superioribus addidit, varias Canonis istius recensiones a priscis Ecclesiæ Doctoribus propositas excutiens. Neque tamen id argumentum penitus ad finem perduxit. Existimo impeditum esse in hoc labore iis negotiis, quæ iis Codicibus Manuscriptis maximæ molis ad Concilium Constantiense atque Basiliense imprimis pertinentibus, non excutiendis tantum, sed & conficiendis inde per amanuenses, atque conferendis exemplis pro *Jacobo Infantio*, Viro præclaræ eruditionis, qui Historiam Constantiensis Concilii, paullo ante editam, inde locupletare, Basiliensis vero noviter componere cupiebat, susceperat. Quis non videt, quantus iste fuerit labor? Et tamen libenter eum in se suscepit *Iselius*, cum a Cl. Infantio litteris Berolini a. d. IV. Eid. April. 1714. datis, ut hoc faceret, rogaretur. Sed & idem opus suscepit postea quoque, anno scilicet Sæculi XVII. cum Illustrissimus *Daguessæus*, Cancellarius Regni Galliarum, atque Sigillorum Custos id peteret. Petebat autem ideo potissimum, quod ista Concilii Basiliensis Acta, ex Autographis descripta, usui esse poterant in controversiis illis, quæ tum magno animorum motu in Galliis agitabantur. Quapropter & hodieque Actorum Concilii Basiliensis exemplum, *Iselii* cura confectum, in Bibliotheca Regia Parisiis repositum exstat.

Aggressus interim erat *Iselius* argumentum, quod non indignum sane erat ista ejus eruditione atque diligentia. Post tot doctorum virorum in Anglia pariter atque aliis Christiani Orbis regionibus studia, quorum alii *Episcopalem*, ut vocamus, *Hierarchiam* defensum, alii oppugnatum ibant; ipse quoque conatus est istas Controversias Ecclesiæ Anglicanæ illustrare. Itaque A. 1716. primam edidit de iis Dissertationem, eamque satis amplam. Continet enim paginas 112. in quarta, quam vocant, forma. Operam heic

heic dedit, ut omni genere argumentorum demonſtraret, non recte *Epiſcopos* atque *Presbyteros* vulgo diſtingui, ſed utroque nomine rem eandem primis Eccleſiæ Chriſtianæ temporibus eſſe ſignificatam. Verum & hoc argumentum ad finem perducere non potuit. Nam eodem anno, venia ab Academiæ Proceribus impetrata, iter ſuſcepit in Galliam, Batavos deinde etiam atque Anglos aditurus, per Germaniamque domum rediturus. Volebat hoc modo id facere, quod juvenis feciſſet procul dubio, niſi ita mature ad Cattos atque inde in Patriam vocatus eſſet. Profectus igitur in Galliam, Pariſiis primum ſubſtitit, ibique frequens fuit apud eruditos, quorum ſumma eſt in ea Urbe copia. Non ignotus fuerat his antea, quamvis eum non vidiſſent; ſed fama jam ante complures annos omnibus fuit commendatus. Nec eruditi modo, ſed Magnates etiam libenter eum ad alloquium admittebant, & ultro atque ſumma cum humanitate rogabant, ut ſæpius ſeſe conveniret. Quod ſane fecit *Iſelius* diligenter, neque unquam ab iis, niſi gratior atque honoratior diſceſſit. Inter eos, qui præcipue Iſelium amabant, fuit Idem, quem antea commemoravimus, Illuſtriſſimus *Dagueſſaus*, Vir non dignitate tantum magnificus, ſed inſigni humanitate pariter, atque in bonas Litteras & Litteratos amore, conſpicuus. Quæ res, accedente alia quadam, quam hic exprimere non opus eſt cauſſa, *Iſelium* diutius, quam putaverat vel ipſe, vel itineris ſocii. Viri Doctiſſimi, in quibus honoris cauſſa nominare viſum eſt *Samuelem Scheurerum*, qui nunc Sacroſanctam Theologiam in Lyceo Bernenſi docet, Vir & ſcriptis & eruditione clariſſimus, exiſtimaverant. Itaque illi, & hic imprimis Celeberrimus *Scheurerus*, pergentes ad ulteriora, Batavos, Anglos atque Germanos ſalutaverunt. Profectus etiam cum Iſelio fuerat *Emanuel Ribinerus*, Vir Doctiſſimus, cujus exſtat

Diſſer-

Dissertatio erudita de Tyro, Præside Iselio defensa. Is nunc Pastor est Ecclesiæ, quæ ad D. Albanum convenire solet. Iselius, qui sibi certo proposuerat, primo statim vere in eadem loca proficisci, vocatus ab Academia patria est ad Rectoris Munus suscipiendum. Moleste enim hæc ferebat, eum tamdiu apud Exteros commorari, quo ipsa tantopere opus habebat. Nec tamen voluit alio decreto revocare invitum, quam hoc, quod illi honorificentissimum videbatur. Itaque rediit tandem paullo ante Solstitium æstivum, quo tempore apud nos Magnificus Academiæ Rector successori lampada tradere solet.

Quid hoc in Magistratu gesserit, heic non commemorabo. Alia item plurima omittam, quæ & ante & post egregie suscepit, itaque feliciter peregit, Patriæ, Ecclesiæ, Academiæ utilissima. Celebrabit ea is, qui suo semper Funebrem Laudationem *Iselii* conscribet, recitabit atque edet. Quod si senserim, desiderari a viris bonis atque eruditis, quibus ille vel coram, vel per litteras, vel fama denique innotuit, uberiorem de omnibus commentationem; operam dabo in posterum, ut quidquid ad Historiam Vitæ *Iselianæ* pertinet, summa fide atque diligentia, ex schedis ejus, quæ in Bibliotheca τῦ μακαρίτυ asservantur, colligam. Sed hoc non est opus paucorum dierum, quos tu mihi, Vir Celeberrime, ad hoc schediasma, quod cummaxime legis, conscribendum concessisti; neque intra paucas pagellas finiri poterit.

Sed addamus breviter, quæ reliqua sunt. Quum *Iselius* Parisiis omnium animos sibi conciliasset, non morum tantum elegantia, sed & eruditione, factum est, ut *Academia Regia Inscriptionum atque Litterarum Elegantiorum* eum in numerum sociorum acciperet. Amiserat enim a. d. X. Cal. Decemb. 1716. Virum Celeberrimum, *Gisbertum Cuperum*, Consulem Daventriensem. Huic qui succederet dignissimus vi-

 deba-

debatur *J. C. Iſelius*; idque eo magis, quod ab initio propemodum ſæculi iſtius frequenter ad eum Virum litteras dederat, mutuasque acceperat. Quo loco iſtud haud quaquam eſt prætermittendum, quod cum per aliquod tempus inter ſe ſumma quidem argumentorum vi, ſed amice tamen diſputaſſent *Cuperus* atque *Iſelius*, de ſpeculis illis, quibus veterum nonnulli tradiderunt, Archimedem in obſidione Syracuſarum naves Rom. incendiſſe, illo veritatem rei defendente, hoc negante; cumque *Iſelius* & ſuas & *Cuperi* litteras Illuſtriſſimo *Dagueſſæo* miſiſſet, quem ſciebat iſtarum rerum & ſtudioſum & juſtiſſimum eſſe æſtimatorem, per hunc deinde res ad Academicos pervenit. Iſti cum in Conventu prælegi ſibi eas litteras curaſſent, non dubitarunt Iſelium pro Cupero Socium adſciſcere. Factum igitur eſt hac de re decretum a. d. XIV. Cal. Febr. A. 1718. idque Illuſtriſs. *Dagueſſæus* ad *Iſelium* mittendum ab Academia accepit, humaniſſimis ſuis Litteris ultro additis. Ita *Iſelius* eundem adeptus eſt locum, quem tum duo tantum obtinebant Viri toto orbe celebratiſſimi, *Cardinalis Gualthierius*, & *Domnus Anſelmus Bandurius* Benedictinus atque Magni Ducis Florentiæ Bibliothecarius. (*a.*) In hac ille dignitate conſtitutus nonnullas compoſuit Diatribas, quæ in Academia recitarentur, quarum etiam argumentum Commentariis illius inſertum eſt. Sic invenies Tom. V. pag. 277. (*b.*) Diſſertationem *Iſelii* noſtri, qua anquiritur, quo modo legendæ atque explicandæ ſint Litteræ CER. PER. quæ in tribus Nummis *Sidoniorum* occurrunt.

Quum *Iſelius* præter iſtos labores litterarios publice etiam ſæpius concionaretur, idque nonnunquam Gallice, plerumque tamen Germanice; rogatus a multis

(*a.*) Iſti tres erant illi, quos Galli appellant *Aſſociés Honoraires Etrangers.*

(*b.*) Editionis Pariſinæ in 4to.

multis edidit A. 1719. fasciculum Orationum Sacrarum, quæ sive rem sive elocutionem spectes, insignem atque divino zelo inflammatam eloquentiam demonstrant. Sequenti anno cum Collegis operam dedit, ut Gymnasium nostrum rectius, quam antea fuerat, constitueretur; & quoniam visum erat *Seb. Castellionis Dialogos Sacros*, Librum juventuti utilissimum, pro ea schola edere, *Iselio* ista cura demandata est. Is igitur Præfationem atque notas ei Libro addidit, in quibus diversæ editiones ab ipso Castellione curatæ diligenter conferuntur. Paullo post rogatu Bibliopolæ susceptum est illud opus, quod omnibus Historiarum studiosis gratissimum accidit. Nimirum *Iselius*, cum aliis Viris eruditis istius Academiæ, augere atque in plerisque partibus emendare constituit *Lexicon* illud *Historico-Geographicum*, quod jam antea vernacule apud Saxones prodierat. Quid in ea re præstiterit, illi sciunt, qui eo Libro frequenter utuntur, neque nesciunt, quantum eruditionis, quantum studii, quantum vigiliarum ad istius generis institutum requiratur. Quod si qui sunt, quibus multa prætermissa videantur, quæ vel emendari vel addi poterant; illi cogitent, neque *Iselium*, neque ejus in hoc labore socios, promisisse Lexicon omnibus partibus absolutum. Quis enim tale quid effecturum se speret tam brevi tempore, inter tot alia, quæ agenda necessario erant, nisi ultro insanire velit? Qua propter legant Præfationes illi operi ab *Iselio* præfixas, ut quid promissum sit, quidque præstitum intelligant.

Post hoc tempus nihil edidit *Iselius*, præter *Depulsionem Calumniarum in Diario Gallico, cui titulus: Bibliotheque Raisonnée &c.* Vol. XI. Part. I. Artic. 8. sibi *impactarum*. 4. pagg. 38. Istius libelli argumentum notum est, ideoque non enarrabo. Possem tamen addere eas quoque *Iselii* lucubrationes, quas multis eruditis Viris misit, Diariis aut Dissertationum Fasciculis inferen-

ferendas. Sed earum Indicem alio tempore tecum communicabo. Etiam illa, quæ ad litterarum commercia pertinent, in aliud tempus differo. Facile interim credes, si affirmavero, non in vulgo tantum Litterarum, sed in iis etiam, qui præcipua Orbis lumina aut fuisse aut esse existimantur, vix unum reperiri, qui non ad Iselium Litteras dederit, vicissimque acceperit. Quin Magnates quoque non existimabant, suæ dignitati quidquam decedere, si Iselium litteris alloquerentur, & modo ex historia aliquid, modo ex Antiquitate, quærerent. Nec defuerunt, qui de Religione cum eo agerent. Inde natæ sunt tot Dissertationes Epistolicæ, quæ in Schedis Iselianis latent. Inde excreverunt tot Volumina Epistolarum ab eo & ad eum exaratarum, quæ præcipuum Bibliothecæ, quam egregiam habuit, ornamentum constituunt. Poteram etiam illud commemorare, quod multum operæ posuerit in recensendo atque augendo *Urstisii Chronico Basiliensi.* Et profecto, nisi contentio duorum Typographorum, quorum uterque suum esse jus *Urstisium* recudendi dictitabat, intercessisset, haberemus nunc eum Librum, *Iselii* cura locupletatum. Neque enim quisquam huic rei aptior erat. Nunc jacet quidem ille labor; sed ita jacet, ut Beati Viri Schedæ ad Chronicon istud pertinentes ex voluntate Auctoris in Bibliotheca Academica serventur, donec aliquis exoriatur, qui quod *Iselius* cœpit, ad umbilicum perducere queat.

Venio igitur ad ultima Viri, in quibus tamen prolixus non ero. Neque enim dolor meus id finit, qui, quo magis de iis cogito, eo magis animum meum premit. Eheu! cur non possum ejus diei oblivisci, quo die *Iselius* meus ex Conventu Procerum Academicorum domum vesperi rediens, vehementissimum febris insultum questus est? Erat is dies a. d. IV. Cal. Aprilis. Febris illa, de qua conquerebatur, non erat novus

novus ipsi vel incognitus morbus; sed propemodum XXVIII. sunt anni, ex quo eum vexare cœpit. Magnopere imprimis aucta est pestifera mali vis post reditum *Iselii* ex itinere Parisino, & deinde exantlatos immensos prope labores in conferendis Codicibus Manuscriptis Concilii Basiliensis, atque emendandis exemplis, quæ inde per complures studiosos juvenes conficiebantur. Sed, si verum fateri volumus, valetudinem suam ipse jam in prima ætate nimiis studiis atque vigiliis debilitaverat. Et quamvis temperantiæ studiosissimus per omnem vitam fuerat, non utebatur tamen ea victus ratione, quæ corpusculi vires vel augere vel saltem conservare posset. Quid mirum, si procedente ætate imbecillitas aucta est, & ita quidem, ut inde ab A. 1718. vix semel sciamus duobus tribusve mensibus continuis morbo vacasse, atque penitus à lecto abfuisse? Morbi genus, quo perpetuo fere conflictabatur, & tandem quoque exstinctus est, febris catarrhalis appellari solita Medicorum filiis. Ea variis symptomatibus plerunque distinguebatur, nec ultra diem octavum vel nonum durare solebat; tali tamen relicta infirmitate corporis, quæ multorum dierum quiete vix tolleretur. Qua propter nostrum, a gravioribus studiis, imprimis vero ab omni scriptione, penitus abstrahebat. Legebat tamen semper in lecto decumbens; dictabat nonnumquam ad amicos Litteras, ut ne ægrotus quidem erudita cum absentibus colloquia intermitteret. Sed & cum hora docendi appropinquaret, sive publicæ id exigerent officii partes, sive privatæ, surgebat utcumque, atque ad eam reptabat ædium suarum partem, quam habendis Scholis destinaverat. (*a.*) Adeo diligens erat in iis, quæ Muneris ratio poscebat. Quod si paullum modo melius haberet, ad Conventus etiam sive Academicos

cos

(*a.*) Cum enim domo exire non poterat; etiam publicas Prælectiones domi habere solebat.

cos sive Ecclesiasticos, qui apud nos satis frequentes habentur, abibat, posthabitis etiam suorum precibus, qui eum domi retinere conabantur. Mihi quidem certe sæpenumero roganti, ut sibi in his laboribus parceret, utque id quod necesse haberet, paullo plus quietis corpori animoque suo indulgere vellet: mori se malle affirmavit, quam ut ullas officii sui partes omitteret.

Et præstitit sane Ecclesiæ Academiæque officium ad extremum usque spiritum. Nam, ut dicere incepi, ex Conventu Academico rediens ea oppressus est febri, quæ eum ex vivis sustulit. Scilicet hæc cum vomitibus crebris, atque omnis appetitus cessatione, ita vires exhauserat, ut statim appareret, non diutius victurum. Nam & ille, qui in omnibus morbis semper adfuerat, animi vigor exciderat, & sermo difficulter procedebat. Quo factum est, ut pauca per eos dies loqueretur. Facile judicabunt omnes, nihil neglectum esse in hoc rerum statu, quod ad morbi vim depellendam pertineret. Præter Medicum ordinarium arcessitus etiam alter, qui absque controversia ex præstantissimis hujus Urbis est, ipsique *Iselio* imprimis carus atque amicus erat, nullum genus diligentiæ prætermisit. Sed Deo O. M. ad se perducere visum est servum suum. Cum enim non cessaret febris, viresque corporis celeriter absumeret, factum est, ut XIV. dies morbi, qui in ipsas Eidas April. istius, quem nunc agimus, anni incidebat, ultimus esset *Iselio*. Ita ille quidem ad beatas sedes discessit; nos vero in hac miseriarum valle reliquit, mœrore atque luctu propemodum confectos.

Habes Vir Cel. quæ inpræsentiarum de *Iselii* nostri vita & scriptis impertire potui: quæ si non satis eleganter exposita videbuntur, vera tamen omnia deprehendes. Vale, & me, quod facis, amare persevera. Datum Basileæ, ipsis Edib. Sextil. M DCC XXXVII.

JO-

III.

JOH. CONRADI FUESLINI COMMENTATIO

Philologico-Critica,

qua

Verba Epistolæ ad Romanos

Cap. V. vers. 13.

Qua par est, Modestia

Examinantur & Explicantur.

Argumentum totius Dissertationis.

§. I. Christianorum est, verbum Dei investigare. Res in S. Scriptura propositæ sunt vel claræ & perspicuæ, vel intellectu difficiles & multo labore retegendæ. §. II. Inde à temporibus beatæ reformationis viri docti in S. Scriptura explicanda magnam operam collocarunt, attamen multa inexplicata reliquerunt. §. III. Non S. Scripturæ sed nobis vitio tribuendum est, quod in ea multa non intelligamus. §. IV. Artes & scientiæ, imprimis historia, Philosophia & linguarum antiquitatumque cognitio S. Scripturæ interpretem multum adjuvant. §. V. Scopus totius dissertationis. §. VI. Ejusque occasio. §. VII. Difficultates, quæ in communi hujus loci explicatione occurrunt. §. VIII. Diversæ de mente Paulli sententiæ. Significatio vocis ἄχρι, quam hoc loco obtinet. §. IX. Ea variis & sacrorum & profanorum scriptorum exemplis confirmatur. §. X. Mea interpre-

pretatio verborum Paulli, quæ ex ſcopo Apoſtoli, antecedentibus & conſequentibus probatur. §. XI. Clariſſimus Limborchius modeſte notatur. §. XII. De qua lege Apoſtolo ſermo ſit, inquiritur. Quod lex naturalis ſit, tribus potiſſimum argumentis contra Hobbeſium probatur. §. XIII. Apoſtolus non de lege naturali, ſed de lege particulari Adamo à Deo data loquitur, quod ex ejus ſcopo probatur. §. XIV. Defectus legis naturalis & occaſio, qua Lex Moſaica data ſit. Explicatio verborum Epiſtolæ ad Rom. c. V. v. 20. Finis legum publicarum. §. XV. Exempla eorum, qui virtutem ſecundum legem naturalem coluerunt. Juſtinus Trogi Pompeji Epitomator explicatus. §. XVI. Natura quidem, quid bonum ſit, revelat, at vires conferre non poteſt id præſtandi. Rationes, cur eas conferre non poſſit. Has vires gratia divina adipiſcimur. §. XVII. Lex Dei à quibusdam immerito ſeveritatis accuſatur. Nos in id incumbere debemus, ut naturam pravam ratione ſublevemus.

§. I.

Nobis Chriſtianis neceſſitas impoſita eſt inveſtigandi verbum Dei, ſecundum præceptum Authoris & Principis noſtri, ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. Hoc qui non facit, nomine Chriſtiani indignus eſt, quandoquidem Chriſtus non tales amat diſcipulos, qui inertiæ dediti doctrinam cœleſtem pari levitate attingunt, qua Muhamedi aut alius horribilioris doctoris præcepta imbibiſſent, ſi in his terris nati atque educati fuiſſent, ubi talia monſtra aluntur. Verum enim vero res, quæ nobis in S. Scriptura proponuntur, ſunt duplicis generis, nam ſunt vel veritates adeo claræ & perſpicuæ, ut illas quivis intelligere poſſit, qui eas intuetur, modo ei ſanum ſit ſinciput. Vel ſunt veritates paullulum abſconditæ & retruſæ, ut non cuivis

vis appareant, ſed multo labore & longa meditatione velint retegi. Hæ non uno impetu emergunt, ſed velꝰ uti ſol autumni tempore per denſiſſimas nebulas lente prorumpit, ſic illæ caligine diſcuſſa ſenſim ſenſimque lucem ſuam emittunt.

§. II.

Ex eo tempore, quo ſeneſcenti Eccleſiæ priſtina laus atque honos reſtituta ſunt, præclariſſima viguerunt ingenia, quæ omnem operam, curam atque diligentiam in eo collocarunt, ut S. Scripturam ſuis commentariis illuſtrarent, dictaque nullum lumen habentia è tenebris eruerent. Attamen, quanta quanta fuerit illorum diligentia, non omnia explanarunt, ſed poſteris multa reliquerunt, quibus ingenium, eruditionem, omnem denique induſtriam ſuam experiri poſſent.

§. III.

Ne quis in malam partem ſumat, quæ dixi, præſtantiſſima ingenia S. Scripturæ loca nullum lumen habentia è tenebris eruiſſe. Non adeo mei oblitus ſum, ut non noverim, quæ S. Scripturæ dos ſit, ut oculos illuſtret & aviis infallibilis dux ſit. Cum ea à Deo profecta ſit, ὃς φῶς ἐςι καὶ πατὴρ τῶν φώτων, omnino luce deſtituta eſſe non poteſt. Etſi quando nobis illa carere videtur, non ejus eſt culpa ſed noſtra. Quemadmodum non ſoli vitio vertitur, ſi cæcus jocundam ejus lucem non videt, ita non S. Scripturæ, ſed noſtræ cæcitati tribuendum eſt, ſi in clara luce non videmus. Nos natura in maxima caligine rerumque divinarum ignoratione verſamur, & niſi divino lumine illuſtremur, prorſus inepti ſumus ad lucem oculis noſtris videndam. Imo vero multis accidit, ut ipſis cœleſtis lux officiat, ſicuti naturalis lux eos lædit, quorum oculi acribus quibusdam & nocivis humoribus madent. Ad has tenebras diſcutiendas divina gratia

gratia nobis varia remedia suppeditavit, quibus uti debemus, nisi instituto Dei adversari velimus.

§. IV.

Certissimum atque præsentissimum remedium in artibus atque scientiis positum est, si piis animis & depositis pravis cupiditatibus nos ad eas applicemus. Qui sine illarum ope divina oracula interpretari vult, idem agit, ac si cum ratione insaniat. Historiæ, Philosophiæ, antiquarum consuetudinum & linguarum cognitio S. Scripturæ interpretem tantopere adjuvant, ut nemo talis haberi possit, nisi in his studiis versatus fuerit. Quot in Prophetarum oraculis occurrunt & dicta & facta, quæ non explicari possunt, nisi ex veterum monarchiarum historiis? Quot in Evangelistarum & Apostolorum scriptis occurrunt res obscuræ, quibus ex Judæorum Græcorumque consuetudinibus continuo nova lux affulget? Quot denique voces & loquendi formulæ è philosophorum scholis in vulgus emanarunt, quas deinde Apostoli, quia usu viguerunt, & ab omnibus facile intelligebantur, in sua scripta transtulerunt? At illas hodie nemo intelliget, nisi eos fontes studiose aperuerit, è quibus istorum philosophorum præcepta hauriuntur.

§. V.

Doctissimus atque de Historia Philosophica meritissimus Vir *JACOBUS BRUKERUS*, Augustanus, elegantissima dissertatione in verba Epistolæ ad Ephesios cap. II. v. 2. quæ *Tempe Helveticis* (a.) inserta est, clarissimum edidit exemplum, quantum præsidii veteris philosophiæ studium ad N. Testamenti explanationem conferat. Ego vero inpræsentiarum docebo, quam solicitus interpres esse debeat in ea significatione investiganda, quam vox quævis eo, quo posita est, habet loco; quamque misere in errores & falsas

(a.) Tom. II. Sect. 1. pag. 58.

ſas opiniones trudamur, ſi vel minimam particulam non eo, quo par eſt, ſenſu interpretemur.

§. VI.

Verba divi Paulli, (a.) quæ mihi explicanda ſumſi, hæc ſunt: ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. quæ interpretes hactenus omnes hoc fere modo latine reddiderunt: *Uſque ad legem peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputatur, ubi non eſt lex.* Per legem vero intelligunt legem à Moiſe in monte Sinai latam. Quotiens Paulli Epiſtolas relegens ad hæc verba perveni, ſenſus mihi obſcurus videbatur, ſemper igitur commentatores conſului, ſed quod ſæpiſſime nobis uſu venit, in illorum explicationibus acquievi, non cogitans, in verſione literali errorem latere. Cum vero paucis ante diebus in lectionem libri incidiſſem, qui ſub *DEMOCRITI REDIVIVI* titulo circumfertur, in quove hiſtoria de miſerabili triſtique primorum hominum caſu in allegoriam transformatur, & peccatum, quod Theologi originale vocant, fabulis atque commentis otioſorum hominum adnumeratur, egoque hocce caput Epiſtolæ ad Romanos, quo de vitioſa lue, quæ infelici traduce ad nos propagata eſt, accurate agitur, cum hiſtoria Moſis diligentiſſime contuliſſem, & Apoſtoli mentem omni cura atque ſolicitudine inveſtigaſſem, aliquantum temporis ad hæc verba tanquam ad ſaxum adhæſi, nexum enim eorum, cum illis, quæ verſu præcedenti dicta erant, non reperiebam. Nempe Apoſtolus dixerat: *Unius hominis culpa factum eſſe, ut peccatum veniſſet in mundum & per peccatum mors; imo vero ut pallida mors omnes homines ad nigra tartara raperet.* Hiſce ſtatim adjungit: *namque peccatum usque ad legem in mundo viguit, ubi vero nulla eſt lex, peccatum non imputatur.*

§. VII.

Quocunque me vertebam, nexum horum verborum

(a) Rom. cap. V. v. 13.

rum investigaturus, eum invenire non potui. Peccatum, cogitabam, viguit quidem in mundo & tyrannidem quandam exercuit jam ante legem, nam primorum hominum peccatum ita in eorum posteros derivatum atque propagatum est, ut ipsi quoque lubentes peccaverint & sese in mortem præcipitaverint. Ita statuit Apostolus, ita claris verbis docet. At cur hisce adjungit, *ubi vero nulla est lex, peccatum non imputatur;* hoc modo homines, qui ante legem Moisis vixerunt, imputatione peccati iterum liberare videtur, cum tamen de omnibus hominibus affirmavisset, eos peccavisse & hanc ob causam morte periisse. Hæc mihi animo pervolventi alius subortus est scrupulus. Si imputatio peccati, ita porro mecum cogitabam, eo demum tempore fieri incipit, quo lex per Moisen data est, cur homines, qui ante eam vixerunt, tanquam lege damnati ad mortis supplicium rapiebantur? Insontes igitur & præter quam meruerunt, pœnas dederunt. Sic facile est, nos in gravissimos errores trudi, si veras rerum causas ignoramus, nam parum abfuit, quin verba Apostoli contradictionibus volvi credidissem.

§. VIII.

Fateor, me diu in hac causa tanquam in vado hæsisse. Quo plures commentarios evolvi, eo magis incertus ad pristina dubia relapsus sum, omnes enim pari modo laborare &, uti sese ex hac difficultate emergant, nescire observavi. Verba Paulli uno errore decepti in eundem fere modum latine exponebant, sensum eorum singuli ad præconceptas opiniones detorquebant. Tandem fortuito casu in erroris causam incidi. Communis illa verborum expositio mihi suspecta fiebat, cumque Lexica consuluissem, vocem ἄχρι non solum *usque*, seu terminum *ad quem*, uti aiunt, sed etiam *quamdiu*, *ex quo tempore* seu terminum *à quo* significare reperi. Simul mihi in mentem venit

venit verborum Lucæ in ſuo Evangelio cap. IV. dicentis: συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτῦ ἄχρι καιρῦ, quo loco ultima hæc verba ἄχρι καιρῦ manifeſte ſignificant, *ab eo tempore*, nempe *Diabolus peracta omni tentatione ſtatim ab eo tempore Chriſtum reliquit*; nec non verborum Paulli, (*a.*) Elymæ præſentiſſimam pœnam annuntiantis: καὶ νῦν ἰδὲ χεὶρ τῦ κυρίυ ἐπί σε, καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιρῦ, *Ecce manus Domini petit te, cæcusque eris, ita ut ſolem ex hoc tempore non videas.*

§. IX.

Quia autem vereor, ne quis mihi has interpretationes in dubium vocet, rem altius repetam. Particulæ ἄχρι καὶ μέχρι extremum ſpatium & temporis & loci ſignificant, ut notat Doctiſſimus Beza ad hæc verba: (*b.*) ἤλθομεν πρὸς αὐτὺς εἰς τὴν τρωάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε, *venimus ad eos Troada intra dies quinque.* Hæ itaque particulæ, quod diffiteri nolo, proprie terminum *ad quem* denotant, Uſus vero obtinuit, ut ipſis, quemadmodum latinæ voculæ *usque* variæ præpoſitiones jungerentur, à quibus novas continuo ſignificationes accepere. Ut clare pateat, latinos ſuum *usque* etiam de termino *à quo* adhibuiſſe, exempla proferam probatiſſimorum ſcriptorum; ita enim *TERENTIUS* ait, Eunuch. Act, III. ſc. 2. v. 18.

Ex Aethiopia usque hæc eſt.

Et Adelph. a. V. s. 9. 5.

Ego iſtos vobis usque a pueris curavi ambos ſedulo.

VIRGILIUS vero Georg. Lib. IV. 292.

Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in arva,
Usque coloratis amnis devexus ab Indis.

Et Aeneidos Libr. VII. 288.

Et lætum Aeneam claſſemque ex Aethere longo

 Dar-

(*a.*) Actor. cap. XIII: 11. (*b.*) Actor. cap. XX: 6.

Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.

JUVENALIS denique Sat. XIII. 157.

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus urbis
Usque à Lucifero, donec lux occidat, audit.

Græci vero cum in sermone suo plures admiserint ellipses, illud ἄχρι vel μέχρι absque præpositione ponere soliti sunt, quare factum est, ut multa loca Græcorum Scriptorum ab interpretibus incommode explicata sint, quia non attenderunt, qua ratione hæ ellipses suppleri deberent. Exempli causa, si verba Paulli: μὴ βλέψεις τὸν ἥλιον ἄχρι καιρῦ, exponere vellem, μὴ βλέψεις τὸν ἥλιον ἄχρι πρὸς ὥραν τῦ καιρῦ τύτυ, repugnaret sensus, contra is planus & facilis intellectu est, si dixero: μὴ βλέψεις τὸν ἥλιον ἄχρι ἀπὸ τῦ καιρῦ τύτυ. Exempla vero, quod ἄχρι & synonymum ejus μέχρι nonnunquam reddenda sint per voces *quamdiu*, *tantisper dum*, ex *LUCIANO* & *ATHENÆO* exempla suppeditat de græcis literis meritissimus vir *Guilielmus* BUDÆUS in commentariis linguæ græcæ, pag. 1231. Qualia sunt ἄχρις ἐν παισὶν ἦν, *quamdiu in ephebis fuerat.* & ἄχρις ἑώρων τῦ ἡλίυ φῶς, *tantisper dum solis lucem videbam.* Quid quod longus usus hebræorum *gnad* à communi significatione recedere, & eam assumere coëgit, quam latinorum *usque* & græcorum ἄχρι vindicavimus. Ita enim Elihu unus ex amicis Jobi ait: (*a.*) *vegnadekäm ätbonan*, quod septuaginta reddiderunt: καὶ ἄχρι ὑμῶν συνήσω, hoc est: *Ast quamdiu vobis auscultavi.*

§. X.

His rebus inductus veterem versionem relinquere & Paulli verba hoc modo latine reddere institui: *Mors pervasit omnes homines, quatenus omnes peccaverunt, nam quamdiu lex fuit, peccatum erat.* Cumque novam hanc versionem, cum iis, quæ in præcedentibus Apostolus dixerat, diligenter contulissem, mihi visus sum mentem ejus divinando quasi assecutus esse. Postquam

(*a.*) Job. c. 32:12.

quam enim dixiſſet: omnes homines eſſe peccatores & hanc ob cauſam morti obnoxios, ipſe ordo & nexus rerum ab ipſo poſtulaſſe videbatur, ut doceret, qua ratione omnes homines peccatores facti eſſent & mortis pœnam promeruiſſent, nempe quia legem Dei violaverint, nam ex illo tempore, quo lex data ſit, peccatum late lateque in omnes homines dominari. In hac ſententia me facile confirmarunt verba, quæ ſtatim conſequebantur. *Peccatum non ducitur, ſi non eſt lex.* Apoſtolus enim videbatur dicere voluiſſe: *Unius hominis inobedientia peccatum veniſſe in mundum & per peccatum mortem; mortem autem pervaſiſſe ad omnes homines, quia omnes peccaviſſent. Nam ex eo tempore, quo lex data ſit, peccatum eſſe in mundo, alioquin id homini non potuiſſe imputari nec mortis cauſam eſſe.*

§. XI.

Hæc poſtquam ita reſtituiſſem & ad genuinum ſenſum reduxiſſem, ſponte ruebar Clariſſimi *LIMBORCHII* ſententia, qui ad hæc Divi Paulli verba commentatus eſt. (*a.*) *Intelligitur peccatum quod lata lege non erat in mundo, ſed ante legem, & ſi in præcedentibus Apoſtolus dicit, mortem perveniſſe in omnes, quatenus omnes peccarunt, voce omnes non intelliguntur omnes omnino homines, ſed illi omnes, qui inter Adamum & legem vixerunt.* Vir doctiſſimus in graviſſimo errore verſatur, exiſtimans Divum Apoſtolum legem Moiſis intelligere, hominesque qui ante eam vixerint, mortis reos judicare, non propterea, quod primi parentes luem contractam in eos propagaverint, ſed quod ipſi legem naturæ violaverint.

§. XII.

Hanc ob cauſam præter voluntatem meam impellor ad inquirendum, de qua lege ſermo ſit. Non dubito fore pleroſque, qui, licet in ceteris Limbor-

(*a.*) *LIMBORCHII Comment. in Epiſt. ad Rom.* p. 318.

chii ſententiam non probent, cum eo tamen intelligant

(*a.*) *Compoſitum jus fasque animi ſanctosque receſſus*
mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto,

ſeu legem naturalem, cujus vim Paullus cordibus noſtris inſcriptam eſſe affirmat, cap. 2. Epiſt. ad Romanos dicens: τὸ ἔργον τῦ νόμυ γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Horum ſententiam ego ipſe ſequerer, niſi me graviſſima ratio impediret. Hoc enim lubentiſſime fateor, me ab eorum opinione quam maxime abhorrere, qui nobis a natura legem nullam datam eſſe credunt, ſed jus omne a conſuetudine & utilitate deducunt, quod παράδοξον *HOBBESIUS* ab orco revocavit. Quodſi enim mecum conſidero, eſſe Deum, qui ſanctus ſit, quia perfectiſſimus eſt; qui omnia regat, quia omnia fecit; qui hominem ſecundum ſuam imaginem creaverit, quia ipſi mentem ceu oculum dedit, quo bona malave cognoſcat & fugienda petendis ſecernat, non poſſum à me obtinere, ut non credam, homini ſimul à benigniſſimo Numine rationem tanquam legem datam eſſe, quæ imperet honeſta, prohibeat contraria. Præterea conſenſum omnium populorum in hac cauſa plurimum valere exiſtumo, ille enim Cicerone, ſummo & Oratore & Philoſopho, judice, pro naturæ voce habendus eſt: Nulla enim gens tam barbara, tamque immanis eſt, quæ non inſitas quasdam & conſignatas in animis honeſti & turpis notiones habeat. Tandem ſi ipſam, qua jungimur, ſocietatem ac communitatem hominum contemplor, eam ita conſtitutam eſſe reperio, ut ſi nullis moderetur legibus, non magis conſiſtere poſſit, quam navis, quæ rectore deſtitura alto agitetur. Qua ratione vero poſſemus nobis in animum inducere, ut de ſumma bonitate Dei crederemus, quod nos in mundo collocaverit & ſocietate conjunxerit, ut ſine lege

(*a.*) Pers. ſat. II.

lege viveremus, affectibus obtemperaremus, aliorum incommodis nostra commoda augeremus, rivalem viribus editior cæderet, ut in grege taurus?

§. XIII.

Attamen si scopum Apostoli rite examinavero, eum hoc capite non tam communem naturæ legem, quam peculiarem illam, quam Deus Adamo dederat, quave fidem ac constantiam ejus explorare decreverat, respexisse puto. Nam Adamum & Christum frontibus adversis collocat, & ostendit, quantam in miseriam nos illius inobedientia præcipitaverit, quantamve felicitatem hujus bonitate & clementia adepti simus, cum nobis è summa miseria retractis & amissam sanctitatem & vitam restituerit. Miseriam nostram ab Adamo contractam Apostolus describit, dicens: *Per eum peccatum intravisse in mundum, & per peccatum mortem.* Quomodo peccatum in mundum intravit? Adami inobedientia, quia legi Dei non dicto audiens fuit. Ex eo tempore peccatum omnes homines pro lubitu agebat, seu potius torquebat, etsi non peccaverint ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως ἀδὰμ, ut ait Apostolus. Adamus sciens, videns, atque prudens in peccatum veluti ruebat. Sciebat enim expressum Dei mandatum: ne comedas de fructu hujus arboris. Attamen improbæ cupiditati tantum indulsit, ut spreto mandato divino ederet. Quare factum est, ut gratia Dei excideret & crudelissimam peccati tyrannidem in se & posteros suos susciperet. Ex his intelligi potest, quo sensu Apostolus Adamum Christi typum fuisse dixerit, nam quemadmodum Christi opera omnes homines à dominio peccati liberati & in summam felicitatem vindicati sunt, ita Adamus omnibus hominibus lethi auctor extitit, peccandi & rectæ rationi, quæ ipsis instar legis fuit, adversandi consuetudinem infeliciter in eos propagans.

§. XIV.

Habuerunt enim homines legem naturæ, at ea peccatum cohibere non potuit, quin latius grassaretur, quia enim non expressis verbis scripta erat, sed ratiocinando investigari debebat, homines aut eam non magni fecerunt, aut quod etiamnum accidit, prorsus neglexerunt. Quare Deus commotus est, ut legem suam per Moisen daret claris verbis expressam & promissis comminationibusque stabilitam. Quis hujus legis finis fuerit, Paullus docet, (a.) ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα, quæ verba interpretes hactenus male exposuerunt, *ut abundaret peccatum*, seu ut Clarissimus Vir *Sebastianus CASTALIO* latinius reddit, *quo plus delicti esset*, nam si significationem vocis ἵνα examinemus & scopum Apostoli rite perpendamus, videbimus, hæc verba reddenda esse, *quia abundavit peccatum*, seu *quia peccati nimia vis ac potestas fuit*. Nam vox ἵνα in N. Testamento, quod pluribus exemplis demonstrare possem, non nunquam sumitur pro particula causali, uti Grammatici loquuntur. Res autem per se clara manifestaque est. Deus dedit legem, non ut homines se magis magisque peccato dederent, sed ut peccato frenum injiceretur, quo moderari atque cogi posset. Malum enim ita se in animos hominum insinuaverat, eosque dulcedine quadam ceperat, ut ignorarent peccatum, quod Apostolus de se ipso fateri non dubitat: (b.) τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. Hac de causa sapientissimus Græcorum Philosophorum *SOCRATES* dicere solebat: *Leges non bonorum sed improborum causa factas esse*. Non enim legum publicatum hic finis est, ut hominum dicta factaque secernant, & quæ natura neque bona neque mala, hoc est indifferentia essent, vel justa vel injusta pronuntient, quam sententiam olim secta Cyrenaica tuebatur, statuens: (c.) μηδὲν εἶναι φύσει δίκαιον ἢ καλὸν, ἢ αἰσχρὸν, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει: sed in

(a.) Rom. c. V: 20. (b.) Rom. VII. (c.) Laert. l. II. §. 93.

in hunc finem leges datæ sunt, ut impotentes affectus hominum doment, æterni juris fineis sine modo transcendentium. Natura enim omnes docet, quid bonum & malum, quid faciendum & fugiendum fiet, imo vero nos ad recte faciendum impellit, ut *ZENO*, Stoicorum pater, recte judicaverit: (*a.*) *Secundum naturam vivere, est secundum virtutem vivere, ad eam quippe natura nos ducit.*

§. XV.

Neque nobis exempla desunt horum hominum, qui justitiam sola natura duce sine legibus coluerint. Abrahamus (*b.*) curavisse dicitur, ut liberi sui a primis statim ævi rudimentis pietatis seminaria imbiberent, & jus observarent & justitiam. Moises (*c.*) populo Israelitico jus dicebat, antequam ipsis leges tulisset; & de Scytis Justinus Trogi Epitomator prodit: (*d.*) *Justitia gentis ingeniis culta, non legibus.* Ingenium vocat, quod alias *natura* dicitur, qua significatione hæc vox apud Classicos frequentissime obvia est. Satis erit exempli loco hæc verba *TACITI* (*e.*) protulisse: *Honesta suopte ingenio petuntur.* Ex ipso autem Justino apparet, quod per ingenium naturam ipsam intellexerit, quandoquidem de Scytis statim refert: *Ipsis natura dedit, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisque Philosophorum consequi nequeunt.*

§. XVI.

Ex hisce videmus, quod quidem natura, quid bonum quidque malum sit, nobis revelet. Utinam illa quoque vires conferre posset, bonum faciendi & malum vitandi! at at meliora videmus, deteriora sequimur. Quod si causas investigare velimus, cur natura tam inops sit auxilii, inter alias hanc quoque esse puto, quod peccanti non statim pœnam infligat; maxima autem peccandi illecebra impunitatis spes

 est.

(*a.*) Laertius Lib. VIII. §. 87. (*b.*) Gen. cap. XVIII. (*c.*) Exod. cap. XVIII (*d.*) Lib. II. c. 2. (*e.*) Annal. Lib. III. c. 26.

eſt. In hac parte leges publicæ fortiores ſunt, nam metu pœnarum coërcent malos, quamvis propterea non meliores fiant, ſed tantum prohibeantur, ne improba ſua conſilia effectui dent. At prima & præcipua cauſa eſt, quod ipſa natura noſtra Adami culpa corrupta ſit, quo fit, ut vitioſis voluptatibus non ſolum non mederi poſſit, ſed eas foveat, alat, magisque incendat. Quicunque igitur ex miſerrima hac lucta emergere, voluptates carni noſtræ inſitas vincere & virtutis laudem & gloriam conſequi velit, is auxilia optare, quærere & ſupplex orare debet, quæ nobis à Deo ejusque Spiritu veniunt. Hoc præſtat Ethica Chriſtiana Philoſophiam gentilium, ut nos non ſolum doceat, quid nobis faciendum, quidve committendum ſiet, ſed etiam nos ad ea remedia ducat, quibus malum vincere poſſimus.

§. XVII.

Neſcio, quâ confidentia hodie Philoſophi quidam audaculi eo procedant, ut legem Dei nimiæ ſeveritatis accuſent, quod eas voluptates damnet, ad quas à corrupta natura inflammamur, in quibus eſt *Baptiſta* GUARINUS, Eques Ferrarienſis, in *Paſtore fido*, quem librum non ſolum Italia, ſed tota fere Europa cum maximo applauſu excepit, his utens verbis. (*a.*)

Sans doute la nature eſt imparfaite en ſoi,
Qui nous donne un penchant, que condamne la loi;
Ou la loi doit paſſer pour une loi trop dure,
Qui condamne un penchant, que donne la nature.

Natura noſtra ſatis ſuperque imperfecta eſt, nam pravis voluptatibus atque concupiſcentiis, quas ipſa vin-

(*a.*) Secundum Gallicam verſionem, par la Comteſſe de la Suze, A. III. S. 4.

vincere nequit, agitur, quid, quod rapitur? Lex autem ob hanc causam non dura censenda est, quia has concupiscentias damnat, in eo enim facit, quod sanctitati Dei, ex qua ipsa fluit, conveniens est. Nos tantum in id incumbere debemus, ut naturam ratione & consilio sublevemus, idque quod illi deest, Deo duce & auspice suppleamus? quanta enim cunque ejus sit infirmitas, major tamen est Dei erga nos gratia, sicuti divinis oraculis proditum legimus: (*a.*) οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Hac explicatione divi Paulli verba magnis me difficultatibus liberasse eorumque sensum in claram lucem protulisse puto. Eam in lucem edere in animum institui, non quod lectores ex meis lucubrationibus magnam voluptatem capturos esse sperem, sed ut vir aliquis eruditus forsitan scripto meo excitetur, quo cogitationes has, quæ adhuc satis imperfectæ sunt, emendet, & tam castigatas tamque teretes reddat,

externi ne quid valeat per læve morari.

(*a.*) Rom. 5: 20.

TANTUM.

Contemnere & contemni.

JOH.

IV.
JOH. GEORGII ALTMANNI,
ΠΕΝΤΑΣ
Obſervationum Græcarum
Ad quædam loca N. Fœderis ex Antiquitate illuſtranda.

Breviarium.

§. I. *OBSERVAT. 1.* In Matth. XXIV: 20. Explicatur, quid Chriſtus per φυγὴν intellexerit, atque demonſtratur, quod hæc vox non *fugam* tantum, ſed potius ex uſu auctorum Græcorum *perpetuum exilium* ſignificet, quod veterum teſtimoniis probatur. §. II. Demonſtratur, quam concinne hæc explicatio ex ſubſequente Judæorum ex terra promiſſionis ejectione conveniat. §. III. Examinatur, quid per *Sabbatum* intelligendum. Markij ſententia, per *Sabbatum* diem Dominicam intelligentis rejicitur. Per *Sabbatum* & communia Judæorum Sabbata & feſta etiam intelligenda eſſe, docetur, atque hæc verba ex hiſtoria obſidionis Hieroſolymitanæ explicantur. §. IV. *OBSERVAT. 2.* In Luc. XXI: 5. De *donarijs* templi Hieroſolymitani diſſeritur, & quænam illa & unde illuc deportata, exponitur. §. V. *OBSERVAT. 3.* In qua explicatur Loc. Rom. XV: 16. De λειτουργοῖς veterum prolixius diſſeritur, eorumque munus exponitur. Quam convenienter ſecundum ſenſum vocis Apoſtolus ſe etiam vocare potuerit λειτουργὸν, docetur. Quid ſit ἱερουργεῖν declaratur.

tur. Quomodo intelligenda verba Apoſtoli dicentis, *ſe ſacra facere Deo, ut fiat oblatio gentium accepta Deo*, illuſtratur. §. VI. *OBSERVAT. 4.* Loc. 1. Tim. II: 7. exponitur. Declaratur, quinam fuerint κηρυκες apud Græcos, & ex vocis analogia infertur, quomodo Paulus ſe ipſum dicere potuerit κηρυκα. §. VII. Quinam fuerint κηρυκες in primitiva Eccleſia illuſtratur. §. VIII. *OBSERVAT. 5.* Loc. Jac. I: 4. dilucidatur, Nexus verborum exhibetur. §. IX. Quinam ſint *perfecti*, de quibus loquitur Apoſtolus. §. X. Quinam ſint ὁλοκληροι, ex antiquitate adducitur. Applicatio verborum ſecundum allatam explicationem annectitur.

OBSERVATIO I.

§. I.

Matth. XXIV. v. 20.

Προσευχεσθε δε, ἱνα μη γενηται ἡ φυγη ὑμων χειμωνος, μηδε ἐν σαββατω. Recte equidem hunc locum ſecundum ſenſum literalem tranſtulerunt viri docti. *BEZA* vertit, *Orate vero, ne fiat fuga veſtra hyeme, neque Sabbato.* Habemus in hoc capite prædictionem de ſubverſione templi, & totius Reipublicæ Judæorum, qui incredulitate, odio & varijs criminibus in Meſſiam, omnimodas pœnas divinas in ſe contraxerant; Poſtquam vero Salvator noſter inſtantem hanc calamitatem fuſius declaraſſet, cautelas quasdam adjungit, commate 16. & ſeqq. uſque ad 20. & in hoc verſu jam continetur admonitio ad orationem, cujus argumentum ipſe præſcribit Chriſtus, vult autem ut orent, *ne fiat fuga vel hyeme vel Sabbato*: In his vero verbis interpretes non ſatis attendiſſe videntur ad emphaſin vocis φυγη, quam per *fugam* tantum tranſtule-

ſtulerunt, majorem autem pœnam & calamitatem hæc vox, ex ore ſanctiſſimi noſtri Liberatoris prolata, mihi in hoc loco innuere videtur, cum ſatis conſtet, quod Φυγη fuerit communis pœna apud Græcos, qua homines majorum criminum rei in perpetuum exilium mittebantur, hinc Illuſtris Præſul Cantuarienſis *Joh. POTTERUS in Archæolog. Tom. I. lib. 1. cap. 25. pag. 130.* edit. Venet. de hac pœna recte commentatur. *Φυγη erat perpetuum exilium, quo ſons omnibus bonis ſuis exuebatur, quæ ad haſtam locata divendebantur, & ex patria ſine ſpe reditus expellebatur, niſi ab illo magiſtratu, qui eum in exilium pepulerat, domum revocatus.* Similem fere in modum ad hanc vocem commentatur eruditiſſimus *Chriſtianus BRUNINGS in Compend. Antiquit. Græc. p. 136.* Inter majores etiam & graviores Græcorum pœnas Φυγην recenſet *POLLUX in Onomaſt. Lib. VIII. cap. 7. p. m. 896. edit. Lederlin.* Magna ergo erat differentia inter ὀστρακισμὸν & Φυγην, illa quippe pœna damnatus per annos tantum decem, hac autem ad omne vitæ tempus dulciſſimo patriæ ſolo carere tenebatur.

§. II.

Si jam hæc ad hunc locum velimus applicare, ſtatim videmus ex hujus vaticinij expletione, hanc vocem pro hoc perpetuo è patria exilio ſumendam eſſe, cum mox poſtea tota gens Judaica è terra Cananæa fuerit ejecta, non pro aliquo tempore tantum, ut illis evenit qui coguntur à patria abeſſe ad breve aliquod menſium vel annorum ſpatium, ſed in perpetuum, cum ſub cineribus templi & urbis, omnis Respublica cum toto choragio ceremoniarum fuerit condita, ſepulta, & abrogata. Tantæ autem pœnæ & juſtæ vindictæ divinæ ſe reos Judæi fecerant ſceleſta filij Dei crucifixione, qua adhuc hanc Φυγην, hoc eſt exilium perpetuum ſentiunt & ferunt, extra terram promiſſionis ejecti, patria ſua extorres, ſine ulla ſpe redi-

reditus ad templum & aras illis miseris hodie adhuc desideratas, ita ut vere de illis prædicari possit illud Virgilianum.

Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur.

Hortatur autem Christus Judæos, ut orent, ne tempus tristissimi hujus exilij incidat vel in tempus hiemale aut in Sabbatum; licet vero χειμων non hiemen tantum, sed & tempestatem turbidam, imbribus, ventis atque procellis ingratam denotet, ut facile videmus ex Matth. 16: 3. & Actor. 27: 20. consultius tamen putamus, si per hanc vocem *hyemem*, iter facientibus ingratam & periculosam intelligamus; hinc etiam inter magna Dei beneficia recensebant Judæi, quod excidium templi primi atque Judæorum transmigrationes æstate, non autem hyeme contigissent. *LIGTHFOOT in Hor. Hebr. ad h. l. p. m. 365.*

§. III.

Alia vero in hoc versu occurrit difficultas, quid intelligendum per μηδε ἐν σαββατω? Ea tamen facile solvitur, si dicamus, nexum verborum petere, ut dicamus, Salvatorem nostrum in tota hac oratione loqui de Judæis contumacibus, doctrinam Evangelij spernentibus, & pertinaciter legi ceremoniali adhuc adhærentibus. Quidam, inter quos est *MARKIUS*, per *Sabbathum* intelligunt diem Dominicam, sed quantum video, hæc sententia omni caret veri similitudinis specie, cum dies Dominica nunquam hoc nomine veniat. Alij per *Sabbathum* intelligunt annum Sabbathicum, quo nullæ fruges in agris inveniebantur, Adeoque ut illud tempus Judæis fugientibus æque triste ac funestum fuisset, ac hyems; hanc sententiam prolixe *ALIXIUS*, cujus verba ad h. l. citat *WOLFIUS in Cur. Philolog.* & alij defendunt. Via ad hæc explananda & intelligenda mihi tutissima videtur, si

in

in communi Sabbathi significatione acquiescamus; ita tamen, ut per Sabbata intelligamus dies festos & solemnes Judæorum, quibus ab omni opere cessabant; nec hoc Scriptoribus Sacris infrequens, cum enim Deus apud Prophetam Judæis exprobrat, Ezech. 20:21. *Sabbata mea profanastis*, haud dubie omnia festa & solennes dies cultui divino destinati intelligendi sunt, hinc etiam *RELANDUS* dicit: *Sabbathi nomen in sacro codice non nunquam latius, non nunquam minus late sumitur, & præter diem septimum hebdomadis aliis diebus festis tribuitur, Lev. 25:4. 23; 32. &c. Antiq. Sacr. p. m. 443.* Notandum porro, quod per hoc Sabbatum, non una tantum dies, aut festum intelligendum sit, sed omnia festa tempore obsidij Hierosolymitani, cum enim Judæi nollent ex servitute ceremoniarum ad libertatem Novi Testamenti, à Christo partam & declaratam transire, adeo erant pervicaces, ut ex Josepho & aliis constat, & ferijs festalibus & Sabbaticis adhærebant, ut nollent se iis diebus contra inimicos suos defendere, qua de causa in longa oratione apud *JOSEPH. de Bello Jud. Lib: 2. cap. 16. p. m. 190. edit. Havercamp.* Agrippa Judæis exponit, quod Pompejus multum operam in obsidione promoverit, quia Judæi Sabbato noluerint se defendere. Nullo ergo modo clarius sensum verborum Christi declarabimus, quam si dicemus, Salvatorem nostrum in his verbis Judæis voluisse ob oculos ponere, tristem exitum & ruinam, in quam se per incredulitatem, quasi deliberato consilio præcipites daturi forent, observatione legis ceremonialis, quæ adventu Messiæ fuerat abrogata; cum enim tempore Excidij Hierosolymitani ingens Judæorum multitudo ad festum azymorum confluxisset, plurimi a Romanis captivi abducti, alij sub corona venditi, magna eorum pars gladio truncati, quæ omnia latius recenset, atque ita miserrimam Judæorum φυγην describit *JOSEPHUS de Bello Jud. Lib. 6. cap.*

cap. 9. p. m. 398. Ex eventu autem tristissimo, urbis, gentis, & templi excidio & eversione satis cognoscimus, quis fuerit sensus exhortationis Christi Propheticæ, de assidua oratione ad Deum facienda, ne imminens Judæorum exilium incidat in tempus hyemale, aut Sabbathicum, quo se defendere recusarent. Observandum tandem, quorsum stricta legis ceremonialis observatio, quæ Salvatore mundi à mortuis resuscitato debebat abrogari, miseram Judæorum gentem deduxerit, ut justo Dei judicio adeo mentem suam obturarent, ut nec corpus in libertatem asserere, nec vitam imminenti periculo eripere vellent, licet sapientiores inter illos satis docerent, nunquam Deum prohibuisse die Sabbathi imminente periculo vitam suam fuga servare, ut hoc probavit *Lud. CAPELLUS in Spicileg. ad Matth. 26. p. m. 34.*

§. IV.

OBSERVATIO II.

Luc. XXI. 5.

Καὶ τινων λεγοντων περὶ τȣ ἱερȣ, ὅτι λιθοις καλοις καὶ ἀναθημασι κεκοσμηται, ἐιπε. *Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus & donariis ornatum esset, dixit.* De magnificentia & splendore templi Hierosolymitani, ut erat tempore Christi, non est quod dubitemus. *JOSEPHUS* prolixius recenset, quantas impensas fecerit Herodes ad illud exornandum, ut hoc modo sibi Judæorum animos, quos crudelitate sua atque tyrannide ad iram & odium concitaverat, conciliaret; per λιθȣς καλȣς, *pulchros lapides*, recte sine dubio intelligimus non tantum lapides duriores ex albicanti marmore ad structuram templi allatos, sed etiam mira arte elaboratos & ad omnem ornatum compositos. Provida Dei cura factum, ut templum secundum ab homine peregrino, qualis Herodes erat, ita exor-

naretur, ut Meſſias ad illud accedens dignum Meſſia templum inveniret. Pauca vero in hunc locum ex antiquitate Græca de his *donariis* commentari lubet, *ἀναθήματα* Authore *POLLUCE in Onomaſt. Lib. I. cap. I. p. 20. edit. Lederl.* ita deſcribuntur, *τὰ δὲ ἀναθήματα; ὡς ἐπὶ πολυςέφανοι, Φιάλαι, ἐκπωμάτα, θυμιατήρια, χρυσίδες, ἀργυρίδες, οἰνοχόαι, ἀμφορίσκοι. Donaria ſunt plerumque coronæ, phialæ, pocula, thuribula, aureæ argenteæque phialæ, cyathi, amphoræ.* Uſus donariorum apud Græcos erat antiquiſſimus, hinc jam *HOMERUS* de Ægyſto *Odyſſ. Lib. 3. vers. 274.*

Πολλὰ δ' ἀγάλματ' ἀνῆψεν, ὑφάσματά τε, χρυσόν τε,
Multa donaria ſuſpendit, veſteſque aurumque.

Quilibet autem pro vitæ ſuæ ſtatu & conditione donaria, etiam pro diverſitate Deorum, offerebat; Piſcatores retia, Paſtores fiſtulas, Venatores exuvias, Milites arma, ex captivitate liberati vincula & catenas, ex naufragio liberati tabulas, veſtes &c. *HORAT. Carm. Lib. I. Od. 5.*

- - - - Me tabula ſacer
Votiva paries indicat uvida,
Suſpendiſſe potenti veſtimenta Deo.

Prolixius de his veterum Græcorum & Romanorum donariis egerunt Vir illuſtris *Joh. POTTERUS, in Archæolog. Græc. Lib. 2. cap. 4. p. m. 260. edit. Venet.* nec non Doctiſſ. *LAKEMACHERUS in Antiq. Græc. Sacr. pag. 244.* qui haud ita pridem præmatura morte Reipublicæ Literariæ fuit ſurreptus.

Quæ vero fuerint *ἀναθήματα* templi Hieroſolymitani, & à quibus hominibus illa templo fuerint illata, merito quæritur. Maximum & ſplendidiſſimum quod in templo Judæorum conſpiciebatur donarium ab Herode illatum, nobis deſcribitur à *JOSEPHO Antiq.*

Antiq. Judaic. Lib. 15. cap. 11. p. m. 779. edit. Havercamp. luculentius autem illa vitis aurea exponitur apud eundem *de Bello Jud. Lib. 5, c. 5. p. 333.* Ἐιχε δε καὶ τας χρυσας, ὑπερ αὐτης ἀμπελες, ἀφ ὠν βοτρυες ἀνδρομηκεις κατεκρεμαντο. *Insuper autem habebat aureas vites, unde botri statura humana dependebant.* Eminebat hæc vitis non auri pondere tantum, ſed reconditæ artis teſtimoniis, ita ut omnibus illam aſpicientibus maximam admirationem ſuſcitaret. Hoc donum Herodis inter magnificentiſſima donaria recenſendum eſſe, nemo haud dubie negabit; occaſionem ad tantum donum templo inferendum fecit Ariſtobulus, qui vitem auream ab Alexandro Judæorum Ethnarcha donatam, Pompejo dederat, quique illam Capitolio intulit. Plurima etiam ἀναθηματα templo obtulit Julia Auguſta, ex teſtimonio *PHILONIS in Legat. ad Cajum. p. m. 801.* Ὑφηγητη τοιετω της ἐυσεβειας χρησαμενη καὶ ἡ προμαμμη σε Ιελια σεβαςη κατεκοσμησε τον ναον χρυσαις φιαλαις καὶ σπονδειοις, καὶ ἀλλων ἀναθηματων πολυτελεςατων πληθει, *Hoc monente* (ſc. Auguſto) *pietatem exercuit proavia tua Julia Augusta, quæ ornaverit templum hoc aureis phialis & calicibus, aliisque plurimis & pretioſiſſimis donis.* Ipſe Auguſtus, teſte *PHILONE loc. cit.* ex ſuis reditibus voluit cottidie holocauſtum offerri in templo, ſc. taurum & agnos duos. Erat autem *donarium*, & auri immenſo pondere, & artificis manu elegantiſſime elaboratum & pretioſum, menſa illa ex auro puriſſimo conſtans à Ptolomæo transmiſſa, una cum crateribus atque phialis, quæ omnia latius deſcribuntur à *JOSEPHO Antiq Jud. Lib. 12, cap. 2. p. 590. & ſeqq.* Omnibus his haud dubie accedebant alia adhuc dona vel a Romanis, qui hoc modo rebellem gentem Judaicam volebant delinire, vel ab ipſis Judæis extra terram ſanctam habitantibus transmiſſa, nec certe dubitare poſſumus, quin magnificentia templi, auguſtiſſimus cultus Deo præſtitus, Sacerdotum de Deo Iſraelis frequentiores ſer-

mones ad peregrinos, aut Hierosolymis habitantes, aut sacra eorum contemplantes, plurimos gentiles pellexerint ad donaria Hierosolymam transmittenda, præsertim cum apud moratiores gentes omnes, ut vidimus, mos receptissimus ubique fuerit, templa donariis ornare, hinc etiam memorat Josephus, quod templum in variis locis spoliis barbaricis fuerit ornatum. Hæc omnia facile, & discipulos, & alios, magnificum hunc donariorum ornatum intuentes pellicere in admirationem potuere. Plura adhuc de donariis templi recenset *Georg. Joh. HENKE in Dissert. de usu Lib. Apocryph.* in Nov. Test. quam thesauro suo inseruere *Hasæus & Ikenius Tom. II. p. 21.* Quam communis autem fuerit mos ἀναθηματα templo inferendi, videmus jam in exemplo Judithæ, quæ εἰς ἀναθημα τω Θεω suspendit vasa Holofernis, Judith. 16: 19. ita etiam 2. Macchab. 5: 16. recensetur, quod multorum regum donaria in templo Hierosolymitano fuerint ubique suspensa. Ego vero plane nullus dubito, quin plurimi gentiles iis, quæ de Deo Israelis audiverant, permoti ad pia vota ad verum Deum concipienda, quibus ratis factis gratitudinem suam amplissimis ἀναθημασι postea probarint. Potuit hæc etiam liquida via esse, per quam plurimæ gentes ad cognitionem Dei Israelis perducerentur, cum verus hic & æternus Deus solum illud nomen esset, quod vota & preces exaudire, atque supplicantes voti sui compotes facere potuit.

OBSERVATIO III.

§. V.

Rom. XV. 16.

Εἰς το ἐιναι με λειτȣργον Ἰησȣ Χριςȣ εἰς τα ἐθνη, ἱερȣργȣντα το Ἐυαγγελιον τȣ Θεȣ, ἱνα γενηται ἡ προσφορα των ἐθνων ἐυπροσδεκτος, ἡγιασμενη ἐν Πνευματι ἁγιω. Locum hunc certe difficilem, & quantum novi ab interpretibus ha-

ctenus

ctenus nondum ex remota antiquitate explanatum ita explicare tentabimus, ut lectori constet, quis sit lucidus & planus sensus verborum Apostoli. Ita autem ex rei natura & genuina verborum significatione hæc verba reddenda sunt. *Ad hoc ut sim minister Jesu Christi apud gentes, sacra facientium more tractans Evangelium Dei, ut oblatio gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum Sanctum.* Ut jam ordine agamus, nostramque explicationem lectori planam & apertam exhibeamus, primo videndum, quis λειτουργος? secundo loco demonstrandum erit, quid sit ἱερουργειν? quæ duo si probata fuerint, talem futuram speramus explicationem, ut de sensu dicti Apostolici nulla remanere possit disceptatio; *Erant autem* λειτουργοι *homines, qui vel a propria tribu vel universo populo publicos quosdam cultus peragere, vel propriis sumtibus Reipublicæ necessaria suppeditare jubebantur; varia horum genera fuerunt, qui omnes ex ditissimis civibus eligebantur, quos populus postulante necessitate omnia onerosissima & molestissima officia in Republica subire jubebat.* Hanc de λειτουργοις descriptionem exhibet *POTTERUS in Archæolog. Græc. Lib. 1. cap. 15. p. m. 82. edit. Venetæ.* Erat ergo λειτουργος talis vir apud Græcos, qui ad id erat electus, ut non omni cura tantum, labore & industria Rempublicam juvet, sed & flagitante necessitate facultates suas imo & vitam & sanguinem ad illam augendam, ornandam, juvandam subministret; Ne autem tale munus, quod erat gravissimum & onerosissimum, paucos tantum premeret, erat constitutio facta, ut plures, & singulis annis alii eligerentur, qui humeros huic oneri gravissimo supponerent; & qui hoc munus obibant, dicebantur λειτουργειν. Est ergo λειτουργια *publicum ministerium,* quod etymologia vocis ipsa probat, est enim à λειον h. e. *publicum*, & ἐργον, *opus* sive *ministerium*, & *HESYCHIUS* dicit, quod ideo λειτουργειν idem sit ac δουλευειν. Probat etiam *POLLUX in Onomast. Lib. 8. cap. 10. sect. 137.* Ἐγενοντο χιλιοι

καὶ διακόσιοι. Ἀπὸ τούτων ἦσαν οἱ λειτουργοῦντες. Δημοσθένης δὲ γράψας, ἀντὶ τοσούτων τριακοσίους τοὺς πλουσιωτάτους ἐποίησε. *Erant mille ac ducenti; Ex his erant munia publica obeuntes. Demosthenes vero lata lege, pro tam multis trecentos qui ditissimi essent elegit.*

Nemo eſt, quantum confido, qui non facile videat, quam recte & convenienter ex alluſione ad veterum Græcorum conſuetudinem Apoſtolus hoc ſibi nomen ſumat & tribuat. Erat enim ille re vera λειτουργος, vir ad hoc a Deo conſtitutus, ut pro Eccleſia Chriſti omnem operam, laborem, ærumnam, curam, imò & tandem vitam impendat, non ſibi vivens, ſed Eccleſiæ, non ſua curans, ſed quæ Dei erant, qui oneroſiſſimum munus doctoris Evangelici apud Judæos & Gentes ſuſtinebat, ut uno verbo omnia abſolvam, qui vitam & ſanguinem ſuum ad commodum & incrementum cognitionis Eccleſiarum lubens & alacris impendebat. Ut autem demonſtret, quæ ſit ſui muneris diverſitas à λειτουργοις Græcorum, addit, quod ſit λειτουργος Ἰησου Χριστου, hoc eſt, à Domino ſuo ad id electus & conſtitutus, ut Evangelium prædicet inter Gentes, quæ autem prædicatio non minus quam λειτουργων munus, conjunctum ſibi habeat onus maximum, per quod ſe totum debeat impendere pro Eccleſia, cujus cura & plantatio ipſi incumbebat, & quod non propria auctoritate aut voluntate ad tantum munus proſiluerit, ſed illud acceperit a ſummo & æterno Eccleſiæ rege & principe Chriſto. Poſſemus in hoc loco ad hæc probanda ærumnas Pauli apud Gentes, ad quas miſſus erat, enumerare, ſi hoc agendum foret, fecit autem id ipſe in hac epiſtola ad Rom. 8 : 36. & 2. Cor. 4 : 11. & plurimis aliis locis. Varias autem Pauli & reliquorum Apoſtolorum tribulationes pro ſua eruditione magna eloquentiæ & ingenii apparatu nobis deſcribit eruditiſſimus atque plurimum Rev. *MOSHEMIUS* in oratione ſacra cujus

jus est titulus, Der Beweiß deß Lebens Jesu aus dem Tod der Apostel. *Orationum sacrarum Tom. I. p. 34.*

Facile ex his judicamus, quam inepte, quam incommode, quam insulse Papicolæ ex λειτεργια sacrificium missaticum deducant, ita quidem, ut insani illi homines verba Actor. 13: 2. Λειτεργεντων δε αυτων τω Κυριω, vertere non erubescant, *sacrificantibus illis*; horum autem errorem auctoritate locorum plurimorum ex Græcis auctoribus & patribus allatorum docte confutavit Rev. *Sal. DEYLINGIUS Observ. Sac. Tom. I. pag. 289. & seqq.* ad quem etiam lectorem, cum in omnium sit manibus, remittimus, cui etiam adjungi potest *SUICERUS in Thesauro Eccles. Tom. II. p. 219.* qui hæc fuse ex Patribus retulit. Transiit autem sequenti tempore vox λειτεργε & λειτεργιας in Ecclesiam, per quam omnes functiones ad sacra pertinentes generaliter significabantur, indeque Diaconi dicti λειτεργοι, *BINGHAM. Orig. Eccles. Tom. V. p. 16.*

Munus jam Apostoli tanquam λειτεργε Ἰησε Χριςε apud Gentes erat ἱερεργειν το ευαγγελιον τε Θεε, *operam sacram dare Evangelio Dei*; sæpissime hoc verbum occurrit apud Scriptores profanos, ita *HERODIAN. Lib. V. cap. 3.* ἱερεργεντα δε τετον επεβλεπον, *hunc sacra facientem videbant.* Sacra vero facere Evangelio, nihil aliud est, quam eo, quo convenit, modo Evangelium prædicare; egregie connectitur λειτεργια cum ἱερεργια, tanquam λειτεργον Apostolus Paulus se promptum atque paratum sistebat, ad omnes ærumnas, quæ eum in prædicatione Evangelij manebant, ferendas. Talis ergo à Salvatore & Domino factus minister, faciebat id sancte, pro Evangelii divinitate, majestate & dignitate, hinc jam semetipsum vocat ἱερεργεντα το Ευαγγελιον, sacro & Deo accepto modo operam navantem Evangelio sibi commisso & tradito.

Scopum & finem λειτεργιας & prædicationis in po-

ſteriori parte hujus verſus adjungit Apoſtolus, ἱνα γενηται ἡ προσφορα των ἐθνων ευπροσδεκτος, ἡγιασμενη, ἐν πνευματι ἁγιω, *ut fiat oblatio gentium accepta, ſanctificata per Spiritum Sanctum.* Primo heic notandum, quod vox προσφορα & actionem offerentis, & victimæ ſive oblationis conſecrationem ſignificet. Priorem hujus vocis ſenſum hoc loco eligendum eſſe quilibet facile animadvertet, ad id enim Paulus conſtitutus erat miniſter ſive λειτεργος, ad id Evangelium prædicabat, ut Gentes tanquam gratam Deo oblationem adducere poſſet ad EccleſiamChriſti. Tantundem ergo hæcPauli verba valent, ac ſi diceret, totum meum munus & miniſterium, cum omni mea prædicatione ad id tendunt & collimant, ut ex gentibus incredulis gratam & acceptam Deo victimam vivam pararem. Modum, quo hoc fieri & poſſit & debeat, addit, ſcil. per ſanctificationem Spiritus Sancti; non ergo ſuæ converſionem gentium tribuebat induſtriæ vel ſagacitati, ſed Evangelio cooperanti Spiritui Sancto, qui illuminando, convertendo, inſtruendo, ſanctificando vivum redderet ſemen Evangelij apud gentiles ſparſum, per quod gratos Deo fructus poſſent producere ad laudem vocantis ipſos ad glorioſam lucem Evangelij. Omnem ergo in opere converſionis Græcorum & Romanorum gloriam à ſe amolitur Apoſtolus, illam unice ad gratiam Dei, & Spiritus Sancti illuminationem transferens. Apud Judæos altare ſanctificabat oblatum munus, Exod. 29:37. itidem apud Gentiles. Paulus autem hanc ſanctificationem non a Sacerdotibus vel altaribus, ad Judæos & Gentiles inſtruendos, deducit, ſed ab illo qui potentiam ſanctificandi ipſe in ſe contineret.

OB-

OBSERVATIO IV.

§. VI.

1. Timoth. II. 7.

Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ Ἀπόστολος. *In quo positus sum ego præco & Apostolus.* Operæ pretium erit ex penetralibus Græcorum etiam indagare, quinam fuerint veterum κήρυκες, ut exinde videamus, quam recte Paulus sibi hoc nomen tribuat. Κήρυκες erant apud Græcos *Præcones publici*, qui sacris & sacrificiis adesse tenebantur; eorum officium fuerat tempore antiquissimo, sacrificia ad altaria adducere & mactare, ut ex *HOMERO* videmus *Odyss. Lib. 20. v. 277*

Κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστυ Θεῶν ἱερὴν ἑκατόμβην
Ἦγον.

Præcones autem per urbem sacram hecatomben
Duxerunt.

Eorum etiam munus fuit tempora, quibus Deorum solemnia & festa celebranda erant, definire & promulgare, hinc *Angeli divini* dicti, cujus appellationis nobis fidem iterum *HOMERUS* facit, *Iliad. Lib. 4. v. 192.*

Ἦ καὶ Ταλθύβιον, θεῖον κήρυκα προσηύδα.

Dixit, & thalthibium divinum præconem allocutus est.

Nomen habebant ab officio, quod erat το κηρύττειν, *promulgare*; Versabatur autem præconum munus non tantum circa sacra, sed etiam circa civilia, erant enim publici belli pacisque præcones & nuncij, σπονδοφόροι, h. e. qui fœderis pacisque conditiones inter partes belligerantes deferebant; inde etiam κήρυξ tantundem valet apud Græcos, quantum caduceator aut fecialis

inter Romanos. *PFEIFFER. Antiquit. Græcar. Lib. 2. cap. 51. pag. 338. Jubetur Priamus ad classem Achivorum missus neminem assumere secum, præter unum tantum κηρυκα γεραιτερον, præconem ætate provectiorem.* De Corinthiis bellum Corcyræis illaturis narrat *THUCYDIDES, Histor. Lib. 1. p. m. 21.* quod κηρυκα præconem miserint, qui bellum declararet. προπεμψαντες κηρυκα, προτερον, πολεμον προερεντα. *Miserunt prius præconem bellum prius indicentem.* Ad quæ verba Scholiastes ita commentatur. κηρυξ ἐν πολεμω, πρεσβευς ἐν ειρηνη. *Qui præco est in bello, legatus est in pace.* Plura de his etiam notavit *RHODIGINUS in Lectionib. antiq. Lib. 21. cap. 16. p. m. 1168.* Quæ autem cum fere conveniant cum iis quæ jam dicta sunt, ea hoc loco brevitatis studio adscribere nolumus. Ex his jam facile videmus, quam apte Paulus, Evangelij apud gentes Apostolus, sibi nomen præconis assumserit. Egregiè hinc monuit *SCHWARZIUS in Commentario Ling. Græc. pag. 783. verbum κηρυσσειν eleganter adhibuerunt Scriptores sacri ad res suas, nam apud Græcos κηρυκες cum in rebus sacris, tum etiam in judiciis, fœderibus & bellis denunciandis fungebantur munere spectato & probato.* Cum autem hoc sibi nomen assumsit & tribuit, facile exinde Græci cognoscebant, quæ sit muneris ratio, cum enim κηρυκες publica sacra curarent, victimas diis placentes adducerent, cultum divinum præscriberent, modum Deos colendi exponerent, facile exinde Paulus gentes docebat, sui jam muneris esse, sacra Deo convenientia præscribere, victimas Deo placentes & vivas offerre, Rom. 12: 1. RectamDeum colendi & cognoscendi rationem exponere, Evangelium gentibus hactenus incognitum ubique proclamare. Si ita των κηρυκων munus in pace & bello recte spectemus, egregiam certe cum munere Apostolico analogiam deprehendimus. Verus ergo erat κηρυξ divinus Apostolus omni respectu, alta voce ubique gentes ad salutarem cognitionem doctrina

na

na ſua informans, veram grata Deo ſacrificia offerendi rationem declarans, lætiſſima feſta Novi Teſtamenti definiens ; Præconum inſuper erat belli pacisque declarationes & ſtipulationes inter diſſidentes partes proferre ; Ita Paulus erat magnus ille Fœderis gratiæ apud gentes caduceator, illis demonſtrans, quomodo cum Deo poſſent reconciliari, hinc orat, rogat, invitat Græcos ad reconciliationem cum Deo, 2. Cor. 5 : 20. καταλλαγητε τω Θεω *reconciliamini Deo.* Rom. 5 : 11. *gloriamur in reconciliatione, quæ facta eſt per Jeſum Chriſtum.* Exponebat totam doctrinam gratiæ, per quam ad Dei iram & indignationem prolapſum totum genus humanum iterum pacis divinæ compos fieri poſſet, modum fœderis & reconciliationis per Chriſtum factæ luculentiſſime deſcribebat, omnes conditiones hujus gratioſi fœderis ob oculos ponebat. Bellum indicebat, impiis, impœnitentibus ſeveriſſima Dei judicia, pœnam æternam, ejectionem ex regno gratiæ pronuntians. In his omnibus, quæ facile latius exponi & extendi poſſent, Paulus veri κηρυκος divini munere functus eſt inter Apoſtolos.

§. VII.

Hæc etiam ratio eſt, quare hoc nomen in Eccleſia Apoſtolica & etiam ſequenti tempore manſerit, ut hæc prolixius exequitur *BINGHAM in Origin. Eccleſ. Lib. 1. cap. 20. pag. 310.* Hoc autem nomine veniebant Diaconi, quos ideo teſte Syneſio ἱεροκηρυκας, h. e. *ſacros Eccleſiæ præcones* vocabant, quia monebant, ut omnia ſuo ordine fierent. Finito ſermone Epiſcopi exclamabant, *ne quis adſit infidelium*, & ſilentio facto proclamabant, *Orate Catechumeni, & omnes fideles attente orate pro eis*, & tandem finito cultu divino populum dimittebant ſolemni & communi formula, ἀπολυεσθε, προελθετε, *ite, miſſa eſt;* Inde etiam verbum κηρυσσειν in omnibus illis locis, in quibus obvenit ſæpiſſime in libris

bris Novi Teſtamenti, non tam prædicare, quam divinum verbum annuntiare, ad orandum monere, ad præcepta Chriſti obſervanda omni fervore ſtimulare ſignificat. Reliqua hujus commatis difficultatem non habent, Paulus autem jungit nomini κηρυκος, quod ſit etiam *Apoſtolus*, legatus nomine Dei ad gentes, quod epitheton non tantummodo tribuitur duodecim illis viris, quos Chriſtus immediate elegit ad Evangelium inter Judæos & Gentes diſſeminandum, ſed etiam aliis Eccleſiæ miniſtris, qui ſimilem poteſtatem a duodecim Viris vel a Paulo acceperant, hinc Epaphroditus Philippenſium vocatur Apoſtolus Philip. 2: 25. *Plura de his SVICERUS in Theſ. Eccleſ. Tom. I. p. 476.* atque *HAMMONDUS* ad Rom. 16: 7. ad quos lectorem remittimus.

OBSERVATIO V.

§. VIII.

Epiſt. Jacob. I. 4.

Ἡ δε ὑπομονη ἐργον τελειον ἐχέτω, ἱνα ἠτε τελειοι καὶ ὁλοκληροι, ἐν μηδενι λειπομενοι. *Cæterum tolerantia opus perfectum habeat, ut ſitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Scopus Apoſtoli Jacobi in hac Epiſtola erat ſcribere προς δωδεκα φυλαις ἐν τη διασπορᾳ, *ad duodecim tribus in diſperſione*, ut ipſe declarat verſu primo. Scopus erat, ut ſtabiliret animos fratrum ex Judæis ad Evangelium converſorum, ut forti animo ferant perſecutiones hoſtium tum Judæorum, qui vi externa eos adoriebantur, tum etiam hoſtes internos, qui veram doctrinam corrumpere tentabant. Intentionem Apoſtoli hanc Epiſtolam ſcribentis elegantiſſime declarat *ARETIUS*, vir ob ingenij acumen & multivariam in politioribus literis, quæ tamen apud plurimos infelices audiunt, doctrinam nunquam ſine laude nominandus, in ſuo commentario *p.* 471. *Generalis eſt una*

propo-

propositio in hac Epistola, quam sume ex cap. 1. v. 22. Estote autem factores verbi, non auditores tantum, &c. quam Jacobus deinceps sæpius repetet in sua Epistola; ad hoc ergo totius Epistolæ summa reduci debet, ut demonstret, Christianos curare debere, ut professionem suam studio bonorum operum ornent. Cum autem scripserit ad Christianos, qui novissime ex Judaismo ad Evangelij professionem accesserant, facile concipimus, ejus in hac Epistola dictionem ita esse comparatam, ut fratres suos omni legali jugo subduceret, & ad libertatem Novi Testamenti transferret, hinc etiam monet, ut jam perficiant *legem Regalem secundum scripturas, quæ sit dilectio proximi, cap. 2: 8.* Cum enim perpetuus error esset Judæorum, justificatio ex operibus secundum legem, necessario cavendum erat, ne quædam reliquiæ tanti fermenti in Ecclesia ex Judaismo collecta remanerent; ad aliam ergo perfectionem, quam legalem, illos deducit, quam ponit *in voluntaria afflictionum tolerantia, ut hoc modo fiant perfecti & integri in nullo deficientes.* Hanc autem ὑπομονὴν vocat ἔργον τέλειον, *opus perfectum,* quia constantia in cruce debet esse perpetua usque ad finem, & hoc modo tribulationum & adversitatum tolerantia ducit ad plenariam perfectionem tandem aliquando consequendam, quæ autem in hac vita non datur; cum ergo dicit *tolerantia vestra opus habeat perfectum,* tantundem est, ac si diceret, perdurate fideles sine pusillanimitate, sine virium remissione in lubenti & alacri crucis vobis impositæ tolerantia, per quam ad plenariam omnibus fidelibus promissam perfectionem introducendi estis.

§. IX.

Facile exinde colligimus, quos Apostolus intelligat per τέλειυς, de quibus statim ἵνα ἦτε τέλειοι *ut sitis perfecti.* Præcipit vero perfectionem non legalem, quam Judæi ex operibus suis jactabant; sed Evangelicam, quæ consistit in perpetuo bonorum operum atque

atque virtutum Christianarum studio, hanc eandem etiam perfectionem Salvator commendat & præcipit Matth. 5: 48. consimiliter Paulus Coloss. 1: 28. & 4: 12. de his autem diximus *in Observat. ad Matth. loc. cit.* Opponit Apostolus Jacobus hanc perfectionem discipulorum Christi imaginariæ justitiæ Judæorum, per quam se pios, bonos, probos, sanctos & beatos temere existimabant; sed hæc omnia hactenus explicatione vix indigere videntur. Primarius vero hujus observationis scopus est, ut ostendamus, quorsum respiciat ὁλοκληρίας epitheton, ad quam consimiliter fideles ἐν διασπορᾷ suscitat atque impellit.

§. X.

Ut autem hæc recte intelligamus, opus est, ut videamus, quid veteres per ὁλόκληρον intellexerint, & ex vera hujus vocis explanatione planum fiet, quæ sit mens Apostoli in hoc loco. Dicendum ergo ὁλοκληρίαν esse illam corporis omniumque membrorum perfectionem, quam & lex Divina, & constitutiones Græcorum in Sacerdote requirebant; Inde *HESYCHIUS* ad vocem ἀφελὴς ita commentatur. Ἀφελὴς, ἀσινὴς, καθαρὸς, ὁλόκληρος, ὁ μήτε πλεονάζων, μήτε δέων τι τοῦ σώματος. Ἀφελὴς *dicitur, illæsus, purus, integer, cui neque redundat quid in corpore, neque deest.* Scripta hinc lex Græcorum, τὸν ὁλόκληρον ἱερᾶσθαι. h. e. *ut non nisi corpore integer Sacerdotium consequatur.* Examen illud vel visitatio corporis, in hominibus ad Sacerdotium eligendis δοκιμασία dicitur, ita nos docet auctor Etymologici magni. Παρ' Ἀθηναίοις καὶ βασιλεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς ἐδοκιμάζοντο Ἀθήνηθεν εἰ ὁλόκληροι; *apud Athenienses & Reges & Sacerdotes visitabantur, an corpore essent perfecto & integro.* Plura de hac Sacerdotum gentilium integritate testimonia adduxerunt ὁ πάνυ *SPANHEMIUS in Commentar. ad Callimach. p. 621. & LAKEMACHER in Græc. Antiq. Sacr. p. 268. & seq.* Eandem legem dederat Deus Lev. 22: 23. *Ad velum non ingredietur, & ad altare*

altare non accedat Sacerdos, cui inest macula, ne polluat sanctuarium meum. Inde etiam sedulo & accurate visitabantur Sacerdotes Judæorum coram Synedrio magno, an nullo laborarent vitio, vitia autem recensentur 140. de quibus vide differentem *OTHONEM in Lex. Rabbin. pag. 534.*

Ex his jam, quæ brevissime dicta sunt, facile videbimus, qui sit sensus hujus dicti Apostolici, quo fideles ad perfectionem & integritatem extimulat. Nullum ergo est dubium, quin Jacobus in his, scribens ad Judæos, perfectionem Evangelicam voluerit comparare cum illa corporis perfectione, ad quam Judæi sub veteri œconomia debebant tam rigide in scrutinio Sacerdotum attendere; quemadmodum autem in illis plenaria corporis ὁλοκληρία requirebatur, ita Jacobus hanc integritatem ad spiritualem perfectionem transfert, ut non amplius sint pueri in Christo, sed adulti, ut Sacerdos fieri non poterat, qui non perfectam atque virilem ætatem contigerat. Desiderat ergo in hac integritate & perfectione, ut profectum faciant ab una cognitione ad aliam, ab una luce ad aliam, ad coagmentationem omnium partium cognitionis spiritualis, addendo unam virtutem post aliam ad illas quæ jam fuerant acquisitæ, illas probe excolendo, non amplius membra sistendo arma injustitiæ, quibus corpus maculent, atque ita ὁλοκληρίαν suam, sanctum studium omnia præcepta Christi observandi, perdant; & quemadmodum levissimo vitio naturali homines sub Veteri Testamento inhabiles & inepti reddebantur ad Sacerdotium coram Jehovah obeundum, ita etiam Sacerdotes spirituales Novi Testamenti per peccata in illis dominantia, & illis adhuc affectibus imperantia, ad illum purum & sanctum Dei cultum, qui jam mere spiritualis esse debet, ita redduntur inepti, & non magis apti sint ad verum cultum Deo præstandum, quam fuerant sub Veteri Testamento Sacerdotes in aliqua corporis parte deficientes & mutili.

LU-

V.

LUDOVICI COCHETI. V. D.M.

AD

SIMPLICII VERINI

ANIMADVERSIONES CRITICAS

In

DISSERTATIONEM

De Systematibus Orthodoxorum, Remonst. ac Socinianorum,

Tempe Helv. Tom. II. Sect. II. p. 311.

Contentas.

*RESPONSIO.**

§. I.

SEmel atque Authorem harum animadversionum *SIMPLICIUM VERINUM* sese dicentem vidi, illum, eo modo has publici juris fecisse, qui huic egregio Christiano homine digno cognomini responderet existimavi: nec ullum dubium fuit, quin Apo-

* Placuit Rev. & Doctissimo *SIMPLICIO VERINO*, ne temere animadversiones in dissertationem Ornatiss. *COCHETI* scripsisse videretur, ulterius mentem suam declarare, atque plurima capita Religionis Reformatæ, quale præsertim est *Systema Supralapsariorum*, in clarissimam lucem collocare; Et ne molesta accideret inter *Responsionem* Doctissimi *COCHETI* & Rev. *VERINI notas* collatio, ad lectorem hac in re sublevandum, utriusque litis defensionem simul oculis lectorum subijciendam existimabam. J. G. A.

Apoſtoli monitum ἀληθευειν ἐν ἀγαπῃ obſervaſſet; Exindeque ſpes nata eſt, fore ut placide ac amice ea oſtenderet, in quibus me a veritatis recto tramite deviaſſe autumat. Verum nimium oſcitanter judicaſſe, ſpemque inanem animo concepiſſe, hiſce animadverſionibus perluſtratis, luce meridiana clarius eſt; Etenim nullibi ſpiritus Chriſti, qui eſt ſpiritus pacis, caritatis, & veritatis, veſtigia ne quidem leviſſima cernuntur; Quin e contra παλαιος ἀνθρωπος ubique in hac diſſertatione Polemica cum ſuis affectibus ſeſe exerit; ejusque authori imperitaſſe, illum adflaſſe, quaſi manu duxiſſe, tot ſunt argumenta, quot fere ſunt in ea paragraphi. Qua propter mirum non eſt, ſi verum ſuum nomen non adpoſuerit; Ejusmodi homines, ſecundum Chriſtum, *malunt tenebras quam lucem, quia eorum opera* mala ſunt: Revera opus malum erit illud, in quo nec caritas Chriſtiana, nec pax nec veritas coluntur. (*a.*) Talem autem eſſe hanc criſin, ejusque

 Autho-

NOTÆ Simplicii Verini.

(*a.*) Hæc mihi legenti in mentem venit *Virgilii* illud, Æneid. L. I. V. 15. *Tantæne animis Cœleſtibus iræ?* ita enim exacerbata in me eſt illius mens, qui me docere vult, quid ſit ἀληθευειν ἐν ἀγαπῃ, ut verba eum fere deficiant, quibus ſuam in me excandeſcentiam ſatis exprimat. Uti vero manſuetus animus & mens a jurgiis abhorrens ſigna prudentiæ ſunt, ita multa ſunt, quamobrem non exiſtimem futurum, ut me Animadverſionum mearum criticarum in tuam V. D Diſſertationem, ſub præſidio Clar. RUCHATI publice defenſam, pœniteat; ſi data opera ultro in immerentem invectus eſſem, ſi verborum petulantium modum non feciſſem, ingenue confiteor, inſaniæ id, & prudentis hominis non eſſet; uti vero mecum prius quicquid inde naſci poſſet ita animo volutavi, ut imprudenti mihi nihil obvenerit vel facile evenire poſſit, quod antea non putarim, ita gravem me apud nonnullos invidiæ tempeſtatem ſubiturum nunquam dubitavi, prædixique. Ubi tamen fidei ſacroſanctæ noſtræ, ubi honoris ſummorum Theologorum intereſt, ibi famam ipſorum tuendam, ibi cauſam juſtam defendendam eſſe, arbitror. Licet autem nunquam de ingenii mei aut Eruditionis viribus, quas novi quam ſint exiguæ, præ-

Authorem *SIMPLICII VERINI* egregium nomen, quod sibi adtribuit, potius deprædatum fuisse, omnibus erit manifestum, qui meam dissertationem de systematibus Theologicis cum ejus animadversionibus conferre non recusabunt, sed æqua lance ponderabunt. II Quid

clare senserim, causæ tamen quam tueor tantam esse justitiam & evidentiam scio, ut non dubitem, judicium de iis, quæ antea dixi & nunc dico, omnibus Ecclesiæ Nostræ Academiis deferre. Ne ergo quisquam existimet litigandi pruriginem esse, quæ me ut Dissertationem illam censoria Virgula notem permoverit, moneo, Viros eruditissimos esse, qui eam minus adhuc quam ego perferre potuerunt, eam Academiis nostris maculam adspersuram metuentes: Honori ideo Celebb. Virorum tuendo manum meam lubens comodavi, quamvis nimis brevitati studendum sit, ut res paucissimas & obiter tantum tangere potuerim. Cum vero existimes Vir D. me Tenebrionem aliquem esse, qui nomen suum publice profiteri non audeat, offero id a me petenti sive privatim sive publice, sive voce sive scripto illud comunicare. Et facias deinde contra me quicquid poteris, nihil contra me efficies, nisi quod majoris cladis subibis periculum. Spem mihi dudum fecerant, D. Authorem parturire Apologiam aliquam, quam sumo animi desiderio exspectavi, & quod exspectavi nunc obvenit, & evenit uti exspectavi, ut D. Author sua defendendo, clarius quid de Theologia ipsius sentiendum sit ostendat. Cum autem atrocissimorum me accuses mendaciorum, meque veritati neutiquam studuisse perhibeas, certe ἀληθεύειν nec mihi nec aliis, qui Diss. tuam inspexerunt, videris, meque non tantum veritati studuisse, sed modeste adhuc locutum fuisse, ipsa tua Diss. perpetuum erit monumentum; neque a quoquam postulo, ut verbis meis fidem habeat, nisi ab iis, ad quos *Tractatus* tuus pervenit; si vero quidquam dixi, quod veritati consentaneum non sit, rogo eos, quos penes arbitrium est & jus & norma mihi imperandi, ut justam mihi propterea infligere velint pœnam, meque ut publice tibi satisfaciam obligent, paucissimis enim quis sim ignotum est; sed hujusmodi impudentissimi mendacii me nec accusatum nec convictum iri, satis perspectum mihi est. Insulsa autem hæc tua accusatio prodit gravissimum vulnus, quod tibi Animadversiones meæ inflixerunt; Quod telum cum ita toto corpore receperis, ut nulla medicina evelli posse intelligas, illud unum solatio tibi futurum arbitraberis, si innocentem me, falsissime licet, calumniarum ejusmodi accuses; nullo vero alio teste, quam Diss. Tua, hac in re opus habeo.

§. II.

Quid ad rem? quivis sanus exclamabit Ironicus ille stylus, quem in tota sua crisi S.V. usurpat; ita ut Histrionem potius, quam Theologum agat. *Ridendo dicere verum* equidem nihil vetat; sed Ridendo dicere id quod falsum est & injurium, proximi famam aggredi, iniquas suspiciones in eum movere, illud nefas est. Et equidem a limine suarum animadversionum talem se prodit; hanc eximiam & modestam observationem præmittendo; *Ita nimirum comparata est hæc Dissertatio, ut vel ipsa mole jam jam spectabilem sese reddat, plerasque alias magnitudine vincat, & admirationem propterea apud Doct. Authoris populares commoveat*, &c. Quibus verbis non modo mecum, sed cum popularibus meis etiam, rem sibi esse, declarat: veluti alter Aman totam gentem tanquam alicujus facinoris nefandi consciam involvit: sed quid quæso tibi *Simpl.* cum popularibus meis hic negotii est? An illi, *ea quæ Theologi celebres clarissime docuerunt, temere & sine ulla meditatione simul mecum compilaverunt, plebeio & sordido Stylo conscripserunt?* parag. 20. Sed *non doluerunt, uti omnes alii Lectores, tantam prætiosæ Chartæ copiam atque vim frustra fuisse consumptam*; sed ea, quæ tibi & tuis adseclis nauseam creant, *mercem vix aspectum tuum ferentem* mirati sunt. (*b.*) Nonne diceres, L. B. me inter

(*b.*) Quis dixerit Ornatissimo COCHETO, apud Sarmatas & Getas esse prodigium, si quis aliquid luci publicæ exposuerit; itane vir doctus vult, sibi rem esse cum fortissima Sarmatarum gente, quæ integram Phalangem Doctissimorum Virorum exponere; & in apricum producere posset. Cave ergo imposterum, mi Cochete, ne tibi talia temere scribendo, etiam cum Literatoribus & Criticis res sit, qui contra fidem & auctoritatem veterum & hodiernorum scriptorum admissos errores forsan non facilius condonant, quam Theologi illos qui contra fidei fundamenta committuntur. Vidit id popularis tuus, Vir doctus, sed certe in politioribus literis non multum versatus, ubi non ex aliorum scriptis integras paginas compilare & describere potuit, *Johannes* CLE-

Getas & Sarmatas natum esse ? apud quos aliquid publici juris facere sit prodigium, portentum aliquod ingens, *Monstrum mirabile dictu*; quique omnia indiscriminatim & absque ullo delectu adprobant ? Quicquid sit, quomodocumque de popularibus meis sentiat *SIMPLICIUS* (qua de re magnopere sollicitos illos fore non arbitror) semper illorum suffragium magnifaciam, ita ut si alicujus usus ipsis visa sit Dissertatio mea, illud Propertii ex intimo animo profitear:

Exiguo quodcunque ex pectore vivi
Fluxerit, hoc patriæ serviat omne meæ.

§. III.

Sed ea videamus, quæ exceptis popularibus meis cuivis Lectori nauseam creant. Statim *parag. 2.* a *Titulo*, quem præ se fert Dissertatio mea, initium facit *SIMPL.* deinde *Præmium*, quo illius finem & usum declaravi, exponit *parag. 3.* illudque absurdum reddere satagit *parag. 4.* mihi quidem affingendo ea, de quibus nunquam cogitavi, mihi & omni sano lectori arcana incognita, donec *SIMPLICIUS* ea in lucem prodidit. Quis enim mentis & rationis compos unquam ex illo eliciet prœmio, *Quod me glorier ea invenisse quæ non hactenus deprehenderunt Theologi, summisque Theologis ignorata, omnibusq; numeris absolutum Systema Theologicum tradere, sicut & qua ratione Theologia in posterum docenda sit ostendere.* (*c.*) 1. Enim Proemium sicut & totam

RICUS; qui autem ab omnibus nostri seculi Viris doctis ita fuit notatus, ut solæ refutationes & censuræ in illum passim conscriptæ, nomen ejus ad seram posteritatem possint transmittere.

(*c.*) Hæc ex iis, quæ Doct Author in toto suo prooemio dicit, fluere, quivis illud legens clarè deprehendet; in illo enim accusat Theologos, *quod ita conficiant tractatus suos, ut iis perlustratis in universum, eos de uno aut altero Religionis capite tali & tali modo sentire colligatur, eorumque sententiæ rationes prorsus vel fere ignorentur, vel saltem admodum imperfecte cognoscantur; tractatum*

tam dissertationem non ad Theologos sive Theologiam docentes, sed ad eam discentes dirigi nemo non videt, qui cœcutire non vult ut Simpl. (*d.*) Iis in specie, quæ ad calcem dissertationis meæ adposui, attendere noluit, quibusque finem feci: *Deum sill. T. O. M. orando, ut in eruendis Theologorum placitis conatus & labores Fratribus in Domino, Studiorum Sociis Dilectissimis, aliquid emolumenti afferrent*, quæ verba, saltem ut mihi videtur, non arguunt virum qui se nimis glorietur pro Theologiæ studio modestiam exigente. 2. Præterea, quomodo is gloriari potest, se, quod hactenus non deprehenderunt Theologi, & summis Theologis ignorata invenisse, qui *nonnisi ea quæ jam millies fuere excusa, ea quæ jam Theologi celebres clarissime docuerunt, compilavit. parag. 20.* (*e.*)

§. IV.

3. Quomodo itidem ex Prœmio inferri potest, quod omnibus numeris absolutum Systema Theol. tradere velim? Neutiquam enim hic de tota Theologia, sed tantum de ea Theologiæ parte quæ est *Polemica* (*f.*) sive de iis argumentis, de quibus in varias abeunt sententias Theologi, sermo instituitur. Ideoque nec

 de

vero, cujus ope incommodum hoc vitetur, adhuc dum desiderari; talem autem se in hac Diss. exhibiturum promittit methodum, ex qua, quomodo studia nostra in posterum dirigenda sint, intelligi possit, & qua incommodum hoc, quod Theologi in Systematibus suis admittunt, vitetur. &c. &c.

(*d.*) An de docentibus, an vero de discentibus hæc loquatur, quæ defectum Systematum attinent, ex supra dictis clarum esse arbitror, cum *Docentes* Systemata conficiant, non vero *discentes*.

(*e.*) Hæc non de omnibus rebus in Differt. hac contentis, nedum de methodo, dicta volo; unde Doct. Auth. *nonnisi* omittere debuisset.

(*f.*) Lubens hæc concedo, Authorem tantum omnibus numeris absolutum Systema Theologiæ Elenchticæ in lucem edere voluisse, nescio autem, cur ille etiam Systema, confusum quidem, Theologiæ nostræ *dogmatica* tradiderit, si merè *elenchticum* esse debeat.

de novo Theologiæ Syntagmate, sed de tractatu, ea argumenta in quibus discrepant Theologi, quæque sparsim, & simul cum iis in quibus consentiunt, in Systematibus vulgo reperiuntur, exhibente. Jam vero ejusmodi Tractatus utilitatem quis negabit? (g.) Nonne præstaret in genere, ut seorsim hæc duo, tum sill. ea de quibus nulla est lis, tum ea de quibus lis est, traderentur, longe enim facilius hac ratione redderetur Theologiæ studium. Sed res ita se non habent. Hæc omnia simul immiscentur; unde fit ut non parum confusionis accedat. Summorum autem Theologorum vitio me id adscribere, ne autumes B. L. probe equidem novi, rem sese aliter habere non potuisse; paulatim enim a simplicitate Christiana deflexere homines, innumerasque propemodum temporis lapsu controversias excitavere, unde evenit, ut sensim in crassa volumina creverint Theologici tractatus. Præterea rationes, de quibus Theologi circa argumenta modo aliquid negant vel affirmant, ab unoquoque facile non percipiuntur; sæpe enim eorum affirmatio vel negatio ab eo quod de alio argumento sentiunt pendet; Ita ut nexus inter has affirmationes vel negationes detur, quem nonnisi attentione & cura multa adhibita deprehendere possumus; præsertim in tanta rerum copia, quibus Theologici Tractatus referti sunt. Tractatum autem peculiarem, varias de capitibus controversis opiniones, illarumque inter se nexum exhibentem, quis improbabit, nisi ille qui ideis vagis & obscuris delectatur? Talem vero tradere in Dissertatione, quam aggreditur *SIMPLICIUS VER.* pro virium modulo conatus sum. Si hæc ille animo suo reputasset, non in insulsam ac frigidam illam exclamationem erupisset; qua veluti uno ictu totam meam Dissertationem funditus ruere credit.

(g.) Usum talis operis nemo unquam negavit, sed Dissertationem D. Cocheti usum hunc præstare, hoc est quod negatur.

dit. Nec enim, hanc fuisse mentem meam in prœmio, quam supra declaravi, agnoscere *SIMPLICIO* difficile erat, modo *Simplicitati* & *veritati* litasset; sed ad institutum suum absurda mihi affingere omnino necesse erat.

§. V.

Qua de re neutiquam dubitabit Lector, qui ejus observationes, *parag.* 5. contentas perpendet. Prœmii mei sub finem, non omnium inter Reformatos sectarum opiniones, sed tantum *Celebriorum Ortodoxorum,* (*h.*) *sill. Remonst. ac Socinian*: tradere velle, sicut & circa Authores, quos adire erat necesse, præmonueram. Tria autem observat de his S. V. 1. Statim vult, ut Lector attendat, systemata vulgatissima *Fontes* appellari; (*i.*) nescio, qua de causa illud nomen satis honorificum ipsi non videtur. 2. Deinde *notam*, quam in calce paginæ adjeceram, arguit; Hac nempe, quosnam per *Reformatos* intelligam, sill. *quoscumque Christianos qui Ecclesiæ Romanæ valedixerunt*, indigitatur. Et hoc omnino *SIMPLICIO* displicet qui longe aliter sentit; Existimat enim, nomen illud *Reformati* nonnisi *Ortodoxis* competere, quod equidem non totidem verbis asserit, sed tamen legitima consequentia ex ejus dictis deduci potest; sic sonant: *ne nempe eruditus Lector existimet, Authorem tantum de Secta Ortodoxorum (egregium Ecclesiæ fidelium nomen) acturum, dicit, per Reformatos se intelligere quoscunque Christianos, qui ab Ecclesia Romana*

 secess-

(*h.*) Vellem ut D. A. saltem scivisset, quomodo vox *Orthodoxus* scribenda sit, & non ubique ad nauseam usque impingeret.

(*i.*) Imo nimis honorificum mihi videtur hoc nomen. FONTEM enim Theologiæ alium præter Scripturam Sanctam non agnosco, nec alius a Theologis agnoscitur: admirandum itaque est, quod Vir Doct. inter fontes, ex quibus *Orthodoxorum opiniones* hauriendæ sint etiam recenset *Theses Salmurienses*, quibus in Helvetia opposita est *FORMULA CONSENSUS*, in Doctrina imprimis *de Gratia universali*, quæ ab Ecclesia Helvetica hactenus rejecta fuit ceu verbo Dei non consona, hoc est *non Orthodoxa*.

ſeceſſerunt ; Verum cum ſeceſſio ab Eccleſia *Rom.* dicta fuerit *Reformatio*, inde exiſtimavi, eos omnes *Reformatos* dici debere, qui hinc ſeceſſionem fecere ; nihil ad rem, quod alii hocce in negotio fuerint priores vel poſteriores ; ſed regerit *SIMPL. Remonſtrantes & Sociniani potius a vera Eccleſia, quam ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerunt ; Ergo Reformati dici non debent ;* Mira ſane conſequentia ! Remonſt. & Sociniani ab Eccleſia Ortodoxa defecerunt, ergo non ſunt Ortodoxi ; ſed etiam ab Eccleſia Romana defecerunt ſimul cum Ortodoxis, (ſaltem Sociniani) ab ejus cultu & dogmatibus pariter abhorrent, ſimulque cum iis adverſus Pontificios calamum ſtrinxerunt ; Ergo ſunt Reformati & in eorum numerum recenſeri debent. Nullum aliud nomen datur generalius, quod omnibus iis, qui Pontificiam Tyrannidem excuſſere & ipſi rurſus collum ſubmittere recuſant, applicari poſſit. (*k.*)

§. VI.

Tertia *SIMPL.* obſervatio ſic ſe habet ; *in ſcenam prodituram ſperavi Sectam Lutheranorum, & Sectam Anabaptiſtarum.* Undenam hæc ſpes ipſi nata ſit latet. (*l.*) cum potiſſimum celebriorum inter Reformatos

---

(*k.*) Nomine *PROTESTANTIUM* & *Eccleſiæ REFORMATÆ* non tantum ἀνισοεητως ſed & ἀθεολογως ita utitur D. Vir, ut ſub hoc nomine *Socinianos* etiam, ut & *Sociniano-Arminianizantes* complectatur ; cum vero in libris Theologicis per Proteſtantes & Eccleſiam Reformatam ſemper Eccleſia vera intelligatur, non video, cur ii Eccleſiæ *Proteſtanti*, hoc eſt *VERÆ*, accenſeantur, qui fundamenta fidei ipſius negant, taleſque committunt Errores, qui Pontificiis adhuc longe deteriores ſunt ; in libro igitur Theologico etiam hac in re caute agendum eſſe arbitror, ne Pontificiorum criminationibus noſmet exponamus : Niſi forſan differentia inter *Proteſtantium*, hoc eſt, veræ Eccleſiæ Doctrinam & *Socinianorum* admodum exigua TIBI videtur. Quod autem ais, *Socinianos* cum Orthodoxis ſimul ab Eccleſia Romana defeciſſe, de hoc Hiſtoricorum monumenta nihil tradunt, ſed potius, *SOCINUM* demum poſt Reformationem vixiſſe perhibent.

(*l.*) Ideo id ſperavi, quia D. A. dixerat, ſe acturum de præcipuis

matos Sectarum opiniones tradere susceperam, prout id expressis verbis in proœmio meo legitur: & prout ipsemet Simpl. hoc ipso paragrapho observat. Itaque de omnibus, quæ inter Reformatos vigent, sectis dicere animus non erat. Equidem *Lutheranorum Sectam* celebrem esse fateor; quare ergo de iis verba non fecerim, id agnovisset S. V. supra dictam notam integram perlustrando; hæc enim legisset: *Hic omitto Lutheranos, quoniam eorum opiniones secundum institutum nostrum demonstrari nequeunt; Revera in quibusdam solum differunt ab aliis Christianis, quæ Systema prorsus diversum non efficiunt*, sed noster *SIMPL. Impatiens iræ* hæc non animadvertit, vel potius hæc omittendo Lectori fucum facere voluit. Etenim si excipias *argumentum de Eucharistia*, & quædam huic adnexa, de reliquis Theologiæ capitibus simul cum Ortodoxis, & præsertim cum Remonstrantibus (*m.*) sentiunt Lutherani. Quandoquidem *LUTHERUS de servo arbitrio* librum conscripserit, ejus discipulorum maximam partem hac in re ipsi valedixisse, nemo nescit; Quis etiam, Dogma *de Prædestinatione absoluta*, absque ulla operum prævisione, ipsis exosum esse, ignorat? Quæ cum ita sint, Lutheranis peculiare Theologiæ Systema non esse, cuivis patet. *Anabaptistas* vero quod attinet, in varias scinduntur Sectas; inde est ut eorum opiniones excutiendas non susceperim, iis solum hærendo, quæ non de uno aut altero argumento, sed circa Theologiæ summam versantur. *Celebriores* igitur dixi Sectas

 Or-

sectis *Reformatorum*, per quos intelligit eos, qui ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt, qui sunt Ecclesiæ *Protestantium* & *Anabaptistæ*.

(*m.*) Certe vellem, ut D. A. hic modestius paulo de Doctrina *LUTHERANORUM* locutus esset, tales enim Vir Doct. *Remonstrantes* nobis in Differt sua describit, ut cum *Socinianis* idem sentiant, ut passim innuit, *eadem principia statuant, easdem ex iis principiis consequentias fere nectant*, ideo Fratres Augustanæ Confessionis talis Hæreseos temere accusandos non esse existimo.

Ortodoxorum, Remonst. ac Socinian. non propter eorum numerum qui eas tuentur, sed propter opinionum insignem differentiam. Iis quæ ulterius observat Simpl. nempe *Ortodoxos nomine Sectæ, & Socinianos æque ac Ortodoxos Christianorum Theologorum comuni nomine complecti,* nunc non immorabor, sed Lectorem ad responsa in *parag. 24.* in quo eadem clamitat, amando.

§. VII.

Ex his nunc facile deprehendit B. L. quid de sequentibus sperandum: Cum *SIMPLICIUS* scopum Dissertationis meæ non perceperit, (*n.*) vel (ut verius dicam) percipere noluerit, sed talem mihi affingat, qui a mente mea prorsus sit alienus, ideo absurda quam plurima ex hac colligere, ipsi non multum difficile fuit. Igitur *parag. 6.* observationem generalem, quam a limine præmiseram, confutare satagit, quod ut facilius præstare posset, eam ob oculos Lectoris mutilam constituere, diu & multum non hæzitavit: Hæc secundum *SIMPL.* in mea dissertatione occurrunt: *Principium & fundamentum Theologiæ Christianæ esse statum hominis in peccatum lapsi tum in se spectati tum respectu justitiæ Divinæ*, sed secundum veritatem hæc extant: *Hoc Systema* (sill. Theol. Ortod.) *sicut talia quæ explicabimus, ab idea, quam sibi efformant Theologi, status hominis in peccatum lapsi, tum in se spectati, tum respectu Justitiæ Divinæ pendere, a limine observamus; prout enim hoc argumentum tradunt, ita etiam omnia, quæ hominum salutem spectant, modo qui suæ explicationi respondeat, intelligunt.* Hæc est bona fides *SIMPL. VER.* Non ergo de statuendo fundamento & principio Theologiæ Christianæ, sed de statuendo Fundamento & principio Trium Systematum; (*o.*) quæ duo sunt prorsus diversa.

(*n.*) Ipsissimis D. Authoris verbis scopum ejus proposui.

(*o.*) Ex hac ergo D. Auctoris explicatione sequentia discimus: Aliud esse *Theologiam*, aliud *Systema Theologiæ*; Theologiam & Systema Theologiæ a se prorsus esse diversa; *statum hominis in peccatum*

sa. Quemadmodum enim (ut supra dictum fuit ad *parag. 4.*) non absolutum Systema Theologiæ conficere, sed tantum de capitibus inter Theologos controversis varia placita & Systemata tradere animus fuit; Ita etiam in prædicta observatione, non fundamentum & fons omnis veritatis Theologicæ, sed fundamentum & fons diversitatis circa illa capita unico quærendus est.

§. VIII.

Ut autem mentem meam in majori luce ponam, in Theologicis duo sunt observanda & sedulo distinguenda, Ea in quibus consentiunt, & ea in quibus discrepant Theologi. Unde duplex ipsis tribui potest Systema, alterum *Comune*, alterum vero *Peculiare*. *Comune* complectitur omnes Theologiæ naturalis partes, necessitatem Revelationis, Religionis Judaicæ & Christianæ veritatem ac divinitatem; Jesum esse Messiam; Mediatorem nostrum apud Deum, qui nos tum doctrina tum morte salvarit, qui Prophetæ & Sacerdotis vices adimpleverit, & Rex sit Ecclesiæ, aliaque quam plurima, de quibus in genere nulla est lis. (*p.*) *Systema* vero *peculiare*, modum, quo Deus per Christum homi-

lapsi quidem esse principium & fundamentum Systematis Theologiæ non vero Theologiæ ipsius, ergo statum hominis lapsi esse principium Systematis Theologiæ Christianæ, non vero Theologiæ Christianæ ipsius. Si tam acutum ingenium habuissem, ut hanc distinctionem præsagire mihi licuisset, certe etiam tacuissem. Quod vero D. Auct se explicat de fundamento diversitatis Systematum Theologicorum, illud nempe *esse varias ideas, quas Theologi sibi formant de dogmatibus Theologicis*, hoc est quod ante D. Cochetum nemo scivit, unde novum nascitur Axioma; *Diversitatem sententiæ Theologorum oriri ex Variis de eadem re conceptibus sive ideis.* Nunc demum recte percipio, qua in re consistat Novitas Methodi COCHETIANÆ.

(*p.*) In his rebus inter eos Theologos, quos D. Auct. Reformatis accenset, nullam litem esse, hactenus nunquam audivi; de plurimis enim inter nos & *Socinianos* non convenire, omnibus Socinianæ Religionis gnaris compertum est.

homines ſalvare voluit, quo totam ſalutis oeconomiam diſpenſavit, ſpectat, circa magni illius operis tum initia & incrementa tum conſummationem verſatur; qua de re in diverſa prorſus abeunt Theologi, ita ut unusquisque, longe lateque ſeſe extendere illud Syſtema ejusque ramos per univerſam fere Theologiam diffundi, facile intelligit. Jam vero non de priori, ſill. *Comuni*, in mea Diſſertatione neque de illius fundamento agitur, ſed de poſteriori ſill. *Peculiari*, de hujus principio & fundamento quæſtio eſt. Recte ſentit *SIMPL.* dum *Principium* vocat *talem veritatem, ex qua omnes reliquæ veritates doctrinæ alicujus per neceſſarium nexum, & conſequentiarum concatenationem demonſtrari poſſunt.* Ergo ſecundum hanc definitionem, quodnam erit fundamentum & principium Syſtematis hujus peculiaris, vel (ut clarius loquar) *undenam illa opinionum diverſitas*, circa ſalutis Oeconomiam, circa modum quo Deus per Chriſtum homines ad ſalutem adducit? ſine dubio *illa oritur ex opinionum diverſitate*, (*q*.) circa occaſionem & *cauſas*, propter quas homo ſalvandus erat; Ad *ſtatum itaque hominis in peccatum lapſi tum in ſe ſpectati, tum reſpectu juſtitiæ divinæ*, omnino aſcendendum eſt.

§. IX.

Sed inquit *SIMPL.* hoc concipere non poſſum: *Quo-*

(*q*) Acutiſſime hic Author monet, *Opinionum diverſitatem oriri ex opinionum diverſitate*, hoc ante ipſum nemo hactenus ſcivit, ſed eſt novum inventum, cui tota ejus ſuperſtructa eſt Diſſertatio; & nihil magis verum eſſe poteſt, quam quod, ſi Theologi conſentirent in dogmatibus Theologicis, tunc conſentirent, quia vero diſſentiunt, inde oritur opinionum diverſitas; Porrò Author dicit, *Cauſas*, propter quas homo ſalvandus eſt, *eſſe ſtatum hominis in peccatum lapſi*, ita nempe loquitur ſub finem §. *illa*, nempe opinionum diverſitas, *oritur ex opinionum diverſitate circa occaſionem & CAUSAS, propter quas homo ſalvandus erat, ergo ad ſtatum hominis in peccatum lapſi - - adſcendendum eſt.* Cauſas alias, propter quas homo ſalvandus eſt, ſcriptura non agnoſcit, niſi gratiam divinam & meritum Chriſti, non verò ſtatum hominis.

Quomodo Systemata contraria ex eodem principio fluere possint, ut Author statuit, omnibus tribus sectis idem principium adtribuens; Quasi vero unum idemque principium diversi mode statui non posset. (*r.*) *Status hominis, in peccatum lapsi* &c. est principium tribus sectis comune, ex eo fluunt Systemata contraria; ratio est in promptu, quam clare (ni fallor) his verbis indicavi; *prout enim hoc argumentum tradunt Theologi, ita etiam omnia quæ hominum salutem spectant, modo qui suæ explicationi respondeat, intelligunt.* Et quidem ab idea, quam unusquisque de statu hominis lapsi sibi efformat, variorum Systematum de salutis Oeconomia nexus & concatenatio demonstrari potest; Ex statu, in quo unusquisque hominem salvandum constituit, fluit modus quo secundum ipsum salvari debet. Ad salvandum enim quemvis in genere ea solum adhiberi debent media, quæ ejus statui conveniunt. Exemplo mentem meam illustrabo; omnes homines (secundum Ortod.) nascuntur cœci intellectu, corrupti, veri omnis boni incapaces, æternis cruciatibus addicti, propter imputationem & propagationem peccati primorum parentum. Unde manifesto sequitur, Decreta hominum salutem spectantia absoluta esse debere, tum de personis, tum de mediis: Nisi etiam hominem salvandum

(*r.*) In hoc nunc fallitur Bonus Vir, quando putat, unum idemque principium diversimode statui posse; Nam si diversimode su natur, tunc non unum idemque principium est hoc est, unum principium non potest simul verum esse & falsum, ita principium Religionis Socinianæ non simul potest esse principium veræ Religionis, nam illi habent principium falsum, vera autem Religio oportet habeat verum principium, adeoque Doctrina Socinianorum non unum idemque principium habere potest cum vera Religione; aliud ergo est principium Religionis nostræ, quod est Veritas aliqua fundamentalis, aliud est principium hæresium quod πρωτον ψευδος appellatur, & non unum idemque dici potest cum vero principio, cum toto cœlo inter se differant, Est ergò contradictio, quando D. Auct. ubique defendit, Mendacium & Veritatem unum idemque posse habere principium.

dum justitiæ ultrici obnoxium constituas, ruit tota de satisfactione Ortodoxa Doctrina, ita ut, si his duobus capitibus *Imputationi* & *Justitiæ ultrici* Ortodoxi valedicant, cadit prorsus totum eorum de salutis Oeconomia Systema; (*s.*) Quod apud omnes Systematis peritos in confesso est. Remonstrantes vero & Socinianos quod attinet, cum secundum eos, homo lapsus nec imputationi nec Justitiæ ultrici sit obnoxius, hinc eos in varia prorsus abire tum circa Decreta de salute hominum, cum circa satisfactionem, mirum non est. Ea autem, de quibus hæc pauca, fusius in mea Dissertatione exponuntur. His positis, quam inanes *SIMPL.* hocce in parag. fundat clamores, nemo non videt.

§. X.

Posito itaque principio & fundamento generali trium Systematum, scil. *statu hominis lapsi*, deinde Systematis Ortod. seriem tradidi, eam a modo speciali quo hoc principium statuunt, ex statu nempe, in quo hominem lapsum collocant, deducendo. Verum, ut status hominis lapsi & destituti rite intelligi possit, de ejus statu instituto ante lapsum prius dicendum est. (*t.*) Quomodo enim ea, quæ per lapsum

(*s.*) Ita comparatum est cum omnibus Articulis fundamentalibus sanctissimæ Religionis nostræ, ut si unius corruat, omnes ruant; adeoque hoc sensu omnia Dogmata Religionis nostræ dici deberent principium ejus. Non solum ille de statu hominis lapsi.

(*t.*) Hic non prætermittenda esse censeo quædam, quæ eruditionem D. Authoris spectant, quæ in animadversionibus meis uti multa alia omisi. De imagine nim. divina agens, admirabili quadam arte, Pontificiorum, Socinianorum & Orthodoxorum de hac re definitionem combinat, inter beneficia imaginem Dei constituentia etiam referens *tum* Naturam animæ spiritualem, *tum* Dominium in (vel per Gallicismum *suprà*) Creaturas, in quibus Pelagianizantes omnes, corruptionem cum imaginis divinæ strage negantes, subsistunt; non verò attendit Author, exinde sequi, etiam in Diabolis &. impiis superesse partem imaginis divinæ, quam ta-

ſum amiſit homo, agnoſces, dum ea, quibus ante lapſum fruebatur, ignorabis? hac igitur de cauſa, a ſtatu hominis inſtituto ſecundum Ortodoxos initium feci, ut ad illius ſtatum deſtitutum ſecundum eosdem deveniam. Nonne ergo riſum excitat acutiſſimi *SIMPL.* obſervatio parag. 7. *Proxima* inquit, *conſequentia, quam ex prima hac & capitali veritate, & reliquarum omnium fundamento* (ſill. ſtatu hominis lapſi) *elicit, eſt ſtatus hominis ante lapſum.* Nec etiam ſolidiora ſunt, quæ addit. *Forſan exiſtimat B. L. Doct. Authorem neceſſitatem fœderis naturæ ex relatione mutua, qua fuit inter creatorem & hominem ad ejus imaginem creatum, demonſtrare.* Hæc demonſtratio ad meum ſcopum inutilis erat,

(*u.*)

---

men Orthodoxi totam deperditam tradunt. Maluerunt hactenus Theologi noſtri in iis ſubſiſtere, quæ Apoſtolus dicit, quod imago divina conſiſtat *ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.* Malè ergò D. Auth. deinceps aſſerit, *Hominem tantùm illuſtrioribus beneficiis, quæ imaginem Dei conſtituunt, poſt lapſum deſtitui.* §. VIII.

Ut etiam Philoſophum ſe oſtendat D. Vir, *eadem pag.* ſatis *ἀφιλοσόφως* cum Peripat. locuturus, facultatem judicandi vocat ultimum intellectûs *practicum* judicium, potuiſſet dicere, practici ſcil. intellectus judicium ſive dictamen.

Ibidem alienum putat à Voluntate, *appetere malum ſub ſpecie boni*, quod pugnat cum experientia ipſa, voluntas peccatoris non vult niſi malum, nec propter ſummam corruptionem & peccati ſervitutem aliter velle poteſt, ſemper enim per naturam ſuam fertur in bonum vel verum vel apparenter tale, quod tantundem eſt *ac appetere malum ſub ſpecie boni*; ita etiam Adamus & Eva transgrediendo legem divinam appetiverunt malum ſub ſpecie boni.

Neſciunt autem Theologi, quid D. Auth. ſibi velit, quando dicit: *Deus autem ab homine lapſo easdem conditiones, eadem officia exigere nequit*, ſtatuerunt hactenus Theologi, Deum per lapſum Adami non excidiſſe jure ſuo, ſed nihilominus eadem officia ab homine poſcere, imò Deum non poſſe non aliter quam à creaturis ſuis exigere perfectam obedientiam & amorem, quod etiam in lege ſua facit, unde Catech. Heidelb. Q. IX. hoc tuetur, & adverſus Pelagianizantium objectionem vindicat. Quamvis nunc his *CATECHETI* Authoritatem oppoſuiſſe ſufficiat.

(*u.*) an melius ex ea ſtatus hominis deſtitutus innotuiſſet? neutiquam certe, exiſtimabit B. L. Præterquam quod quicquam probare & argumentis adſtruere, intituti mei non erat.

§. XI.

Nec hic omittenda eſt ejusdem obſervatio in notam, quæ ſic ſe habet ſub finem paginæ 11. Diſſert. meæ. *Hinc* (ſill. ex Doctrina Ortodoxa circa peccatum originale;) *ſequitur, quod ut actus ſit peccaminoſus, neceſſe non ſit ut fiat ſcienter & ſponte, vel ut vocibus Scholaſticis utar*, ἐκ προαιρέσεως. Adverſus hæc ita *SIMPL. Datur inquit, peccatum originale, ergo ad actum peccaminoſum non requiritur ut fiat ſponte, quaſi unum alterum excluderet, quaſi anima in primo exiſtentiæ ſuæ momento prædita non eſſet voluntate, & per conſequens quicquid agit, cum voluntate, vel quod idem eſt cum ſpontaneitate ageret, quaſi actus peccandi voluntatem ſive ipſam animæ eſſentiam præcederet.* Tota lis circa ſenſum vocabuli *ſponte* verſatur, quod idem ſonat ac *Voluntario, ex Voluntatis aſſenſu*: ſignificat etiam quandoque *Libere, absque Coactione.* Itaque ut omnem æquivocationem & Logomachiam vitarem, hæc ſub finem notæ addidi, *vel ut vocibus Scholaſticis utar*, ἐκ προαιρέσεως; ex quibus, omnibus (excepto Simpl. qui ad hæc attendere noluit) vocabulum *ſponte* pro *voluntario, ex voluntatis aſſenſu*, non vero pro *Libere*, hic a me ſumi (*w.*) manifeſtum eſt. Jam vero nonne clare ex Doctrina Ortodoxa circa peccatum origi-

(*u.*) Haud dubie ad inſtitutum tuum hæc demonſtratio neceſſaria erat, quia unam veritatem ex altera demonſtrare promiſeras. Cæterum vel ex hoc & præcedentibus duobus parag. B. L. quaſi ex umbra aliqua judicare poteſt, quale Galimathias tota Diſſertatio ſit.

(*w.*) Hic nunc Author prodit, cujus ſpiritus filius ſit dicens, ſe per *ſponte* non *libere* intelligere; ut id ipſum quod *Arminiani* dicunt, qui negant, ſumum libertatis gradum in ſpontaneitate conſiſtere, unde Doct. Author nec his ſeſe occultare potuit.

originale sequitur, necesse non esse ad actum peccaminosum, ut semper fiat scienter & voluntario seu sponte? Cum homines nascantur impuri, & inquinati actus peccaminosos edere possunt, quamquam nec scienter nec voluntario agant. Ficulnea igitur est *SIMPL.* Observatio. Sed ea quæ subjungit, omnino Lectoris attentione digna sunt: *Ne quidem Deus Justus Judex esse potest, si actum invite commissum puniret, cum id puniret cujus homo contrarium voluit.* Indicium sane summæ Ortodoxiæ. Ergo *motus primo-primi concupiscentiæ* non sunt peccata, (*x.*) actus peccaminosi, qui pœnam mereantur, siquidem nobis insciis & invitis oriantur, nec sint in nostra potestate. (Hæc est, fateor, Socinianorum opinio, quam ambabus ulnis hic amplectitur Simplicius.) Ergo homo, dum non facit bonum quod vult, sed facit malum quod odit, *Roman. 7.* iræ divinæ non subjicitur, (*y.*) sed longe in-

(*x.*) Hoc est quod negatur; nam eo ipso quod concupiscentiæ sunt actus voluntatis, adeoque *Voluntaria*, eo ipso etiam sunt *libera*; male ergo D. A. conclusionem ex verbis meis affert, quod ergo non sint peccaminosæ: quod autem non sint in nostra potestate, uti Author dicit, hoc inde est, quia homo natura ita corruptus est, ut non possit aliud velle quam malum; sed nihilominus libere vult, nam ipsa vox *concupiscentia* libertatem includit, sponte enim h. e. libere homo concupiscit. Infelicissime ergo Author Socinianismi me arguit ideo, quia assero, etiam concupiscentias sive motus primoprimos esse liberos & spontaneos; hic haud dubie memor fuit Consilij Apostolici, quod debeamus *αληθευειν ἐν αγαπη* (quod D. A. mihi ut salubre commendavit) & sapientis illius dicti Thaletis apud Diogenem Laertium in Thalete §. XXXVI. qui interrogatus, quomodo justissime vitam transigamus? respondit *ἐαν ἁ τοις ἀλλοις ἐπιτιμωμεν, ἀυτοι μη δρωμεν.* *Si quæ in aliis reprehendamus, ab iis ipsi abstinuerimus.*

(*y.*) Ridicule huc trahitur dictum Apostoli *Rom. VII: 19.* ubi Apostolus inde a v. 13. loquitur de lucta Carnis & Spiritus in homine regenito, non vero de statu naturæ, de quo hic agitur; unde Apostolus statim v. 20. subjungit, *si id facio, quod non volo, ego id non amplius operor, sed peccatum quod in me est.* Distinguendum ergo hic fuisset inter partem regenitam & irregenitam; pars irregenita

justior erit Deus, qui propter peccatum originale, omnem voluntatis & libertatis usum præcedens, (z.) homines punit; Quod tamen tum de reprobis, æternis cruciatibus addictis, tum de infantibus, qui in utero moriuntur, asserunt Ortodoxi. Sed de his hæc sufficiant: *Celeberr. Franc. Turret. Inst. Theol. Loc. 9. de Peccato, Quæst. 2.* Adeas B. L. & tibi, nonnisi puram ac genuinam Doctrinam Ortod. a me traditam fuisse, constabit, quam tamen multis argumentis hic impugnare *SIMPL.* non pudet.

§. XII.

Vix responsum merentur ea, quæ *parag. 9.* observat. Dixeram, hominem lapsum morti temporali, spirituali & æternæ esse obnoxium; unde miserrimus erat, & in æternum periturus, nisi Deus ipsi condonet, ideoque peccati primorum parentum imputationem & labem tollat. Sed condonationi gratuitæ obstat Justitia Ultrix, cui repugnat ullum peccatum relinquere inultum: *Quomodo* (ergo dixi) *Deus sese erga genus humanum geret? An vult totum in æternum perire?* i. e. an propterea quod justitia sua peccati pœnam sive satisfactionem requirat, an vult tamen totum perire genus humanum? *Minime voluit totum genus humanum æterno quod merebatur exitio involvi; sed ea quæ ad ipsius salutem pertinent non modo decrevit, sed etiam executioni mandavit*, ideoque ea quæ ad Justitiæ suæ ultrici satisfaciendum necessaria erant. Quæ omnia sensum absurdum & contradictorium non fundunt, quem ex

aliquid operatur, quod pars regenita non vult; nec tamen propterea homo regenitus iræ divinæ amplius subjectus est, uti Author infeliciter infert.

(z.) Hoc est quod iterum pernegatur; nam anima primo existentiæ suæ momento vult, sed malum vult, quia est semen Adami adeoque corrupta, ut non possit velle nisi malum, quod ipsum est *peccatum Originale*, quod adeo voluntatem, hoc est animæ essentiam, in homine antecedere nequit.

ex his colligit *SIMPLICIUS.* *Idem est* (inquit) *ac si diceret, in Deo datur justitia ultrix; Ergo hominem non vult punire,* &c. Nunc demum ex hac observatione percipio, quid sit cœcutire sponte, & qua ratione ea quæ sunt clara obscurari possunt. (*a.*)

§. XIII.

Hominem à miseria, in qua jacet, sese liberare non posse, inter alia hoc adstruxeram argumento. *An Dei imaginem in se restituere valebit, cum Deus illum ea privaverit? Culpa* (exclamat *SIMPL.* parag. 10.) *amissæ imaginis divinæ in Deum rejicitur,* &c. Privavit equidem Deus hominem imagine sua, quia fœdus violavit, (*b.*) in hoc fœdere illustriorum beneficiorum, quibus hæc imago constabat, privationem ipsi, si immorigerum se præberet, interminatus fuerat Deus. (*c.*) (ut Thesi 4. annot.) Lapsus est homo, Deus igitur comminationem executus est, sua dona subtrahen-

(*a.*) Iterum atque iterum oro B. L. ut perpendere velit hunc Nexum; *sed in Deo datur justitia ultrix: Quomodo ergo se erga genus humanum geret? an vult totum in æternum punire? minime.*

(*b.*) Cum imago divina consistat ἐν ὁσιότητι τῆς ἀληθείας, *in sanctissimo studio veritatis,* homo autem spiritui mendaciorum fidem habens ejus consilia secutus sit, eo ipso studium illud veritatis amisit, adeoque se divina imagine privavit, & ita se privavit, ut ulteriore privatione non opus habuerit; nondum ideo intelligere possum, quomodo homo jamjam imagine divina propria culpa privatus, à Deo ea re privari potuerit, quam non amplius habuit; ridicule ideo D. A. in integro hoc §. disputat, hominem quidem ipsum se imagine divina privasse, sed Deum eum etiam ea privavisse. nescit bonus Vir, quod aliud sit *privare,* aliud vero *negare.*

(*c.*) Hoc est quod nullibi legi in sacris litteris, quod Deus homini interminatus sit, *se eum illustrioribus beneficiis, quæ imaginem Dei constituunt, privaturum;* sed hoc dicit Deus, *quo die comedes de ea* (hoc est, quo die legem meam transgrediendo te imagine mea privabis,) *morte morieris.* Ut adeo hic plane nulla mentio fiat de privatione *illustriorum* beneficiorum; sed quando Deus homini gratiam suam non amplius dat, eum non *privat* imagine sua, sed ipsi *negat* h. e. non dat gratiam suam.

hendo; Itaque hæc duo, Deus hominem imagine sua privavit, & homo sese ea privavit, simul consistere possunt: Deus hic quatenus *Judex*, homo vero quatenus *Reus*, qui ultro & sponte privationem hanc in se accersivit, sese sistunt. Hanc autem esse mentem meam, ex tota dissertationis serie vidisset, non *SIMPLICIUS* affectibus & præjudiciis occæcatus, sed *SIMPLICIUS* veritatis & pacis amans.

§. XIV.

Verum eodem quo cepit pede suas observationes pergit *parag. 11. Demonstrata* (inquit) *itaque Mediatoris necessitate, ex eo quod Deus hominem imagine sua privavit, Author agit de Decretis.* Nescio,undenam tam audacter, necessitatem mediatoris,ex eo quod Deus hominem imagine sua privavit, â me deduci, asserat? Veritas itaque B. L. (quam semper obscurare conatur S. V.) hæc est: Postquam de iis, quæ homini lapso ad salutem necessaria erant, (justificatione nempe, adoptione & sanctificatione) verba feci; Deinde nullum horum trium requisitorum ab homine præstari posse, assero variis de rationibus, ex quarum numero equidem est *privatio imaginis divinæ;* Unde hanc consequentiam legitimam ni fallor elicio; *Necesse est itaque, hæc omnia* (justificationem &c.) *ab alio vice hominis præstari, & ipsi conferri.* Nec minus audacter contendit, quod naturam Decretorum divinorum ex necessitate mediatoris deducam; quia de hac ultima nuper dixeram; *Nexus* inquit, *inter utrumque ita habet; Ex supra dictis facile colligimus, quænam Decretorum divinorum, salutem hominum & fœdus gratiæ spectantium, sit natura.* Ergo secundum *SIMPL. ex supra dictis* necessario idem sonat ac *ex proxime dictis.* Quasi vero non pro exigentia loci extendenda, vel restringenda esset hujus phraseos significatio. Legat autem attente hunc nexum *Thes. 18, 19. Dissert.* & videbit, quod is

non

non petatur ex supra & proxime dictis *de Mediatoris necessitate*, sed ex supra dictis *de statu hominis lapsi.* (*d.*) Omnes enim Adami posteri æque a natura, propter peccatum originis, pœnis æternis cum sint addicti, totalique ac invicta ad bonum laborent impotentia; exinde liquet, quod si Deus quosdam salvare vult & decernit, Decretum de salute eos nominatim spectare debere, ideoque absolutum esse debere, tum de personis, tum de mediis. Hic nexus mihi ita clarus videtur, ut nullius captum superet, qui Theologiam saltem a limine salutavit.

§. XV.

Attamen *SIMPLICIO* adeo sublimis videtur, ut nequaquam illum percipiat; ast (ut verum dicam) nascitur hæc sublimitas ex eo quod ipsi displicet, nec secundum ejus mentem instituitur; Et hoc clarum est ex iis quæ *parag. 12.* subjungit: *Naturam* (inquit) *Decretorum divinorum ita exponit Author, ut Decreta de hominis salvatione ex hominis lapsu, & ad satisfaciendum divinæ justitiæ impotentia, quam vero utrumque, & lapsus permissionem, & hominis ex miseria liberationem ex mera Dei gloriam justitiæ & misericordiæ manifestandi voluntate derivet.* 1. Hæc ordinem Decretorum in genere spectant, quæ quæstio ad Essentiam Systematis Ortodoxi non pertinet: Ea enim tota in eo est, ut salutis opus soli Dei gratiæ efficaci tribuatur; Ad hoc autem, sive ante lapsum sive infra lapsum illud opus decreverit Deus, parum refert: Non minus enim Decretum erit ab-

 solu-

(*d.*) Hic nulla alia responsione opus est, quam ut B. L. orem, ut ipsam Dissertat. D. Authoris evolvat, uti enim ex integra Dissertatione, ita etiam ex §. XVIII. quivis colliget, vertigine ipsum eam scribentem fuisse perculsum: nescio autem, contra quem hic disputet, quando contendit, *supra dicta* esse illa quæ supra dixit, hoc est, quod ipsi lubens concedo, cum nimirum nescivit, quomodo sese extricare verbisque suis sanum sensum dare possit, alicui rei inhæret, quæ nihil ad rem facit, nisi ut tamen aliquid dixisse videatur.

ſolutum tum de perſonis, tum de mediis. 2. Præterea qua fronte hanc methodum eſſe hactenus deſideratam affirmare audet *SIMPLICIUS*, qua nempe, Decretorum de ſalute, natura, ſicut & eorum executionis modus, ex ſtatu hominis lapſi adſtruitur; Quaſi vero Theologorum Ortod. maxima pars hominem conditum & lapſum Decreti de ſalute objectum non ſtatuerent 3. Sed mirare B. L. quantum ſibi conſtet *SIMPL.* Is qui nunc in *Supralapſariorum* caſtra involat, idem eſt quem nuper *parag. 10*, exclamantem, cœlos & terram clamoribus implentem vidimus, quaſi aliquid Blaſphemiæ proximum protuliſſem, *Deum* nempe *hominem ſua imagine privaſſe* dicendo, quæ tamen ſtricte & absque ulla exceptione admittere debuiſſet. Idem eſt iterum, qui *parag. 8.* in hanc quærulam vocem erumpit, *Et Deus (abſit blaſphemia dicto) ne quidem judex juſtus eſſe poteſt, ſi actum invite & coacte commiſſum puniret.* Idem eſt inquam ille, qui nunc Supralapſarium agendo fatetur, Deum lapſum & peccatum certo & efficaciter procurare debuiſſe, ut propoſitum de ſalvando & damnando executioni mandaret. (*e.*)

§. XVI.

(*e*) In hoc toto paragr. Author, ut ingens aliquod crimen, mihi imputat, quod ſententiæ *Supralapſariorum* faveam; *SUPRALAPSARIUM* me eſſe aperte confiteor, me vero propterea in Dei ſanctitatem Blaſphemum eſſe, Deumque conſtituere Authorem peccati, hoc eſt quod manus meas & calamum nunc in gratiam *Supralapſariorum* ita verſabit, ut Author non amplius habeat quo accuſationes ſuas defendat Sed ne prolixus fiam, accedo ad defenſionem. non mei ſolius, ſed Theologorum Eccleſiæ noſtræ Celeberrimorum, qui cum ratione ordinis decretorum ſint *Supralapſarii*, à Doct Authore falſo accuſantur, *quod DEUM conſtituant PECCATI AUCTOREM:*

Velim ſibi perſuaſum habuiſſet, eos qui ex nobis ſunt *Supralapſarij*, non temere, ſed graviſſimis divinaque Majeſtate, Sapientia, Potentia, Independentia digniſſimis rationibus ad ea tuenda fuiſſe adductos Sed cum nihil ſit uſitatius, quam eos, qui, in leviſſimis

simis licet, à se dissentire deprehendantur, quacunque fieri potest facie, gravissimarum Hæresium accusari; Idem etiam hic imprudenter factum esse, quantacunque potero ostendam claritate, nihil enim Veritatis, nihil Sapientiæ, nihil pietatis studio esse posse indignius arbitror, quam dissentientibus invitis consensum aliquem cum Hæreticorum pessimis obtrudere ; inde nostræ fidei sacrosanctæ, pietatis tot Virorum Dei, interesse quam maxime puto, ad ejusmodi profanas criminationes compescendas ostendere, quam inique Summis Theologis ejusmodi Blasphemæ consequentiæ imputentur.

Ut autem appareat, contra quid pugnem, Doct. Authoris verba, quæ in dissertatione ejus hac de re extant, etiam huc ponenda esse censeo, quæ ita sonant: *Priores* (*SUPRALAPSARII*) *statuunt, Deum primò cogitasse de gloria sua manifestanda, exercitio misericordiæ & justitiæ, per salutem & damnationem hominum; itaque hominem prædestinationis objectum constituunt nondum creatum & lapsum. Creatio & lapsus secundum eos Electionis & Reprobationis media haberi debent; quibus positis DEUS AUTHOR PECCATI STATUITUR, lapsum procurare certò debuit, ut decretum suum locum habere posset, misericordia & justitia ejus in salvando & damnando paterent.* Quam benè fecisset Doct. Vir, si non tam iniquum judicium tulisset de re, quam illum non intellexisse, verba ejus satis produnt.

Subtilissimus BÆLIUS in Voce *Pauliciens* dicit: *Il est fixe de tems immemorial à cet usage, qu'etre Manicheen, & faire Dieu auteur du pechè, sont deux expressions, qui signifient la meme chose: & lors qu'une secte Chrestienne, accuse les autres de faire Dieu auteur du pechè, elle ne manque jamais de leur imputer à cet egard le Manicheisme.* Cur vero Doct. Author tantam hæresin Theologis nostris imputet, rationem aliam invenire non potui, nisi *vel* quod invidia erga *Gomarum*, qui *Arminii* fuit Antagonista, ductus: *vel* quod hæc in Authore *arminianizante*, qui Theologos nostros magni hujus erroris accusant, aliquo legerit quem Ortodoxum credidit. In criminatione autem hac refutanda felicissime me versaturum existimo, si veram *SUPRALAPSARIORUM* sententiam ex *Gomaro* aliisque exponam, deinde ab hac adversariorum criminatione liberem, Variorumque Celeb. Theologorum de hac re sententiam breviter ostendam: Prius ut expediam α duorum Supralapsariorum, unius Theologi, alterius Philosophi verba de hac re adducam, β totum Supralapsariorum systema ex ipsorum mente breviter & clarè Lectori ob oculos ponam.

GOMARUS, Theologus sui temporis celebris, at *Supralapsarius*, Disput. X. prædestinationem hisce verbis definit. *Divina*

Hominum prædestinatio est particulare Dei decretum, quo ex Hominibus indefinite præscitis omnes eos, qui fuerunt, sunt & erunt, in eum finem bonos creare, & recta gubernatione lapsum eorum ac justitiæ Originalis amissionem permittere, ac porro ad æternum animæ corporisque statum dirigere decrevit, ut in electis eorum per misericordem cum Christi Servatoris, tum salutis æternæ per eundem donationem suæ misericordis gratiæ, in reliquis vero præteritis justa per meritum ipsorum condemnatione vindicis suæ Justitiæ, gloriam celebrandam manifestaret. LEIBNITIUS vero, Philosophus subtilissimus atque Celeb. qui recte rigidissimis *supralapsariis* accensetur, mentem suam de consilio divino, ratione mali moralis, inter alia in *Theodicea* sua P. II. §. 239. ita exponit. *Mais lors qu'on considere, que Dieu, parfaitement bon & sage, doit avoir produit toute la Vertu, bontè, felicitè, dont le meilleur plan de l' univers est capable, & que souvent un mal dans quelques parties peut servir à un plus grand bien du tout, l'on juge aisement, que Dieu peut avoir donnè place à l' infelicitè & permis la coulpe, comme il a fait, sans en pouvoir etre blamè. C'est l' unique remede, qui remplit ce, qui manque à tout les systemes de quelques manieres, qu'on range les decrets.*

Cum Orthodoxius definitione *GOMARI* nil videam, & in verbis illustrissimi *LEIBNITII* nihil inveniam, quod perfectionibus divinis aliquid deroget, ex horum Virorum aliorumque Supralapsariorum verbis ordinem decretorum, quem illi statuunt, hic breviter exhibebo, ut inde patefiat, an juste à Doct. Authore Manichæismi fuerint accusati. Concipiunt nimirum *SUPRALAPSARII*, Deum ut mentem perfectissimam, independentem omni modo à se & per se; In hac autem omnium præstantissima mente, pro mentis suæ imbecillitate, duo distinguunt, quæ tamen simplicissimo modo unum sunt, nempe omni modo perfectissimum *Intellectum* & *Voluntatem*, per prius *sui cognitionem*, per posterius *sui amorem* intelligunt. Per *intellectum* intelligunt eam perfectissimi Spiritus perfectionem, qua se suasque, quas in ipso distinguimus perfectiones, intimè penitusque cernit atque cognoscit. Inter has autem Virtutes etiam *Omnipotentia* est, quam quia cognoscit, etiam uno & simplicissimo actu omnia ea cognoscit atque intuetur, quæ sumis suis perfectionibus non contrariantur, adeoque possibilia sunt; & ea ita scit, ut omnis quam de ijs habet scientiæ ipse sibi causa sit. *Infinita* autem *infinitæ* Mentis *Omnipotentia* nos dubitare non sinit, quin Deus infinitè plura, infinitè plures rerum ordines, ex cognitione sui, id est, Omnipotentiæ suæ *possibiles* cognoscat, quam revera vi decreti sui in actum produxit. Obversatus ergò huic divino Intellectui inter res possibiles etiam *fuit hic rerum ordo*, in omnibus suis circum-

stan-

ſtantiis, qualem nunc in hoc rerum Univerſo deprehendimus; & in hoc ordine etiam *homines creabiles*, *labiles*, deinde, *creati* in primis Parentibus *integri*, poſtea verò *lapſi*, quorum alteri à Chriſto *redemti*, *vocati*, *credentes*, *juſtificati*, *ſanctificati & glorificati*, alteri verò *non* redemti, *non* vocati, *non* credentes, *non* juſtificati, *non* ſanctificati & ideò etiam *non* glorificati: Hæcque omnia Deus vidit UNO SIMPLICISSIMOQUE *actu*.

Uti verò divina hæc mens perfectiſſimum habet Intellectum, ita ei etiam VOLUNTAS, hoc eſt *ſui ipſius amor*, adſcribendus eſt, quo hæc mens ſe ſibi ſufficientem, ſe ſolam beatam, ſatis ſuis bonis divitem, ſui in ſumma ſolitudine plenam, & inde gaudio abundantiſſimam *admiratur* & *amat*: Et qui aliter fieri poteſt ab eo, qui natura ſua poſſidet, quicquid eſt verè bonum, quicquid pulchrum, quicquid eximium, quicquid ſummum, quicquid omnibus numeris perfectum? cumque naturâ ſe ipſum quam maxime ſuasque Virtutes amet, ita neque operari niſi ex ſui ſolius amore poteſt: & uti Deus omnia ex ſe intelligit, ita cum nihil velle poſſe, niſi ex ſui amore, exiſtimandum eſt; ideoque omnium actionum ſuarum *ipſe ſibi finis ſit*. Uti vero Deus omnes res poſſibiles ex intuitu omnipotentiæ ſuæ cognitas habet atque perſpectas, ita etiam nihil velle poteſt, niſi quod in omnibus ſuis circumſtantiis accuratiſſimè perſpectum habet atque exploratum;

Quid verò aliud ex hoc concludi poteſt, quam Deus etiam hunc mundum, hunc rerum ordinem, hos homines, in omnibus ſuis circumſtantiis actionibusque, habuiſſe exploratiſſimum, & cum in cognitione ejus nihil prius, nihil poſterius, nihil clarius, nihil obſcurius ſit, hinc ſequitur, Deum omnia in hoc mundo prima, media, poſtrema, in omnibus ſuis combinationibus atque circumſtantiis, uno & ſimpliciſſimo actu clariſſimè & diſtinctiſſimè ab æterno cognoviſſe, cumque hunc rerum ordinem, in omnibus ſuis circumſtantijs, maxime ad *illuſtrationem* GLORIÆ, hoc eſt, perfectionum ſuarum, facere ſciebat, hinc ex *SUI*, hoc eſt, *Virtutum ſuarum Amore* etiam hunc rerum ordinem in omnibus ſuis circumſtantijs atque combinationibus creare decrevit; unde optimum *Mundum creaſſe* dicitur.

Ut nunc ea quæ prolixius paulo dixi contraham, ex mente *SUPRALAPSARIORUM* Decreti divini ratio hæc eſt. Deus hunc rerum ordinem, in quo omnes homines & ſinguli creabiles & labiles, creati integri, deinde lapſi, ex his alij per Chriſtum redemti, vocati, regenerati, credentes, juſtificati, ſanctificati & glorificati, alij vero ex lapſis non redemti, non vocati, &c. non glorificati, ſed tanquam impij damnati, quales divinæ omnipotentiæ obverſati ſunt, ideo creare decrevit, quia hunc rerum ordinem perfectionibus ſuis, hoc eſt, *illuſtrandæ gloriæ ſuæ digniſſimum* ſcivit.

Si hunc decreti divini modum considero, nihil invenio divinis perfectionibus dignius. *Independentissimum* enim hoc decretum est, quia Deus nonnisi à se ipso dependet, huncque mundum cum omnibus suis circumstantijs ideo creare decrevit, quia ita cum Amore sui ipsius, hoc est, perfectionum suarum conveniebat. *Liberrimum* simul est, quia quo convenientior divinis virtutibus illustrandis hic mundus est, eo etiam lubentius eum creare decrevit. Sed & *Simplicissimum*, quia Deus omnia maxima, minima, medioxuma, *Uno* eodemque decernendi *actu* decrevit. Nec non *Amplissimum*, quia minimas circumstantias & rerum vicissitudines in se complectitur. *Sapientissimum* etiam est, quia Deus nihil decrevit, nisi quæ maximè habet perspecta, & ad illustrationem Gloriæ, hoc est, *Omnium* perfectionum suarum, facere sciebat. Etiam *Immutabile*, quia Deus in ijs, quæ maximè gloriam suam spectant & illustrant, sine sui abnegatione nihil mutare potest. *Sanctissimum*, quia in omnibus sequutus sui *Amorem*. Et *Justissimum*, quia Deus in hoc decreto creaturis suis ea tribuit, quæ sibi ipsi suique Amori debet.

Simul etiam *Efficacissimum* est, quia nihil accidit, quod Deus non decrevit, & nihil non accidit ex ijsquæ decrevit. Hoc ergo statuunt Supralapsarij; *Finem* Dei in decretis fuisse *Manifestationem GLORIÆ suæ*, & sui extra se communicationem, divitiarumque suarum repræsentationem: ad hunc finem assequendum Deus convenientissima elegit media, quæ cum Deus uno intuitu accuratissimè atque perfectissimè habuit cognita atque perspecta, inde statuunt, Deum decernentem, hominem quidem considerasse tanquam *creabilem & labilem*, alias non creari & labi potuisset, sed etiam tanquam *creatum & lapsum*, ex lapso vel redemtum, vocatum, credentem, justificatum, sanctificatum, vel non redemtum, non vocatum, non credentem, non justificatum, non sanctificatum; huic enim operi non erat locus, nisi in lapsis; labi autem non poterant, nisi labiles crearentur; creari autem non poterant, nisi essent creabiles, hoc est illustrandæ divinæ gloriæ apti.

Nunc horrendum illud *SUPRALAPSARIORUM* Systema, sive objectum divinæ prædestinationis ex eorum mente, quantacunque potui claritate, exposui. Ergo ex ipsorum fide Deus infinite sanctus, sapientissimus atque justissimus est, ergo impiæ voces, quod *DEUM faciant Authorem peccati*, crassissimæ criminationes habendæ sunt. Quod si itaque hoc de prædestinatione dogma principiis sanæ rationis adversum, si Attributis Dei Essentialibus repugnans, si non suavis Rationis & Revelationis in hac re concordia sit, omnino rejiciendum esset. Quod vero hæc Supralapsariorum fides multis monstrosa videatur, inde est, quod vel mentem eorum nunquam perceperint, vel quod nunquam accurate cogitare meditarique didicerint.

Diluen-

Diluendæ nunc nobis veniunt *OBJECTIONES* quædam, qualis primò est *CLERICI* Tom. XXVII. *de la Biblioth. Ancienne & Moderne, Artic. III.* pag. 101. *Quoi qu'il soit difficile de digerer le Supralapsarianisme pour ceux, qui ont étudiè l' Ecriture sainte, avec les secours, que l'on a à present.* Si Supralapsarii cum sacra Scriptura conciliari non possent, vel si non cum scriptura loquerentur, ego primus essem, qui sententiam ipsorum abominaretur. Hoc ergo observandum, quodsi Revelatio de Homine lapso loquatur, ut proximo Prædestinationis objecto, eam propterea reliquos Hominis status non excludere; quos Deus uno eodemque intuitu cognovit. Quomodo enim homo Deo ut creatus & lapsus obversari potuit, nisi simul creabilis & labilis? Nec ideo Supralapsarij negant, hominem Dei Prædestinanti etiam obversatum esse ut creatum & lapsum, cum *omnia* Media ad summum finem ita coordinata sint, ut unum alterum semper includat. Ut si res justa rationis lance, sepositis omnibus præjudicijs, perpendatur, differentia nulla alia sit inter *SUPRA-* & *SUB*, *Lapsarios*, quam quod priores Decretum *latissimo* sensu, posteriores autem *strictiore* sumant; Calumniæque, quas Infralapsarij Supralapsarijs objiciunt, ex nulla alia re Originem suam habeant, quam quod Systema Supralapsariorum vel non intelligant, vel nunquam ex scriptura ratiocinari didicerint; Uti etiam sapientissimè hac de re judicavit Celeb. SALCHLINUS *in Doctiss. Stricturis contra Cel. PFAFFIUM*, pag. 34.

Neque etiam quicquam valet, quod dicant, Infralapsariorum Sententiam in *Synodo Dordracena* fuisse adoptatam, nam altera non fuit rejecta, quia optimè noverunt Concilij illius Patres, etiam Supralapsariorum Sententiam cum Sacra Scriptura & sana Ratione optimè convenire.

Altera objectio, quæ Supralapsariorum causam apud eos, qui eam non intelligunt, maximè invisam atque odiosam reddit, hæc est; *Quod ea DEUM omnis Mali moralis & PECCATI causam unicam & AUTHOREM faciat.* Deum præscivisse omnia ea, quæ in hoc rerum ordine fiunt, negari non potest, nisi quis Deo invito aliquid accidere statuere malit, & Infralapsarij ipsi id negare non audent. Cum ergo juxta Infralapsarios Deus præscivit actionum omnium in hoc mundo ordinem, nexum cum antecedentibus caussis, & liberas nostrarum mentium actiones, scivit etiam, ex hoc rerum ordine, hominem productum in talibus & talibus circumstantijs peccaturum, nihilominus decrevit hominem talem producere, productum in talibus circumstantijs constituere, ita constitutum labi sinere; quæ acciderunt *DEO* aut Nolente aut Volente, nolente accidere non potuerunt, quia Deus talem actionum sibi invicem succedentium ordinem creare decrevit; Etsi vero Deus hæc omnia præsciverit, alium tamen rerum ordinem decernere noluit, quia hunc optimum scivit,

scivit, hoc est, illustrandis perfectionibus suis convenientissimum; Si hæc sit Infralapsariorum mens circa permissionem mali, uti non possunt non ita statuere, tunc idem planè cum Supralapsarijs sentiunt. Uti vero Deo summæ maximæque perfectiones constitissent, & in se solo beatissimus fuisset, si nihil extra se produxisset, ita etiam, si ipsi visum fuisset, talem rerum ordinem constituere potuisset, in quo homo tantis perfectionibus conderetur, quantis beatas aliquando mentes futuras credimus, & in quo nullum peccatum locum habuisset; sed hunc rerum ordinem, in quo peccatum locum obtinet, ideo producere constituit, quia *summo fini*, id est, illustrandis *omnibus* perfectionibus divinis optimè convenit; hoc sensu Supralapsarij hunc rerum ordinem, & omnes quæ in eo fiunt actiones, tanquam media considerant, quibus Deus summum sibi præfixum scopum obtinet; Cum verò inter perfectiones divinas etiam ejus Justitia & Misericordia sint, ordo ille rerum, quem Deus producere constituit, ita comparatus esse debuit, ut etiam his duabus perfectionibus illustrandis locus esset. Ex hisce nunc omnibus luce meridiana clarius esse mihi videtur, quam malè Doct. Author Supralapsariorum Systema intellexerit, quam injuste de eo judicaverit. Et licet ex eo tempore, quo præjudicia seponere didici, hæc Supralapsariorum hypothesis Deo & Ratione longe dignissima mihi visa sit, non temerè tamen eam ijs proponendam credidi, qui præjudicijs vincti tantæ lucis vim perferre non possunt; non enim nisi ijs placere potest, qui debellatis præjudicijs clarè meditari didicerunt.

Si autem *tertio* objiciant, *Justitia divinæ, sanctitati, reliquisque ejus virtutibus hoc contrarium esse, quod Deus ad illustrandam Gloriam infinitarum suarum perfectionum talem mundum creaverit & creare decreverit, in quo plurima mala moralia, eaque sequentia mala Physica, deprehenduntur.* Ipsis respondemus cum Philosophorum Modernorum Principe; Imperfectionem partium facere ad perfectionem totius, perfectionem autem totius in eo consistere, quod plurimæ perfectiones divinæ in eo demonstrari possint, cumque ad illustrationem ejus perfectionum TOTUM hoc universum simul sumtum, quale Deo in decreto obversatum fuit, pertineat, ideo perfectionibus illis contrariari, quas illustrat, dici non potest.

Si vero etiam in hoc Systemate, ratione gubernationis mali, remaneant difficultates, quibus Supralapsarij læsæ Sanctitatis & Justitiæ divinæ arguuntur, aliæ non sunt, quam quas PAULUS, ipse *Supralapsarius*, sibi objici vel objici posse monuit; Omnium enim harum Criminationum vim his verbis complectitur. Rom. IX. v. 14. *Τι ἐν ἐρεμεν, μη ἀδικια παρα τω Θεω. Μη γενοιτο. versu* 20. *Μενεγε, ὠ ἀνθρωπε, συ τις ἑι ὁ ἀνταποκρινομενος τω Θεω; μη ἐρει το πλασμα τω πλασαντι, τι με ἐποιησας ὀυτως; Ἢ ἐκ ἐχει ἐξεσιαν* &c. Neque ergo Justi-

Justitiæ divinæ ex hac sententia quicquam decedit, nullos enim ad æternum exitium damnavit, nisi eos qui in statu peccati permanent, neque obligatus fuit, creaturas non labiles creare, quia creaturis nihil debet, nisi quod sapientissimo suo consilio ijs destinavit; τις γαρ προεδωκεν αυτω?

Si nunc profanis criminationibus uti vellem, easdem calumnias, quæ *Supralapsarijs* imputantur, in *Infralapsarios* retorquere possem. Unicum tantummodo de eorum mente circa ordinem decretorum hic observo; per eam nimirum decretorum rationem, quam ipsi ineunt, decreto divino non licet esse simplicissimo; Varia enim à se distinguunt, quasi Deus non omnia uno & simplicissimo actu cognovisset & voluisset. Reliqua nunc transgredior, quia ipsis consequentias attribuere nolo, quas illi non admittunt, uti illi Supralapsarijs falsa ideo imputant, quia mentem eorum non percipiunt.

Restat, juxta institutum, ut Variorum Celeberrimorumque Theologorum de hac re mentem hic ipsorum verbis exponam; ut Doct. Authori patefiat, *vel* Theologos ex nostris summos fuisse *SUPRALAPSARIOS*, *vel* si alij non tales fuerint, saltem modestius de ijs judicasse.

Beatus ZWINGLIUS *de providentia, ad Phil. Magn.* Cap. V. ita secundum mentem Supralapsariorum loquitur: *Creando hominem Deus, ut labi posset, bonitatem suam manifestavit, lapsu enim justitiæ divinæ splendor illuxit; Ergo non est periclitata divina bonitas, cum hominem talem creavit, quem scivit esse lapsurum. Nunc de eo, quod neque Sapientia sit læsa, quasi aliter exiverit homo, quam ille constituerit. Quod Sapientia hallucinata non sit, hinc patet, quod homini redemptio posterius sit constituta quam creatio. At redemptio constitui non potuit, nisi sapientia vidisset fore ut laberetur homo.* Et in fidei suæ Ratione ad Carolum V. pag. 538. *Scio, Numen istud summum liberè constituere de rebus universis, ita ut NON pendeat Consilium ejus ab ULLIUS creaturæ OCCASIONE, hoc enim est mutilæ illius sapientiæ humanæ proprium, præcedente discursu aut exemplo statuere. Deus autem qui ab æterno usque in sempiternum universa unico & simplici actu inspicit, non habet opus ulla ratiocinatione aut factorum expectatione, liberè constituit de universis, sua enim sunt, quæcunque sunt. Hinc est, ut, quamvis sciens ac prudens hominem principio formaret, qui lapsurus erat, æque tamen constitueret filium suum humana natura amicire, qui lapsum repararet.*

CALVINI, qui recte Supralapsariis accensetur, de hac re verba hæc sunt, *Instit.* Lib. III. cap. 23. *Ad hoc sic ex Dei prædestinatione pendet eorum perditio, ut causa & materia in ipsis reperiatur, lapsus enim est primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat;*

cur

cur censuerit, nos latet; certum tamen est, non aliter censuisse, nisi quia videbat, neminis sui gloriam inde merito illustrari, & adversus Pighium de Prædest. *In hac AUGUSTINI sententia non minus tranquille quam libenter acquiesco; Deum qui creavit omnia bona valde, & mala ex bonis oritura præscivit, & scivit magis ad suam Omnipotentissimam Bonitatem pertinere, etiam de malis benefacere, quam mala esse non sinere.* —

BEZA. *de Prædest.* contra Castellionem. *Justam esse probavimus reproborum condemnationem, quæ ipsorum perditio sic pendet à Dei Prædestinatione, ut tamen causa ipsorum exitij ac materia tota in ipsis reperiatur.* & in Absters. Calum. Heshusii. *Novum & inexplicabile crimen tibi videtur, quod dicamus, Adamum non potuisse nisi ex Dei decreto & ordinatione labi; si pro decreto substituerimus permissionis nomen, fortassis non ita exhorresceres; sed quæ hæc inscitia est, Deum existimare aliquid Satanæ permittere vel nolentem vel ignorantem? Restat ergo, ut volens permittat. - superest ut ostendamus, ita decretum esse à Deo Adami lapsum, ut tamen tota culpa penes Satanam & Adamum resideat.*

ZANCHIUS *de Natura Dei*, Cap. I. Q. X. *Quis inficias eat, Deum potuisse hominem talem creare, qui neque voluisset neque potuisset peccare, quales jam sunt in Cœlo Beati Spiritus! Sed cur neque perfectiores fecit naturas, neque pluribus eas ornavit Virtutibus, donis, perfectionibus? hoc ex Dei pendet Voluntate & Sapientia, deinde causas apud se habuit se cretas: de quibus Apostolus:* O altitudo &c Cap. IV Q. III. *Voluntas Dei est liberum, æternum, sapientissimum Dei decretum, tum de universis & singulis rebus, quas condidit, ad certos usus & fines per certa media deducendis; tum de malis, quæ non fecit nec facit, nempe peccatis, fieri permittendis idque ad suam Gloriam, . . Etsi Deus peccata non vult, ea tamen volens permittit, - - neque tamen sine causa permittit. Verum ut nostris peccatis, quæ sua est immensa Bonitas & Sapientia, ad suam utatur gloriam, nempe ad suæ justitiæ, ea puniendo, aut ad suæ Misericordiæ, ea condonando, patefactionem & illustrationem, ut ostendit Apostolus Rom. IX. v. 22. 23. Mala non vult, quod aut per se bona sint, aut ad finem per se conducant: sed tantum, quia constituit ijs etiam ad suæ immensæ gloriæ illustrationem uti.*

Ex his nunc Doct. Author facile intelligere potest, an *Supralapsarij* Deum constituant peccati Authorem nec ne? brevissimè adhuc aliorum Theologorum judicia hac de re perpendenda sunt.

SPANHEMIUS *Dissert. Theol.* pag. m. 197. *Sententiam hanc haudquaquam acerbè flagellandam nec fautores ejus perstringendos esse, asserit.*

BUR-

§. XVI.

Iis, quæ ulterius *parag. 13. 14. 15.* circa modum exequendi Decreta ratione Electorum objicit, non im-

BURMANNUS, postquam in *Synopsi Theol.* Lib. I. cap. 37. §. 21. 22. & cap. 38. §. 14. objectum decretorum secundum mentem *Supralapsariorum* sapientissime exposuisset, tandem §. 15. concludit, ex mente Apostoli *PAULI*, Rom. IX. *Sententiam Supralapsariorum esse preferendam.* ideo tamen non arbitror, ipsum Deum facere Authorem peccati.

VAN TIL ex mente *Supralapsariorum* Prædestinationem ita definit; *esse Consilium Dei particulare circa Creaturas rationales de gloria gratia & justitia in ipsis manifestandu convenienter decentijs suis, ordinans omnia, qua successive illis evenirent, facerent, aut ab ijs fieri permitteretur, qua legitimam connexionem cum hoc fine habent* & deinde. *Ad manifestationem gloria Misericordia sua ab aterno & liberrimè constituit Deus, humanum genus ad imaginem suam creare, lapsum permittere, & quosdam ex lapsis nominatim interveniente satisfactione sanctificare & consequenter glorificare, alijs pro libertate prateritis. - - Media, qua secundum perfectam Dei simplicitatem considerata ut unum complexum concipi debent, ita ut creare, lapsum permittere & hominem restaurare, quasi simul concipi debeant, tanquam unicum medium ad finem illum faciens.*

BRAUNIUS *Doct. Fœd.* Vol. 1. Loco IV. cap. IX. §. 24. *Supralapsariorum* partes expressis verbis amplectitur, & cum mente Apost. Pauli optimè convenire existimat, & tandem §. 28. concludit, inter *Supralapsarios* & *Infralapsarios* nullam esse discrepantiam, adeoque eorum sententias facilè conciliari posse.

RODOLPHUS *utramque sententiam suis premi difficultatibus* asserit, in *Dissert. de pradest.*

FRANCISCI TURRETTINI judicium, quem Author Doct. inter fontes Theologiæ recenset, adhuc adjungam; mitius ille de *Supralapsarijs* judicat, quando dicit, Loco IV. Q. IX. §. 4. *Observandum, qualiscunque Theologorum in hac parte diversitas, manere tamen apud utrosque salvum fidei fundamentum,* & Loco IV. Q. XVIII. §. 5. dicit, *nihil habere istum ordinem* (nempe Supralapsariorum) *quod fundamento salutis & Analogia fidei absolutè repugnet, & Viris magnis de Ecclesia bene meritis placuisse.* Ex his omnibus mihi nunc conficere licet, Doct. Authorem incaute in tam justam causam & in tot tantosque Dei Viros debacchatum esse. Arctissimi limites, quibus circumscriptus sum, plura addere mihi non permittunt.

immorabor; Ea autem omnia nonnisi falsa ejus opinione, qua scil. statuit, absolutum Theologiæ Systema tradere me voluisse, innituntur. Ex supra dictis in *parag. 5. & 6.* satis superque liquet, quare hic de Christo fiat mentio; nec tamen dicam, *quis sit ille, quomodo ad munus Mediatorium ordinatus fuerit.* (*f.*) Apud omnes Theologos utique Christum mediatoris partes suscepisse, ad id ordinatum fuisse, in confesso est. Hæc ad *Systema Comune*, de quo supra, pertinent; Id unum solummodo mihi secundum institutum præstandum incumbebat, sill. quomodo secundum Ortodoxos Christus fuerit mediator, quænam secundum eos, ut mediatoris partes adimpleret, in eo requirebantur, ex supra positis ostendere Uno verbo non de omnibus, quæ munus mediatorium spectant, sed de iis unice, in quibus Ortodoxi ab aliis de hocce argumento discrepant; Qua propter itidem mirum non est, si speciatim de omnibus mediatoris officiis non dixerim, *Prophetico sill. & Regio, nec de ejus in cœlos ascensione, apud patrem pro fidelibus intercessione, indeque spiritus sancti effusione.* Ea autem, in quibus circa hæc differunt Ortodoxi, ex mediatoris requisitis, prout in mea dissertatione traduntur, deprehendere facile est.

§. XVII.

Nec melioris sunt notæ ea, quæ *paragrapho 16.* circa *Decreti Reprobationis executionem* addit; promissi oblitum fuisse me accusat; quasi vero ea omnia, quæ ad

(*f.*) D. A. promisit unam Veritatem sive unum dogma Theologicum per consequentias ex altero demonstrare; inter alias autem methodi demonstrativæ regulas etiam hæc est, ut nihil assumatur. quod antea non explicatum & probatum fuit. Author verò, quamvis antea ne γρυ quidem de Christo locutus fuerit, tamen conclusionem hanc infert: *Clarum esse, Christum in hoc negotio Mediatorem pro nobis agere.* Sed D. Authori in responsione hac hic mos est, ut ea quæ maximè responsione opus haberent, silentio transeat, & alicui rei inhæreat, quæ nihil ad rem facit.

ad illud decretum pertinent, exhibere fuissem pollicitus: Ea tantum annotavi, quæ præcedentium erant consectaria, quibus positis, quo modo Deus sese cum Reprobis gerat, quinam sit eorum status, secundum Ortodoxos, intelligi possit. Sed hæc nec sufficiunt, nec *SIMPL.* placent; quod è contrario ea improbat: Lectoris enim hic attentionem, quasi ad aliquid stupendum & inauditum, postulat. Primum consectarium, quod ex præcedentibus circa Reprobos deduxi, hoc est: *Cum Reprobi & Electi in se spectati* (quæ verba omittit *SIMPL.*) *sill. ante eorum Reprobationem & Electionem, peccato & pœnis æternis simul addicti sint, sequitur, Deum nulla alia de causa eos reprobare, nisi propter merum ejus beneplacitum.* Quid verius? nonne Deus in decreto Reprobationis vel Electionis homines lapsos in Adamo corruptos, veri omnis boni incapaces & miseriæ æternæ addictos considerat? ergo Reprobi & Electi in se spectati ante Decretum divinum eodem sunt in statu. Ergo si alios eligat vel reprobet, id facit ἐξ εὐδοκίας. (g.) Forsan existimat *SIMPLICIUS*, dum tam enixe Lectoris attentionem rogat, quod sill, Decreti Reprobationis & Electionis objectum non

(g.) Rationes duæ sunt, quare Lectoris attentionem tanquam ad aliquid inauditum excito: *prima* est, quod Author dicit, *Reprobos & Electos ANTE eorum Reprobationem & Electionem peccato & pœnis æternis ADDICTOS esse.* Ego nondum concipere possum, quomodo dici possit, Reprobos & Electos *ante* reprobationem & electionem *addictos* fuisse pœnæ æternæ; si jam *ante* Reprobationem Reprobi pœnæ æternæ & laqueis peccati addicti fuere, tunc duplex statuenda est reprobatio, quarum una ante alteram fuit facta; illud *ante* deinde etiam supponit tempus in æternitate. *Secunda* ratio, quare attentionem B. L. excito, hæc est, quod Author dicit, Deum hominem reprobare, hoc est, ad æternum exitium destinare *propter merum beneplacitum*; ego autem cum alijs Theologis credo, Deum hominem destinare ad exitium *propter peccatum.* Sed D. Author hæc maluit silentio præterire, & pro more semper talibus rebus inhærere, de quibus ego nunquam cogitavi, ut semper aliquid dixisse videatur.

hominem conditum & lapsum statuat, sed uti ipse (qui *SUPRALAPS.* partibus favet) primum Dei propositum fuisse de manifestanda justitia & misericordia in salvando vel damnando, asserat. Quod dictu est horrendum, ne dicam blasphemiæ proximum, sed simul absurdum & contradictorium. (*h*). Qui enim dicit, Deum primo cogitasse de justitia & misericordia manifestanda, nescit quid dicit; hæ perfectiones sunt relativæ ad aliquod objectum, cujus existentia saltem supponi debet; Qui etiam dicit, primo Deum cogitasse de salvando vel damnando, sibi ipsi contradicit, salus enim & damnatio objectum aliquod supponunt, de quo prius cogitaverit Deus, sed hæc ἐν παρόδῳ in gratiam *INFRALAPSARIORUM.* - - Alterum Consectarium hoc est, *cum omnia, quæ ad salutem necessaria sunt, sint Dei dona, justificatio nempe &c. sequi, reprobos ullum actum bonum & salutiferum* (quod etiam omittit *SIMPLICIUS*) *edere non posse.* (*i.*) Et hoc etiam necessario ex principiis Ortodoxis fluit;

(*h.*) Infeliciter iterum hic Vir docte, debaccharis in miseros *Supralapsarios*; sed loco responsionis huc apponere lubet verba Celeb. *SALCHLINI* in solidissimis suis stricturis contra Clariss. *PFAFFIUM* pag. 34. quæ tibi etiam dicta putes, ita autem sonant; *Et tales adhuc se ingerere volunt in Ministerium nostrum, quod rubore suffusus & cum dolore dico, nec dicerem, ni notum mihi, Viros pios & eruditos in omni Religione sæpe querelas movisse de ignorantia Sacerdotum & Pastorum suæ Religionis, adeo ut ubique idem obtineat; ex hac ignorantia etiam factum, plurimos nescientes, nullam plane esse differentiam inter sententiam Supralapsariorum & Infralapsariorum, præter diversum concipiendi modum, ex uno vel altero quasi hæresin fecisse, nec observasse, neutram harum sententiarum alteram.* &c. Vivis hic coloribus D. *COCHETUS* depictus mihi videtur.

(*i.*) Hæc Authoris verba sunt quam verissima; ratio, quare ea in *animadversionibus meis* apposuerim, hæc est, quia Lectori integram hujus dissertationis dare volui ideam, neque ea planè omittere quæ bona sunt, ex §. enim 1. Animadv. mearum patet, me exhibere voluisse summarium dissertationis hujus propter eximias quas continet res; unde consectarium hoc simpliciter recenseo

fluit; Quomodo is ullius boni & salutiferi actus esset capax, qui omnis boni est incapax, qui non magis Deum audire vocantem, vel ipsi credere, & alia ad salutem necessaria præstare quam mortuus actus vitales edere, valet; si electi bonum faciant, id omne Dei gratiæ efficaci tribuendum est, quam gratiam cum prorsus iis, quos prætermisit, & in Decreto reprobavit, deneget Deus; hinc luce meridiana clarius, nostrum de Reprobis consectarium necessarium esse. Quid vero sint actus Decreti Reprobationis *Excæcatio* & *Induratio* secundum Ortodoxos, facile colligitur. (Vellem ut B. L. hic attenderet, nimirum ad bonam fidem *SIMPLICII* in citandis his duobus consectariis, cujus antea plurima jam extant monumenta.) Denique cum gravissima in Systema moveatur difficultas, illud nempe libertatem in agendo evertere, siquidem bono non possint non esse addicti Electi, sicut & reprobi malo & peccato; ad hanc solvendam ea attuli responsa, quæ suppeditat Systema, (è definitione libertatis sill. petita.)

§. XVIII.

Itaque non multum iteratis *SIMPLICII* clamoribus *parag. 17.* movebitur Lector. Quod autem nec omnia, quæ ad Essentiam Systematis Ortod. pertinent, nec ordine demonstrasse conqueritur, certe indicium manifestæ in judicando præcipitantiæ prodit. Tria capita essentialia, in quibus ab invicem discrepant variæ sectæ (secundum ipsum) non explicui. 1. *Necessitatem Revelationis.* Ut quidem ne γρῦ de ea dicendum erat, de hac nulla est lis. (*k.*) Sed *Sociniani Re-*

 ligio-

absque ulla addita observatione vel crisi, nihilominus Author illud defendere satagit, ea autem plerumque omittit, quæ responsione quam maxime indigerent.

(*k.*) De insufficientia Theologiæ naturalis & revelatæ absoluta necessitate, nullam esse litem, hactenus præter *COCHETUM* nemo

ligionem comunem omnibus natura notam statuunt, ergo Revelationis necessitatem impugnant. Quid absurdius dici potest? quare (si verum hoc esset) Sociniani Religionis Christianæ veritatem ac divinitatem tuerentur, nulla esset ratio: præterquam quod & hoc verum non est, Sociniani & Remonstrantes quemquam damnare nolunt; Existimant eos esse Deo gratos & acceptos, qui juxta lumen ipsis concessum vitam agunt; sed an ex eo sequitur, ut Religionem comunem, omnibus natura notam, quæ per se sufficiens sit ad salutem, statuant, ac proinde perinde esse, quamcunque Religionem profitearis? Consequentia nullo modo valet. (*l.*) Ea quæ *pag. 88. Dissert. nostræ* ad quæstionem, *An Theologia naturalis sufficiens sit ad hominem adducendum ad salutem?* id evincunt; Ex iis enim evidenter tum de Remonstrantibus, tum de Socinianis, eos Religionis naturalis insufficientiam & Revelationis necessitatem agnoscere, probatur. 2. *Doctrina de S. S. Trinitatis mysterio secundum Ortod. prolixius explicanda, & adstruenda fuisset.* Sed Remonstrantes, Lutherani,

unquam dixit, sed dies diem docet; fuerunt non tantum inter Veteres ante Pelagium nonnulli, qui inconsiderate locuti statuerunt, Gentiles per Philosophiam suam fuisse servatos, ita *CLEMENS ALEX.* & *JUSTINUS MARTYR*, sed eam sententiam etiam defenderunt *Pelagiani* Veteres & Novi, ut Sociniani ita etiam Remonstrantes, sic *EPISCOPIUS* Sociniano-Arminianizans in *Instit. Theol. Cap. X. Lib. I.* contendit, in primis mundi sæculis usque ad diluvium & ultra non aliam nisi Relig naturalem viguisse, eaque servatos fuisse homines, & quanquam ejus agnoscat infirmitatem, causam tamen non in ejus insufficientiam rejicit, sed in culpam hominum. *CURCELLÆUS* quoque contendit, Gentiles sine cognitione & fide Christi Salvatoris potuisse salvari, in *Disput.* peculiari *contra Maresium.*

(*l.*) Omnino consequentia valet, quod si aliquis secundum lumen naturæ Deo servit, illi gratus esse potest, tunc Revelatio absolute necessaria non erit; etsi tamen usum aliquem habere statuatur Revelatio in hominis salvatione, uti fit à Socinianis, tamen eo ipso absolute necessaria non est, quia juxta illos homines secundum lumen naturæ viventes Deo grati esse possunt.

rani, Pontificii aliique quamplurimi Christiani de hoc argumento cum Ortodoxis consentiunt. (*m.*) Ideo cum de Systemate Ortod. res fuit, de hoc Dogmate nihil protuli quam quod huic Systemati proprium erat, v. g. *necesse omnino fuisse, ut mediator esset Deus.* Præterea ea quæ de *Persona Christi*, ubi de Socinianis actum est, quantopere hac de re ab aliis Christianis differant Sociniani, satis innuunt. Fusius equidem de hoc Dogmate dicendi locus fuisset, si Christiani Theologi in mea dissertatione solummodo, ut à Socinianis dissentientes sese sisterent; sed longe aliter se res habet.

§. XIX.

3. *Nec omittenda* (pergit *SIMPL.*) *fuisset Doctrina de Sacramentis, cum Sociniani ritus illos symbolicos tantum habendos esse pro Tesseris* &c. Nec etiam omisi; Consectarium enim ex Systemate Ortod. circa *Baptismum* retuli, (*n.*) (de quo etiam mentionem facit ipse *SIMPL.* parag. sequenti) *Baptismum* nempe, *infantibus necessario administrari debere, siquidem tanquam signum & sigillum fœderis gratiæ a Deo decreto suo absoluto sit statutus;* Quod concipere nequit, quanquam per se clarum: cum enim ab una parte Baptisma ut sigillum fœderis gratiæ complectatur Decretum divinum absolutum, & ab alia in infantium numero dentur Electi, qui fato fungi possent antequam ad adultam ætatem pervenerint, ideoque antequam Baptisma sigillum fœderis gratiæ acceperint; Manifesto hinc liquet, Bap-

 tisma

(*m.*) Etsi ipsi consentiant, tamen non consentiunt Sociniani adeoque causa diversitatis in hoc dogmate inter Ortodoxos & Socin. ostendenda fuisset; sed fateor, difficile hoc fuit demonstrare ex principio Religionis nostræ sive Systemate Religionis nostræ, quod ex mente *COCHETI* est *status homini lapsi.*

(*n.*) Consectarium hoc 1. non sufficit ad ostendendam diversitatem inter nos & Socin. 2. de Sacra Cœna plane nulla facta fuit mentio, sed etiam hoc dogma ex *statu hominis lapsi* elicere difficile fuit.

tisma infantibus quantum fieri potest administrari debere. Futilis omnino est *SIMPL.* exceptio, quæ sic se habet : *Eo enim modo sequeretur, Circumcisio & Pascha constituta sunt absoluto Dei decreto signa & sigilla fœderis gratiæ, quod unum est sub V. & N. T. Ergo infantibus sub Novo Test. necessario administrari debent* : 1. Etsi alicujus ponderis esset hoc ratiocinium, nullo modo Thesin meam tangeret. Id unum esset concludendum, *SIMPLICIUM* nempe consectarium ex Systemate necessarium totis viribus impugnare. (*o.*) 2. Sed revera debile est admodum, nec consectarium ferit; Equidem circumcisio & Pascha decreto divino constituta sunt signa & sigilla fœderis gratiæ, sed ad tempus administrari debuerunt, quandiu sill. per idem decretum Vetus Oeconomia duratura erat. Denique de hoc te monitum volo B.L. (quod jam *pag. 88. Dissert.* monueram) fieri potuisse, ut quasdam discrepantias omiserim, sed numero paucas, præcipuas enim, unde aliæ ortum suum ducunt, annotasse, satis duxi, & præterea dari possunt tales, quæ nullum cum Systemate nexum habeant.

§. XX.

Parag. 18. non multum hæreo, siquidem ex parte supra fuerit responsum; Cœtera vero quod attinet (nexum nempe illum mirum, quem instituit *SIMPLICIUS*) sane hominem, cujus bilis ita effervescit, ut amplius sui compos non sit, sapiunt. Duplicis generis consequentias ex tota Systematis Ortodoxi serie deduxi; aliæ spectant *Novi Fœderis cum Vetere harmoniam & consensum*, aliæ vero *Novi Fœderis Oeconomiam externam.* Sed *SIMPLICIUS* omnia confundit; quasi eas consequentias, quæ spectant Fœderis Novi Oeconomiam, deducerem ab iis, quæ illius cum Vete-

(*o.*) Rem in consectario contentam non impugno, sed *modum*, quo consectarium elicitur.

Vetere consensum declarant. (*p.*) Etsi utrasque diversas esse & ex eodem fonte fluere sedulo observaverim. Quod ipsemet fatetur ab initio paragraphi. *Ex dictis*, inquit, *quasdam deducit consequentias, quæ spectant tum fœderis gratiæ Oeconomiam externam, tum fœderis Novi cum Vetere Harmoniam.* Sed in sequentibus confessionis hujus plane est immemor. Hæc est simplicitas Christiana, qua mecum utitur *SIMPLICIUS*, cujus unicum propositum est, ut tanquam absurdam ob oculos Lectoris dissertationem meam traducat; Quomodocunque autem finem suum assequatur ipsi perinde est. Parag. 20. prætermitto, quia totus, plebeis & sordidis convitiis, eleganti stylo quidem concinnatis sed ad rem nihil facientibus, refertus sit.

§. XXI.

Ad *parag. 21.* devenio, in quo *SIMPL.* Methodum, quam in *Systemate Remonstrantium* tradendo usurpavi, improbat. Eorum B. L. quæ ad parag. 6. observavi memor sis, & tibi, *statum hominis in peccatum lapsi* revera hujus Systematis esse principium & fundamentum, constabit; quod etiam cuivis Theologiæ non plane imperito dijudicandum relinquo. (*q.*) In hunc finem legantur *Quinque Articuli Confessionis Remonstr.* à Synodo Dordracena damnati, summamque

 Syste-

(*p.*) Verba ipsius Auth. Dissert. pag. 28. huc transscribam, ut patefiat, qua ratione duo illa corollaria eliciat, ita scil. *SI ita se habeat, ex supra positis, Vetus Fœdus respectu Novi, indidem etiam hoc discimus, de posterioris Oeconomia externa &c.* quis nunc non ex his verbis agnoscit, Auth. corollaria hæc duo ex consensu V. & N. Fœderis deduxisse, quando expresse dicit; *Si ita se habeat* V. F. respectu novi, *inde* etiam hoc discimus, ut adeo D. A. non habeat cur de mea *simplicitate* conqueratur.

(*q.*) Occasionem & πρῶτον ψεῦδος, adeoque etiam principium diversitatis doctrinæ Remonstrantium à doctrina nostra esse doctrinam de *Prædestinatione*, satis clare patet 1. ex Epistola illa *ARMINII*, quam 15. Cal. April. 1591. ad Veterem suum Præceptorem

Systematis eorum de oeconomia salutis exhibentes; Ex quibus patet, totum illud ruere, nisi hominem lapsum alicujus boni capacem statuant. Quomodo enim aliter Decretum electionis & reprobationis ex prævisa fide vel incredulitate tuerentur? qua propter Articulorum prædictorum *Tertius* & *Quartus* affirmant, esse in omnibus & singulis hominibus communem gratiam, consistentem in lumine naturali, & donis post lapsum relictis; ita ut sit in potestate liberi arbitrii, se non convertere vel convertere ad Deum vocantem &c.

§. XXII.

Expositionem *Systematis Sociniani* ex principio supra memorato deducti etiam male se habere arguit *SIMPL. parag. 22 Oblitus* (secundum ipsum) *animæ, centri, & fundamenti totius Socinianismi, quod est Religio communis omnibus natura nota.* Quasi vero hoc dogma, dari Religionem naturalem omnibus communem, Socinianis peculiare esset, cum sit fundamentum totius Religionis Christianæ, quæ hanc supponit, absque qua nec intelligi nec probari potest. *Præmisit* (inquit Tertullius) *naturam magistram, submissurus deinde prophetiam, ut facilius credas prophetiæ, discipulus naturæ.* Et Ortodoxi ipsi, dari Theologiam & eo ipso Religionem naturalem, adversus Socinianos affirmant. (*r.*) Si dicas, hic agi

GRYNEUM Basileam exaravit, *2.* ex ijs quorum doctrinam nostram accusavit, quod ea inducatur *fatum stoicum, Manichaismus, libertatis excidium, necessitatis Asylum, desperationis barathrum, exhortationum, correptionum, Orationum interitus; extingui omne pietatis bonorumque operum studium.* Hinc nunc facile patet, qua in re *ARMINIUS* primum à veritate discesserit, & quodnam sit ejus πρῶτον ψεῦδος, nempe quod *absolutum & efficax Dei decretum cum libertate actionum conciliare non potuerit*; quomodo verò deinde error errorem traxerit, cum ab alijs jam sit ostensum, id hic brevitatis causa facere supersedeo; etsi enim facerem, solius *COCHETI* authoritatem illis opposuisse sufficeret, qui ut res in posterum se aliter habeat jubet.

(*r.*) Bene se habent, quæ Author hic dicit, non enim de hoc quæritur.

agi *de Religione comuni, quam Sociniani per se sufficientem ad salutem credant*, id stricte negatur ex rationibus ad *parag. 17.* allatis. (*s.*) Nihilo minus tamen (secundum *SIMPLICIUM*) omnia quæ de Socinianis dixi, inverso ordine sese habent; *Unicum* inquit, *solummodo exemplum afferam ex pluribus, ex eo nimirum quod Sociniani satisfactionem Christi negant, fluere dicit, Christum esse merum hominem.* Exemplum hoc aliis addas B. L. quibus luculenter bonam suam fidem testatam facit *SIMPLICIUS.* (*t.*) Quemadmodum enim, cum de Systemate Ortodox. actum est, nexum Doctrinæ Trinitatis cum hoc Systemate declaravi, hanc consequentiam de mediatore ex statu lapsi hominis justitiæ divinæ obnoxii eliciendo, *necesse fuisse* nempe, *ut esset* θεανθρωπος; Ita etiam cum de Socinianis res est, Trinitatis dogma nullum nexum habere, imo cum eorum Systemate de oeconomia salutis pugnare, dupli- ci ratione ostendi. 1. *Ex iis, quæ circa ejus dogmatis vim ac necessitatem in salutis negotio statuunt, nihil est quod Christum alium esse quam merum hominem innuat.* Secundum enim eos, nec pœnam ipsam peccati, nec pœnam qualemcunque vicariam, ut justitiæ divinæ satisfieret, nec legi perfectam obedientiam loco hominis pecca-

(*s.*) Fundamentum *Religionis* SOCINIANÆ esse, studium fabricandi *Religionem communem* aliquam, per quam homines ex omnibus confessionibus salvari queant, in qua articuli fundamentales ex omnibus Religionibus maneant salvi, ostendunt sex eorum Articuli fundamentales; quos statuunt, & totum eorum sis superstructum Systema, omniumque Religionum tolerantia; quomodo verò totum illorum Systema ad πρωτον hoc ψευδος sese habeat, hic ostendere nimis prolixum foret, idque à Celeb. *Van* TILL aliisque (quos quidam malesuadi infinitis partibus doctiores fuisse COCHETO audent putare) præstitum est. At illi sua sibi habeant, nos sanè COCHETI authoritatem sequimur; nec addendum quidquam amplius censemus illis, quæ supra jam sunt annotata.

(*t.*) Ubi D. A. fidem meam accusat, ibi semper evolvenda est ejus dissertatio, quam ille ne quidem intellexisse videtur.

toris præstare debebat mediator &c. Nulla ergo ratio datur, cur esse debeat Deus. (*u.*) 2. *Præterquam, quod munera Regis & Sacerdotis, quibus defungi debebat mediator, nonnisi in hominem secundum eos cadere possint.* Ea enim leguntur *CATECH. RACOV. Sect. 7. Quæst. 1. Sed Rex, qui simul & Sacerdos sit, Deus ille unus esse non potest, sed necesse est, ut homo sit ad utramque hanc dignitatem à Deo hominum bono evectus.* Hæc omnia prætermittit *SIMPLICIUS*, quæ sane ordinem nullo modo inversum fuisse demonstrant. Sed addit, *loco quod hactenus existimarunt Theologi, ex eo, quod Sociniani rationem faciunt Religionis normam fluere, quod negent mysteria, ex hoc vero quod negent divinitatem Christi, inde vero quod negent ejus satisfactionem.* 1. Sociniani non aliter quam alii Theologi rationem Religionis normam profitentur: (*w.*) nec ulterius ejus jura extendunt. Brevitatis studio hic mitto ea quæ ad hanc controversiam solvendam in dissertatione mea occurrunt; Lectores *ad CATECH. RACOV. Sect. I. Cap. 3. ad Quæst. At quo pacto obscuriores scripturæ loci possint intelligi?* amandando. 2. Sociniani Trinitatis dogma non, quod rationem superet, negant, sed quod *sanæ rationi & divinis litteris* simul illud adversari autument. (*x.*) *CATECH. RACOV. Sect. 4. Cap. 1. pag. 25.* 3. Quod denique asserit *SIMPLICIUS*, Socinianos negare satisfactionem Christi, eo quod negent ejus divinitatem, ex supra

(*u.*) Quia Christi divinitatem negant, hæc ut ea, quæ Author verbis sequentibus dicit, statuenda fuerunt; nam quia Mediator secundum illos non est Deus, nec justitiæ divinæ satisfacere nec loco peccatoris obedientiam infiniti valoris præstare potuit; unde etiam fluit, quod ille, qui munera mediatoria administrat, tantum homo sit.

(*w.*) Et tamen articulos fundamentales absque revelatione notas esse dicunt.

(*x.*) Ex eo quod Mysterium Trinitatis Rationi & S. Scripturæ repugnet, sententiam suam Sociniani tueri volunt, inde tamen non sequitur, quod *id* statim sit πρῶτον ψεῦδος doctrinæ alicujus, *quo* illam probari conantur ejus Patroni.

pra dictis confutatur; (y.) Socinianos utique suæ negationis rationem reddentes, & contrarium prorsus asserentes audivimus.

§. XXIII.

Notam deinde aggreditur *parag. 23.* qua rationes, de quibus Systema Socinianorum, post Systema Remonstrantium in Dissertatione mea sese sistat, indicantur; absurda ipsi videntur ea, quæ in hunc finem observavi: *Quasi ideo* inquit, *quia Dissertatio est Theologica, nullus observandus esset ordo; quasi ordo non potius requirat, ut cum Sociniani non tantum priores fuerunt tempore, sed Arminiani multa ex Socinianis Dogmata assumpserunt, ii qui antesignani fuerunt præcederent.* Equidem observandus est ordo in Dissertatione Theologica, sed quinam ordo? ordo sermonis. Jam vero quid ad hunc ordinem, quod *Faustus SOCINUS* ante *Jacobum ARMINIUM* vixerit, opinionesque suas sparserit? quod Remonstrantes multa dogmata ex Socin. assumserint? Nonne Remonstrantium, & Socinian. Systemata, ad eorum originem nulla attentione facta, tradere licebat? An ordo temporum hic quicquam ad ordinem & perspicuitatem sermonis confert? quin è contra, cum Remonstrantes inter Ortodoxos & Socinianos medium teneant, ordini & perspicuitati consului, Remonstrantes Socinianis præmittendo. Comparent itaque primi Ortodoxi, deinde Remonstrantes ab Ortodoxis dissentientes, & denique Sociniani in plerisque cum Remonstrantibus consentientes, sed ulterius procedentes. Sed lis quam mihi hac de re creat *SIMPL. V.* εξ αμετριας της ανθολκης proficiscitur, & virum, qui minimis hæret, redolent hæc omnia (z.)

§. XXIV.

(y.) Supra dicta, ex quibus hæc confutantur, nullibi vidi; nisi sit sola D. COCHETI Authoritas.

(z.) De hoc ordine quid tenendum sit, judicent ij, qui §. XXIII. *Animadv.* mearum legerunt.

§. XXIV.

Lectorem monet ab initio *parag. 24.* quod de *Logomachiis Theologicis* sub finem Dissertationis acturus, quid sit *Logomachia*, nesciam, aliaque de re plane agam. Verum antequam hoc monstret, observationes maximi ponderis præmittit. *Prima* hæc est. *Insignem* inquit, *suam notitiam iterum prodit, Socinianos & Remonstrantes, Theologorum Protestantium nomine insigniens.* Equidem stricte loquendo, nec Socinianis nec Remonstrantibus nec ipsis Ortodoxis, sed unice Fratribus Confessionis Augustanæ hoc nomen competit. Sed verba valere usu existimavi; atqui usu *Protestantium* nomen comune evasit. *Ecclesiæ Protestantes* vulgo dicuntur hodie omnes, quæ tum olim in Gallia & nunc in Anglia, Batavia, Germania, Polonia, Hungaria, Helvetia, & alibi colliguntur. (*a.*) Quapropter hoc nomen quamplurimis magni nominis viris ita placuit, ut illud omnibus, qui ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt, in suis scriptis adplicent. Quis rem adeo notam Doctiss. *SIMPLICIUM* latere unquam cogitasset? sed quid miror! illi omnia ignorare licet, qui *Ortodoxos, Socin. & Remonst. comuni nomine sectæ designari; qui Socinianos, Reformatos & Christianos Theologos appellari*, non modo improbat, sed veluti adversus aliquid nefandum insurgit.

§. XXV.

(*a.*) Recte dicit D. A. omnes illos, qui ad veram Ecclesiam pertinent, hodie appellari *Protestantes*, ubicunque terrarum degant; illi verò qui secessionem ab illa Ecclesia fecerunt, & talia dogmata profitentur, quæ fundamenta veræ Religionis plane subruunt, & quæ qui credit salvari non potest, illi inquam non amplius insigniri possunt nomine, quod veræ Ecclesiæ datur: non magis ergò *Sociniani* Protestantes dici possunt, quod nomen vi originis soli Ecclesiæ veræ competit, ac vera Ecclesia dici potest Pontificia, quia Sociniani ratione doctrinæ tam longè imò longius à nobis remoti sunt ac nos à Pontificiis. Quinam verò magni nominis Viri sint, quibus placuit Socinianos veræ Ecclesiæ nomine insignire, mihi compertum non est, vellem ut A. vel unicum nominasset.

§. XXV.

Illud itaque *primò* crimini vertit, quod Ortodoxos simul cum Socinianis sub nomine *SECTÆ* complectar; qua de re supra apud Lectorem jam multoties conquæstus est. Verum omnibus (excepto *SIMPLICIO*) illud vocabulum *Secta* in bonam vel in malam partem sumi posse constat; Præterea sectæ nomine venire potest, *omnis cœtus sententiæ, opinioni cuidam favens, sive vera aut falsa sit illa opinio*; quo ultimo sensu hanc vocem me usurpasse publice fateor. Et hac in re dux fuit Apostolus gentium, qui Pharisæos, quorum opinionibus ex parte adhærebat. (*b.*) *Sectam* αἵρεσιν ακριβεστάτην, secundum quam vixit, vocat *Act. 26.* Quinimo & ipsam Religionem Christianam nude ὁδὸν *viam* & ex versione Bezæ *Sectam* appellat. (*c.*) 2. Peccavi, *SOCINIANOS*, *Reformatos Theologos, & Christianos* appellando; jam supra de voce *Reformatos* responsum fuit datum. Supereſt ut *Theo-*

è contra Theologi nostri quemque nomine suo appellare, (Socinianum nempe vocant Socinianum) non vero cœlum inferno miscere solent.

(*b.*) Dicendum est *adhæserat*, nam non amplius Pharisæus erat; & rectè Pharisæismum *sectam* appellat.

(*c.*) In hoc miserè fallitur bonus vir, quando dicit Apostolum secundum *BEZÆ* versionem *Religionem Christianam* appellare *Sectam*; *BEZA* enim non vocem ὁδὸν per sectam vertit, sed vocem αἵρεσιν vertit per hæresin i. e. sectam, uti etiam in Bibliis nostris Vernaculis vertitur. Dicit nempe Apostolus: *Hoc autem confiteor tibi, quod secundum viam istam, quam sectam dicunt, colo Deum.* Adversarij nempe ejus per contemtum v. 5. ejusdem cap. dixerant, ipsum esse πρωτοστάτην *secta* Nazarenorum, hæc nunc repetit Apost. & dicit, se Deum colere secundum viam illam quam illi sectam appellant; ipse ergo Religionem Christianam quam profitebatur ita nominare nolebat, sed potius refutat adversarios suos, indicando, doctrinam suam non esse sectam, ut illi eam nominabant, sed viam illam antiquam perveniendi ad Deum. Infeliciter ergo A. *1*, falsò attribuit malam *BEZÆ* versionem *2*. dictum citat, quod id, quod ille defendere satagit, planè evertit.

Theologorum Christianorum Epitheton, quod Socinianis tribuitur, vindicem. Quare ergo Theologos Socinianos non appellassem, cum quotidie de Theologia gentili fiat mentio. Si inter gentiles fuerint Theologi, dantur etiam tales inter Socinianos; Et eo magis quod Christiani sint, nec ipsis illud nomen denegari possit. Qui enim Christo nomen dederunt, qui per Christum se salvatum iri profitentur, (*d.*) qui ipsum invocant, in

(*d.*) Rectè D. A. in integro hoc §. contra me probare allaborat, nomen *Christiani* aliis etiam ac veris Ecclesiæ membris sæpe tribui, & hic se aliquid contra me effecisse existimat, quando ex fonte suo Theologiæ, (uti *Franc.* TURRETINI opera appellat in Differt. sua) contra me probat, etiam *Socinianos* ab illo Christianos vocari. Contra hoc suum αὐτὸς ἔφα nihil habeo quod excipiam, dicere tamen mihi liceat quod res est; Cum nimirum animadv. meas, quæ D. COCHETO tantopere displicent, composuissem, Viris quibusdam ob magnam ipsorum in rebus Theologicis eruditionem conspicuis, eas simul cum Differt. illa sive nova Theologiam docendi methodo, tradidi, rogans eos, ut si aliquid inveniant in notis meis criticis, quo vel injuria fieri posset Authori, vel nimis acerbè locutus sim, id mihi indicare velint; nihil autem se in his notis cum ipsa Differt. collatis desiderare ajebant, nisi quod vel decimam tantum partem virgula censoria notaverim ex iis rebus, quæ castigatione opus habuissent; præcipuè autem perferre non poterant, quod D. A. ita compilaverit Differt. suam, ut tres illas, de quibus agit Religiones, tantum consideret, ut ejusdem, nempe veræ, Religionis varias sectas, quæ nonnisi diverso aliquo concipiendi modo articulorum quorundam non magni momenti differant, qui diversus concipiendi modus in Ecclesia Reformata schismatis causa sit; & hac mente Socinianos æque ac nostros Theologos semper comuni nomine complectatur, nempe mox nomine Protestantium, mox Reformatorum, mox Christianorum, qui varias habeant *opiniones* (dogmata enim nostra Theologica & veritates æquè opiniones appellat ac Socin. & Remonst. doctrinam) inde factum fuit, ut D. Auth. etiam hac in re amicè monuerim, ut in posterum paulo distinctius & cautius loquatur, ne malam apud alios erga se suspicionem moveat; quando vero D. A. ita partes Socin. suscipit, ut eos ab Ecclesia vera excludere nolit, eosque ut ejusdem pretiosæ fidei consortes tolerare velit, fortemque eorum defensorem agit, & Theologos nostros accusat, quod ipsis falsas affingant opiniones, hoc pacifico

in ejus promissa sperant, tanquam generis humani judicem exspectant, ad Evangelii præceptorum normam mores suos instituunt, Nonne & ii sunt Christiani, etsi circa quædam capita errent, sunt tamen Christiani, quamquam errantes; Contrarium tamen tanta cum fiducia hic tuetur *SIMPLICIUS*, ut apud Lectorem propterea tanquam alicujus criminis reum me traducat. Verum ut os obturetur viro, quem authoritati & præjudiciis potius quam veritati litare, ex toto ejus sermone liquet, nostram sententiam etiam magnorum virorum authoritate suffulcire juvat. Unus tantum audiatur, Celeberr. nempe *Francis. TURRETINUS*, unus ex authoribus *Formulæ Consensus*, Instit. Theol. Loco 9. Quæst. 9. de Imputatione peccati πρωτοπλαστων. *Licet*, inquit magnus ille Theologus, *omnes Christiani consentiant in agnitione peccati Adami, non tamen parum inter se dissident, quoad ejus effecta, potissimum quoad ejus imputationem, quæ à variis vel in dubium vocatur vel aperte negatur.* Quinam sint illi Christiani dissidentes circa imputationem, (Systematis Ortodoxi præcipuum cardinem) sequentia te docebunt. *Pelagiani* sill. *Sociniani, Anabaptistæ, Remonstrantes.* Celare itaque non possum, quod si vir ille magnus *SIMPLICII* ævo vixisset, quin sicut ego Socinianismi se suspectum fecisset & hac ratione promotioni suæ ad S. S. Ministerium obesse potuisset, nisi S. V. hac

ejus animo adscribendum arbitror. Eo autem nomine ipsos inter alia in hoc §. defendit, quod Christo nomen dederint, quod per eum se salvatum iri profiteantur, quod tantum circa quædam capita errent. certe in his D. Vir ipsis multum largiri mihi videtur; quomodo enim illi, qui propriæ justitiæ litant, qui Christi pro peccatis satisfactionem negant, qui dogmata veræ Religionis fundamentalia evertunt, Christo nomen dedisse, per eum se salvatum iri profitentes, & circa quædam tantum capita errantes dici possint, hoc est, quod sola D. A. authoritate mihi niti videtur. Cùm verò os mihi obturaverit, plura hic addere mihi non licet.

hac in re eum defendere sategisset, hæc nempe Clarissimi Viri ignorantiæ potius quam nequitiæ adscribendo. De cœteris vero, quæ insuper hoc paragrapho observat, satis superque quid sentiam, supra annotata indigitant.

§. XXVI.

Paragrapho 25. id quod paragrapho præcedenti subinnuerat, ostendere conatur. 1. Quidem, quid sit Logomachia, me ignorare, *in Transitu* inquit *observandum, per Logomachiam in methodo hactenus desiderata, ex ignorantia significationis non controversiam in mero vocabulorum dissensu consistentem intelligi, sed talia dogmata, quæ Sectæ alicui falso imputantur.* Sed hoc verum non est: (e) Hæc verum in mea dissertatione occurrunt (quæ *SIMPLIC.* præcedenti parag. refert) *parag. 1. p. 85. Præcipuum itaque tantummodo unum confirmabimus. Methodo sill. à nobis usurpata. Logomachias è Theologia exulare, nec cuiquam opinionem, quæ à suis principiis abhorret, vel clare non fluit, affingi.* Quibus verbis Logomachiæ manifesto distinguuntur ab opinionibus quæ sectæ alicui falso imputantur. Utrasque equidem sub nomine generali *Logomachiæ* complexus sum, quia in Controversiis Theologicis λογομαχεῖν plerumque accidit, unde sæpe adversariis dogmata tribuantur, à quibus prorsus sunt alieni. 2. Non modo quid Logomachia nescivi, sed plane de alia re egi, quod solide & *Savantissime* duplici ratione ostendit *SIMPLICIUS.* 1. Ordine eas controversias quas in Logomachiarum Catalogum recensui, exponendo; Id unum observabo circa *septimam*, quæ propter Typographicum mendum sensum falsum exhibet, ea nempe sic se habere: *An in æterna Dei existentia nulla sit successio prioris ac posterioris?* 2. Ne Lectori nauseam creet singulis hærendo, generale de his judicium fert. *Causa* inquit, *cur Doctus*

(e.) Consulenda ergo est ipsa Authoris Differt. ut ea clara fiant, quæ dixi, & contra ipsius negationem probentur.

Doctus Author hæc omnia Logomachiis annumeret est, quod subinde mentem adversariorum nostrorum non perceperit, subinde vero aliquid invenerit, in quo unus Socinianorum ab aliis dissentit, inde factum fuit, ut Author existimaret reliquorum Socinianorum esse mentem.

§. XXVII.

Quod adversariorum mentem non perceperim, id demonstrandum erat, non verò silentio prætermittendum; (f.) Loca ex eorum scriptis excerpta, quæ in medium attuli, saltem mihi ita clara videntur, ut

(f.) Ne id silentio prætermittam, quod Author à me postulat, id faciam, quantum penuria loci & arcti, quibus circumscriptus sum, limites permittunt; *primum* nempe quod D. A. inter *Logomachias* recenset est, *quod* SOCIN. *falso imputemus, quod negent, Theologiam & Legem naturalem.* Ut res recte intelligatur, distinguendum est inter Theol. naturalem *innatam*, cujus principia naturæ per creationem collata, ut homo facultatem habeat sine institutione de Deo cogitandi; alia vero *acquisita*, quæ acquiritur per discursum & considerationem operum divinorum. SOCINUS *Prælect. 2.* utramque negat, contendens, cognitionem Dei omnem ex patefactione proficisci, & traditione inter Homines propagari; ita etiam cum eo facit OSTOROD. *instit.* cap. 3. VORSTIUS in *Exeg. Apol.* ejusque *Epitome.* A SOCINO autem abit discipulus ejus CRELLIUS, & EPISCOPIUS CRELLII discipulus, qui contendunt, dari cognitionem Dei naturalem, sed *acquisitam* tantum. Sequentia ergo D. Viro consideranda fuissent, antequam Theologos nostros accusaret, illos Socinianis falso aliquid imputare, 1. Illos non indiscriminatim contra omnes Socin. affirmare, dari ideam Dei tum *innatam* tum *acquisitam*, sed contra unumquemque id affirmant, quod ipse negat, ita affirmant contra SOCINUM, OSTORODIUM & VORSTIUM, dari ideam sive cognitionem Dei innatam & acquisitam, contra eos vero qui acquisitam concedunt, tantummodo affirmant dari innatam; Recte ergo non tantum contra SOCINUM, sed etiam contra *Socinianos* affirmant, dari cognitionem Dei naturalem sive innatam, sed cum distinctione. 2. Doct. Vir observare debuisset, quod hodierni etiam Sociniani in multis suis dogmatibus in varias abeant sententias, & non omnes *Catech.* illam *Racov.* librum suum symbolicum agnoscant; quæ est pro-

priè confessio fidei communionum illarum Socinianarum *in Polonia* habitantium, cum quibus non solis nobis bellum est, sed etiam cum aliis qui præcise in Catech. illam non jurant. 3. Locus ille, quem Author è Catech. illa citat, planè nihil facit ad rem suam probandam, cum plane nulla mentio fiat, quod res illæ, quæ ante legem fuerunt cognitæ, ex ideis innatis, non vero ex traditione fuerint cognitæ, ut hic locus plane nihil faciat ad probandum, Socinianos statuere etiam Theol. naturalem ex principiis innatis, non vero tantum ex acquisitis. Nec ad rem aliquid facit, quod D. A. dicit, CRELLIUM existentiam Dei etiam ex conscientiæ vi probare, non enim omnia, quæ conscientia mihi dictat, habeo ex cognitione ingenita, alias omnium illarum rerum, quarum mihi conscius sum, cognitio mihi innata esset, quod absurdum est; ex quibus omnibus concludo, falso Auth. Theologos nostros taxare, quod contra Socinianos Theol. naturalem ex principiis innatis affirment

Secundus articulus, quem V. D. *Logomachiis* annumerat, est quod male tribuatur *Remonstrantibus*, quod statuant, Theol. naturalem ad salutem sufficere; jam supra annotavi, eos qui hoc statuant esse speciatim EPISCOPIUM & CURCELLÆUM, quibus etiam addendus est GROTIUS, qui statuunt, præter Patriarchas ante Oeconomiam Mosis viventes, tales extitisse homines, qui per cultum secundum solum lumen naturæ & dictamen rationis institutum, se Deo commendaverint, & viam ad sempiternam felicitatem sibi paraverint. Unde iterum concludo, recte contra hos, qui certe sunt *Remonstrantes*, affirmari, quod Theol. naturalis ad salutem non sufficiat. Inter *Logomachias* porro A. recenset, quod contra *Socin.* negetur, *quod ratio humana sit principium sive norma, ad quam omnes de religione controversia & ipsemet scriptura sensus dijudicari debeat.* Ea quæ A de his in Diss. dicit, satis clarè ostendunt, ipsum statum quæstionis non percepisse, qui hoc modo se habet, si mihi licet D. A. docere; nempe *Sociniani* omnia Mysteria hoc prætextu repudiant, quod cum ratione pugnent, ut V. D. ipse supra ex *Cat. Rac. Sect. IV. cap. 1.* citat, adeoque res maximi momenti in scriptura revelatas ad trutinam & decempedam rationis examinant; hinc est, quod Theologi nostri contra ipsos defendunt, rationi in exponenda scriptura tantum non esse tribuendum, ut dogmata fidei ex plurium consonantium scripturæ locorum concorde consensu clarè demonstrata, aut sensum scripturæ ex vocum & Phrasium vera significatione & orationis contextu evidenter adstructum, hoc prætextu liceat repudiare, quod cum ratione pugnent, & quidem in rebus quæ vi intellectus humani penetrari non possunt; Contra Veri Christiani esse, ratiocinationi potius suæ quam claræ Revelationi

diffi-

difficillime detorqueri queant; vellet forsan *SIMPLICIUS*, ut adversariis omnem fidem denegarem, eosque vere suam mentem non aperire, sed aliam esse, quæ latet, verbis nullo modo consonam; sed absit, ut unquam Christianæ caritatis & simplicitatis eo usque sim oblitus. *Tu quis es ô homo, qui judicet alium?* sed præterea unius aut alterius opinionem tanquam aliis comunem habui, si *SIMPLICIO* credendum sit; Quo autem fundamento innitatur hæc insimulatio, prorsus me fugit, imo ad tale præjudicium amoliendum jam à limine dissertationis omnem navavi operam; Lectorem circa fontes vel Authores quos adire erat necesse præmonendo; *Eos* nempe *potissimum, qui de Sententia cui favent recentiores edidere tractatus, siquidem Theologos à suis antesignanis in pluribus differre, variisque opinionibus, quas illi tuebantur, valedixisse, experientia compertum sit.* Quæ ut Socinianis adplicem, (cum de his in specie loquatur *SIMPL.*) nonne eos Socino in pluribus valedixisse, notum est? Nonne etiam inter Socini discipulos circa plura capita fuere lites? Quapropter ne quicquam præter eorum men-

diffidere, ita secum reputare, Revelationem in ejusmodi casibus non pugnare cum ratione, sed cum rationis sive fallacis ratiocinationis qualicunque specie. Unde iterum concludo, recte hæc contra illos Mysteria fidei ad rationis trutinam examinantes statui, atque D. *COCHETUM* iterum falso de nostris Theologis quod Logomachias moveant judicasse: Ita nisi mihi inculcatum fuisset, ut brevis sim, etiam facilè ostendere possem, *HOORNBECKIUM*, *SPANHEMIUM*, aliosque, qui doctrinam Socinianorum extus & intus noverunt, etiamsi non contra *Cat. Racov.* tamen contra *Socinianos*, rectè asseruisse, textum Authenticum S. Scripturæ plurimis locis non esse corruptum; D. Vir enim ut monui nunquam distinguit inter Homines cum quibus ipsis Lis fuit; lubens etiam ostenderem in reliquis controversiis, ut supra feci, quas Author *Logomachiis* accenset, illum vel statum controversiæ vel sensum Adversariorum non percepisse; sed angustia spatii me hic subsistere jubet.

mentem ipsis adscriberem, Eorum placita in *CATECHESI RACOV.* quam suæ Ecclesiæ nomine publici juris fecere anno salutis 1680. potissimum quæsivi; Quod si aliter quidam Sociniani sentiant, quam illa Catechesis, hoc neutiquam mirabitur, qui hæc in illius prœmio legit. *Unum est adhuc, quod te monere volumus B. L. de hac Catechesis nostræ editione, eam non tam novam in publicum produci quam renovatam; Est eadem aliquo modo illa, quæ anno salutis 1609. edita, sed jam plurimis in locis aucta est & locupletata, quin & correcta & immutata à præcipuis Ecclesia nostræ luminibus JOH. CRELLIO, MART. RUARO &c. Non enim erubescendum putamus, si in quibusdam Ecclesia nostra proficiat; Non ubique clamandum credimus, sto in filo, hic pedem figo, hinc me dimoveri ne tantillum quidem patiar; stoicorum enim est, omnia mordicus deffendere.* In Socinianorum itaque causa neque *SOCINUS* ipse, neque *SMALCIUS*, neque *VOLKELIUS*, neque *WOLZOGENIUS*, neque *SCHLICTINGIUS*, neque *CRELLIUS*, neque alii sunt audiendi, nisi quatenus prædictæ catechesi consentiunt; *Ex hac* (inquiunt loco supra citato) *Catechesi, quam modo publici juris facimus, de nostro in Religione sensu judicari volumus.* His positis, has omnes Controversias cum Socinianis, quas in Logomachiarum classem adposui, revera in ea locum habere debere, ingenue fatebitur, qui veritati & paci studet. Talis confessio equidem à *SIMPLICIO* expectanda non est, qui potius multiplicandis Logomachiis quam vitandis operam dat. Quid enim aliud sunt lites, quas de vocibus *Principii, Reformatorum, Protestantium*, &c. excitavit, nisi meræ Logomachiæ? Verum iis nec finis nec modus unquam erit, dum illi qui ad contra sentientium placita eruenda sese accingunt, eo erunt ducti animo, ut nihil cum iis comune habere velint, sed potius longissimè quantum licet ab

iis

iis recedant; Talibus minima munſtra videntur, ex voce æquivoca opinionem adverſariis affingendi anſam arripiunt, & (ut uno verbo dicam) non ſecundum veritatem, quæ non quæritur, ſed ex affectibus & præjudiciis, quibus indulgetur, judicium fertur. Tunc craſſa undiquaque prelo committuntur volumina, quorum Authores in mutua odia ſæviunt, mutuis & omnigeneris convitiis ſeſe lacerant. Tractatus autem hac methodo conſcriptos *SIMPLICIO* familiares fuiſſe, omnia ſuadent.

§. XXVIII.

Sed finis coronat opus. Denique parag. 26. ejus criſis verſatur circa quinque miſcellaneas Theſes, quæ ſub finem diſſertationis meæ occurrunt, & in ſpecie circa ſecundam, quæ ſic habet. *Temere & immerito Reformati nomen ſibi vindicat, qui ſcriptum humanum, ut controverſiarum de Religione judicem ſummum habet; Hominem enim, ſeu viva voce ſeu ſcripto loquens, cæca fide audiatur, PAPAM eſſe perinde eſt.* Illius poſterior pars ænigma *SIMPLICIO* & aliis ejus ſociis eſt, *ut ſenſum ejus ne Oedipus quidem aſſequi poſſet;* Quandoquidem verborum quibus conſtat conſtructionem hanc eſſe clarum eſt: *Perinde enim eſt, hominem PAPAM eſſe, ſive audiatur cæca fide, loquens viva voce, ſeu loquens ſcripto.* Oedipi itaque, qui hunc nodum ſolvant, non longe lateque ſunt quærendi; neceſſe non eſt ut hic *SIMPLICIUS* ad illuſtrium virorum manes evocandos Pythoniſſam Endoream agat. Concurrite & adeſte ſolumodo Linguæ Latinæ Tyrones! (g.) In

(g.) Rectè hic D. A. monet, ad verba hæc explicanda *Tyronibus* opus eſſe. talis enim his verbis latini ſermonis ineſt elegantia, ut videatur, latinæ linguæ Tyronem hoc corollarium compoſuiſſe, adeoque ejusdem illius Tyronis explicatione opus habet; nondum tamen ita clare Tyro ille, quem D. Vir advocat, ejus vero perſonam ipſe agit. corruptum hunc locum explicavit, ca-

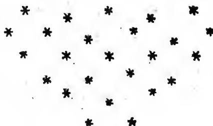
SIMPLICII & ejus Sociorum gratiam horum verborum ſenſum & ordinem explanate! ita ut rite judicare poſſint, num *tam inviſam* (referente *SIMPLICIO*) *quibusdam Formulam Conſenſus* ob oculos habuerim. Hæc ſunt ultima criſeos *SIMPLICII*, quæ mire cum præcedentibus quadrant.

§. XXIX.

Nunc æquo Lectori dijudicandum relinquo, num nimium præcipitanter à limine reſponſi *SIMPLICIUM VERINUM* illud Eccleſiæ fidelium egregium nomen in ſuis animadverſionibus ementitum fuiſſe dixerim; nequidem umbra *Simplicitatis* Chriſtianæ & *Veritatis* in toto ejus ſermone apparet; Ejus criſis nonniſi malitia & ignorantia ſpectabilem ſeſe reddit, utriusque in ea ſingulare edidit monumentum; ita ut alias omnes hujus generis exercitationes propterea vincat. Quapropter hic duo mirari Lectorem nequaquam dubito. 1. Quidem *Methodum*, qua ſuas animadverſiones concinnavit *SIMPLICIUS*, quæ ſane à ſæculi quo vivimus moribus abhorret, nec ab ullo hodie deſideratur. Beata enim prædicantur noſtra tempora, quod ſæculorum præcedentium Barbaries victa jaceat, *ringensque ſuas mordeat irata catenas*, ſed denuo ſolutis vinculis à *SIMPLICIO* in libertatem vindicatur; Quicquid ſit de hac Methodo ἀντιδιαλιθεμενους aggrediendi, *SIMPLICIO* propriam eſſe & in poſterum fore exiſtimandum eſt; Ita ut quod olim *TULLIUS* de ævi ſui vitiis graſſantibus, *Vitia* nem-

ſtigavit & in ordinem redegit, ut Latinæ conſuetudini traditus dici poſſit, & idem Tyro, qui in gratiam *SIMPLICII* VERINI locum hunc explicavit, negare non audet, ſub *homine illo PAPA* latere *FORMULAM CONSENSUS*, & eo minus mihi dubium eſt, Virum Doctum naturale contra eam concepiſſe odium, quia ſilentio præterivit animadverſionem meam, quod inter Orthodoxos etiam numeret *Univerſaliſtas*.

nempe *esse Temporis non Hominis*, nunc dici non possit, quin potius, *vitium esse Hominis, non Temporis*, quisque percipit. 2. Ideo & aliud mirum Lectori videbitur, quod fill. tali crisi responsum fecerim, verum ad id multa me moverunt; Cum Clarissimus Editor *Tempe Helv.* huicce in sua collectione spatium aliquod concesserit, id mihi argumento manifesto est, plures ea reputasse quæ mihi imputat *SIMPLICIUS*; Præterea quamplurimi sunt Lectores meam dissertationem præ manibus non habentes, quos inermes præcipitanter de ea judicium laturos ex suis animadversionibus, uti ipse existimavit adversarius meus. Quod si rursus *SIMPL.* animum hunc, superbia ferocientem, furoreque insanientem, quem nuper exhibuit, prodere vellet, solus in arenam descendat, silebo. Vale igitur B. L. stylo nostro indulge, de rebus non de vocibus judica. *Multi enim hodie Latine, pauci Romane loquuntur.*

VI.
JOH. RODOLPHI CRAMERI,
Theologi Tigur. Celeberrimi, VITÆ FATORUMQUE Brevis Narratio. *

Quod ad vitam, fata atque virtutes *Clarissimi Antecessoris* attinet, missis rhetoricationibus & undequaque quæsitis elogiis, ex prolixiore βιογραφίᾳ ab ipso pie defuncto olim consignata, ea quæ ad institutum nostrum pertinent, in summam contraham, atque servato temporis ordine, quantum quæque mihi nosse datum est, narrabo.

Natus est autem *JOH. RODOLPHUS CRAMERUS*, nunc pie defunctus, Anno 1678. die 14. Februarii, *Elcoviæ*, Patre Viro admodum Reverendo *Joh. Jacobo CRAMERO*, Classis Elcoviensis *Camerario*, matre vero *Dorothea HULDRICA*. Jactis apud Parentem Linguæ Latinæ & Græcæ fundamentis, 1691. Tigurum missus, hospitio & mensa usus Avunculi, Viri *Pl. Reverendi Joh. Jacobi HULDRICI, Canonici & ad ædem Sp. S. Pastoris*. Adjutus autem est *Cramerus* noster juvenis in studiis suis promovendis a fratre suo *JACOBO*, *Viro postea Clarissimo*, sed præmatura morte rebus humanis exemto.

Con-

* Excerpta hæc est ex Clar. Successoris *Joh. Jacobi ZIMMERMANNI* Oratione Inaugurali, pag. 26. sqq. Catalogum autem Scriptorum a Cel. *CRAMERO* in lucem editorum videre licet Temp. Helv. T. II, p. 151-155. add. infra p. 160.

Consilio optimorum Parentum & Amicorum Medicinæ vacare debuerat Studiis Noster; at postquam inopina morte Parens 1693. decessisset, filius, fratri obtemperaturus, totum sese sanctioribus disciplinis tradiderat, atque in iis singulari studio atque animi contentione ita profecerat, itaque sese Reverendis Præsidibus probaverat, ut Anno 1699. in numerum V. D. Ministrorum fuerit receptus. Eodem vero anno cum fratre doctissimo, ad docendam Theologiam *Herbornam* vocato, ad nobile hoc optimarum artium ac disciplinarum Emporium commigravit. Hic per biennium substitit, ab ore fratris pendens, singulari cum fructu illius institutione publica & privata usus est, auditis etiam Cl. Viris, *Hildebrando*, *Florino*, *Kirchmeyero*, *Dukero* & *Schrammio.* Non leviter autem Nostrum turbaverat peracerba mors fratris optimi atque doctissimi, febri hectica in ipso ætatis flore consumti, Tigurique Anno 1702. demortui.

Ipse interea, ut cursum studiorum absolveret, atque fratris olim datis monitis obtemperaret, majoresque in Antiquitatibus Hebraicis progressus faceret, relicta *Herborna* Nassoviorum, totius Belgii splendidissimam lucem, *Lugdunum Batavorum* contendit, atque ibi familiariter usus est Cl. Viris, *Triglandio*, *Markio*, *Witsio*, optime Nostro ob singularem diligentiam, fratrisque eruditionem & commendationem, cupientibus. *TRIGLANDIUS* inprimis fratris precibus motus effecerat, ut ædibus & institutione Cl. *SURENHUSII*, *Prof. L. Hebraicæ Amstelodamensis* uti posset, adhibito etiam ad hæc studia prosequenda *Rabbino*, *Isaaco Polono*, quocum aliquot tractatus Talmudis, adhibitis etiam Commentariis Gemaricis, evolverat. Salutaverat noster Amstelodami frequen-

ter doctissimos Viros, *Stresonem*, *van Leuwen*, *Alphenium*, *Limborchium*, & *Meibomium*.

Postquam autem *Amplissimorum* Gymnasii nostri *Procerum* Benevolentia *CRAMERUS* noster ad prosequenda studia Philologica eximium nactus fuerat stipendium, hortatus eum est Frater, tunc temporis adhuc in vivis, ut de specimine Hebraico edendo, atque *Amplissimo Magistratui* nostro ad gratam mentem testandam inscribendo, serio cogitaret. Cujus voluntati obsecundaturus noster, adhibitis in consilium Professoribus Lugdunensibus, ad vertendas *Constitutiones de Primitivis* seu *Hilcoth Biccurim*, notisque Philologicis illustrandas, animum adjecerat. Quem laborem per modum septem disputationum sub præsidio Cl. Virorum, *Triglandii*, *Markii*, & *Witsii*, additis ad singulas disputationes ἐπιμέτροις ex variis disciplinis depromtis, sumtibus *Academiæ Lugduno-Batavæ* edi curavit.

Postquam autem doctissimus Frater, ut dixeramus, præcoci nimium fato abreptus fuerat, *Amplissimi* & *Venerandi* Scholæ nostræ *Proceres* absentem nostrum *CRAMERUM* in locum defuncti fratris substituerunt, demandata illi Linguæ Hebraicæ Professoris in Collegio Inferiori, quod Humanitatis vocant, provincia.

Audito hoc læto nuncio *Noster* sine mora circa Junium Anno 1702. itineri sese accinxit, salutatisque, qui in itinere occurrebant, Viris Celeberrimis, insigni Eruditionis copia locupletatus, salvus & incolumis ad suos fuit in patriam delatus. Redux, oblato *Magnificentissimis Patriæ Patribus* libro in Belgio, ut dixeramus, elaborato, d. 18. Septembris novum munus auspicatus est Oratione inaugurali, habita de *Philologis a Reformatione in Schola Tigurina Claris*.

An-

Anno 1703. thori sociam sibi adjunxerat lectissimam fæminam, *Dorotheam WERTHMULLER*, ex quo conjugio illi aliquot liberi nati, quorum pars mature decessit; relictis duntaxat in vivis filia, nupta Viro *Reverendo*, *J. Georgio HIRZELIO*, *Diacono ad ædem Sp. Sancti Vigilantissimo*, filioque *Joanne Jacobo*, numero V. D. Ministrorum ante annum adscripto, Viro Juvene modestissimo, & ad paternam gloriam citis passibus grassante.

Anno 1705. post discessum Cl. *Suizeri*, Professoris Theologiæ Heidelbergensis, facta, ut fieri solet, stationum mutatione, demandata fuit *CRAMERO* nostro Historiæ Sacræ & Profanæ docendi provincia, cui dignitati mox, ita volentibus *Utriusque Ordinis Amplissimis Præsidibus*, aliud officium adjunxerant, nimirum ut esset *Illustri Senatus Ecclesiastici Collegio ab Actis*, quo officio difficillimis temporibus per 13. annos singulari cum industria defunctus est.

Anno sequente 1706. Professionem Linguæ Hebraicæ in Collegio Carolino ornare incepit, substituto in ejus locum *H. HIRZELIO, Patre, Linguæ nunc Græcæ Professore Celeberrimo*, *Canonico dignissimo*, & *hoc quidem tempore*, *Rectore Scholæ nostræ Magnifico*. Hoc ipso autem anno ad emendandam & perficiendam *H. Altingii* Historiam Ecclesiasticam animum adjecit, quam etiam, ut & Cl. *Suizeri* Chronologiam ad suam usque ætatem magna cum industria perduxit.

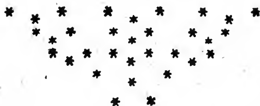
Postquam autem per aliquot annos singulari cum diligentia, nec minore cum successu, demandatis sibi officiis vacasset, variisque Collegiis privatis & publicis non solum optimarum Literarum studiosos sibi devinxisset, sed inprimis *Amplissimis Præsidibus* sese commendasset, anno labentis Seculi 17. in Collegium *Reverendorum Canonicorum* fuit receptus, præstitaque

que fideliter opera Venerando *Joh. Jac. Lavatero*, *Patri*, *Theologiæ Professori* Præstantissimo, sed animo & corpore tum temporis languenti, An. 1725. tandem post Clarissimi hujus Viri obitum creatus est *Veteris*, ut vocant, Testamenti Professor, cui dignitati Anno 1731. post obitum Cl. *Holzhalbii*, gravissimum *Venerandi Canonicorum Capituli Decani* munus adjectum, & denique mortuo Cl. *Hottingero*, Eidem An. 1735. in Professione *Theologica Novi Testamenti* successit.

At hi ipsi concatenati labores & honores, hæc ipsa munera atque onera, ut est cum rebus humanis comparatum, non parum animi, potissimum vero corporis, cujus fulturis animus sustinetur, vires attenuarunt atque fregerunt. Duo ferme anni sunt, cum externa corporis specie vigorem referente fortis tamen & lætus & alacer esse desineret; ex quo facile erat ad conjiciendum, intus latere, quod mortalitatem celeraret. Haud multo post manifestis indiciis proditum est, præstantissimum Virum non bona uti valetudine, & malo corporis habitu omnia alimenta corrumpi. Ipse sæpenumero, inter familiares, valetudinis adversa ita querebatur, ut quisque intelligeret, eum quotidie mori, nec pigre & meticulose, sed confirmato animo ultimis appropinquare. Testis etiam præter hæc *Meditatio Theologica* in egregia *Pauli II. ad Corinth. V: 1.* verba, ab Auctore in ipso languore conscripta & a nobis edita, cui aliæ insuper ejusdem argumenti erant, si per fata licuisset, addendæ. Sperabant equidem Boni omnes futurum, ut hac illacve medicina languentis vires refoverentur; at aliter Sapientissimo omnium rerum Moderatori visum. Posteaquam enim pauculos dies cum invalescente difficultate spirandi, quæ hydropem pectoralem prænuntiabat, colluctatus esset, pridie Eidus Julias placide, nil tale, qui ægroto adstiterant, opinan-

opinantibus, ſupremum peregrinationis diem explevit, vix dum LX. ætatis annum ingreſſus. *Fuit, Fuit* ergo *CRAMERUS* noſter, longiore via, ſi quisquam alius, digniſſimus; vocatus a ſummo totius Orbis Rectore ex tenebris ad ſplendiſſimam lucem, ad ærumnarum curarumque concatenatorumque laborum requiem, & cœlicolarum choris miſtus, delicias a Jeſu partas cœpit prælibare.

De virtutibus ipſius & eruditione ut prolixe diſſeram, neceſſe non eſt. Cum enim Vos omnes teſtes habeam, quanta cum diligentia, cura atque ſollicitudine, ſpartam utramque exornarit; quos labores & moleſtias devoraverit; quot egregios libros ſcripſerit; quanta eruditione, pietate, gravitate atque humanitate eluxerit; quam bene de Eccleſia noſtra & Gymnaſio noſtro meritus fuerit; pluribus dicere nil attinet. Deo potius O. M. æternas dicamus grates, quod *CRAMERUM* Scholæ noſtræ bono per plures annos conceſſerit, Eumque rogemus, ut tales ſemper nobis concedat Doctores, qui eruditione, pietate, morum gravitate cæterisque Bonorum Virorum virtutibus ornati, nobilitatique ſint.

VII.

VII.

Nova Litteraria.

CUm jam ex aliquo tempore Celeberrimæ Academiæ Helveticæ ex obitu Clarissimorum Virorum, ut in novis literariis Sectionis VIII. significavimus, tristes starent & attonitæ, accessit novus dolor ex morte Viri Admodum Venerandi atque Celeberrimi, *Joh. Rodolphi CRAMERI*, S. S. Theologiæ in Academia Tigurina Prof. Primarii, atque Collegii Canonicorum Decani meritissimi, qui prid. Eid. Julii placidæ peregrinationis suæ diem explevit, postquam per aliquod tempus adversæ valetudinis assultibus fuisset conflictatus. Petiit autem tanti Viri memoria, ut ejus vitæ fatorumque prolixiorem nonnihil jamjam exhibuerimus descriptionem. Successor ipsi designatus in Cathedra Theologica Vir Pl. Reverendus atque Celeberrimus, *Joh. Jacobus ZIMMERMANNUS*, plurimis jam editis in orbem literatum ingenii & eruditionis haud vulgaris monumentis celebris, Histor. Eccles. & Jur. Nat. hactenus Prof. cui in Historia Ecclesiastica ab Amplissimis Academiæ Tigur. Proceribus successor datus Cl. *Joh. Henr. HIRZELIUS*, *Fil.* V. D. M. & Eloquentiæ Professor. Ad vacuam vero sedem, quæ docendo Jur. Nat. destinata est, vocatus Vir Rev. & Doctiss. *Joh. Jacobus WYSS.*

Novi

Novi etiam in Academia Basileensi beate defunctis successores dati; atque exinde Antistitis dignitas collata Viro Pl. Venerando atque Doctissimo *Joh. Rodolpho MERIAN*, Pastori in Templo S. Elisabethæ dicato meritissimo. Ad Professionem V. Testamenti suis vocatus meritis Vir inclytus *Ludovicus FRET*, S. S. Theol. Doct. Ling. O. O. & Histor. Prof. cui tandem surrogatus in Professione Historiarum Vir Rev. & Clarissimus *Jacobus Christophorus BECKIUS*, V. D. M.

Libri vel Dissertationes prodiere.

1. Specimen Historico-Politicum de institutis militaribus Helvetiorum, quod Præside *Joh. Rod. ISELIO* defendit *Joh. Petrus STUKELBERGER*. Basileæ 1737. 4. plag. 4.
2. Dissertatio Juridico-Politica de Jure Legatorum Liberæ Reipubl. Helvetiorum, quam præside *Joh. Rodolpho ISELIO*, defendit *Emanuel FALKNER*, V. D. M. Auctor & Resp. Basil. 1737. 4to plag. 4.
3. Dissertatio Philosophica, de Judiciis Temerariis. quam Præside *Petro RYHENERO*, Log. Prof. Ord. defendit *Petr. RAILLARD*. Basil. 1737. 4to plag. 4.
4. Thesium Philosophicarum Collectio 2. quam Præside *Joh. Balth. BURKHARDO*, Rhet. Prof. defendit *Joseph. BURCKHARD*. Basil. 4to plag. 3. 1737.

5. Dissertatio Philosophico-Politica, quam sub præsidio *Joh. Georgii* *ALTMANNI*, defendit Auctor *Joh. Jac.* *WOLFIUS*, V. D. M, Bernæ 4to plag. 9. 1737.

6. *Joh. Georgii* *ALTMANNI*, Dissertatio Philologico-Exegetica de actis Apost. Pauli apud Ephesios, secunda, quam defendit Frid. Huldricus. Bernæ 4to plag. 4. 1737.

7. Examen de L'Essay sur l'homme de Mr. *POPE*, par Mr. *DE CROUSAZ*, 8vo Lausanne. Chez Bousquet. plag. 10. 1737. Exhibet hic liber refutationem Philosophiæ Leibnitzianæ, quam an viderit Poëta celeberr. Pope, valde mihi est incertum.

8. *Joh. Rod.* *CRAMERI*, Theologi dum viveret in Tigurinis Clarissimi, Meditatio Sacra in verba S. Pauli, quæ 2. ad Corinth. V: 1. Beatitudinem in Domino morientium veram ac certam demonstrat. Eam una cum annexis Thesibus Theologicis publice defendebat *Joh. Jac. Zimmermannus*, S. Theol. Prof. & Candidati seqq. Balth. Wolfius, Georg. Oerius, Casp. Osvvaldus, Casp. Müllerus, Joh. Jac. Tschudi, Glar. Tiguri 1737. 4to pl. $5\frac{1}{2}$.

9. Die Lieblichkeit der Wohnungen Gottes, vorgestellet in unterschiedentlichen Predigten, über den 84. Psalm, zusamt zwey Predigten, bey Anlaas der ledig- und wider besezt-gewordenen Oberst-Pfarr-Stell, über den 95. Psalm, gehalten von **Johann Baptist Ott**, Archidiacon und der Stifft zum Grossen Münster, Zürich bey Joh. Heinrich Bürckli 1737. 8. 10. Bogen.

10. Grund-

10. Grundliche und Schrifftmäßige Abhandlung des VIII. XI. und XII. Capitels der Epistel St. Pauli an die Römer, wie selbige in offentlichen Predigten vorgetragen, und nun auf Begehren dem Druck übergeben worden, von **Johann Heinrich Frieß**, Pfarrer der Kirch bey St. Peter, Zürich, bey Johann Heinrich Bürckli, 1737. 4. 5. Alphabet.

11. *Joh. Jac.* *REUTLINGERI* Grammatica Germanico-Latina *major*. Oder grundliche Anweisung die Art der Latein. Sprach aus und nach der Teutschen glücklich zubegreiffen, und selbige auf eine anständige Weise zugebrauchen; also abgefasset, daß das meiste in Teutschen Haupt-Reglen, Anmerckungen und Exceptionen auf das deutlichste und einfältigste vorgetragen; Fehrnere Notæ samt der Prosodie in Lateinischer Sprach beygefügt, und alles mit vilen und klaren Exemplen aus den Authoribus Classicis erläutert und bekräfftiget wird; samt dienlichem Register: Für die Schul zu Zürich ausgefertiget, Jussu & Auctoritate Superiorum. Zürich, bey Heidegger und Comp. 1737. 8vo 2. Alph.

12. *Davidis* *LAVATERI*, Philos. Prof. Ord. Theologiæ Naturalis *Pars Secunda*, sistens brevem delineationem Attributorum Divinorum. Respp. Balthasare Wolfio, Georg. Oerio, Henr. Hottingero, Casp. Osvvaldo, Dav. Schmuzio, Jac. Schmidlino, Abrah. Rordorfio, & Jac. Tschudi, Glaronensi, Tig. 1737. 4to pl. 3½.

13. Des Freyherrn von Canitz Satyrische und sämtliche übrige Gedicht nach Herrn Königs Lesarten / auch mit desselben abgekürzten Historischen Erklärungen; samt einer Vorrede von der Dicht-Art des Verfassers, und den Quellen des Vergnügens, das aus seinen Gedichten fliesset. Zürich, in Verlag Hans Ulrich Däntzlers, 1737. 8vo 9. Bogen.

14. Jacob Lauffers, Profess. Eloq. & Histor. genaue und umständliche Beschreibung Helvetischer Geschichte, aus den bewährtesten Verfassern der alten und neuen Historien und darzu dienenden Urkunden zusamen getragen, Zwölffter Theil / von 1600. bis zum Friede mit Savoyen. 1615. Zürich, verlegts Conrad Orell und Comp. 1737. 8vo ein Alphabet.

15. *Joh. Jacobi ZIMMERMANNI*, S. Theologiæ Profess. Oratio de præcipuis Virtutibus, quibus S. Theologiæ Professorem ornatum esse oportet; dicta a. d. 10. Sept. 1737. quum Professionis Theologicæ Munus in Athenæo Patrio solemniter auspicaretur. Accessit brevis Vitæ Fatorumque *Joh. Rodolphi CRAMERI*, Antecessoris Clarissimi, Narratio. Tiguri, ex Officina Heideggeriana, 4to plag. 5.

16. *Ejusdem* Disquisitionis Historicæ Theologiæ de Visionibus, quæ primis quatuor post Christi & Apostolorum excessum Seculis, Christianis quibusdam contigisse dicuntur; *Pars prior.* Respondente Joh. Casp. Pfenningero, V. D. M. Assumente

mente Joh. Henr. Gosſvveilero, S. Theol. Stud. poſtridie Synodi Autumnalis. Tiguri, ex Officina Geſsneriana, 1737. 4to pagg. 59.

****

INDEX
Sectionis Nonae.

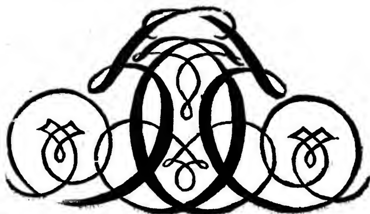
TEMPE HELVETICA,

Dissertationes atque Observationes

THEOLOGICAS, PHILOLOGICAS, CRITICAS, HISTORICAS, EXHIBENS.

Tomi Tertii

Sectio Secunda.

TIGURI,

EX OFFICINA HEIDEGGERIANA.

M DCC XXXVIII.

VIRO

Spectatissimo, Nobilissimo,

Honoratissimo,

MARCO MORLOT,

Illustrissimæ Reipublicæ Bernensis

Senatori Ordinario.

Collegii Spectatissimi, quod Mercaturæ & Nundinationi præest, Præsidi Meritissimo.

Academiæ Bernensis

Atque

Lausannensis

Curatori Benevolentissimo.

Literarum atque Literatorum

Mæcenati Optimo.

Hanc Sectionem Tomi Tertii

Secundam

MISCELLANEORUM

Theologico - Philologico - Criticorum

Eo quo par est cultu

Offert & consecrat

J. GEORGIUS ALTMANNUS.

I.

MARCI MORLOTI *
DISPUTATIO THEOLOGICA
DE
IDOLOLATRIA
GENTILI.

Argumentum.

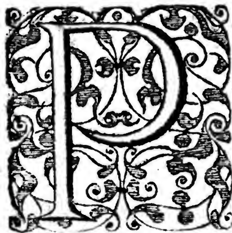
§. I. Necessitas indagandi Veterum Idololatriam ad plurima loca S. Scripturæ exponitur. §. II. Origo Idololatriæ ad posteros Chami refertur. §. III. Ab his

* Scripserat hanc Dissertationem Vir Nobilissimus atque Spectatissimus, cui propter insignia in Rempublicam & orbem literatum merita hanc Sectionem Sacram fecimus, anno 1688. cum in Belgio sub ductu Celeberrimorum Virorum, præsertim autem *Herm. Witsii*, animum suum elegantissimarum literarum cognitione imbueret. Cum autem in paucissimis pagellis omnia ea Vir Amplissimus exhibuerit, quæ alii in magnis voluminibus vix tradere potuerunt, eruditam hanc Dissertationem, cum in paucorum hodie sit manibus, hoc loco merito recudendam esse existimavimus. J. G. Altm.

his deſcendit Idololatria ad Chaldæos, Ægyptios & Arabes, illaque à Phœnicibus, commercium ubique exercentibus, in varia loca fuit deportata. §. IV. Initia Idololatriæ fuerunt rudiora, nec ſtatim ad illum devenit cultus & ſuperſtitionis gradum. Solem primos idololatras adoraſſe probatur. §. V. Ritus antiquiſſimorum idololatriæ exponuntur. Primus uſus fuit templorum & altarium. §. VI. Mox lucorum. §. VII. Sequebatur adoratio & inter numina Heroum relatio. §. VIII. Plurima ex hiſtoria ſacra in cultum gentilem translata fuiſſe, demonſtratur. §.IX. Quænam fuerit idololatria in colendis Baalim. §. X. Devenit tandem idololatria ad ipſa animalia, quod probatur, & productis exemplis aſſeritur & explanatur. §. XI. Quomodo Deos ſuos paulatim etiam in forma animalium, hircorum præſertim, coluerint, exhibetur. §. XII. Ægyptiorum idololatria latius exponitur. §. XIII. De cultu Apidis & vituli aurei diſſeritur.

---

§. I.

Ythagorȩorum illud, μὴ ἐιναι πρὸς πάντας πάντα ῥητὰ, temere infregiſſe cenſebantur, quotquot curioſe nimis de Diis, ea quæ celanda eſſent, effutierunt. Hinc in Homerum ac Heſiodum tetricam hanc ſententiam ferre Pythagoras, referente divo Hieronymo, non dubitavit, ſe vidiſſe Heſiodi animam, columnæ æreæ adſtrictam, & Homeri, ex arbore ſuſpenſam, propter ea quæ de Diis dixerant. Ægyptii pervetuſti illi mythologi, eâ ſanè prudentiæ famâ apud cæteras gentes inclaruere, quod myſteria ſua miris ambagibus involvere noſſent, ne ſcil. incautum vulgus profanis ſuis oculis ea temeraret.

raret. Hinc Plutarchus, in libello de Iſide & Oſiride, ubique Sphinges ante templorum limina collocatas aſſerit, myſticis ſcilicet animantibus myſtica ſua ſacra indigitantes. Nimis curioſum, ac beatis noſtris temporibus parum conveniens, etiamnum forſitan quis clamabit, de antiquis Gentilium Deaſtris diſſerere, potiùs ſepeliendis quàm in medium protrahendis. Cui adſtipularer, niſi reclamarent ſacræ pagellæ, quæ quidem veterem εἰδωλοποιΐαν, non ita ſiccô prætereunt pede, quin nonnunquam idolorum interſerant nomina, ac idololatricos perſtringant ritus. Hinc vox cantantium Exod. 32: 18. item com. 6. *ſedit populus ut manducaret ac biberet & ſurrexerunt ut luderent.* Ritus verò hos in Ægypto in honorem Apidis Memphitici, vel Mnevis Heliopolitani, uſitatos fuiſſe, cuivis vel leviter in antiquitatibus exercitato notum eſt. Hinc etiam nomina Baal, Baal-Peor, Baal-Berit, Teraphim, & alia ſatis frequentata in ſacro codice; niſi itaque vel otioſi, vel negligentes, ſcripturarum lectores velimus eſſe, omnino noſtrum eſt ſcire, quid per nomina hæc Spiritus Sanctus intelligat. Hac ergo de materia in præſentiarum agere decretum eſt, in quantum & tenue ingenium, & anguſtæ permittunt pagellæ.

§. II.

Diaboli fœtus idololatria, diluvii undis non ita potuit extingui, quin mox renaſceretur, ac renatus majora quam antea acciperet incrementa; non uno tamen partu eſt in lucem editus, nec unam tantum habuit matrem. Indubium eſt, Ægyptios, è Chami poſteris ortos, albo ipſius progenitorum jure merito inſcribi poſſe: id tradunt fere quotquot ſunt Authores profani. Sic Herodotus de Ægyptiis in Euterpe, βωμὰς καὶ ἀγάλματα καὶ νηὰς, θεοῖσι ἀπονεμαι σφέα πρώτὰς, καὶ ζῶα ἐν λιθοῖσι ἐνγλύψαι. h. e. *Altaria, & imagines, & delubra, primos (Ægyptios ſcil.) Diis tribuiſſe, nec non primos*

mos animantia lapidibus insculpsisse. Sic Diodorus Siculus Biblioth: Hist. Lib. I. ἐπεὶ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον θεῶν τε γενέσεις ὑπάρξαι μυθολογοῦνται; *Siquidem in Ægypto Deos natos esse fabulantur.* Lucianus itidem de Deâ Syriâ, πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, &c. *Primi hominum quos scimus Ægyptii, dicuntur Deorum percepisse scientiam, templa statuisse & lucos.* His non postponendi sunt Zabii, vel Zabæi, vetustissimi illi idololatræ, de quibus multa habet Maimonides More Nevoch. Part. I. Cap. 29. *Notum est, Abrahamum patrem nostrum educatum esse in fide Zabiorum, qui statuerunt, nullum esse Deum, præter stellas: dicunt stellas esse divinas, & solem esse Deum magnum, ita quoque dicunt, reliquos quinque planetas esse Deos, sed duo luminaria majores,* &c. Per Zabios autem qui populi intelligendi sint, non facile dici potest; verosimile est Orientaliores populos, quales fuere Chaldæi, Assyrii, Arabes, hoc generali vocabulo indigitari; cum certum sit, has gentes jam ab antiquo idololatriæ deditas ac immersas fuisse. †

§. III.

Sicut Chaldæi, Ægyptii, Arabes, idololatriæ sunt Authores, sic Phœnices illius dispensatores, quique eam longe lateque per terrarum orbem propagarunt.

† Quinam sint Zabii, vetus & difficilis est, ut recte omnino animadvertit Vir Amplissimus, apud eruditos quæstio; hinc etiam Viri Celeberrimi in diversas abiverunt de Zabiis sententias; hanc difficultatem agnoscit *Spencerus in Præfatione Lib. 2. de Legib. Judæor.* Frequens equidem Zabiorum mentio apud Scriptores Arabes, altum autem apud Græcos & Romanos silentium. Quinam autem per Zabios sint intelligendi, omnium optime nobis exposuisse videtur *Hottingerus Hist. Orient. Lib. I. Cap. 8. p. 170.* quem etiam sequitur ipse *Spencerus* l. c. hoc solo discrimine, quod hic putet, limites Zabiorum latius esse extendendos, quam putavit Hottingerus; verba Spenceri hæc

runt. Phœnicum gens etsi non sit obscura, nomen tamen incertæ ac obscuræ originis esse, jam dudum a Viris Doctis observatum est. An autem sic dicti fuerint, quasi בני ענק, eo quod inter Cananæos Anakeorum familia omnes alias & corporis mole, & virtutis splendore superarit, quod eruditissimo Bocharto placet, in suo Canaan Cap. 1. sive Phœnices quasi rufi, φοίνιξ enim & purpuram & rufum significat, adeo ut φοίνιξ idem sit quod ἐρυθρὸς, ac respondeat Hebræo אדום. Sic autem vocati fuerint Tyrii, eo quod e mari rubro, ita ab Idumæis illud occupantibus dicto, primum solverint, quod *Gerardo Vossio, libro de idololatria gentili 1. Cap. 54.* arridet: sive tandem Phœnices, quasi בני נסים, eo quod profligati Cananitæ ab Israëlitis, fuga salutem quærere coacti fuerint, hinc eorum posteri, qui se in munita loca, qualia fuere Tyrus & Zidon, ut bona sua tueri possint, receperunt, filii fugientium vocati fuerint: quæ non minus ingeniosa Etymologia nuper a Clarissimo Vitringa, Professore Franequerano, data est; hic nec nostrum est determinare, nec disquirendi locus. Nobis sufficit, extra omnem dubitationis aleam esse, Phœnices mortalium primos mari potitos, rei nau-

 ticæ

sunt. *Hottingerus aliique, Zabios illos eosdem fuisse cum Sabiis & Sabæis, sentiunt, quia eorum nomen haud multum abludit à Zabiorum nomine. Ego ipse nomine illo, sensu latiori sumto Veteres Idololatras omnes, Chaldæos, Arabes, Sabæos, hoc nomine intelligendos esse opinor.* Sub finem autem Cap. 1. Lib. 2. concludit Spencerus, quod per Zabios intelligendi sint Orientis populi plurimi, & quod nomen Zabiorum fuerit commune pluribus, quia tam late fuerit assumtum, ut nomen Chaldæorum, vel Ægyptiorum, quo titulo gaudebant omnes artis magicæ asseclæ. Prolixe autem de Zabiis dicere, esset actum agere post *Spencerum Lib. 2. Cap. 1. &c.* J. G. Altm.

ticæ operam dediſſe, ac colonias undique terrarum emiſiſſe, hinc una cum ritibus Orientalibus, cultum idololatricum, in ipſo Orientis ſinu ortum, in regionibus occidentalioribus propagaſſe. Περσέων μὲν οἱ λόγιοι Φοίνικάς φασι γενέσθαι τῆς διαφορῆς αἰτίους, &c. *Perſarum ſapientes dicunt, diſſenſionum Authores extitiſſe Phœnices, qui a mari, quod rubrum vocatur, in hoc noſtrum proficiſcentes, continuo navigationibus incubuerunt;* inquit Herodot. Lib. 1. ab init. Pompon. Mela Cap. 12. Lib. 1. *Phœnices* vocat *Solers hominum genus, literas & literarum operas, aliasque artes, maria navibus adire, claſſe confligere, imperitare gentibus, regnum prœliumque commentos.* Hinc Græci, ac penè omnes populi occidentaliores, Phœnicum ope, orientalium literas, artes, ſacra, etſi nonnihil interpolata, & quicquid ingenii humani ſapit acumen, acceperunt. Cadmum Phœnicem fuiſſe, ac ex Cadmonæis, de quibus Moſes Gen. 15:19. clariſſimè probat Celeberrimus Bochartus in ſuo Phaleg. Cap. 19. illum verò cum Phœnicibus, doctrinas ac literas non antea uſitatas Græcos docuiſſe, dicit Herodot. in ſua Terpſich οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, ἐσήγαγον διδασκάλια, καὶ δὴ καὶ γράμματα οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησι ὡς ἐμοὶ δοκέει. h. e. *Phœnices illi, qui cum Cadmo venerunt, introduxerunt doctrinas, ac literas, quæ ut mihi videtur, non antea Græcis in uſu fuerunt.* Sed ne nimis à ſcopo abripiamur, hæc prælibaſſe ſufficit.

§. IV.

Ac porro notandum, idololatriæ initia fuiſſe admodum rudia: nec enim mortales tantam & vix numerabilem primitus Deorum turbam cultu religiosô proſequuti, qualem proceſſu temporis Hierophantæ, ac Diaboli ſatellites, humano generi obtruſerunt. Magnificentia ac ſplendor templorum aurô & argentô micantium, nimis etiam mores excultos ac politius redolet ingenium, quam ut primis ac ſimplicibus

poſt

post diluvium sæculis adscribi possit; simplici nimirum ætati competit simplex cultus divinus. Hinc divinitatem primi mortales sensu ac usu metientes, eos haud dubie primum in Deorum numerum receperunt, quos optime de se meritos, ac quorum ope non parum commodi ac boni ad se provenire experiebantur. Sic Soli, magno lucis dispensatori, gratissimam lucem ac diei vicissitudinem deberi, quotidianâ edocti experientiâ, omnium primo honorem divinum haud dubie exhibuerunt, cui mox lunam ac cætera corpora cœlestia, tanquam Θεὺς βυλαίυς, *Deos Consiliarios*, (ut Seldenus de Cultus Extr. prim.) sive inferioris ordinis, adjunxere. Cum omnium penè gentium animis infixum esset, eorum suavi influxû lætas fieri segetes, agros fœcundari, arbores progerminare, ac vineta uberes proferre fructus. Sanè hæc ipsa ratio est, cur cultui solis ac lunæ (quam מלכת השמים vocat Jeremias) Israëlitæ adeo mordicus adhæserint, quam optimè observat Pater R. David Kimchi, quem citat filius ad Caput 2. Hoseæ, in hæc verba, אחרו מאהבי: ואא״ל פי׳: אחרי השמש הירח והכוכבים שהיו עובדים להם וכזונתם היתה כי הם נותנים מזונם ספוקם וכול *h. e. pater meus p. m. explicat, post solem, lunam ac stellas quas coluerunt, existimantes, sibi ab iis suppeditari cibum ac necessaria sua.* Adeò ut probabile sit, solem ac cætera corpora cœlestia, prima cultûs idololatrici objecta fuisse; quod & ipse magnus Rambam notat, etsi malè Henosum inter idololatras ponat, delusus scil. sinistrâ interpretatione verborum Genes. 4. אז הוחל לקרא בשם יהוה. Verba ejus sunt in Libr. de Idol. Gent. אמרו האל ברא כוכבים אלו והגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים משמשים לפניו ראוים הם לשבחם ולחלוק להם כבוד וכו׳: h. e. *dixerunt, siquidem Deus creavit luminaria illa ac sphæras ad regendum mundum, & posuit illa in altum, & tribuit illis honorem, & ipsius*

ipsius sunt ministri ministrantes coram ipso, conveniens est ut illa laudemus, & honorem iis tribuamus, &c. Hoc & Diodori Siculi calculo comprobatum est, cujus in libro I. Bibl. Historiarum hæc sunt verba. Τὰς δ' ἂν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους, τὸ παλαιον γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων Φύσιν καταπλαγέντας, καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀιδίους τὲ καὶ πρώτους, τὸν τὲ ἥλιον, καὶ τὴν σεληνην. h. e. *vetustissimi in Ægypto mortales mundum supra se spectantes ac omnium rerum naturam demiratos, putasse duos esse æternos ac primos Deos, solem scil. & lunam.* Hinc Deus rigido admodum præceptô hæc idololatriæ objecta, in qua præ aliis malè sanum ingenium humanum maximè pronum esse videtur, profligata voluit. Deut. 4: 19. *ne fortè tollas oculos in cœlum, & videns solem, lunam, ac stellas, cum omni exercitu Cælorum, impellaris,* והשתחויתה *ac incurves te coram illis, ac colas ea.* Ad quem locum R. Aben Ezra notat: השמש והירח שחם המארים הגדלים: *Sol & luna, quia maxima sunt luminaria h. e. quæ maximè in sensus incurrunt, ac ad quorum cultum homo proclivis* est. Paulò post addit, ne impellaris כי יש לכול עם ועם כוכב ידוע וכן יש מזל לכול עיר ועיר. *Quoniam una quæque gens colit peculiare suum astrum, una quæque urbs peculiarem planetam:* quod verum esse fatebitur quivis, cui non ignotum, sicuti cœlestium corporum cultus primitus, sic dein generaliter, apud omnes penè gentes locum invenisse. Quis enim nescit, solem ab Ægyptiis sub Osiridis nomine (non unum tamen tantùm Numen hoc nomine Ægyptii indigitarunt) cultum fuisse? Phœnicibus ac Syris, sub Adonidis involucrô, summâ etiam in veneratione erat. Adonidem enim Phœnicibus eundem esse qui Ægyptiis Osiris, notat Celeberrimus Præses in suis Ægyptiacis pag. 67. Cujus ἀφανισμὸν sive recessum in Mense Junio deflebant. Hinc idem Adonis Hebræis תמוז dictus, de quo Ezechiel Cap. 8: 14. insanarum

narum

narum mulierecularum describens planctum à Deo in spiritu ipsi monstratum. Pariter מולך, etsi שיקוץ בני עמון *Abominatio filiorum Ammon*, 1. Reg. Cap. 11: 7. vocetur, non tamen idolum solis Ammonitis proprium, sed & cæterorum Orientalium, putà Assyriorum, Chaldæorum, numen fuisse, quo solem præcipuè in simulacro coluerunt, eruditè à Doctissimô Spencerò observatum est Cap. 1. lib. 2. de ritibus Hebræorum: quem τεκνοθυσία placasse ac lustratione igne factâ, ejus sacris liberos initiasse, non uno ex locô scripturæ sacræ patet. Hinc eum eundem fuisse cum Saturno, quem horrendâ liberorum immolatione cultum fuisse constat, etsi non satis firmâ conjecturâ, quidam existimarunt. Sic Persarum numen Solem fuisse omnes norunt, Massagetarum itidem Deum, & quidem solum, tradit Herod. lib. 1. θεῶν δὲ μοῦνον ἥλιον σέβονται, τῷ θύουσι ἵππους. Pariter Lunam penè ab omnibus Orientalibus, Ægyptiis sub Isidis, Zidoniis Astartæ, Persis Mitræ, Assyriis Milittæ, Arabibus Alilat, Babyloniis Veneris nominibus, cultam fuisse, probat Seldenus in suo de Diis Syris libro. Cæterorum verò Astrorum cultum in Ægypto, Chaldæa, Persia, viguisse, apud omnes in confesso est; ut hinc pateat, quàm longè latèque, processu temporis, cœlestium corporum cultus fuerit diffusus. Itaque ne populus Israëliticus in sacra lunæ, cui primi quique Mensis dies apud Idololatras sacri erant, rueret, Deum Neomenias instituisse Spencerus hariolatur, quibus detinendo domi populum suum ac sacris suis occupando, cavit, ne sacris Gentilium, ubique receptis, ex occasione illaquearetur.

§. V.

Sed ut in viam redeam, simplici cultu ac non ridiculo, variisque modis fraude Diaboli interpolatô, qui sequioris demum est ævi, antiquiores gentes,

tes, in Diis placandis ac propitiis ſibi reddendis uſæ ſunt. Inter vetuſtiſſimos colendi ritus, illum qui Hebræis השתחוה, quod propriè manum ori capite inclinato admovere ſignificat, non immeritò ponit Seldenus, ferè ab initio proleg. Hinc Job in Apologia ſuâ adverſus amicos, *ſi adſpexi lucem cum ſplendet*, ותשק ידי לפי *ſi manus mea deoſculata eſt os meum*, R. Aben Ezræ gloſſa ad hunc locum hæc eſt : ידי לפי ; ממיני עבודת זרה כי רובי הקדמונים קדם באו הנבאים היו עובדים שני המאורות וכול ; h. e. *hic ritus eſt Idololatriæ ſpecies: quia ante prophetarum adventum duo luminaria plerique Orientalium ſic colebant.* Pariter multò ante templorum uſum, במות Excelſa, editiora loca, colles, Antiquos idololatras ſacrificiis offerendis, precibus fundendis, ac cultui ſacro peragendo, præ aliis elegiſſe, eo magis credibile eſt, quod tempore Iſraëlitarum uſus eorum ubique ferè invaluerit. Perſuaſi nempe erant, preces ac vota eò citius à Diis ſuperis exaudiri, quo cœlo propiores eſſent. Eandem ob rationem Diis inferis poſteriori ævo ſacra facturi, humiles deligebant aras, ut minus a Diis his, quos in locis ſubterraneis ſedem habere fabulabantur, remoti, eò facilius gratiam ac favorem eorum aucupari poſſent. Morem priorem apud Perſas uſitatum fuiſſe, notat Herod. lib. 1. ἀγάλματα μὲν καὶ νηὲς, καὶ βωμὲς ἐκ ἐν νόμῳ ποιεμένες &c. *imagines, templa, altaria, nulla ſecundum eorum legem conſtituunt, ſolent Jovi, aſcendentes altiſſima montium, ſacrificia offerre.*

§. VI.

Lucorum uſus, qui Hebræis אשרים dicuntur, non minus antiquus eſt: quod rurſus Seldeni ſuffragiô confirmatur, Cap. 2. Syntag. 2. Morem hunc antiquiſſimum lucos aut arbores frondoſas Diis conſecrandi, ubique in Oriente receptum proceſſu temporis fuiſſe, ex frequenti mentione Script. S. colligere facile eſt: imò non intra Orientis terminos ſubſtitiſſe, ſed

ſed in Europam penetraſſe, ac inter Græcos & Romanos uſitatum fuiſſe, certum eſt. Hinc nomina, *Diana Nemorenſis*, *Jupiter* ἔνδενδρος. Germanis noſtris itidem olim familiarem fuiſſe, docet Cluverius lib. 1. German. antiquæ Cap. 54. Nec mirum eſt, Gentes pleraſque morem hunc in deliciis habuiſſe, cum luci obſcuri in regionibus præcipuè Orientalibus, ubi omnia plerumque æſtu ac ſolis ardore torrentur ac areſcunt, non potuerint idololatris non eſſe gratiſſimi: utpotè qui amœnitate ſuâ (erant enim plerumque conſiti ex Cedris, aliiſque ſpecioſis arboribus) oculos plurimùm paſcebant, ac umbrâ ſuavi, æſtu laborantes, refrigerabant. Iisdem ſanè illecebris populus Iſraeliticus illectus, lucos, ac עץ רענן lignum viride, adeò deperibat, ut poſthabitô Dei præcepto Deut. 16: 21. in hunc morem laxatis habenis quâvis datâ occaſione rueret. Hinc, Jud. 5: 7. *ſervierunt Baalim & אשרות*. quanquam hoc in loco per אשרות עשתרות ex collat. Jud. 2: 15. intelligi poſſit, ſic 2. Paral. Cap. 15: 16. Jerem. 2: 20. Ezech. 6: 13. &c.

§. VII.

At in corporum cœleſtium cultu non ſubſtitit animus mortalium, ad idololatriam proclivis, ſed mox acceſſit Heroum ac Baalim cultus, cujus non una fuit cauſa & ratio. Qui beneficiis humanum genus obſtrinxerunt, vel re præclarè geſtâ, vel inventô quô multum commodi in homines redundaret, eorum memoria non potuit non eſſe poſteris chariſſima: hinc monumenta ad nomen ab interitu vindicandum erecta, acceſſerunt anniverſaria feſta, eorum virtutibus ac inſignibus geſtis celebrandis inſtituta, ac tandem proceſſu temporis, augeſcente veneratione, in Deorum numerum referebantur. Hoc Diodorus confirmat Bibl. Hiſt. libr. 1. ἄλλους δ' ἐκ τούτων ἐπιγείους γενέσθαι φασὶν ὑπάρξαντας μὲν θνητούς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν τετυχηκότας τῆς ἀθανασίας &c. *Sed*

alios

alios esse præter hos, terrestres Deos dicunt, naturâ quidem mortales, sed mentis solertiâ, ac propter beneficia in homines collata, ad immortalitatem evectos. hinc paulò inferius Ἡφαῖςον sive *Vulcanum*, ab Ægyptiis summo in honore habitum propter ignis usum mortalibus commonstratum innuit: *Isidem* ac *Osiridem*, ob agriculturæ ac aliorum egregiè repertorum beneficia: *Hermetem sive Mercurium*, propter ingenii perspicacitatem, litterarum ac blandæ orationis cultum.

§. VIII.

Sed & traditio corrupta, fabulis referta, non minima fuit Heroum apotheoseos causa. In Gentilium enim sacris, antiquæ veritatis haud pauca, licet obscura, deprehendi vestigia, à Doctis jam dudum observatum est: in Saturno Noachum latere, perquam eleganter ostendit jam sæpè laudatus Bochartus ferè ab initio sui Phaleg. Quem etiam cum Abrahamo à Sanchuniathone scriptore antiquissimo confusum fuisse, probat Celeberr. Præses in suis Ægyptiacis; Jovis itidem Hammonis, cujus apud Ægyptios, Thebanos maximè, venerandum erat nomen (secundum illud Lucani:

Quamvis Æthiopum populis, Arabumque beatis,
Gentibus atque Indis, unus sit Jupiter Ammon;)

cuique oves sacræ erant, non aliundè petenda est origo. Ex חם enim Hammon, & aspiratione ablatâ, ἀμȣ̃ν factum esse, quis est qui non videt? Chamo ac posteris Ægyptum cessisse indubium est, ex Genes. 10: 6. à quo forsitan χήμια denominata est Ægyptus, ut Plutarchus habet in libro de Iside & Osiride, Ægyptum in sacris Isidis χημίαν vocari, nisi illud malis à חמה derivare, quod calorem, ac solem dicit, eò quod Ægyptus Zonæ torridæ maximè propinqua, & partim subjacens, æstui ac solis calori obnoxia sit. Sic ex מצרים Chami filio, suum Osiridem majorem Ægyp-

Ægyptios fabricasse, Vossius de Idol. gent. Cap. 27. lib. 1. vult. Cujus tamen conjectura mihi non satis firma videtur: cum מצרים sicut & כוש ac alia, non tam sit filii nomen, quàm gentis ac nationis a Chamo oriundæ, quod a Bocharto non semel observatum est. Multo verosimilius, Osiridis ac Typhonis fabulas, plurimum historiam Mosis ac Pharaonis redolere, probavit Bochart. in Hieroz. lib. 2. Cap. 34. cum præsertim Typhonis filii, Hierosolymus & Judæus, de quibus Plutarch. in Isid. nimis hoc manifeste indicent: non quidem quod Osiris ac Typho sint Mosis ævo recentiora numina, cum antiquissima Ægyptiorum esse constet, uti probat Clariss. Præses in Ægypt. libro 3. sed quod ex corrupta traditione, ea quæ Mosi conveniunt suo antiquo Cacodæmoni tribuerint, ac in tantum Fabulam auxerint; gesta enim (quod hic notare juvat) Deorum suorum adeo interpolarunt ac intorserunt mythologi, ut tandem quid per Numina illa intelligerent ipsi nescirent. Varias de Iside, Osiride, Typhone, Ægyptiorum hariolationes, legat curiosus, si libeat, in Plutarchi hac de materia composito libro, ac in Diodoro. εἰσὶν οἱ λέγοντες, inquit Plutarch. παρ' Αἰγυπτίοις νεῖλον εἶναι τὸν Ὄσιριν, Ἴσιδι συνόντα τῇ γῇ, τύφωνα δὲ μὲν θάλασσαν, εἰς ἣν ὁ Νεῖλος ἐμπίπτων ἀφανίζεται. *Sunt qui dicunt apud Ægyptios Nilum esse Osirim, qui cum terra, quam Isis designat, coeat, mare verò esse Typhonem, in quod Nilus incidens absorbetur;* hinc τὸν ἅλα Τυφῶνος ἀφρὸν vocitant. Sunt vero alii qui Osirim ἥλιον εἶναι λέγοντες, *Osirim solem esse dicunt, ac Isidem lunarem orbem. Sunt vero alii qui facultatem humectantem Osirim esse ajunt, ac exsiccantem Typhonem, & quid non?* Quis itaque, in tantâ opinionum varietate, divinare poterit, quid proprie Ægyptii per suum Osiridem indigitare voluerint? Verosimile est, ut jam notatum, sub Osiridis involucrô non unum tantum Numen illos coluisse, at præcipue Solem ac Nilum,

qui Hebræis שיחור dictus, Esaj. 23: 5. &c. quod paululum mutatum ac inflexum, Osiridis nomen parere potuit: si quidem Doctorum non fallat conjectura. Sic sub Typhonis nomine infausti ac diri quidvis execratos esse. Atque his tandem varias ac peregrinas ita assuisse historias, ut vix quid nominibus hisce intellectum velint ipsi scirent. Ea etiam quæ Mercurio tribuuntur, Canaani; quæ Baccho, Nimrodo apprime conveniunt. Bacchus enim vini patronus celebratur, ac vitibus præsidere creditur: quam belle hæc in Nimrodum, ut alia taceam, cadunt? Qui cum Babylonem condiderit, ubi vinum præstantissimum, non immerito ejus inventor, ac patronus, apud Ethnicos mythologos audit. Adeo ut ex dictis videre sit, ex corruptione veræ historiæ ac traditionis, tanquam ex putida radice, non paucos progerminasse Gentilium Deastros. Sed ne nimis his inhæream, alio me converto.

§. IX.

Inter Gentilium Baalim, in scriptura memoratos, celebris est בַּעַל פְּעוֹר, Baal-Peor, Moabitarum Numen, de quo Num. 25. ויצמד ישראל לבעל פעור. *& adjunxit se Israël Baâl-Peori.* De eo non eadem omnium est sententia. R. Selomo Jarchi in hunc locum commentatur. על שם שפוערים לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו h. e. *Sic dictus eo quod coram ipso distendebant podicem, ac educebant stercora, hic erat ipsius cultus.* Multi itaque Baal-Peor Numen aliquod obscœnum, quodque ritibus impuris coleretur, faciunt, quale Priapum apud Græcos fuisse, cuivis, nisi in his planè hospes sit, notum. Hanc sanè sententiam juvare videntur stupra ac scortationes Israëlitarum, sese cum Moabitidibus commiscentium, Num. 25. quæ de initiatione in honorem Peoris factâ intelligit Targum Jonathanis: in primum enim Capitis versum

hæc

hæc habet : ושריאו עמא לאפסא קודשתהון ולמפער גרמיהון לקופסא דפעור וכו׳ : *Et cœpit populus irritam reddere, vel profanare sanctitatem suam, ac retegere corpora sua coram imagine Peoris.* Eadem in sententia est Maimonides, More Nevoch. Cap. 45. part. 3. *Porrò non te latet, qua ratione cultus idololatricus Peoris olim perficiebatur, retectione nempe: hinc præcepit Deus sacerdotibus facere sibi femoralia, ad nuditatem suam tegendam, quando cultui divino vacant.* His adstipulantur Philo Judæus, ac inter antiquos Patres Hieronymus, qui Baal-Peor quasi בעל פי עור *in ore habens pellem* interpretatur; ac inter recentiores quam plurimi. Hoc utique fatendum est, ac magno Seldeno concedendum, ex Num. 25. ritus ejusmodi obscœnos, à quibus referendis ipsa propemodum abhorret lascivia, in cultu Peoris usitatos fuisse, equidem probari non posse, cum populus amore Moabitidum Amasiarum illectus, ad cultum Baal-Peoris pellici potuerit, ut Salomon ob amorem Zidoniarum, ac Hammonitidarum, Astartæ ac Milcomi sacris se addixit. Non pauca sunt tamen in scriptura loca, ex quibus patet, Israëlitarum nonnullos, gentium mores æmulatos, turpi ejusmodi cultui deditos fuisse, ut ex Historiâ Mahacæ colligunt eruditi, 1. Reg. Cap. 15. item ex Hoseæ Cap. 5. sic ex præcepto Lev. 19:29. אל תחלל את בתך להזנותה׃ scil. in honorem ac cultum alicujus Dei; & Baal-Peorem tale numen fuisse innuere videtur Hoseas, qui ipsius cultum cum fœdis Israëlitarum gestis conjungit. Sit itaque Baal-Peor, Heros, sive idolum aliquod, in Moabitarum monte Peor, de quo Num. 23. cultum, si cui scil. S. Jarchii & Hieronymi etymologia minus placeat. Non obstat tamen hoc, quo minus cultu fœdo, quali scil. Priapus, vel Venus, apud Babylonios, quemque αἴσχιστον τῶν νομων vocat Herod. lib. 1. prout communis Doctorum fert sententia, placatus ac cultus a Moabitis fuerit. Hæc itaque de Baal Peor.

§. X.

Sed nec in Baalim, ſive Heroum, cultu, ſubſtitit idololatria. Verum ſicut ad humana quævis ſe demiſit, ſecundum illud Prudentii:

Quicquid humus, pelagus, Cœlum mirabile ſignant,
Id dixere Deos, colles, freta, flumina, flammas.

ſic præcipue Beſtias divini honoris participes reddidit, quas ſi non Deos crediderunt Idololatræ, ut Deos ſaltem venerati ſunt. Ægyptios præcipue Beſtiarum cultû inſaniiſſe, quis eſt qui neſcit? Hoc tradit omnis propemodum Hiſtoricorum profanorum caterva. Diod. Siculus Bibl. Hiſt. lib. 1. σέβονται γὰρ ἔνια τῶν ζώων Αἰγύπτιοι καθ' ὑπερβολὴν, οὐ ζῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήκοτα. h. e. *Nam animalia quædam Ægyptii, ſupra modum, non viva tantum, ſed & mortua venerantur.* Herod. lib. 2. ἐοῦσα δὲ Αἴγυπτος ὅμουρος, τῇ λιβύῃ, οὐ μάλα θηριώδας ἐστι, τὰ δὲ ἐόντα σφι ἅπαντα ἱρὰ νενόμισται. h. e. *Cum Ægyptus ſit Libyæ finitima, non admodum beſtifera eſt, quæ autem ibi ſunt omnes pro ſacris habentur.* Et Mela lib. 1. Cap. 9. *Colunt effigies multorum animalium, atque ipſa magis animalia.* Sed quid hæreo in re tam tritâ? Beſtias autem colendi morem apud Ægyptios, non heri tantum natum, ſed ipſo exitu populi Iſraëlitici vetuſtiorem eſſe, non ex uno ſolum ſcripturæ loco colligi poteſt; ut enim vitulum aureum taceam, de quo inferius, id manifeſte innuit reſponſio Moſis Pharaoni data. Exod. 8: 16. *Et reſpondit Moſes non convenit ut ſic agamus,* הן נזבח את תועבות מצרים, *Ecce nos Ægyptiorum abominationem ſacrificaremus, in oculis eorum, an non lapidarent nos?* Quem locum ſic Onkelos παραφράζει; ואמר מושה לא תקן למעבר כן ארי בעירא דמיצראי דחלין ליה מיני אנחנה נסבין לדבחא קדם אלהנא h. e. *Et dixit Moſes, non commodum eſt ſic facere, quoniam ex pecoribus quæ Ægyptii colunt, acciperemus ad ſacrificandum Deo noſtro.* Eadem pro-

pemo-

pemodum habet Targum Jonathanis : ארום אמריא דהינון סעותהון דמיצראי מינהון ניסב וניקרב קדם יי אלהן׃ *quoniam ex Ovibus, sive pecoribus, quæ sunt idola Ægyptiorum, acciperemus, & sacrificaremus Jehovæ Deo nostro.* His concinunt Hebræi Commentatores, R. Sel. Jarchi. תועבות מיצרים יראת מיצרים כמו ולמילכום תועבת בני עמון׃ *Abominationem Ægyptiorum, terriculamentum Ægyptiorum; sicut & Milcomo Abominationi filiorum Ammon,* &c. Sic Aben Esra משה כתב כה לגנות עבודה זרה כי לא אמר לפרעה רק אלוהי מיצרים. *Sic Moses scribit in opprobrium idololatriæ, quia non dignatus est Pharaoni illos vocare Deos Ægyptiorum.* His, si placet, addas interpretationem LXX, qui תועבות per βδελύγματα reddunt, vocabulo quo idola frequentissime designare solent. Hi itaque omnes uno ore supponunt, Bestiarum cultum ante exitum populi Israëlitici in Ægypto receptum fuisse. Hoc magis planum fit ex Genes. 43: 32. non enim possunt Ægyptii cum Hebræis cibum sumere, ארי בעירא, inquit Paraphrastes Onkelos, דמיצראי דחלין ליה עיבראי אכלין *Quia Bestias quas Ægyptii colunt, Hebræi comedunt.* Odii illius internecini, quo Ægyptii in pastores gregis ferebantur, Genes. 46: 54. eandem caussam reddit R. Selomo Jarchi, in comment. suo ad eum locum. *Propterea, ait, est Ægypto abominatio omnis pastor gregis.* לפי שהם להם אלוהות *quoniam illorum Dii sunt.* Deus itaque, ne populus suus se ad imitationem idololatrarum turpi brutorum cultu macularet, severissimo præcepto illum proscriptum voluit. Deut. 4: 16. 17.

§. XI.

Utut Brutorum cultus per totam Ægyptum jam ab antiquo receptus fuerit, Idololatræ tamen in deligendis Brutorum speciebus fuere discordes. Animalia quidem omnes venerabantur, *at alii alia*, ut ait

Pomponius Mela in loco jam citato. Sic Herod. lib. 2. θεὺς γὰρ ὁ τὺς αὐτὺς ἅπαντες ὁμοίως αἰγύπτιοι σέβονται, *nam omnes Ægyptii non eosdem colunt Deos.* Qui in Thebanorum Nomo ſunt, abſtinent ovibus, ſacrificant capras, qui vero Mendeſium fanum poſſident, ὗτοι αἰγῶν ἀπεχόμενοι, ὄις θύυσι, *a capris abſtinentes oves mactant.* Τραγολατρεία inſanierunt præcipue Mendeſii, eo quod Pana inter octo Deos numerent, quem ſtatuarii Caprina facie ſculpunt, Herod. lib. 2. Addit Diodorus, Hirci Apotheoſeos cauſam, ob fœditatem hic non recenſendam, Bibl. Hiſt. lib. 1. Quæcunque hircorum cultus cauſa ſtatuatur, hoc a vero non abhorrere videtur, Dæmones olim Hircorum ſpecie Idololatris conſpiciendos plerumque ſe præbuiſſe. Hinc in præcepto Lev. 17. *non ſacrificent amplius, ſacrificia ſua* לשעירים; *Hircis*, plerique interpretantur Dæmonibus, ut Onkelos לשדין, quem ſequuntur Selomo Jarchi & Aben Eſra; quod & tradit Maimonid. More Nevoch. Cap. 47. part. 3. *Ad hunc modum ex Zabiis quidam fuerunt, qui Dæmones colebant & exiſtimabant, quod formam Hircorum habeant.* Hanc autem legem a Deo latam fuiſſe, ad præcavendum Hircorum cultum, apud Mendeſios receptum, cujus contagio jam quidam Iſraëlitarum, in eorum viciniâ degentium, infecti fuere, extra omnem dubitationem eſt.

§. XII.

At non Hircos tantum colebant Ægyptii, ſed & Boves, cum maſculos, tum fœminas. Fœminarum cultum latiſſime ſe per Ægyptum extendiſſe, dicit Herodotus, καὶ τὰς βόυς θηλέας Αἰγύπτιοι πάντες ὁμοίως σέβονται, προβάτων πάντων μάλιστα; *Boves fœminas Ægyptii omnes ſimul venerantur omnium pecudum maxime*, quasque propterea ſacrificare non licebat, utpote Iſidi ſacras. Iſidis enim ſimulacrum βύκερόν ἐςι, h. e. *Bubulis cornibus præditum.* Inter maſculos boves, duo maxime

erant

erant celebres, Memphiticus & Heliopolitanus, hic *Apis*, ille vero *Mnevis* dictus; τὺς δε ταύρυς τὺς ἱερὺς, λέγω δε τόν τε Ἄπιν καὶ μνεῦιν, τιμᾶσθαι παραπλησίως τοῖς θεοῖς: inquit Diod. lib. I. *Tauros vero ſanctos, Apim & Mnevim dico, non ſecus ac Deos honorari.* Plutarchus de Iſid. & Oſi. ὁ δε ἐν Ἡλιωπόλει τρεφόμενος βὺς, ὃν μνέυιν καλὺσι, μέλας ἐςι, καὶ δευτέρας ἔχει τιμάς μετὰ τὸν Ἄπιν. *Qui vero Heliopoli nutritur Bos, quem Mnevim appellant, niger eſt, & ſecundos poſt Apim habet honores. Apim populorum omnium* (Ægyptiorum putâ) *Numen* vocat Pomp. Mela, illumque ſic deſcribit. *Bos niger, certis maculis inſignis, & caudâ linguaque diſſimilis aliorum, raro naſcitur, nec coitu pecoris, ut ajunt, ſed divinitus & cœleſti igne conceptus.* Illum autem Oſiridi ſacrum fuiſſe indubium eſt: Plutarchus enim in Iſid. vocat eum εἴδωλον τῆς ἐκείνυ ψυχῆς: ipſius animæ ſimulachrum. Non autem eſt probabile, per Oſiridem ſuum minorem Ægyptios Joſephum intellexiſſe, uti acute ac erudite a Magno Voſſio in libro de Idolol. Gent. aſſeritur. Bovem vero ſymbolum Joſephi eſſe, multis de cauſis contendit: quia cum Joſephus tempore famis Ægyptios ſua prudentia ab interitu liberarit, non alio convenientiori ſymbolo hoc beneficium exprimi potuiſſe; cum annona ab agriculturâ, agricultura autem a Bove dependeat. Interpretationem itidem ſomnii Pharaonis, de vaccis pinguibus & macilentis, hoc ſymbolo aptiſſime potuiſſe deſignari; huic accedit modius, quem Serapin (qui Clariſſim. Voſſio idem eſt cum Apide) in capite geſtaſſe tradit Suidas, convenientiſſimum beneficio toti Ægypto per Joſephum allato exprimendo monumentum. Harum & aliarum rationum, ut ut ſpecioſarum, vis ſubito evaneſcit, accedente hiſtoria Moſis, qui alium Regem extitiſſe dicit Exod. I : 8. *qui non agnoſcebat Joſephum*, h. e. qui nullam ipſius beneficii rationem habuit; quomodo vero hoc cum Joſephi, per totam Ægyptum poſt

ejus obitum veneratione, ac in Apide cultu, consistere possit, non video. Quoad Serapim, illum Numen Neotericum esse ac Apidis ætati multum inferius, probat Clariss. Bochart. in Hieroz. lib. 2. cap. 34. Huic confirmando sufficeret sane silentium Herodoti, qui etsi de Apide & aliis Diis Ægyptiorum accurate disseruerit, ne hilum quidem de Serapi habet. Sed non tutum existimo, de rebus, tantâ antiquitatis caligine circumfusis, judicium ferre.

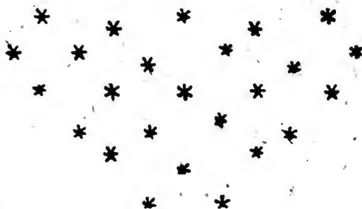
§. XIII.

Apidem itaque Bovem, & quidem certis gnorismatis ab aliis distinctum esse, ejus itidem cultum per totam Ægyptum receptum fuisse, constat. Israëlitas autem cultu Apidis inquinatos, coluisse vitulum aureum, volunt plerique Doctorum. Et sane tot sunt rationes, ut vix dubitari a quopiam possit. Non quidem ut fingamus necesse est, Israëlitas eo facilius cultui vituli animum addixisse, quod scirent in Apide sive Bove, Josephum, cujus memoriam venerabantur, ab Ægyptiis coli, ac idcirco etiam Jeroboamum, è Josephi stemmate ortum, hæc symbola aliis prætulisse, uti vult Grotius; cum in aliorum gentium sacra, quantumvis absurda, Israelitas præcipites se dedisse, Historia sacra doceat. Probabilius est, quod Israelitæ, in Ægypto colentes idola Dominorum suorum, antiquam consuetudinem non ita deponere potuerint, quin datâ occasione rediret; secundum illud Horatii: *Naturam expellas furcâ, tamen usque recurret.* Israelitas, dum in Ægypto versarentur, idololatriæ lue contaminatos fuisse, extra omnem dubitationem ponit Josua. Cap. 24: 14. *Amovete Deos vestros, quos coluerunt majores vestri trans flumen & in Ægypto.* Ac in ipso hoc facto corde in Ægyptum aversos fuisse, dicit Stephanus Actor. 7: 39. Καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρ-

δίαις

δίαις αὐτῶν εἰς Ἄιγυπλον : Sed quid hiſce opus eſt, cum ritus in cultu aurei vituli a Moſe deſcripti, manifeſte nimis ſuperſtitionem Ægyptiacam redoleant. Aures enim Moſis, è monte cum Joſua feſtinantis, primum ferit קול ענות· *vox cantantium*, quod de inconcinnô ac in multos clamores effuſo gaudio, in idolorum feſtivitatibus uſitato, interpretantur Targumiſtæ, Hieroſolymitanus, & Jonathan. Prioris hæc ſunt verba. קל מקלסון בפלחנה נוכראה *vox ridentium in cultu alieno h. e. idololatrico.* Poſterioris fere eadem קל פלחי פולחנה נוכראה· Aben Ezra idem gaudium intelligit, cum נתינות, vel *inſtrumentis muſicis*, LXX. habent *τῶν ἐξαρχόντων ὄινυ*, *vocem compotantium* ego audio. Huc etiam faciunt ductæ Choreæ, luſus, ac tripudia Iſraëlitarum, quæ omnia, cum feſtivitates, gaudia publica, ac carmina, quibus Apis inventus, ac magnâ cum ſolemnitate Memphim ductus excipiebatur, ſapiant, unô ore clamant, Iſraëlitas Ægyptiorum mores æmulatos, vitulum aureum coluiſſe; Accedit & חרט ſive ſtilus, quo illum formaſſe dicitur Aharon. Quid enim convenientius eſt, quam hic de notis ſive maculis Apidis cogitare, quas ſimulacrô aureo, hôc inſtrumentô Aharon inſculpſerit? præferenda enim mihi videtur inrerpretatio Onkeloſi, qui חרט per זיפא, quod ſtilum ſive cælum notat, uti & LXX. reddit, interpretationi paraphraſtis Jonath. illud per שושיפא, quod ſudarium, Maſupim denotat, exprimentis: Cui accedit magnus Bochartus in ſuo Hierozoi. lib. 2. Cap. 34. Cæterum non eſt quod quemquam offendere debeat vox עגל, quæ vitulum ſignificat, cum conſtet Apidem ſive Mnevim Boves fuiſſe: Herodotus enim ipſe Apidem *μόσχον* vocitat libro 3. quô LXX. vocem עגל exprimunt.

Nec etiam, quod Apis fuerit Bos vivus, vitulus vero cui Iſraëlitæ ſacra fecerunt, ſimulacrum aureum: quis enim ignorat, Ægyptios non animalia viva, ac demortua tantum, ſed & effigies animalium, ut Mela habet, coluiſſe? Ea autem quæ de vitulô aureô diſſerui, dicta etiam velim de aureis Jeroboami vitulis, niſi quod hic ſuperſtitionem auxerit, ſimulacro Apidis addendo effigiem Mnevis, qui ſecundos poſt Apim obtinuit honores, ut ait Plutarchus, cujusque apud Heliopolitanos maximè venerandum erat nomen. Veritati enim accedere videtur, Jeroboamum, dum in Ægypto moras ageret, ſuperſtitionem Ægyptiorum imbibiſſe, dein regni factum compotem, cum novâ Regiminis formâ, Ægyptiorum Religionem, quorum potentiâ adjutus ſuum Regnum adeptus eſt, introduxiſſe. At anguſti his exercitiis præſcripti limites, me in immenſo illuſtriſſimæ materiæ mari velificantem, vela contrahere jubent; manum igitur de tabulâ.

JOH.

II.

JOH. CASPARI BRUNNERI,

Dum viveret,

Archi-Diaconi & Canonici Tigurini Plur. Venerandi,

De Spiritu non extinguendo,

Ad Locum 1. Thessalon. V. 19.

ORATIO PANEGYRICA.

Cui subjungitur

Historia Vitæ Celeberrimi Authoris,

à Nepote

JOH. CASPARO HULDRICO,

Uticon. Pastore.

* *

AD LECTOREM.

CUm nuper varia in Ven. Soceri mei κειμηλίῳ
„ latentia MScta perlustrassem, incidi etiam
„ in hanc quam manu teres Orationem Cel.
„ BRUNNERI Soceri sui. Perlecta illa scitabar,
„ num ægre ferret Ven. Socer, si ejus ἔκδοσιν heic lo-
„ ci susciperem; approbavit consilium, (non enim
„ ex illorum numero est qui sibi soli vivunt, sed, si
„ quisquam alius, Facilis, Largus, Beneficus :) eò ma-
„ gis, quum jam olim cum Viris Doctissimis, quos
„ inter & acutissimus GOTTH. HEIDEGGERUS,
„ dignam judicabat, quæ à pluribus legeretur. Pla-
„ cuit eidem V. Socero, ut Vitam C. Authoris sub-
„ jungerem; quam in rem mihi non solum præcipuas
„ circumstantias, quas ipse sæpius ex ore Beati Viri
„ audivit, narravit, sed & schedas, ipsa τοῦ μακαρίτου
„ manu consignatas exhibuit, ex quibus biographi-
„ am Tibi hancce fideli calamo trado; nullatenus
„ dubitans, quin gratiam, si non magnam, aliquam
„ saltem, apud TE hac opella inirem. Habita hæc
„ est Oratio An. MDCCI. d. 14. Maij. Vigilia Pen-
„ tecost. Patebit ex ejus lectione, nihil heic inve-
„ niri, quod ab ἀναλογίᾳ τῆς πίστεως longius quam
„ par est abeat, licet nonnulli id olim putarint, &
„ nescio quæ errorum monstra ibidem quæsiverint.
„ Hæc sunt, de quibus TE monendum duxeram.

ARGU-

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

ARGUMENTUM.

POst *Exordium*, à temporis circumſtantia deſumtum, pergit Cl. Author ad rem ipſam, ubi *Nexus* primò & *Scopus* Loci oſtenditur, Materia dein methodo ſequenti pertractatur. Occurrit in Textu nobis tum *Beneficium*, tum *Officium*. *Beneficium* eſt τὸ πνεῦμα. Variæ hujus vocis notiones: *Spiritus* Deus; Spiritus tertia Deitatis Perſona, cujus etiam dona Spiritûs nomine veniunt. *Officium* in Textu requiſitum: *Ne extinguite*. Spiritus Dei inſtar Ignis ſe habet atque Lucis. Quomodo Spiritus extinguatur. Spiritum non debemus extinguere A.) in nobis ipſis, ſed potius excitare. B.) in aliis. *Vindiciæ Textûs* contra I.) Patronos liberi arbitrii. II.) Patronos Apoſtaſiæ Sanctorum. III.) Enthuſiaſtas. *Elenchus* eorum qui extinguunt Spiritum, A.) Cognitionis, a.) in ſe ipſis, b.) in aliis. B.) Pietatis. C.) Charitatis. D.) Fortitudinis. *Hortatio* directa ad I.) omnes donis Spiritûs inſignitos. II.) Magiſtratus. III.) Paſtores & Profeſſores. IV.) Studioſos. Extinguendus Spiritus malus. *Peroratio*.

ORA-

ORATIO.

Summo semper in Ecclesia Christi loco fuit stupendum Omnipotentis Spiritus miraculum, cujus commemoratio gratissimis animis anno vertente celebratur. *APOSTOLI*, Ecclesiæ N. T. Patriarchæ, homines Galilæi, natura linguarum literarumque imperiti, (*a*,) nulla prævia institutione, nullo exercitio, ἐκ τȣ̃ παραχρῆμα cœperunt loqui variis linguis, iisque omnibus deprædicare τὰ μεγαλεῖα τȣ̃ Θεȣ̃. Tria sapientissimus vitæ emendator, PLUTARCHUS, (*b*.) ad felicem in virtutum studio & stadio profectum concurrere oportere, autor est; φύσιν, μάθησιν, ἄσκησιν, *naturam*, *institutionem*, *usum*, horum unum si deficiat, virtutem (addo & eruditionem;) mancam esse. φύσις γὰρ ἄνευ μαθήσεως τυφλὸν, μάθησις δίχα φύσεως ἐλλιπὲς, ἄσκησις χωρὶς ἀμφοῖν ἀτελὲς. At his omnibus destitutos fuisse Apostolos, Sacræ Literæ docent. Deerat illis Natura, erant enim è gente rudiore & inculta; Institutio, erat enim iis res paupercula, quippe qui hamiotæ, famelica hominum natio; Exercitium, nullam enim habebant cum literis hactenus rationem. Hinc quum primùm à Sospitatore nostro vocarentur, cœlestis doctrinæ admodum fuere ignorantes; imò postquam ad triennium disciplina Christi gavisi fuissent, non ita ab errorum ac præjudiciorum rubigine fuere defricati, quin circa genium atque indolem regni Dei tota errarent via. Hi tamen ipsi, in alios derepente mutati homines, novis quas nunquam didicerant linguis, eximia illa & mirabilia, quæ fecit ὁ δυνατὸς, τὸν ἀνεξιχνίαστον πλȣ̃τον τȣ̃ χριστȣ̃, καὶ τὴν πολυποίκιλον σοφίαν τȣ̃ Θεȣ̃, ἐκ τȣ̃ παραλυχόντος (*c*.) magnificè concelebrarunt.

(*a*.) Act. 4: 13. (*b*.) De educ. Lib. §. 7. (*c*.) Luc. 1: 49. Ephes. 3: 8, 10.

Unde

Unde hæc tam subita mutatio ? Inde, quia ex vaticinio *JOELIS*, de spiritu novissimis temporum spatiis effundendo, imbuti sunt virtute ex alto, & repleti cœlitus in ipsos descendente spiritu, per quem Dominus noster, qui majestatem suam supra cœlos locavit, *ex ore infantium & lactentium* (*d.*) hoc est, hominum præ cæteris simplicium & proletariorum, qui ad eloquendum divina mysteria ex se æquè inepti erant, ac infantes & lactentes ad quidvis enuntiandum, *fundavit robur*, hoc est Evangelii, quod est potentia Dei, (*e.*) organum, per quod Deus potenter efficax est ad fidem & salutem, annuntiavit: ita ut infantes hi & lactentes non balbutierint, sicut, qui annis adhuc innocentibus dimidiata tentare verba consuescunt, sicque loquelam fundunt ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem; sed de rebus tam sublimibus omnemque cogitationem excedentibus, de mysterio Dei & Christi, in quo omnes thesauri sapientiæ & cognitionis absconditi (*f.*) promtè, expeditè, ad audientium stuporem & convictionem, verba fecerint. Qui inde Spiritus divini dotibus instructi, &, si ita loqui liceat, pleni & mixti Deo, universum in orbem, divitias Christi inexhaustas & sapientiam profundissimam omnibus monstraturi, commearunt. Quis enim ab illo tempore locus in terra est, quem non Christi possederit nomen ? qua sol oritur, qua occidit, qua erigitur septentrio, qua vergit auster, totum Venerandi Numinis majestas implevit. Et *licet adhuc* (JULII FIRMICI *MATERNI* (*g.*) verbis utor.) *in quibusdam regionibus idololatriæ morientia palpitent membra, tamen in eo res est, ut è Christianis omnibus terris pestiferum hoc malum funditus amputetur.*

At verò incredibilis illa Spiritûs effusio, quâ mactati

(*d.*) Psalm. 8: 3. (*e.*) Rom. 1: 16. (*f.*) Coloss. 2: 3.
(*g.*) De errore Prof. Relig. p. 42.

ctati sunt Apostoli, quid nisi argumentum quoddam ac veluti arrha fuit Spiritûs omnibus fidelibus largè effusèque donandi? Apostolorum tempore prophetia *JOELIS*, *de effundendo* ultima penè seculorum hebdomade *in omnem carnem spiritu*, impleri cœpit: continuatio *ad magnum usque & terribilem Domini diem* est extensa. Et quia Apostoli *primitias Spiritûs* se habere testati sunt (*h.*) post primitias autem Deo oblatas messis sequi solebat; quidni post Apostolicas primitias simile quippiam sequutum ac porro sequuturum credi debeat? idque eò magis, quia Christus ipse Spiritum S. ideo se Ecclesiæ relinquere dixit, ut cum illa *maneat in æternum*, omnesque fideles eundem, quem Apostoli, habeant magistrum, *spiritum veritatis*, *ἀψευδῆ*, *qui ducat eos*, ut columna nubis & ignis Israëlitas, *in omnem veritatem* & virtutem, ad salutem scitu & factu necessariam, id est, efficaci mentium illuminatione & voluntatum flexu ita dirigat, ut non possint incidere in peccata & errores, qui salutem intervertant. (*i.*)

Quid autem nostri erga illum, qui adhucdum æque ac Pater & Filius operatur, spiritum inter alia sit officii, *PAULUS* Apostolorum Princeps nervose admodum *1. Thes. 5: 19.* hisce edocuit verbis:

SPIRITUM NE EXTINGUITE.

Non heic ulterius vos carmine longo, atque per ambages & longa exorsa tenebo: odiosa enim est oratio, cum rem agas, longinquam loqui. Cum hoc die, qui anniversariam missi Spiritûs S. memoriam præcurrit, pro cathedra hac scholastica disserendi vices, ex ordine, & Ven. Antistitis nostri auctoritate, ad me sint devolutæ, in monito isto Apostolicò & ipse inveniam, quod opportunè satis proponam,

(*h.*) Rom. 8:23. (*i.*) Joh. 14:16. 16:13.

nam, & Vos, quod, ut spero, sine nauseæ molestia audiatis.

Solent opulentiores apparatu recto & lautis exquisitisque dapibus fatigati victus tenues interponere; & plebeja pulpa admonere ac reficere palatum: Vos Audit: Humanissimi, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει πλουτισθέντες, (k.) politas plerunque & nitidas ex hoc loco orationes audire assueti, in minus tersa ac limata hac vice acquiescite, & linguis animisque favete.

Interea corrigat balbutiem nostram Spiritus facundia, & dispertitæ ab illo linguæ ita intellectus nostros illuminent & labia aperiant, ut ex paucis istis Sacro-Sancti Canonis verbis eliciamus salutaria & prædicemus Dei magnalia. *Adesto* (ita cum CYPRIANO, (*l.*) ex Patribus, qui in memorias exierunt, haud postremo, in antecessum oremus omnes:) *Adesto Sancte Spiritus, & paraclesin tuam exspectantibus illabere cœlitus; sanctifica Templum corporis nostri, & consecra in habitaculum tuum; Desiderantes Te animas tua præsentia lætifica; dignam Te habitatore domum compone: adorna thalamum tuum, & quietis tuæ reclinatorium circumda varietatibus virtutum; sterne pavimenta pigmentis; niteat mansio tua carbunculis flammeis, & gemmarum splendoribus, & omnium charismatum intrinsecus spirent odoramenta; affatim balsami liquor fragrantia sua cubiculum tuum imbuat, & abigens inde, quicquid tabidum est, quicquid corruptelæ seminarium, stabile ac perpetuum hoc facias gaudium nostrum, & creationis tuæ renovationem in decore immarcessibili solides in æternum!*

Postquam homo ille Dei, quem Salvator noster parvo momento ex inimico familiarem, ex hoste amicum, ex adversario administrum, è lupo ovem oviumque pastorem, denique ex Angelo Satanæ Angelum Dei reddidit, dux ac lux gentium; de decretorio

(k.) 1. Cor. 1: 5. (*l.*) Serm. de Spir. S.

torio illo & extremo volventium ſeculorum die, ab omni æternitate præſtituto; quo ad vitam revocatis, quotquot unquam nati ſunt, Dei Filius è cœlo ad judicium exercendum multa cum majeſtate deſcenſurus, & ad utram quisque (beatorum an damnatorum?) pertineat claſſem, in celeberrimo ſuperûm inferûmque conventu lata ſententia planum facturus eſt; ſermonem habuiſſet, eum inopinanter improbos deprehenſurum, ut, qui hæc habent conſilia, ubi data eſt occaſio, rape, clepe, tene, harpaga, noctu eos opprimunt, qui ſecuri malorum omnium jacent, ſopore demerſi altiſſimo; multiplices inde deducit admonitiones, quibus animi ad pancriticum illum diem & improviſum Domini adventum parantur.

Eas inter locum occupat, quam hac hora, hoc loco, his auribus, mea denique vocatione dignum ſatis & congruum fore ratus ſum argumentum: *Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε, Spiritum ne extinguite,*

Inſigne heîc nobis occurrit tum *beneficium*, tum *officium*.

Beneficium τὸ πνεῦμα, Spiritus eſt. *SPIRITUM* in genere ſumtum, quis neſcit, modo ſubſtantiam, modo effectum & affectum, in cœleſti chirographo denotare? Iſta autem *ſubſtantia* vel creator eſt Deus, vel res creata, eaque aut corporea, ut ventus, aër, ſpiritus animales, vitales, naturales in corpore humano, & quæ ſunt hujusmodi; aut corpore & omni materia vacans, ut Angelus & Anima, quæ tamen ipſa, utut ſpiritus & corpus res ſint toto genere & natura diverſiſſimæ, prodigioſo ſanè conjugio ita arctè atque intimè corpori colligata eſt, ut ad varios ejus motus varias in ſe experiri cogitationes, & varios viciſſim ciere in corpore motus poſſit. Ad *effecta* & *affecta* referuntur accidentaria, cum Dei dona interna à gratia efficaci, & externa per verbum; tum ejus-

ejusdem judicia in hostibus averruncandis aut infatuandis: Hinc spiritus vertiginis & sobrietatis, sapientiæ & soporis, dilectionis & dissidii, mundus & mundi.

At verò instituti mei non est in *Pneumatologiam* excurrere, sed tantùm, quid Apostolus per spiritum notet, indicare. *Spiritum* autem *Dei*, ἐμφατικῶς τὸ πνεῦμα, illum spiritum, qui ἐξαίρετον Θεοῦ δῶρον, significari, non est ut quicquam dubitandum videatur.

Parentem omnium *DEUM*; qui nec principium habet nec terminum; qui nativitatem omnibus præstat, sibi perpetuitatem; qui universa quæcunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat; *SPIRITUM esse* palam est, imo tam clarum & apertum, ut ipsis in tanta temporum caligine, tantaque Dei & rerum divinarum ignorantia non plane occultum fuerit Gentilibus. PLATO, quasi Philosophorum Deus quidam, ut *Ciceroni* vocatur, in omnium rerum opifice atque moderatore νοῦν, *mentem* agnovit, quæ nullis subjici sensibus, sed sola concipi cogitatione queat. Jam ante eum celebris ille Philosophus Ægyptius, HERMES, ob virtutem & doctrinam singularem *Trismegistus* dictus, Deum esse docuit ἀσώματον, *nullis aspectibus subjectum. Deum esse animum per naturam rerum omnem intentum & commeantem*, CICERO inter PYTHAGORÆ recenset sententias, quas juratos ejus discipulos velut totidem Pythii Apollinis oracula adorasse notum est. In Stoicorum schola Jupiter Spiritus mundani hujus operis cluet. Ipse dux gregis & princeps ZENO, Deum esse dixerat spiritum per totum mundum penetrantem. Cui illud Mantuani MARONIS assonat, *qui principio*, ait, *cœlum & terras, & cetera mundi membra spiritus intus alit, & infusa mens agitat:* (*m.*) Quem spiri-

(*m.*) Æneid. Lib. VI. 724-727.

ſpiritum alio loco Deum nominat, *Deum namque ire per omnes terrasque tractusque maris cœlumque profundum.* (*n.*) Deus namque, ipſorum ſententia, id in mundo, quod in nobis animus ſeu ſpiritus eſt: Spiritus mundi Deus, corpus Dei mundus. Quid aliud & a nobis Deus quam ſpiritus prædicatur? Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt; nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſibus major eſt; Spiritus infinitus, immenſus, & ſoli ſibi tantus quantus eſt notus, nobis vero ad intellectum pectus anguſtum eſt, & ideo ſic eum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.

Quamvis autem, *Deum eſſe Spiritum*, rationi quodammodo pervium ſit: tamen *eſſe in Deo SPIRITUM*, qui eandem cum Patre & Filio habeat eſſentiam divinam, ſed & quædam obtineat ſibi propria, quibus a Patre & Filio tanquam diverſa ab iis Perſona diſcernitur, fruſtra in natura quæſiveris, fruſtra exſpectes ab hominibus divino lumine deſtitutis. Diſcendus eſt ex ſacris divini Teſtamenti tabulis Spiritus S. qui a Patre & Filio *ſpiratur*, h. e. ab utroque æterna proceſſione, modo, qui omnium Angelorum hominumve captum ſuperat, procedit; qui in æterno pacis conſilio, quo Filius a Patre conſtitutus eſt Sponſor & Mediator eorum, qui in Chriſto ſunt electi, intervenire voluit tanquam eorum Paracletus, atque adeo vinculum eſt noſtræ cum Chriſto unionis, ſignaculum noſtrum & arrhabo noſtræ περιποιήσεως, ſalutisque nobis conferendæ, ut ſciamus, nos in Chriſto eſſe cum Patre τετελειωμένους εἰς ἕν; (*o.*) qui & ipſe *ſpirat*, h. e. ſolus ceu Virtus Altiſſimi vorticordia vi ſua efficit, ut veritates ſalutares clare & diſtinctè in vera ſua & nativa forma cognoſcamus, cognitas amemus, amatas vita & operibus exprimamus, & ſecun-

(*n.*) Georg. Lib. IV. 221, 222. (*o.*) Joh. 17: 23.

ſecundum eas ad imaginem Dei transformemur. Et hic Spiritus ille eſt, quo de Apoſtolo ſermonem eſſe, firma Interpretum conſenſio manet. Neque tamen ipſa intelligitur Spiritus S. Perſona, quæ, cum ſit virtutis Omnipotentis, ſuperari atque adeo extingui neutiquam poteſt; ſed Spiritus Sancti *dotes;* dona fidei, ſpei, charitatis, donum linguarum, cognitio ſalutaris, doctrina ſana, exhortatio fida, conſolatio pia, aliique afflatus & impulſus. Quæ omnia *Spiritus* nomine veniunt, quia Spiritus ea in nobis operatur, & nos internis agitat regitque motibus, ut ſtimulante divina illius gratia adducti, ad verum pulcherrimo ardore indagandum & virtutem ſummo ſtudio excolendam promti inveniamur. Quis hinc ampliſſimum ſub Spiritus nomine deſignari beneficium non agnoſcat?

At quodnam ſibi beneficium hoc depoſcit *officium? SPIRITUM*, inquit Apoſtolus, *NE EXTINGUITE.*

Spiritus Dei, quem nobis elargitus eſt, *ignis* inſtar ſe habet. Ideo per ignem, qui de cœlo delapſus ſacrificia accendit & conſumſit, adumbratus eſt. Et in Pentecoſte ſpiritus cum igne miſſus eſt, viſæ enim ſunt igneæ flammæ & faces, linguarum diviſarum εἶδος & formam habentes; quæ quid aliud quam efficaciam ſermonis, lucem veritatis, zelum igneum, τὴν θερμὴν ἀγάπην, aliaque dona in ſanctos effundenda denotarunt? Ignis alia quidem corpora depaſcitur, alia vero purgatiora mundioraque reddit. Spiritus Dei, qui & ipſe Deus, ignis eſt conſumens impuritatem, *(p.)* qui ſuſceptis flagitiorum ſordibus fœde contaminatos abſorbet, fideles autem expurgat, & aſſidue gliſcentes in iis concupiſcentias & vitia exurit atque excoquit. Penetrat ignis, neque facile prohi-

(*p.*) Hebr. 12: 29.

beri poteſt, ubi ſemel ſerpere cœpit & ardere: Quis retardabit progreſſum Spiritus S. & vim ejus omnia pervadentem? Qui abſcondidit ignem in ſinu, diu illud celare non poteſt: Spiritus quovis modo incluſus quærit exitum. Cum deſcendiſſet ſuper Apoſtolos, cœperunt confeſtim loqui, prout ſpiritus ille dabat effari: & quam primum cor Davidis eructat verbum bonum, lingua fiet calamus velociter ſcribentis. (*q.*) Ignis calefacit: Spiritus non ſinit eſſe frigidos aut tepidos, qui eum accipiunt, ſed facit eos ζηλῶν; Zelum in iis excitat, qui eos actionis eſt, & fermentum illius in Evangelio maſſæ, quod præparat & condit illam ad panificium: neſcit tarda molimina Spiritus S. gratia.

Ut autem Ignis etiam *LUX* eſt; ita & Spiritus Dei illuminat corda & cognitionem veritatis indies uberiorem eis præbet, & ad eam quærendam per charitatem incitat: inſuper radiis ſuis pectora mirifice recreat, & omnia nobis læta reddit. Dum lampas ſeu candela ſuum noctu in conclave immittit lumen, omnia illuſtrat & ſplendentia ſiſtit, quæ ad ornatum periſtromata ſtragulaque auro intertexta parietes veſtiunt; ea autem abſente vel extincta, quanquam pretioſiſſimo auro atque argento omnia obducta ſint & ornata, in caligine omnis ſplendor jacet, nec cognoſci poteſt decus, quod ad loci ornamentum pertinet. Haud aliter, ubi Spiritus S. gratia nobis affulget, omnia in noſtris actionibus ſplendeſcent, & decus nobis lætitiamque ex illa benignitate communicant: ſed ubi præſentiæ vultum nobis aufert, tum veluti nocte & tenebris ſepulti, nullam amplius cognoſcimus jucundis in rebus ineſſe pulchritudinem, inquietoque dolore anxii agnoſcimus, præſentiam Spiritus S. unicum vitæ noſtræ eſſe ſolamen, ſine quo nihil nobis amœnum, ſed cuncta videntur mortua, quæ alias maximo proſecuti ſumus amore. (*q.*) Pſal. 45: 2.

Que

Quemadmodum autem ignis, ſive caloris ſive lucis gratia accenſus, vel ſubtracto alimento, vel injecto pulvere, vel ſuper infuſa aqua, vel venti flatu, vel olei defectu *extinguitur;* ita Spiritus, ſive per charitatem moveat, ſive mentes illuſtret, ſive gaudium impertiat, idque in nobis agat, vel in aliis ad ædificationem corporis Chriſti, *EXTINGUITUR*, quando gratia ejus exinanitur, ſtudium charitatis ſive Zelus minuitur, aut cognitio impeditur; quod in nobis ipſis fieri poteſt per γογγυσμȣ̀ς καὶ διαλογισμȣ̀ς, per vanas cogitationes & curas ſeculares, per malas cupiditates, per crapulam atque ebrietatem, per deſidiam & ignaviam, qua bonum otium conteritur, & dona Dei in nihilum rediguntur, cum profectu quotidiano accenſæ a Deo ſcintillæ magis ac magis excitari & continuo uſu foveri deberent; & omnino curando atque cogitando magis ea quæ ſunt carnis quam quæ ſunt ſpiritus. In aliis vero, qui tanquam lucernæ in candelabris poſitæ non ceſſant ſe conſumere, ut alios illuſtrent; ab iis, qui ipſorum ſtudium in opere bono, ἐν τῷ παρακαλεῖν καὶ οἰκοδομεῖν non modo non adjuvant, ſed potius remorantur, ut ita vel minus ardeant & alios accendant, vel minus luceant; qui pios conatus frangunt, ardorem reprimunt, puſillanimes reddere conantur: qui præclara ingenia nec fovent, nec pro officii ratione, ut excolantur, curant.

Ex his conjectu proclive eſſe autumo, quis monelæ Apoſtoli inſit ſenſus. Non Theſſalonicenſes modo, ſed omnes Eccleſiæ filios, qui diſcuſſa caligine de tenebrarum profundo in ſapientiæ & veritatis lucem emerſere; in quos divinum Lumen & Numen virtute Spiritus S. qui ignis vel lampadis inſtar in eorum animis relucet, varia & ſingularia contulit dona; cavere jubet, ne ea, quibus neque melius neque amplius aliud in natura mortalium eſt, inculta atque

socordia torpescere sinant, & vel ambitione, vel rixis & contentionibus, vel curis terrenis, vel securitate carnali, aliisque atrocibus peccatis præfocari patiantur, sicque ipsum Spiritum S. quantum in se est, in animo suo extinguant, atque adeo in horrendam cœcitatem incidant, qua eos, qui semel illuminati fuerunt, ubi tam pretiosum Dei donum respuunt, vel clausis oculis se in mundi vanitatem abripi sinunt, percuti cernimus, ut sint aliis in exemplum. Hunc in modum emuncti & subacti judicii Commentatores Apostoli verba explanarunt. CALVINUS: *Estis Spiritu Dei illuminati, videte, ne vestra ingratitudine lux ista vobis percat.* VATABLUS: *Dona Spiritus ne sinatis interire.* CLARIUS: *Spiritum nolite extinguere, tanquam lucernam, quæ in caliginoso loco ambulantibus sit necessaria.*

Dum autem Spiritum extinguere vetat Apostolorum omnium laboriosissimus, quid aliud eum ex adverso præcipere putamus, quam ut dona Spiritus foveamus & *excitemus*, cordisque januam custodiamus, ne malignus ille Spiritus subingressus salutarem lampada extinguat? ut meminerimus ἀναζωπυρεῖν τῦ Θεῦ χαρίσματα? quo vocabulo admodum emphatico erga Timotheum suum utitur Apostolus. (*r.*) Ἀναζωπυρεῖ, qui sopitos suscitat ignes, qui ignem cineribus tectum & quasi emortuum resuscitat, sive ignem alit; quomodo DIONYSIUS HALICARNASSÆUS scripsit, prudentes Reip. præsides ἀεί τινας ἐκ τῶν ἀλλοεθνῶν ἀναζωπυρεῖν ἔχθρας, *semper alere aliqua externorum bellorum seminaria.* (*s.*) Elegans omnino metaphora! Ut enim scintillæ cineribus coopertæ facile moriuntur, quæ eædem follibus admotis flatuque levi adjutæ ignem suum explicant, & appositis lignis in ardentes tandem flammas excrescunt; Ita dona spiritus, securitatis & negligentiæ quasi cineribus sepeliuntur, quæ

(*r*) 2. Tim. 1: 6. (*s.*) Lib. 8. Antiq.

quæ precibus, gratiarum actione, assidua verbi meditatione, indefessa diligentia, jugi operatione, & perpetuo pietatis studio suscitata nescio quid ignei spirant, & flammarum suarum calore astantes etiam calefaciunt. Hanc ipsam autem hortationem aliis verbis scite expressit Apostolus noster: Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος; ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. (*t.*) & quando tria ista conjungit τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ κυρίῳ δουλεύοντες, (*u.*) quid aliud postulat, quam ut studio minime pigri, sed spiritu ferventes Deo inserviamus? In quo autem fervor spiritus multiplicata iniquitate & charitatis frigore non tepescit, in eo spiritus neutiquam extinguitur, sed curæ illi est illud Servatoris, πρωὶ ἔννυχον λίαν, (*x.*) *mane valde diluculo*, ut mature pensum aggrediatur, quia mane quod tu occœperis negotium agere, id totum procedit diem, & ferme ut quisque rem accurat suam, sic ei procedunt post principia denique.

Sed & ea Apostolo mens est, nec dona Dei *in aliis* per nos sint infructuosa, sed potius operam demus, ut ii, qui ea acceperunt, occasionem habeant talentum suum bene collocandi, quo ita dona Dei ad plurimorum redundent utilitatem, & Deus illustrius glorificetur. *Hoc dicit,* inquit AMBROSIUS, *ut non facile alicui per spiritum loquenti interdicatur; (extinguitur enim, si incipientis loqui fervor contradictione sopitur.) ne forte non intelligentes dici ab eo spiritualia injuriam faciant Spiritui S. & peccent per ignorantiam.* Etiam majores nostri, quorum illustrior gloria est, quam ut eorum merita verborum laudibus repensari possint, locum nostrum de non extinguendo in aliis spiritu, & quidem spiritu Prophetico, seu explicationis SS. Literarum, intellexerunt. ZUINGLIUS, *Si*, inquit,

(*t.*) 1. Tim. 4: 14. 2. Tim. 2: 1. (*u.*) Rom. 12: 11. (*x.*) Marc. 1: 35.

spiritus alicui revelarit sensum scripturæ, quem hactenus alii non attigerunt, hunc audite, & hoc donum ne spernatis, ne supprimatis, quisque mansuete audiat alium de rebus divinis disserentem. (y.) Et BULLINGERUS, *Solent*, inquit, *oriri non nunquam dissidia ex diversitate donorum, dum quibusdam nihil probatur, nisi quod ipsi fecerint. Hi aliorum dicta & scripta etiam pia vel palam improbant, vel apud sese contemnunt. Contra horum insolentiam, arrogantemque contemtum aliorum, Apostolus Spiritum ait ne extinguatis, subdensque suæ sententiæ expositionem dicit: Prophetias ne aspernemini.* Et post: *Spiritus per Prophetas fideliter semper dona sua in nos transfudit. Hodie quoque variis donis ingeniisque locupletavit nos divina bonitas, Jam quis tam iniquus, qui hæc dona extinguat, & prophetas loqui prohibeat, nisi qui se suaque quærens ambitione quadam invidet omnibus?* Iterum: *At si pius aliquis vel sui oblitus, vel occasionibus certis sibi ipsi ereptus effutivit aliquid imprudentius, prudenter & cum reverentia quadam ab illo declinemus. Neque enim impudentius & procacius suggillandi sunt propter unum atque alterum lapsum, qui per omnia Ecclesiæ Dei & veritati bene voluerunt.* Hæc sapientissime ὁ πάνυ BULLINGERUS noster. (z.)

Hactenus monelam Apostoli fuse satis, &, ut opinor, perspicue explicatam tradidi. Jam major mihi rerum nascitur ordo: majus opus moveo, ut vobis ostendam, tum quid ex illa *falsi* eliciatur, tum quid contra illam *mali* committatur, tum quid secundum illam *boni* a nobis omnibus requiratur.

FALSUM ex illa eliciunt, qui, ut gratiæ efficaciam deprimant, & *liberi arbitrii* facultates extollant, inde colligunt, in hominis arbitrio esse, vel extinguere vel fovere lucem oblatam. Quamvis enim efficaciter in electis suis operetur Deus, neque lucem tantum illis admoveat, sed &, ut videant, oculos men-

(y.) Oper. Tom. III. p. 524. (z.) Comment. in h. l.

mentis aperiat, apertosque teneat; quia tamen semper ad desidiam caro inclinat, & se luxui atque inertiæ dat corrumpendam, exhortationum stimulis opus habet. Verum quod Pauli voce Deus mandat, intus ipse præstat. Interea partes nostræ sunt, ardentibus humilis & a Deo unice pendentis animi precibus continuo divinam opem implorare, & a Domino petere, ut lampadi in nobis accensæ oleum suppeditare, ellychnium purum servare, nobisque sua dona amplificare dignetur. Non ergo frustra sunt admonitiones, si Deus omnia in nobis operatur. Nam ad hoc ipsum Deus verbum suum & admonitionem fidelium ordinavit, ut abundet gratia & frugifera sit.

Perperam dein, qui *Apostasiam Sanctorum* astruere contendunt, ipsi facti Apostatæ, ex Apostoli verbis, spiritum ne extinguite, concludunt, spiritum extingui posse, atque adeo ad semel renatos non esse sic alligatum, ut non queat flagitiorum turpitudine excuti. Nam, ut AUGUSTINI verba habent, *de spiritu, qui nullo modo potest extingui, dictum est tamen, spiritum nolite extinguere, h. e. quantum in nobis, nolite sic agere, tanquam conemini spiritum extinguere.* (*a.*) Equidem, quod quidam spiritum extinguant, minime inficiamur; nempe fideles nominales, externa professione, judicio charitatis, in foro soli, κατὰ δόξαν & specietenus, coram Ecclesia renati; quos, quia intus hypocritæ sunt, non fideles reales, vere, interne, in foro poli, κατ᾽ ἀλήθειαν & coram Deo regenerati, dona spiritus communia & externa extinguere posse, lubentes concedimus. Neque dubitamus, quin ipsi regeniti astu satanæ, propria negligentia & nativa corruptione in horrenda sæpe peccata incidant, sicque Spiritum Dei contristent & tantum non extinguant. Attamen in maximis ipsorum lapsibus semen gratiæ non penitus eradicatur, nec spiritus totaliter extinguitur,

(*a.*) Lib. 2. contra Ep. Parmen. c. 13.

tur, ſed ſub cinere variarum tentationum deliteſcit, ſimilisque eſt animæ, quæ ita hæret corpori, ut non raro cum ipſa morte luctetur, & in eas redigatur anguſtias, ut corpus relinquat non diſſimile mortuo, omni motu privatum, & omni ſenſu pro tempore orbatum, cum tamen in univerſa hac lucta non receſſerit a corpore, ſed æque tota in eo fuerit atque in alio, cujus pleniſſima eſt ſanitas, ſed tantum infirmior, a qua infirmitate & ſenſuum & motuum oritur defectus. Quin imo & hoc fateri cogimur, vere fideles ſpiritum penitus extinguere poſſe quoad omnia dona, ſi ſibi permitterentur. Quid enim voluntate humana mutabilius? Quid viribus arbitrii imbecillius? Quid carnis & mundi illecebris potentius? Quid Satanæ furore violentius? Inde tamen neutiquam periclitatur perſeverantia ſanctorum, quippe quæ non nititur viribus hominum, ſed gratuita Dei benevolentia, efficaciſſima Chriſti interceſſione, & conſolationis pleniſſima Spiritus S. obſignatione, qui ea dona, quæ ſunt ἀμεταμέλητα, quale eſt donum fidei & ſanctificationis, tanquam autor eorum, ita fovet & refocillat ſemper, ut extingui non poſſint. Neque tamen, quia certiſſima perſeverantiæ ſpes eſt, exhortationes ad eam ſunt ſupervacaneæ, quia non ſunt cadendi, ſed cavendi & perſeverandi media, quibus fides conſervatur, carnalis ſecuritas depellitur, & nos noſtræ imbecillitatis admonemur.

Tandem longiſſime de vicinia veritatis errant *Fanatici* & *Enthuſiaſtæ*, cœleſtibus revelationibus gravidi; qui ſuis opinionibus, doctrinæ aut factis, extraordinarium divini ſpiritus prætendunt & mentiuntur afflatum, cui ſi contradicatur, ſpiritum exſibilari & extingui quiritantur. At vero Apoſtolus noſter, dum Theſſalonicenſes hortatur, ne ſpiritum extinguant, non ſublimiter eos arripit ad inanes ſine verbo ſpeculationes, ſed continuo ſubjicit, non ſpernendas vel

nul-

nullius faciendas prophetias : quo procul dubio innuitur, ſpiritus lucem præfocari ſimul atque in contemtum veniunt prophetiæ. Quid ad hæc tumidi Enthuſiaſtæ, qui hanc unam reputant eximiam illuminationem, ubi ſecure omiſſo ac valere juſſo Dei verbo, quicquid ſtertendo conceperint, non minus confidenter, quam temere arripiunt ? Filios certe Dei longe alia decet ſobrietas, qui, ut omni veritatis luce ſine Dei ſpiritu orbatos ſe vident, ita non ignorant, verbum eſſe organum, quo ſpiritus ſui illuminationem Deus diſpenſat. Alium autem ſpiritum neſciunt, quam qui in Apoſtolis habitavit & locutus eſt, cujus oraculis aſſidue ad verbi audientiam revocantur : qui ita ſuæ, quam in ſcripturis expreſſit, veritati inhæret, ut vim tum demum ſuam proferat atque exerat, ubi ſua conſtat verbo reverentia ac dignitas. Mutuo enim quodam nexu Dominus verbi ſpiritusque ſui certitudinem inter ſe copulavit, ut ſolida verbi religio animis noſtris inſidat, ubi affulget ſpiritus, qui nos illic Dei faciem contemplari faciat ; ut viciſſim nullo hallucinationis timore ſpiritum amplexemur, ubi illum in ſua imagine, h. e. in verbo recognoſcimus. Non enim verbum hominibus communicavit Deus, quod ſpiritus ſui adventu extemplo aboleret, ſed eundem ſpiritum, cujus virtute verbum adminiſtraverat, ſubmiſit, qui ſuum opus efficaci verbi confirmatione abſolveret.

Sed & quid contra admonitionem Apoſtolicam *MALI* deſignetur, diligenti æſtimatione perpendendum venit. Dies me deficeret, omnia perſequi tentantem. Omnia igitur, quæ ita extra rem ſunt, ut nec circa rem quidem ſint, relinquam, & ea ſaltem, quæ ad rem ſunt, extremis, quod ajunt, digitis attingam.

Malum ſine dubio, *extinguere ſpiritum ſapientiæ & cogni-*

cognitionis. At quam multi extinguunt illum in se ipsis? Qui nimirum, postquam animus captus pravis cupidinibus ad inertiam & voluptates corporis pessumdatus est, per socordiam vires, tempus, ingenium defluere sinunt, & dediti corporis gaudiis per luxum atque ignaviam ætatem agunt; nec minus tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet potius opinioni temere succumbunt, quam in explorando pertinaci diligentia perseverant; & dum verborum lenocinio a rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus, nec a rectis falsa secernunt, nescientes, inesse & in incredibili verum & in verisimili mendacium; vel si quid agunt, ingenium inter irrita exercent, & disputationibus nihil profuturis otium terunt; cùm, cui ingenium est omnium bonarum artium capacissimum, hoc ipsum melioris ingenii pignus sit, non corrumpi bonitate ejus, ut illo male utatur. Torpent ecce cumprimis, idque parentum culpa, qui liberos luxuriose nimisque liberaliter habent, ut insuescant amare, potare, sacra profanaque omnia polluere, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere, ingenia desidiosæ juventutis, nec in ullius honestæ rei labore vigilatur; Cantandi saltandique studia effœminatos tenent,& capillum frangere pulvereque aspergere odorifero; fluctuantes jubas leunculorum more auris & euris agitandas ostentare bene pectinatas, discriminatas, in annulos coactas serpentesque, ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, immundissimis se excolere munditiis, helluari, totos dies perpotare, cursando atque ambulando totas conterere noctes, nostrorum adolescentium specimen est: cum isthoc illecebrosius nihil fieri possit, nox, mulier, vinum homini adolescentulo. At nimis homo nihili est, qui piger est & voluptarius, & si, cum faciem videas, videa-

videatur esse quantivis pretii : vigilare decet hominem, qui vult sua tempori conficere officia. Nulli erit impune, talentum quodcunque fidei suæ concreditum terra obruisse; nulli non piaculum, lucernam in candelabro ad usum erigendam sub modio nequiter occultasse.

Sed & indignandum indolescendumque est, jam inde a longo tempore in exteris Ecclesiis scholisque Spiritus Prophetarum contra se invicem insurgere, ut vix dici queat, cujus spiritus sint, qui, sive diro livore perciti, sive ambitione, quæ inter prima bonæ mentis impedimenta, turgidi, sive præjudiciis occæcati, sive zelo sine scientia & charitate abducti, spiritum in aliis extinguunt, inque eo sibi laudem eunt quæsitum, si procace in summa capita libertate insultare, magna nomina tanquam animalia gloriæ & venalia rumorum mancipia infamare, omne acerbitatis virus aut magno laterum nisu eructare, aut inani tumore & vanissimo verborum strepitu perituris chartis fastidiose illinere, & manibus pedibusque obnixe omnia facere possunt, iis ut incommodent, qui non saltant ad ipsorum fistulam, etiamsi incertissimum edat modulamen.

Et si nostra nobis vineta cædere non displiceat, vereor sane, ut Apostolicæ admonitioni satisfiat ab iis, qui obliti, vetera & nova ita esse disponenda, ut & vetera a nobis recipiant nitorem, & nova a veteribus autoritatem, ita a novitate abhorrent, ut eo ipso omnem in cognitione veritatis profectum velint diminutum, & aliis, qui in Reformatæ Ecclesiæ sententiam non solum pedibus, sed & manibus, imo toto pectore libentissime eunt, hac solum de causa volunt male, quia in explanandis scripturis multa observarunt, quæ a prioribus fuerunt præterita, atque adeo seorsim abire necesse habuerunt. Cœperunt

boni

boni (ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ;) super hoc aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in pejorem partem, redeuntque ad illos, qui dicunt, quid si nunc cœlum ruat? Est certe Scriptura Thesaurus, qui a nullis unquam, vel veteris vel recentioris ævi, Interpretibus ita est exhaustus, ut nihil amplius novi ex illo depromi possit; & ad unumquemque nostrum pertinet mandatum Christi, quod est in ore omnium, *Scrutamini Scripturas;* cujus vi obligati sumus, ut in primis etiam ex iis addiscamus mirabilia Dei opera in fatis Ecclesiæ conspicua, quæ manu Prophetarum ita sunt præformata & prædelineata, ut Historia futurorum appellari possint; quorum quædam sua luce adeo radiant, ut in omnium fere oculos sese ingerant, modo sua sponte non claudant, quod facere solent Judæi, qui Messiam in scripturis non vident, & regnum ejus spirituale ignorant; quædam vero nubibus sunt obducta, alia tenuioribus, alia crassioribus, quæ detegenda & evolvenda sunt majore quadam difficultate, adhibita antecedentium vaticiniorum luce, quæ ut prædicta olim sub V. T. nunc impleta sub Novo conspiciuntur; cum quibus si cohæreant, quæ vel alii ante nos viventes impleta videre, vel nos nunc impleri videmus, idque certa quadam serie prophetica & ordine, non est quod dubitemus, nos in intelligendis SS. Literis profecisse. Sunt præterea plurima alia in scripturis, in quibus hæserunt Interpretes, sponte fatentes, nondum a se salebras omnes superatas, in quæ inquirere non potest esse περιεργία ἀχρήστου πράγματος. Imo quis unquam tam feliciter & accuratè vel unum scripturæ locum examinare aut interpretari possit, ut nemo valeat vel ipsum clarius explicare, vel aliquid amplius in eo observare, quod ad doctrinam, aut cohortationem, aut aliorum locorum conciliationem faciat? Digna, quæ heîc allegentur, sunt verba Venerabilis BEZÆ, *ex Episto-*

Epistola ejus ad ANDREAM DUDITHIUM; *An nunc Deus O. M. Spiritus sui lucem intelligendis scripturis parcius quam antea largitur? Minime profecto; quanquam si hoc faceret, juste profecto faceret. Et hoc spero mihi concessuros, quicunque vel unicum linguarum donum nostri temporis hominibus collatum tanti fecere, quanti fieri debet; & (absit verbo invidia) multorum nostræ memoriæ scripta cum veteribus etiam excellentissimis comparabunt.* Hæc scripsit vir ille Dei anno temporis novissimi supra millesimum quingentesimum septuagesimo. Quid illum, si hoc tempore post centum triginta & quod excedit annorum decursum viveret, dicturum putamus, quo studium linguarum principum ἀκμὴν quasi conscendit? Annon illum plurima hodiernorum scripta Theologica cum sui temporis etiam præstantissimis comparaturum existimamus, cum intelligentia scripturæ abundantior postremis reservata sit temporibus? (*b.*) Haud igitur exsufflandus videtur illorum conatus, qui (ad quod aliquoties excitat, ab omnibus attendendus & sequendus inter candelabra aurea Peripateticus, *qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicet Ecclesiis*;) in animæ solamen piè, modeste, & debitis mediis, ea eruere satagunt, quæ spiritus eo fine tradidit, ut investigantis industriam utilitate compensaret. Certe accuratius scripturæ scrutinium contemnere, & charismata Spiritus S. in scriptis magnorum virorum, penes quos acumen in imam penetrans veritatem, ubique fere intermicantia negligere, imo (horresco referens!) tanquam nugas & proprii cerebelli phantasmata susque deque facere, quid aliud sit quam spiritum extinguere, & prophetiam (per quam fit, ut verbum Christi copiose habitet in Ecclesia, atque ita cognitio Dei abundet, ut terra ea impleatur, sicut fundus maris aquis:) (*c.*) pro nihilo habere, non video.

(*b.*) Dan. 12:4. 9. 10. (*c.*) Esaj. 11:9.

Sed quid de *Spiritu pietatis & timoris Domini?* Equidem non diffitendum est, nonnullos (id quod suæ, quam moliuntur, separationi ab Ecclesiis nostris prætexunt;) haud immerito conqueri, sinceram atque illibatam pietatem, præcipuum spiritus donum, & omnium virtutum clarissimam, per quam cæteræ fulgent & dignissima luce se commendant, tantum non *extinctam* inter nos jacere. Christus olim ἐν πνεύματι πνεύμασιν ἐκήρυξεν. (*d.*) Et nobiscum spiritus Christi contentionis serram adhucdum reciprocat. At quot ἀπειθεῖς, qui spiritui contumaciter reluctantur? Nunquam vel lamentari vel irasci desinet pius, si semel cœperit; hebescit virtus, omnia sceleribus ac vitiis plena sunt, neque quicquam hîc vile nunc est nisi mores mali; eorum licet jam messem metere maximam: plurimi mores majorum laudant, sed eosdem lutulant, quos collaudant. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine; major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocunque visum est, libido se impingit, nec furtiva jam scelera sunt, præter oculos eunt, adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non rara, sed pene nulla sit. Plerique homines, quos, cum nihil refert, pudet, ubi pudendum est, eos deserit pudor, cum usus est, ut pudeat.

Quid insuper *de Spiritu Charitatis? Extingui* illum magis magisque, charitatem perfrixisse, & Christi nomen professos in mutua odia sævire, res ipsa loquitur. Alter alterius imminet exitio, & fratrum quoque gratia rara est. Nemo nemini verum loquitur ex amore, blandimentorum venena nobis propinamus promiscue, latitante interim odio internecino & zelo plusquam amaro in corde, qui subinde nullo lenitatis spiritu adhibito in maledicta erumpit; isthic enim est thesaurus stultis in lingua situs, ut quæ-

(*d.*) 1. Petr. 3:19.

quæstui habeant male loqui melioribus. Ubi is est Amicus, qui in re dubia re juvat, ubi re est opus? Quid se retulit beneficum esse oratione, si ad rem auxilium emortuum est?

Quid denique de *Spiritu roboris & fortitudinis?* qui superveniens suis, mundum per eos arguit iniquitatis admissæ, æquitatis prætermissæ, & suorum omnium scelerum, sed & illos contra omnia satanæ machinamenta & satellites animosos reddit? Annon *extinguunt* illum Δειλοὶ, timidi & meticulosi, qui, si homines capiundos sibi inimicos esse sciant, impostorum instar, alienam mentiri personam, quam quod credunt profiteri, malunt; quibus formido obstat, quo minus id quod oportet loquantur aut faciant, vel audeant se iis opponere, qui veritati pietatique resistunt, quia illos defendit numerus junctaque umbone phalanges: vel purum putum Dei sermonem tradere, quum homines veritate non gaudent, sed quærunt doctores secundum pruritum aurium: qui, quum secundæ res sunt maxime, haud secum meditantur, quo pacto adversam ærumnam ferant, pericla, damna, exilia, mortem; ideoque quod fors fert, æquo animo ferre non possunt?

Reliquum est, ut, quid secundum Apostoli admonitum a nobis omnibus *BONI* requiratur, paucis expediamus.

Omnes, qui præclaris a Deo insigniti sunt spiritus donis, decet ante omnia, obsecrare quotidie Deum, ut hoc constanter possint gaudere bono; dein summa ope niti, ne vitam silentio transeant, sed ut Dei gloriam proximique commoda promoveant, ad gloriam virtutis via grassentur, & integerrima vita, suavissimo consortio, pulcherrima conscientia famam sibi perpetuam conficiant, sicque ceteris præstent ingenii, doctrinæ, & virtutis gloria hominibus;

 Luceat

Luceat Lux illorum coram hominibus, nec sit spiritus in iis, sicut lampades fatuarum virginum, quæ sub adventum sponsi extinctæ sunt, quia oleum ad manus non habuerunt; (scitum est, periclum ex aliis facere, tibi quid ex usu siet:) sed ut Lucerna mulieris strenuæ, quæ noctu non extinguitur: (*e.*) imo ut ignis, qui diu noctuque in altari olim ardebat.

Quos ab aliis distinxit divina benignitas, & majoribus donorum ornamentis sustulit, PATRES PATRIÆ, communis justitiæ & æquitatis Præsides; illud submissiore agnoscant animo, seque tanto magis obstrictos agnoscant, ne *spiritum extinguant*, sed ut a se removeant scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & avida consilia, & libidinem cœcam, & alieno imminentem avaritiam, quæ, ubi in animos Magnatum veluti tabes invaserit, in polypos eos convertit, qui sibi quicquid tetigerint tenent; qui magnitudine pecuniæ a bono honestoque in pravum facillime abstrahuntur; quorum animis avidis atque insatietatibus neque lex neque tutor est, qui capere possit modum: ut discant continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, spes effrænatas & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere; bonum publicum privatæ gratiæ anteferre; non unam modo, sed & alteram partem audire; justitiam ita administrare, ut nec propter invidiam adimant diviti, nec propter misericordiam addant pauperi; ut sint sermone affabiles, accessu faciles, vultu venerabiles, æquis desideriis propensi. Eam demum felicitatem ac supremum illud bonum judicent, non quod in opibus, honoribus, purpura ac sceptro consistit, sed quod propius mentem conjungit Deo, castamque & illibatam conscientiam cœlo imponit. Sic iis feliciter cuncta provenient, opulentia,

(*e.*) Prov. 31: 18.

lentia, pax, copia, ſanitas, & divina majeſtate prote-
cti ſubditos felici gubernabunt imperio.

Sed & iisdem curæ ſit, dona ſpiritus in aliis fovere. Summa ſæpe ingenia in occulto latent, ſub ſordido palliolo & paupere tecto ſæpe etiam virtus ingenioſa latet; At haud facile emergunt, quorum conatibus obſtat res anguſta domi. Ne igitur illorum dona extinguantur, & generoſo in cœlum fervensque pectus honeſto refrigeretur, præmiis excitandi, muneribus decorandi ſunt; neque exiſtimandum, in bidental abjici ſumtus, qui alendis iis fovendisque impenduntur. Decet omnino principe loco poſitos, homines magnæ ſpei haud inſuper habere, ſed lætis aſpicere oculis, & virtuti favorem debitum non inficiari. Neque enim, qui vitæ formandæ apti nati ſunt, vitæ commodis carere verum eſt, ut nihil iniquius, quam ut, qui ſe vitiis dedecoravere, bonorum præmia ereptum eant.

In veſtris quoque auribus nunquam non inſonet Apoſtoli vox, *ſpiritum ne extinguite*, VIRI FRATRES, ſive jam erudiendæ pubi ſcholaſticæ vacetis, quæ ſemet ipſam miniſterio verbi divini in Eccleſia addixit; ſive fidelem plebem doceatis ea, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria, & profectum urgeatis in ulteriori doctrinæ veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem, cognitione, & mores ipſorum informetis in timore Dei & charitate erga proximum. Si ſub modio deliteſcat lux veſtra, vel in tenebris plus non dirigat quam ligna putrida & lampyridum ſtricturæ, fruſtra *lux mundi* vocamini. Sacris igitur meditationibus impalleſcite; Legem Dei in ſcripturis revelatam, quo nomine legem fidei & quæ ei ſuccenturiantur intelligimus, diligenter ſcrutamini, ut ita tanquam homines Dei ad omne opus bonum ſitis inſtructi. Sit apud vos ἀπόδειξις πνεύματος καὶ δυνάμεως

πνευματικὴ καὶ δυνατὴ, quæ, quia habet comitem Spiritum S. divina potentia armatum, non in veſtibus hæret, ſed in interiores cordis receſſus penetrat, & præjudicia extirpat; non tumultuantes affectus, qui impediunt animum, ne poſſit cernere verum, excitat, ſed eos potius ſub obedientiam Evangelii ſubjugat; intellectum illuſtrat, ut cœleſtem bonorum ſuavitatem percipiat, & voluntatem flectit, ut illa firmo aſſenſu & fiducia amplectatur, iisque innitatur imperterrita, neque ullis minis, promiſſionibus, ullave vi humana ſe inde abſtrahi patiatur. Ne veritatem quærentibus præſtringant oculos clara nomina & autoritas, quæ liberum non relinquit animum ad ſpecioſa ſtupentem; nec expectentur teſtimonia humana, cum præcedunt divina ſuffragia. Sicut in Paradiſo innocentiæ ſignum fuit nuditas, ita hucusque veritas Dei melius ſpectatur nuda, quam humanis velaminibus obtecta. Abſit a nobis illa Joſuæ indignatio, qui Eldad & Medad prophetantes in caſtris a Moſe cohiberi petiit, at reſponſum accepit dignum Moſe, dignum omnium ſeculorum memoria: *An invides tu mea cauſa? Utinam totus populus eſſent Prophetæ, indente illis ſpiritum ſuum Jehova.* (f.) Hinc JACOBUS Apoſtolus, *An putatis*, inquit, *ſcripturam κενῶς, inaniter dicere: An ad invidiam fertur ſpiritus, qui ſedem poſuit in nobis? ſed majorem affert gratiam.* (g.) q. d. An Spiritus S. quo regeniti, quo Chriſtiani facti ſumus, cujus nos ſacra ſedes & templum ſumus, cujus nutu regi nos oportet, & an ſpiritus ille vel ſuapte inclinatione fertur, vel eos, in quibus habitat, vitioſa cupiditate impellit ad invidiam, ut aliorum bonis & donis indoleant? Abſit: imo vero majorem dat gratiam, facitque, ut quisque bonis proximi gaudeat, plura & majora ei apprecetur, ex iis uti ſuis voluptatem capiat, & ipſe denique ita inſtituens gratiæ divinæ

(f.) Num. 11: 28, 29. (g.) Jac. 4: 5.

vinæ incremento augeatur. Vix dubitandum, quin *Jacobus* ad id digitum intenderit, quod *Moses* ſpiritu Dei plenus de ſpiritu illiusque operationibus loquens *Joſuæ* invidenti aliis communionem ſpiritus dixit: Ecquid tu mea cauſa invides, meque ad invidiam excitas? An hoc dignum eo ſpiritu, qui in me, qui in te ſedem fixit, & in aliis figet pro lubitu? Bona invicem concordia atque ſincera amicitia alter alterum colat obſervetque, damnatis mutuis odiis infeſtoque deſpectu, quum omnes pariter ad decorandam Dei Eccleſiam civitatemque accerſiti ſimus. Diverſi generis columnæ æquo ornamento unum inſigniunt palatium, dum quæque ſua poſita loco, ſuisque deſtinata uſibus, majore excellentia auget ſtructuræ dignitatem, præſtanti diverſitate inſignem. Nos quoque, qui imparibus gaudemus donis, oportet deſpicere neminem, aut proximi expolitas minus eminentesque faſtidire virtutes, ſi ipſi altioribus præſtamus dotibus, quum & illum ſuo loco decorum Deus collocet, etſi tantis eum muneribus non ornaverit. Sed & eadem poſtulat ratio, ne alteri ſuas invideamus virtutes, & diro hinc livore contabeſcamus, quum, etſi minores nobis adſint dotes, loco tamen noſtro pulchri inſignesque ſtemus. Si nos quibusdam videmus antecellere virtutibus, quæ alteri haud acceſſere, animadvertamus, nos forte etiam quibusdam implicatos vitiis, quæ alios non contaminant. Ita quisque ſua bona ac mala poſſidet, omnesque nævis noſtris laborantes, nihil habemus quod non alter alteri exprobrare poſſit. *Spiritus Prophetarum Prophetis ſubjiciantur*, (*h.*) neque ex hominum placitis, ſed ex ſcripto Spiritus S. dictamine ſapiamus; depoſitum ſolicite cuſtodiamus; externum mundi typhum interni hominis tranquillitati poſtponamus; exſuſcitemus gratiam nobis collatam, & obliviſcentes ea quæ retro ſunt,

 exerto

(*h.*) 1. Corinth. 14: 32.

exerto quasi collo, irretorto oculo & constanti gressu, ad destinatum supernæ vocationis brabæum nosmet ipsos extendamus, nec magna solum loquamur, sed & vivamus; maximum enim hoc est & officium sapientis & indicium, ut verbis opera concordent, neque orationi vita dissentiat. Qui legem Dei veluti certissimam dirigendæ vitæ cynosuram aliis commendatam vult, ipse vero cursum suum alio obliquat, lineas præscriptas turbat aut transilit, ad legem & testimonium non attendit, quem institutionis suæ polliceri sibi ausit fructum?

Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum;

si addas, *At fateor monitis sum minor ipse meis*; confessionis hoc quidem speciem sæpe habet, sed scandalum non tollit. Imposita sunt patriæ ab impietate & impudenti dissolutius vivendi licentia vulnera, ea sunt a nobis sancti zeli, pietatis, integritatis, & scientiæ mediis sananda. Toleremus invicem in spiritu charitatis, & cum unanimes simus in fundamento, liceat in cæteris dissentire salva gratia, si salva conscientia consentire non semper possumus.

Diversum sentire duos de rebus iisdem
Incolumi licuit semper amicitia.

Sed ad vos me converto, Studiosi & Candidati ornatissimi, qui foro vos & honoribus paratis, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt. Magna est hominum opinio de vobis, magna commendatio ingenii, magna spes industriæ: magnus Literarum, cumprimis sacrarum, scientia campus, omnibus apertus ad laudem cursus. Vita brevis, ars longa, iter longinquum, parum viatici; multa restant peragenda, & nox appropinquat, in qua (monente Servatore) nemo potest operari. Si huic occasioni tempus sese sub-

ſubterduxerit, nunquam quadrigis albis indipiſcetis poſtea. Macti igitur nova virtute; *Spiritum ne extinguite*; ἀναζωπυρεῖτε, quæ in vobis, chariſmata ejus; excitate, quos habetis, igniculos; ſtudete opprimere hanc, quæ obvenit, occaſionem: facite, ut, quod recto conſilio ac flagranti cupiditate ingreſſi eſtis, id peracri contentione exequamini usque ad extremum. Sunt prope in ſpeculis homines, & omnes obſervant, quomodo ſe gerat unusquisque veſtrum; nec tantum vos amici & ſtudioſi veſtrarum laudum, ſed etiam obtrectatores & malevoli intuentur: pudeat ab illis veſtram accuſari, ab his videri, negligentiam & levitatem; facite, ut alteros juvet bene velle, alteros invidiſſe pœniteat; hæc vobis cura ſuſcipienda, hæc opera ſumenda eſt; nihil aliud agite, nullum aliud veſtrum eſſe officium ducite, niſi ut, quo abundatis ingenio, cum re ita ſtudium certet, ut in difficili exiſtimatione, utrum præſtet alteri, utriusque non modo laudem ſed & admirationem conſequamini. Nolite quæſo per ignaviam amittere, quod vobis eſt in manibus; tanta vobis ſit bonarum rerum cura, quanto ſtudio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculoſa alii petunt, & eo magnitudinis procedite, ubi pro mortalibus gloria æterni fiatis. Proſpicite vobis, proſpicite exiſtimationi, proſpicite æternitati: viget ætas, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata; animus valet, quem nihil niſi excelſum magnificumque delectat; magnum quiddam eſt, quod a vobis veſtrum & genus & ingenium, quod hi Mecœnates, quorum conſiliis veſtra ſtudia reguntur, quod omnes, qui hîc adſunt & veſtris favent conatibus, Clariſſimi Viri, non exſpectant ſolum, ſed & poſtulant, qui etiam vos taciti mecum hortari videntur; &, ſi quæ vobis propoſita eſt merces multo magis, quam cujusquam oratio, incitare debeat; Næ illi falſi ſunt, qui diverſiſſimas

res pariter exſpectant, ignaviæ voluptatem & præmia virtutis! Ambulat inter candelabra ἱερoδιώκτης vobis & ἀγωνοθέτης, qui laboranti, vincenti, perſeveranti, coronam, thronum, ſtellam matutinam, alba veſtimenta, gratis porriget, quæ nemo auferet. Eritis ut mons Zion, qui æternum non movebitur, ut palma vel cedrus in Libano extendetis ramos; non defluet folium, non areſcet radix, non extinguetur lucerna; fluet unda de ſitulis veſtris ad multorum refrigerium. Eja igitur excitet quivis quod in ſe eſt donum ſpiritus, & quotidie pridie caveat, ne faciat, quod pigeat poſtridie. Semper tu hoc facito cogites, id optumum eſſe, tute ut ſis optumus: ſi id nequeas, ſaltem ut optumis ſis proximus.

Sed

Adſunt & illic Spiritus,
Sunt ſed magiſtri criminum,
Veſtræ & ſalutis aucupes,
Vagi, impotentes, ſordidi.
Qui vos latenter incitos
In omne compellunt nefas. (*i.*)

Hi ſpiritus, poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ onuſti & immerſi vitiis perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ non deſinunt perditi jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo inductis pravis religionibus à Deo ſegregare. Itaque quia in ſolatium perditionis ſuæ perdendis hominibus operantur, omnia inſidiis, fraudibus, dolis, erroribus complent. Inde ab orbe condito ad hunc usque diem nihil prætermiſit Diabolus cum Angelis ſuis & ſpiritibus ſeductoribus, quod hominem miſerum aut debilitaret aut perderet; ideo ſe in omnes formas multiplici diverſitate convertit; ideo ſe diverſi

(*i.*) Prudent. in Vincent. Mart. v. 77. ſqq.

versi generis calliditate composuit, ut variis ac multiplicibus fraudibus homines irretitos interimeret. Ex illius instinctu infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus; alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Hic spiritus ille veterator est, cujus pravas suggestiones, hic nequam ille spiritus, cujus spicula & jacula ignita (k.) per fidem extinguere debemus. Sanguis autem Christi per fidem haustus salutare remedium est, quod à Dei plebe mortiferum serpentis antiqui virus excludit, & ignem extinguit, qui perpetua tormentorum continuatione grassatur.

Sed ad finem decurrit nostra oratio.

Sit Tibi, o benignum NUMEN, Sancte Spiritus, Domine & Gubernator mentium Angelicarum & humanarum, laus & gloria pro tua in nos gratia; perficiatur tua virtus in nostra infirmitate; da cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum; inspira salutares motus: manuduc nos per omnes hujus mundi anfractus, ut non intelligamus tantum, sed & sentiamus & palpemus ea, quæ Deus nobis est gratificatus: præserva nos ab erroribus, qui saluti damnum inferrent; concede nobis istam σύνεσιν, qua perpendamus ea quæ audimus, ut per nos ipsos ex certis principiis, quid rectum sit & veritati revelatæ congruum, ad amussim decernamus: dirige tanquam Lucifer exoriens nostris in cordibus τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν, sincerum mentis nostræ judicium, ut expergefiat juxta sacra monita ad devotum veritatis scrutinium; Confer αἰσθητήρια γεγυμνασμένα, exercitatos sensus, qui per habitum a lacte solidiorem cibum, à malo bonum noverint expedite distinguere. Qui quasi

(k.) Ephes. 6: 16.

quasi gallina maturandis ovis primigeniis incubabas aquis, omnes nos sub alis tuis collige, & semper fove; leva super nos lucem vultus tui, & Facies tua gratiosa nobis præluceat in omnibus conatibus & cœptis nostris; qui descendisti sicut columba ad Servatoris lavacrum, inde pectoribus nostris mansuetudinem istam simplicem & columbinam, qua & amicis grati, & hostibus non suspecti, beatitudinis scalam à Servatore propositam ascendamus. Surge Aquilo & veni Auster, persla hunc hortum, ut fluant illius aromata in omnes Ecclesiæ, Scholæ, Reipublicæ angulos, quæ carnes nimium ferinas, otio & luxuria putrescentes salubriter & sincere condiant, & à fœtore conservent. Sanctifica nos magis magisque indies, & ita in omnem veritatem virtutemque dirige, ut reficiantur quasi & inebrientur corda nostra non interrumpendo solatio, donec Deus nos à corporis miseri carceribus emissos beato cœlitum choro permisceat, ubi Deo pleni æternum gaudebimus & solidum gaudium.

D I X I.

JOH.

JOH. CASPARI BRUNNERI VITA.

JOH. CASPARUS BRUNNERUS patriam ſortitus eſt, veterem illam optimorum ingeniorum, ad omnis eruditionis laudem effloreſcentium, nutriculam, TIGURUM noſtrum. Patrem habuit ex honeſtiſſima & vetere Familia JOH. CASPARUM BRUNNERUM, Paſtorem Zollickonenſem per quadraginta & quod excurrit annos Vigilantiſſimum, & in Templo Cathedrali Præconem facundiſſimum. Matrem verò REGULAM WYSSIAM, ſanctiſſimam ac præſtantiſſimam fœminam, quam vel ex Filio agnoſcas. Avus Paternus fuit JOH. RODOLPHUS BRUNNERUS, Art. LL. in Collegio, quod ab Humanitate nomen habet, Profeſſor Celeberrimus: Maternus vero Reverendiſſimus quondam Tigurinorum in Æde Abbatiſſana Eccleſiaſtes, FELIX WYSSIUS, variis ingenium, eruditionem & pietatem ſpirantibus ſcriptis Clariſſimus atque Celeberrimus. Non ergo BRUNNERUS noſter obſcure natus fuit; natus autem fuit prid. Id. Decembris. An. MDCXLIX.

Puer provide & curate à laudatiſſimis Parentibus educatus, eumque in finem ab ephebis pædagogeo immiſſus eſt, cujus claſſes omnes non ſine modeſtiæ ac diligentiæ ſingularis laude ſuperavit, donec ad ſuperiora illuſtris Gymnaſii phrontiſteria rite promotus fuiſſet: Ubi tunc ſtudiis Humanioribus Philoſophicisque primum, dein præcipue Theologicis, ſub ductu Clariſſimorum Dn. Profeſſorum, cum primis Virorum de Eccleſia Jeſu Chriſti & Rep. Literaria meritiſſi-

ritissimorum CASP. SUICERI, JOH. HENR. HOTTINGERI (*cujus præmaturum & tragicum exitum solenni deploraverat oratione;*) JOH. LAVATERI, J. H. HEIDEGGERI, JOH. MULLERI, adsiduam felicemque navavit operam; secuto profectuum non mediocri specimine, Disputatione *De Baptismo pro mortuis*, An. MDCLXVIII. Mox, cum in Examinibus votis Ven. Præsidum abunde fecisset satis, Ministrorum Verbi Divini albo V. Kal. Mart. An. MDCLXIX. insertus est.

Quum vero non omnis ferat omnia tellus, nec unus angulus omnia præclara sibi vendicet ingenia, noluit ὁ μακαρίτης noster paternæ domus semper custos esse, quapropter ad pertexendam studiorum telam capessendumque majorem animi cultum, (Socio Excellentiss. postea M.D. Physices in Athenæo nostro Professore & Canonico, DN. SALOM. HOTTINGERO;) III. Kal. April. An. MDCLXIX. iter instituit literarium, per Germaniæ, Belgii, Angliæ & Galliæ Academias. Lugduni Batavorum cumprimis per aliquod tempus commoratus, Viros toto orbe Celeberrimos, COCCEIUM (*cui a Cl. HEIDEGGERO & HOFMEISTERO intime commendatus erat. Vide sis Ep. CCCCLI. & CCCCLII. Tom. II. Oper. Posthum. p. m. 796, 797 insertas.*) & HEIDANUM, audivit. Londini viros itidem doctissimos consuetudine sua sibi devinxit. Oxoniæ verò Cel. THOM. BARLOW, Collegii Reg. Oxon. Præpositum & pro D. Margarita SS. Theologiæ Professorem publicum, EDUARD. item POCOCKIUM, Lingg. Græc. Hebr. & Arab. Prælectorem doctissimum, aliosque qui inter doctos eruditosque principatum obtinebant salutavit, mensa saleque usus Cel. THOM. HYDE,

HYDE, Protobibliothecarii Bodlejani, (*Tractatum tunc de Ludo Latrunculorum meditantis*;) cujus manuductione per bimestre Bibliothecam Bodlejanam, eodem quo GUILHELMUS, *Hassiæ Landgravius*, Parisiis postmodum diem functus, tempore, sedulo lustravit. Oxonia relicta LUTET. PARISIORUM appulit, ubi itidem varias Bibliothecas, & publicas & privatas, inspexit atque perreptavit; Hinc prid. Kal. IXbris profectus per Burgundiæ Comitatum, vulgo *Franche Comté*, patrios petiit lares, suorumque amplexibus est redditus An. MDCLXX. exeunte.

Reversus Christum frequenter ex suggestu prædicare magno cum successu & applausu orsus, Ven. Parentis aliorumque, Rev. cumprimis MURERI, Pastoris in Buchs emeriti, vices alacriter suffulcivit; quo tempore tantam eruditæ pietatis sibi famam conciliavit, ut ex Ven. Præsidibus essent, qui illum & ad Ephoratum & ad Professionem Theologiæ Catecheticæ promoveri cupiebant.

Cum ad constituendam deinceps familiam animo cogitationeque se NOSTER converteret, Nobilissimam suique Sexus ornamentis decoratissimam Virginem CATHARINAM HOSPINIANAM, Viri plur. Venerandi, RODOLPHI HOSPINIANI, *Collegii Carolini quondam Præpositi, & Ludimagistri*, Gnatam, Magni illius Polyhistoris R. HOSPINIANI, ut & Theologi JAC. HULDRICI ex Filia abnepten, sibi An. MDCLXXII. Conjugem legit, quacum pie atque jucunde annos plusquam unum & viginti vixerat; Hæc illi, larga Dei benignitate, septenam progeniem dedit, at liberorum

rorum tres tenelli fere diem suum obierunt, Filiæ vero tres tribus (*a.*) etiam Pastoribus nupserant, de quibus sigillatim dicere instituti non est; Filius autem unicus (*b.*) Pastor Rorbacensis, (ubi lucem primo aspexit, ubi & Pater, ut mox videbimus, Pastoris officio functus erat) fuit creatus.

Mense VIIbri An. MDCLXXVI. Pastor Rorbacensis Murer misere necatus atque truncatus una cum Sorore & ancilla in ædibus pastoralibus inveniebatur; quis flagitii hujus immanis atque nefandi autor fuerit, in hunc usque diem, exactissime licet inquisitum sit, ignoratur. Hujus loco suffectus fuit Venerandus noster, qui etiam in hoc suo munere recte laudabiliterque tuendo, omnes, ut par est, nervos ætatis, ingenii, industriæque exseruit; studebat namque docta atque igne caritatis incensa oratione ex animis hominum vitiorum radices evellere, & contrarias illis virtutes inserere; privatis vero sermonibus non cessabat suis opem afferre, afflictos consolari, errantes in viam reducere, peccata in odium adducere, pacem componere, ad discordiam causas, si quas inter aliquos intercedere noverat, funditus tollere. Quæ oratio apud suos gravior habebatur, quod cum ejus vita mirabiliter congruebat. Cumque per lustra duo, magna sanctitatis cum laude

(*a.*) Vel quatuor, maxima nimirum natu *Catharina*, primo Conjuge gavisa est D. Antonio Kittio, Past. Mediolacensi, secundo D. Rod. Rhanio, Past. Rikenbacensi; altera, *Regula* nomine insignita, nupsit D. Joh. Conrado Reutlingero, Past. Altstettano & Ven. Classis ad Lac. Tig. Camerario, Socero Colendiss. tertia vero *Esther*, D. J. Jac. Oerio, Past. Delliconensi; Earum nonnisi prima adhuc superstes est.

(*b.*) *Rodolphus*, qui obiit 1721.

de, inter Rorbacenses suos vixisset, factum est, ut a Venerabili Canonicorum Collegio ad Diaconatum Ecclesiæ Cathedralis An. MDCLXXXVII. Id. Februarii vocaretur.

Denata fidissima thori Socia, secundas vere secundas iniit nuptias cum honestissima Matrona DOROTHEA SPÖNDLINA, Domini CASPARI SPÖNDLINI *Plebis Tribuni* Filia, ex octo primogenita, (ex hisce binæ binis Consulibus DD. JAC. ESCHERO & JAC. HULDRICO nupserant;) CASPARI CLINGLERI, Fratris ANTONII CLINGLERI S.S. Theol. Doct. pereximii atque Ecclesiæ Antistitis, relicta vidua.

Tandem tandemque maximo suo merito Canonicus atque Archi-Diaconus I. fuit creatus Anno MDCCIV. XIV. Januarii. (*c.*) Munus hoc suum singulari diligentia, & fide ac dexteritate pari administravit, nihil sedulitatis & curæ defugiens, ut Ecclesiæ Christi prodesset. Concursus civium ad eum audiendum haud leves erant, omnia quippe aderant in eo, quæ in Oratore sacro desiderantur; formæ dignitas, oris decor, orationis elegans copia, verborum sane bonorum cursus, quæ non magis suaviter in aures influerent, quam cum pondere in animos caderent; Vitæ probitas & integritas, sine qua omnia, quæ sunt in Præcone bona, vilescunt; quibus virtutibus assequebatur, ut voluntates Auditorum sibi mire conciliaret.

At, quæ humana inconstantia est, non diu officio huic præfuit, corpus quippe habuit male constitutum,

(*c.*) Concionem Inaug. habuit d. 9. Martii, in 2. Tim. 2: 3.

tutum, ægrum, infirmum & acerbiſſimo podagræ & calculi dolori (cui minime par fuiſſet perferendo, niſi Deus animi robur ipſi inſpiraſſet,) fere ſemper obnoxium, quo factum eſt, ut celerius quam ætas illius, nondum morti matura, poſtularet, vitæ munus impleret; Feſto enim omnium ſanctorum, pridie Synodi, An. MDCCV. inter devotas preces & ſuſpiria, poſtquam integris ſenſibus nihilque prorſus turbata mente, crucis onus ſe patienter ferre, quin imo CHRISTUM JESUM crucifixum in corde habere, ultimis verbis teſtatus erat, (*d.*) divinam illam animam DEO Creatori & JESU CHRISTO Redemtori lubens reddidit, atque ſic ad μυριάδας ἀγγέλων, πανήγυριν καὶ ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων diſceſſit, expletis in hac mortali vita annis ſex ſupra quinquaginta. Quantum & quam triſte Doctrinæ, Probitatis, Eloquentiæ, Prudentiæque deſiderium ſuæ bonis omnibus reliquerit, is facile cogitatione aſſequetur, qui ſapientis illius dicti meminerit, *tum denique noſtra nos intelligere bona, cum, quæ in poteſtate habuimus, ea amiſimus.*

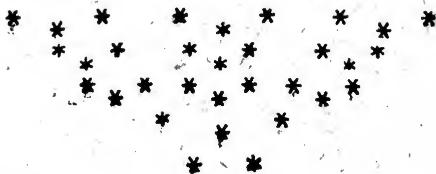
Plura ingenii & pietatis monumenta reliquit, quæ tamen, ſingulari quadam animi magnitudine, a rerum omnium humanarum deſpicientia ducta, typis

pis

(*d.*) Inter intenſiſſimos atque effrenatos calculi dolores ὁ μακαρίτης noſter, paucis ante beatam ἀνάλυσιν momentis, ex noto illo Hymno Eccleſiaſtico. Ach Gott und Herr! wie groß und ſchwer, ꝛc. miſericordiam miſericordis ſummi Sacerdotis hiſce implorabat atque expoſcebat verbis: Solls ja ſo ſeyn, daß Straff und Peyn auf Sünde folgen müſſen, ſo fahr hie fort, und ſchone dort, und laß mich hie wohl büſſen! Gib, Herr! Gedult, vergiß der Schuld, verleih ein ghorſam Hertze, ꝛc. ꝛc.

pis mandare noluit ; ſpectant huc Meditariones in GENESIN Tomis V. in EXODUM Tom. III. in PROVERB. decem priora capita Tom. II. in CANTIC. capita ſex & partem ſeptimi, Tom. I. in Matth. capp. XII. priora Tom. III. In Nov. Teſt. Fragmina, de quibus videatur Præfatio Viri pl. Venerandi JOH. HEINRICI FRISII Paſtoris ad D. Petri Vigilantiſſimi meritiſſimique Tom. I. Oper. Bibl. Schrifftmäßige Erklärung und Zueignung des gantzen Neuen Teſtaments. pag. 7. ſeq. taceo alia minora. Ex hiſce operibus, ut jamjam monui, publici juris nihil fecit, niſi Diſſertationem ſupra citatam & Concionem in funus Nobiliſſimi Hans Meiſen, Domini de Norbaß, Teuffen und Freyenſtein, ex Philipp. I: 21. die 30. VIIIb. 1680. habitam. זכר צדיק לברכה:

TANTUM.

III.

LUDOVICI TRONCHINI.

V. D. M. ut & S. S. Theologiæ in Academia Genevensi Professoris Publici,

ORATIO Inauguralis,

De requisitis Doctoris Evangelici.

In 2. Tim. II: 23-25.

Cui adjecta Vitæ, Fatorum, Obitus & Operum

V. Cl. JOH. ALPHONSI TURRETTINI DESCRIPTIO.

IN quacunque Disciplina vel discenda vel docenda, præter ingenii ac animi dotes necessarias, duo sunt, sine quibus aliquis successus vix possit exspectari, quæque juncta maximam vim a se invicem mutuantur, *Regulæ* & *Exempla*. Ope *Regularum* aperitur via, qua propositus finis certius, promtius, felicius attingitur, & obstacula, quæ occurrunt, devitandi aut

aut ſuperandi modus indicatur : *Exempla* vero Regularum uſum viamque ſequendam velut digito commonſtrant, & eam in animis ingenuis æmulationem ingenerant, qua ad præſtantium & clarorum virorum imitationem potentiſſime feruntur. Ab utroque illo ſcientiarum acquirendarum medio materiam dicendi in præſentiarum ſumere, me, *Profeſſionem Theologicam* auſpicantem, maxime decet. Verba *PAULI* mox lecta optimam cœleſtis hujuſce Diſciplinæ tractandæ normam præbebunt, a qua declinare ſit nefas; & Magni *TURRETTINI*, quem lugemus, commemoratio efficaciſſimum nobis erit incentivum, ut eximii illius Doctoris Chriſtiani veſtigiis toto conatu noſtro inſiſtamus. His duobus conſtabit Oratio: Et prius quidem ſine mora aggredior, iis parum utilibus exordiis, quibus, qui publice dicunt, Auditorum benevolentiam captare ſolent, prætermiſſis, ne longius quam par eſt procedat Oratio, & ut veſtræ patientiæ conſulam.

PAULUS a Doctore Chriſtiano *tria* deſiderat, 1. Ut ſapientem habeat delectum inter ea dogmata, illas disquiſitiones, quæ ad res Theologias vulgo referuntur. *Rejice*, inquit, *ſtultas & ineruditas disquiſitiones, quæ, ut ſcis, pugnas gignunt* &c. 2. Ut Doctor Chriſtianus ſit διδακτικος, i. e. ad cœleſtem diſciplinam aliis inſtillandam idoneus. 3. Ut erga eos, qui controverſiam ipſi movent, & quidem erga contumaces, placidum, tolerantem ac lenem ſe præbeat. Hæc tria leviter attingenda.

I. In primis Doctori Chriſtiano ſapiens habendus eſt delectus eorum, quæ ad Theologiam vulgo referuntur. Theologia Chriſtiana, qualis a Chriſto ipſo & ejus Apoſtolis fuit tradita, divina quadam nitebat ſimplicitate, paucisque conſtabat momentoſis capitibus, quibus mens attenta, veritatis amans, de Dei

voluntate obſervanda ſerio cogitans; de ſalute æterna obtinenda vere ſollicita, promte ac ſincera cum fide acquieſcebat, ſtatim atque ipſi credenda proponerentur. Verum jam a temporibus Apoſtolicis hæc cœleſtis Diſciplina infuſcari & deturpari cœpit a quibusdam inſanis hominibus, qui ſpuriis cum ſcholæ Judaicæ, tum Ethnicorum Sophiſtarum opinionibus ac placitis imbuti, ea in Religionem Chriſtianam, ad quam acceſſerant, temere intulerunt, graviſſimoque quo laborabant, quæſtionum morbo Eccleſiam infecerunt. In hos falſos Doctores frequenter ac vehementer inſurgit *PAULUS* ſuis in omnibus Epiſtolis, & præſertim in duabus ad Timotheum. Iis exprobrat, quod (a.) *diverſam* a vero Evangelio *Doctrinam doceant*, quod *attendant animum fabulis . . . quæ potius quæſtiones præbent quam ædificationem Dei, quæ eſt per fidem*; quod *a ſcopo aberrantes divertant ad vaniloquentiam, & putantes, ſe eſſe Doctores egregia præditos intelligentia, neſciant omnino nec quæ loquuntur nec de quibus aſſeverant.* Hujus acerbiſſimi mali principiis Apoſtoli, quamdiu vixerunt, totis viribus obſtiterunt. At prævaluit hominum audacia ac malitia, & quo numeroſior evaſit Eccleſia, quo magis a Sæculo Apoſtolico receſſit, eo etiam ſpuriis placitis, ſtultis ac inutilibus quæſtionibus magis laboravit, quibus purum Evangelium pene fuit obrutum. Hinc quot & quanta orta ſint diſſidia, quibus Eccleſia diſcerpta fuit, quot horrenda bella, quot deteſtanda facinora, nemo veſtrum ignorat, nec eſt animus referre.

Ergo hoc præcipuum eſto Doctoris Chriſtiani officium, ut χόρτον καὶ καλάμην, *fœnum, ſtipulam, ſordes* ab *auro & argento* ſedulo diſtinguat atque ſecernat: μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, inquit Paulus; *ſtultas & ineruditas*, i. e. quæ ad bonam inſtitutionem nequaquam inſerviunt, *quæſtiones rejice.*

(a.) 1. Tim. 1: 3 - 7. vide etiam cap. 6: 3 - 5. & 20. 21.

Stultas appellat, quæ ob earum abſurditatem, impietatem vel ſummam futilitatem, omnino & cum indignatione ſunt prætermittendæ, quales a Scholaſticis Theologis non ita pridem agitabantur.

Ad Quæſtiones vero *ineruditas*, vel quæ ad rectam Chriſtianæ Diſciplinæ inſtitutionem non conducunt, eæ pertinent, quæ verſantur circa res ſupra mentis humanæ limites poſitas; Eæ, quibus ſatisfieri non poteſt ſine expreſſa Dei Revelatione, quam hominibus denegavit; tum illæ, quæ ſolos Veteris Teſtamenti Fideles reſpiciunt, & ad nos noſtramque ſalutem non attinent.

Omnes has & ſimilis generis quæſtiones, quarum exempla proferre non vacat, nec eſt neceſſe, Doctor Theologus prudens omittat, ut quæ ad ſanam Doctrinam non pertineant: vel ſi de iis omnino ſilere ipſum non deceat, eas leviter attingat & unicuique ſuum verum aſſignet pretium, aut potius de illarum inutilitate Auditores ſedulo moneat. Uno verbo, veram Evangelicæ Doctrinæ naturam introſpiciat, germanumque ejus ſcopum ſemper animo præſentem habeat. Quænam autem eſt natura, quis ſcopus Evangelii? ſcilicet, ut homines per fidem in Jeſum Chriſtum, per pœnitentiam & ſanctimoniam, ad Deum & ſalutem æternam adducantur. Quicquid eo tendit, inter momentoſa capita reponi debet, illud urgendum, illi inſiſtendum; cetera, ut curioſa potius quam utilia parvi facienda. Si iſtius ſimpliciſſimæ ac æquiſſimæ regulæ aliquam habuiſſent rationem Doctores Chriſtiani, longe melius cum Eccleſia fuiſſet actum, & etiamnum ageretur.

II. Delectu ſapienter facto eorum, quæ ad διδασκαλίαν τὴν ὑγιαινουσαν, i. e. *Doctrinam ſanam* vel *ſalubrem* pertinent, ſequitur alterum, quod *PAULUS* a Doctore Theologo requirit, ſcilicet ut ſit διδακτικός, *ad*

docendum idoneus, quod indicat & Methodum qua res disponendæ sunt, & stilum vel loquendi modum quô in iis exponendis utendum.

In qualicumque disciplina progressus omninò pendent a Docentis *Methodo*, adeo ut prava tantum obsit quantum recta inservit; quod obvio exemplo patebit. Si quis Arithmeticam docens a divisione, vel proportionum regula, inciperet, prætermissis adjectionis, subtractionis ac multiplicationis regulis, quas in posterum tradendas reservaret; tyrones ita institutos num in arte numerandi multum profecturos putatis? Immo vero hac methodi inversione, eos necesse esset concipere maxime confusas numericarum proprietatum notiones, quibus in errorem continuò inducerentur, ita ut nuda iis ignorantia fuerit potior. Eadem est ratio ceterarum omnium disciplinarum, ac speciatim Theologiæ, in qua tradenda maxime necessaria est recta Methodus, cujus præcipuos *Canones* paucis indicare, non abs re erit.

1. Quædam primariæ dantur veritates, quæ sunt instar fundamenti, quo nititur totum Theologiæ Systema, ita ut, nisi quis eas jam habeat probe cognitas, ad cetera Dogmata tutò pervenire non possit; manifestum est, ab his veritatibus primariis initium esse faciendum.

2. Cum Deus pro sua summa Sapientia sese hominibus revelaverit (*b.*) πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, *multis vicibus, multisque modis*, cumque harum Revelationum aliæ aliis magis aut minus sint claræ ac perfectæ; cavendum, ne inter se confundantur, sed unaquæque in seipsa & seorsim a ceteris spectanda est, ut accurata illius habeatur notitia. Istius Canonis neglectu factum est, ut quidam Theologi priscis Revelatio-

(*b.*) Hebr. 1:1.

lationibus eandem ferè lucem, eandem perfectionem attribuerint, quæ ultimæ per Chriſtum Revelationi unice competit; quod manifeſto falſum, ſummoque generis humani Doctori injurium.

3. Cum aliquod Theologiæ Chriſtianæ dogma tractat Doctor Theologus, primum nitidam ejus notitiam det; dein illud ſolidis probet argumentis, ex recta ratione fluentibus, & quæ ad id dogma fulciendum allegabit e ſacro Codice depromta teſtimonia, ſecundum ſanæ critices regulas applicet. Quam frequenter in id a viris Theologis fuerit peccatum, taceo; at hoc unum quantumvis tritum obſervari velim, quod maximi ſit momenti, nempe, nihil veritati magis officere quam imbecillia argumenta & teſtimonia perperam allata; inde enim fit, ut vel firmiſſimæ rationes, vel certiſſima teſtimonia in vani ac falſi ſuſpicionem apud incredulos veniant. Illa autem ad quoddam Religionis dogma confirmandum ſelecta argumenta & teſtimonia ita ſunt ordinanda, ut, quantum fieri poterit, poſterius aliquid priori addat, & cum ipſo quandam quaſi cognationem habeat & connexionem, unde efficiatur veluti probationum concatenatio, cujus tanta eſt vis, ut mens ſubattenta ipſi reſiſtere non valeat.

Non modo Methodi, ſed & *Stili*, ſeu dictionis, ratio eſt habenda Theologo, ut ſit διδακτικὸς. Dicendi genere utatur puro, ſimplici, nitido; voces adhibeat, quarum ſenſus apertus ſit & auditoribus familiaris; & ſi de aliquo momentoſo dogmate agatur, illud tradat ipſiſſimis, quantum fieri poterit, S. Scripturæ verbis, ne humano ſermone utens in periculo ſit veritatem cœleſtem adulterandi: Hinc faceſſant illa Scholaſtica vocabula, ab uſu vulgari alieniſſima, barbara, & ſenſu vacua, quibus Theologia tamdiu inhorruit, quæque denſam ipſi caliginem affuderant;

hinc facessant vana illa & inania sermonis ornamenta, *meteora orationis* a Clarissimo quodam Theologo (*c.*) lepide dicta, quæ φαντασίαν quidem movent ac oblectant, sed ad veritatis lumen mentibus inferendum nequaquam conducunt, quin potius ipsi quam maxime obsunt; eo enim inflato, & ut ita dicam phalerato, dicendi genere, parum fideles, imo & identidem falsissimæ rerum divinarum notiones excitantur, quibus mens incauta in errorem facile inducitur; Nec alia quærenda est causa plerumque falsorum dogmatum, quibus purum Evangelium fuit contaminatum, quæque a magna Christianorum parte etiamnum pertinaciter retinentur.

III. Doctori Theologo non sufficit, ut salutarem Doctrinam accurate & apte tradiderit; ejus est præterea, illam ab adversariorum petitionibus defendere. Quo autem modo quave mentis dispositione Theologus has partes agere debeat, *PAULUS* docet; *Non oportet*, inquit, *servum Dei pugnare*, sed esse ἤπιον, *placidum*, ἀνεξίκακον, *tolerantem*, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, *cum lenitate erudientem adversarios vel contumaces.* Jam dicta si probe observentur, plurimum conducent ad plerasque controversias præcidendas. Verum, ut sunt homines, cum controversiæ omnino nequeant vitari, cum res Theologo plerumque sit habenda cum adversariis varii admodum ingenii, & quidem quandoque malignis, pertinacibus, hoc tertium caput distinctius nobis est considerandum.

Quando igitur ipsi controversia movetur; in quo sita sit, ante omnia perpendat Theologus, an in rebus ipsis, num forte in vocum ambiguitate. Si in vocibus, postquam, quo sensu eas sumat, declaraverit, eo ipso finem controversiæ faciat; quid enim pueri-

(*d.*) D. *SAMUELE WERENFELSIO.*

puerilius, quid stolidius, quid Doctori præsertim Christiano indignius, quam λογομαχειν? hanc in rem nequeo mihi temperare, quominus Clarifs. *WERENFELSIUM* adducam præclare differentem; (*d.*) „ Dum frivolis his controversiis tempus terimus, in„ quit ille, quot utiliora, quot necessaria prætermit„ timus? Monstrat nobis Theologia salutis viam; „ proficiendum in cognitione Dei, in cognitione no„ stri; proficiendum non in eruditione modo ac sa„ pientia, sed in fide, in spe, in charitate: Et nos „ cum tantum pensum habeamus, quasi nihil esset „ quod ageremus, puerorum instar litteris & syllabis „ ludimus. Quin ingredimur denique veræ sapien„ tiæ viam? omnis hic mora periculosa est; satis li„ tibus est datum, satis disputationi; incipiatur ali„ quando actio; mors instat, quanto satius est ut ab „ ea deprehendamur agentes, quam de verbis con„ certantes? Oh sapiens, oh vere Christianum monitum! Si vero de rebus ipsis controversia sit, earum momentum sedulo attendat Theologus; scilicet num res, de quibus agitur, ad mentis humanæ captum, an forte supra sint positæ. Si supra, ita ut insuperabilibus difficultatibus utrobique scateant, sobrius Theologus & veri amans ab his judicium cohibere, quam de his temere pronunciare, controversiam declinare quam sustinere, longe satius ducit, ostensisque hinc inde scopulis, promte loco cedit, ignorantiam ingenue fassus. Sunt controversiæ de rebus, quæ ad Dei gloriam, ad Evangelicæ Doctrinæ finem, ad hominum salutem parum conferunt, nec nisi oblique ac e longinquo pertinent; adeo ut de istis, quoquo modo quis sentiat, neque Dei Majestas offendatur, neque Evangelium temeretur neque salutis periculum subeatur. In illos, qui de his controversiam nobis movent, cur excandesceremus? quin potius

(*d.*) Difs. de Logomach. Cap. IV. pag. 489.

tius modestissime, moderatissime, amicissime cum iis contendamus; quin animo placido & ab omni affectu vacuo rationes afferamus, quibus nostra nititur sententia, & incommoda ostendamus, quibus sententia contraria nostro judicio laborat; quo peracto, si eos ad partes nostras trahere non valemus, eos ideo tanquam carissimos in Christo fratres habere ac tractare ne desistamus.

At alii dantur adversarii, erga quos non ita facile videtur, hanc, quam præcipit *PAULUS*, animi lenitatem ac tolerantiam servare; qui nempe in rebus magni momenti a nobis diffident, qui pro exitiali errore contendunt, aut veritatem, a qua salus hominum omnino pendeat, acriter impugnant, quorumque pertinacia nulla ratione, vel evidentissima, vinci potest. Nec minus, Auditores, cum ejusmodi adversariis placide, comiter, patienter est agendum, ita tamen ut cœlestem veritatem ignave non deseramus, sed eam, ut par est, fortiter tueamur. Quid enim apud adversarios tuos proficere te putas tu, qui tantopere in eos effervescis, tu qui inter caussam tuam defendendam indignationi, acribus rixis, convitiis, intemperantius te permittis? In hac, qua es, animi perturbatione, num de recto controversiæ statu inter vos convenire poterit, quo non intellecto aer inaniter vapulat? num solidiora ad veritatem firmandam & contrariam opinionem evertendam argumenta invenire, seligere, illaque urgere valebis, qui mentis compos non sis? num te adversarium ab exitiali errore suo redimere & ad veritatem flectere posse præsumis, qui ea uteris methodo, qua nulla est aptior ad illum a te tuaque sententia quam longissime avertendum? Nec dicant acres illi doctores, Dei gloriæ, ejus Religionis, ejus Ecclesiæ, *zelo* se ardere; Caveant, ne quem affectum *zelum* vocant, is potius

potius sit κακοζηλια; Caveant ne dum Dei gloriam, Religionis & Ecclesiæ salutem conclamant, immodesto potius partium suarum studio teneantur, & propriæ famæ, propriis commodis inservire cogitent.

Is demum verus est ac germanus Dei zelus, qui honeste ac moderate se gerit; qui cum ea, quam suis Christus adeo impense præcipit, caritate est conjunctus; qui hominum ignorantiam, errorem, pertinaciam, sincere & ex animo dolet; qui non, ut ipse vincat, sed ut adversarii ab evidentia vincantur, serio cupit & quærit, quique a pravis omnibus ac violentis sententiam suam propagandi modis summopere abhorret; qui vel maxime pertinaces eo amore, eo studio prosequitur, ut summa cum patientia illos ad viam revocare, illos erudire, admonere pergat, (e.) *experturus, num aliquando daturus sit eis Deus resipiscentiam ad agnitionem veritatis.* Hic zelus cum eximiis erga dissentientes affectibus a *PAULO* Doctori Christiano præceptis optime consentit.

Hoc *PAULI* monitum, non pro ejus momento, sed pro circumstantia præsenti, levissime attigimus: Aliud enim est quod a nobis potissimum requiritur; &, ut præstantissimi Theologi, nuper, heu! acerbo fato nobis erepti, piissimam memoriam recolamus, moræ forte impatientes exspectatis. Oh! si nobis contingeret aliquanta pars facundiæ, qua pollebat magnus ille Vir! At, utut in dicendo rudes, hoc tristi officio pro virili fungamur: ad *TURRETTINUM* recte decantandum non opus est oratore, simplex sufficit & candidus narrator, quodque a parte ingenii deerit, id forsan supplebit animi affectus.

Si laudes a *Majoribus* desumendæ sint, *Noster* sane hinc habuit, ut quisquam alius, de quo posset gloriari; utpote ab antiqua & nobili Reipublicæ Lucensis

(e.) 2. Timoth. 2: 25.

ſis familia oriundus, quæ veritatis Evangelicæ cauſa jam a pluribus annis Genevam ſe recepit; res procul dubio ſic dirigente Providentia, huic Urbi ſingulariter favente, de quo beneficio eſt cur ipſi gratias immortales habeamus: Quam multi enim præclari Viri ex hac familia prodiere, qui tum de Eccleſia & Academia, tum de Republica optime ſunt meriti. Verum iis immorari parum videretur decorum, & *Noſtro* pene injurium, quaſi non eſſet in eo ſatis ampla dicendi materia.

Patre *Franciſco Turrettino*, Matre *Eliſabetha de Maſſe* in lucem editus eſt *JOANNES ALPHONSUS TURRETTINUS*, Menſe (*f.*) Auguſto, anni 1671. Eximias dotes, quas a benigniſſimo Creatoris numine una cum vita acceperat, Parentes ejus optima coluerunt inſtitutione, ipſeque a teneris annis ſua diligentia, aſſiduitate, induſtria, magis ac magis perfecit. Et hic obſervare eſt, ut quis ad ſcientiarum apicem perveniat, vel feliciſſimas ingenii dotes nequaquam ſufficere, ni adſit ſedula cura, labor impiger, in hac prima vitæ periodo, quæ ad ingenuas artes addiſcendas eſt aptiſſima; qui hanc ætatem deſidioſe præterlabi ſivit, fere in caſſum deinceps litteris inſudat, ſaltem e ſemidoctorum vulgo ſe eximere non valet, quod conſtans experientia plus ſatis probat. Puer his raris animi dotibus ornatus, eo paterno inſtituto ac exemplo adjutus, eo vehementi, quo ipſe ferebatur, in Litteras affectu, non poterat, quin maximum in iis, prout ætas ferebat, profectum faceret, ita ut vel doctiſſimorum ſingularem benevolentiam ea ratione ſibi conciliaret.

Cum 16. ætatis annum ageret, (*g.*) amiſit, Deo ſic volente, Venerandum Patrem, qui, cum ſe in ultimo

(*f.*) Die Menſis 13. ſecundum veterem tempus computandi rationem. (*g.*) d. 28. Sept. 1687.

timo vitæ termino versari sentiret, filium pluribus allocutus est, ac, præter varia, hæc inprimis illi præscripsit, (*h*) *Ecclesiæ Dei curam, si aliquando ad sacrum vocaretur Ministerium, Veritatis amorem, humilitatem & caritatem.* Oh sapientem, oh vere paternam, sanctoque Dei servo dignissimam adhortationem! ad quam Noster cogitata, dicta, scripta, facta, ad finem usque vitæ ita religiose conformavit, ut eam constanter animo præsentem & quasi ante oculos positam habuisse visus fuerit.

Tunc temporis Philosophiæ studio incumbebat, duce & auspice præstantissimo Viro *JOANNE ROBERTO CHOUET*, primum Academiæ, deinde Reipublicæ splendidissimo jubare, qui primus in hac Urbe Philosophiam a Scholæ sordibus ac tricis, quibus squalebat, defœcavit, & germanam ratiocinandi normam mira cum arte miroque cum successu tradidit. Sub tanto Magistro talis Discipulus quantos brevi progressus fecerit, nemo non facile percipit: Eo tempore Magister & Discipulus arctissimam inter se necessitudinem inierunt, quæ nonnisi alterius morte finiit.

Sic optime in Philosophicis exercitatus, (*i.*) ad Theologiam animum appulit, eam tum docentibus *PHILIPPO MESTREZATIO*, solidissimo Theologo, qui paulo post e vivis excessit, *BENEDICTO PICTETO*, de nostra Ecclesia, vel, ut rectius loquar, de omnibus Ecclesiis Reformatis, optime merito, qui non ita pridem *FRANCISCO TURRETTINO* successerat, & *LUDOVICO TRONCHINO*, Avo meo, qui, quanti pretii Noster esset, optime sensit, & cum eo intimam conjunxit amicitiam. Duo-

(*h.*) In Oratione Parentali, quam Cl. *PICTETUS* de *FRANCISCO TURRETTINO* habuit, pag. 22.
(*i.*) Anno 1689.

Duobus circiter annis, in rebus Theologicis maxima cum diligentia impensis, Turrettinus de itinere ad exteras gentes faciendo cogitavit; (*k.*) annos 19. & aliquot menses natus. Hac juvenili ætate, in qua, qui juris sui facti peregre mittuntur, ex suis, ut plerumque accidit, itineribus plus damni quam emolumenti reportant, Noster eam præ se ferebat sapientiam, eam ad omnia, quæ cernebat quæque audiebat, in suos usus convertenda sagacitatem, quæ a viro maturo & experto potuisset exspectari. Lugduni Batavorum stupendum ingenii ac eruditionis, pro ætate, specimen dedit in Thesibus, *Pyrrhonismus Pontificius* inscriptis, quas in lucem protulit (*l.*) & sub Clariss. *FRID. SPANHEMII* præsidio defendit; quarumque *BAYLIUS*, cui placuisse non ultima laus est, in suo *Dictionario* (*m.*) perhonorifice meminit. Ex Hollandia discedens, in Angliam trajecit, omnigenarum scientiarum veluti centrum, & ubi speciatim vigebat eximia τȣ Θεολογεῖν Methodus, adeo ut Noster, peritissimus in iis judex, dicere soleret, „ Ex omnibus Theologis Anglos Religionis Christianæ indo„ lem optime percipere, & verum ejus scopum quam „ proxime attingere sibi visos fuisse. Non vacat, nominatim numerare omnes Viros Doctrina & Muneribus Ecclesiasticis conspicuos, a quibus Noster in ea beata regione comiter ac certatim fuit exceptus. At silentio premi non debet Illustriss. *BURNETUS*, Episcopus Salesburiensis, qui Nostrum Salesburiam secum deductum per aliquot hebdomadas hospitio amicissimo recepit, eumque commendavit & conciliavit Doctissimis Viris *LLOYDIO, WHITBY, ALLIXIO*, & speciatim summe Reverendo *WHILIELMO WAKE*, dum viveret, Archi-Episcopo Cantuariensi, quocum Turrettinus consuetudinem junxit, quam

(*k.*) Febr. 1691. (*l.*) Mai. 1692. (*m.*) In Art. *Turrettin* (Franç.) & pag. 2223. litt. b. ad Marg. in artic. *Nicole.*

quam deinceps ad illius mortem usque coluit frequenti Epistolarum commercio. Ex Anglia Lutetiam Parisiorum se contulit, ubi omnes alicujus nominis Doctos frequentavit: magnus præsertim ipsi fuit usus cum Abbate *DE LONGUE RUE*, Linguarum Orientalium peritissimo, a quo Linguam Arabicam didicit; adeo ardenter omnia scire cupiebat. Tandem (*n.*) iter Patriam versus direxit, magnam, ubicunque locorum peregrinatus fuerat, sui existimationem post se relinquens, & pretiosissimam omnis generis cognitionum messem secum reportans.

Paulo post ejus reditum (*o.*) Sacro Ministerio fungendi potestatem a Venerando Cœtu accepit; paucis mensibus elapsis, in ipsum Cœtum honoris causa fuit admissus, & biennio post in *Pastorum Urbanorum* (*p.*) numerum aggregatus eo solemni quo utimur more: Verum Pastoris Munus ordinarium non suscepit, quod obstaret tenuis, qua erat, valetudo; Nihilominus tamen satis frequenter concionabatur, & semper eo auditorum concursu ac applausu, eo fructu, ut nullus concionator majorem unquam habuerit.

Interea, scilicet anno 1697. (*q.*) Amplissimus Senatus Genevensis, utilitati publicæ indesinenter invigilans, Turrettino nostro *Historiam Ecclesiasticam* docendi provinciam demandavit, & illius causa novam erexit Cathedram. Non multo post (*r.*) *Rector Academiæ* constitutus, hoc splendidum Munus per decem annos continuos exercuit; & hinc, Auditores, illæ cedro dignissimæ Orationes, quas, quo Artis Oratoriæ quis est peritior & est eloquentior, eo majore cum voluptate atque admiratione legit. Dum ea dignitate Academica fuit insignitus, Bibliothecæ publi-

(*n.*) An. 1693. vel 94. (*o.*) 30. Mart. 1694. (*p.*) *les Pasteurs de la Ville.* (*q.*) 12. Mart. (*r.*) 30. Maji 1701.

cæ, adhuc velut in cunis jacenti, utilissimam impendit curam, ita ut quòd meliore stet loco, quod amplior sit ac rectius ordinata, id præsertim ipsius operæ tribui debeat. Cum autem anno 1705. sub finem vergente (*s.*) Avus meus vitam hancce momentaneam cum æterna feliciter commutasset, quem quidem Turrettinus multis deflevit lachrymis, ob intimam, quæ ipsi cum illo intercedebat, consuetudinem ac familiaritatem; in defuncti locum a Venerando Cœtu suffectus, *Professionem Theologicam* suscepit, quam per triginta & duos annos exercuit; qua doctrina atque industria, quo successu, nemo ignorat nisi qui de Academia Genevensi ne verbum quidem audivit. Inter plurimos egregios, quos instituit, discipulos, eminuit dulcissimæ recordationis *SAMUEL TURRETTINUS*, omnibus iis dotibus præditus ac virtutibus, quæ Theologum eximium constituunt. Illum jam a teneris annis velut in sinu suo Noster foverat, formaverat, & ita impense diligebat, ut omnium consiliorum suorum faceret conscium; eo quoque felicitatis pervenerat, ut hunc haberet Collegam & quidem dignissimum. At oh! vita hominum quam est incerta, quam fragilis & caduca! Jubar istud per paucos annos Academiæ & Ecclesiæ nostræ concessum, in medio suo cursu extinguitur, sicque Nostro dimidia pars animæ suæ eripitur; hunc gravem ac fatalem casum quam vivide senserit, vix dici potest. Inde non parum increvit illud tædium vitæ, illud æternæ quietis desiderium, quo jam a longo tempore tenebatur, ob valetudinem fractam tot frequentibus asthmatis quo laborabat παροξυσμοῖς seu accessibus, qui sæpe illum in mortis periculum adducere visi sunt. Pia ejus anima, divinum quid spirans, cœlum anhelabat votisque assiduis anticipabat, hæc aut talia volvens.

(*s.*) 8. Sept.

vens : (*t.*) „ Quid habet vita commodi ? quid non „ potius laboris ? ſed habeat ſane ; habet certe tamen „ aut ſatietatem aut modum ; . . . . Non me vixiſſe „ pœnitet, quoniam ita vixi, ut non fruſtra me na- „ tum exiſtimem, & ex vita diſcedo tanquam ex ho- „ ſpitio, non tanquam ex domo ; commorandi enim „ natura diverſorium nobis, non habitandi, dedit. O „ præclarum diem, cum ad illud divinorum animo- „ rum concilium cœtumque proficiſcar, cumque ex „ hac turba & colluvione diſcedam ! Vota Deus exaudivit ; lenem aliquot dierum febrim Turrettino immiſit, quæ (*u.*) infirmi corpuſculi compaginem facile ſolvens egregiam ejus Animam in eam, quæ ſola vera eſt, libertatem vindicavit, eaque felici donavit immortalitate, quam ille una ante morbum hebdomade publice, & quidem, ut ſolebat, validiſſime aſſeruerat ac defenderat, quaſi his in cogitationibus ac meditationibus occupatus a morte deprehendi voluiſſet, ſecreto quodam eventus futuri præſagio admonitus. Sic nobis periit Magnus *TURRETTINUS*, ætatis annum agens 66. Viduam relinquens, generis nobilitate ac virtutibus commendatiſſimam, quæ ſuaviſſimo adjumento conſtanter ad extremum usque halitum ipſi fuit, & Filium, in quo hi optimi demonſtrantur animi habitus, hi lenes atque commodi mores, qui eum maxime amabilem & ad Civilem Societatem aptiſſimum reddunt,

Quæ ad *TURRETTINI* vitam ſpectant hiſtorica, breviter perſtrinxi, pluribus ſcienter prætermiſſis. Nunc ſummum illum *Theologum* attentius contemplari & tenui Minerva delineare animus eſt.

Ut ab eo exordiar, quod eſt fundamentum, quo male poſito nemo vir præſtans evaſit ; *TURRET-*

 TINUS

(*t.*) *CICERO* de Senectute. Vol. 10. pag. 3757. Edit. Verburg. (*u.*) Mortuus die 1, Maji, anno 1737.

TINUS omnis generis eruditione ac ſcientia erat inſtructiſſimus, ſic ut eo reſpectu pauci cum ipſo poſſint comparari; ad quod multum contulit proſpera, qua fruebatur, fortuna, quæ Bibliothecam egregiam a Patre acceptam augendi, complendi, poteſtatem ipſi fecit. Hæc liberalium artium ac diſciplinarum inſttumenta non erant, ut fere aſſolet, ad oſtentationem; peritiſſimus artifex iis uti ſciebat incredibili cum diligentia atque induſtria; adeo ut præter plures, quas callebat, linguas, & præſertim Latinam, in cujus elegantiis erat verſatiſſimus, nihil eſſet, ſaltem alicujus momenti, tum in Philologicis, tum in Hiſtoricis tum in Philoſophicis, tum ſpeciatim in Theologicis rebus, quod eum fugeret. Sunt qui magnam quidem eruditionis copiam congeſſerunt, at indigeſtam & inordinatam molem, quæ Cahos rectius quam ſcientia dici mereatur, quæque memoriam oneret non ornet, mentisque facultatibus officiat potius quam inſerviat: hæc vero copioſiſſima, quæ Noſtrum decorabat, eruditio, ab illa vaniſſima quam longiſſime diſtabat; quippe quicquid legiſſet, quicquid meditatus eſſet, id ita bene concoxerat, digeſſerat, &, eo acri quo erat judicio, apud ſe ita ordine poſuerat, ut de omnibus nitidiſſimas ac promtiſſimas haberet notiones, ſicque, cum daretur occaſio, de quacumque re propoſita ſcite admodum, appoſite, eleganter, verba faceret, magna cum voluptate ac utilitate audientium.

Verum ad noſtrum propoſitum propius accedamus; Quis Theologus extitit, in quo magis eminuerunt ii caracteres, ii animi habitus, quos Paulum a Doctore Chriſtiano exigere oſtendimus? Mihi illum audire videor eadem monentem, quæ olim *PAULUS* ſuum Timotheum; *ſtultas atque ineruditas quæſtiones fuge*, ſis in docendo *didacticus*, ſis erga *diſſentientes placidus*, *tolerans*, *eos cum lenitate erudiens.*

Si

Si primo delectum attendamus eorum quæ in Theologia vulgo tractantur, nescio an quisquam fuerit qui unicuique dogmati suum pretium, unicuique quæstioni suum momentum assignare melius noverit, qui salubris Doctrinæ fundamentalia capita a non fundamentalibus, germana ejus placita a spuriis vel dubiis, aurum & argentum a fœno ac stipula sapientius, accuratius secreverit, (x.) *Omnia explorans, & quod bonum est id solum retinens*, prout præcipit Paulus. Ut verbo dicam, nescio an quisquam fuerit, qui res divinas nobiliore, diviniore modo perceperit, attigerit; in eo autem amplificationis culpam non timeo, qui dicam apud vos, Reverendi in Christo Patres ac Fratres, quibus Noster erat notissimus; si vero quis malevolus de eo me vocaret in causam, eum ad Viri scripta simpliciter amandarem.

Ut in rebus Theologicis peritissimus erat ac sagacissimus, sic etiam maxime διδακτικὸς, ad cœlestem Disciplinam mentibus infundendam aptissimus, quæ ars longe difficilior, longe rarior est, quam vulgo putatur. Optima qua utebatur methodo, omnia quæ tractabat, quantumvis per se ardua, sublimia, quantumvis culpa hominum intricata, ita fiebant perspicua, ut vel lusci & lippi ea cernere cogerentur; Quæ ad veritatem firmandam adhibebat testimonia & argumenta, ita consulte eligebat, ita plene urgebat, ita industrie inter se disponebat, connectebat, ut inde completa & fere irresistibilis demonstratio emergeret. Cum aliquem S. Scripturæ Librum vel Locum susciperet explanandum, ipsissimum Authorem S. putasses te audire loquentem, dubia tua enodantem, quæ tibi erant obscura elucidantem; adeo recte scopum authoris habebat perspectum, & ad intimum ejus sensum penetrabat. Hanc exquisitam res Theologi-

(x.) 1. ad Thessal. 5:21.

cas tractandi methodum comitabatur ſtilus maxime didacticus, ſimplex, purus, ab omni barbarie ac præſertim ab horridis & ſenſu vacuis Scholæ vocabulis ac formulis quam maxime expurgatus, ſuaviter fluens, ut rivus cujus aquæ limpidæ ſuper argenteam arenam lente & quaſi numeroſo pede volvuntur. Eo utebatur ſtylo didactico ſuis in Prælectionibus. Verum cum in diebus Solemnibus, velut in noſtris Academicis, Oratio ipſi eſſet habenda, tunc nobile, grande, ſplendidum, adhibebat dicendi genus, quo Auditorum animos percellebat, accendebat & extra ſe ipſos veluti rapiebat, ita bene noverat ſtylum ſuum rebus & circumſtantiis adaptare, quod ſane Eloquentiæ caput eſt. Apud populum identidem concionabatur, raro, ſi Eccleſiæ deſiderium, ſatis frequenter, ſi infirmam ac ægram ſpectes valetudinem; cum autem ad iſtud publicum Doctoris Chriſtiani munus accedebat, quam digne, quam potenter eo fungeretur; vos omnes teſtes appello, Auditores Præſtantiſſimi. Non illi erat eruditionis faſtus, non ingenii oſtentatio, non ea ſermonis lenocinia, quæ mundum, non Deum ſapiunt, quæque a φιλαυτίᾳ, non a ſincero veritatis ac pietatis ſtudio procedunt. Hæc omnia ſummopere aſpernabatur Noſter, & indignabundus reſpuebat; Exiſtimabat enim, ea quæ Religio præcipit credenda & facienda, vano illo præſidio non indigere, utpote quæ ſatis per ſe ponderis, ſat efficaciæ habeant, ad homines excitandos, movendos, dummodo ea, prout ſunt, ipſis candide proponantur: Id ergo potiſſimum intendebat, ut, quod dicebat, ad captum uniuscujusque eſſet accommodatum, ſicque vel ab infantibus intelligeretur; ſimul & ſermonem ita temperabat, & tametſi parce, ita ornabat, ut auribus delicatioribus maxime placeret; ipſam dixiſſes Veritatem ac Virtutem de ſuggeſto loqui, & ut ad ſe accederent ſeque amplecterentur, homines dulce invi-

invitare. Huic potissimum acceptum referre debemus gravem illum & accuratum concionandi modum, qui apud nos in usu est, & ab Exteris laudatur; de quo caveamus, ne paulatim obsolescat, & in ejus locum comta, fucata, secularis eloquentia sensim subrepat.

Ea autem circa Religionis controversias tolerantia, illud concordiæ inter Christianos, quantum salvo Evangelii fundamento salvaque hominum salute fieri potest, instituendæ studium, quas virtutes Doctori Theologo Paulus impense commendat, hæ in intimis Turrettini præcordiis insidebant. Veri amantissimus, & a quocumque quomodocumque offerretur, illud amplecti paratissimus, modestissime de se ipso sentiens, *varia esse hominum ingenia*, magnamque in ea vim educationis atque authoritatis probe pensitans, ab omni partium studio abhorrebat, dissentientibus facilem præbebat aurem, cum iis agebat leniter, amice, ita tamen ut veritas, salubris Doctrina, nihil inde pateretur detrimenti. Hæc aurea axiomata continuo cum in sermonibus tum in scriptis iterabat, urgebat, ita ut ea semper animo præsentia habere videretur. (*y.*) *Dogmatum Theologicorum momenta ac pondera sedulo expendenda esse, ne musca in elephantem convertatur*; (*z.*) *Christianismum non in obscuris quibusdam notionibus, non in scholasticis argutiis, sed in Nova Creatura, hoc est, in vera pietate & probitate situm esse.* (*a.*) *Controversias non multiplicare, sed quantum fieri potest, minuere, viri Christiani officium esse*; (*b.*) *Eos nescire quid sit credere, qui a se dissentientibus irascuntur*; *Misereri errantium, non eos odisse Christianum decere.* His sapientissimis ac vere divinis principiis nixus, ab una parte Religionis Christianæ causam adversus Incredulorum conatus suscepit,

R 4 &

(*y.*) Nub. Testium Præf. in init. pag. 9. (*z.*) Diss. de Artic. Fundam. cap 10. art. 1. pag. 55. (*a.*) Cogit. de Controv. &c. art. 7. (*b.*) ibid. art. 11.

& tanta cum vi ac evidentia defendit, ut nullum iis effugii locum reliquerit, in illo, quem publici juris fecit, Tractatu *de Veritate Religionis Christianæ*, nuper a disertissimo hujusce Urbis Pastore (*c.*) pereleganter, cum additamentis, in linguam Gallicam translato, quo immortali opere Noster Christiani orbis, imo & Gentium omnium Doctor evasit. Ab altera parte nihil non tentavit, nihil non movit, ut Protestantium dissidiis compositis fraterna inter eos institueretur concordia; quod scilicet de levibus vel non necessariis inter eos controverti probe animadverteret; & quidem splendida de eo monumenta reliquit cuivis obvia. (*d.*)

Hac ratione, Auditores, hanc Turrettinus perennem sibi famam fecit, longe lateque per omnes oras Christianas sparsam, quæ ad Academiæ ac Ecclesiæ decus plurimum contulit. Magnum illum Virum quanti facerent, Potentissimi Principes, Florentissimæ Respublicæ, ipsi frequenter significarunt, tum litteris, tum numismatibus dono datis, ex quibus unum lubet indicare, quod scilicet a Serenissimæ Anglorum Reginæ munificentia non ita pridem acceperat. Eo amisso quantam fecerimus jacturam, etsi nos lateret, docerent sane Epistolæ ab Ecclesiis Helveticis ad Cœtum nostrum nuper missæ, in quibus nostrum dolorem vivide dolent & defunctum maximis extollunt laudibus.

Hactenus *TURRETTINUM* tantummodo ut *Theologum* sumus contemplati; Quid autem, si ceteris respectibus eum vellemus conspicere? quam multa notatu dignissima, quæ ob temporis angustias silentio premere cogimur? Quid diceremus de singulari

(*c.*) D. *VERNET*. (*d.*) Præcipua sunt, Oratio de Pace Protestantium &c. Habita ann. 1707. & Nubes Testium, edita ann. 1719.

gulari ejus in rebus Ecclesiasticis prudentia? Quid de urbanissima ejus erga omnes comitate, facilitate? Quid de constantissima ejus fide erga eos quibuscum amicitiam connexerat? Quam (*e.*) *qui e vita tollit, solem e mundo tollere videtur*, quaque a Deo immortali nihil melius habemus, nihil jucundius: nemo sane illius jura & officia melius novit, sanctius servavit, religioni magis habuit, sic ut eam ad amicorum suorum posteros extenderet, quod ego quidem immeritus ab infantia mea usque ad ejus obitum indesinenter expertus fui.

Quid de rara ejus circa res Politicas intelligentia, sapientia, quam quavis data occasione, & speciatim cum coram Amplis. Senatu vel in Populi Comitiis ipsi dicendum esset, mire demonstravit. Denique quid de ardenti suo in carissimam Patriam studio, cujus commodis semper pro virili & quidem valde utiliter inserviit; cujus periculosa, quæ a civilibus dissensionibus nuper accepit, vulnera lacerato corde fusisque lachrymis deploravit, cujus sanationem, salutem, pacem, eo vehementi affectu exoptabat, ut omnia sua, vitam ipsam, pro ea impendere fuisset paratus; quod norunt, qui eo familiariter utebantur, & de his colloquia cum eo habuerunt.

Ad Sermonis exitum celeriter propero, Auditores Præstantiss. & quidem vereor, ne vos plus æquo detinuerim, vestramque exhauserim patientiam: At me habeatis excusatum rogo; Magni *TURRETTINI* commemorationem paucioribus verbis absolvere quam difficile, quam impossibile fuerit, vos ipsos sumo judices. Hoc superest, ut me totum vobis committam, vestram implorans benignitatem, quam si denegatis, quo refugiam nescio, & animum despondere necesse habeo: Quippe meæ tenuitatis conscius,

(*e.*) *CICERO* de amicitia.

ſcius, quot quantaque mihi deſint ad provinciam demandatam non indignè obeundam, tremebundus circumſpicio; immenſumque video inter Deceſſorem & Succeſſorem diſcrimen, nulla arte ſuperandum. At τοῦ Μακαρίου veſtigia citato, quantum potero, greſſu premam; At quod deeſt, id quadantenus ſupplere conabor ſedula ea diligentia, eo aſſiduo ac indefeſſo labore, quo nihil non perficitur, nullum non obſtaculum vincitur; At tandem fervidas ad Patrem luminum fundam preces, ut infirmitates meas virtute ſua ſublevet.

Singulares vobis debeo gratias, Ampliſſimi Proceres, quod tot gravibus negotiis, Reipublicæ cauſa, implicati Auditorium noſtrum præſentia veſtra condecorare, mihique dicenti benevolas aures præbere dignati ſitis. Magni *TURRETTINI*, quem una cum nobis lugetis, obitu, non modo Eccleſia & Academia ſplendidum amiſit lumen, ſed & Reſpublica optimum, ſi ullus unquam fuit, civem, Patriæ eximioque illi Regimini, quod a Majoribus accepiſtis, devotiſſimum, pacis ac tranquillitatis cum publicæ tum privatæ cultorem ſumme aſſiduum: In his, cum in cæteris omnino non poſſim, in his ſaltem me magni illius Viri æmulum profiteri, & cum eo de his contendere audebo. Hæc a Parentibus meis, una cum vita, velut transfuſa imis hærent medullis, & hærebunt, quamdiu *ſpiritus hos reget artus.* Eo quidem reſpectu, ſi non alio, apud vos, Patriæ Patres, aliquantulum in gratia eſſe merebor; hac ergo veſtra humanitate, quam multoties expertus ſum, me proſequi pergatis, oro: Ut & vobis veritatis ac fidelitatis vindicibus publicis ſancte polliceor, me totum fore in eo, ut munus concreditum aliquo cum fructu adimpleam, & ideo nec operæ, nec vigiliis, nec, ut verbo dicam, iis omnibus, quæ in mea poteſtate poſita erunt, parciturum.

Ad

Ad vos quoque me converto, Patres ac Fratres in Christo plurimum Reverendi atque Colendi, ut meum in vos gratissimum animum publice tester, pro innumeris vestris in me collatis beneficiis, quibus veluti culmen nuperrime posuistis hoc momentoso munere, quod suffragiis vestris mihi delatum est. Quem a primis studiis ad hunc usque diem fovistis, sustentastis, cui facilem ac fraternum vobiscum convictum permittitis, hujus tenuitas, imperitia, vos non latet. Sane, cum apud me perpendo, quid ad singularem illam erga me benevolentiam vos impulerit, facile agnosco, me illam potissimum debere Majoribus, Proavo & Avo meo, qui eandem olim Cathedram Theologicam per multos annos, non sine laude, ut fertur, occuparunt, & quorum piæ memoriæ hoc, si ita loqui liceat, tributi genus pendere voluistis : tum etiam sperastis, me illorum exemplo domestico extimulatum, omnia tentaturum & conaturum, ne in eadem statione positus, ab eorum virtute atque existimatione, si quæ fuerunt, admodum degenerare viderer. Quicquid sit, Viri Reverendi, in id totus incumbam, ut expectationi vestræ respondeam ; me Deus amet, ut id sincere & ex animo apud me statuo : At vos in onere portando mihi succurrere, vos monitis, consiliis, me adjuvare, adhortationibus excitare ne recusetis ; has novas vestræ erga me totum vobis mancipatum benevolentiæ notas a vobis etiam atque etiam efflagito. Addam, & hoc esse officium, quod vobis imponit ea Ecclesiæ & Academiæ cura quam geritis, ea Dei gloria, ea hominum salus, quibus adeo gnaviter invigilatis.

Vos vero, Ornatissimi Theologiæ Candidati, vos mœstissimo Turrettini desiderio moveri quam maxime decet, qui Doctore illo incomparabili sitis orbati. Equidem dulcia vobis præbent solatia Veneran-

nerandi Collegæ, Præstantissimi Theologiæ Professores, & Vir Spectatissimus atque eruditissimus, qui Ecclesiasticæ Historiæ docendæ partes suscepit: Verum quis ego sum, ut ad luctum vestrum levandum quoquomodo conferre queam? hoc unum asserere possum, me fore studiorum vestrorum fidem comitem, adjutorem, instigatorem, qui ceteris omnibus posthabitis, utilitati vestræ indesinenter, publice, privatim, inserviam: A vobis vicissim postulo, ut me in amicitiæ partem admittatis, utque vestra in studiis sedulitate, assiduitate, industriam meam adjuvetis, mihique animos adjiciatis.

* *

JOH. ALPHONSI TURRETTINI

In Ecclesia & Academia Genevensi *Pastoris*, S. Theologiæ & Historiæ Ecclesiasticæ *Professoris*,

OPERA,

Quæ diversis temporibus * lucem adspexerunt, & paulo ante Ejus mortem An. 1737. *tribus Voluminibus* in Forma, quam vocant, Quarta majuscula junctim typis Barillot & Fil. Genevæ edita sunt.

Volumen Unum Paginis 360. continet

ORATIONES ACADEMICAS.

Quarum sunt duæ *Inaugurales:*

I. De Sacrarum Antiquitatum Usu multiplici atque Præstantia. An. 1697. II. De

* Vid. Scheuchzeri Nova Liter. Helvet. singulis annis. it. Biblioth. Brem. Cl. IV. p. 305. sq. & al.

II. De Theologo Veritatis & Pietatis ſtudioſo. A. 1706

Decem *Rectorales*:

I. Panegyrica, in obitum GULIELMI III. Magnæ Britanniæ Regis. An. 1702.
II. De Seculo XVII. Erudito, & hodiernis Literarum periculis. An. 1703.
III. De Studiis emendandis & promovendis. A. 1704.
IV. De Scientiarum Vanitate & Præſtantia. A. 1705.
V. De Eruditionis & Pietatis Nexu. A. 1706.
VI. De componendis Proteſtantium Diſſidiis; *Accedunt* De Pace Proteſtantium Eccleſiaſtica 1. Epiſtola Paſtorum & Profeſſorum Genevenſium ad Seren. Boruſſiæ Regem. 2. Ser. Boruſſiæ Regis ad illam Epiſtolam Reſponſum. 3. Illuſtr. Comitis à Metternich Epiſtola ad Paſtores & Profeſſores Genevenſes, cum Reſponſum regium ad ipſos transmitteret. A. 1707.
VII. De Variis Chriſtianæ Doctrinæ Fatis. A. 1708.
VIII. De Affectibus a Veri ſtudio abducentibus. A. 1709.
IX. Votum pro Pace Europæ. A. 1710.
X. De adulterati Chriſtianiſmi Cauſis & Remediis. A. 1711.

Alia *Volumina Duo* habent

COGITATIONES

Et

DISSERTATIONES.

Et *Primum* quidem pagg. 350.

COGITATIONES De variis Theologiæ Capitibus. *Extant etiam in Bibl. Brem. Cl. I. p. 267-294.*

De

- - - De Religione.
- - - De Controversiis, sensu communi, &c.

SOLUTIO *Quæstionis*, Utrum ἀσύςατα, seu Contradictoria credi possint? *Inserta hæc fuit Gundlingianis, impressis Halæ, T. XIV. p. 340.*

DISSERTATIONES De Theologia Naturali XII. *Alterum* vero *Volumen* pagg. 524. sistit

DISSERTATIONES De Veritate Religionis Judaicæ & Christianæ XVI. *Quæ in Gallicum idioma a D. Verneto translatæ sunt. Tit. Traité de la Verité de la Religion Chretienne. 8. Geneve 1733.* &c.

- - - De Christo audiendo.
- - - De Articulis Fundamentalibus; *quæ præmissa fuit Nubi Testium, vid. p. post.*
- - - De Pyrrhonismo Pontificio.
- - - De commodis temporalibus Pietatis.

Seorsim edita:

De Ludis Secularibus Academicæ Quæstiones. Genevæ Typ. Societatis 1701. 4. pl. 10. *Recusæ in Opusculis Cl. TURRETTINI varii generis. T. II. Brunsv. 1726. 8.*

Nubes Testium pro Moderato & Pacifico de Rebus Theologicis Judicio, & instituenda inter Protestantes Concordia. Cum præmissa Disquisitione De Articulis Fundamentalibus. Genev. apud Fabri & Barrillot. 1719. 4. pl. 34. *altera Editio Francof. & Lipf. 1720. ibid. Germanice prodiit. 1720.*

Defense de la Differt. sur les articles Fondamentaux, contre Mr. de Bionens.

Der

Der gröste Gewünn eines frommen Christen, aus 1. Tim. 6: 5. Vorgestellt in einer Predig, &c. ins Teutsche übersezt von H. G. Zürich, bey Joh. Rud. Simler, 1696. 4. Bogen 4.

SERMON sur la charité. 1696.

- - - Sur le Jubilé de la Reformation de Zuric. (sur S. Jean. 12: 35, 36.) Geneve, chez Fabri & B. 1719. *Editus etiam est Tiguri germanice eod. anno.*

- - - Sur les inconveniens du Jeu. (sur Philipp. 4: 8, 9.) ibid. 1727. 4.

- - - Sur le Jubilé de la Reformation de Berne. (sur Pseaum. 102: 19-23.) ibid. 1728. 4.

- - - Sur la Loy de Liberté. (sur Jaq. 2: 12.) prononcé en Presence des Seigneurs Representans des Louables Cantons de Zurich & de Berne. ib. 1734. 4.

- - - Sur le Jubilé de la Reformation de Geneve. (sur Apoc. 3: 11.) ibid. 1735. 4. *idem Tiguri in Germ. Linguam conversus prodiit.*

Historiæ Ecclesiasticæ Compendium a Christo Nato usque ad annum MDCC. 8. Genev. 1734. Editio altera. ibid. 1736.

Quelques Lettres ou Piéçes publiées dans les Journaux.

IV.

JACOBI BRUCKERI
Diſſertatio Epiſtolaris
Ad
Virum Venerandum atque Clariſſimum

JOANNEM JACOBUM ZIMMERMANNUM,
Canonicum & Theologiæ Profeſſorem Tigurinum,

DE

STOICIS SUBDOLIS CHRISTIANORUM IMITATORIBUS.

Conſpectus Diſſertationis.

§. I. Gratulabundæ de ſuſcepto Theologiam docendi munere preces ad Ven. & Cl. ZIMMERMANNUM. §. II. Argumentum & momentum Diſſertationis. Cauſæ, cur ejusmodi imitationes gentiles inſtituere: Damnum rei ſacræ inde illatum. Illuſtratum id ex hiſtoria philoſophica. Eclectici & Pythagorei ejus ſtudioſi, non item Ariſtotelici & Epicu-

Epicurei. §. III. Imprimis vero *Stoici*; quos ad id impulit Christianæ religionis præstantia publice laudata, & emendandum vel incrustandum potius philosophiæ suæ ædificium, ruinæ proximum. Inde multi Virorum eruditorum in comparatione philosophiæ Stoicæ cum Christiana religione lapsus. §. IV. Demonstrata imitatio ex *formulis loquendi* a Christianis mutuum sumtis. χάρις Θεῷ, πολις Θεοῦ ἀνωλάτη, homines πολῖται Θεοῦ, υἱοὶ Θεοῦ; mundus pro malorum grege sumtus, homines templum sacri spiritus, Deus in homine habitans; ex Deo, in Deo, ad Deum omnia; Sol malis oriens; homines membra unius corporis, ramus arbori avulsus & iterum inserendus; alia. §. V. Ipsa *dogmata* Christianorum imitati Stoici. Doctrina de Deo a πολυθεότητι revocata. DEUS bonus, justus, omnipræsens, beneficus. Providentia DEI contra mores veteris Porticus asserta. Allusio facta ad S. Trinitatis dogma: de angelis splendide dicta: De homine imagine Dei; corruptio mentis agnita, postulata conversio, pugna, cordis evulsio. Cynicus ad ideam ministri Ecclesiæ Epicteto effictus. Ultima hominis Christianorum more depicta: vita cogitatio mortis; sperata æterna beatitas; Resurrectio promissa, mundi incendium. §. VI. Imitati Christianos Stoici in *Philosophia morali* emendanda. Officia erga Deum, se, & homines more Christiano injuncta. Sanctitatis laus affectata Stoicis. §. VII. Doli in ista imitatione latentes. Dissentientes Viri docti, sed frustra; totius Systematis Stoici ratio cognoscenda. §. VIII. Fundamentales doctrinæ philosophiæ Stoicæ, & germanissima principia, decade Thesium Stoicarum expressa. §. IX. Ostensus impius & abominabilis sensus formularum & doctrinarum supra allatarum: *Stoici* a *Spinozæ* impietate non procul remoti. DEUS universum, mundus DEUS, pa-

 tria,

tria, homines membra & cives, etiam mali, & ſine pœna. Chryſippus apertior, ante Chriſtianos imitatione expreſſos, teſtis. Mens particula animæ mundi; Pelagianiſmus Stoicorum ante Pelagium; omnia ex eſſentia una & in unam: inde reſtitutio & converſio; omnes mundi partes Dii; providentia Stoicorum maxime impia, fatalis & ſine libertate. Trinitas Senecæ abominanda. Dæmones effluvia ex anima mundi, partes vel etiam modificationes, flagrationi obnoxii; mens hominis divina & tamen mortalis. DEUS corporeus. §. X. Corruptio mentis materiæ adſcripta; ea inſita virtute divina vitanda, integra & ſine labe ſervanda: materia DEO inobſequens. Cynicus miniſter univerſi, mundi, naturæ, Dei, ſine affectu, totus atheus. Spes futuræ ſortis melioris inanis & incerta, ſolatium cruce dignum: conflagratio mundi periodica, omnia in Deum reditura. §. XI. Iisdem impietatis principiis moralis philoſophia Stoicorum inædificata. Fatalis neceſſitas omnia præcepta enervans. §. XII. Mala inde in Eccleſiam redundantia. Stoici errores pro Chriſtianis doctrinis admiſſi, doctrina moralis μετεωρίζουσα. Cautio inde in rebus veterum cognoſcendis adhibenda.

---

§. I.

Etſi ſemper orbi literato de Te gratulatus ſum, Venerande ZIMMERMANNE, qui in Te virum nactus eſt, non eruditionis tantum radiis elegantiſſimam diſciplinis melioribus lucem inferentem, ſed & inſolita animi dexteritate ſine præjudiciorum nebula, qua doctiſſimos ſæpe viros in devia abripi & in errores duci videmus, veritati litantem: etſi, quod lætus addo, talem in Te candorem & amorem ſemper colui, qualem rarius inter eruditos depre-

deprehendimus: nunc tamen, cum Te in patrio Athenæo divinis literis docendis admotum totus cum Tiguro vestro amicorum Tuorum chorus lætetur, novam & literariæ reipublicæ, & sanctioribus disciplinis de Te gratulandi occasionem perspicio. Satis enim, & multorum annorum experientia doctus novi, talem Te in gravissimo Te munere præstiturum, qualem non vanis auguriis in elegantissima, quam sub auspiciis novi muneris dedisti, oratione Te fore promisisti, Theologum veritatis in amore & pace studiosum. Quam insignem animi dexteritatem cum magno judicii acumine & prolixa eruditione ornes atque adaugeas, qui possim aliter, quam ut Ecclesiæ, orbi erudito, patriæ Tuæ, & doctæ juventuti, cui Doctor præfectus es, optima & jucundissima quæque de Te pollicear? Mihi vero, ut Tua amicitia nihil est jucundius atque dulcius, ita preces quoque pro Te atque votiva verba amor in Te meus, isque candidissimus postulat. Unde scriptionis hujus occasionem nactus, ut & ego inter amicorum Tuorum plausus animum optime Tibi cupientem probem, toto pectore candidas pro omnigena felicitate & exoptatissimis in munere suscepto fatis preces persolvo, & uberrima animi ex divina Spiritus S. unctione dona, robur & fortitudinem, cum amore & pacis studio in veritate certantem, victorias de vitiis & erroribus plurimas, quæque alia Theologo necessaria atque jucunda sunt χαρίσματα, ex abundantissimo patris luminum gremio in Te redundatura, totus precor.

§. II.

Ne vero vel Te solidis meditationibus assuetum vel lectorem quoque nuda offendat gratulatio, pietasque in Te mea privato tantum argumento molesta sit, placuit pauca Tecum *de subdolo Stoicorum philosophorum post N. C. studio Christianos imitandi* confabu-

lari; ratus, neque Tibi in ejusmodi materiis hactenus feliciſſime verſato, & ad talia argumentorum genera excutienda nato atque vocato, injucundam, neque prudenti lectori ingratam, nec a mea vocatione & munere nimis alienam fore tractationem. Noſti enim egregie, Optime ZIMMERMANNE, qui hiſtoriæ ſanctioris & philoſophicæ forulos toties excuſſiſti, quam mire ſe in omnes partes gyroſque converterit & torſerit coluber infernalis, ex quo divinus victor Jeſus caput ejus conculcavit, & divinæ lucis radiis animis illuxit, ut ſanctiſſimis Chriſtianæ religionis doctrinis nocere, earumque incrementis obicem ponere valeret. Hoc cum perſecutionibus, odiis, calumniis, contemtuque efficere ſatis ſe non poſſe perſpiceret, & ſanctitatem pariter atque ſoliditatem cœleſtis doctrinæ, omnem ſuperſtitionem peſſundare atque evertere cerneret, alia via rei medicinam afferre ratus, eo compulit gentilis doctrinæ & eruditionis antiſtites, ut ſanctiſſimam, totique fere orbi jam probatam Chriſtianorum doctrinam imitarentur, & inprimis, quæ ad mores formandos & emendandos a vitiorum ſqualore animos faciunt, juxta diſciplinam Chriſtianorum, tantopere in eo effulgentem, ſe componerent. Ita enim ſperabat fore hoſtis callidiſſimus, ut & illi, qui doctrinas gentiles tanquam impias, vanas & animorum felicitati non pares reſpiciebant, auremque Chriſtianis doctoribus præbere incipiebant, ad avitam religionem ſaniori habitu exornatam revocarentur, & Doctoribus Chriſtianis, propudioſam gentilis ſuperſtitionis faciem toties exprobrantibus, os obſtrueretur. Quod tamen, ut in dolis ſtruendis plane eſt μυϱιοτέχνης, ita inſtituit, ut ſalva omni verborum & dogmatum Chriſtianorum imitatione peſſimarum tamen doctrinarum ſanies conſervaretur, quo ſcilicet animi ad veritatem cœleſtem oculos aperire deſinerent, & ſub fallaci doctrinarum

caſtio-

castiorem faciem præ se ferentium larva ipsa cœlestis doctrinæ puritas et integritas corrumperetur. In quo, eheu! rem suam mire auxit infernalis genius; historia sacra haud uno exemplo testante, non tantum prudentiorem hanc gentilium religionem multos ab amplectendis Christianæ religionis regulis arcuisse, sed & introductam esse inter gregem Dei pessimam errorum congeriem. Id quod nemo negaverit, qui ea, quæ in Ecclesia Dei post N. C. gesta sunt, attentus ad causas rerum atque eventus, recte ponderaverit. Possem hic esse, si id agerem, prolixissimus, & ex sectæ *Eclecticæ* studio, Christianam religionem cum gentilium placitis conciliandi, illiusque verba & dogmata imitandi, quod *Ammonio Sacca* auctore instituit, id latissime demonstrare, nisi id a præsentis scriptionis limitibus paulum esset remotius, & occupasset argumentum magnus nostræ ætatis Polyhistor & Ecclesiæ ornamentum, summe Rev. JO. LAURENTIUS MOSHEMIUS (*a.*); quin & ipse

 ego,

(*a.*) Primus, qui *Eclecticorum* sectam practica ratione consideraverit, quæ vix facie prius nota erat, fuit B. GODOFREDUS OLEARIUS in Diss. *de Secta Eclectica*, quam Latinæ Versioni *Hist. Philos.* STANLEII adjecit; cum vero is primas tantum lineas duxisset, accuratius in ejus circumstantias inquisivit Cel. MOSHEMIUS, cujus longe eruditissimam *de turbata per recentiores Platonicos Ecclesia* Dissertationem multis accessionibus auctam legimus ad calcem *Syst. Intell.* CUDWORTHI & in *Sylloge Dissert. Hist. Eccles. illustrantium p. 89. sqq.* qui, cum potiora omnia, quæ ad hanc Sectam intime noscendam pertinent, attulerit, merito Lectorem ad hos fontes remittimus. Conferendæ vero EJUSD. *Institut. Histor. Christianæ antiquioris, Sect. II. P. II. c. 1. §. 5. sqq.* & Doctissimus HUETIUS *de la foiblesse de l'Esprit humain. L. II. c. 2. p. 217. sqq.*

ego, quæ ad rei summam atque nervum pertinent, alibi (*b.*) satis jam enarrassem. Argumento itaque nobilissimo lucem aliquam allaturus, *de STOICORUM* tantum *subdolo Christianos imitandi studio* quædam dicam. Ea enim secta ante exortos *Eclecticos* (quo nomine *Alexandrini* illi philosophastri & malesani doctrinarum toto cœlo inter se dissentientium conciliatores & Syncretistæ superbiebant;) in hoc studio diligens fuit, cum reliquæ sectæ, si unam *Pythagoreorum* in vitam revocari tentatam, sed in ipsis nascendi initiis iterum exspirantem, (*c.*) excipias, (*d.*) in hanc curam incubuisse non legantur, (*e.*) quod Systematum suorum ratio longius ab ista accommodatione, ut ita dicam, & dolosis mendaciis abhorruerit: nec eorum tanta fuit auctoritas, quam *Stoicorum*, quæ secta post C. N. magnum splendorem nacta est. (*f.*)

§. III.

Quemadmodum vero in *Eclectica* Secta, *Alexandrinam* Philosophiam professi gentiles ita imitati sunt Chri-

(*b.*) *Histor. Philos. T. III. p. 427. sqq.*

(*c.*) Vid. *ib. p. 190. seqq.*

(*d.*) Eum enim in hac imitatione sedulum fuisse, nobile exemplum est *Apollonius Tyaneus, vid. ib. p. 301. seqq.*

(*e.*) EPICUREI, ut severius Religionis studium omne tanquam inania superstitionis somnia ridebant, ita nec Christianis magnum pretium statuebant, sed eos vel ut impostores vel ut stultos & insanos falli suetos traducebant, Christumque Apollonio, Apulejo, Alexandro, Peregrino, hisque similibus parem putabant, quod vel LUCIANI *Peregrinum* vel ORIGENIS libros *contra Celsum* legenti ad oculum patebit; *Peripateticorum* vero rationes, cum magnopere a R. C. placitis dissentiant, ideo assimilationem non patiebantur.

(*f.*) Vid. *Hist. Philos. T. III. p. 1054. seqq.*

Christianos, ut verba non tantum & formulas Christianorum, quæ ex re sua erant, exprimerent, sed & dogmata quædam imitarentur, suaque ad externum eorum habitum accommodarent, & imprimis doctrinam moralem sanctiorem expilarent, transsumtis iis, quæ cum suo systemate convenire putabant, (g.) ita quoque cum *STOICIS* evenit. Etsi enim hi in ejusmodi Syncretismum non juraverunt, qualis Alexandrinis Philosophis placuit, non abhorruerunt tamen a recipiendis alienis formulis & dogmatibus, ubi sibi cum iis convenire posse putabant. (h.) Ma-

(g.) Demonstratum id est pluribus in Doctissima Dissertatione *de studio gentilium Christianos imitandi*, quam ductis a Celeberrimo MOSHEMIO vestigiis insistens exhibuit Cl. JO. HENR. WEDDERKAMP, quamque Vir ille incomparabilis inter *Dissert. ad H. E. pertinentes*, *p. 330. seqq.* extare voluit. Etsi enim argumenti nobilissimi primæ magis lineæ ductæ sunt, quam accurata & prolixa instituta tractatio, ubique tamen lumina Moshemiana argumentum mira luce perfundunt; unde merito optamus, tantum temporis & otii suppetere Venerabili Abbati, ut auctiorem nobis suoque calamo institutam tractationem dare queat. Neminem enim accuratius horum hominum arcana inspexisse, multis speciminibus prodidit.

(h.) Hoc Stoicæ Philosophiæ historiam perlustranti obscurum esse nequit. Præivit exemplo suo ipse sectæ conditor ZENO, quem Systema suum ex Academia, Cynosarge & a Dialecticis consuisse, notavi *Hist. Philos. T. I. p. 992. 995. sqq.* Post Redemtoris vero in carne apparitionem varias sectas majore libertate expilavit Stoica, indeque arva sua alienis rivis inundavit. Testes duo Stoicos celeberrimos, SENECAM & ANTONINUM, quorum ille *de vita beata*, *c. 3.* ait: *non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus; est & mihi censendi jus;*

xime vero id sibi incumbere credidit hæc secta, ut pietatis & purioris disciplinæ laudem, quam ab ipsis Porticus initiis sibi acquisiverat, (*i.*) tueretur. Cum vero Christianæ religionis puritas & doctrinæ in ea moralis præstantia omnium oculos perstringeret, Stoicorum vero hypocriticam & impiam Philosophiam prudentioribus diu suspectam (*k.*) manifestaret, (*l.*) sponte sua eo ducebantur, ut & disciplinæ Christianæ formulas atque loquendi modos imitarentur, & dogmata quædam propius sequerentur, & rem suam moralem ad sanctissimæ religionis nostræ præcepta emendarent. Unde error jocularis ortus est, quo crediderunt nonnulli, trigam Stoicorum Philosophorum post C. N. celeberrimam, SENECAM, ANTONINUM Imperatorem & EPICTETUM, ad Christia-

itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere: Et reapse illud præstitit, cui non tantum Stoici *nostri* audiunt, *ep. 117.* sed & Epicurus *noster*, *ep. 107.* unde SENECAM etiam inter Syncretistas locum obtinere, jam monui in *Hist. Philos. T. III. p. 1109.* ANTONINUS vero per omnes sectas magistros nactus, ab omnibus multum doctrina & moribus se profecisse fatetur, *de se ipso, L. I. §. 7. sqq.*

(*i.*) Videnda quæ prolixe dixi *Hist. Phil. T. I. p. 1001. sqq.* & conferendus LIPSIUS *Manud. ad Philos. Stoic. l. I. Diss. XIV. p. m. 84.*

(*k.*) Vide dicta *Hist. Philos. l. c. & T. III. p. 1061. sqq.*

(*l.*) Vid. JUSTINUS MARTYR *Dial. cum Tryph. p. m. 219. seqq.* & quæ *Hist. Phil. T. IV. p. 1168.* ad h. l. dicta sunt. Ipse CLEMENS ALEXANDRINUS, magnus alias Porticus admirator Stoicos atheos facit, *Strom. L. VII. p. 753.* Conf. ORIGEN. *contra Cels. L. III. p. m. 162.* Ed. Hoesch. & imprimis EPIPHAN. *adv. hær. L. I. hær. V. T. I. p. 12.* ut reliquos Apologetas R. C. taceam.

ſtianam religionem clanculum acceſſiſſe, ſaltem ei ex parte addictos fuiſſe; (*m.*) facile eum evitaturi, ſi ad hoc imitandi Chriſtianos ſtudium attendiſſent, & ſubdolum in eo modum obſervatum recte annotaſſent. Et hæc vera quoque cauſa eſt, cur in comparatione Philoſophiæ Stoicæ cum religionis Chriſtianæ præceptis tot eruditi viri lapſi ſint; Chriſtianis eſſe conſentanea putantes, quæ externam ſpeciem egregie mentiuntur. Qua ratione STEUCHUM, MUTIUM PANSAM, magnosque viros LIPSIUM & HUETIUM, imo & recentiſſima ætate noſtra quosdam viros doctos, lapſos eſſe, alibi (*n.*) oſtenſum eſt. Facile enim incautis, & ad doloſum ſcopum Philoſophorum non attentis, externa ſpecies & habitus imponit: quem Chriſtiano colore externe nitere, jam prolixius demonſtrabo.

§. IV.

Et *primo* quidem luculenter probant hanc Chriſtianorum imitationem, quam STOICI Philoſophi C. N. poſteriores ſuſceperunt, *loquendi formulæ a Chriſtianis transſumtæ.* Hoſpes ſit oportet in Stoicorum ſcriptis, SENECÆ potiſſimum, EPICTETI & ANTONINI quæ nobis integra ſervata ſunt a temporis injuria, qui non obſervaverit, ejusmodi locutiones & dicendi formas occurrere, quæ vel ipſo ortu

(*m.*) Dictum quoque hac de re, quantum ſatis, in *Hiſt. Philoſ. T. III.* & quidem de EPICTETO *p. 1163. 1220.* de SENECA *p. 1125. 1137. ſeqq.* ubi etiam de fictis inter Apoſtolum Paulum & Senecam Epiſtolis actum; de ANTONINO vero *p. 1233. 1242. ſeq.* conf. *Otium Vindel. p. 99.*

(*n.*) In *Otio Vindel. Mel. I. & II.*

(*o.*) Ex ejus enim Diſſertationibus ſua compilavit ARRIANUS.

tu suo Hellenisticam dicendi rationem sapiunt, vel a sacris Scriptoribus potissimum adhibitæ, & in usum introductæ sunt sacrum, gentilibus antea non adhibitum, a Stoicis vero, ut magis pie loquerentur, transsumtum. Hoc exemplis, nisi fallor, luculentis adstruere licet. Frequens sacris scriptoribus vox, χάρις Θεῷ, ad significandam gratiarum actionem, ex. gr. *1. Cor. X. 30.* (*p.*) *XV. 57. Luc. VI. 32.* Verum non eodem tantum sensu, sed & eodem dicendi modo & usu, & iisdem prorsus verbis Judaicam & Christianam formulam adhibuit EPICTETUS; ait enim: (*q.*) τότε καὶ ἐγὼ ἡμάρτανον, νῦν δὲ οὐκέτι, χάρις τῷ Θεῷ, *tunc & ego peccabam, nunc vero non item, gratia sit Deo.* Cœlestis, apud Paulum, mansio beatorum vocatur πόλις Θεοῦ ἐπουράνιος, *civitas DEI cœlestis*; ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, *superna Hierosolyma*; (*r.*) Quam locutionem ab Hebræis desumtam esse, dudum Viri docti monuerunt. (*s.*) Eandem vero dicendi rationem, sensu licet Stoico, adhibuit ANTONINUS, qui non tantum, Διὸς πόλιν memorat, *Dei civitatem* (*t.*) sed & ἀνθρώπους εἶναι πολίτας πόλεως τῆς ἀνωτάτης, *homines cives esse civitatis supernæ*, asserit, (*u.*) unde & sacra vox, quæ homines civesDei nominat, Stoicis tantopere adamata est, quod prolixius ostendi posset, nisi otia nobis fecisset GATAKERUS, qui videndus. (*x.*) Nihil sacris scriptoribus frequentius, quam hominem divi-

(*p.*) Vid. Ven. WOLFIUS *Cur. Phil. ad 1. Cor. X. 30.* Doctissimi Interpp. *Galli Berol. ad h. l.*

(*q.*) *L. IV. c. 4. Dissertationum* ab ARRIANO exceptarum calamo.

(*r.*) *Ebr. XII. 22. Gal. IV. 26.*

(*s.*) Vid. LIGHTFOOT. *Opp. T. I. p. 355.* Ven. WOLFIUS *ad h. l.* & quos porro laudat.

(*t.*) *L. IV.* §. *3.* (*u.*) *L. III.* §. *11.*

(*x.*) Ad *Antonin. L. II.* §. *16.*

divina ſapientia emendatum & gratioſum apud Deum, vocare *filium Dei*, quod is divinam mentem rationemque adeptus ſit, & cognatione ſpirituali Deum attingat. Eadem vero vox EPICTETI quoque, qui eleganter (*y.*): κοινωνεῖν μόνον ταῦτα (λογικὰ) πέφυκε τῷ Θεῷ τῆς συναστροφῆς κατὰ τὸν λόγον ἐπιπλεγμένα, διατί μὴ εἴπῃ τὶς αὐτὸν κόσμιον; διατί μὴ υἱὸν τοῦ Θεοῦ; *eo quod natura ita fert, ut rationalia divinæ conſuetudinis ſocietatem ratione & mente ſint adepta, cur te nolis dicere mundanum? cur non Dei filium?* Sacram vocem quilibet agnoſcit, *mundum* accipientem pro grege hominum malorum; ſed eadem placuit ANTONINO, (*z.*) qui non tantum mundum malos ferentem ſua natura inducit, ſed & illo ipſo ſimili, eodemque illationis modo probat, quo uſi ſunt ipſe Salvator (*a.*) & Apoſtolus JACOBUS. (b.) Ita enim: μέμνησο ὅτι ὥσπερ αἰσχρὸν, ξενίζεσθαι, εἰ ἡ συκὴ σῦκα φέρει, οὕτως εἰ ὁ κόσμος τάδε τινὰ φέρει ὧν ἐστι φορός. *Memineris, æque turpe eſſe, mirari quenquam, quod ficus ficum ferat, quam quod mundus ſit ferax eorum, quæ profert.* Dixerat vero in antecedentibus de hominibus examinandis, num mali vel boni ſint; & monuerat, non mirandum, ſi conſentanea decretis naturæ fecerint; unde infert, nec mirandum eſſe, ſi contraria in aliquo deprehendimus, cum & ea mundi naturæ convenientia ſint, ut febris & adverſus ventus, a medico vel gubernatore navis non mirandi. Unde patet, *mundum* ab Imperatore adhibitum eo ſenſu, quo malos ſignificat, qui id ſunt in humano genere, quod febris & adverſus ventus in naturalibus, ſenſu prorſus Ebræo & ſacris tantum ſcriptoribus familiari. Non vero ſolitariæ tantum voces ex ſacris a Stoicis deſumtæ ſunt, quarum plures facile adduci poſ-

(*y.*) *L. I. c. 9.* (*z.*) *De ſe ipſo, L. VIII. §. 15.*
(*a.*) MATTH. *VII. 20.* (*b.*) *Epiſt. III. 12.*

possent, (*c.*) nisi brevitati litandum esset, sed phrases quoque integræ ex sacris imitatione expressæ. Nobilis sententia Divi PAULI est, (*d.*) monentis: *templum DEI nos esse, & spiritum DEI habitare in nobis;* en vero subdolum imitatorem SENECAM: (*e.*) *Prope a te Deus est, tecum est, intus est; ita dico, Lucili, sacer inter nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator & custos.* Eundem in modum, quod sanctissimus Salvator promisit, (*f.*) *venturum se ad homines, & in hominum mentes*, ille ipse nefanda κακοζηλια ita expressit: (*g.*) *Miraris, homines ad Deos ire? Deus ad homines venit, immo, quod propius est, in homines.* Quibus paria habet EPICTETUS, qui inter alia: (*h.*) αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παρόντος ἔσωθεν, καὶ ἐφορῶντος πάντα καὶ ἐπακούοντος, οὐκ αἰσχύνη ταῦτα ἐνθυμούμενος καὶ ποιῶν; *Ipso Deo intrinsecus præsente, & omnia tum intuente tum audiente, non verecundaris eadem cogitare & facere?* Ubi & reliqua legenda sunt, ad hoc unum collineantia omnia. Quæ vero Apostolus (*i.*) de Trino Deo ait: ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν πάντα, ANTONINUS de Stoico Deo fidenter adhibuit, scribit enim: (*k.*) ὦ φύσις, ἐκ σοῦ

(*c.*) Tales sunt: *Deo se* ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, *ex tota anima permittere*, apud ANTONINUM L. *IV.* §. *31.* *coll.* *L. III.* §. *4.* *hominem* ἀληθινῶς, *ex veritate diligere*, *L. VI.* §. *39.* Vita *peregrinatio*, apud SENECAM in *excerptis*, & ANTONIN. *L. II.* §. *17.* Mors ἀπόλυσις πρὸς τὸν Θεόν, *dimissio ad Deum*, apud EPICTET. *L. I. c. 9.* pius & bonus ἱερεύς τις καὶ ὑπουργὸς τῶν Θεῶν, *Sacerdos ac minister Deorum*, ANTONIN. *L. III.* §. *4.* ἀθλητὴς ἄθλου μεγίστου, *luctator certaminis maximi*, *ib.* τοῦ Θεοῦ μάρτυρ καὶ Διάκονος, *Dei testis atque Minister*, apud EPICTET. *L. III. c. 26.* & his similes.

(*d.*) *1. Cor. III. 16.* (*e.*) *Epist. 41.* (*f.*) JOAN. *XIV. 23.* (*g.*) *Epist. 73.* (*h.*) *L. II. c. 8.*

(*i.*) *Rom. XI. 36.* (*k.*) *L. IV.* §. *23.*

ἐκ σοῦ πάντα, ἐν σοὶ πάντα, εἰς σὲ πάντα, *O natura, ex te omnia, in te omnia, ad te omnia*; manifesta verborum cum Apostoli sententia συμφωνία. Immo nec ab ipsius Servatoris nostri verbis abhorrent Stoici, qui cum sanctissimo & divino hoc doctore (*l.*) ad ferendos malos iisque benefaciendum, non tantum exemplo DEI excitant, (*m.*) sed & eadem verba adhibent. Audi SENECAM, præcipientem: *Propositum est nobis, secundum rerum naturam vivere, & Deorum exemplum sequi; (n.) si Deos imitaris, da & ingratis beneficia, nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria.* Et quemadmodum ad exequendas pacis, concordiæ & mutuorum officiorum partes S. Paulus inde argumentum sumit, quod *unum corpus, unus spiritus* simus, *membraque unius corporis*, in quo nec manus pedibus, nec pedes manibus nocent, sed inserviunt: (*o.*) Ita non minus Stoicis, phrasibus sanctissimis, etsi sensu Stoico, membra sumus unius corporis; πρὸς μίαν τινὰ συνέργειαν κατεσκευασμένα, (*p.*) *ad mutuam eandemque cooperationem producta & effecta*; unde eleganter SENECA: (*q.*) *Quod si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? ut omnia inter se membra consentiant, quia singula servari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. Salva autem societas esse, nisi amore & custodia partium, non potest.* Et ex eodem fonte illud ipsum simile de *ramo avulso*, quo usus est D. PAULUS, ita in usus suos convertit ANTONINUS, (*r.*) ut fere Paulina servet verba. Ait enim: Κλάδος τοῦ προσεχοῦς κλάδου ἀποκοπεὶς οὐ δύναται μὴ καὶ τοῦ ὅλου φυτοῦ ἀποκε-

(*l.*) MATTH. *V. 45.* LUC. *VI. 35.* (*m.*) Vid. ANTONIN. *L. III. §. 70.* SENECA *de benefic. L. I. c. 1. L. VII. c. 31.* (*n.*) *ib. L. III. c. 25.* (*o.*) *Eph. IV.* 4. *Rom. XII. 4. 1. Cor. XII. 12.* (*p.*) ANTONIN. *L. VII. §. 13.* (*q.*) *de ira. L. II. c. 31.* (*r.*) *L. XI. §. 8.*

ἀποκέκοφθαι, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς ὅλης τῆς κοινωνίας ἀποπέπτωκε, - - ἔξεσι γὰρ καὶ πάλιν τοῦ ὅλου συμπληρωτικοῖς γίνεσθαι. Ramus a cohærente ramo abſciſſus, non poteſt non a tota ſtirpe abſcindi : Sic & homo ab alio homine abſciſſus, communitate tota excidit : - - licet ei denuo coaleſcere, cui prius adhæſerat, & ad univerſi complementum locum recuperare ſuum. Quæ exempla luculenter nos convincunt, Stoicos, etſi ſenſu magnopere a ſacris doctrinis abeuntes, verbis tamen & dicendi modis Chriſtianos ſcriptores quam maxime fuiſſe imitatos.

§. V.

Largiore tamen hæc omnia radiabunt luce, ſi quoque oſtenderim, non verba tantum, ſed & ipſa *dogmata* externo habitu accommodaſſe Chriſtianorum doctrinis STOICOS, & ita ſyſtematis ſui rationes cautiſſime incruſtaſſe, ut propius a Chriſtianis abeſſe viderentur. Non excitabo totum Syſtema Stoicum, externa facie ita ſplendens, ut & veterum atque recentiorum Theologorum plurimis, ad latens venenum non ſatis attentis, in Chriſtianorum caſtris militaſſe viſi ſint; id enim a præſentis ſcriptionis anguſtia longius recedit : oſtendam tamen, putidiſſima & maxime impia dogmata, qualia Stoicorum fundamentales doctrinas eſſe in fine videbimus, ita exornaſſe, ut Chriſtianis quam maxime accederent veritatibus. In his doctrina de DEO eſt, quæ per gentilium Theogonias & Mythologias ſaniorum riſu expoſita, & probris Chriſtianorum objecta, a Stoicis maxime ad ſaniorem modum emendata, & allegoriæ beneficio, ſenſu magis Philoſophico exornata eſt; veſtigia Stoicorum poſtea legentibus Platonicis recentioribus, quia Stoica placita inter ſua ex parte receperunt. Teſtes volo Philoſophos non incelebres, PHURNUTUM & SALLUSTIUM, quorum ille

ille in libello *de natura Deorum*, hic in scripto *de Diis & mundo*, (*s.*) omnes ingenii nervos adhibuerunt, ut Philosophicam & saniorem fabulis sacris significationem esse ostenderent. Hinc *unus* tantum *Deus pater omnium, creator universi*, (*t.*) *causa rerum prima & unica, ex qua & ad quam omnia*, magnis vocibus deprædicatus est. (*u.*) Ille *summe bonus*, (*x.*) *etiam in asperis & pœnis immissis*; (*y.*) *mens incorporea*, (*z.*) *præsens etiam intra clausas fores*, (*a.*) *cordium & cogitationum scrutator*; (*b.*) *qui nudas mentes inspicit*, (*c.*) *summe benevolus, qui & malis beneficia præstat*, (*d.*) *patiensque est, justus etiam in omnibus actionibus*. (*e.*) Non patitur limitum, quos mihi constitui, angustia, magnifica Stoicorum verba hic lectori legenda propinare, verum curiosum laboris non pœnitebit, qui adjecta paginæ loca evolverit; miraturus, quam caste, quam magnifice, quam temperanter de DEO loqui videantur. Nihil vero magis istam accommodationem Stoicam prodit, quam confidentissima assertio PROVIDENTIÆ DIVINÆ, quæ non omni tantum mundo, sed & singulis in

(*s.*) Uterque libellus extat inter TH. GALEI *Opuscula Mythologica*, *p. 139. sqq. 243. sqq.*

(*t.*) SENECA *Quæst. nat. L. III. c. 30.*

(*u.*) Vid. IDEM *de Benef. L. IV. c. 7.* ANTONIN. *L. IV. §. 23.*

(*x.*) IDEM *L. VI. §. 1.* SENECA. *Epist. 95.*

(*y.*) SENECA *l. c.* (*z.*) ANTONINI *L. IV. §. 40.* conf. GATAKER. *ad h. l.* & quæ ex instituto dicta sunt *Hist. Philos. T. II. p. 1023. sq. 1040.*

(*a.*) EPICTET. *L. I. c. 14.* conf. GATAKER. *l. c. p. m. 119.* (*b.*) ANTONIN. *L. XII. §. 2.* conf. GATAKER. *l. c. p. 418.*

(*c.*) *Ibid.* (*d.*) SENECA *de beneficiis* passim. *L. I. 1. III. 25. VII. 31.* ANTON. *L. VII. §. 70.*

(*e.*) Id. *L. XII. §. 5.*

in illo rebus, maximis, minimis, benevola & prudentiſſima ratione proſpicit. Apertius ante C. N. caſui fortuito ab Epicurea Schola aſſerto opponebat Porticus *æternam fati legem & indeclinabilem rerum ſeriem & catenam, volventem ſemet ipſam, ſeſeque implicantem, per æternos conſequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque eſt.* (*f.*) Hujus fati legibus Deum ſubjicere non erubeſcebat. Non dimitti quidem hæc poterant, quæ intimum Syſtematis Stoici nexum tangunt; vexata tamen & oppugnata merito a Chriſtianis doctoribus, emollienda & veritati Chriſtianæ propius accommodanda erant. (*g.*) Hinc providentia Deo adſcripta, hinc provida Dei lex in omnes creaturas aſſerta, & *attentiſſimus ad omnia oculus divinus, qui nec in minimo fallitur.* (*h.*) Actum agerem, ſi hæc latius adductis Stoicorum diſſertationibus de providentia divina (inter quos EPICTETUS omnium elegantiſſime locutus eſt;) probarem, cum ea prolixe enarraverint LIPSIUS (*i.*) & BUDDEUS. (*k.*) Nemo vero vel melius vel elegantius quoque hanc providentiam Stoicam ornaverit, quam Tu, Doctiſſime ZIMMERMANNE; (*l.*) & recte quoque, ſi quid judico, ſi id de iſta accommodatione & imitatione Chriſtianorum intelligatur, quam ſalvis hypotheſibus

(*f.*) Hæc CHRYSIPPI, celeberrimi Zenonis diſcipuli, definitio fati eſt apud GELLIUM *L. VI. c. 2.* quam erudite illuſtrat J. THOMASIUS *de exuſt. mundi Stoica, Diſs. XIII. p. 166. ſeqq.*

(*g.*) Agnovit hoc jam FR. BALTUS *jugement des SS. Peres ſur la morale de la Phil. payenne.* p. 70. ſeq.

(*h.*) EPICT. *L. I. c. 12.*

(*i.*) *Phyſiol. Stoic. L. I. Diſs. XI. p m. 51. ſeqq.*

(*k.*) *Introd. in Phil. mor. Stoicorum ex mente Antonini*, ejus libris *de ſe ipſo* præmiſſa. (*l.*) In *Muſeo Hiſt. Theol. Phil. Bremæ edito. Vol. I. P. I. p. 1. ſeqq.*

bus suis afferebant Seneca, Antoninus, Epictetus, & his similes. Imo nec invitus concesserim ei, qui cum Illustri HUETIO, (*m.*) etsi mire sensus Stoicos perverterit, ad Christianorum sanctissimum de *Trin tate* dogma allusisse, eique nugas suas Stoicas accommodasse SENECAM, existimaverit, scribentem: (*n.*) *Quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, sive incorporalis ratio ingentium operum artifex, sive divinus spiritus, per omnia maxima minima æquali intentione diffusus*; modo hæc Stoico sensu dicta esse, & dolosa verba nectere, impio fundamento substrato, cogitemus. Post Deum nec divinos spiritus, quos *Angelos* Deique legatos Christiana doctrina, post Judæos, ipsis gentilibus non invitis (*o.*) nominat, quosque *dæmonas* & Stoicos *genios* vocasse gentiles, notius est, quam ut moneri necesse sit, intactos dimisere Stoici, quo minus & de iis præcepta sua Christianorum traditis assimilarent. Auctor enim est LACTANTIUS, (*p.*) dixisse in *exhortationibus* SENECAM: *Genuisse regni sui ministros Deum.* Illi vero non Dei tantum ministri, sed hominum quoque custodes; cuilibet enim internum genium præsidere monebant, divinitatis participem, quem τὸν ἡμέτερον δαίμονα vocat EPICTETUS, (*q.*) & toties animum advertendum ad eum esse, urget ANTONINUS. De his vero argute, & prope ad Christianorum mentem, si externum verborum corticem respicias, SENECA: (*r.*) *Ego amicis jucundus, inimicis mitis & facilis exorabor, antequam roger, honestis precibus occurram, patriam meam mundum esse sciam, & præsides Deos supra me circaque me stare,*

(*m.*) *Quæst. Alnet. L. II. c. 3. p. m. 95.* (*n.*) *Consolat. ad Helviam. c. 8.* (*o.*) Vid. Oraculum apud LACTANT. *Instit. L. I. c. 7.* (*p.*) *l. c. & c. 4.*

(*q.*) *L. I. c. 14.* Qui locus imprimis legi meretur.

(*r.*) *De vita beata. c. 20.*

stare, factorum dictorumque censores. Post angelos de *homine* quoque præter modum magnifice loquebantur Stoici; hunc divinæ naturæ participem, hunc *Jovis filium & cognatum* fatebantur, (*s.*) hunc ex *luto factum*, (*t.*) & ex uno sanguine per omnem humani generis cognationem dispersum esse, (*u.*) ratione vero animi

Exemplumque DEI quemque esse in imagine parva; (*x.*)

hunc tribus partibus, mente, anima & corpore, constare asserebant. (*y.*) Quid in his omnibus est, quod non Christianam de homine, Dei imagine, doctrinam verbis saltem & externa specie referat; & quis istius modi locutionum fontem inter Christianos scriptores non facile quærat? Quin non humanæ tantum mentis præstantiam more Christiano exprimere, sed & *corruptionem* ejus deplorare vocibus sacris didicerunt. Unde enim ita SENECA? (*z.*) *Duo sunt, propter quæ deliquimus, aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta, aut etiam, si non falsis est occupatus, ad falsa proclivis est, & cito specie, quo non oportet, trahente corrumpitur.* (*a.*) Ex hac humani animi corruptione necessi-

(*s.*) ANTONINUS passim, vid. *L. II. §. I.* & GATAKER *ad h. l. p. 48.* SENECA *passim*, vid. *ep. 92.*

(*t.*) Hinc corpus φύραμα *vocat* ANTONINUS *L. VII. §. 68.* id est *coalitum luto*, ex quo vasa fictilia conficiuntur, quam ipsam vocem PAULUS *Rom. IX. 21.* adhibuit. conf. EPICTETUS *L. I. c. 1.*

(*u.*) ANTONIN. *L. XII. §. 26. L. II. §. 1.*

(*x.*) MANILIUS *L. IV.* his similibusque vocibus rapitur fere extra se LIPSIUS *Physiol. Stoic. L. III. Diss. II. p. m. 274. sqq.* (*y.*) ANTONIN. *L. II. §. 2. L. III. §. 16. L. XII. §. 3.* (*z.*) *Ep. 94.*

(*a.*) Fuse hanc hominis corruptionem explicat SIMPLICIUS Comm. in *Epict. Enchir. p. m. 121.* etsi funda-

cessitatem *conversionis* & mutationis urgebant Christiani doctores; hic pœnitentiam injungebant, & peccatum agnoscere, & corruptum animum mutare, & cum inhabitante peccato pugnam exercere, & cor atque membra ipsa rescindere jubebant. Quid ad hæc STOICI? Et hic simias Christianorum agnosce. Urgebant (*b.*) τὴν μεταστροφὴν τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα γενομένην ἐκ μεταβολῆς, μεταβαλούσης τῆς ψυχῆς εἰς σοφίαν, *conversionem ad divina quæ fit ex mutatione, mutata anima ad sapientiam.* Hinc animum mutandum esse, urget SENECA, (*c.*) & *initium salutis esse notitiam peccati* prudenter monet. Inde μετάνοιαν ἐπίληψίν τινα ἑαυτοῦ ὡς χρήσιμόν τι παρειϰότος, *reprehensionem sui ipsius, ut qui utile quid omiserit,* definit ANTONINUS (*d.*) SENECA vero: (*e.*) *Militandum esse, & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur; projicienda, quæ cor laniant, quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum.* His, quæ præcipua Christianorum dogmata attingunt, alia quoque possunt adjici, in quibus ad Christianorum placita externa specie accedere propius Stoici tentasse visi sunt. In his nihil magis imitationem Christianorum prodit, quam descriptio *Cynici veri*, quæ apud ARRIANUM in Dissertationibus Epicteteis reperitur: (*f.*) ea enim ita comparata est, ut severus ille morum magister potissimum

T 2 ad

menta magis Platonica quam Stoica supponat. Eleganter vero ANTONINUS *L. XI.* §. *18.* εἰ τινων ἁμαρτημάτων ἀπέχῃ ἀλλὰ τήνγε ἕξιν ποιητικὴν ἔξεις, εἰ καὶ διὰ δειλίαν, ἢ δοξοκοπίαν ἢ τοιοῦτό τι κακὸν ἀπέχῃ τῶν ὁμοίων ἁμαρτημάτων. *Si a quibusdam peccatis abstines, habebis tamen intra te proclivitatem habitumque talia perpetrandi, licet vel ignaviæ, vel famæ, vel alterius rei causa a similibus peccatis abstineas.* (*b.*) Apud CLEM. ALEX. *Strom. L. VI. p.m. 485.* (*c.*) *Ep. 28.* (*d.*) *L. VIII. §. 10.* (*e.*) *Ep. 51.* (*f.*) *L. III. c. 22.*

ad eam miniſtri divini ideam reſpexiſſe cenſendus ſit, quam ſacræ paginæ voluntatis divinæ nuntiis præſcribunt. Illis enim præſcribentibus, divini cœtus paſtor & inſpector gregis & nuntius DEI atque præco, qui debet eſſe irreprehenſibilis, vigilare pro gregis ſalute, demonſtrare ſalutis viam, & ipſa praxi pietatis gregi eſſe exemplo. Ecce vero, quam mire ad hanc imaginem Cynicum ſuum formet Epictetus, cujus verba brevitatis cauſa tantum Latina do: Scilicet, *non ſine Deo tantam rem aggrediendam; qui gubernator hominum fieri velit, in rebus ſuis non amplius ſimilem eſſe ſui oportere, non iracundum eſſe, non invidum, ſi pædagogus publicus eſſe cupiat; eſſe Dei legatum,* (ἄγγελον) *ut hominibus, quæ bona quæ mala ſint nuntiet, ut quantis in erroribus verſentur, demonſtret, utque alio in loco bonorum malorumque naturam, quam ubi ſunt, quærant, ubi vero non ſint, cogitent. Eſſe exploratorem, qui ubi accurate vera indagarit, renuntiet, metu non perculſus; ſuo id exemplo demonſtrandum, mentem ejus puriorem ſole eſſe debere; illum pro aliorum ſalute vigilare, armorum & ſatellitum loco conſcientiam habere, & ſi diis ita placet, fiat. non alienis rebus ſupervacaneis occupatum eſſe, ſed in ſua curioſum, tanta tolerantia, ut ſenſus expers videatur,* &c. Verum elegantiſſima diſſertatio tota legenda eſt, quæ ſi reliqua omnia abeſſent, ſola mihi ſatis apta videtur, ad convincendos nos, EPICTETUM Chriſtianorum inſtituta, mores, doctrinam, in oculis habuiſſe. Et ſic in aliis quoque ſanctiſſimæ religionis noſtræ capitibus liceret hanc Stoicam Chriſtianorum imitationem oſtendere, quæ tamen brevitati litaturus prætermitto; unum tamen omittere nequeo, in *ultimis hominum* deſcribendis multum Chriſtianorum veſtigiis inſiſtere Stoicos. Expendant curioſi rei hujus indagatores, quibus magiſtris didicerit SENECA (g.) *Nihil æque prodeſſe ad temperantiam omnium rerum, quam frequentem cogitationem brevis ævi hujus &*

(g.) *Ep. 14.*

& incerti; quicquid faciendum, respiciendum ad mortem. Et alibi: (*h.*) *Fugere, non abire dies, vigilandum itaque esse, nisi properamus, relinqui nos. Non deflendum* (*i.*) *eum, qui antecessit, & sequi nos eos, quos amisimus*; & quæ aliæ hujusmodi voces sunt in *consolationibus ad Marciam, Helviam & Polybium* occurrentes. Ex quibus vel unum decerpere locum juvat, ut luculento exemplo pateat, quam presse Christianorum dicta imitatus fuerit SENECA. Is ita *ad Marciam*: (*k.*) *Excessit filius tuus terminos, intra quos servit, excepit illum magna & æterna pax, non paupertatis metu, non divitiarum cura angitur; - - tandem ibi constitit, unde eum nihil pellat, nihil terreat.* Et hæc *spes* illa *magna* est, quam ex parte a Christianis mutuo sumtam, non sine metu tamen contrarii, toti suæ Philosophiæ tanquam vinculum quoddam adjecere Stoici, quos inde verisimiliter *Elpisticos* dictos fuisse, alio loco exposui. (*l.*) Inde magna illa & jactabunda verba, quæ παλιγγενεσίαν Christianam fallaci ratione imitantur: (*m.*) *Mors, quam pertimescimus, intermittit vitam, non eripit; veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* (*n.*) Imo ipsa conflagratio mundi, Stoicis tantopere jactata, Christianorum de ea placita quam maxime commendabat, de qua cum alibi dixerim, hic prolixus esse nolo. Tot igitur exempla cum præsto sint doctrinarum Stoicarum, de quibus Christianorum vestigia pressisse Stoicos, apertum est, quis de imitatione hac ulterius dubitabit?

§. VI.

Quod hanc Christianorum imitationem a Stoicis susceptam in meridiana quasi luce collocat, est emen-

(*h.*) *De Brev. vitæ, c. 9.* conf. ANTONIN. *L. II. §. 4.* (*i.*) *Ep. 99.* (*k.*) *c. 19.* (*l.*) Diss. *de Secta Elpistica Miscell. Berolinens. T. V. p. 222. seqq.*
(*m.*) Conf. GATAK. *p. 385.* (*n.*) SENECA *Ep. 31.* conf. LIPSIUS *Physiol. Stoic. L. II. Diss. 22.*

emendatio *Philosophiæ moralis* ad præcepta Christianorum facta, quæ & sententiarum pondere & verborum gravitate atque splendore ita Christianam Scholam redolet, ut facile ignoscendum putem viris doctis, qui doli Stoici ignari Philosophos hos in Christianorum castris ex parte militavisse, sibi persuaserunt. Id ut demonstretur, sanctioris, quæ ad mores hominum spectat, disciplinæ peritum, ad ea tantum intuenda & expendenda incitandum puto, quæ in Stoicorum Ethica de officiis hominum erga Deum erga seipsum & erga alios homines dicta sunt. Quæ notabilibus Stoicorum phrasibus omnia recitarem, nisi prolixitatis metus obicem poneret, & verba ipsa lectorem apud Stoicorum trigam supra laudatam quærere juberet. Præcipiunt vero STOICI: *Summam officiorum*, quæ *DEO* debent homines, esse, *Deum sequi, eidemque sine exceptione, & beneplacito ejus sine murmure obtemperare;* (o.) Quæ proximo debentur, esse, *eundem tanquam se ipsum, tanquam consanguineum, tanquam membrum unius corporis diligere,* (p.) *amorem hunc extendendum esse etiam ad inimicos,* (q.) *quos beneficiis vincere divina virtus sit.* (r.) Ad hæc duo capita omnia referebant. (s.) Hinc poscebant, ut officio hominis facturus satis, *Deum in omnibus cogitet, in omni negotio eum invocet,* (t.) *pro omnibus gratias agat,* (u.) *& imprimis in laudando & hymnis quoque prædicando Deo omne studium ponat;* quæ ita EPICTETUS præcipua exprimit,

(o.) ANTONIN. *L. V.* §. *19.* *L. VII.* §. *22.* conf. LIPSIUS *Manud. ad Philos. Stoic. L. II. Diss. 19. p. 200.* (p.) ANTONIN. *L. VII* §. *13. 31.* (q.) SENECA *de Benefic. L. VII. c. 31.* (r.) ANTONIN. *L. VII.* §. *3.* (s.) *Ibid.* §. *31.* (t.) IDEM. *L. VI.* §. *23.* (u.) EPICTET. *L. I. c. 7.* conf. GATAK. *ad Ant. p. 12.* STOBAEUS *Ecl. Eth. L. I. c. 4.*

mit, (*x.*) & injungit, ut quos auctores sibi imitandos proposuerit, manibus quasi palpare liceat. Monebant porro, ad *Deum, omnes nostras cogitationes & interiora nudamque mentem respicientem, in omni actione attendendum,* (*y.*) *eumque in omnibus imitandum. Animi* porro postulabant *culturam omnibus aliis negotiis præferendam,* (*z.*) *mutandum ex stultitia animum in sapientiam, nec circa hanc conversionem ad sannas & dicteria stultorum attendendum,* (*a.*) *excolendumque ita animum, ut sacer in eo spiritus habitare queat :* (*b.*) *hinc cupiditates corque ipsum revellendum.* (*c.*) *Amandum proximum non verbo tantum, sed & veritate, tanquam non sibi soli genito, sed in commune bonum nato,* (*d.*) *nunquam benefaciendo cessandum,* (*e.*) *sed bonam conscientiam ad vitæ usque halitum servandam, bonumq; certamen certandum,* (*f.*) *& magnam spem alendam, post*

(*x.*) Lege elegantissimam Dissertationem *L. I. c. 16.* unde brevitatis causa hæc tantum Latina do: *Nam si sapimus, quid nobis aliud erat agendum, & publice & privatim, quam Numen celebrandum & laudandum, & grates persolvendæ? nonne inter fodiendum & arandum & edendum, qui nobis instrumenta præbuerit, has qui manus dederit, qui deglutiendi vim, - - hæc singulis in rebus cantanda erant, & hymnus maximus & divinissimus resonandus, quod facultatem dederit harum rerum intelligentem.* Sed & reliqua legenda sunt, mira suavitate se commendantia, & frigora nostri temporis in ruborem dare apta.

(*y*) EPICTETUS *L. I. c. 14.* (*z.*) conf. BUDDEUS *Isag. in Phil. Mor. Stoicorum* ex mente Antonini. LIPSIUS *Manuduct. ad Phil. Stoic. L. II. Diss. 18. p. 195.* GATAKER. *Præloq. ad Anton. p. 12. Histor. Philos. T. I. p. 1073. 1074.*

(*a.*) EPICTET. *Enchir. c. 18. 29.* (*b.*) SENECA *Ep. 41.* (*c.*) IDEM *Ep. 41.* (*d.*) ANTONIN. *L. VII. §. 55.* conf GATAKER. *L. II. §. 3. p. 53.* (*e.*) SENECA *de beneficiis* passim. (*f.*) ANTO-

hanc vitam æternam pacem & gaudia in ſocietate Deorum ſecutura. (*g.*) Nihil hic recito, quod non expreſſis Stoicorum verbis & ſententiis toties inculcatum legimus: nihil poſtulatum audimus, quod non ſupra gentilia lumina videri queat, quæque StoicorumPhiloſophiam moralem ante C. N. magnifica oratione longe ſuperabant. (*h.*) Annon inde juſte infero, ſpolia hæc eſſe Chriſtianis detracta, vel imitatione potius, ad ſanctiſſima morum præcepta Chriſtianorum ita accommodata, ut inde perfectioris & ſanctioris Philoſophiæ laus, publice Chriſtianis conceſſa, ad Stoicorum cathedras derivaretur. (*i.*)

§. VII.

Nihil tamen in his omnibus acceſſit divinæ veritati propius gens impia, immo quantum in ſe fuit, ſubdola ratione veritatem prodidit, certe iu injuſtitia, quæ Pauli vox eſt, detinuit. Externo enim doctrinarum, imprimis moralium, ſplendore & ſanctitate Chriſtianis laudem feciſſe dubiam contenta, abominandorum errorum nexui peſſimoque fundamento totum iſtud elegantiſſimum Philoſophiæ, Chriſtianam doctrinam imitantis, ſyſtema inædificavit. Non ignoro, eſſe Viros Doctos, qui hæc gratis dici exiſtimant, nec adeo male de fortiori & emendatiori Philoſophia meritos eſſe Stoicos autumant, inter quos poſt LIPSIUM (*k.*) HUETIUS (*l.*) GATAKERUS (*m.*) DACIERIUS (*n.*) COQUELINUS

NIN. *L. III. §. 4.* SENECA *de vita beata c. 20.* IDEM *Ep. 10.* (*g.*) Vide Diſs. *de Secta Elpiſtica.* (*h.*) Obſervavit hoc QUINTILIANUS Inſtit. *L. X.* (*i.*) Inde Stoicam Sectam *fortiſſimam & ſanctiſſimam* vocat SENECA *Ep. 83.* (*k.*) In *Manud. ad Phil. Stoicam & Diſs. de Phyſiolog. Stoica* paſſim. (*l.*) in Quæſt. Alnetanis. (*m.*) In *Præloquio ad Antoninum.* (*n.*) In *Annotationibus ad Antonin.*

LINUS (o.) & alii. (p.) Sed, quod pace Virorum eruditissimorum dixerim, ad ipsum Systema Stoicum non satis attenderunt, & subdolam Christianos externe imitandi rationem non caute satis expenderunt. Quod ut planum faciam atque demonstrem, ipsa potissimum Systematis physiologici & moralis, quale in Scholis Stoicorum traditum est, fundamenta adducenda sunt, etsi post virorum doctissimorum (q.) & meum quoque aliqualem laborem (r.) summa tantum capita attingenda sunt; quippe quæ sufficiunt ad demonstrandum, dolosa prorsus ratione Stoicos Christianos fuisse imitatos, & sub emendicatis verbis perversissimum noxiumque occultasse venenum, eo magis fortiusque lædens, quo blandiori & dulciori specie decipit.

§. VIII.

Sunt vero indubia & omnium consensu germanissima Stoæ principia hæc. I. Totum hoc, in quo continemur, & unum esse, & universum, & quæcunque in eo sunt, esse ejusdem essentiales partes, decerptas particulas & membra. (s.) II. Totum illud & subtilius aliquod in se continere principium igneum, activum, & crassius atque passivum, illud esse Deum, hoc materiam. (t.) III. Utrumque principium cum simul unum totum sit, arctissimo ita inter se uniri nexu atque vinculo, ut non nisi utrumque

(o.) *Manuel d' Epictete avec des reflexions tirées de la Morale de l' Evangile.* (p.) conf. *Hist. Phil. T. I. p. 1033.* (q.) B. JAC. THOMASII *de Exustione Mundi Stoica.* B. J. FRANC. BUDDEI Dissert. *de erroribus Stoicorum*, quæ extant in *Analectis Hist. Phil.* (r.) In *Otio & in del. Mel. II. & in Hist. Philos. T. I. p. 1063. sqq.* (s.) SENECA *Ep. 97.* ANTONIN. *L. IV. §. 40.* GATAKER *ad h. l.* (t.) SENECA *Ep. 65.* ANTONIN. *L. II. §. 2. L. IV. §. 21.*

ad leges & rationes totius vel agere vel pati queat. (*u.*) IV. Permeare vero iſtum ignem, ſive Deum Stoicum, totam materiam, eamque informare, vivificare, ejusdemque partibus eſſentialiter ubique adeſſe. (*x.*) V. Nec hanc Stoici Dei activitatem aliam eſſe poſſe, quam quæ leges & rationes totius, cujus pars ille eſt, poſtulant, unde & ipſe illis legibus ſubjectus eſt. (*y.*) VI. Inde fatum hoc abſolutiſſimum, & concatenatum cauſarum & eventuum nexum eſſe, quo omnia ita eveniunt, ut evenire neceſſe fuit, cum hoc ſacro nodo omnia in univerſo tanquam in uno arctiſſime invicem implicentur. (*z.*) VII. Quoniam vero hæc rerum univerſitatis ſeries ejus partibus adæquate reſpondet, & ad illud conſervandum facit, inde maxime rationalem eſſe. (*a.*) VIII. Ex iſto Deo ſive anima mundi decerptos eſſe & genios (*b.*) & hominum mentes, quæ ἀποσπασμάτια, portionem divinæ eſſentiæ in ſe contineant. (*c.*) IX. Materiam vero iſtam craſſiorem per ignem illum divinum in aſpectabilem mundi formam coaluiſſe, & poſt certas periodos ad priſtinam chaos primævi confuſionem per incendium redituram, ſicque & partes animæ mundanæ in eam reductum iri, novumque inde ex naturæ univerſi neceſſitate mundum priſtino in omnibus ſimilem reſtitutum

(*u.*) ANTONIN. *L. VII. §. 9.* conf. BUDDEUS *Supplem. Iſagog. in Hiſt. Theol. Liter. p. 37.* & quæ dixi *Amœnitat. Liter. T. VIII. de providentia Stoica.* (*x.*) SENECA *Præf. Quæſt. natur.* ANTONIN. *L. IV. §. 40. L. VII. §. 75.* (*y.*) SENECA *l. c.* (*z.*) ANTONIN. *L. VI. §. 28.* (*a.*) Vid. LIPSIUS *Phyſ. Stoic. L. II. Diſs. 11. p. 51. ſq.* GATAKER *Præl. ad Antonin. p. 11.* (*b.*) conf. LIPS. *l. c. Diſs. 20. p. 113.* (*c.*) ANTON. *L. IX. §. 8. L. II. §. 4.* EPICTET. *L. III. c. 24.* & frequenter SENECA.

tutum iri, (*d.*) X. Ad hanc universi constitutionem efformare se, sicque partem divinam in nobis habitantem ad felicitatem suam excitare, hoc potissimum Philosophiæ munus esse, abjectis iis, quæ hunc scopum impediunt. (*e.*) Plura sunt, quæ ex his consequuntur, nobilissima Porticus decreta & præcepta; sed ea hic, ubi brevitas sectanda est, quærenda non sunt, & decas ista principiorum Stoicorum veritatis studioso sufficit ad detrahendam Stoicis Christianorum simiis larvam. Nam his ipsis principiis pessimam impietatem contineri, eaque ab atheismi abominabili labe prope abesse facile evinci potest, dudumque Viris doctis evictum est. (*f.*)

§. IX.

His jam positis, & pro interprete decretorum & præceptorum Stoicorum assumtis, facile ostendi potest, quam subdole & maligna ratione infernalis genius piarum doctrinarum βδελύγματα sub larva Christianæ pietatis occultaverit, & quam longe magnifica illa verba & dogmata Stoicorum, quæ supra recensuimus, a veritate illa absint, quam divinos doctores Spiritus S. docuit; quicquid enim Stoa jactavit, quicquid Christianorum verbis interceptis jactantius injunxit, illud omne ita comparatum est, ut salva impia hypothesi dicere quoque possit genuinus Spinozæ assecla, verbis Christianorum impietatis suæ virus cautius tegens & occultans. Quod ut faciam manifestum, & subdolam imitationis Stoicæ rationem in apricum producam, bona Tua pace, Venerande ZIMMERMANNE, & verba & sententias memo-

(*d.*) Hæc frequentissime Stoici crepant: vid. SENECA *cons. ad Mart. c. ult. Quæst. nat. L. III. c. 27.* ANTONIN. *L. V. §. 21.* (*e.*) ANTONIN. *L. II. §. 3.* quo loco ea fere omnia, quæ hic per partes dicta sunt, collecta legimus. (*f.*) conf. *Supplem. ad Hist. Philos. p. 182.*

memoria recolam, quibus ſupra Stoicos Chriſtianorum ſimias fuiſſe, oſtenſum eſt. Gratias agebat Epictetus Deo; ſed cui? univerſo, ſive *opificio*, ut ait *maximo & ſummo, quod in ſe continet omnia, quod ex hominibus & Deo & reliquis creaturis conſtat, a quo ſemina delapſa ſunt in univerſa, quæ generantur & naſcuntur in terris, tum vero in ea, quæ ratione ſunt prædita;* quemadmodum ita germaniſſimam Stoicorum ſententiam alibi (*g.*) exprimit. Hinc Dei filium in ſequentibus hominem vocat, id eſt, eum, qui ab ipſo univerſo productus ſit. Dei civitatem Epictetus & Antoninus memorabant, ſed cave, ſpiritualem Chriſtianorum vel cœleſtem intelligas; mundana eſt, ubi omnes homines pii pariter atque mali membra ſunt atque partes, (*h.*) cui univerſa & neceſſaria lex imperat, unde neceſſarium fluit obſequium, futilis illa Stoicorum virtus. Id ſi phraſibus Stoicis ante C. N. familiaribus expreſſum fuiſſet, longius a Chriſtianorum ſententia abiiſſet, & venenum impium apertius prodidiſſet. Ita enim de eodem argumento CHRYSIPPUS (*i.*) apud LAERTIUM, (*k.*) ἴσον ἐςι τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν τῷ κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων ζῆν, μέρη γὰρ εἰσιν αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου, *ſecundum virtutem vivere idem eſt, ac juxta eandem rationem vivere, ut in mundo quotidie fieri & accidere experientia novimus. Sunt enim naturæ noſtræ partes univerſi.* Sed ſplendidius, ſanctius & caſtius loquendum erat, hinc ſurreptæ Chriſtianis voculæ, ut imperitis imponeretur. Cur templum Dei Senecæ ſupra dictus ſit homo, ipſe mox prodidit, ſcilicet (*l.*) quia *mens particula eſt ex cœleſti anima*, ex ipſa Dei eſſentia *decerpta, ut radius a ſole demiſſus in corpus, ita ut inhæreat origini ſuæ.* Inde mens familiariter ANTONINO dæmon, immo Deus inhabitans, θεία ἀπομόιρα,

καὶ

(*g.*) *L. I. c. 9.* (*h.*) Vid. ANTONIN. *L. XII. §. 36.* EPICTET. *L. I. c. 12. L. III. c. 24.* (*i.*) *De finibus.* (*k.*) *L. VII. §. 87.* (*l.*) *Ep. 41.*

καὶ ἀπόῤῥοια τοῦ τὸν κόσμον διοικοῦντος, (m.) *portiuncula & emanatio ex directore mundi* EPICTETO (n.) τοῦ Διὸς μέρος, *Jovis pars*, SENECÆ (o.) *divini spiritus pars ac velut scintilla quædam.* Vides Deum & hominis mentem essentia idem esse, eandemque originis & naturæ servare rationem. Hinc Pelagianismus Stoicorum ante Pelagium, viribus hominis omnia in virtutis & sapientiæ studio adscripta; quod hic ideo notandum est, ut splendenti Philosophiæ, virtutem a Deo expectanti, larva detrahatur. Audi quæso impudentem Senecæ vocem: (p.) *Turpe est etiamnum Deos fatigare; quid votis opus est? fac te ipsum felicem.* Sed & reliqua lege & detestare impietatem & superbiam pessimorum Philosophorum. Maxime vero impiam imitationem prodidit Imperator, dum ex natura omnia, in natura omnia, ad naturam omnia supra exclamavit. Qui enim potuit melius Spinozæ impietati præludere? qui potuit significantius unam illam naturæ substantiam, ex qua, in qua, ad quam omnia referuntur, exprimere? qua scilicet in Porticu ex universo ejusque variis per Deum & materiam, si non modificationibus, certe partibus & emanationibus omnia oriuntur, sunt & sic quoque omnia in Jovis unam essentiam iterum redeunt. Habeo inde rationem, cur similitudinem membrorum in uno corpore Christianis suffurati sint, quia scilicet ejusdem universi omnes omnino homines partes & mentes omnes ejusdem animæ mundanæ particulæ & scintillæ sunt; ex hoc ipso fundamento disjectum ramum universitati, cujus pars fuit & membrum, sed mentis stupore in rationali parte excidit, inseri iterum posse Antoninus monuit. Hac sententia de Deo, anima mundi per universum ejusque partes diffusa, semel suscepta

(m.) *L. II. §. 1. 4.* conf. GATAKER. *ad hh. ll.* (n.) *L. I. c. 1.* (o.) *Ep. 92. & de otio Sapient.* (p.) *Ep. 31.* conf. GATAKER. *ad Anton. L. II. §. 11. p. 65.*

ſcepta, facile erat, diviniſſimam de unitate Dei doctrinam cum πολυθεότητι gentili nefando auſu conciliare, ſicque inter tenebras & lucem paciſci. Etſi enim unus ita Deus eſt, isque & omnipotens & omnipræſens & creator atque conſervator univerſi, cum anima mundi principium mundi activum ſit, omnibus ejus partibus præſens, & eas permeans atque animans, id quod non ineleganter explicat PHURNUTUS, (q.) omnes tamen mundi partes Dii ſunt, quibus ſcilicet pars divinæ animæ adhæret. (r.) Nec ſaniora ſunt, ſi dimiſſo cortice ad nucleum Philoſophiæ Stoicæ attendimus, quæ de providentia garriunt. Fateor, minimorum quoque providentiam aſſerere Epictetum; concedo, libertatem animi cum iſta providentia conjungere Senem ſeveriſſimum; laudo, negantes providentiam Epicureos a Stoicis fortiter refelli; nihil hoc ad ſananda putria Stoicorum efficit vulnera: Nam providentia illa nihil aliud eſt, quam motus ille ignis ſubtiliſſimi, qui materiæ ineſt, ſive mundanæ animæ, naturæ, Dei, (omnia enim iſta unum idemque ſunt) activitas, ad leges univerſi ita adſtricta, ut fato huic ipſe Deus pareat, qui etſi neceſſariæ & fatali connexioni rerum inevitabiliter ſubjectus ſit, quia tamen ſolus eſt omnis actionis cauſa, libertimus dicitur; unde mens, quæ patticula Dei eſt, *libera* non eſſe non poteſt; eſt ſenſu Stoico, dum ſcilicet ſequitur impetum naturæ ſuæ, & facit, quod natura ſua evitare nequit. En egregiam Philoſophiam! SENECAM vero reipſa ad *S. Trinitatis* myſterium præter verba propius acceſſiſſe, mire ſibi & aliis imponit HUETIUS; ille enim & genitor univerſi, & incorporalis ratio & divinus ſpiritus unum idemque ſunt deaſter ſuus, mundus, natura, anima mundi, totum. Ex eodem fonte doctrina Stoica de *dæmoni-*

(q.) De Nat. Deor. c. 2. p. 141. *(r.)* SALLUSTIUS *de Diis & mundo. c. 5. p. 252. ſqq.*

monibus orta est, quippe qui, ejusdem cum mente humana sortis, ex anima mundana effluxere: miseri tamen dii, qui mortales sunt, & in exustione mundi conflagrandi, & ita *in Jovem unum reducendi* (*s.*) *& in unum confundendi.* (*t.*) Et ex horum sorte de mente humana judicandum, quam post jactatam divinam originem tandem mortalem faciunt; (*u.*) & quod apud quosdam videas, etsi Stoicis principiis consentaneum, undis extinguendam; (*x.*) certe in universale seminarium resolvendam, confundendamque. (*y.*) Unde merito spes illa Stoicorum de futura felicitate post superbam jactantiam in fumum abitura derisa fuit. En egregiam Dei imaginem, qui animas & se absorbens cum revera corporeus sit, (*z.*) & ignis subtilissimus, aliam & meliorem imaginem, qualem Christiana religio docet, homini largiri nequit.

§. X.

De *corruptione* humani animi, fateor, egregia quædam monent STOICI, & mutandi ejus necessitatem urgent, ut furtum facile subolere liceat; intimius tamen si dicta respicias, non minores vel leviores errores latent. Non enim hæc corruptio in mente residet, sed *in ea materiæ portione, cui immersa est; inde in animam sensusque cupiditates irruunt, & his divina illa & cælestis particula mens captiva tenetur. Hæc virtute sua divina liberanda, suoque asserenda principio, ut redeat, unde descendit.* Nihil recito, quod non germanis Stoicorum decretis contineatur, eorumque effatis confirmetur. Im-

(*s.*) Eleganter hoc demonstravit THOMASIUS *de exust. mundi Stoica, Diss. VII. p. 75. seqq.* (*t.*) SENECA *Ep. 6.* (*u.*) THOMAS. *l. c. Diss. XV. p. 227.* conf. SENECA *Ep. 63.* MENAG. *ad Laert. L. VII. §. 147.* (*x.*) conf. *Hist. Philos. T. I. p. 1061. sqq.* (*y.*) ANTONIN. *L. IV. §. 3.* (*z.*) Evictum hoc in *Otio Vind. Mel. II. & in Hist. Phil. T. I. p. 1093.*

Imprimis luculentus eſt ANTONINUS, qui de hac re ita, (*a.*) *λογικῆς καὶ νοερᾶς κινήσεως ἴδιον περιορίζειν ἑαυτὴν, καὶ μήποτε ἡττᾶσθαι μήτε αἰσθητικῆς μήτε ὁρμητικῆς κινήσεως· ζωώδεις γὰρ ἑκάτεραι, ἡ δὲ νοερὰ ἐθέλει πρωτιστεύειν καὶ μὴ κατακρατεῖσθαι ὑπ' ἐκείνων· δικαίωςγε, πέφυκε γὰρ χρηστικὴ πᾶσιν ἐκείνοις, τρῖτον ἐν τῇ λογικῇ κατασκευῇ τὸ ἀναπόπτωτον καὶ ἀνεξαπάτητον. τούτων οὖν ἐχόμενον τὸ ἡγεμονικὸν εὐθέα περαινέτω καὶ ἔχει τὰ ἑαυτοῦ.* *Eſt hoc motus rationalis atque intellectualis proprium, circumſcribere ſemet, nec ſenſus nec affectus motibus unquam ſuperari, animalis enim uterque eſt; vis autem intellectualis principatum ſibi vendicat, nec ab eis in ordinem redigi patitur, jure quidem, etenim intellectus natus eſt, eis omnibus uti; tertium in natura rationali eſt, lapſu & ſeductione immunem eſſe; his igitur mens adhærens, recta procedat, habetque quicquid ſuum eſt.* Paria habet & alibi. (*b.*) Clarum inde eſt, omne malum a corpore, vel anima etiam, quæ & ipſa elementaris eſt, in mentem, illam divinam ſcintillam derivari, quæ in divinis virtutis actionibus corpore non magis impeditur, quam Deus a materia non in omnibus obſequente. Luculenter SENECA (*c.*): *Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus; quod eſt illi materia, id nobis corpus eſt, ſerviant itaque deteriora melioribus.* Hinc tota illa meteorologia Stoica, quæ, ſupponens, (*d.*) *omnia corporis, fluvium, animæ ſomnium & fumum, vitam militiam, & hoſpitis in peregrino moram eſſe, eo tendit, ut genium quis ſuum interim conſervet integrum, contumelia ac læſione omni immunem, voluptate ac dolore omni ſuperiorem, nihil temere aut ficte agentem, ſibi ſufficientem, porro quæcunque ſibi eveniunt, ita excipientem, tamquam inde obvenientia, unde ipſe venerit.* Quæ cum materiam a Deo independentem, eamque arti divinæ inobſequentem, adeoque ſuo modo malam ſupponant

(*a.*) *L. VII. §. 55.* (*b.*) *L. II. §. 3. 16. L. III. §. 3.* (*c.*) *Ep. 65.* (*d.*) Verbis hæc ANTONINI recitantur *L. II. §. 17.*

nant (*e.*) & in fluxis atque corporeis tantum corruptionis ſedem collocent, quam longe a vera ſapientia aberraverint, etſi verbis ſaniora profeſſi, in propatulo eſt. CYNICI deſcriptionem Epicteteam facile Chriſtianis imitatione ſurreptam fateor, ad ideam veram miniſtri J. C. formare Cynicum nego. Deus enim ille, a quo miſſus eſt, ad cujusque normam ſe & alios componit, ſummum illud bonum, quod aliis laudat, eſt in ſe ipſo, ſcilicet Deus ille Stoicus, cujus eſſentialis pars eſt animus. Ait enim: (*f.*) εἰ ἠθέλετε, εὕρετε αὐτὸ ἐν ὑμῖν ὂν οὐδ᾽ ἀνέξω ἐπλάζεσθε, οὐδ᾽ ἂν ἐζητεῖτε τὰ ἀλλότρια ὡς ἴδια, ἐπιστρέψατε αὐτοὶ ἐφ᾽ ἑαυτοῖς. κ. τ. λ. *Si quærere velletis, inveniſſetis illud* (ſummum bonum) *in vobis exiſtens, neque foris oberraretis, neque quæreretis aliena, tanquam propria: redite itaque in vos ipſos,* &c. Hinc Cynicum ſuum vere ἀπαθῆ vult, regemque & dominum aliorum ſe venditantem. Quæ, ut a Chriſtianorum genio multum abeunt, ita longe aliud ſibi voluiſſe EPICTETUM, quam Chriſtiani, ſatis produnt. Ex his omnibus, quæ larga manu propinavi, judicium quoque fieri debet de iis, quæ de *morte* hominis, *felicitate ejus poſt hanc vitam*, *mundi conflagratione*, *&* *reditu* mortalium *ad vitam*, ſpecioſe adque Chriſtianorum placita convenienter dicta videntur. Spes enim illa verbis tantum jactata, & ad unum animorum in animam mundi reditum, (*g.*) corporumque in elementorum reſolutionem reducta (*h.*) timore & angore ejiciebatur, ita ut mirum non ſit, poſt ſplendidam jactantiam fluctuaſſe SENECAM, (*i.*) & ANTONINUM; (*k.*) vel iis ſe ſolatiis erexiſſe, quæ ad crucem actum furem ſolari apta ſunt, *neceſſitati eſſe parendum, exeundum, fore nos*, *quod*

(*e.*) SENECA *præf. Quæſt. nat.* (*f.*) *L. III. c. 12.* (*g.*) ANTONIN. *L. IV. §. 23.* (*h.*) *ib. L. II. §. 17.* (*i.*) *Ep. 63.* (*k.*) ANTON. *l. c.*

quod ante nativitatem fuimus, nempe in chaos pristinum confusi, & quoad mentem *igni supremo & cœlesti*, quem DEUM, Deique sedem somniabant, *juncti*. Cumque conflagratio mundi periodica sit, & ex natura universi certis temporum intervallis semper recursuris oriatur, cum omnia in Jovem, id est, in ignem illum naturalem reducantur, & ex isto Jove omnia illa, necessitatis sive fati lege ad pristinam vitam redeant, quæ Stoicorum metempsychosis & resurrectio est, (*l.*) quis nefandos errores cum divinis de futura resurrectione & vita doctrinis conciliabit?

§. XI.

Tantum detrahendæ *subdolæ STOICORUM Philosophiæ* temporis insumsi, ut timeam merito, Optime ZIMMERMANNE, ne vel Tua, vel lectoris patientia abutar, si in indicandis Philosophiæ moralis Christianorum sapientiam imitantis dolis æque prolixus fuero. Verbo itaque moneo, eandem prorsus impietatem latere, cum *sequi Deum, amare hominem*, & quæcunque inde officia resultant, hoc fundamento nitantur: Omnia constare uno toto, cujus partes essentiales sumus atque menbra, cum & animus noster ex divina anima decerptus, & corpus ejusdem elementi particeps factum, unum cum omnibus mundum constituat. Hinc ille cultus præsentis Dei, qui ipse animus est; hinc illæ laudes, sibi ipsi dæmonique suo decantandæ; hinc illa caritas proximo tanquam civi mundi & consanguineo suo exhibenda; hinc inimicorum dilectio, quippe qui & ipsi pars mundi, id est, DEI sunt, qui ad universi integritatem pertinent, quibus necessitate fati & legum universi Dii benefaciunt, & de quorum in Jovem olim rediturorum pœnis post hanc vitam nihil novit Stoi-

ca

(*l.*) Conf. omn. THOMASIUS *l. c. Diss. X. XI. p. 156. sqq.*

ca Philosophia. Quæ tam impia & detestanda sunt, quam egregie prima facie nitent, & purioris sapientiæ faciem ementiuntur.

§. XII.

Luculenter ita, nisi me omnia fallunt, evictum est, STOICOS fraudulenta prorsus ratione Christianos fuisse imitatos, & dum externa dictione & sententiarum accommodatione puriori doctrinæ visi sunt accessisse, incautis venenum propinavisse. Quod utinam mature animadversum fuisset; ita enim Stoicorum doctrinam cum Christianis placitis non toties infeliciter fuisset comparata, & errores Stoici varii in Ecclesiam non irrepsissent. (*m.*) Certe Philosophia moralis sanctior, ad inanes meteorologias Stoicorum non fuisset efficta, (*n.*) & ita virtuti Christianæ damnum haud unum illatum fuisset. Unde tandem omnibus, de quibus dictum est, rationibus subductis patet, quanta cautione in veteris ævi rebus cognoscendis & judicandis opus sit; & quam accurate ad ea omnia sit attendendum, quæ in res Christianorum veterum influxum habent; & quam necessariis critica Philosophiæ historia oculus sit in historia Christianorum. De quibus & aliis, quæ huc referuntur, cum Te diutius dicendo detinere nefas sit, rivulos claudo, Teque valere jubeo.

(*m.*) Vid. *Hist. Phil. T. IV. p. 1016.* (*n.*) Videndus Elegantissimus BARBAYRACIUS libro *de Theologia morali PP.* add. *Hist. Phil. l. c. p. 1148.* THOMAS. *de exust. mundi Stoica Diss. XXII. p. 239. seqq.*

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

V.

JAC. CHRISTOPHORI BECKII,

Histor. in Acad. Basil. Prof. P. *

Specimen Observationum HISTORICARUM.

Argumentum.

Assirii Reges, *Phul*, *Tiglath Pilleser*, *Salmanasser*, *Sennacherib*, post *Sardanapalum* demum vixisse, ex rationibus Chronologicis, probantur. §. I. Removentur difficultates contra eam sententiam ex locis 2. Reg. 17. v. 6. & 24. ortæ. §. II. & III. De *Nebucadnezare*, in *Judithæ* libro memorato, frustra disputatur, cum is liber, post Captivitatem Babylonicam demum scriptus, fide historica destituatur. §. IV. *Nimrodus* cum *Belo* idem est, & ab eo ad defectionem Medorum 1300. anni recte numerantur. §. V. *Ninus*

* Virum hunc Clarissimum, nobisque amicissimum, post edita luculenta eruditionis Specimina novissime vocatum fuisse ad Cathedram Historiarum, supra pag. 159. jam diximus. J. G. A.

Ninus longe eſt recentior, annis forte 720. & ab eo calculum 520. annorum, quos *Herodotus* Regno Aſſyr. tribuit, ducendum eſſe conjicitur. *Cteſias* falſus eſt. §. VI. Vetuſtas Regni Aſſyr. a *Cteſia* prodita, refellitur ex Hiſtoriæ ſilentio. *Plato* rejicitur, *Nini* data ætas adſtruitur. §. VII. *FRANCORUM* nomen pluribus Germaniæ nationibus quondam commune; ejus ſignificatio, conciliatis vel rejectis aliorum opinionibus, docetur. §. VIII. Prima eorum mentio apud *Vopiſcum*, quo tamen antiquiores ſunt. Sub *Valentiniano III.* primum in Gallia ſedes fixerunt. §. IX. Coloniarum primis Seculis deductio memorabilis eſt, & religioni firmandæ proficua. §. X. Religio a multis pro fræno populi adhibita & Statui Politico nimium accommodata fuit. §. XI.

§. I.

Aſſyrii Reges, *Phul*, *Tiglath Pilleſer*, *Salmanaſſer*, *Sennacherib*, quorum in ſacris Regum & Chronicorum Libris mentio fit, non poſſunt credi ante Sardanapalum & defectionem Medorum vixiſſe; neque adeo *Aſſarrhaddon*, Sennacheribi filius, pro Sardanapalo iſto haberi ſalvis Chronologiæ rationibus poteſt. Quod quidem hoc modo demonſtratur. D. *PETAVIUS* (*a.*) ex *DIODORO SICULO Lib. 2.* probat, Medos poſt defectionem ab Aſſyriis, id eſt, a Sardanapali interitu ad Aſtyagem a Cyro victum, annis 317. regnaſſe. Atqui a *Sennacheribo*, vel potius *Aſſarrhaddone*, qui patrem interfectum ſecutus eſt, quo tempore Hiskias Judæis præerat, (*b.*) ad Baby-

(*a.*) *Ration. Temp. P. II. L. II. c. 14.*
(*b.*) *2. Reg. XIX. 37.*

Babylonem a Cyro captam anni tantum 184. elapsi sunt Nam *Sennacherib* Hierosolymam obsessum venit circa Hiskiæ annum 14. a qua obsidione divinitus pulsus, domumque reversus, a filiis interfectus est. Inde Hiskias regnavit per años 15. nam 29. demum regni anno mortuus dicitur. (*c.*) Successit Manasses per a. 55. Amon per a. 2. Josias 31. Joahasum omitto, quia tres modo menses in regno exegit. Inde Jojakim per a. 11. Ab hoc tempore in captivitatem abierunt Judæi quæ, ut notum, 70. annorum fuit, a *Cyro* soluta. Si hos annos conjungas, non invenies plures ab *Assarrhaddonis* initio ad Babylonem a *Cyro* captam, quam 184. quibus si detrahas 22. años, qui præterierunt ab eo tempore, quo *Astyages* victus fuit, residui erunt 162. Atqui *Sardanapalus*, secundum hypothesin nostram, annis 317. ante *Astyagis* casum periit. Ergo *Assarrhaddon Sardanapalus* non est: & per consequens, qui Reges Assyriorum ante illum vixerunt, dici non debent etiam ante hunc vixisse.

§. II.

Si hoc ita est, qui fieri potuit, ut Assyriorum isti Reges in Medorum urbes captivos Israëlitas abducerent, quod diserte dicitur 2. Reg. XVII. 6.? Viderunt hanc difficultatem plures ex Eruditis. Medi enim tum peculiarem constituerunt Remp., neque amplius in ditione fuerunt Assyriorum. (*d.*) *CHRISTIANUS SCHOTANUS* hac ratione potissimum ductus, omnes istos Reges, qui ante *Assarrhaddonem* memorantur vixisse, ante *Sardanapalum* collocat, quem cum *Assarrhaddone* eundem esse credit. (*e.*) *CHR. CELLARIUS* in Hist. Univers. valde dubitat, quid sit statuendum. Mihi nihil certius videtur ea demonstratione, quam superiori observatione pro-

(*c.*) *2. Reg. XVIII. 2.* (*d.*) *Biblioth. Hist. Sacr. Part. II.*
(*e.*) *Hist. Ant. p. 5.*

propoſui. Quapropter non vereor affirmare, eas *urbes Mediæ*, quæ heic innuuntur, vi ab Aſſyriis domitas atque imperio ſuo adjectas, cum interim Medi tamen iis in univerſum ſubjecti non eſſent. (*f.*) Quod eo facilius credi poteſt, quia Medorum Imperium poſt hæc demum tempora ad inſigne aliquod potentiæ faſtigium pervenit. Nam etiam Ninum deinde ipſam, caput Imperii Aſſyriaci, cum omni fere imperio, ſibi ſubjecerunt. Quapropter mirum non eſt, quasdam ejus partes ab Aſſyriis nonnunquam decerptas, dum infirmum erat. Quod ſi *HERODOTO* in omnibus credendum, Chronologia docet, id tempus, quo Aſſyrii in Medorum urbes Iſraëlitas ablegarunt, incidere in ipſam Medorum Ἀναρχίαν, ſeu Αὐτονομίαν, quam Libro I. 96. memorat, (*g.*) quo tempore dubio procul infirmiores erant, ut ſunt gentes, quæ caput non habent. Sed cum *Herodoti* narratio de αὐτονομία Medorum iis difficultatibus laboret, quibus facile reſponderi non poteſt: *CTESIAM* ſequi malim hac quidem in re, quamvis in aliis multis *HERODOTI* auctoritatem præferam.

§. III.

Etiam illud ſcrupulum injicit, quod 2. Reg. XVII. 24. dicitur, Aſſyrium Regem ex *Babel*, *Cutha*, *Ava*, &c. traduxiſſe eos, qui Iſraëlitarum relictas ſedes occuparent. Verum quid ſi credamus, quos ex *Babele* abduxit iſte, fuiſſe Babylonios bello captos? quod quidem mihi certe veriſimile videtur. Namque *Nabonaſſar*, qui idem cum *Baladan* eſſe exiſtimatur, primordium regni Babylonici cepit A. P. J. 3967. quo tempore *Phul*, aut *Tiglath Pilleſer* Aſſyriis imperabat, unde ab eo anno Per. Jul. Aera Nabonaſſaris incipit, ante Chriſtum an. 747. Tum deinde *Aſſarrhaddon*, qui

U 4 &

(*f.*) *Videſis Herodot. L. I. c. 102. & ſeqq.* (*g.*) *V. Uſſer. A. M. 3283.*

& *Assaradinns* vocatur, Assyriorum Rex, creditur Assyrium Babylonicumque regnum conjunxisse: quod postea Babylonem potissimum sedem habuit. Et profecto Nebucadnezaris demum tempore Babylonicum Regnum ad summam amplitudinem adductum est, quod vel ex solo *Daniele* patet C. II. 37. 38.

§. IV.

Nebucadnezar ille, qui in *Judithæ* Libro Apocrypho dicitur Assyriorum Rex, ab USSERIO ad A. M. 3356. & seq. *Saosduchinus* vocatur, crediturque Assarrhaddoni successisse. In eadem sententia est PETAVIUS. (*h.*) Sed mirum mihi videtur, Viros Eruditos hanc Judithæ fabulam aliquo numero habuisse. Non jam profero, quæ Theologi jam pridem istius rei causa demonstrarunt. Unum istud nunc urgeo, Librum scriptum prius non fuisse, quam ex captivitate Babylonica Judæi redierint. Id autem patet cum aliis, tum ex ipsis ejus Scriptoris verbis, quæ exstant Cap. V. 18. 19. secundum Textum græcum. Ibi *Arioch*, Amonitarum Princeps, ab Olopherne interrogatus de Judæorum statu, cum plura eum edocuisset, addit & hoc: *Populum modo ἐκ τῆς διασποϱᾶς, in quam bello capti, post dirutum templum & urbes ab hostibus subactas, concesserunt, rediisse.* Quid clarius dici posset? Si autem Liber post reditum ex captivitate scriptus, ubi inveniemus *Nebucadnezarem* Assyriorum Regem, aut *Arphaxadum*, id est, Dejocem, ut ait USSERIUS, huic coævum? qui propemodum CL. annis ante captivitatem Babylonicam solutam vixit. Immo quid opus; ut hos quæramus? Non mereri videtur omnis hæc fabula, ut personas ejus, quasi veras, in historiarum Monumentis investigemus.

§. V.

Non difficilis ero in admittenda sententia eorum, qui NIMRODUM à profanis Scriptoribus *Beli* nomine

(*h.*) *Rat. T. L. 2. c. 6.*

mine designari censent. Rationes ejus rei non sunt contemnendæ, quæ apud *C. S. SCHURTZFLEISCHIUM* in Diss. *de Primordiis Assyrio-Chaldæorum*, *§. 18.* &c. videri possunt. Addo etiam istud, mihi videri, annos illos 1300. qui a principio istius Imperii ad Medorum defectionem ponuntur, inde a Nimrodo vel Belo esse numerandos. Quod sic demonstro. Vixit Nimrodus circa A. M. 1809. Medi defecere circa A. M. 3108. Interea anni 1299. sunt elapsi. Quantum huic summæ deest, ad numerum 1300. complendum?

§. VI.

Nimrodo seu Belo non successit immediate NINUS. Nam aut falsa sunt pleraque omnia, quæ de eo in historiis traduntur, aut longe est recentior, quam ut Belo subjungi statim possit. Prius non ita facile concesserim. Quamvis enim non credam, in ista antiquitate nihil tradi fabulose; nolim tamen omnem plane fidem Scriptoribus illis vetustissimis abrogare. (*i.*) Malim igitur HERODOTO assentire, qui 520. annos Assyriorum Imperio usque ad Medorum defectionem tribuit. Quid si statuamus, ejus temporis primordium ab *Nino* capiendum? hoc est A. M. 2589 ante Chr. 1394. post *Beli* excessum, qui *EUSEBIO* dicitur LX. annis regnasse, anno DCCXX.? Ita aliquo modo cum *Herodoto*, cui assentire videtur etiam *APPIANUS ALEXANDRINUS* in principio Historiæ, conciliarentur ceteri Scriptores: Neque opus erat profecto, ut CTESIAS GNIDIUS, antiquitatem Nini tantam confirmaturus, tot Regum a Ninya ad Sardanapalum seriem excogitaret. Poterat enim paucioribus esse contentus, iis nimirum, quos 520. anni à Nino ad Medorum defectionem caperent. Venit mihi nonnunquam in mentem, CTESIÆ accidisse id, quod

(*i.*) *L. I. c. 95.*

rerum Ægyptiacarum Scriptoribus in Dynaſtiis iſtis quatuor, quæ eodem tempore in Ægypto floruerunt. Credebant enim Veteres, has ſeſe invicem excepiſſe, regesque illarum una ſerie continua collocandos. Quos ſecutus JOSEPHUS SCALIGER in Can. Iſag. L. II. cauſam dedit D. PETAVIO, quidquid de iſtis Dynaſtiis proditur, in fabulis ponendi. MARSHAMUS vero in *Can. Chron.* iſtud optime expedivit, & immenſam illam Ægyptiorum antiquitatem exploſit, ab uno *Mene* docens, IV. diverſis in locis dynaſtias eodem tempore exortas. Forte etiam CTESIAS reges, qui uno tempore regnarunt in diverſis Orientis partibus, ſibi ſucceſſiſſe exiſtimavit, ſeu antiquitatis ſtudio ſeu errore ductus. Sed hæc altioris ſunt indaginis, & otii melioris.

§. VII.

Qui reliqua argumenta videre cupit, quibus CTESIÆ de vetuſtate Aſſyriaci Imperii convellitur figmentum, ad *Chr. CELLARII*, V. C. *Diſſertationem de Principio Regnorum & Rerump.* adeat. Ego præcipue huic rationi confido, quam mihi ſuppeditat vetuſtiſſimorum Scriptorum, qui hujus Imperii poterant & debebant injicere mentionem, ſi tam vetuſtum ſimulque tam amplum fuiſſet, ſilentium. Quomodo nec Moſes, ut a Sacris Scriptoribus initium capiam, nec Scriptores Librorum Joſuæ & Judicum per tot ſecula, quibus jam dudum florebant Aſſyriorum res ſecundum *Cteſiam*, ne verbo quidem earum meminerunt? Unica mihi in mentem venit ignavia & Ἀπραξία iſtorum Regum, qui a *Ninya* ad *Sardanapalum* imperaſſe dicuntur. Hæc fortaſſis in cauſa fuit, cur non valde ſe jactarent, neque multum rebus tum geſtis intereſſent. Sed cur non Regum modo, ſed nec Imperii Aſſyriorum exſtat veſtigium? Sic quoque HOMERUS dici non poteſt, cur in enumeratione

tot

tot gentium, qui ad Trojam vel delendam vel tutandam ex omni propemodum terrarum Orbe confluxerunt, Aſſyrios omittat, ſi tum aliquo numero fuerunt. Certius nihil eſt, quam circa ea tempora, quibus Trojanum bellum eſt geſtum, nondum apud Græcos innotuiſſe Aſſyriorum Imperium, etſi plus CC. annis ante initium habuerit Quam ob cauſam miror, *L. 3. de Leg.* *PLATONEM*, qui Artaxerxis Longimani ætate floruit, aſſerere, Trojanos πιςευοντας τῇ τῶν Ἀσσυρίων δυνάμει τῇ περὶ Νίνου γενομένῃ bellum confidentius geſſiſſe cum Græcis. Quid enim eſt Ἀσσυρίων δύναμις ἡ περὶ Νίνον γενομένη aliud, quam, *Aſſyriorum potentia, qua Ninus tum temporis pollebat?* Atqui PETAVIUS demonſtrat, Excidium Trojanum incidiſſe in A. P. J. 3530. qui eſt A. M. 2800. Certum autem eſt, A. M. 2589. primordia Nini collocanda eſſe, quod ſic probatum erit. Medorum Imperio finem attulit Cyrus A. P. J. 4155. id eſt, A. M. 3425. deme his annos 317. quibus illud Imperium ſtetit, habebis A. 3108. quo Medi ab Aſſyriis defecere; Deme rurſus 520. quos Aſſyriis HERODOTUS tribuit, habebis A. M. 2588. Ergo Ninus A. M. 2589. recte collocatur. Q. E. D.

§. VIII.

Multum apud eruditos diſputatur de Origine nominis gentisque *FRANCORUM*. Ego de hac re ſic ſentio. *Francorum* nomen habuerunt plures Germanorum Nationes, quæ trans Rhenum, in finibus Batavorum, ad Oceanum, Rhenum inter & Viſurgim, incolebant. Patet hoc cum ex eo, quod apud fide dignos Scriptores ex vetuſtioribus nihil de iſtius gentis adventu in hæc loca inveniatur: tum & inde, quod iſtarum Nationum nomina vetuſta etiam tum apud Auctores commemorentur, cum jam longe lateque invaluiſſet *Francorum* appellatio. Sic *JULIA-*

NUS

NUS Imperator, qui *Apostata* ob defectionem a Christianis ad Ethnicorum sacra dicitur, in Oratione ad Senatum populumque Atheniensem commemorat, *sese Salios Chamavosque vicisse.* Sic *AMM. MARCELLINUS* de ipso Juliano ait: *Francos eos, quos consuetudo Salios appellavit, ausos apud Toxiandriam in Romano solo habitacula figere, in deditionem accepit: Chamavos itidem ausos similia adortus, eadem celeritate partim cecidit, partim cepit.* Idem alio loco asserit: Julianum *Francos, quos Attuarios vocant, vicisse.* *ZOSIMUS* L. III. C. 6. etiam *Saliorum* gentis meminit, quam dicit Φραγκων ἀπόμοιρον, *partem Francorum.* Alibi adduntur & *Bructeri*, aliique. Istæ gentes commune habuerunt *Francorum* nomen, quod *liberos* denotat. Appellationi fortassis non Libertas solum causam dedit, verum & usus ejus ad licentiam projectus. Exercebant enim communiter latrocinia, atque enim piraticam, quatenus mari adjacebant. Ita concidunt omnes aliorum conjecturæ. Non enim opus est, ut peculiarem manum Trojanorum in has regiones duce *Francione* delatam credamus. Quid stultius, quam omnium prope Gentium Occidentalium originem a famoso isto Trojæ excidio repetere? Et unde Trojanis tantæ civium copiæ, ut in tot regiones, tam longinquas, decenni bello attriti, colonorum tantum numerum mitterent? Absurdius multo *SIGEBERTI GEMBL.* assertum, *Francos* Attica seu Græca lingua dictos, quasi *feroces.* Hæc enim vox Græca non est, sed Germanica, ut notum. Transeuntibus autem in Galliam istis nationibus, & ibi frequentatum est, ut *franc* pro libero dicatur: quod hodieque usitatum vocabuli genus est, cum derivatis suis. Quod si hæc ita sunt, concidit etiam illud, quod ex veteri Chronographia *VALESIUS Notit. Gall. p. 209.* profert, *Francos* vocatos esse ab immunitate à tributis, quam iis Valentinianus I. concesserit, quamque ipsi postea dimittere noluerint. Nam hoc nominis diu ante in usu fuisse constat.

§. IX.

Invenio autem primam *Francorum* mentionem apud *VOPISCUM* in *Aureliano*, (*k.*) quo loco ſcribit, hunc, cum eſſet *Tribunus Legionis VI. Francos per Galliam prædandi cauſa vagantes apud Moguntiacum cecidiſſe*, hincque ortam eſſe cantilenam militarem: *Mille Francos, mille Sarmatas &c. mille Perſas quærimus.* Ex hac narratione licet colligere, ſatis diu ante Aurelianum Imperatorem *Francorum* nomen celebre fuiſſe. Nam heic non commemoratur, ut novum & recens ortum. Non videtur tamen Julii Cæſaris ætatem attingere: Apud hunc nullum ejus veſtigium. Fuit tamen Aurelianus Tribunus militum, Gordiani vel etiam Alexandri Severi temporibus, (*l.*) Nam ſub Valeriano jam dux exercituum, etiam Vicarius datus Ulpio Crinito in Thracia, demumque Conſul. Eo igitur jam tempore in Gallias tranſire tentabant, ſed clade accepta ſedes ſuas repetierunt. Incurſionibus ſæpe repetitis, non potuerunt tamen conſtantes in ea ſedes figere, usque ad Valentini III. tempora, quibus multæ calamitates premere cœperunt Occidentis Imperium. Id accidit circa a. C. 428. quo tempore *Clodio*, Pharamundi ſucceſſor, barbaræ genti imperitabat. Hic per Galliam Belgicam ingreſſus Tornacum, Cameracum, &c. ſibi ſubjecit, ſedemque regni iis in locis cepit. Sunt, qui tradant, (*m.*) *Aetium*, Valentiniani exercituum Ducem, cum hoc congreſſum non viciſſe modo, ſed & Gallia eum expuliſſe. Sed cum ſcriptorum verba conſidero, non video, qua ratione aliud ex iis colligatur, quam *Francos* victos ab Aetio & in fœdus receptos, ceterum in iis locis relictos. Verba *IDATII* in Chron. ad A. 2448. ſunt hæc: *Superatis per Aetium in certamine Francis, & in pace ſuſceptis, Cenſorius Comes Legatus mittitur ad Suevos &c.* Quid clarius eſſe poterat? Nec *PROSPER AQUITANUS*,

(*k.*) *Vopiſc. Aur. c. III.* (*l.*) *Vide Vopiſc. Aurel.*

NUS, cum ait: *Pars Galliarum propinqua Rheno, quam Franci possidendam occupaverant, Aetii Comitis armis recepta;* aliter est accipiendus. Nam fœdere junctis Francis, qui antea hostes fuerant, dici potest, eam Provinciam, quam sibi subjecerant; ab Romanis receptam, licet illi eam retinerent. *GREGORIUS TURONENSIS* unica mutata littera *Clogionem* istum Regem appellat, quem scribit *missis exploratoribus ad urbem Camaracum, perlustrata omnia secutum, Romanos protrivisse, civitatem apprehendisse: in qua*, inquit, *paucum tempus residens usque Suminam* (al. Summam, *la Somme*,) *fluvium occupavit.* Ceterum de eo rursus expulso verbum nullum addit, quod indicio haud obscuro est, GREGORIUM existimasse idem, quod nos asseruimus; ab eo scilicet tempore in Gallia substitisse *Francos.* Et sane non contemnenda est ea pars Galliæ a Rheno ad Somonam, cui Flumini *Ambianum* adjacet. Sed sub *Meroveo* demum Francorum res ita invaluit, ut paullatim Galliam omnem pervaderet, & ex tempore illo ad *Pipinum* perpetuos ex hac stirpe Reges haberet. Ab hoc enim Carolingorum progenies, quæ in *Ludovico* V. desiit, exorta est.

§. X.

In vetustiorum temporum Historia valde memorabilis haberi debet COLONIARUM deductio. Hæc enim non modo primas singularum gentium Origines docet; verum & confirmat id, quod sacri Scriptores tradunt: Omnes nimirum, qui nunc per terrarum Orbem sunt, populos ab una stirpe deductos esse; seu, ut Apostoli verbis utar: (*n.*) *Deum effecisse, ut ex uno sanguine orta hominum natio omnes terras occuparet, præfinitis temporibus & habitationum finibus.* Observamus non obscure, genus humanum in Oriente

(*m.*) *C. Sigon. de Imp. Occid. Lib. XII. p. 196. Le Sueur ad An. 428.* (*n.*) *Act. XVII. 26.*

te prius viguisse; inde nonnullas ejus partes vel nimia sua multitudine, quam nec habitationum angustia caperet, nec terra aleret, vel calamitate aliqua compulsas, sedes alias quæsivisse. Occuparunt autem hi coloni primum eas terrarum regiones, quæ non modo propinquiores suæ patriæ erant, verum & in quas ex hac pedestri itinere poterant transire. Ita Ægyptum, ita Asiam Superiorem, ita Asiæ Minoris mediterranea, vetustissima ætate habitata scimus. Tum deinde navibus etiam maria transire cœperunt. Ita Occidentis hujus nostri pleræque partes accepere suos incolas. Quod ad Americam attinet, non puto, certi quid de earum gentium Origine tradi posse. Idque mirum non est, cum in iis non exstiterint, qui res vetustis temporibus gestas tradiderint. Potuere tamen variis modis eas regiones occupare, transitu ex Asia sive terra, sive glacie, quæ iis locis mare tegit, sive denique navibus facto. Cæterum, quæ regiones interventu navigationis colonos accepere, eæ primum in maritimis cultæ sunt: tum deinde paulatim interiora adiri cœpta. Qua in re etiam istud memoratu dignissimum est, hanc Orbis amplitudinem brevissimo temporis spatio, in omnibus propemodum locis, hominibus completam. Quod singulari Dei providentia factum est. Nam is cum propter alias causas, tum propter hanc inprimis, tam longum concessit priscis hominibus vigorem, ut genus eo magis propagaretur. Et observamus, veteres prolis longe fuisse cupidiores, etiamque plerumque numerosiorem generasse, quam hodie fieri solet. Unde iis temporibus toties migratione opus erat; cum nunc a compluribus sæculis æqualis propemodum nascentium morientiumque numerus sit, qui si maxime uno alterove anno in hanc vel illam partem augeatur, sequentibus tamen temporibus ad æqualitatem redit. Hæc cum ita sint, haud dubito asserere: quemadmo-

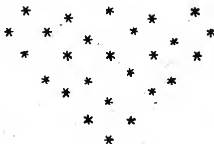
admodum recentior Historia ad prudentiam civilem multum confert, ita vetustiorem præcipue ad confirmationem Religionis veræ, cognoscendamque Dei O. M. Providentiam, singula sapientissime temporibus dividentem, multo plus prodesse.

§. XI.

RELIGIO, ut & hoc addam, quod observarunt multi, sed non eo modo acceperunt, quo jus fasque erat; Religio, inquam, multis mortalium eum in finem adhibita est, ut populum ferocem in officio contineret. Sic notum est, quod de *Numa* cum Ægeria Nympha congressibus & institutis religiosis traditur. Hic omnium primum *rem ad multitudinem imperitam, & illis sæculis rudem, efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est*: ut *LIVIUS Lib. 1. Hist.* docet. Institutis deinde suis auctoritatem facta Ægeriæ religione conciliavit. Idem fecisse constat aliarum gentium Legislatores. Quid non deinde Romæ auspiciorum aliarumque cæremoniarum prætextu factum est? Sed numquid ideo pro *Invento Politicorum* habenda est Religio? id est, numquid credendum, a Principibus gentium excogitatam esse; quemadmodum & alia excogitarunt, quibus sibi subjectorum animos compescerent, ejusmodi sunt omnia illa, quæ ad reverentiam atque metum imperantium injiciendum valent? Non puto certe. Nam qui potuissent illi mortalium animis Deorum injicere metum, nisi jam ante persuasi fuissent isti ipsi mortales, DEOS esse, eosque rerum humanarum conscios, & præmiis affecturos, quæ bene, pœnis, quæ male gesta essent? Oportet primo alte mentibus infixam fuisse hanc veritatem, de Ente summo, quod rebus omnibus præesset. Ita hi homines nihil aliud egerunt, quam ut hanc de Deo opinionem eo converterent, quo ipsorum commodum atque Reipublicæ

ſalus poſtulabat. Huc pertinet, quod apud Norvvegos olim, quibus belli gloria in pretio erat, hæc invaluit opinio, ut crederent, eos qui in prælio caderent, poſt mortem in *Odini*, qui pro Deo apud ipſos habebatur, & bello, ut apud alias gentes Mars, præerat, tranſituros (*s.*) palatium, ibique ex craniis hoſtium ſuorum potaturos eſſe vinum; cum e contra, qui domi otioſi deſidentes vel morbo vel ſenio conſumerentur, detrudantur in neſcio quæ barâtra, vel loca ſub terram depreſſa, ubi anguium aliorumve inſectorum vi miſere divexentur. Poſſent & alia, eaque recentiora etiam, exempla afferri, quæ doceant, perſuaſionem iſtam, quæ de Numine aliquo mentibus inhæſit, adhibitam ſæpe eſſe ad homines in officio continendos, aut ad bellicam fortitudinem excitandos. Sed ea nota ſunt.

(*s.*) *Vid. W. Temple Miſc. part. II. p. 232.*

* *

VI.

SAMUELIS KOENIGII,

Prof. P. Extraord. Bernensis,

MEDITATIONES

DE

Mysterio Vaticiniorum

JESAJÆ & MICHÆ

Citatorum Matthæi Cap. I. & II.

De

Nativitate D. N. J. Christi.

Argumentum.

§. I. Citatio Matthæi I. 22, 23. ex *Jesaj. VII. 14.* §. II. Vindiciæ ejus adversus Abarbanelem. §. III. Speciatim ex occasione Vaticinii Jesajæ. §. IV. Per *Signum* Ahaso promissum intelligendum miraculum stupendum. §. V. VI. Per עלמה necessario intelligenda *virgo intacta.* §. VII. Sensus loci *Prov. XXX. 19, 20.* §. VIII. Etymon vocis. §. IX. Conclusio. §. X. Responsio ad Objectiones. XI. Collatio versuum seqq. §. XII. Rejectio Jesu Christi a Judæis, probat, eum esse Messiam. §. XIII. XIV. Vindiciæ vaticinii *Jesaj. IX. 6, 7.* a Judæorum detorsione. §. XV. Allocutio ad Judæos. §. XVI. Altera citatio Matthæi II, 5, 6. ex *Mich. V. 1.* ejusque vindiciæ. §. XVII. Sensus versus sequentis *Mich. V. 2.* §. XVIII. Meditationes practicæ.

§. I. Post.

* * * * * * * * * * * * * * * * *

§. I.

POstquam S. Matthæus nobis exposuisset nuncium Angelicum de Maria Spiritu Sancto imprægnata, & paritura filium, vocandum nomine JESU; addita ratione: *Ipse enim servabit populum suum a peccatis suis.* Continuo subjungit: *Totum vero hoc factum est, ut impleretur, quod dictum est ab ipso Domino per prophetam, dicentem: Ecce Virgo utero concipiet, parietque filium, vocabuntque nomen ejus EMMANUEL, quod est interpretatione redditum, Nobiscum est Deus.* Sive hæc sint verba Angeli Josepho loquentis, sive ipsius Evangelistæ, perinde est. Certum saltem est, respici ad vaticinium JESAJÆ c. 7: 14. *Propterea dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo gravida est, paritque filium, vocabitque nomen ejus IMMANUEL.* Adsis mihi, Domine Jesu, ad hoc tam illustre dictum nonnulla commentaturo!

§. II.

Taxat ABARBANEL (ea est enim ejus impudentia) Evangelistam nostrum, quod hoc illustre dictum ad conceptionem MARIÆ Virginis, & nativitatem JESU Christi ex ea, retulerit, vultque intelligendum de alia Virgine vel juvencula de domo Ahasi Regis, quæ tunc filium quendam, *Immanuel* dictum, modo naturæ sueto in lucem ediderit. Ad quod respondeo: si historia de Maria Virgine, ex Spiritu S. gravida, filiumque Jesum enixa, vera est, procul dubio de ea exaudiendum est dictum Jesajæ. Atqui nobis plena fides facta est, hanc historiam verissimam esse; Ergo de ea hoc dictum exaudiendum. Quod vero Abarbanel cum ceteris verpulis, scotomate Sodomitarum percussis, historiæ Matthæi fidem derogat, id fidem Dei non tollit. Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες;

Μὴ ἡ ἀπιςία ἀυτῶν τὴν πίςιν τȣ̃ Θεȣ̃ καλαργήσει. Rom. 3: 3. Nam neque rex Achas verbis Jeſajæ fidem præbuit. Hinc Propheta ad eum: אם לא תאמינו כי לא תאמנו *Si non credideritis, ideo firmi non eritis.* v. 9. Ea ſcil. eſt durities cordis Judæorum. c. 6: 10. Mendaciis futiliſſimis, qualia plurima ſunt in infami libro *Toldos Jeſu*, fidem adhibet Judæus, quia contra Chriſtum effutiuntur; ſed veritati cœleſti fidem denegat cor ejus incircumciſum. Tanta ſcil. eſt eorum a vero Deo, h. e. a JEHOVA JUSTITIA NOSTRA, averſio. Veniet vero tempus, quo *revertentur ad eum, requirentque Jehovam Deum ſuum, & Davidem regem ſuum; pavebuntque ad Jehovam & ad bonitatem ejus, ultimis diebus.* HOS. 3: 5. Quam felicitatem ipſis minime invidemus, potius vovemus, atque exoptamus.

§. III.

Sed ne eminus tantum, & non ςυςάδην, cum Judæo pugnaſſe videamur, euge, propius ad verba JESAJÆ accedamus. Hieroſolyma dura obſidione preſſa a Rege Syriæ & Iſraelis, qui de extirpanda familia Davidica & conſtituendo alio rege ſtolida agitaverant conſilia, trepidavit Achaſus cum civibus ſuis. Animum vero ei addit ſacer vates Jeſajas, edicens, conſilium horum regum irritum fore, ipſis potius imminere excidium. Impius vero Achaſus tantum abfuit ut hiſce verbis fidem adhiberet, fiduciamque in Deo Iſraelis collocaret, ut potius legatos cum muneribus ad Regem Aſſyriæ miſerit, opem ab eo contra hoſtes ſuos poſcens. Vide 2. Reg. 16: 7, 8. Quare, quæ eſt divina bonitas, novo eum oraculo Deus per Jeſajam dignatur, dicentem: *Pete tibi ſignum a Jehova Deo tuo, ſive deſcendendo in profundum, ſive aſcendendo in ſublime.* h. c. v. 11. Recuſante vero & hoc impio Achaſo, dixit ei Propheta nomine Domini: *Quare dabit Jehova ipſe vobis ſignum* &c.

§. IV. Li-

§. IV.

Liquet hinc, per SIGNUM אות hic intelligendum esse *miraculum*, sive portentum, vel prodigium aliquod stupendum, viresque naturæ quam maxime excedens, non vero signum aliquod naturale vel artificiale. Ob hasce rationes, 1. quia ad confirmandam promissi divini fidem edendum erat, qualia & sunt signa & prodigia per Mosen edita, ad confirmandam fidem missionis suæ divinæ. 2. Quia optio data fuit Achaso poscendi signum *vel cœleste*, *vel subterrestre*, quare hic de signo vulgari cogitandum non est. 3. Quia in textu dicitur: *Ipse JEHOVA daturus est vobis signum*. Quando vero potentissimum Dei brachium se exerit ad signa edenda, certe nil humile neque vulgare edit, sed prodigia & miracula maxima, qualia sunt, quæ per Mosen & Christum edidit. Quæ cum occæcati Judæi negare non possent, maluerunt ea, per blasphemiam abominandam, principi diabolorum adscribere. Quare prolixus ille discursus ABARBANELIS frustraneus est, quo vult, signum etiam vulgare & naturale hic intelligi posse, de adolescentula quadam a viro imprægnata, & Immanuelem enitente. Quare tu Abarbanel הבל תפצה פיך בבלי רעת מלין תכבר: ex Jobi c. 35 : 16. Et verba tua sunt דברי תעתעים meræ fallaciæ atque errores, non vero explicatio Christianorum, uti tu cavillaris.

§. V.

Pergit vero ineptire noster ABARBANEL, textuique vim inferre, asserens, per עלמה non necessario intelligendam esse VIRGINEM *innuptam, a viro non tactam,* sed adolescentulam, etiam viro nuptam. At vero, mi homuncio, qualis adolescentula erat Rebecca, antequam Isaaco nupsisset, quæ tamen עלמה dicitur, Gen. 24 : 43. ut & נערה *puella,* necnon בתולה ואיש לא ידעה *virgo virum nunquam passa.* v. 16.

Porro qualis erat Mirjam, matrem Mosis ad filiam Pharaonis vocans? Exod. 2: 8. Eratne a viro tacta, nec ne? עלמה enim ibi dicitur.

§. VI.

Sed dicis: dantur forte alia loca, ubi vox עלמה significat adolescentulam nuptam, a viro tactam. Respondeo: 1. Posito, sed minime concesso, dari talem aliquem locum, (præter *unum* enim non habes;) tamen in hoc dicto prophetico, ubi ipse *JEHOVA signum se editurum* promittit fulciendæ fidei nostræ, non potest non intelligi virgo casta, innupta, intacta, quæ proinde si concipit & parit, extraordinaria virtute Spiritus sancti concepisse atque peperisse dicenda est. Atque hoc ipsum est magnum illud SIGNUM, quod hic Jehova a se edendum promittit. Quid, mi homo? ἄπιςον κρίνεται παρὰ σοι, *MESSIAM ex Virgine casta nasci*, Messiam peccata nostra delentem atque auferentem? Num impurus tollet peccata impurorum, quales sunt omnes, quotquot ex muliere via ordinaria nati sunt. Job. 14: 1, 4. Sed vos miseri antiquam Patrum fidem plane dedidicistis, & tam exiliter atque tenuiter de MESSIA sapitis, ut nil nisi liberationem a jugo gentium & reductionem in Cananitidem ab eo speretis. Cetera Messiæ beneficia negatis, vel adeo atteritis, ut vix Mosi par esse, nedum ultra Mosen eminere queat Maxime vero justitiam illam æternam a Messia afferendam, quam cum vix ac ne vix quidem paucissimi inter vos admittant, mirum non est, vos eum in ordinem peccatorum, & impurorum, ex impuris genitorum, detrudere.

§. VII.

Sed 2. Quisnam est ille locus, ubi עלמה significat *puellam nuptam, virum passam?* provocas ad locum PROV. 30: 19. Ubi inter quatuor illa, Aguris cognitio-

gnitionem ſuperantia, recenſetur דרך גבר בעלמה *via viri in ADOLESCENTULA*. Sed quid magis adoleſcentibus cognitum, quam via ſive ratio puellas ad amores, quin ad coitum pelliciendi, & cum iis coëundi? Quis adoleſcentum hæc ignorat? Sed via & ratio, qua VIRGO Caſta, innupta, a Viro non tacta, tamen VIRUM, maximum Virum, ipſum Dei Filium, de quo Agur h. c. v. 4. enititur, ea, inquam, mentes, naturæque vires ſuperat omnes. Atque hoc volebat Agur. Vides igitur, quam miſere te tuosque decipias. Sed quid ſunt reliqua tria adeo ſublimia, ut Aguris ſcientiam ſuperent? *Via aquilæ in Cœlo*, eſt Via Chriſti & ſanctorum, quorum πολίτευμα in cœlis eſt, & non niſi cœleſtia ſapiunt. Phil. 3: 20. Col. 3: 1. *Via ſerpentis rupem ſcandentis*, ſunt viæ diaboli, Chriſtum & ſancta ejus membra tentantis. *Via denique navis mare ſulcantis*, eſt patientia Eccleſiæ, in maximis afflictionibus Chriſto ſuo adhæreſcentis, & ſic feliciter ex miſeriarum pelago ad vitam æternam emergentis. Hæc tria nemo ſatis novit, niſi Spiritus Chriſti; experiuntur autem ex parte, qui a Spiritu Chriſti edocti ſunt. Tu vero, qui non niſi de rebus naturalibus hic agi cogitas, quæ dixi, difficulter digeres, licet ſint certiſſima; Via vero aquilæ in Cœlo, ſerpentis in rupe, navisque in mari, cognitionem humanam minime excedit. Sed oggannis: v. 20. additur, de *Via adulteræ* &c. Ergo עלמה non eſt virgo caſta & innupta. Reſp. Nihil dicis. *Adultera* illa, ſive per eam adulteram ſenſu communi, ſive ſenſu myſtico intelligas, vult videri עלמה *virgo caſta*, additur enim: *Illa edit, abſtergitque os ſuum, dicitque nil iniqui feci*. Sed עלמה v. 19. & in textu Jeſajæ, vere *Virgo* eſt.

§. VIII.

Confirmat hoc ipſum Etymon vocis עלמה deſcendit enim a Rad. עלם *texit, occultavit*. Ergo עלמה

est *adolescentula* domi *tecta*, velo velata, a viro non agnita, cujusque vulva a viro retecta non est, adeoque quæ vere Virgo est, vere בתולה.

§. IX.

Prævidit ergo Propheta in Spiritu S. Virginem parituram, & Messiam ipsum in lucem emissuram. Nonne hoc maximum signum est, vereque παρακλητικὸν, sive consolatorium?

§. X.

Objicis. Sed agebatur hic de signo ad consolandum *Achasum* Hierosolymis obsessum, vel mox obsidendum. Quomodo vero nativitas Messiæ post tot secula nasci turi signi vice poterat esse Achaso?

Respondeo. 1. Consultabant inter se Rex Syriæ & Israelis de extirpanda domo Davidica, regnoque ad peregrinum deferendo. Sed ne expavesce, Achase, consilium hoc irritum est; etenim ex familia Davidica nascetur Immanuel, Deus nobiscum, non vero ex peregrinis, neque ex Syris, neque ex Israelitis. Ergo illi regnum Davidicum non occupabunt, neque sedem regni, Hierosolymam.

2. Præterea promissio Messiæ venturi tanti est momenti, ut vel in antecessum salutem & liberationem conferat credentibus. Quin fide in Messiam venturum servati sunt, quotquot servati sunt. Quod si ea fides Hierosolymæ, & in ipsa domo regia firmas egisset radices, nunquam tantum passa esset excidium, quale per Chaldæos passa est. Sed eheu! *Fides perierat*, Jer. 7:28. ejusque loco succreverat fiducia in vicinos Reges, eorumque deastros. Quare duriter castiganda erat. Quia tamen reliquiæ seminis sancti (c. 1:9.) inter eos erant, urbs debebat restaurari, & ad adventum usque Messiæ conservari. Hinc Propheta: *Antequam sciat puer aliquis reprobare malum & eligere*

eligere bonum, deseretur terra, quam tu fastidis, a duobus hisce regibus. Sed tamen adducet Jehova super te, super populum tuum domumque paternam, dies, quales non venerunt, ex quo Ephraim a Juda secessit, scil. Regem Assyriæ. v. 16, 17. adde v. 18, 19.

§. XI.

Objiicis porro. Ex Textu Jesajæ colligere est, puerum Immanuelem natum esse tempore ipsius Achasi, nam v. 15. & 16. dicitur: *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Nam antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum, deseretur terra, quam tu fastidis, a duobus Regibus hisce.*

Resp. 1. Debebat omnino puer Immanuel butyro & melle vesci in terra patria, Deus enim Judæos ex Babylonia reduces, propter ipsum Messiam amplis cumulaturus erat benedictionibus. Docet hoc ipse Propheta v. 21, 22. *Eritque eo die,* (quo scil. Judæi ex Babylonia reduces in terra sua agebant, Messiamque mox venturum exspectare castigati didicerant;) *alet quis vitulam, duasque oviculas, & præ lactis copia comedet butyrum. Quin butyrum & mel comedet omnis residuus in terra.*

2. Nego vero, voce נער indigitari PUERUM IMMANUELEM. Ea enim vox, descendens a Rad. נער *excussit*, significat puerum, jugum præceptorum & disciplinæ paternæ excutientem, h. e. peccato originis infectum. Hinc ipse Deus: *Figmentum,* inquit, *cordis humani malum est* מנעריו *a pueritia.* Gen. 8:21. Neque unquam vox נער de Messia prædicatur, uti quidem בן filius, ילד natus, adolescens. Jes. 9:5. חטר virga, נצר surculus. c. 11:1. Quare v. 16. sic reddo: *Nam antequam sciat puer aliquis spernere malum, & eligere bonum, deseretur terra, cujus te jam tenet fastidium, a duobus Regibus suis.*

§. XII.

Potuisset igitur atque debuisset Achasus dulcissimis hisce consolationibus in spem se & fiduciam erigere. Sed hoc ab incredulo Achaso erat quam alienissimum. Quin ab omnibus retro seculis verba Dei vivi minus fuere à Judæis credita, atque verba hominis vel Regis alicujus. Hinc non mirum, Messiam ipsum præsentem ab iis minime agnitum sed rejectum fuisse, juxta testimonium Psalmi 118 : 22. *Lapis, quem reprobarunt ædificantes, factus est caput anguli.* Quare optime se habet Syllogismus, qui sic concludit:

MESSIAS a Judæis rejectus, est verus Messias.
Atqui Jesus Christus est a Judæis rejectus,
Ergo est verus Messias.

Et e contrario:

MESSIAS a Judæis ãgnitus est pseudo-Messias.
Atqui Barcocba, Moses Cretensis, Sabbatai Sevi, fuere Messiæ a Judæis agniti;
Ergo sunt pseudo-Messiæ.

Certe sic ipse Christus Dominus arguit: *Ego veni in nomine Patris mei, & non recipitis me, quod si alius venerit in suo ipsius nomine, hunc recipietis.* Joh. 5 : 43. Hinc præstantissima hæc salus Dei tandem ad gentes missa est, quæ crediderunt & obediverunt. Act. 28 : 28. Judæi vero repudiati sunt, ceu increduli, obstinati, & incorrigibiles.

§. XIII.

Sed haud minus cæcutiunt atque insaniunt Judæi, ABARBANEL, JARCHIUS, KIMCHIUS, in exponendo *cap. 9. Jesajæ*, in quo juxta ipsos nec vola nec vestigium est MESSIÆ, cujus magnifica prædicata ad HISKIAM detorquent. Is est *lux illa magna*,

gna, quæ ſedentibus in tenebris & umbra mortis affulſit, proſtrato ſcil. exercitu Sanheribi. Deus bone, quanta cæcitas ad tantam lucem! ſed heus boni Viri, expedite hanc difficultatem, quomodo & quo ſenſu HISKIAS fuit *lux Galilææ*, de qua v. ult. cap. 8. Nonne potius atra horrendiſſimi excidii caligo Galilæam occupavit, regnante HISKIA? porro HISKIAS eſt, de quo v. 6. dicitur: *Nam puer natus eſt nobis, Filius datus eſt nobis, fuitque dominatio ſuper humeris ejus, Vocavitque* (ſcil. Dominus) *nomen ejus* (ſcil. HISKIÆ,) *Mirabilis, Conſiliarii, Dei fortis, Patris æternitatis,* (vel, juxta ipſos, Patris Spolii) *Principis Pacis.* Tædet me hiſce leviſſimis paleis atque quisquiliis everrendis tempus terere. Quis enim non videt, hæc magnifica eſſe MESSIÆ nomina ſive prædicata. Hinc & ABARBANEL, ceu eques deſultorius, ea modo ad HISKIAM refert, argumentis vero contrariis preſſus, ad ipſum Deum; ſed perperam, cum Deus ipſe ſit, qui hiſce magnificis titulis alium quendam ornat, non ſeipſum. Nam poſt קרא ſequente שמו ſemper ſequitur nomen nominati, non nominantis. Exempla vide Jeſ. 7: 14. Gen. 29: 32-35.

§. XIV.

Sed heus tu Hiſpane! ego latus tuum ſic fodico: Magnifica hæc prædicata, ſi in ipſum JEHOVAM quadrant, certe non quadrabunt in Hiskiam. Et ſi in HISKIAM quadrant, quomodo in Deum optimum maximum quadrabunt? Niſi ſuſtineas dicere, Hiskiam eſſe ἴσον τῷ Θεῷ. Ergo in neutrum quadrant, ſed in Regem MESSIAM, Immanuelem noſtrum, Jehovam juſtitiam noſtram. Is eſt ea *lux mundi*, quæ primum Galilææ affulſit, deinceps vero ſplendore ſuo Judæam, Samariam, Syriam, totumque Gentiliſmum colluſtravit. Matth. 4: 15, 16. conf. Jeſ. 42: 6. c. 49: 6. c. 60: 1, 2, 3. Act. 13: 47.

In

In hunc magnifica hæccc prædicata pleniſſime atque eminentiſſime quadrant, quibus ipſum os Jehovæ ipſum compellavit, inſignivit, deſignavit, obſignavit, atque hiſce ſacratiſſimis nominibus a fidelibus eſt agnoſcendus, amplectendus, venerandus, adorandus; ſcil. ceu DEUS NOBISCUM, Deus & Frater, Deus noſter & caro noſtra, Deus Goel atque mediator noſter, Deus pro nobis, cum nobis, in nobis; Deus cujus eſt terra ſancta. Jeſ. 8: 8. Hoſ. 9: 3. Lev. 25:23. ceu *lux magna*, lux vivifica, ſalutifera, gaudii atque conſolationis pleniſſima, lux omnes illuminans, fideles ſuos filios lucis reddens. *Gaudium* noſtrum, ex v. 2. gaudium maximum, non ob prolem vel opes auctas, ſed ob bona Novi Fœderis ab ipſo parta, gaudium de expleto legis δικαιώματι, exſtinctisque ejus fulminibus, de proſtrata diaboli potentia, exarmatoque orco, de pretioſiſſima libertate atque vindicatione a jugo legis, peccati, diaboli, Antichriſti, de acquiſita nobis ſalutifera gratia, redditaque pace, de recluſa in intimum Dei adytum via, reſeratisque cœli portis. Ceu *puer* nobis natus, ceu *Filius* Dei nobis datus, ut viveret in nobis, nosque in ipſo. Ceu *admirabilis*, ex quacunque eum ſpectes parte. Admirabilis ceu Immanuel noſter θεάνθρωπος, ceu ſummus dominus, pro imis viliſſimisque ſervis tantopere humiliatus, ceu infimus ſervus ad tantum gloriæ faſtigium evectus. Admirabilis denique gratia & veritate. Ceu *Conſiliarius* doctorque noſter ſapientiſſimus, qui nobis conſilium patris recludit, arcanamque ejus voluntatem palam exponit, quique nobis optima ſuggerit conſilia, de ſpernendis mundi deliciis, voluptatumque illecebris, de coëmendo auro fidei & charitatis, veſtibus candidis juſtitiæ atque ſanctimoniæ ejus, collyrioque cœleſti inungendis oculis ad pervidenda myſteria regni cœlorum. Quin ceu *Deus fortis*, Deus heros, Deus in carne manifeſtatus,

Deus

Deus in præſepi jacens, in cunis vagiens, cujus dextra tanta patrat miracula, tantam edit hoſtium infernalium ſtragem, cujus potentia tutò nitimur. Ceu *Pater æternitatis*, in quo ſunt omnes æones, & per quem panduntur, qui fuit ante mundum conditum Pater æternitatis, & ſimul filius hominis in tempore natus, qui & nobis vitam dat æternam; quin & Pater ſpolii, qui opima ab hoſtibus reportat nobisque diſtribuit ſpolia. Denique ceu *princeps pacis*, ceu princeps ſummus, cœli terræque molem humeris ſuis ferens, princeps regni cœlorum, ſed princeps pacis, qui non bellum ſed pacem conciliat, pacem cum Deo, cum conſcientia, cum creaturis quotquot ſunt omnibus.

§. XV.

Audite igitur Judæi, audite filiæ Jeruſalem: Talis eſt dilectus meus, talis amicus & ſponſus meus, hic ipſe JESUS NAZARENUS, a vobis rejectus & crucifixus, talis eſt; eſtque is ipſiſſimus, de quo ſacer vates JESAIAS tam magnifica fudit oracula. Is ipſiſſimus eſt *via* ad patrem cœleſtem, *veritas* & medulla ſacrarum ſcripturarum, *vita* denique ipſa, vita ſanctiſſima, beatiſſima, & vere æterna. Qui gloriatur, in domino noſtro Jeſu Chriſto glorietur. Is eſt Rex gloriæ, pater æternitatis, fons omnis ſalutis. Vos miſeri eum dedignamini, deſpuitis, milleque convitiis confoditis, nobis vero in Evangelio revelatus, eſt potentia atque ſapientia Dei, quam fidei amorisque ulnis excipimus, amplectimur, veneramur. Sentimus vero, o miſeri, quæ dicimus, novimusque nos veriſſima loqui. Novimus, nos ex morte in vitam tranſiiſſe, quia Chriſto credimus, fidem tenemus, ſpem fovemus, fratresque amamus. Quisquis vero hunc non novit, cæcus eſt; qui hunc non habet, pauper & miſer eſt; qui in hunc non credit, injuſtus atque condemnatus eſt. Utinam ergo tandem aliquan-

quando saperetis, reclusisque fidei oculis adspiceretis, quem tamdiu confodistis! Zach. 12: 10.

§. XVI.

Sed ut ad *secundum* Evangelistæ *Matthæi caput* pergam, citatur *versu* ejus *sexto* illustris locus MICHÆ c. 5: 1. & quidem ex ore totius Synedrii Judaici. Et bene habet, etiam hodiernos Judæos dictum hoc ad MESSIAM referre. Sed ad duo non satis attendunt Judæi hodierni, *Jarchius*, *Kimchius*, *Abarbanel:*

1. Messiam nasci debere *Bethlehemi*, vel *Ephratæ;* Non sufficit dicere, Messiam ex familia Davidica oriturum, sed eum Bethlehemi sive Ephratæ, parvo illo oppido, quale tunc fuit, nasciturum. Sed jam periit Hierosolyma, periit Bethlehem, eorumque nec vola nec vestigium superest. Ergo Messias jam natus est, natus est inquam Bethlehemi, quod historia nostra Evangelica adeo docet, ut fidem nobis faciat maximam atque certissimam.

2. Messiam in tempore exeuntem, h. e. nascentem, (nam יצא *exire* est nasci; habere *suos exitus ante dies seculares*, sive ante dies mundi, esse æternum Dei Filium a patre ante secula genitum, sinuque amoris fotum. Vos vero cæcissimæ talpæ, negatis Deo talem Filium esse, contra h. l. & Psal. 2: 7. 72: 17. & Prov. 30: 4.

§. XVII.

Sed & notabilis est versus secundus: *propterea tradet eos*, (populum incredulum tradet in manus hostium) *usque quo pariens peperit, tunc igitur reliquiæ fratrum ejus* (Judæorum) *revertentur una cum filiis Israel.* Conferatur hic egregius locus cum Hos. 3: 5. Audiaturque ἐπίλυσις Apostolica: ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Rom. 11: 25, 26. PARIENS ea est Eccle-

Ecclesia gentium, filios Christo gignens quam plurimos; pedetentim vero effœta hæc mater filios gignere cessat, vel, quos enititur, sunt spurii, ἐμπαίκται, Ismaeles, Esavi, verorum Christi filiorum, ex spiritu ejus genitorum hostes atque illusores. Jes. 66: 5. Hoc ubi apparet, characteris vice est, haud procul abesse tempora reassumendi Israelis.

Discamus interim ὡς ἐν παρόδῳ, triplici Christum gaudere nativitate. 1. Quidem æterna, & in comprehensibili ex patre מוצאותיו מקדם מימי עולם. Vi ejus Christus est ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Hebr. 1: 3. 2. Nativitate ex Virgine Bethlehemitica, qua fit filius Davidis, qui est Filius Dei, verbumque Patris æternum, σάρξ *caro* fit. 3. Nativitate mystica & spirituali in cordibus fidelium, tam ex Judæis quam gentibus, de qua Joh. 3: 3, 5. Gal. 4: 19, 26, 27.

§. XVIII.

Ad vos igitur, Christiani, Fratres, mea se jam convertit oratio. Neque enim amplius cum Judæis rem mihi esse volo. Vos, inquam, amice compello, Christiani, Fratres, vobis jam divina ferit bonitas, vobis offertur salus; utinam eo, quo oportet, ardore & candore eam amplecteremini, & Christum ejusque φρόνημα in cordibus vestris eniteremini. Concipitis, paritis, sed quid? plerumque verba sine spiritu, sine vita Christi. Videri vultis amare Christum, sed veros ejus filios acerbo prosequimini odio, ab affectibus atque passionibus vestris, cum Christo in crucem agendis, estis alieni. Lingua profitemini Christum, sed operibus negatis, mundi quippe avidi, favoreque magnatum adjuti bona atque honores hujus seculi ambitis. Concipitis, inquam, atque paritis. Sed quid? Audite ex Jesaja: *Concipitis quisquilias, paritis stipulam, ignis vos spiritumque vestrum absumet.* Jes. 33: 11.

33:11. *Concipitis ærumnam paritisque iniquitatem.* c. 59:4 Certe Ecclesiam Christianam mors & defectio manet, a genuina veritate, a pristino zelo, ab ardore Regnum Dei rapiendi, ut tandem in subtepidam versa Laodiceam, ex ore Christi evomatur, Israelque reassumatur. Caveamus nobis, personarum acceptor Deus non est, sed scrutator cordium & renum. Diligit diligentes nomen suum, congaudetque nobis de salute Christi lætantibus.

Videri vultis, invenisse veram fœderis Dei arcam in Ephrata, agroque Bethlehemitico. Sed num intratis tabernacula ejus, & adoratis ad scabellum pedum ejus? an ei sedem firmam & quietam in scrinio pectoris vestri paratis? Psal. 132: 1-7. Templa quidem intratis manu facta, ubi Christus non est: Matth. 24: 23, 26. Luc. 17:21. Act. 7:48. 17:24.

Utinam vero vos ipsi vera vivaque Dei Christique templa essetis, Christumque per fidem in corde habitantem nossetis, possideretis, verumque Deum in spiritu & veritate adoraretis! Vereor enim, ne divina bonitas atque patientia hypocrisi tam diuturna fatigata, parietes illos levi tectorio inductos, tempestate & grandine dejiciat atque deturbet. Quod ut ne fiat, adorandus nobis erit Deus in spiritu & veritate Christi. Rogandusque est Christus, ut spiritualem mansionem vel ναὸν in nobis erigat. Venit enim Christus, ut nos a litera ad spiritum, ab externo manuum opere ad cultum spiritualem & verum provehat & promoveat. Quod ubi factum fuerit, tum demum sentiemus, quantum sit illud donum Patris, quod nobis in festo natalitiorum Christi cœlitus mittitur. Venit Christus, ut ablato peccato & maledictione, justitiam nobis reddat æternam, & benedictione Abrahamo promissa nos locupletet. Factus est quod nos sumus, miser, mortalis, ut fieremus quod ipse est, justi, sancti, hæredes vitæ & gloriæ æternæ. Fides, hisce myste-

myfteriis imorando, ad fiduciam & gloriationem in Deo fe erigit. Sed increduli, quales Ahafus & Herodes erant, lætiffimo hoc nuntio non afficiuntur, fed terrentur. Quare o Domine! auge nobis omnibus fidem, fpirituque tuo fancto pectora noftra imbue atque communi, propter facro-fanctum nomen tuum, cui laus fit atque gloria in fempiterna fecula, Amen!

VII.

JOH. FRID. STAPFERI,

V. D. M.

De

Chrifti in terra degentis, *erga Ecclefiam Judaicam*, incredulam, ipfi inimicam, *interitui* autem *proximam*, *Longanimitate*

DISSERTATIO,

ad

Illuftrationem Loci

MATTH. XII, 20.

Καλαμον συντε̃ριμμενον ὀ καῖεαξει, καὶ λινον τυφομενον ὀ σβεσει, ἑως ἀν ἐκβαλη ἑις νικος τὴν κρισιν.

Summarium.

Continet Differtatio

I. *PROPOSITIONEM* materiæ tractandæ, & quidem

α. *Negative*, indicando, quod non agatur in hoc dicto de fufcipiundis infirmis fide, fed

. β. *Affirmative*, de Patientia Salvatoris erga hostes Judæos, suo tempore exstirpandos. §. I.

II. *FUNDAMENTUM* sententiæ allatæ, quod est tum

α. *NEXUS*, æque

א. *Matthæi*, §. II. ac

ב. *Esajæ*, §. III. tum

β. *VERBORUM* sive loquutionis allegoricæ *SENSUS*, quem sententiæ huic optime favere indicatur

א. *Brevi Exegesi*, ex nexu deducta. §. IV.

ב. *Ipsa verborum explicatione*. §. V. - - X. quæ ita se habet ut

1. Ex *PRIORI* versus parte

a. Hæc sententia adstruatur. §. VI. - - - XVIII. ita vero verba explicantur ut

α. Probetur variis argumentis, hic alludi ad Candelabrum Sanctuarii. §. VI.

β. Convenientia indicetur inter allegorias & statum Judæorum. §. VII. - - - XVI. allegoria autem duplex est, altera desumitur

aa. *A Calamis Candelabri*. §. VII. - - X. ubi verborum significatio explicatur, tum literalis tum mystica,

o. *Calami*, §. VII.

oo. *Vocis* רצץ significantis *impingere*, loco movere, estque pœna gravissima, jam tum temporis Judæis inflicta. §. VIII.

ooo. *Vocis confringere*, quæ extremum Judæorum supplicium notat. §. IX.

oooo. *Dilatio* hujus judicii indicata vocula ו. §. X.

bb. *A Ly-*

bb. *A Lychnis* ſive *Lampadibus*. §. XI. - - XVI. ubi oſtendirur

† *In Genere* earum Myſterium. §. XI. & XII. & quidem

* Quando lucent,

** Quando extinctæ fumigant.

†† *In Specie*, quid *linum fumigans* hic ſignificet.

α. κατ' ἄρσιν, non verbum Propheticum. §. XIII.

β. κατὰ θέσιν, Doctores & Doctrinam Judæorum vario modo corruptam, defectum veræ Cognitionis. §. XIV. quæ

γ. Extinctione Lampadis veſpertinæ XL. ante deſolationem annis fuere ſignificata. §. XV.

†††. *Patientia* optimi Salvatoris erga linum hoc fumigans. §. XVI.

b. *Altera Sententia deſtruatur* variis Argumentis. §. XVII.

c. *Objectio* contra hanc Sententiam, de incertitudine alluſionis ad Candelabrum ſacrum deſumta, removeatur. §. XVIII.

2. In *SECUNDA* verſus parte definiatur tempus, quamdiu Salvator hoſtes ſuos perlaturus ſit. §. XIX. XX. donec *protulerit ad Victoriam Judicium*; proferre Judicium autem ſignificat

α. Añuntiare Doctrinam Evangelii. §. XIX.

β. Judicium Patris demonſtrare per paſſiones & mortem. §. XX.

γ. Sedere ad Dextram Dei, & effundere Spiritum Sanctum. §. XX.

δ. Punire Hoſtes refractarios. §. XX.

III. *EPILOGUM* Diſſertationis. §. XXI. XXII.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

§. I.

TAm frequens est apud Theologos hujus dicti citatio, ut nullus fere sit liber, sive dogmaticus, sive practicus in quo, quando aut de fide infirma aut de afflictorum consolatione res est, non ejus fiat mentio: Ut communis verbi divini Interpretum sit sententia, per *calamum quassatum linumque fumigans*, fidem infirmam a Domino non repudiandam, hic intelligendam esse. Ipsi etiam Viri Celeberrimi, magnus VITRINGA & Doctus HUYSINGA, in eruditissimis suis in hunc locum commentariis, rem sic explicandam esse arbitrantur. Licet autem tot virorum illustrium in hac re consensum facile rejiciendum esse non putem, & absit ut ipsis aliquid derogare velim, cum scripta eorum, quibus de Ecclesia optime meriti sunt, æternitatem latura esse non dubitem, nec contra ipsos lites movere animus mihi sit; tamen subinde Nano in Gigantis humeris constituto, aut aviculæ alis Aquilæ insidenti, paulo longius prospicere licet. Ignoscant ergo Lectores benevoli, si a recepta hujus loci explicatione recedam, aliamque, quæ cum scopo æque *Esajæ* ac *Matthæi*, cum nexu antecedentium & sequentium, cumque ipsis textus verbis, post diuturnam considerationem, melius convenire mihi visa est, afferam. Celeb. GURTLERUS a reliquorum Interpretum turba abit, mentem vero suam verbis exponit brevissimis, *Theologiæ Profeticæ Cap.* XXII. *Artic.* XII. §. LXX. *pag.* 389. Qui mihi hac in re aliquo modo præluxit, quamvis, cur non in omnibus cum ipso consentiam, rationes mihi sint prægnantes.

Ostendere autem mihi fert animus, illustre hoc Vaticinium non de toleratione Christi erga infirmos fide agere, ut in libris Theologicis concionibusque passim explicari & citari frequentissime solet: Sed potius

tius *DE LONGANIMITATE & patientia, qua CHRISTUS usus est erga ECCLESIAM JUDAICAM ipsi inimicam, INTERITUI PROXIMAM, ei certo Dei consilio, POST PROLATIONEM judicii impetratamque a Christo Victoriam, destinatam, ergaque eorum DOCTRINAM lino fumiganti simillimam, deque Gentium, post plenariam Ecclesiæ Judaicæ rejectionem, vocatione.* Hoc autem ut ostendam, necesse erit, ut PRIMO *nexum* ex Matthæo æque ac ex Esaja adstruam, ut inde horum verborum scopus patefiat atque probetur. ALTERUM quod mihi tractandum sumsi, est brevis horum verborum ex ipso Nexu deducta *Exegesis*. TERTIUM, vero est, ut, hæc ita se habere, ex Phrasibus & versus vigesimi primi immediate sequentis summa, probem. Non autem ita præclare de me sentio, ut omnium in omnibus mihi promittam assensum; nec omnia etiam a me allata pro certis vendito: sed, uti in hujusmodi rebus fieri plerumque solet, probabilia certis miscebo; quæ tamen, nisi multum fallor, saltem occasionem aliquam altiori indagationi, ut & melioribus perspicatioribusque meditationibus præbebunt.

§. II.

NEXUM nunc ut clare demonstrem, ex ipso Sacri Scriptoris scopo ratiocinandum erit. Ita nimirum scripta est secunda Evangelii MATTHÆI pars, ut Muneris Christi prophetici ab ipso suscepti & executioni mandati tradat vindicias, Cap. III. - - XXV. Unde sacer hujus libri Scriptor ad Judæorum calumnias, contra optimi Salvatoris Ministerii cum *Fundamentum* tum *Exercitium* motas, oculos semper intendit. Inde est, quod 1. eorum cavillationibus occurrat *tum* contra ejus *inaugurationem* ad hoc munus, quod privata authoritate & absque Synedrii consensu facta sit, *tum* contra ejus ad hoc munus *præparationem*, Cap.

III. & IV. v. 11. 2. *Exercitium* autem muneris ipsius vindicat α. ratione *Loci*, ubi Evangelium primo prædicavit, Cap. IV. 11-25. β. ratione *Doctrinæ*, Cap. V. VI. VII. γ. ratione *Miraculorum*, quæ artes magicas nequaquam fuisse ex ipsis circumstantiis patet, Cap. VIII. IX. δ. ratione Evangelii *successus*, Cap. X. XI. ε Nunc Capite XII. Scriptor sacer Objectiones quasdam peculiares Pharisæorum contra methodum Doctrinæ Christi ita proponit, ut eas Christus ipse simul ordine refutet. Ut ergo totum hoc *CAPUT* contineat *Christi adversus cavillationes Judæorum defensionem*; quarum objurgationum *prima* fuit, quod Sabbathum duplici modo solveret: α. Permittendo discipulis, ut vellant spicas, β Sanando ægrotum; unde divinis responsis Cavillatores ad silentium redegit, *versu 1-13.* Cum vero ipsius Muneris & Personæ ratio Consiliique divini immutabile institutum ita comparatum fuit, ut acriter ipsos objurgare ipsisque divinam suam in Adversarios Potentiam Personæque Majestatem demonstrare neque voluerit neque debuerit, inde est quod ipsis miracula sua contemnentibus non magno cum tumultu & clamore sese opposuit, sed multo magis ab ipsis recessit, ipsisque absentibus ægrotos sanavit, *versibus 14, 15.* atque etiam Populo interdixit, ne miracula sua propalando causæ suæ justitiam contra Judæos defenderent, *versu 16.* Idque eo præcipue fine, ut impleretur divinum apud ESAJAM Vaticinium, qui hancce Christi erga Hostes suos Longanimitatem atque Patientiam jamdudum prædixerat. (ut ergo, rationibus bene subductis, quod in transitu moneo, *NON* de suscipiendis & consolandis *infirmis fide*, quod extra nexum & scopum esse videtur, hic sermo sit, *SED de* tolerandis potius ab Optimo Salvatore *Hostibus Judæis* usque ad tempus exitio eorum ineluctabili Consilii divini fato præstitutum) *versu 17.* sed quid divinus Propheta de Electo Dei Servo

ejus-

ejusque Patientia erga inimicos suos ait? Nempe hoc, Gentibus JUDICIUM, hoc est, Doctrinam Evangelicam, satisfactionem Christi, severum suum erga rejectaneos Judæos Judicium &c. annuntiabit, *versu 18.* cum hostibus autem Judæis ita aget, ut non publice & magno cum Clamore atque tumultu calumniis eorum sese oppositurus sit, *versu 19.* sed potius *Ecclesiam Judaicam* exitio proximam, *calamo quassato* similem, non destruet, nec etiam *falsam* eorum *Doctrinam*, *lino fumiganti* parem, extinguet; donec tempus aderit quo, Christus *Judicium protulerit*, deque hostibus suis triumphaverit; tunc demum exterminabit Judæos, & loco eorum vocabit Gentes, quæ *sperabunt in Nomen ejus, versu 20. 21.*

§. III.

Salvo nunc Doctiorum judicio expendimus occasionem & nexum, quo vaticinium hoc *ESAJÆ* ab Evangelista citatum fuit; ex quo etsi verborum scopus satis appareat, hæcque verborum connexio cum sententia nostra optime convenire videatur, nihilominus tamen etiam ad ipsum ejus fontem, unde desumtum, ascendendum putamus, videndumque, quis divini Vatis fuerit scopus, quisque hujus dicti cum reliquis ordo. Illud in divini illius Libri *CAP.* XLII. exstat *com. 3. 4.* & est pars Visionis secundæ partis quartæ; Cujus Visionis sive Concionis ARGUMENTUM est, Repræsentatio Jesu Christi in gloriosa muneris sui prophetici administratione, solenniter ad id sanctificati & prædicare jussi; quam Evangelii blandam annuntiationem cum Populus Israeliticus ad stuporem damnatus assumere nollet, exinde Gentibus, in locum Judæorum ad Regnum Christi vocandis, maximum lætitiæ fuit argumentum: Severissimum e contra in Populum illum rebellem judicium pronuntiatur; quod tum potissimum ipsis in-

cubuit, quando Regnum Meſſiæ in medio ipſorum manifeſtabatur, donec nefandam iſtam pertinaciam Reipublicæ ſuæ excidio luit. OCCASIO vero Vaticinii hujus hæc eſt, quod Propheta fortiter contra Idololatras diſputans, ipſosque craſſiſſimorum in Religione Errorum convincens, nunc etiam hujus Diſputationis fundamentum ſubjungit, ipſisque apperit Myſterium de Judæorum propter incredulitatem ſuam obdurationemque rejectionem, Gentiumque loco eorum ſubſtitutionem; oſtendendo, quod Deo conſilium ſit, Gentiles, nunc quidem in craſſiſſimis verſantes tenebris, aliquando per blandam Evangelii Doctrinam ad communionem Regni ſui vocare, Judæos autem propter impœnitentiam ſuam, & quod excæcati officium & munus Chriſti non rite intelligentes pertinaciter ei ſeſe opponerent, graviſſime punire eosque rejicere: Hoc autem propoſitum Deus O. M. ut exſequeretur, aliquando miſſurum eſſe Filium ſuum, Doctorem æque Gentium ac Judæorum. SCOPUS igitur hujus concionis eſt, oſtendere, quod Deus olim deſtructa Idololatria per Filium ſuum, Doctorem manſuetum, Gentes ad communionem Regni ſui vocaturus ſit; cujus Vocationis occaſio hæc ſit, dum exſiſterent, qui rectam ſententiam non retinentes, Chriſtum ex præjudiciis non admitterent docentem; propter eaque in Judicium reprobationis inciderent, eoque adductioni Gentium ad Regnum Meſſiæ viam ſternerent. Hæc autem eo præcipue tendere debebant, ut Judæi exemplo Gentilium, Doctrinam Evangelii maximo ſtudio ſuſcipientium, provocarentur ad æmulationem, atque ſtuporis ſui convincerentur, ne ſalutarem Meſſiæ Doctrinam rejicerent, ei ſeſe opponerent, & juſtum propterea in ſe provocarent Dei judicium. SCENA autem hujus viſionis ita comparata eſt, ut repræſentet plus quam unum actum: in *priori* actu Deus Pater Filio teſtimo-

nium

nium præbet missionis suæ, Eum Judæis respiciendum proponit; eodem eum, quo ad Jordanem, testimonio ornat; eumque ita describit, ut omnem ejus aptitudinem ad Munus mediatorium ostendat. In *altero* autem actu Pater, postquam Christum pervicacia sua rejecerant Judæi, monitumque *versu primo* contentum de respiciendo hoc Dei Servo spreverant, sermonem ad Filium suum dirigit, ipsique suum de vocandis Gentibus Consilium apperit *versu 5. seqq.*

Describitur ergo in actu *primo* hujus *SCENÆ*, quomodo Deus Pater Christum Servum suum Judæis respiciendum proposuerit, eumque ipsis ut omni acceptione dignum commendaverit, & quidem:

α. Ab *illustribus attributis*, quod Patrem habeat in munere suo Auxiliatorem & Adprobatorem, Spiritum Sanctum supra ipsum effundentem, ut adeo aptus sit ad proferendum Judicium etiam ipsis Gentibus. Quo incitari debebant Judæi, ut Gentibus, salutarem ejus Doctrinam cupide haurientibus, æmuli essent, ad præstantiam Doctrinæ ejus agnoscendam. *versu 1.*

β. Ab *institutionis modo*; ubi describitur

1. A mansueto ejus animo; *Non clamabit nec attollet vocem suam, nec foris vocem suam audiri faciet*; hoc est, non versaturus est in genere Doctrinæ contentiosæ & Disputatoriæ; compariturus est inter Judæos absque Pompa & fastu; traditurus est Doctrinam pacificam, idque modeste & placide; & quidem in locis institutioni publicæ dicatis, in Templo & Synagogis, & in locis a conventu hominum civili remotioribus, *versu 2.* Hunc enim versum de commoratione Christi inter Judæos agere, ejusque docendi modo, ex citatione MATTHÆI satis clare patet, & nulla ideo evidens ratio mihi apparet, quare non etiam *versus sequens* de Judæis explicandus esset, in quo describitur Messias

2. A

2. A TENERRIMO JUDÆOS SERVANDI STUDIO, *Calamum quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet, in veritate proferet jus.* versu 3.

γ. Ab effectu & successu institutionis ejus *versus 4. part. 1.*

δ. A prædicatione Doctrinæ salutaris, post rejectionem Judæorum, inter Gentiles eam cum desiderio recipientes. *versu 4. part. 2.*

Versus ergo, quem illustrare in hac Dissertatione nobis proposuimus, exhibet mansuetum Messiæ veri Doctoris erga Judæos animum, quo ea qua est Patientia Judæos propter incredulitatem suam non statim cum integra eorum Politia atque cultu destruxit, sed blande ipsos veritatis convincere studuit, ipsis tempus pœnitentiæ concessit, usque ad terminum illum qui plenario ipsorum exitio destinatus erat, qui fuit post prolatum a Christo judicium inque hostes suos triumphum.

§. IV.

Si igitur, nexu ex ambobus Scriptoribus sacris ostenso, ante verborum explicationem, brevem PARAPHRASIM, ex scopo Vaticinii hujus ejusque apud Matthæum allegationis, adornare velim, Evangelistam ex Propheta ita loquentem concipio. „Firmum Deo stat Consilium, tempore definito, veram ac salutarem Evangelii Doctrinam Judæis æque ac Gentibus annuntiare, eosque ad Regni sui communionem vocare. Eum in finem mittet magnum illum Prophetam, in abjecta quidem servi forma, talibus vero instructum Donis, ut obeundo huic muneri aptissimus sit; ipse dilectus Dei Filius, in quo & executione muneris ejus est omne Dei beneplacitum, ab ipso Spiritu Sancto ad hæc unctus; Hunc, qui Doctor simul Gentium erit, Deus Pater

„ Ju-

„ Judæis proſpiciendum proponit, idque eo fine, ut
„ ad ipſius Doctrinam attendant atque cum veræ fidei
„ obedientia eam amplectantur. Tali vero ipſi erga
„ eum erunt animo, tantusque erit eorum ſtupor,
„ tantaque excæcatio, ut non tantum inſtitutionem
„ ejus negligant, ſed & ubique pertinaciter ſe ei op-
„ ponant, Ille quidem, per Demonſtrationem Veri-
„ tatis ad conſcientiam, Doctrinam ſuam ipſis proba-
„ bit; ea vero qua eſt bonitate atque manſuetudine,
„ cum Adverſariis ſuis, ad ſui oſtentationem, non cla-
„ moſa in locis publicis inibit jurgia, ſed blanda glo-
„ citatione potius ipſos ad ſe allicere ſtudebit; neque
„ pro Longanimitate ſua illos propter incredulitatem,
„ pervicaciam & perpetuas cavillationes, ſtatim de-
„ ſtruet punietque, quanquam ſtatus ipſorum ad per-
„ niciem plenariam jam maxime vergat, ſed ſummo
„ conſervationem eorum quæret ſtudio. Nec etiam
„ Doctor hic infallibilis, clariſſimam afferens Doctri-
„ næ Evangelii lucem, luci illi fuliginoſæ Dogmatum
„ Judaicorum e diametro oppoſitam, ſtatim abrogabit
„ Legem illam Cæremonialem umbratilem, nec Do-
„ ctrinam illam Eccleſiæ Judaicæ adhuc veritatis ali-
„ quam ſpeciem habentem; etſi præterea præjudiciis
„ præconceptis, Traditionibus atque præceptis huma-
„ nis, cupiditatibusque carnis obfuſcata, Deoque pro-
„ pterea maxime ingrata, lino fumiganti, parum lu-
„ cis ſed multum fœtoris edenti, ſimillima, plena-
„ riæque extinctioni propter deficientia Spiritus San-
„ cti dona atque oleum proxima ſit; plenarie extin-
„ guet, ſed patienter hæc omnia perferet; usquedum
„ veniet tempus, quo proferet ad victoriam judici-
„ um, exequendo omnia ea quæ ad judicium ſive
„ munus judiciale ejus pertinent; annuntiando Evan-
„ gelium, paſſionibus & morte Judicium ſive juſtiti-
„ am Patris oſtendendo, effundendo Spiritum San-
„ ctum, adverſarios ſuos puniendo, atque de Hoſti-
„ bus

„ bus ſuis triumphando. Proximum autem conſe„ quens rejectionis hujus Judæorum erit, quod Inſu„ læ ſive Gentes ſperabunt in nomine ejus, hoc eſt, „ loco Judæorum rejectaneorum Doctrinam de Chri„ ſto ſpernentium, Gentes vocabuntur ad Regnum „ Chriſti, in eoque omnem ſpem atque fiduciam col„ locabunt.

§. V.

Expoſitò jam nexu & brevi Paraphraſi inde deducta, nunc reſtat, ut hanc quam protuli ſententiam, ex verbis textus porro explicem atque confirmem. Propoſiti vero mei non eſt, harmoniam ſive concentum inter Prophetæ atque Evangeliſtæ verba oſtendere; id enim ab omnibus, quotquot Vaticinium hoc interpretati ſunt, jam factum abunde conſtat; ſed hoc mihi incumbit, ut oſtendam, hæc verba, neutiquam de ſuſcipiendis infirmis fide, ſed de tolerandis Eccleſia Doctoribusque Judaicis usque ad tempus exitio ipſorum definitum, intelligenda eſſe: in hoc autem ita verſabor, ut *unam* ſententiam rationibus ſatis probabilibus, ex ſignificatione Phraſium deſumtis, adſtruam, *alteram* deinde variis argumentis deſtruam.

§. VI.

Duo *EMBLEMATA* ſive locutiones allegoricæ ſunt, quibus *ſubjectum orationis* deſcribitur, alterum à *Calamo quaſſato*, alterum vero a *lino fumigante* deſumtum; inter ambo tamen uti aliqua & diſcrepantia, ut res diverſas ſignificent, ita etiam aliqua relatio eſſe mihi videtur. Et procul dubio veritati proxime accedunt, qui hic ad *CANDELABRUM* illud *aureum in templo* alludi contendunt; ut per Calamum quaſſatum intelligatur *Ramus* candelabri illius in ſanctuario conſtituti; *συναφεια* enim allegoricæ hujus locutionis huic interpretationi quam maxime favet, quoniam Ellychnium fumigans clariſſime ad lucernam relatio-

lationem habet, & קנה est eadem vox, quæ de Candelabro *Exod.* XXV. adhibetur; cumque his *duobus Similibus* inter se diversis, in eadem autem re Judæis maxime nota occurrentibus, Propheta utatur, convenientia rei nos dubitare non sinit, quin ad Candelabrum illud alludatur, in quo utrumque occurrit. Huic sententiæ favent duo maximi nominis Viri LAMPIUS & MAJUS: quamvis, uti deinceps videbimus, in applicatione rei errasse videntur. Prior sententiam suam exponit *in commentario de Fœdere Gratiæ* Tom. IV. cap. XXVI. §. XVII. pag. 1301. Es scheinet auch auf das Geheimniß des güldenen Leuchters zu zielen der Ort Jes. XLII. 3. - - Denn das Wort (קנה) welches durch Rohr wird übergesezt, ist dasselbige, womit die Röhren des güldenen Leuchters bezeichnet werden; und das Gleichniß eines glimmenden Tochts zeigt uns gleichfalls auf eine Lampe, worinn dieselbe brennet. JOH. HENR. MAJUS F. *Observ. Sacr. Lib. II. pag. 24.* in hunc Esajæ locum ita fatur: *Crediderim* קנה *Ramum hic Candelabri inferre, quo sensu legitur in Exod. XXV. 31-36. ubi LXX. constanter habent καλαμισκον, uti in hoc Esajæ vaticinio καλαμον. Jam* פשתה *sive Ellychnium, id quod in Candelabro potissimum est, sic ut sine eo nullus hujus sit usus, declarat; ut adeo integrum hic habeamus candelabrum. Totum hoc respicit illud, quod in sancto ad dextram Dei & ingredientis sinistram fuerat in Tabernaculo Mosaico collocatum.* Supra laudatus LAMPIUS deinde hanc Clar. MAII sententiam *in Commentario in Joh. Cap. V. 25. Tom. II. pag. 99. in notis Lit. K.* ut elegantissimam & plusquam probabilem laudat. Accedit insuper, quod & Rabbini, & in specie MAIMONIDES, dicit *in Tamid.* Cap. 3. §. 12, 13. &c. quod si in Candelabri sacri Lampade aliqua Ellychnium adhuc fumigaret, eo tempore quo accendendæ omnes erant, idem illud non extinguendum fuisse, sicut vicissim, si semel esset extinctum, etiam oleo adhuc suppeditante, totum Ellychnium removebatur & abjiciebatur.

§. VII.

§. VII.

His rationibus adductus, veritati maxime consentaneum esse videtur, cumque scopo Prophetiæ convenientissimum, quod ad *Candelabrum aureum* fiat allusio. Duæ autem allegoriæ in vaticinio nostro inde desumuntur, alterum a *Calamo* candelabri, alterum a *lucerna*; unum ergo post alterum erit explicandum. *CANDELABRUM* autem hoc (cujus calamus pars) una cum calamis, scapo & quicquid eo pertinet, non particulare aliquod Ecclesiæ membrum, vel aliquem fide infirmum, significare, ex toto ejus mysterio satis apparet: *Illud* enim figuram ECCLESIÆ UNIVERSALIS esse, scriptura sacra non uno tantum in loco, & ipse Dominus in sancta Johannis Patefactione, declarat: & *SCAPUS* ejus in specie, sub septem calamis, ex Abrahamo ortam *Ecclesiam Israëliticam* significat, stirpem nempe oleæ, cui Ecclesia N. T. insita est, *Rom.* XI. 17. Rami vero sive *Calami* ECCLESIAS PARTICURARES notant, tanquam tot Ecclesiæ Universalis membra. *Calamus* autem *quassatus* dicit tristem sive DEBILEM aliquem *Ecclesiæ* alicujus *particularis* statum, interitui proximum. Cumque hic sermo fiat ad Judæos, & de modo, quo Christus cum Ecclesia Judaica ejusque Doctoribus egit, per *Calamum quassatum* statum Ecclesiæ hujus particularis Judaicæ depingi, clarissimum est.

§. VIII.

Attributum ergo hujus calami est, quod sit *quassatum*, קנה רצוץ לא ישבור Καλαμον συντεθριμμενον ȣ̓ κατεαξει. Verbum רצץ significat *frangere*, & etiam *impingere*, citante enim Doct. MAIO Author τȣ Aruch. fol. 149. Col. 4. scribit, radicem hanc de allisione ad parietem capi. Candelabrum nimirum in sanctuario alio impingere non potuit quam ad parietem, nisi fatali casu penitus dejiciendum fuisset; *prosternere* autem

tem vel *loco movere Candelabrum*, est pœna gravissima, per os divi Johannis Angelo Ecclesiæ Ephesinæ intentata. Apoc. II. 5. & secundum GROTIUM idem est ac si diceretur: *Efficiam ut plebs tua alio diffugiat, nempe ad ea loca, ubi major habetur cura Pauperum.* Majori autem cum Emphasi beatus COCCEJUS rem exponit, quando dicit: *Motionem Candelabri e loco suo significare sublationem Ecclesiæ ex eo Populo vel ex eo loco, in quo antea fuerat.* Celeb. VITRINGA explicat *per ablationem & translationem Regni Dei*, ut eadem sit pœna quæ Judæis a Christo intentatur *Matth.* XXI. 43. *Propterea dico vobis*, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. *Regnum Dei auferetur a vobis, & dabitur populo, qui fructum suum feret.* Si igitur Ecclesia aliqua particularis loco movetur aut debilitatur, dici potest, quod Candelabrum e loco moveatur, aut calamus ejus, Ecclesiam particularem significans, conquassetur. Et revera, si conditionem illius Cœtus de quo hic sermo est spectemus, tunc temporis Ecclesia Judæorum, sive status eorum Ecclesiasticus, eo sensu quo calamum quassatum explicavimus, tali calamo fuit simillimus: Eadem enim pœna, idem malum, quod per calamum quassatum intelligitur, ipsis non tantum imminebat, sed jam inchoaverat. Cultus enim ipsorum cæremonialis, in quo tantopere confidebant, & cujus candelabrum insignis pars erat, jam incipiebat labascere; omnis hic typicus apparatus debebat cessare; REGNUM CŒLORUM jam AUFERRI cœpit ab ipsis; omnia quæ ad Regimen Ecclesiasticum pertinebant, ad perniciem jam maxime vergebant: Ecclesia eorum in varias Sectas erat discissa; Pontifices ad arbitrium Præsidum Romanorum constituebantur & removebantur, absque ulla successionis legalis habita ratione: Sacra ipsorum multo contemtui erant exposita, ut afflictissima fuerit Ecclesiæ hujus facies. Sed multo adhuc tristior & fœdior

erat

erat ſtatus Eccleſiæ Judaicæ internus, qui Doctrina & moribus corruptionis faſtigium attigit, uti ex Hiſtoſtoria Evangelica patet; creſcebant in immenſum obſtinatæ Gentis peccata, ut juſtis Dei Judiciis impliciti paulatim ad plenarium interitum ſuum appropinquarent.

§. IX.

Ingens eſt pœna, quæ per *concuſſionem* Candelabri vel ejus locomotionem exprimitur, qualis Eccleſiæ Epheſinæ fuit intenta, & qua Eccleſia illa particularis, in qua optimus Salvator verſabatur, jam afflicta erat; Sed majus adhuc eam manebat ſupplicium, quo calamus hic non tantum debuit proſterni vel a loco ſuo moveri, ſed ſuo tempore plane *confringi*, id eſt, hic calamus, Eccleſia hæc particularis, a candelabro integro debuit auferri, & Ramus amputari, ut alius ejus loco poſſet inſeri. Quod juſtum Dei Judicium tantum erat, ut homo quidam ruſticus, nomine Jeſus Anani filius, multiplex illud Væ in Populum Judaicum, ad obſidionis Hieroſolymitanæ tempora usque, per ſeptem & quod excurrit annos detonuerit. Totius enim Populi vires debebant frangi; totus ille cultus typicus, totum templum, tota Hieroſolyma erant vaſtanda atque deruenda; bello cum alio Populo debebant implicari non finiendo, niſi cum Reipublicæ ſuæ plenario excidio; Diſcordiis internis, quibus ſe invicem conficiebant Judæi, omnia cædibus & rapinis implentes, advocata Cæſaris Romani arma, quibus partim fame partim vi urbs expugnata, templum incenſum, Sacerdotes necati, ex ipſis fundamentis ingrata civitas diruta, undecies centena hominum millia variis mortis generibus durante obſidione enecata, reliqui captivi ducti, plurimam partem in publicis Spectaculis aut ferro aut beſtiis conſumti, omnia cultus atque Templi inſtrumenta in triumpho Romam fuerunt portata. Et ita luculentiſſimum

tissimum iræ divinæ in excidione populi hujus exstat exemplum, quam suis perditissima hæc natio in se concitavit sceleribus; unde *TITUS* vicinis Gentibus, ipsi ex more ob victoriam coronas offerentibus, teste *PHILOSTRATO* in Apollonii Thyanæi vita, Lib. V. cap. XIV. *eo se honore indignum* dicebat: *neque se hoc patravisse, sed Deo iram demonstranti suas commodasse manus.* Hoc igitur modo calamus hic quassatus plane confractus fuit atque contritus, ejusque restauratio deinceps frustra tentata.

§. X.

Noluit tamen optimus Salvator, pro Longanimitate sua, tremendum hoc quidem sed justissimum Dei Judicium, eo quo inter hunc Populum degebat tempore, exequi: *Calamum enim quassatum NON confringet, USQUE DUM protulerit ad victoriam Judicium.* Pertulit enim hosce inimicos suos, superstitioni obnoxios, veræ Religioni adversos, verum salutis Authorem, tot se prodigiosis operibus divinæque missionis certissimis Argumentis comprobantem aspernantes, oblatam sibi salutem respuentes, ipsumque Jesum Christum non modo proterve spernentes sed sceleratis manibus cruci affixum interimentes; Imo non tantum pertulit hos, sed piis adhuc lachrymis miserum hunc Populum futurumque ejus casum misertus, saniorem mentem ac meliora fata ardentibus votis deprecatus est.

§. XI.

ALTERA locutio allegorica ab alia candelabri parte desumta esse videtur, a *lucerna* scilicet: ופשתה כהה לא יכבנה καὶ λινον τυφομενον ȣ̓ σβεσει. Singuli nimirum rami una cum stipite, ex quo reliqui sex calami prodibant, suis lampadibus erant instructi, medius autem ex his septem lychnus, ad quem, ex mente Judæo-

rum, sex reliqua ellychnia fuerunt conversa, vulgo נר מערבי *Lychnus occidentalis* sive *Lucerna vespertina* appellatur, ejusque ellychnium ad sanctum sanctorum conversum fuisse dicitur; & hoc solum ex septem interdiu arsit, e quo reliqui lychni tempore vespertino accendi solebant; templo secundo stante etiam interdiu præter hunc occidentalem sive vespertinum alios aliquos Judæi lucere voluerunt. Lampades autem hæ ardebant oleo olivæ purissimo, linis ex detritis Sacerdotum vestibus confectis, deficiente autem oleo, aut lino non recte præparato, lychni subinde ante diei adventum erant extincti, & lucere paulatim cessantes ante plenariam extinctionem adhuc *fumigabant*.

§. XII.

Uti autem *CANDELABRUM* figura Ecclesiæ universalis est, quæ, ita nonnullis interpretantibus, dicitur *columna & stabilimentum veritatis, 1. Tim. III. 15.* ita *LAMPADES* ei impositæ nihil aliud significare possunt, nisi *Doctrinam veritatis* & *veræ cognitionis lumen.* Oleum autem est Spiritus Sanctus, 1. Joh. II. 27. qui solus veræ scientiæ atque sapientiæ omnisque illuminationis Author existit. *Linum* autem ex vestibus Sacerdotum confectum Doctorum Ecclesiæ Symbolum est, mediantibus quibus Spiritus Sanctus verbum divinum Ecclesiæ lucere facit, quique vi *olei illius alacritatis* impleti, ignique ex Altari, qui Amor Christi est, accensi, ita ardent ut totam Ecclesiæ domum illustrent, aliis vero inserviendo, uti linum, ipsi consumuntur. Duæ autem potuerunt exsistere causæ, ut paragrapho præcedente monui, cur lychni subinde fuerunt extincti, *vel* olei defectus, *vel* linum non satis urendo idoneum; & res eodem plane modo se habet in significatione Mystica. Quando lux veræ cognitionis in Populo aliquo extinguitur, inde est, quod

quod Deus ab una parte justissimas sapientissimasque ob causas salutaria Spiritus Sancti dona subtrahit, ab altera autem parte tales Ecclesiæ illi dat Doctores, qui operationibus atque influxui Spiritus Sancti resistentes lucendo quam maxime inepti sunt. Uti autem lux Lampadis non unico momento extinguitur, si desit unum aut alterum requisitum, sed paulatim decrescit, & tandem *fumigans* plus fœtoris quam lucis edit; ita etiam cum Doctrina veritatis in hoc vel illo populo se habet, quem Deus justissimo judicio luce Evangelicæ Doctrinæ privare vult, subtrahente nimirum Deo dona Spiritus Sancti, aut mittente Doctores mendacii, lux veræ cognitionis per gradus extinguitur, subinde per multum temporis spatium adhuc parvo splendore fumigans, ut in Doctrina adhuc veritatis aliquid supersit, quæ tamen nebulis sive fumo errorum, ingenio & cupiditatibus hominum accommodatorum, ita obfuscata est, ut nihil fere lucis amplius adsit, sed ingratum Domino excitet odorem, ipsi animarum sanitati officiat, lucendoque hominibus minime apta sit.

§. XIII.

Explicato nunc Lampadum Candelabri mysterio, expediendum nobis erit, quid per λινον τυφομενον in versu nostro intelligendum sit. פשתה כהה significat *linum hebescens*, *HESYCHIUS* vocem Græcam explicat τυφεσθαι, μαραινεσθαι, &c. *marcescere*, *paululum exardere*, *sine flamma fumum esse*, ut sit linum extinctioni proximum, sine flamma fumigans, quod propter defectum olei hebescit, flamma imminuta lumen obscurius & plus fumi quam luminis spargens. Sensum autem iterum esse allegoricum, quisque facile videt. Assentire autem hic non possum Erudit: MAJO, qui a vulgo Interpretum, per linum hoc infirmam fidem intelligentium, abit; ita nempe Doct. Vir:

Deum - - neque linum fumigans deleturum, hoc est, nec verbum propheticum, etiamsi λυχνος *sit* ἐν αὐχμηρῷ τοπῳ. *2. Pet. I. 19. nec cetera V. T. Oracula aboliturum, quæ lucis & lucernæ adpellatione veniunt in Hymno CXIX. 105.* Si enim simpliciter diceretur, *Lampadem* sive *lucernam non extinguet*, adhuc de verbo divino Prophetarum oraculis contento explicari posset: Cum autem verbum divinum *illustret oculos*, Psalmo XIX. & sit *lux pedibus nostris*, Psalmo CXIX. 105. adeoque purissima, hic vero mentio fiat de lino fuliginoso, qui fumo oculis & fœtore naribus incommodat, quæ de Prophetico verbo dici nequeunt, & eo ipso, quo est λυχνος ἐν αὐχμηρῷ τοπῳ, illuminat, & *linum fumigans* vocari non potest.

§. XIV.

Potius ergo hic *corruptam Doctorum & Pharisæorum Doctrinam* intelligendam putamus; nexus enim indicat, Christo rem fuisse cum Legis Doctoribus atque Pharisæis, qui Populo Doctrina pura atque sancta vita prælucere debebant, atque Lampadis clare lucentis vice fungi, sed potius erant פשתה כהה *linum caliginosum*, obscurius ardens, multum fumi, parum lucis exhalans, prope ut extinguatur; erant *Cæci* ductores cæcorum. *Oleum Sacrum*, Emblema Spiritus Sancti, ipsis defuit, Dona ejus a justissimo rerum Moderatore ipsis, ea non petentibus, fuere subtracta, ignis cœlestis non amplius ardebat in ipsorum animis, *Luce & Veritate*, *URIM & THUMMIM*, fuere privati; & licet adhuc scintilla aliqua veritatis divinæ in ipsis remanserat, tamen non tantum fuit perparva, sed infinitis erroribus, præceptis humanis, traditionibus, fumo propriæ justitiæ, falsa legis cæremonialis interpretatione, falso de *MESSIA*, vera atque sola Ecclesiæ luce, conceptu, adeo erat obfuscata, ut nihil luminis remanserit, quo errantes in tene-

tenebris potuissent illustrari atque per viam duci. Et fœtor hujus lini prope extincti in cœlum ascendens, tremendam in ipsos iræ divinæ tempestatem excitabat; & licet magnus ille Israelis Doctor atque Propheta, vera atque unica lux mundi, qui ambulat inter septem Candelabra, summus ille Pontifex, continuo luminis influxu in suos radians, has Lampades adhuc fumigantes nondum abjicere, sed potius iterum fovere, excitare atque accendere volebat, omneque illud quod splendorem offuscat removere studebat, ipsis veram viam monstrabat, Doctrinæ sacræ perspicuitate atque Vitæ exemplari sanctitate lucem eorum promovere quærebat, mendaces tamen hi Judaicæ Ecclesiæ Doctores atque prope extinctæ Lampades lumen hoc recipere nolebant, sed fortiter ei resistebant & veræ Religioni sese opponebant. Quam bene hæc omnia cum *lino fumigante* quadrant!

§. XV.

Idem etiam, quod hucusque diximus, memorabili aliquo facto fuit figuratum, si Judæis hac in re sit habenda fides; qui memorant *in GEMARA JOMA, apud GALATINUM de Arcan. Cathol. Verit. Lib. IV. Cap. 8. LIGHTFOOTUM Horis Hebr. ad Matth. XXVI. BOCHARTUM Hieroz. Part. I. Cap. LIV. aliosque:* Durante Tabernaculo & Templis ambobus, quando Lampades vespera accensæ fuerint, sæpe omnes septem tota nocte ad tempus usque matutinum arsisse, interdum quasdam durante nocte fuisse extinctas, *Lampadem* autem *Vespertinam* sive occidentalem, quæ media fuit versus Sanctum Sanctorum versa, nunquam extinctam fuisse; præter propter autem quadraginta ante ultimam Urbis Hierosolymorum desolationem annis, etiam hanc Lampadem fuisse extinctam. Ita enim BOCHARTUS,

loco citato pag. 657. ab initio, inquit: Talmudici ſcribunt in *JOMA* Cap. IV. fol. 39. b. תנו רבנן ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין ולא היה לשון של זהורית מלבין ולא היה נר ערבי דולק והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן! „ Magiſtri docuerunt; quadra„ ginta annis ante Templi deſolationem non aſcen„ diſſe amplius ſortem in manum dextram, neque „ linguam coccineam amplius exalbuiſſe, & neque „ Lucernam Veſpertinam amplius arſiſſe; Templi fo„ res per ſe patuiſſe. *Nempe annis quadraginta ante Templi deſolationem Chriſtus paſſus eſt, & illius morte legalibus ſacrificiis omnis virtus ademta,* ***LUMEN COGNITIONIS IN EA GENTE EXTINCTUM,*** *nec Templum ſolum, ſed & Cœlum hactenus clauſum Gentibus tum demum patere cœpit.* Hæc Bochartus. Idem ergo, quod tum temporis *Candelabro* accidit, ad quod in dicto noſtro alludi plusquam probabile eſt, idem etiam Doctoribus Judaicis contigit, quorum Lumen Cognitionis plenariæ extinctioni proximum paulatim hebeſcebat; habebant quidem Lampades, ſed ut fatuæ illæ Virgines ſine oleo; cognitionem quidem aliquam, ſed non eam quæ eſt a Spiritu Sancto, ideoque nec veram ſed proprio ingenio procuſam, præter Doctrinam a Deo per Spiritum Sanctum traditam.

§. XVI.

Uti autem Benigniſſimus Salvator καλαμον συντετριμμενον noluit confringere, ita etiam nec λινον τυφομενον voluit extinguere, ὀ σβεσει. Supra annotavimus, quod ſi in Candelabri Sacri Lampade aliqua ellychnium adhuc fumigaret eo tempore, quo accendendæ omnes erant, idem illud iterum accendebatur, ſicut viciſſim ſi ſemel eſſet extinctum etiam oleo adhuc ſuppetente, totum Ellychnium removebatur & abjiciebatur: vide *MAIMON.* in *Tamid.* & *Jom Tobh*

ad

ad Cod. Tamid. Cap. III. Misch. 9. Christus etiam Misericors Sacerdos fumigans hoc Doctorum Judaicorum linum tenerrimo studio iterum accendere studuit: Ipsi autem, deficiente oleo & linis lucendo aptis, igni accipiendo toti erant inepti, unde non tantum veræ huic luci sese opponebant, sed & eam propriæ Sapientiæ typho atque falsæ Doctrinæ fumo supprimere atque extinguere quærebant. Noluit tamen Jesus Christus hoc linum adhucdum plane extinguere, sed Doctores hi eorumque doctrina, qualis tunc erat, una cum Levitico illo cultu, ad tempus constitutum usque permanere debebat.

§. XVII.

Hæc nexui, scopo & verbis convenientissima significatio esse, mihi quidem videtur. Placuit vero Theologis summis, inter quos *VITRINGA*, *HUYSINGA*, aliique fere omnes, per *calamum quassatum* & *linum fumigans* intelligere Pauperes Spiritu, infirmos fide, cognitione, charitate, zelo, sanctitate, patientia, animos fractos, ob peccata sua afflictos, coram Deo se humiliantes, depressos ac dejectos, spe vacillantes, in quibus tamen adhuc supersit aliqua vis spiritualis, seria pœnitentia peccati commissi, desiderium gratiæ divinæ, quos Christus consolatus sit, instruxerit, fidem eorum excitaverit, eos corroboraverit, lætificaverit. Verum equidem est, Christum, qui scit *fesso loqui verbum tempestivum*, hæc omnia fecisse, uti passim apud Prophetas de eo vaticinatum fuit; hoc vero Vaticinium, quod mihi nunc præ oculis est, non de animis tenerioribus & fractis, fide infirmis, explicandum esse, sequentia præcipue mihi suadent; si mihi difficultates, quibus altera sententia premitur, proponere licet.

α. Obstat *nexus* & *scopus*, qui est, ostendere, quomodo Christus se erga suos Hostes convenienter Ora-

culo divino gesturus sit; Inimicos enim ejus hujus Orationis & Longanimitatis Christi esse objectum, ex verbis & versibus præcedentibus clarissime patet. Ratio autem satis valida dari non potest, cur ii, cum quibus Christus non clamosa inire voluit jurgia, non iidem sint qui, verbis immediate sequentibus ad eandem rem probandam allatis, per Calamum quassatum a Domino non conterendum & linum fumigans non extinguendum exprimuntur; Christus enim totum hoc vaticinium eum in finem allegavit, ut Discipulis suis ostenderet, quod convenienter Prophetarum oraculis cum hostibus suis agat, atque hunc agendo modum justificet.

β. Talis allegoria adhibetur, quæ *fidem infirmam* exprimendo inepta mihi videtur. Fides nimirum, utut sit exigua, Deo tamen est gratissima; *linum* autem *fumigans* est aliquid maxime ingratum, & non majoris usus quam linum plane extinctum, sed magis adhuc oculis naribusque incommodat, unde PLINIUS VII. 7. & ÆLIANUS *Hist. animal. IX. 54. pag. 559.* tradunt, odorem a lucernis fumigantibus abortus esse causam. Differentia insuper est inter linum obscurius ardens, quale fides esse potest, & λινον τυφομενον, *caliginosum,* nil nisi fumum atque fœtorem teterrimum & intolerabilem spargens, quæ de fide exigua, se coram Deo humiliante, veram propter commissa peccata pœnitentiam agente, dici neutiquam possunt; unde mihi dubitare vix licet, quin Christus vel Esajas aliud, ad Deo gratam actionem, qualis fides est, vel subjectum fidei, quod fideles sunt, exprimendum, simile adhibiturus fuisset.

γ. Verba ὐ καλεαξει, ὐ σβεσει, ab Interpretibus maxime *sensu affirmativo* explicantur, ut significent, Messiam afflictos illos non tantum non destructurum, sed adhuc consolationibus suis erecturum eosque corroboratu-

raturum esse; hic autem verba hæc *sensu* tantum *negativo* intelligi posse, ex iis quæ statim annotatione sequente dicemus patefiet; & bona illa quæ Christus animis afflictis, oneratis, pressis, allaturus erat, non tantum verbis negativis, ubi nihil affirmativi est, exprimi solent; dicitur exempli gratia *ESAJÆ* LXI. 1. quod *evangelizaturus sit mansuetis, quod obligaturus sit fractos animo, quod proclamaturus sit captivis libertatem, &c.* Item *EZECH.* XXXIV. 16. *Pereuntem requiram, depulsam reducam, fractam obligabo, & ægrotam confirmabo.* Porro quod *refocillaturus sit & requiem daturus afflictis & onerosis. MATTH. XI. 28.*

δ. Fides etiam maxime exigua nunquam plane *extinguitur*, nunquam plane eam deficit oleum Spiritus Sancti; Hic autem ita sermo fit de calamo & lino, ut aliquando confringendo & extinguendo, & quod hæc Messiæ Patientia tantummodo duratura sit usque quo protulerit ad victoriam Judicium. Sed quam bene hæc econtra quadrant Judæis! quorum status Ecclesiasticus, tunc temporis quassatus, aliquando plane confringendus erat. Et sicuti Lampades in Candelabro durante nocte clare luxerunt, adveniente autem mane paulatim defecerunt, & aliquando plane extinctæ fuerunt; quod ultimum etiam, uti supra annotavimus, tempore Christi ipsi Lampadi vespertinæ, antea insolitum, accidit; Ita etiam Doctrina Ecclesiæ Judaicæ ab initio noctis V. T. valde pura, adveniente autem aurora N. T. paulatim de splendore suo amisit, appropinquante autem mane similis fuit lino fumiganti; donec tandem umbris plane cedentibus fuit extincta, deficiente oleo Spiritus Sancti.

ε. Duplex simile, quo Christus utitur, indicat, non unam eandemque rem significari, sed aliud quid per

calamum quassatum, aliud vero per *linum fumigans*, esse intelligendum; si vero ad Candelabrum sacrum alludatur, hæ duæ locutiones allegoricæ de eodem subjecto, nempe fide infirma explicari vix possunt.

ϛ. Nec etiam quadrat fidei infirmæ, quod statim additur, *usque quo protulerit ad victoriam judicium*. Qualis enim sensus esse posset, si diceretur, fidem infirmam, sive ὀλιγοπιϛες, non destructum iri a Christo, donec ad victoriam judicium manifestaverit, mihi non liquet.

ζ. Optime quoque mea explicatio convenit cum *versu sequente vicesimo primo*, qui agit de vocatione Gentium, ut effectu & consequente ejus, quod *versu vicesimo* dictum fuit. Quam belle autem hæc conveniunt, quod postquam versu vigesimo dictum est de stupore & incredulitate Ecclesiæ Judaicæ miseroque ejus statu ejusque rejectione, deinde versu vigesimo primo immediate sequente de proxima ejus sequela & effectu, nempe de conversione Gentium, agatur. Qui etiam *ESAJÆ*, in toto illo capite de vocatione Gentium & rejectione Judæorum agentis, scopus fuit.

§. XVIII.

Si autem aliquis concedere nolit, allusionem hic fieri ad *Candelabrum sacrum*, quod tamen probabilissimum est, sed malit intelligere quamvis etiam *arundinem*, & Christum alias vulgaresque in animo habuisse *Lampades* existimet, quales erant Candelæ Sabbathicæ, ad quas nullum opus fas erat conficere, vel illæ quibus diebus festis, initiationis repurgati templi & Altaris per Judam Maccabæum, utebantur, vel quæ adhibebantur quærendo fermento, vel illæ ad quas Israelitæ in festo Tabernaculorum saltabant, vel quæ in signum gaudii inter Hebræos accendebantur, ut *PERSIUS Sat.* V. 180.

Herodis

Herodis venere dies, unctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Significatio tamen erit fere eadem; *Arundo quassata* scilicet & signum fragilis hominis, aut Regni cui tuto fidere nequeas, ut 2. *Reg.* XVIII. 21. *Ecce fiduciam tuam habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægypto:* Cui loco parallelus est *Esajæ* XXXVI. 6. eodem etiam sensu sumitur *Ezech.* XXIX 6. ita *JOHANNES* vocatur *Arundo a ventis agitata. Matth.* XI. 7. *Lucæ* VII. 24. Significaret ergo hic debilem & fragilem Reipublicæ sive Politiæ Judaicæ statum; *Lux* vero & *Lucerna* in Sacra Scriptura ubique Symbolum cognitionis, Doctrinæ & Doctorum est: *Psalmo* CXIX. 105. *Matth.* V. 14. Ut *linum fumigans* nihilominus designaret Doctrinam corruptam atque falsos Doctores.

§. XIX.

Sequitur nunc *ALTERA hujus versus pars*, in qua determinatur, *QUAMDIU* mansuetudine sua Hostes suos Judæos Optimus Salvator perlaturus sit; nempe Ἑως ἀν ἐκβαλῃ ἐις νικος την κρισιν. (משפט) Ἑως ἀν vertitur per *donec, usque quo*, quæ particulæ hic maxime terminativæ, id est, certum temporis terminum ponentes videntur. *Particula PRIUSQUAM & DONEC*, CHEMNITII verba sunt, quæ in Harmonia Evang. Cap. VII. pag. 168. citante GLASSIO in Philol. Sacra, Lib III. Tract. V. pag. 454. leguntur, *terminum temporis aliquando ita significant, ut illud, quod ante terminum illum temporis removetur, postea factum fuisse, intelligatur.* Ut *Gen.* XIX. 22. *Non potero pluere ignem super Sodomam donec* (עד) *ingrediaris Segor*: ita *Levit.* XII. 4. *Erit immunda donec* (עד) *impleantur dies purificationis ejus.*

Eodem

Eodem modo etiam hic accipitur, ut ſenſus ſit, non deſtruet Eccleſiam Judaicam cum ejus Doctoribus, donec proferet ſive protulerit in victoriam judicium. Vocem autem κρισιν (משפט) non nimis proprie & ſtricte explicandam puto, ut tantummodo ſignificet *Judicium* de Judæis Chriſti Hoſtibus, non ſtatim extirpandis, aliquando ſumendum, ut Clar. GURTLERO placuit; vox enim hæc ad exemplum Hebr. vocis משפט latius extendenda eſt: Sed minus adhuc placet interpretatio Doct. ELSNERI, qui verba hæc interpretatur: *Dum CAUSA ſuperior diſcedat*, hoc eſt, dum victoriam Cauſæ ſuæ judicem conſtituat, cujusmodi Phraſim ex *PLUTARCHO* in Cicerone affert. Interpretatio hæc alienior nata videtur ex eo, quod Doct. Vir nec ad ſignificationem, quam vox κρισις verſu 18. omnino habere debet, nec ad hebraicam vocem משפט attenderit, uti iis accidere ſolet qui ad unam aliquam Phraſin attenti eam ex Authore aliquo Græco explicare nituntur, non attendentes, nec ad contextum in quo Phraſis occurrit, nec ad textum Hebræum, ſi dictum ex V. T. citatum ſit. 1. Quoad contextum nemo dubitabit, vocem κρισις eandem hic ſignificationem habere, quam verſu 18. habuit, ubi dicitur κρισιν τοις ἐθνεσιν ἀπαγγελει; ſed qualis ſenſus eſſet, ſi hoc verteretur *CAUSAM ſuam Gentibus annuntiabit*. Secundum mentem ergo Docti ELSNERI hæc vox prorſus deflecteretur ab eo ſignificatu, quem verſu 18. omnino obtinet, & hic obtinere debet. 2. Cum hic non minus ad phraſes Hebræas quam ad Græcam attendendum ſit, probandum fuiſſet Viro Docto, משפט ſimpliciter ſignificare *cauſam*, & quod לאמת יוציא משפט ſive עד ישים בארץ משפט, ad quas duas Phraſes *MATTHÆUS* reſpicit, apud Authores Græcos ſignificet, dum CAUSÆ ſuæ judicem victoriam conſtituat, ſive

ve dum CAUSA superior discedat. Alio ergo sensu vox משפט sumenda erit:

α. Nimirum significat rectam & veram Evangelii Doctrinam, sive Evangelicam justitiam, omnesque leges æquitatis & juris, revelationes, doctrinas, institutiones, præcepta, in negotio Religionis, quæ spiritum Jehovæ immediate respiciunt, & principiis conscientiæ fundata sunt; Quæ Doctrina Evangelii est canon Judicii Christi, qui canon principiis æquitatis & justitiæ subnixus est; unde in Psalmis dogmata sive statuta Religionis vocantur משפטי יהוה, & hæc vox apud Esajam Cap. XLII. 3, 4. comparatur cum voce תורה *Lex*, Doctrina Religionis. Hanc autem Doctrinam protulit Messias, quando manifestavit illa a jactis mundi fundamentis abscondita mysteria salutis & Regni Cœlorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, quæ nemo Principum seculi hujus cognovit, quæ nulla quantumlibet subacta ratio excogitare potuit, & quæ cœlestes myriadum Angelorum Chori, jugiter licet Dei faciem contemplantes, cernui scrutati sunt: eaque Judæis primo, deinde Gentibus etiam annuntiavit; idque εἰς νῖκος, felici cum successu, ut Judicium sive Evangelium ejus ubique obtinuerit viceritque, frustra obsistente Satana & mundo; non enim sine magno certamine Evangelium propagandum erat. Ut sensus sit, Christum, nunc mollem & clementem erga Hostes suos, tamdiu dilaturum executionem supplicii in eos, donec ita produxerit atque propagaverit veram Evangelii Doctrinam, ut superior evaserit atque victoria potita sit, eaque æterna, nam εἰς νῖκος apud Græcos hebraizantes etiam significat *in æternum*.

§. XX.

β. משפט, si recte sentio, etiam significat *Judicium Patris* per justitiam Christi, passiones & mortem ejus, demonstratum; unde sæpissime apud Prophetas *Ju-*

dicium & *Justitia* Christi & Regni ejus conjunguntur. Ita Psalmo LXXXIX. 15. XCVII. 2. צדק ומשפט מכון כסאו: *Justitia & Judicium sunt Basis Solii ipsius.* Judicium autem hoc interdum præcedit Justitiam, interdum eam sequitur; si illud præcedit, respicitur ad *Judicium Dei Patris*, in quo a Filio lytrum poscit, eoque soluto illum absolvit ejusque perfectionem agnoscit; hoc autem justum Dei Patris Judicium Christus manifestavit atque protulit in morte sua, in qua Deus Judicium suum loco Electorum in ipsum exercuit, atque demonstravit, quam justus sit Judex, judicans secundum legem & rigidissimam Justitiam. Ut ergo & hæc Judicii pars ante Judæorum exstirpationem debuerit exerceri; idque εἰς νῖκος, ita enim Christus in hoc Judicio triumphavit, ut omnes Hostes suos, Satanam, mortem & infernum vicerit.

γ. Subinde autem Judicium Justitiam sequitur, & tunc considerandum est, tanquam merces a Patre Christo data, quo Deus ipsum constituit supremum Judicem, ipsi tradens omne Judicium, ideo quia *Filius Hominis*, id est, perfectus Salvator est; unde sedens ad Dextram Dei accepit omnem Potestatem in Cœlo & in terra. Hoc autem *Judicium protulit*, seque supremum Judicem exhibuit, dando novam Legem משפט effundens Spiritum Sanctum. Prima nimirum Legislatio erat in monte Sinai: Novam autem Messias promulgavit in monte Sion, quoad formam antiqua Sinaitica sanctiorem & perfectiorem, Legem novi Fœderis; unde dicit Esajas Cap. II. 3. *ex Zione egredietur Lex*; מציון תצא תורה hoc est, Doctrina veræ Religionis, Lex משפט (quod vocabulum interdum idem notat quod תורה) Messiæ egredietur ex Ecclesia, Societate sive Schola Zionea, post effusionem Spiritus Sancti; iterum εἰς νῖκος. *Decore* enim *suo*, ut præpotens aliquis Victor, *equitavit super, vel in, verbo veritatis, & proloquutus est Justitiam, edens documenta sui,*

terri-

terribilibus dextræ suæ. Sagittæ ejus acutæ, ut populi sub illo procidant, penetrant cor inimicorum Regis. Psal. XLV. 5. 6.

δ. משפט sive κρισις significat tandem etiam Judicium Christi in Hostes suos, quod Regii ejus muneris pars est, quando eos qui Evangelium Gratiæ rejiciunt etiam rejicit, suamque Populique sui causam in Hostibus suis ulciscitur. Cum vero Judicium hoc varia judicia particularia includat, hic illud intelligitur, quod Salvator in Judæos Doctrinæ ejus resistentes & sese ei opponentes exercuit, quæ etiam occasio fuit, cur hic vaticinium illud citavit; ut sensus sit, Christum qui tanta lenitate atque patientia usus erat erga malos Judæorum mores, qui maximum studium impendit ad revocandum eos ad meliorem frugem, qui magna cum patientia bonas uvas exspectans omnia beneficia Vineæ suæ præstitit, & in statu humili, abjecto, contemto, munera sua administravit, aliquando *proferet judicium ad victoriam*, seque Vindicem, Judicem & Victorem exhibebit in Gentem istam nequissimam, rebellium colla confringet, non ut mansuetus & clemens, sed ut severissimus Judex, conspicuo & tremendo Judicio, causam suam ab illis ulciscendo, donec plenaria Victoria potiatur. Unde executio judicii in Gentem istam vocatur *Adventus ejus in Gloria.*

§. XXI.

Hoc unum adhuc addere lubet, quod post mentionem Judicii & Victoriæ in Judæos statim addatur, *Et in nomine ejus* לתורתו *in Doctrina ejus*, quæ, cum se per eam manifestet, etiam est *nomen* ipsius, *Gentes sperabunt*. Ut adeo rejectio Judæorum causa fuerit Vocationis Gentium, τω αυτων παραπτωματι ἡ σωτηρια τοις εθνεσιν, unde ἡ αποβολη αυτων erat καταλλαγη κοσμου. Loco enim Rami jamjam quassati & tandem amputati, debuit inseri oleaster ille sylvestris, *Rom.* XI. 17. quam bene ergo per Judicium versu præcedente etiam exterminatio Populi Judaici intelligitur! Rogo

§. XXII.

Rogo autem Misericordem illum Sacerdotem, ambulantem inter septem illa Candelabra, ut pro Bonitate & Clementia sua Calamum hunc confractum, Gentem nunc quidem rejectam, ob Patres autem adhuc dilectam, mox in gratiam recipere & Candelabro Ecclesiæ iterum inserere velit; utque tempore vespertino, quando omnes septem Lampades ita lucebunt, ut splendor ipsorum *septies major* futurus sit quam antea (hoc est, quando lucebunt non tantum Lampades unius candelabri, sed omnes Lychni septem Candelabrorum) ut inquam tum temporis etiam hanc Ecclesiæ Judaicæ Lampadem, olim fumigantem, nunc plane extinctam, secundum Misericordiam suam iterum oleo Spiritus Sancti sui velit implere, aptis lucendo linis instruere, igneque tenerrimi Amoris sui accendere!

TANTUM.

VIII.

Nova Literaria Helvetica.

Vix vulnus gravissimum ex obitu Summe Ven. *CRAMERI* Academiæ Tigurinæ inflictum coalescere cœpit, cum d. 8. Eid. Martii hujus anni novum accideret, decessu Viri Celeb. *JOHANNIS SCHEUCHZERI*, M. D. Phys. Prof. & Archiatri Excell. de cujus Vita Scriptisque videsis *Temp. T. II. p. 159. sq. 502.* Addantur *Theses Physicæ Miscellaneæ*, paucis ante supremum diebus, *Respp. 4. Candidatis*, defensæ. Vitæ Fatorumque Ejus compendium exhibet, quod in Tumulo legitur, Tetrastichon:

Mercator, Medicus, Miles, Scriba, ullius expers
Ne fierem sortis, denique Doctor eram.

Qua

Quæ mihi tam varios emenso præmia cursus ?
Nulla, nisi cœli præmia parta forent.

Relicta Philosophiam Nat. tradendi Provincia ab Ampliss. ACAD. CURATORIBUS commissa fuit Viro Clar. JOHANNI GESNERO, M. D. & Professori Matheseos Solidiss. ut utramque simul Spartam egregia, qua pollet, Eruditione exornet.

Libri & Dissertationes.

1. Heilige Bibel-Ubung/ oder deutliche und gründliche in Fragen und Antworten gefassete Erklärung und Zueignung des Evangeliums St. Lucä, in welcher jedes Stück dises Heil. Schreibers begriffenlich erläutert, und zur Gottseligkeit zu Nutz gemachet wird; von **Hans Conrad Wirtz**/ Pfarrer und des Stiffts zum Grossen Münster; Zweyter Theil / in sich begreiffend die Verhandlung der XII. letsten Capiteln. Zürich, verlegts David Geßner, Gebrüdere. An. 1738. 8. 3. Alphab.
2. *ACADEMIA COELESTIS* (ex mente *Socini* & *Lucæ Mellenii*, *Antemonii* dicti:) ad S. Scripturam, sanam rationem, & canam antiquitatem examinata, cum vindicatione locorum Joh. III. 13. VI. 62. Phil. II. 4, 6. aliorumque. Quam Disquisitionem Theol. sub Præsidio *Samuelis SCHEURERI, SS. Theol. Prof.* defendit *Sam. Kauffmann, V. D. M.* Bernæ 1738. 4. pl. 10.
3. *Joh. Jacobi LAVATERI, S. Theol. Prof.* Dissertatio Theol. de Semine Abrahami, in quo benedicantur omnes Familiæ Terræ. Respp. 5. Candidatis. Tig. ex Officina Heideggeriana. 1738. 4. pagg. 28.
4. *Ejusd.* Dissertatio Theol. de Spiritu testante, quod Spiritus Veritas sit; ad 1. Joh. V. 16. Resp. Joh. Henr. Wasero, V. D. M. Assum. Diethelmo Meisio, S. Theol. Stud. Tig. Typis Gessn. 1738. 4. pl. 5.

5. *NUMISMATA REGUM MACEDONIÆ OMNIA*, quæ laboribus Cell. Virorum, *Cropbii*, *Lazii*, *Goltzii*, *Patini*, *Spanhemii*, *Harduini*, *Begeri*, *Wildii*, *Haymii*, *Liebii*, *&c.* ex Regiis aliisque Numismatophylaziis hactenus edita sunt, additis ineditis & nondum descriptis, quotquot comparare licuit, integra serie historica, *Tabulis Æneis*, repræsentata; digessit, descripsit, & *Notis Variorum* Doctissimorum Virorum illustrata edidit *Johannes Jacobus GESNERUS*, *Tigurinus*. Præfixa sunt *Prolegomena*, de Thesauro Universali omnium Numismatum Græcorum & Romanorum; item, de Numismatum Græcorum Præstantia, Usu & Raritate, &c. Tiguri, ex Officina Heideggeriana, 1738. Fol. pl. 10. Tabb. 7. Conf. Tempe, T. I. p. 243.
6. Anpreisung des hell-leuchtenden **Urims und Thummims**, des Lichts und der Wahrheit, die einig zu finden auf der Brust des Obersten Priesters J. H. S. mit erwünschtem Nachdruck angetrungen in freundlichen Gesprächen eines Römisch-Catholischen und Evangelischen. Zürich, bey Joh. Heinrich Bürckli, 1736. u. f. 8. Hactenus 6. Stück, jedes circiter von 8. Bogen
7. **Ein neuer Strauß von schönen und gesunden Himmels-Blumen**, welche denen Heyls-begierigen Menschen-Kinderen zur Erweckung und Ergötzung aus seinen gedruckten und ungedruckten Schrifften durch Göttliche Gnaden-Hülff zusammen gelesen und geflochten Christophilus Gratianus oder *Samuel LUCIUS*, Gärtner des HErren im Bernerischen Ober-Land. Basel, bey Johann Rudolph Imhoff, 1737. 4. 7. Alph. 12. Bogen.
8. **Jacob Lauffers**, Prof. Hist. Bern. Beschreibung Helvetischer Geschichte, ꝛc. XVI.ter Theil. Zürich, bey Conrad Orell und Comp. 1738. 8.
9. **Xenophons** Geschichte von der Lebens-Art und den Lehren des **Socrates**, nach **Christian Thomasens** Ubersetzung; Der beygefüget ist Abhandlung von der Kunst und

den

den Vortheilen der Socratischen Lehr-Art und Gespräche, durch den Zürcherischen Zuseher. ibid. 1738. 8.

10. *Le Babillard, ou le Philosophe Nouvelliste*, traduit de l'Anglois par A. D. L. C. nouvelle Edition. 2. Voll. 8. a Basle chez Jean Brandmüller & Fils. 1737.

11. Ouvrages pour & contre les services militaires étrangers, publies pour mettre le public en état de juger sainement de l'usage des Peuples anciens & modernes à cet égard, & en particulier de celui des Suisses; par *J. Louis de BOCHAT*, Prof. en Droit & en Histoire à Lausanne. 8. 3. Tom. à Gen. 1738.

12. *P. Leodegarii MAYER* Explicatio Compendiosa, Litteralis, Historica, Ceremoniarum Ecclesiasticarum, earum præcipue, quæ ad S. Liturgiam spectant. Tugii, Typis Hen. Ant. Schell. 1737. 8. pl. 41.

13. *Histoire du Concile de Trente*, écrite en Italien par *Fra-Paolo SARPI*, de l'Ordre des Servites; & traduite de nouveau en François, avec des Notes critiques, Historiques & Theologiques, par *Pierre-François le COURAYER*, Docteur en Theologie de l'Université d'Oxford, &c. 2. Voll. 4. Basle, chez Jean Brandmüller & Fils. 1738

14. Oeuvres de Mr. *de VOLTAIRE*. 3. Voll. 8. Basle, chez les mêmes. 1737.

15. *Le Mentor Moderne*, ou Discours sur les Mœurs du Siecle; Traduits de l'Anglois du *Guardian* de Mrs. *ADDISON*, *STEELE*, & autres Auteurs du *Spectateur*. 8. 3. Voll. chez les mêmes. 1737.

16. *Le SPECTATEUR*, ou *le Socrate Moderne*, où l'on voit un portrait naïf des Mœurs de ce Siecle. Traduit de l'Anglois. 8. 6. Voll. chez les mêmes. 1737.

17. Commentaire sur la Traduction en vers de Mr. *l'Abbé du Resnel*, de L'Essai de *Mr. Poppe* sur l'Homme, par *Mr. de CROUSAZ*, 12. à Geneve, chez Pelissari & Comp. 1738.

18. Essais sur la Necessité & sur les Moyens de plaire,

par

par Mr. *de MONCRIF*, de l'Acad. Françoise. 12. à Geneve, chez les mêmes. 1738.

19. Abregé de l'Essai de Mr. *LOCKE*, sur l'Entendement Humain, traduit de l'Anglois par Mr. *Bosset*. 8. à Geneve, chez les mêmes 1738.

20. M. Christian Scrivers Seelen-Schatz, rc. bey dieser neuen Aufflag mit bequemen Dispositionen an dem Ende einer jeden Predigt, rc. versehen. 2. Voll. fol. Schaffhausen, druckts und verlegts Emanuel Hurter, 1738.

CONSPECTUS.

Sectionis Decimæ.

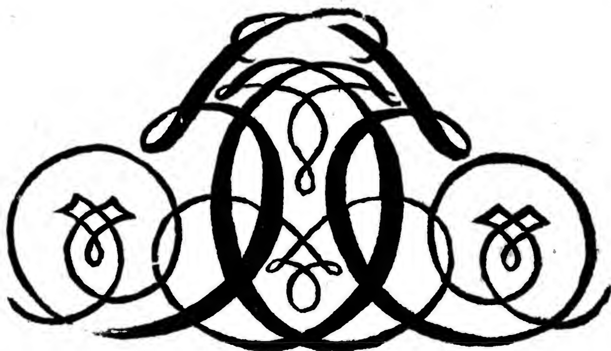
TEMPE HELVETICA,

Dissertationes atque Observationes

THEOLOGICAS, PHILOLOGICAS, CRITICAS, HISTORICAS, EXHIBENS.

Tomi Tertii

Sectio Tertia.

TIGURI,

EX OFFICINA HEIDEGGERIANA.

M DCC XXXVIII.

Amplissimo,
Plurimum Venerando atque
Celeberrimo

CHRISTOPHORO MATTHÆO PFAFFIO,

SERENISS. WIRTEMBERGIÆ DUCI
A CONSILIIS,
In Celeberrima
Academia Tubingensi
S. S. Theologiæ Doctori & Professori
Primario & Universitatis Cancellario;

VIRO

Ad pacem & tranquillitatem Ecclesiæ stabiliendam, augendam, conservandam,

Ad Rempublicam Literariam immortalibus Ingenij & Doctrinæ multivariæ documentis illustrandam, erudiendam,

Ad bonarum Literarum Cultores juvandos, ornandos, promovendos,

Spectatissimo, Honoratissimo,

Sectionem Undecimam

TEMPE HELVETICÆ

Tanquam publicam Cultus ſui

Tabellam,

Cum ardentisſimo perpetuæ incolumitatis Voto,

Suſpendit,

Simulque Virum Magnificum

ad hanc Collectionem

Ex incomparabili Vaſtæ ſuæ Eruditionis theſauro illuſtrandam

Rogat

J. GEORGIUS ALTMANNUS.

I.

JACOBI KOCHERI
V. D. M.

OBSERVATIO CRITICA
DE
EMPHASI SERMONIS
In terna interrogatione Christi ad Apostolum Petrum
Joh. XXI. v. 15. 16. 17. †

Οτε οὖν ἠριστησαν, λεγει τω Σιμωνι Πετρῳ ὁ Ἰησους. Σίμων Ιωνα, ἀγαπας με πλειον τουτων; λεγει αὐτω, Ναι Κυριε, συ οἰδας ὅτι φιλω σε. λεγει αὐτω, Βοσκε τα ἀρνια μου. λεγει αὐτω παλιν δευτερον, Σιμων Ιωνα, ἀγαπας με;

† Constitueram apud me, cum traditam ab Amico Doctissimo Dissertationem hanc primo legissem, spicilegium aliquod adnectere; non quidem ea mente, ut elegantissimam observationem, quæ nova luce hunc locum perfundit, impugnarem, sed ut quædam ad ternam Christi Petro factam interrogationem, quæ maximo pondere non caret,

λεγει αὐτω, Ναι Κυριε. συ οἰδας ὁτι φιλω σε. λεγει αὐτω, ποιμαινε τα προβατα μου. λεγει αὐτω το τριτον, Σιμων Ιωνα, φιλεις με; Ελυπηθη ὁ Πετρος, ὁτι ἐιπεν αὐτω το τριτον, φιλεις με. Και ἐιπεν αὐτω, Κυριε, συ παντα οἰδας. συ γινωσκεις ὁτι φιλω σε. λεγει αὐτω ὁ Ιησους, Βοσκε τα προβατα μου.

ſubjungerem; Cum autem à Celeberr. *Lampio* jam maxima pars eorum, quæ dicenda videbantur, ſit occupata, nolui talia adferre, quæ ex aliorum ſcrinijs tranſumta videri poſſent. Peculiari vero obſervatione digna eſt, non tantum terna Chriſti interrogatio, ſed etiam Petri reſponſio. Occaſionem ternæ Chriſti interrogationis ex Patribus omnium optime nobis exhibet *Cyrillus*, in qua facile acquieſcimus. *Terna igitur*, inquit, *confeſſione Petri ternæ denegationis delictum eſt evacuatum; dixit autem, paſce oves meas, Apoſtolatus ei renovans dignitatem, ne propter negationem, quæ humana infirmitate accidit, labefactata videretur.* In prima interrogatione Chriſti obſervamus, quod Doctor optimus Petrum interroget, *Simon Jonæ, diligis me plus quam hi?* Huic interrogationi occaſionem fecerat non tantum magnificum Petri promiſſum dicentis, ſe nunquam Chriſtum abnegaturum, licet omnes reliqui diſcipuli ipſum abnegarent, ſed etiam præſens factum Petri; cum enim audiret, Chriſtum in ripa adſtare, illico Petrus deſcendebat in mare, cum non expectare vellet cum reliquis, donec navis ad ripam appelleret, moræ omnis impatiens illico in aquam inſiluit, reliquis in ſcapha manentibus; utrumque horum Domino occaſionem fecit ad hanc interrogationem faciendam, *an diligis me plus quam hi?* Ex omnibus illis, quæ hiſtoria Evangelica nobis de Petro Apoſtolo tradit, patet, illum ingenio & natura fuiſſe fervida, promta, veloci; & exinde etiam mira velocitate & promtitudine gladium ſtringebat ad ſervum Pontificis feriendum. Ex reſponſione autem ad ternam inter-

interrogationem facta videmus, quod Petrus trifti abnegatione magiftri, fui nimiam confidentiam abjecerit, indeque ipfi fufficiebat refponfione interiores animi fui motus omni candore & modeftia prodere, qua fidem, amorem & fincerum in magiftrum fuum affectum in apricum produceret. Interpretes quidam in fuis commentarijs ad hunc locum, follicite inquifiverunt, an non quædam differentia ponenda effet inter ἀγαπάω & φιλέω; aliquam etiam fibi inveniffe videbatur *Cafaubonus*, quam autem *Lampius* merito tanquam nimis argutam atque fubtilem habet, dicit enim, *quod fi inter voces, quibus Johannes ufus, aliquid eft difcriminis ponendum, dici poteft non abfurde, Joannem in Chrifti interrogatione ufum effe verbo ἀγαπᾶν femel atque iterum, ut fignificaret, Chriftum defideraffe in Petro amorem perfectum, qualis Deo debetur, nam in fcripturis, quoties ferme amor Dei præcipitur, non φιλεῖν verbum ufurpatur, & amor erga Deum & proximum in fcriptura ἀγάπη, dilectio, dicitur, nam Φιλία eft amor. Petrus igitur, qui interrogatus bis per ἀγαπᾶν, femel per φιλεῖν refpondens, videri queat confcius fuæ infirmitatis, confulto confilio verbum aliquod Syriacum ufurpaffe, quod Græco φιλῶ magis refpondet.* Hoc equidem verum eft, quod facri fcriptores fæpiffime, imo fere femper utantur verbo ἀγαπάω, quoties de amore, quem Deo & Servatori noftro debemus, fermo eft; nihilominus tamen etiam notandum, quod ufus horum verborum fit promifcuus, ut recte obfervat *Dietric: in Antiquitatib. N. Teft. p. 20. Sicuti autem Latini non ubivis obfervant difcrimen inter amare & diligere, fed promifcue ijs & indifferenter utuntur, ita nec in Græcanica obfervatur lingua, inter ἀγαπᾶν & φιλεῖν, unde Chrifto interroganti, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων, refpondet Petrus, Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε; cui demum ter amorem profeffo fuas committit oves, ut fciamus, neminem idoneum effe Sacerdotio, nifi qui neglectis omnibus terrenis nil amet quam Chriftum,* Extant tamen exempla, ubi φιλῶ occurrit in locis ubi de divi-

LEMMA.

Studium conferendi dictionem sacrarum tabularum cum oratione Auctorum των ἔξω commendatur & vindicatur, §. I. & II. Tentatur idem in loco præscripto, cujus majestas generatim exponitur, §. III. Eidem singularis Orationis figura, & complexa vis tribuitur, §. IV. Eaque α. *satisfaciendi*, §. V. Ex qua παρερμηνεια Pontificiorum notatur, §. VI. β. *Stipulandi & adstipulandi*, §. VII. γ. *Obtestandi & adjurandi*, §. VIII. & IX. Exemplum geminum ex *Aristophane* adfertur. §. X. Reliquæ orationis virtutes per satyram quasi perstringuntur, §. XI.

Lemmata, si quæris, cur sint adscripta, docebo;
Ut si malueris, Lemmata sola legas.

§. I. Quum

no amore sermo est, & de Patre Cœlesti dicitur, Matth. X: 20. ὁ γαρ πατηρ φιλει τον υἱον; atque exinde facile videmus, quod non tantum de amore communi, quales inter Parentes & liberos, vel amicos familiares esse solet, sed etiam de dilectione divina accipiatur. Eadem fere ratio est duorum verborum etiam in hac pericopa occurrentium βοσκω & ποιμαινω; Primum *pascere* & *alere*, apud scriptores ubique notat, ut hoc adductis locis evincit Cl. *Schwarzius in Commentar. Ling. Græc. pag. 259.* Hoc autem *docere* & *pascere* ubique significat, ut Actor. XX: 28. Rarissime, si de regibus sermo est, etiam *regere* significat, probante *Raphelio in Observat. ad N. Test. ex Polyb. p. 6.* & Cl. *Alberti in Observat. Philolog. ad Novum Foedus. p. 7.* Hoc vero peculiari attentione dignum, quod Salvator ad primam interrogationem & responsionem Petro curam committat των ἀρνιων, *agnorum*,

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

§. I.

Uum multa sunt, propter quæ in Sacrorum Voluminum reconditos sensus altius hoc, quod vivimus, quam anterioribus seculis penetratum esse, ex vero prædicare liceat, tum id inprimis eximium duco, quod hoc præcipue ævo sermonis, quo S. tabulæ exaratæ sunt, virtutes, dotesque, prægnantes & reconditi sensus curatius scrutati, atque etiam demonstrati sunt, quam antehac factum fuerat. Atque ego quidem ita sentio, scriptores sacros duce Spiritu Deo ita exarasse volumina sua, instruendis omnibus seculis destinata, ut ea perfectissima exemplaria Orationis jure merito veneretur omnis, qui Christum profitetur, Orbis: Quod duplici dote absolvitur, sublimitate rerum, & concinna majestate verborum, ita ut non modo con-

ad secundam & tertiam vero *των προβατων*, *ovium*; in quibus haud dubie regulam habemus à Doctore Cœlesti, quæ debeat esse ministrorum cura, primo quidem in illos, qui adhuc sunt fide imbecilla, tenera, ad primos hactenus cognitionis & illuminationis gradus tantum progressa, & propter quam lacte tantum, non fortiori cibo, ejusmodi agnellis prospiciendum est, & secundo demum, in alios, qui jam ad numerum ovium ætate & doctrina profectiorum pertinent, qui cognitionis & illuminationis majorem gradum sunt consecuti, ita ut in hoc Christi Petro dato mandato tota prudentia regiminis Ecclesiastici comprehendatur. Quanta autem vis lateat in hac terna Domini nostri interrogatione, atque toties à Petro data affirmatione, ex veterum scriptis Eruditiss. atque Amiciss. KOCHERUS in hac observatione abunde declaravit.
J. G. Altm.

tenta eorum longissime omnem humanæ sapientiæ doctrinam antecellant, sed ut ipsa Oratio virtutes, quas in summis quibusvis Auctoribus miramur, exæquet, quin superet. Uti vero sublimis rerum dogmatumque majestas cuivis, qui sensum sui habet, ultro & prodit atque ingerit, ita alterum illud paulo altius est conditum, quodque quis non absque interiori Sermonis Originalis cognitione, & curata optimorum scriptorum lectione comparanda assequatur. Sunt viri alti adeo Spiritus, & divinæ fidei, ut sacer stylus præjudicatæ ipsis Auctoritatis sit, parum in eo laborandum censent, ut divinorum Auctorum oratio cum profanorum scriptorum dicendi ratione in concordiam redigatur, illorumque cum his consensus demonstretur; firmiter, nec abs re, tenent, volumina sacra convenientissimo ad scopum, quem præfixum habent, hoc est, perfectissimo stylo esse exarata, neque adeo ea cum humani ingenij monumentis conferenda, multo minus ad horum normam exigenda esse concludunt. Veneror virorum istorum præclaram fidem, & ipsorum sententiæ meam adjungere nullus abnuerem, nisi hominum quorundam, Christianæ civitati male volentium, perversa studia hanc, quam isti supervacuam æstimant, operam necessariam utique efficerent. Hi omnes, vel præcipuas saltem, ornatæ & suis numeris absolutæ Orationis virtutes sacris Oraculis non alio fine denegarunt, quam ut hoc nomine ea in contemtum adducerent, atque de divina eorum Auctoritate fideque detraherent. Et speciosum istud non minus atque periculosum eorum est consilium, minuendæ divinarum tabularum fidei, ut hodie maxime homines sunt, unice idoneum. Qua de causa consultum, quin necessarium omnino est, ut cœlestis veritatis Interpretes in id incumbant strenue, ut omnem vel speciem imperfectionis ab sacris monumentis abstineant, docen-

do

do, ſummas quasvis virtutes, quas in perfecta oratione Sermonis Magiſtri requirunt, ijs ita proprias eſſe, ut omnium, quæ ſapientia claruerunt, ſeculorum judicio & hac in parte præclare ſe tueantur.

§. II.

Huc accedit propior quoque conſilij quod commendo ratio, eaque rei, de qua ago, inſita. Placuit providentiſſimo Numini, cœleſtem veritatem, qua ſalus humani generis continetur, lingua humana nobis patefacere, debuit ergo ſe accommodare legibus Orationis inter homines conſtitutis, quæ ut principijs quibusdam certis, humanæ menti congruentibus nitantur, regulas tamen ſpeciales inde deductas nimium quantum ex arbitrio hominum vario & in ſecula mutabili trahere, nemo unus ignorat, qui aliquam Linguis & orationi impendit operam. Præcepta itaque Sermoni ſcripta in tantum ex rationibus neceſſarijs ac intrinſecis fluunt, ut maximam tamen partem a decretis ſapientum & uſu vulgi pendeant, quorum placita pro norma, ad quam perfectio Orationis exigatur, fixa ſunt. Ex quo prono alveo conſequitur, non modo neminem ſacrorum voluminum interiorem intelligentiam ſibi comparare poſſe, qui linguæ qua exarata ſunt non aliquam facultatem habeat, ſed id inprimis, neminem perfectiſſimam indolem ſacræ dictionis, ejus concinnam ſtructuram, ſublimem vim, jucundam varietatem, reconditum ſenſum, nervos denique, veneres & virtutes omnes plene aſſecuturum, niſi qui probatiſſimorum, ejusdem maxime ævi & linguæ, ſcriptorum aſſidua & curata Lectione judicium ſubegerit, & ad omnes venuſtates dotesque dictionis obſervandas ac dijudicandas formaverit. Iſtud quoties animo cogito, non me contineo, quin prædicem præclarorum Virorum ſapiens conſilium, & imitandam induſtriam, qui certatim

Claſſi-

Classicos veteris ævi, quorum stylus præjudicatæ per omnia secula authoritatis fuit, Authores, cum Classicis Sacris eo fine contulerunt, ut luculentis exemplis evincant, hos omnibus Orationis virtutibus, quas in illis miramur, esse locupletes, priores ut non assequantur modo, sed post se relinquant. Quæ laus cum nostro seculo fere priva sit, tum eam spartam magna cum nominis sui gloria nuper admodum exornavit *ANTONIUS BLACKWALLUS* Anglus, Vir divinis ac humanis litteris æque excultus, cujus *Classicos S. illustratos* latio donatos & proprijs Musis locupletatos debemus industriæ Doctissimi Viri *CHRISTOPHORI WOLLII.* Est iste liber elegans aliquod quasi Criticæ Sacræ Systema, & præceptis non minus quam exemplis locuples viam munit ad Sermonis divini dotes indagandas ac assequendas. Quantiscunque vero laudibus hujus & cæterorum, quos enumerare longum foret, studia digna existimem, fatendum tamen est, in elementis nos ac carceribus adhuc hærere, nec spes est, ad aliquam perfectionem laborem perductum iri, nî pertinaci seculorum industria urgeatur, & felicibus nobiliorum ingeniorum studijs profligetur.

§. III.

Interea dum plena lux, cujus Splendorem spe præcipio, venturæ ætati exoritur, juvat bonis præsentibus frui, & animum præclaris monumentis optimorum virorum pascere, quibus hac quoque in parte res sacra & litteraria quotidie locupletatur. Sed dum horum divites musas veneror, nonnunquam tamen & meis, sint quamvis pauperes, indulgeo: frequens aliquem Oraculorum divinorum locum ab interpretibus vel neglectum, vel minus excultum, examini subjicere, atque tentare soleo, num ex styli profani collatione cultior aliqua & significatior dictionis virtus ei tribui & vindicari queat: quod ipsum

ſum & nunc agenti commode ſe offert graviſſimum illud Colloquium Jeſum inter & Petrum habitum, a S. Johanne Evangelij ſui Cap. ult. commat. 15. 16. 17. exhibitum, quod ſub ſimplicibus verbis, & interrogationum reſponſionumque minime quæſito apparatu, fœcundiſſimos ſenſus, & ingentia rerum pondera complectitur; ἐϛιν ἀρ' ὁ ἰδιωτισμος * ἐνιοτε του κοσμου παραπολυ ἐμφανιϛικωτερον: *Eſt quippe vulgaris Oratio exornatâ ſæpe multo illuſtrior.* Judice *DIONYSIO LONGINO* περι ὑψυς *Sect.* 27. Qui idem apte ad inſtitutum noſtrum *Sect.* 5. ita præcipit: Τουτο γαρ τῳ ὀντι μεγα, οὑ πολλη μεν ἡ ἀναθεωρησις, δυσκολος δε, μαλλον δ' ἀδυνατος ἡ καταξαναςησις, ἰσχυρα δε ἡ μνημη, καὶ δυσεξαλειπτος. ὁλως δε καλα νομιζε ὑψη, καὶ ἀληθινα καὶ διαπαντος ἀρεσκοντα, καὶ πασιν. ὁταν γαρ τοις ἀπο διαφορων ἐπιτηδευματων, βιων, ζηλων, ἡλικιων, λογων ἑν τι, καὶ ταυτον ἁμα περι των αὐτων ἁπασι δοκη, τοθ' ἡ ἐξ ἀσυμφρωνων ὡς κρισις καὶ συγκαταθεσις την ἐπι τῳ θαυμαζομενῳ πιστιν ἰσχυραν λαμβανει καὶ ἀναμφιλεκτον. *Illud namque vere magnum, quod ſubinde cogitandum conſiderandumque nobis occurrit, quod vix, ac ne*

* Ἰδιωτισμος eſt is ſermonis character, quem D. Paulus ſibi tribuit, quando ſe Ἰδιωτην τῳ λογῳ fatetur 2. Cor. XI: 6. Oratio nimirum vulgaris, nativa, ſimplex, rebus exprimendis reſpondens, qualis fere hominum privatorum, præceptis quæſitæ eloquentiæ non imbutorum eſſe ſolet: Oppoſita Orationi legibus artis adſtrictæ, nimium excultæ, & curioſe ornatæ, quæ intra naturæ terminos ſe coërceri non patitur, ſed omnia vel in majus auget, vel nimium deprimit, qualis eſt plerorumque ex ijs, qui eloquentiam profitentur. Prius dicendi genus, non niſi ſapientiſſimis probatum, ad laudem perfectæ eloquentiæ non aſſurgebat, probabat enim populus Oratores, qui quicquid vellent, invita veritate dicendo efficere valerent: hinc frequenter Oratores veritatis fidem ſibi conciliaturi hunc quaſi Orationis defectum ita excuſare ſolent, ut ap-

ac ne vix quidem animo excidere potest, sed constanti, firma ac indelebili memoria retinetur. Denique praeclaram illam demum granditatem & veram esse ducito, quae per omnia & omnibus placeat: Quam enim in Oratione aliqua, qui moribus, vitae ratione, institutis studiisque & aetatibus differunt, idem simul de iisdem sentiunt omnes, tum a dissidentibus alias & discrepantibus veluti profectum judicium & approbatio unanimis ei, quod habetur in admiratione, fidem certam & minime dubiam acquirit. Ad hanc normam si exigatur iste, quem tracto locus, nemo Lector perspicax, & ad rei gestae ordinem attentus, eum non gravem & sublimem dicere ausus fuerit: Praesentem tibi siste animo Servatorem O. M. ab intimae admissionis discipulo, qui fidem suam saepe antea, & nuper demum sancte obligaverat, in vitae discrimine constitutum, & Capitis causam dicere jussum, non relictum modo, sed negatum ejuratumque, nihilominus tamen hunc ipsum Dominum, vitae aeternae redditum, venia decreta Discipulum poenitentem, blandis non minus, quam gravissimis verbis compellatum,

pareat se eum in laude ponere, & de eo gloriari. Eo sensu *XENOPHON de Venatione p. 787.* Ἰδιωτην se profitetur: locum ad Paulinum cit. notavit *RAPHELIUS Annotatt. Xenophont. p. 242.* Addo alium, haud minus luculentum ex *DIONIS Chrysostomi* λογω Ολυμπικω p. 134. edit. Aldinae. ὁμως δε προλεγω ὑμιν, ὁτι ἐσπουδακατε ἀνδρος ακουσαι - - - μαθητην ουδενα ἐχοντος, τεχνην δε ἡ ἐπιςημην ουδεμιαν ὑπισχνουμενου σχεδον, ὐτε των σεμνων, ουτε των ἐλαττονων, ὐτε μαντικην, ὐτε σοφιστικην, ἀλλ' ὐδε ῥητορικην τινα ἡ κολακευτικην δυναμιν, ὐδε δεινου ξυγγραφειν. & aliquibus interjectis. χρη δε ἐαν ὑμας ἐν βραχει ὁ τι ἀν ἐπιημοι τουτω ἐπεσθαι, καὶ μη ἀγανακτειν ἐαν φαινωμαι πλανωμενος, ὡσπερ ἀμελει καὶ τον ἀλλον (χρονον) ἐξηκα ἀλωμενος, ἀλλα συγγνωμην ἐχειν ἀτε ἀκουοντας ἀνδρος Ἰδιωτου καὶ ἀδολεσχου. Reliqua lege penes authorem, est enim locus prolixior.

latum, in munus, quo dignius in his terris non datur, restituere: Præsentem tibi siste Legatum Domini, non fidum modo, sed zelo pro gloria ejus ardentem, eo prolabi, ut ipsum, quem Deum noverat, & professus fuerat, ejuraret, & atroci adeo crimine se obstringere, ut videri potuerit omnem emendationis & reconciliandæ gratiæ spem decollasse, hunc ipsum tamen conscientia facti attonitum, pudore suffusum, sincera pœnitentia ductum, in ordinem vel juratum redire, & blanda satisfactione præstita non veniam modo gratuitam consequi, sed prolixa Domini gratia florere, & denuo jurata fide domui præfici: Cogita tenerrimorum affectuum multiplicem complexum, blandam neque minus vehementem vim, quæ omnia tanquam in tabula vivis coloribus expressa Colloquium hoc sistit, & fatebere, grandem Orationem esse.

§. IV.

Sunt ista sublimia, nullius non animum afficere idonea, magis tamen in rei gestæ magnitudine ordineque, quam in verborum arte sita, cuivis aperta, indice non indigentia. At alia quædam virtus, minus obvia, in hoc loco residet, non nisi ex verborum structura eruenda, ab Interpretibus, quos evolvi, non observata, figura nimirum Orationis vehemens, ad affectus ciendos, & mentem intime commovendam unice apta. *Continet*, si quid argumentis valeo, *sermo sacer gravem obtestationem Servatoris, quæ sub amoris titulo à Petro satisfactionem, & emendatam fidelitatem in obeundo amplissimo munere, cui denuo inauguratur, sub juramenti fide stipulatur; Quibus is, satisfactione præstita, jurejurando solemni adstipulatur.* Hoc si evicero, operæ fecisse pretium mihi videbor. Habent Hebræi, Græci, Romani, cultissimæ quævis gentes, in omnibus publicis ac privatis negotiis, conceptas quasdam formulas

mulas, & ſolemnia verba, quæ, cum virtutem ſuam ex uſu ſolemni, civili, ſive religioſo potius, quam ex nativa vocum vi trahant, ampliorem, quam pro verborum ſignificatione, poteſtatem habent, & brevi ambitu maxima rerum pondera exprimunt: Iſtiusmodi ſunt ſatisfaciendi, ſtipulandi, obteſtandi, jurandi formulæ, negotijs hominum, quibus maxima fides & religio in ſocietate adhibetur, tranſigendis propriæ. Conſtant autem plerumque formulæ iſtæ interrogatione emphatica, ad quam ipſis interrogationis verbis repetitis ſolet reſpondere interrogatus, cumque hanc Orationis formam referat ſermo noſter, & omnis rei ordo ſuadeat, formularum, quas dixi, contextam quaſi & colligatam vim eundem in ſe continere veriſimillimum habeo: Quæ ut ſingulatim pertexam adnitar.

§. V.

Inſunt loco noſtro ſatis indicia, deinceps curatius evolvenda, quæ ſuadent, Servatorem interrogantem reſpexiſſe ad triſtem illum Petri lapſum, quo ipſum Dominum ſuum ejuraverat, quod obſervatum ſponte nos eo ducit, ut ſuſpicemur, Sermonem Sacrum ſatisfactionem à Petro, Chriſto præeunte, præſtitam continere: Iſtud, quod rei geſtæ ratio veriſimile reddit, ex ſolemni ſatisfactionis formula, quam verba exhibent, porro confirmatur, ut a certitudine parum abſit. Satisfaciendi apud Romanos hic erat plerumque legitimus modus. Læſus verbis conceptis de injuria ſibi illata interrogabat reum, num eam confeſſus, & pœnitentia ductus, ſatisfacere velit? Atque hac ratione ſatisfactionem reo deferebat, qui non nudis modo verbis, ſed jurejurando in re majoris momenti interpoſito, eam præſtabat.

Ita Alcumena probri ab Amphitruone viro ſuo inſi-

insimulata postulat apud *PLAUTUM Amphitr. Act. 3. Sc. 2.*

- - Satisfaciat mihi, atque adjuret insuper,
Nolle esse dicta, quæ in me insontem protulit.

Jupiter vero, alter ille Amphitruo, ita ei satisfacit:

Per dextram tuam te, Alcumena oro, obsecro,
da mihi hanc veniam, ignosce, irata ne sies.

& jusjurandum subjungit.

- - Arbitratu tuo jusjurandum dabo,
me meam pudicam esse uxorem arbitrarier;
id ego si fallo - - - - -

Qua satisfactione Alcmena contenta redit cum eo in gratiam;

Quin veni, quando vis intro: faxo haud quicquam sit moræ;
quando exjurasti, te mihi hæc dixisse per jocum.

Quamquam vero ut plurimum in satisfaciendi formula expressa injuriæ mentio fieret, haud tamen insolitum erat in quibusdam casibus, quando honori rei consulendum erat, obliquis verbis eam concipere, ut non de injuria, sed de emendato animo interrogaret læsus; quod in sermone sacro obtinere arbitror. Erat satisfaciendi maxima necessitas, poterat Petrus sibimet ipsi, poterat cæteris Apostolis, poterat omnibus omnino fidelibus videri atroci crimine dignitate Legati Jesu Christi prorsus excidisse, poterat ista dubitatio turbas dare Evangelio pestiferas, Civitatique Christi anæperniciosas; intererat itaque Petri, intererat Ecclesiæ, intererat Principis Ecclesiæ Christi ipsius, ipsum quondam Apostolum postliminio pristino muneri solemniter restitui; idque seria pœnitentia & emendato mentis proposito à Domino consecutus erat, ut gregi electo Pastor denuo præficere-

tur, non tamen ſine prævia ſatisfactione, quæ offenſionem aboleret, & fidem fidelibus ipſique Petro certam faceret, ad officium redeuntem, veniam eorum, quæ deliquerat, ampliſſimam conſecutum eſſe. At nolebat Servator optimus injuriam condonatam dignis coloribus pingere, nolebat ancipitem Diſcipuli animum commiſſa exprobrando prorſum de ſtatu dejicere, quin potius, qua eſt facilitate & immenſa gratia, blandis ex oppoſito traductis verbis, ita lapſum in memoriam ei revocat, ut pœnituiſſe laudet, eoque fortius ad officium reducat; Satisfactio aliquis verbis per definitionem ex oppoſito ita concipitur, ut reo parceret, neque tamen minus offenſionem tolleret, in quo dicendi modo latet virtus bonis Auctoribus non neglecta. Ejuraverat Petrus Dominum, quem unice profiteri debuerat, peccatum ex defectu amoris erat, neque ergo congruentius de injuria ſatisfacere, nec certius immutatæ mentis fidem facere poterat, quam Sacramento dicto, ſe utique Dominum tenerrimo amore proſequi, quem, cum præ reliquis Diſcipulis conſtantem oſtentaverit, profeſſus, *ει και παντες σκανδαλισθησονται εν σοι, εγω ουδεποτε σκανδαλισθησομαι*, & *κ' αν δεη με συν σοι αποθανειν, ου μη σε απαρνησομαι*. Matth. XXVI. v. 33. 35. Miſer tamen turpiter fefellerit: Huc dubio procul Jeſus reſpicit, dum interrogationem ex comparatione exaggerat, non ſimpliciter quærens, Simon, fili Jonæ, num amas me? Sed, num plus quam iſti me amas? plus quam cæteri Diſcipuli, * quos amore mei vincere,

* Ita enim verba *πλειον τουτων*, quorum ambiguitatem *Vulgata* quoque *Verſio* ſervavit, de *Subjectis* potius, quæ amant, quam de *Objectis*, quæ amantur, explicanda eſſe, concinnitas ſenſus, emphaſis, & omnis rei ratio perſuadent; conſentientibus *Syro* & eruditiſſimo quoque Interpretum. Vid. *LAMPE Comment. in h. l.*

re, fidem mihi feceras, quam cum turpiter destitueris, num veniam consecutus ita ad officium redis, ut memor arctioris vinculi, quo ob gratuitam veniam mihi obligaris, intensiori etiam, quam cæteri, amore me complectaris. Non poterant non hæc penitus commovere pronum in affectus Petri animum, cogitantis, quanto se scelere obstrinxerit, abnegando Dominum Optimum, Maximum, Clementissimum quoque, qui pœnitenti, nec dum præ pudore orare auso, veniam gratuitam, dudum decretam, non tam concedat, quam sponte offerat, qui blandis adeo verbis, amicitiam unice spirantibus satisfactionem exigat, necessariam eam quidem, dulcissimam tamen, quod conscientiam sauciam penitus sanaret; promte itaque satisfacit solemni professione, utique se Dominum diligere, quam ut sinceram esse doceat, ex intimo cordis affectu prolatam, ad ipsum eum emendati animi sui conscium provocat, pudibundus tamen, jactantia pristina in modestiam versa, non audet cæterorum amori suum præferre, abunde ei sufficiebat, quod hanc consecutus esset immeritam gratiam, amore Servatoris sui non excidisse; Jesus quoque in simplici declaratione acquiescebat, ut comparationem posthac omitteret. Quum tamen de re maximi momenti ageretur, & commissum facinus adeo turpe esset, ut merito dubitare licuerit, num Petri promissis posthac ulla fides tuto adhiberi possit, altera atque tertia vice eandem interrogationem Jesus repetit, cui Apostolus uti prius satisfacit, quin tertium concepto jurejurando Dominum omniscium, consequenter Deum testatus; qua sanctissima asseveratione non veniam modo delicti tacitam, sed ejus declarationem publicam, restitutione in amplissimum munus demonstratam, obtinet.

§. VI.

Hujus, quam commendavi sententiæ, si Lectori

meo fidem feci, mirabitur profecto, frontem adeo de rebus periisse, ut majestatis Pontificalis Patroni ad hunc inter primos locum provocare audeant, quo D. Petro dignitatem præ fratribus eximiam, invito ipso, adstruant, eumque his ipsis verbis Ecclesiæ summum Præsidem constitutum esse evincant: istud dum moliuntur luculento nobis exemplo sunt, homines, partium studijs præcipites, noxijs argumentis quam nullis, ad causam nullo tubicine nixam, quam tamen obtinere e re ipsorum est, ornandam uti malle. Ita solent, qui præjudicata ratione utuntur, ijs armis causam præpropere susceptam defendere, quibus ea jugulatur certissime; quo ipso spretæ veritatis pœnas luunt, dum fidem suam non ex Dei Oraculis hauriunt, sed doctrinæ præcipitis aliunde acceptæ rationes ex iis firmare, cumque id minus valent, cum iis saltem in aliquam consensus speciem redigere nituntur, ut ne cum veritate cœlitus patefacta fronte adversa pugnare videatur. Nam quid, quæso tuam fidem Lector! Sermoni S. inest, quod ulla cum specie causam eorum juvare aptum sit? quid, quod ei non sit adversum; Constituitur S. Petrus Pastor gregis Domini, quid in eo eximij occurrit, quod ipsi cum cæteris Apostolis, fratribus suis, non fuerit commune? Pastorum titulo omnes, cujuscunque gradus & ordinis Ecclesiæ Doctores atque Ministros, in divinis literis indiscriminatim venire, apertius est, quam ut negari debeat; dum ergo Petrus Pastor constituitur, nihil inde evincitur, quod ipsum cæterorum numero eximat, & in altiori gradu collocet; atque dum Cœtui selecto generatim Pastor datur, non restricto ad gregem aliquem particularem munere, ut eo supra ordinarios Ecclesiæ Ministros evehitur, ita in numero Apostolorum manet, quorum id commune munus erat, ut Civitatis Christianæ universæ commodis, non partitis provinciis, invigilarent. Sed, inquiunt,

quiun', Petrus tamen solus hic a Domino sanctificato gregi præficitur; in promtu causa est, debebat transscribi in ordinem fratrum, ex quo ejectus videri poterat, cæteris iterata inauguratione non indigentibus; nihil est quod dominium, nihil quod non Ministerium inferat; ποιμαινε τα πρoβατα μου, ait Dominus, oves alienas pasce, non proprias, meas, non tuas. Magnifice secum actum putabat Vir ex lapsu & pœnitentia humilis, si pristinum locum tueri, & in Collegium fratrum æquo jure cooptari denuo meruisset; adeo non ex verbis Servatoris altiora reliquis sentiendi materiam captabat, ut potius in memoriam revocata tristi abnegatione dejectum se sentiens, & in tristitiam prolapsus, erigi necesse habuerit. Verbo ut absolvam, qui id unum cogitaverit, orationem esse satisfactoriam, is nunquam in animum inducere poterit, ut credat, ea jus concessum esse D. Petro, præ omnibus omnino hominibus eximium, & potestatis divinæ æmulum, quale Romanæ fidei Vindices hic tuentur, invitis priscæ Ecclesiæ Doctoribus, invito *JO. LAUNOJO** fidei ipsorum Socio, sed præ multis erudito, & quæ major virtus est, ingenuo.

§. VII.

Non tamen Servator, dum Petri amorem explorat, ita de injuria præterita fuit sollicitus, ut non ad negotium præsens, quod agebatur, vel primario respexerit, atque Apostolum ad fidelitatem in obeundo munere, & intensam curam concrediti gregis valide obligare intenderit; qua ratione interrogatio

Cc 3 Chri-

* Vide eum in *Epistolis*. p 90. 637. 703. seqq. edit. Cantabrig. fol. 1689. & passim alibi. Auctores cæteros, qui veritatem in hoc loco, ultra quam in causa manifesta necessum fuit, vindicarunt, laudatos vide à Cel. *PFAFFIO de Originibus Juris Ecclesiast. p. 33. seq.*

Christi stipulandi & obsecrandi, responsio Petri, jurejurando firmatæ adstipulationis vim habet: Est autem *Stipulatio, verborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus respondit, velut spondes? spondeo; dabis? dabo; promittis? promitto; fidei tuæ erit? fidei meæ erit.* Definiente *PAULO Lib. II. Sententiarum Tit. 3.* adde *Institut. Tit. de Verbor. Obligat. & Commentatores ad eundem.* ita apud *Plautum in Bacchid. Act. IV. Sc. 8.*

CH. *Roga hunc tu, tu promitte huic. N. Promitto.*
CH. Roga.
CL. *Ducentos Nummos aureos Philippos probos*
Dabin'? CH. *Dabuntur, inquam, responde,*
N. *Dabo.*

Idem in Captivis Act. IV. Sc. I.

ER. *Sponden' tu istud?* HE. *Spondeo.*

Has dum formulas Romanas in exemplum excito, non sum adeo nullius judicij, ut Jesum ex Jure Romano cum Simone egisse mihi persuadeam; hoc solum ostendere intendo, missa solemnitate rituum & verborum, apud varias gentes varia, quæ ex Jure quoque Romano Leoniana constitutione postea sublata est, sensum & consonantem intellectum, interrogatione & responsione ab utraque parte declaratum, substantiam stipulationis absolvere; Cumque ex jure naturali promissa obligationem constituant, Hebræos maxime, sanctissimo & divino jure usos, hac verborum forma solemnem obligationem contraxisse. Comparet itaque hic optimus *Servator*, phrasi juris Romani, *Reus stipulandi, Petrus Reus promittendi:* Ille, sub amoris titulo stipulatur omnes, quæ inde fluunt virtutes in Pastore necessarias, diligentem operam, curam, fidelitatem in gubernando grege. Est quippe amor Domini virtus in bono Pastore primaria, conditio sine qua nemo legitime gregem regere possit;

possit: Amantis is character est, ut ejus quem diligit commoda omni nisu promovere studeat; cumque in salute gregis gloriam suam ponat Christus, is demum, qui ipsum diligit, scopo huic digne prosequendo erit idoneus, is demum saluti gregis unice studebit, nullo labore, molestia, periculis, persecutionibus nullis abstineri se patietur, quo minus eum salvum sospitemque servet, tueatur, augeat. Arduo Pastoris gregis, quem suo sanguine Dominus sibi redemit, muneri ex propria virtute nemo sufficit; is demum, qui amicitia, amore paranda, ei jungitur, donis viribusque, quarum in obeundo munere usus est, large instruitur, is demum gregi regendo à Christo præficitur. Hac amoris nota qui caret, ineptus æque ac injussus sanctissimo muneri se ingerit, atque in jura Dei involat, sub specioso Pastoris titulo lupum agit, spe mercedis adductus sibi studet, nec gregem ultra curat, quam rationibus suis conducere sibi persuadet. Petrus itaque, dum Jesum de amore suo certum esse jubet, rogationi ipsius adstipulatur, fidem & summam, quæ quidem in hominem cadit, sancti cœtus curam promittit, atque ad omnia officia, quæ cum amore Christi conjuncta sunt, & ex eo consequuntur, sollicite præstanda semet obligat. Sed hæc, cum ab alijs, tum maxime à Cel. *LAMPE*, in luculento, quo *Johannis Evangelium* illustravit, *Commentario* ad h. l. pro rei dignitate pertractata, opera mea non indigent. At quorsum isthæc? inquies: paucis docebo, ea observata maximum pondus orationi addere. Poterat Christus de mente Petri persuasissimus, omissa exploratione, munus pristinum ei reddere, sed malebat ex pacto cum ipso agere; volebat, ut de amore suo magis ex propriæ conscientiæ sensu, quam ex Domini sui testimonio certus esset; volebat, ut in se descenderet, atque amoris infirmitate deprehensa, ei continuo alendo & perficiendo studeret; volebat

 fidem

fidem ejus eo validius obstringere. Jesus gratiose agit cum Discipulo, jubere poterat, sed rogare mavult, spontaneam obedientiam imponit, stipulatur officium, jam ante debitum, eo fine, ut vinculum eo fiat arctius blandiusque, quo lubentius homo eo se ipse obstrinxit. Hac itaque verborum solemnitate obligatio maxima imposita fuit Apostolo; *Nam verbis obligatio contrahitur, ex interrogatione & responsu, cum quid dari fierive verbis stipulemur; ait Cajus in L. 1. §. verbis ff. de Oblig. & Act.* Quam non ad fidem servandam stimulare mentem Petri cogitatio debuit, se adstipulatione promissi reum factum esse, & ex pacto teneri, quod præmia amplissima Pastori fido, pœnas atroces infido dictet; non poterat non continuo animum ejus subire sententia, non deero muneri, quod deliberato consilio, sponte mea in me suscepi.

§. VIII.

Non tamen ijs, quæ hactenus diximus, omne Orationis S. pondus absolvitur, eadem illa formula, quam satisfactionis & stipulationis esse ostendi, obtestationem quoque adjurationemque gravissimam continet, hancque eximiam dictionis vim ab interpretibus neglectam huic loco vindicare operæ pretium duxi. *Obtestatio dicitur, quando eum adjurantes, quem rogamus, oramus per eas res, propter quas rogamus*, definiente *Donato in Terent. Andr. Act. 1. Sc. 5.* Solebant veteres rem gravem difficilemque à quoquam oraturi, vel valide ad officium præstandum hortaturi, eum obtestari, & Sacramento rogare. Testabantur ea fini Deos, homines, fidem κ. τ. λ. quicquid unquam sanctum, grave, dilectum, gratum erat, quicquid movere, & ad fidem servandam homines obligare posse credebant. Exempla non dabo, dabit autem ipso horreo Vir Litteris quam infaustis honoribus illustrior *Barnabas Brissonius* in eruditissimo *de formulis sollemnibus Populi Romani verbis* Comentario, Lib. VIII.

quem

quem alias quoque ad locupletandam hujus nostræ tractationis pauperiem a B. L. adhiberi velim. Satis erit, ad rem præsentem notasse, veteres frequenter etiam amorem, quo vel ipsi complectebantur alterum, cum quo res erat, vel quo hunc in ipsos ferri par erat, allegare consuevisse: ita apud *TERENTIUM in Andr. Act. II. Sc. 1. Charinus:*

- - Nunc te per amicitiam & per amorem obsecro.

& ibid. Act. IV. Sc. 2. Ancilla ad Pamphilum:

orare jussit, si se ames hera, jam ut ad sese venias.

apud *Aristophanem in Pace v. 118. puella ad Trygæum Patrem:*

- - εἰπ᾽ ὦ πατερ ὅτι φιλεῖς με.

Dic, genitor, si quid amas me.

curatius apud *Terentium in Andr. Act. I. Sc. 5. Chrysis.*

Quod ego te per hanc dextram oro, & ingenium tuum
per tuam fidem, perque hujus solitudinem
te *obtestor*, ne abs te hanc segreges, nec deseras.
Si te in germani fratris dilexi loco,
sive hæc te solum semper fecit maximi,
seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.
bona nostra hæc tibi committo, & tuæ mando fidei.

&, ne in re obvia testimonia accumulem, fuisse hanc obtestandi formulam Hebræis quoque solemnem docet locus *1. Sam. XX. v. 17.* in quo Jonathan Davidem per amorem obtestatur. ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו: quorum verborum emphasin, ab Interpretibus fere neglectam, curate expressit *R. LEVI GERSONIDES*, qui postquam ad præcedentia notasset: והנה

 ברת

כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר״ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע לפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגור בדוד ובביתו: *& ecce pepigit Jonathan cum Davidis quoque familia fœdus, videlicet ne David ſolus, ſed omnis ſimul ipſius familia eo contineretur, ad ipſos a malo tutandos pro viribus. Et imprecatus eſt ſibimetipſi Jonathan, ſi transgrederetur fœdus, perfide cum Davide aut familia ejus agendo, dum dixit*: Requirat Jehova e manu inimicorum Davidis. Comma citatum deinde ſequentem in modum παραφράζει. ויוסף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלם ביניהם מצד החוק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו: *Porro Jonathan ſacramento rogavit Davidem, quo fœdus inter ipſos perfectum foret, ratione vehementis erga ipſum amoris, ex animo quippe diligebat ipſum.* paria facit *KIMCHI* ad h. l. הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו; *præterea obteſtatus eſt ipſum Jonathan, per vim amoris, quo ipſum complectebatur.* Obteſtatur itaque Jonathan Davidem *per* amorem, quo vel ipſe in hunc ferebatur, quod ſimplicius & verius eſt, vel quo David Jonathanem proſequebatur, uti *Alexandrini* intellexiſſe videntur, qui amorem reciprocum expreſſerunt, quemadmodum priora quoque verba non de Jonathane Davidem obteſtante, ſed ipſo illi juramentum præſtante, at male, tranſtulerunt. Και προσεθετο ετι Ιωναθαν ομοσαι τω Δαυιδ, οτι ηγαπησε ψυχην αγαπωντος αυτον. Utrum ſenſum præferas ad rem præſentem perinde eſt, ſufficit inde patere, *obteſtationem per amorem* Hebræis conſuetam fuiſſe; Eadem ratione Servator O. M. Petro illuſtre Legati munus commiſſurus, & Cœtum fidelem ejus curæ mandaturus, ipſum obteſtatur per id, quod ſanctiſſimum & dulciſſimum communionis cum ipſo eſt vinculum, per amorem, quo is jure merito intenſiſſimo complecti debebat Dominum, clementem & facilem adeo, ut diſcipulum

pulum alienatum ſanctiſſimo amore præoccupaverit; eaque obteſtatio tanto eſt gravior, quod is ipſe amor ſit conditio & qualitas, in Paſtore gregis Jehovæ requiſita, ſine qua ad munus prorſus ineptus eſt, quod modo monuiſſe ſufficiat. Neque quemquam moretur, quod non expreſſa *per amorem* formulâ, ſed ſimplici interrogatione, *num amas me ?* obteſtatio concepta ſit, ita enim frequenter juramentum deferri ſolebat. *POLLUX in Onomaſtico L. VIII. c. 9. n. 86. Erat & quædam Theſmothetarum diſcuſſio* (ἀνάκρισις) *appellata, num ſcil. ex utroque Parente Athenienſes ſint a tertia usque generatione ?* κ. τ. λ. ἐπηρωτα δε ἡ βουλη, ὤμνυον δε οὗτοι προς τη βασιλειω στοα, *interrogabat autem Senatus, hi vero jurabant apud porticum regiam, quæ eſt lapidea, ſe leges obſervaturos &c. A. GELLIUS, Cenſor,* inquit, *agebat de uxoribus ſolenne jusjurandum. Verba ita erant concepta: & tu ex animi tui ſententia uxorem habes ?*

Verborum adeo Chriſti ſenſus commode ſic exprimitur: per eum, quem mihi debes, amorem te obteſtor, ut gregem meum paſcas, uti hoc amore dignum eſt. Vel etiam ſic: Si me amas, paſce gregem meum, ut ſervum amantem Heri condecet.

§. IX.

D. Petrus ſinceri amoris ſibi conſcius ſancte affirmat, Ναι Κυριε. Quæ particula aſſeverantis, promittentis, & promiſſis ſtantis eſt, adeoque ſolitaria jam maximam vim habet; perſuaſus tamen, Domino intimos cordis ſui receſſus patere, ad ipſum affectus ſui infucati teſtem confidenter provocat, eoque ipſo Judice dignus habetur, cui cura Eccleſiæ denuo demandetur. Quo tamen rei momentum diligentius penſitet, quoque ad fidem datam intemerate ſervandam validius adigatur, ut etiam circumſtantes rei geſtæ teſtes, & dehinc cœtus ipſi concreditus, de ejus emendatione, & reſtitutione in priſtinum munus cer-

tiſſimi forent, Servator altera atque tertia vice obteſtationem repetit, & Petrus quidem obteſtanti verba ſua reddit; *vox mea facta tua eſt.* Attamen vehementiſſimorum affectuum pugna agitatus, ejurationis prioris memor, & metuens, ne ſinceritati ſuæ diffiſus eandem interrogationem denuo repetat, ſolemni nunc demum jurejurando fidem datam roborat, invocans Dominum, quem omniſcium profitetur, Teſtem & Vindicem veritatis. Solemne id jusjurandum appello, quod ex Hebræorum quoque doctrina tale ſit. Jure Conſulti Judæi, varijs licet conſtitutionibus in juramenti religionem haud parum ſint injurij, præclaro tamen Canone decreverunt: Aſſeverationes, allegato aliquo ex attributis Divinæ Majeſtati privis confirmatas, juramentis per nomen Dei τετραγραμμάτον, quod ipſis, ut decet, ſollemniſſimum jusjurandum eſt, æquipollere. Ita docent *in Codice SCHEVUOTH. IV. 13.* משביע אני עליכם באלף דל״ת ביו״ד ה״י בשדי בצבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויין הרי אלו חייבין; Si quis dixerit; *Adjuro vos per Aleph, Daleth, per Jod, He, per omnipotentem, per Zebaoth, per gratioſum & miſericordem, per longanimem aut per multum beneficum, aut per quæcunque (Dei) cognomina: tum ecce iſti ſunt rei.* Quem Canonem paulo dilucidius, ut ſolet, exprimit *MAIMONIDES Hilcoth Schevuoth. II, 2.* אחד הנשבע או שהשביעו אחר בשם המיוחד או באחד מן הכנוין כגון שנשבע במי ששמו חנון ובמי ששמו רחום ובמי ששמו ארך אפים וביוצא בהן בכל לשון הרי זו שבועה גמורה; *Qui jurat, aut quem alius adjurat per nomen proprium (*Jehova*) aut per aliquid ex cognominibus, v. g. qui jurat per eum, qui vocatur benignus, aut miſericors, aut longanimis, &c. in quacunque lingua juret, ecce hoc eſt jusjurandum perfectum.* Ea itaque mente Petrus Dominum omniſcium profitetur, ut doceat, id ſe agere, ut ſanctiſſima juramenti religione fidem ſuam obliget, ne-

que

que alium censeri velle, quam qui solemni ritu, summo Numine in partes vocato, amorem, curam, & fidelitatem summam in munere demandato promiserit, quippe probe sibi sit conscius, quas quantasque pœnas in caput suum devocet, si datam fidem falleret. Qua ratione Christianis deinceps solemne fuit *per Christum* jurare, quod de Militibus purioribus sacris addictis testatur *VEGETIUS de Re Militari* L. II. c. 5. Perpende Lector, & agnosce mecum affectuum in Petro vehementem vim, animum pudore, pœnitentia, tristitia, gratitudine, gaudio & quibus non motibus agitatum, his tamen prævalentibus, & in tranquillum amorem desinentibus, quem jurejurando testatur, quo nullum vinculum ad adstringendam fidem Deus arctius esse voluit. Ut enim Sacramentum temere dictum impiam actionem & orationem facit, ita illud ipsum in causa gravi, certo fine, sancto mentis proposito adhibitum sublime est, movet, flectit, persuadet; ex vero judicat *LONGINUS*, iterum mihi in partes vocandus, περι ὑψους Sect. 14. ἐςι δ᾽ ὀυ το ὁπωσουν τινα ὀμοσαι μεγα, το δε που, καὶ πως, καὶ ἐφ᾽ ὡν καιρων, καὶ τινος ἑνεκα. *Jurare quomodocunque magnum non est, sed jurare ubi, quomodo, quibus convenit occasionibus, & certo fine, utique sublime est.* Magnum est in Petro, jurare in causa tanti momenti, in qua concordia, ædificatio, salus non unius modo hominis, sed cœtus totius a Christo redemti versabatur; magnum est ei fidem suam obligare, cujus causa agitur, qui jus habet Sacramento rogandi, qui, cum sit omniscius, novit mentis sanctæ propositum, qui Testis invocari ipse potest; pulcrum est, atrocis criminis noxium emendatæ sententiæ sacrum testimonium perhibere; sublime est, jurejurando vigilias, labores, mentis corporisque vires mancipare muneri, quo excelsius digniusque inter mortales cogitari nullum queat.

§. X.

§. X.

Cauſa perorata videri poterat, ſed metuo, ne parum exercitati in eruendis ſermonis dotibus accuſent ſententiam, quæ varias dictionis virtutes ex plurium Auctorum phraſibus particulatim collectas, uni alicui loco eique ſimplici ineſſe, affirmet potius, quam argumentis evincat: iſtos velim perpendere, hunc quem Sermoni S. tribuimus ſenſum unicum, ita fœcundum & abundantem eſſe, ut pluribus formulis æquipolleat; ſimplicibus phraſibus contineri, ſed quarum diffuſa vis, non niſi diviſa Oratione ſingulatim exhauriri poſſit. Quo ſapientior, doctiorque inter homines quis exiſtit, eo dictis ſcriptisque ipſius ampliorem ſignificationem ſubeſſe recte præſumimus, quidni divinis Oraculis hunc honorem habeamus, ut ea, ultra quam humanum ingenium aſſequi plerumque valeat, putemus eſſe emphatica. Cœterum dubijs ſatisfacturum ſpero exemplum, quod, quippe Comicum, cauſæ gravitate & ſenſus divitijs ſacro longe concedit, reliqua ita eſt geminum, ut mirer, ab Interpretibus, quorum labor in eo enituit, ut ſacras tabulas ex Claſſicis Authoribus illuſtrarent, non eſſe cum eo collatum: Extat illud apud Comicorum Principem, *ARISTOPHANEM* Atticæ Orationis laude florentiſſimum, *in Nubib. v. 79.* ſeqq. Strepſiades ære alieno obrutus, magnum quid filium Phidippidem obſecraturus, quod ægre impetraturum ſe duxit, quod tamen curarum finem, quibus ſenex miſer inſomnis excruciabatur, laturum videbatur, filium e lecto excitat, clamans:

Φειδιππιδη, Φειδιππιδιον. ΦΕΙ. Τι ὦ πατερ,
ΣΤ. Κυσον με, καὶ την χειρα δος την δεξιαν.
ΦΕΙ. Ιδου, τι ἔστιν; ΣΤ. ἐιπε μοι, Φιλεις ἔμε;
ΦΕΙ. Νη τον Ποσειδω τουτονι τον Ἱππιον.

ΣΤ. Μη

ΣΤ. Μη μοιγε τουτον μηδαμως τον Ἱππιον·
Ουτος γαρ ὁ Θεος αἴτιος μοι των κακων.
Αλλ' ἐιπερ ἐκ της καρδιας μ' ὀντως φιλεις,
Ω παι, πιθου. ΦΕΙ. Τι ὀυν πιθουμαι δητα σοι;
ΣΤ. Εκστρεψον ὡς ταχιστα τους σ'αυτου τροπους·
Και μανθαν' ἐλθων ἁ 'ν ἐγω παραινεσω.
ΦΕΙ. Λεγε δη τι κελευεις. ΣΤ. Και τι; πεισει. ΦΕΙ. Πεισομαι,
Νη τον Διονυσον. ΣΤ. Δευρο νυν. κ. τ. λ.

Phidippide, Phidippidule. PH. Quid eſt pater.
ST. Exoſculare me, & tuam cedo dexteram.
PH. Ecce, quid eſt? ST. Dic mihi, num amas me.
PH. Ita per Neptunum equeſtrem.
ST. Ne mihi hunc ullo modo equeſtrem.
Iſte enim mihi Deus malorum fons eſt omnium.
Sed ſi me animitus utique amas
Fili mi, obtempera. PH. Quid ego obtemperem tibi?
ST. Mores tuos immuta quam celerrime:
Et ego, quæ te juſſero, in his morem geras mibi.
PH. Quid ergo jubes? cedo. ST. An morem geres? PH. Geram,
Per Bacchum. ST. veni ergo. &c.

ad Socratem voluit ablegare filium, a quo diſcat injuſtas cauſas orando vincere, ut ne Creditoribus, quod debuit, teneatur ſolvere. Abſtineo verba verbis, ſententias ſententijs componere, nemo eſt, cui non applicatio ſit facilis.

§. XI.

§. XI.

Præter ea, quæ in medium propoſui, ſermo ſacer illuſtratur varijs quaſi Orationis luminibus, quorum ſplendor omnium ſe oculis ingerit, ut Interpretes ad eum caligare non potuerint. Actum agerem, ſi in ijs exponendis prolixam operam poſuiſſe velim; ad id tamen, ne tractatio hac in parte prorſus deficiat, quæ ad inſtitutum maxime faciunt, obiter recenſuiſſe ſufficiet. Fidem, pondus, vehementiamque Orationi vel maxime repetitiones ſuo loco, in re momentoſa poſitas, conciliare, apud omnes in confeſſo eſt, qui de Sermonis virtutibus præceperunt, quod in eo, quem volvimus loco, facilem applicationem habet: Trina interrogationis & reſponſionis repetitio, rei momentum, certitudinem, plura alia, quæ quis facilius ſecum ſentiat, quam eloquatur, generatim inſinuat. Exempla non cumulabo, quod magna ubique eorum ſeges ſit; unicum, negotio præſenti aptum excitabo. Apud *Comicum in Ranis* v. 306. *Bacchus* ſpectro vehementer territus *Xanthiæ*, aſſeveranti illud diſparuiſſe, credere noluit, donec ter repetito juramento fidem veritatis feciſſet.

. . . ΔΙ. Κατομοσου. ΞΑ. νη Δια.

ΔΙ. Κἀυθις κατομοσον. ΞΑ. νη Δι'. ΔΙ. ὀμοσον. ΞΑ. νη Δια.

. . . *BA. Jura mihi. XA. per Jovem.*

BA. Jura iterum. XA. per Jovem. BA. Jura. XA. per Jovem.

Sed præterea repetitio in hoc loco eximiam vim habet, eſt enim trinæ ejurationi manifeſte oppoſita, quod non potuit non Apoſtolum, tam memorem præteritorum, quam præſentium conſcium, vehementer commoviſſe, & affectus maxime contrarios in

in ipſo excitaſſe : Ita cenſent ex veteris jam Eccleſiæ Doctoribus plerique. *AMMONIUS in Catena ad h. l. p. 470.* Αναζωπυρησαι αυτον βουλομενος εκ της κατα την αρνησιν ραθυμιας, ερωτα αυτον, και δια των τριων ερωτησεων και καταθεσεων εξαλειφει τας τρεις φωνας της αρνησεως. Jeſus *volens* Petrum *ex torpore abnegationis excitare, interrogat eum, & per trinam interrogationem & profeſſionem obliterat trinam ejurationem.* Plurium ſuffragia collegere *BASNAGIUS in Annalibus Politico-Eccleſiaſt. ad A. C. 33. §. 157. LAMPIUS in Commentar. ad h. l.* & alij. Quem porro cultum, quam pulchritudinem, quem vigorem, quod robur, quos lacertos, figuræ & translata verba Orationi addant, quivis in ſe experitur, & Rhetores docent, quorum hic vel præcipuus in perfecta Oratione deſcribenda locus eſt, cujus tractationem *LONGINUS Sect. 28. lib. cit:* his verbis concludit. Ἀποχρη τα δεδηλωμενα, ὡστε δειξαι, ὡς μεγαλαι την φυσιν εισιν αἱ τροπαι, και ὡς ὑψηλοποιον αἱ μεταφοραι· και ὁτι οἱ παθητικοι και εκφραστικοι κατα το πλειστον αυταις χαιρουσι τοποι. *Sufficiunt, quæ expoſuimus ad demonſtrandum, quam ſint natura grandes verborum mutationes, quantumque ad ſublimem efficiendam Orationem conferant translationes, & quam affectibus & deſcriptionibus conſtantes loci iſtis ut plurimum gaudeant.* Quam vero dulce, quam concinnum, quam verecundum & grave hic Emblema paſtionis eſt, quam apertum & obvium, quam amplum & fœcundum! Quam varia in exiguo gyro Oratio, quæ per ἀρνια, tenerrimi affectus vocem, ad προβατα; per βοσκειν, alimenti ſuppeditationem, Evangelij præconium, ad ποιμαινειν, omnem gregis curam, totum regimen Eccleſiaſticum exprimens verbum, per gradus quaſi aſcendit; ut omnia qualiacunque Cœtus fidelis membra, omnia omnino officia in Legato Domini requiſita complectatur: Quam divina denique compellatio, quæ ſub verbis φιλειν & ἀγαπαν perfectiſſimum amorem

Servatori O. M. ex jure atque condigno debitum, postulat. Faxit Benignissimus Jesus, ut omnes & singuli hac fidelium certissima nota insigniti vel jurati profiteri possimus ; Κυριε φιλυμεν σε. Siquidem æternæ veritatis cœleste Oraculum sit : Ει τις ου φιλει τον Κυριον Ιησουν Χριςον, ἡτω ἀναθεμα μαρανaθα.

****

II.

JOH. GEORGII ALTMANNI PRÆLECTIO LITERARIA Pro Comœdia & Ludis Theatralibus. *

Speciminis loco, jubente Amplissimo Magistratu Academico, pro vacua in Academia Bernensi Histor. & Eloquentiæ Cathedra habita Bernæ : 1734.

Solebant quondam apud Romanos artis Rhetoricæ & causarum magistri, omnibus illis, qui ad majorem Eloquentiæ gradum contendebant, difficillima orationum argumenta, in quibus artem suam expo-

* Is equidem instituti nostri scopus & ratio in hac Collectione Theol. Philologica non est, ut paginas *Dissertationibus* & *Observationibus* destinatas, *Orationibus* expleamus ; cum autem hujus Prælectionis exemplaria dudum fuerint

exponerent, atque ingenii fœcunditatem declararent, præſcribere: Non enim artis nec peritiæ in dicendo eſſe credebant, vel bonam vel integram cauſam defendere, vel innocentem longa oratione ab injuria vindicare, vel virum bene meritum laudare: Sed illud demum artis eſſe; in re dubia & difficultatibus plena feliciter judicem movere, accuſatum contra receptam fori & plebis opinionem à carcere liberare, Virum communi ſuffragio damnandum è vinculis eruere.

Ego certe hodie A. H. in eruditiſſimo Veterum Romanorum conſeſſu, ubi tenuis mea dicendi facultas cenſenda erit, conſtitutus videor, in quo non patrocinium ſuſcipiendum cauſæ integræ & argumentis ubique affluentibus refertæ, ſed dubiæ, difficultatibus ubique conſitæ, & in qua forſan optimus dicendi magiſter ingenii & Eloquentiæ laudem facile decoquere poſſet. Clamant enim parentes, *Comœdiarum* & *Ludorum Theatralium* uſu, Juvenes ad Rempublicam natos, ad mollitiem, ad otium, ad temporis perditionem abduci. Clamant matres, filias in locum, ubi amor per viſum & aures intret, à re domeſtica, à caſtitatis & modeſtiæ legibus abduci. Clamant mariti, pudicas uxores laſcivo hiſtrionum & pantomimorum ſaltu, geſtu, perſonarum ſcenicarum impudica oratione, ad illicitos amores pellici, & ſopitos lubricæ ætatis motus iterum moveri & ſuſcitari. Clamat ſubditus, fruſtra Judicum fores pulſari, ubi magiſtratus ad ſpectacula defluat, imo & ipſe tan-

 dem

diſtracta, malebam iteratæ editioni in his Miſcellaneis locum dare, quam paucas pagellas iterum ſeparatim prælo committere. Pium vero lectorem rogo, ne temere ex ſola *Orationis inſcriptione* judicet; quam ſerio enim rem egerim, atque *Ludorum Theatralium* cauſam defenderim, ex lectione cuilibet facile patebit.

dem clamat coquus, totam in expectatione, longiori comœdia, cœnam assatam & exustam. Creditisne jam A. P. me tantum hominum globum in partes meas modica admodum & inexercitata dicendi facultate abrepturum ? Putatisne Auditores, me his omnibus ex asse responsurum, variasque difficultates, vel a bóno cive, vel à morum & pietatis cultore, contra spectaculorum theatralium usum exhibitas, me solidis & invictis argumentis exsoluturum ? Existimatisne tandem A. Nobilissimi, hominem umbraticum, recto, in loco à theatris & urbibus semoto, gaudentem & umbra, & simplici & agresti vita, in augustissimum hoc auditorium delatum, rationes inventurum, quibus vobis facile persuadeam, scenas & theatra in hac urbe extruenda, atque personatum hominum chorum in nostram civitatem advocandum esse ? Cum autem Vestris, Mecœnates Spectatissimi, obtemperandum sit imperiis, meum est, ludorum theatralium usum omni nisu & ratione defendere. Faciam ergo, ut *Carneades* injustitiam, *Quinctilianus*, oratorum optimus, Meretricem atque Tribunum Marianum militi stuprum inferentem defendit. Orationem ergo habebo A. H. quali *Heinsius* pediculum, *Erasmus* stultitiam, ebrietatem & tertianam alii, laudarunt & extulerunt. Cum enim, teste *Plinio juniore*, oratoris officium sit, bene dicere in causis, quatenus rerum & personarum conditio patitur, nemo, quantum ego quidem confido, abs me expectabit, quod in causa satis suspecta, nolentes & repugnantes obtorto collo perpetua Eloquentiæ ubertate in partes meas trahere possim. Cum autem sæpius per integras horas non sine attentione & delectatione varias in theatro personas loquentes audiveritis, mihi ut jam eorum causam agenti, eandem gratiam & voluntatem per brevissimum tempus præstetis, ea qua decet submissione & observantia rogo atque obtestor.

Primo

Primo ergo, ne causæ meæ deesse videar, ne *COMOEDIARUM* Fautores & Patroni aliquid, quod ad præsidium *Ludorum Theatralium* afferri posset & deberet, à me neglectum aut omissum conquerantur, fabularum scenicarum usum ex remota antiquitate vobis repetere & probare primo jam loco constitui. Nostis enim A. P. quanta apud nos sit, ut apud moratiores gentes omnes, antiquitatis existimatio: Quidquid enim ex longa seculorum & temporum antiquissimorum perpetua serie & consuetudine ad nostram defluxit ætatem, illud communi gentium consensu, bonum, justum, æquum & laudabile censetur. Nihil autem in omni disciplinarum genere antiquius, nihil magis venerandam redolet prisci temporis memoriam, quam ludorum scenicorum inventum; Tanta illorum est vetustas, ut originem Comœdiarum & Tragœdiarum antiquissimi scriptores ne quidem certo evolvere possint. Natales habet ludus scenicus in remotissimo tempore mythico, in quo secundum Poëtam

- - - - - Frigida parvas
Præberet spelunca domos, ignemque laremque
Et pecus & dominos communis clauderet umbra.

Cum enim homines à natura ad Sacrorum culturam, honorem Deorum, & laboris intermissionem animum intenderent, non in luctu & mœrore, sed in hilaritate & curarum oblivione tempus illud collocandum esse existimabant. Variorum hinc Deorum Gentilium cultus natus fuit & exortus, inter quos Liberum Patrem, tristia mortalium pectora curis solventem, primum posuere, cui Satyros & Silenos comites adjunxerunt: In hujus præcipue honorem vetustissimi mortales collectis frugibus conventus cogere, genio indulgere, vino se proluere, liberiora scommata effundere, alter alterum inter hilaritates

& pocula dictis incessere cœperunt. Ita paulatim ab his initiis crevit, ut festorum dierum cura & Solemnitas, ita etiam, crescente hominum industria, in ordinem aliquem coacti liberiores joci, ex quibus primo *Satyricæ fabulæ* & *poëmata* nata sunt. Antequam enim homines in Græcia urbes colerent, & pagatim in sylvis & agris dispersi habitarent, hæc dramaticæ Poëseos fundamenta jacta sunt. Originem *scenicæ fabulæ* ita etiam describit *HORATIUS*:

- - - - - Agricolæ prisci, parvoque beati,
Condita post frumenta, levantes tempore festo
Corpus & ipsum animum, spe finis dura ferentem,
Cum Sociis operum, pueris & conjuge fida,
Tellurem porco, Silvanum lacte piabant;
Fescennina per hunc invecta licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica fudit.

Cum jam, modo & ratione ita descripta, artis scenicæ fundamenta jacta essent, mox sequente tempore versus in Deorum honorem componere, eorum laudes & beneficia carmine describere, & Deos ipsos in fabulis loquentes introducere cœperunt; quod *Tragædiæ* fuit initium. Ex quo jam facile colligitis A. P. quod Satyrica Græcorum poësis omnium sit antiquissima, quæ confusa ex Comœdia & Tragœdia primitus constabat, quia antiquo illo tempore iidem poëtæ, qui Satyrica poëmata scribebant, etiam simul Tragœdiarum auctores fuere. Cum vero hoc modo paulatim hominum ingenia frequentiore exercitatione à naturali stupiditate & hebetudine, ad liberius vitæ genus essent transmissa, varia insequenti tempore ludorum theatralium genera fuere exorta. Primi equidem dramaticæ poëseos auctores & fabularum scenicarum architecti, inter Tragœdiam & Comœ-

Comœdiam diſtinctionem hactenus nullam excogitaverunt, ſed ab iis, qui ad majorem ſplendorem, ordinem & elegantiam ſcenam evehebant, Tragœdia novo ornatu commendari, & Comœdia, novum jam ſcenæ genus, extolli cœpit. Tum ſtatim confuſa ante ex utroque Satyrica fabula penitus ſepulta & abjecta. Prima hæc *Comœdiæ* inventio *vetus* dicta, quia multa adhuc cum Satyrica poëſi & priſca ſimplicitate communia habebat, nec illa certis hactenus regulis & membris eſſet addicta: Miræ etiam erat hæc vetus comœdia licentiæ, quia ea principum, heroum vitam & mores, ne ſuppreſſo quidem nomine, cruento dente laceſſeret. Hanc veterem excepit *media*, quæ vitia exagitabat diſſimulato nomine. Poſt hanc tandem caput extulit *nova*, à *MENANDRO* exculta, ex cujus ſcriptis modicæ admodum nobis remanent tanquam ex ingenti naufragio tabulæ. Ut jam magnifica & decora à Græcis facta Tragœdiæ & Comœdiæ facies, ita etiam utramque talem excepere Romani; hinc Latini Comici & Tragœdiæ artifices ex Græcorum fabulis & inventis, aliena arte & ingenio ſuperbientes, ſcripta ſua locupletarunt; docent nos *TERENTII* fabulæ, quas *Philemoni* & *Menandro* furtim abſtulit comœdias; docet nos *SENECÆ Tragici* exemplum, qui ex *Sophocle* & *Euripide* cothurnos ſuos inſtruxit. Hos jam natales & primordia ex remotiſſima antiquitate brevibus hic exponere neceſſarium videbatur, ut ante omnia ſua ſe vetuſtate cum ludis theatralibus commendaret comœdia. Quis jam eſt, A. H. qui receptam apud gentes, quibus omnium artium & diſciplinarum incunabula debentur, perpetuam conſuetudinem apud nos antiquare ſuſtineat? Quis eſt, qui gentibus, quibus ſanctiſſimas legum tabulas, & doctrinæ moralis perpetua exempla debemus, non laudabilem & decorum in Republica bene inſtituta ludorum theatralium uſum affirmare audeat?

audeat? Mos eſt ſua antiquitate venerabilis; hunc ergo morem, ut *QUINCTILIANUS*, optimus dicendi magiſter, de *Ennio* dicit, ſicut ſacrum vetuſtate lucum conſervabimus, qui non tantum habet apud nos ſpeciem, ſed ex antiquitate religionem. Si ergo Græci Romanique, homines ad unguem facti, boni juſtique perpetui Cenſores, ad Reipublicæ decus & ornatum commodam & ſalutarem judicarunt Ludorum Scenicorum operam, quare ergo nos à tam laudabili inſtituto animum oculosque averteremus?

Si autem quisquam eſt, A. P. qui antiquitatem contemnit, facile erit, per omnes probationum claſſes, quas nobis *Cicero* & *Quinctilianus* præſcribunt, decurrere, & Ludorum theatralium non utilitatem tantum, ſed & neceſſitatem demonſtrare, ita ut nullus veſtrum deinceps futurus ſit, qui non promto animo Comicis atque Tragicis theatris locum apud nos ſit conceſſurus.

Unaquæque res vel conſuetudo publice probata, quam Reipublicæ moderatores intra mœnia recipiunt, & ſuo quaſi conſenſu fovent, vel utilitatis publicæ, vel commoditatis, civilitatis, vel jucunditatis communiter probatæ nomine, commendari debet. Hoc jam à vobis, A. majorem in modum peto & contendo, ut victas pro comœdia manus detis, ſi invictis per has claſſes rationibus cauſam meam theatralem vobis probavero. Suadet ergo primo utilitas, juſti prope mater & æqui, ut ait *HORATIUS*, theatrales ludos in urbem advocandos; quid enim magis ſcenam & theatrum propugnat & defendit, quam fabularum ſcenicarum non utilitas, ſed neceſſitas, quæ vitia omnis generis quocunque modo urbe & civitate ejicere, depellere, atro carbone notare, proprium ſuum & perpetuum finem habet. Non Reges, non Principes, non accuratiſſima Legum ſcondendarum ratio ita preſſo pede vitia poſſunt inſectari,

ri, ut illud Comici faciunt, & feliciter exequuntur. Sola Comœdia, publice audet

Detrahere & pellem, nitidus qua quisque per ora
Cederet, introrsum turpis.

Scopus Societatis est, ut homines, seposita vitiorum intemperie, honeste vitam agant; Huc leges, huc placita & responsa sapientum, unice tendunt; his vero amicas manus jungit comœdia, quæ temulentum, quæ avarum, quæ sub religionis larva omne criminis genus committentem, quæ amatorculum insanum, quæ vetulas & mulieres jam edentulas, in amore & insano adhuc vestium ornatu, ad exemplum primæ ætatis puellarum inepte superbientes, seque pueris adhuc probare studentes, ineptiæ ac stultitiæ arguit, & ad meliorem forsan mentem reducit, ut dehinc publicis hominum sibilis se exponere desinant. An non hoc grande & magnificum Comœdiæ emolumentum? quo zelotypus maritus, quo ad lusum & aleam effusus juvenis, quo forma sua & novo vestium ornatu captus Adonis & amatorculus, quo affectati Sermonis imitator, ad insaniæ suæ cognitionem adducuntur. Si forsan hujus rei testimonium desideratis, gravissimum dabo, auctorem enim & testem habeo elegantissimum Eloquentiæ Romanæ Parentem CICERONEM. *Fabulæ*, inquit, *confictæ sunt à Poëtis, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ cottidianæ videremus.* Testem habeo Celeberrimum Gallum D. de la BRUYERE, qui cum diu contra Comœdiam disputasset, hoc fere unicum in patrocinium addit: *On dit, que Arlequin avec un ridicule assortiment de rubans a fait eclipser les grandes Fontanges de Paris; Que les folies d'Octavie sont des leçons de sagesse, combien il est fatal, de s' abandoñer à l' amour. Le Phœnix detruit la fausse vertu de prudes; La Baguette decouvre l' artifice d'une Femme qui affe-*

cta de la passion pour son Mari, qu'elle n'aima jamais. Testes tandem habeo pueros omnes, qui tempus matutinum in coma concinnanda, & corpore ad genium seculi exornando consumunt. Testes habeo viros plurimos splendide compositos & ornatos, qui, ut *Seneca* ait, magis amant Rempublicam, quam capillorum crispatum ordinem turbari. Testes habeo mulieres & puellas universi Orbis, quæ per integras horas tot compagibus altis ædificant caput, ut decenti & magnifico ornatu formæ suæ cottidianæ nævos & errores è hominum aspectu subducant. Quis jam vestrum est, A. H. qui causam meam tanto testium veterum & modernorum exercitu munitam atque suffultam damnare possit? Quis jam est, qui ludos theatrales, communi suffragio ita probatos, non admittendos esse censeat? Sed si hæc nondum movent, tanto adhuc Vos, A. P. argumentorum apparatu expugnabo, ut me, non malam vel dubiam, sed optimam, sed probatissimam causam defendere, deinceps existimetis.

Nostis A. Humaniss. in quo censu Helvetiorum natio hactenus à Gallis, ab Italis, ab ipsis tandem majori nobis pituitæ parte pressis & gravatis vicinæ Germaniæ incolis habita sit; Nobis enim vix, ac ne vix quidem, in hominum Societate locum relinquunt, sed ad brutorum classem inique protrudunt, nosque tanquam magnarum ædium molossos habent, quibus horrendo sonitu & acerbo vultu latrandum sit, quoties vel latrones vel sicarii palatium spoliare tentent. Quid autem illis eventurum putatis, A. si apud exteros rumor increbresceret, Comœdiæ artifices, ludorum theatralium institores, histrionum turbam, Psaltriarum chorum, apud ipsos etiam obesæ naris Helvetios, locum invenisse? An non illico nos ad veterum Græcorum sagacitatem & ingenium, ad modernam Gallorum agilitatem transformatos dicturi essent? Sed

Sed quæ hactenus à me dicta sunt & allata argumenta, mihi quidem gravia & egregia esse videntur; Ast alia adhuc supersunt, quæ tantam persuadendi vim secum ferunt, ut nullus jam dubitem, unumquemque vestrum, certam & destinatam argenti summulam ad ludos theatrales illico exhibiturum; Et, cum ab initio argumentum sterile mihi habere visus sum, tanta rationum undique affluentium copia me quasi obrutum sentio, ut iis omnibus vel enarrandis vel evolvendis & lingua & tempus deficere videatur.

Nemo est in tota hac Civitate, qui non mecum facile fateatur, vino, otio & alea in Republica nil esse deterius; Nullus vestrum est, A. H. qui non utraque manu mihi largiatur, communes hos esse civitatis nostræ hostes, contra quos vel leges vel remedia invenienda sint: Certiora autem, & quæ magis sint in promtu, inveniri nulla possunt, quam ludorum theatralium expedita institutio. Sic enim qui ad tabernas vinarias decurrunt, qui turpi otio tempus segniter absumunt, qui argentum ludo & alea perdunt & abiiciunt; his, perditi isti homines, omnibus neglectis, ad sola Comœdiæ spectacula decurrent. Quid præterea utilius, quam mentem lectione veterum & recentiorum auctorum imbui, & ita politiori literatura ad morem seculi examussitari? Cum autem omnes isti, vel prisci theatri, vel recentioris temporis comœdiarum scriptores, vel immoderata fere pecuniæ summa comparari, vel longo temporis spatio legi & evolvi necesse habeant, brevi tempore Comœdiarum usu & frequentatione, quæ vel *Æschylus*, *Sophocles*, *Euripides*, *Aristophanesque* Græcis, vel *Plautus*, *Terentius*, *Seneca* Latinis exhibuere, percipi, animusque omni morum & urbanitatis cognitione imbui poteſt. Quis jam non videt, A. P. brevem hanc & compendiosam ad artium & disciplinarum experientiam, ad honestam vitæ consuetudinem instillandam,

dam, ad mores recte instituendos viam, solo ludorum Scenicorum usu & exercitatione comparari posse?

Ut autem hactenus sua se utilitate commendavit Comœdia, ita certe non minore commoditate sua se deinceps in vita civili probatura est. Quid enim commodius à crapula & ludo surgentibus, temporisque sui teredinem quærentibus, quam tutissimum Comœdiæ refugium, ubi vino sopitæ mentes iterum suscitantur, & histriones sepultam quasi animam restituunt? Quid certius illis, qui alea magnam æris copiam jacturam fecere, quam Comicorum fabulis, Pantomimorum salibus & saltationibus molestæ memoriæ & detrimenti oblivionem obducere? nulla unquam Philosophorum Stoa vel Academia tam docta & opportuna fuit ad tantum dolorem tam cito & feliciter abjiciendum & mente extirpandum. Quis unquam ex priscis & recentioribus præceptorum moralium Magistris & Professoribus, ad omnes hominum motus & passiones cognoscendas vel detegendas viam invenit, ut Comicorum descriptionibus & reprehensionibus sagacitatem & eruditionem suam æquiparare posset? in quibus interiores cordis recessus aperiuntur, omnis conditionis & ætatis vita & mores describuntur, & quæ sint vitia magnatum, quid moliatur herus, quid hera, quid servulus audax, tanquam in elegantissima tabella nativis coloribus exhibetur. De Tragœdia idem affirmari potest; quam opportuna enim, quam apta ad animum hominum humi repentem ex limo quasi & torpore ad augusta, ad magnifica extollendum, & ad gesta heroica, ad virtutem, ad magnanimitatem provehendum? In ea enim dum magni heroes loquentes in Scenam prodeunt; Dum Hannibal, ingenti caliendro ad novissimum Gallorum genium comtus & ornatus, facta sua exponit; Dum exempla Ajacis, Herculis, Thesei, Agamemnonis, pectori juvenum calcar addunt; an

non

non simul ad patriam tuendam, ad amicos ex miseria liberandos, ad vitia punienda instigantur? Videtis, A. ludorum Scenicorum emolumenta. Quam magnifice SENECA dulcissimis verbis virtutis amorem & mortis contemtum instillat? Quam candide homines ad quotidianas vitæ molestias & labores ferendos suscitat, & instruit, ne imparatum ærumnis pectus gerant? Quam necessaria hæc sint præcepta pueris, ad luxum, & mollitiem educatis, ne deinceps conspecto vulnere & periculo, ne ad stridorem hostilis ensis & globi illico contremiscant, sed firmatum præbeant periculis latus, nemo vestrum est, A. qui ignoret. Quis jam porro est, qui Comœdiarum & Tragœdiarum usum, ex uberrimo inde in vitam communem se se spargente fructu & commodo dehinc ex nostra urbe & Republica proscribere sustineat? Nulla ætas est, nulla conditio, quæ non aliquam inde utilitatem & boni alicujus concessionem sentiat.

Plurima quidem hactenus, A. pro ludis theatralibus audivistis argumenta, sed multa adhuc supersunt, egregia & gravia, quæ vacillantes adhuc animos ad Comœdiæ favorem movere & stimulare deinceps possunt. Cognitum vobis est & perspectum, nil in vita humana tristi & tenebricosa vita esse calamitosius; Vitium hoc Graja voce *melancholiam* vocant Gravi hoc morbo juvenes apud nos laborant, virgines atque uxores molestæ pituitæ questus Medicis ubique ingerunt, atque lamenta eructant; Sola Comœdia ad hos morbos funditus delendos & curandos apta nata est. Quis ergo curarum unicum & dulce solamen, tot morborum pertinacium salutarem medicinam, è civitate ejicere deinceps auderet? Nostis ad hæc, A. P. senes plurimos apud nos, totamque juventutis coronam, pro naturæ instinctu, vel viduarum vel puellarum amore teneri, quibus, qui avido

avido & suspenso amore capiuntur, conditos cordis motus aperire & declarare nunquam sustinent; Sed Comœdia sola eos audaces facit, dum enim personæ comicæ vim amoris, sollicitos pectoris ignes perpetuo Eloquentiæ flumine exprimunt, inde sæpius linguæ repagula solvuntur, dum voces & sententias arripiunt, quibus tandem vulneratum amore pectus aperire & significare possint. Quot jam torrida & amoris ignibus & flammis languentia pectora in Orchestra suo onere fuere liberata? Sed non minus emolumentum ex ludis theatralibus viduæ & puellæ, quam masculi, colligunt atque percipiunt, cum enim innata fœmineo generi modestia, vel formæ suæ venustatem, vel ad conjugale vinculum propensionem exponere prohibeat, sola Comœdia sine dedecore & famæ detrimento illas omnium oculis tanquam eximia amoris pignora proponere potest, dum enim

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsæ.

Verum non formam tantum, non modo roseam cervicem, totiusque sui decus & elegantiam, sed & novarum vestium ornatum & fulgorem publice ita exhibere & exponere possunt. Quis theatro locus commodior, ad novissime effictas Gallorum, vel in ornatu capitis, vel alio vestimentorum genere, ornandi & cincinnandi formulas in apricum explanandas? Quot non mulieres, tenui admodum, vel castitate, vel fortuna gaudentes, hac via ad altiorem, vel honorum, vel divitiarum gradum ascenderunt? Quot non jam matronas atque puellas theatrum, cœlibis vitæ tædio feliciter liberatas, maritali thalamo junxit?

Sed jam ad finem mea paulatim A. H. procedit oratio. Dum vero in evolvendis pro ludis theatralibus argumentis hactenus desudavi, non plane negligendæ sunt objectiones aliquot, quas mihi formari

ri posse sentio. Et ante omnia primævæ Ecclesiæ ab ejusmodi spectaculis horrorem non absque gravi ratione obiicietis: Nullus fere primorum Ecclesiæ seculorum scriptor est, qui non doctrinæ evangelicæ discipulos, à Comœdia præsertim, tanquam rerum turpissimarum spectaculo, omni ratione & labore avertere conetur. Quid autem ad hanc sanctissimæ, & in primæva integritate viventis Ecclesiæ legem pro causa ludorum theatralium responderi cum aliqua argumentorum firmitate possit, mihi equidem, ut verum fatear, parum constat. Memini autem, à Comœdiæ Fautoribus ad piam hanc Christianorum veterum consuetudinem responsionem aliquam parari: in eo autem pro ludis theatralibus nostri temporis patrocinium se invenisse existimant, quod scil. in primis nascentis Ecclesiæ natalibus, gentilium Comœdia non nisi sarcasmis, scommatibus atque dicteriis, adversus Christianæ Religionis cultores fuerit referta, quæ vel videre vel audire, in sanctissimæ doctrinæ discipulis non incongruum modo, sed & scelestum & impium futurum fuisset. Satis enim cognitum est, atque variorum auctorum probatum testimoniis, quod temporibus Heliogabali & sequentibus, cum ipsi Cæsares ad perditam ingluviem & omne propudium deflexissent, theatra publica impunitatis & nefandi sceleris templa facta sint, in quibus omni plane honestate abjecta nudæ meretrices in scena chorum agebant: quæ effrenis libido & licentia postea correcta & repressa. Hoc equidem certum est, ludorum theatralium usum, regnante Theodosio, ad majorem iterum emendatum & correctum fuisse modestiam, atque passim tum iterum ludi scenici ipsis etiam Christianis videre & frequentare permissi; sed nihilominus tamen salutari lege cautum erat, ne dies dominica, Deo & rebus sacris destinata, Comicorum fabulis conturbaretur. Aliud tandem ludorum præsidium quidam se invenisse putant

in

in exemplo *CHRYSOSTOMI*, qui ex Comœdiis *Aristophanis* stilum suum castigasse, & plurima exinde ad rem suam hausisse, à plurimis insimulatur. Omnia vero, quæ vel ex Scriptis Patrum, vel ex rationibus vel Theologicis vel Politicis, contra Comœdiam obiici possunt argumenta, solidis & invictis rationibus Ecclesiæ Romanæ Theologia casuistica ita solvit & dilucidavit, ut vobis dehinc nec dubium, nec in mente scrupulus ullus remanere possit. Licet enim prisci temporis scriptores, qui Patrum nomine circumferuntur, unanimi quasi consensu adversus theatra omni spiritualium armorum apparatu depugnaverint, nihilominus tamen posterioris Ecclesiæ Proceres atque doctores, qui feliciter, quod in Ecclesiæ ædificio addendum, vel labefactatum & adhuc deforme emendandum erat, perfecerunt, Comœdiam absque scandalo non tantum è civitate Christiana, ut illam vocant, non ejiciendam, sed potius admittendam & fovendam esse existimarunt. Testem dabo gravissimum Ecclesiæ Seraphicum & Angelicum Doctorem *THOMAM AQUINATEM*, virum unanimi Ecclesiæ consensu in Patrum numerum receptum; Hic, cum rem maturius examinasset, publicam ludorum theatralium institutionem ad Eutrapeliam, hoc est, ad decentem morum urbanitatem, pertinere invictis rationibus probavit; Cum enim homo animi relaxatione, ad pia & bona opera eò alacrius peragenda, opus habeat, comœdiarum usum necessarium esse censuit, cum nec preces fundi, nec mentes rebus sacris addictæ esse possint, nisi pectus lætitiâ perfusum ad sanctum fervorem prius stimuletur. Habetis A. novam & in hoc auditorio forsan vobis inexpectatam, sed solidam, sed rebus convenientem ad quorundam Theologorum objectiones responsionem. Videtis, Studiosi præstantissimi, quam facilis, quam tuta hæc sit, ad omnes nodos theo-

theologicos exſolvendos, ad omnes turbatas conſcientias illico ſedandas, via & remedium. Ne autem adhuc aliquis Veſtrum, vel Alcibiadis, Comicum tanquam hominem impune in publico civitatis conſpectu mentientem, indeque eum in mare abiicientis exemplum; vel Juſtiniani Cæſaris legem, qua Comœdos tanquam probroſum hominum genus publicâ notavit infamiâ; vel ſanctiſſimos Patres, theatrales perſonas communione Eccleſiæ & Sacramentorum uſu prohibentes, mihi eorum cauſam omni induſtriâ agenti obiiciat, Vobis omnia hæc occupare & diluere me poſſe promitto. Cum enim Thomas Aquinas, Bonaventura, & alii, ex Vita Patrum probent, quod *Paphnutius*, Vir in Eccleſia probatæ fidei & authoritatis, tranquille dormiens viſionem habuerit, in qua Vir hic Venerabilis inter alia Comœdum aliquem ſummum in Cœlo honoris & beatitudinis locum occupantem vidit, nihil deinceps contra hanc vitæ conditionem obiiciendum erit. Quis jam A. hos homines dehinc vel inhoneſtum vitæ genus profiteri, vel jocularem tantum & inutilem artem exercere affirmare ſuſtinebit? Cum tandem videmus, A. P. ſedis Sanctiſſimæ Romanæ Purpuratos Senatores & Antiſtites, Venerandos Eccleſiæ Epiſcopos, perpetuæ caſtitatis & integræ obedientiæ legibus devotos Presbyteros, Comœdiis aſſiſtentes, quare ergo nobis vel dubium ullum otiretur, hæc ſpectacula non ſalvâ conſcientiâ à toto Chriſtianorum cœtu poſſe frequentari? ubi gregis antiſignani primi Scenicorum portam ingrediuntur, Orcheſtram occupant, & perſonarum ſermonibus & fabulis aurem mentemque deliniunt. Quis tandem unquam audivit, teneras, molles, & in rebus leviſſimis ſuſpenſas hominum religioſorum mentes comœdiarum uſu fuiſſe vel leviter vulneratas? Quis unquam audivit in venerando peccata confitentium tribunali, vel cottidianam ſpe-

ctaculorum theatralium frequentationem, hominibus suspiria & ærumnam extorquere, vel de cohibenda, Comicorum colloquia audiendi consuetudine dubium suscitare potuisse?

Ut nunc tandem, A. N. è pictoris pergula, ubi ficta erant omnia, (quo enim alio dicendi genere ad causam Comicorum defendendam, quam comico, convenientius uti potuissem?) ad Vos redeam; Non jam vel satyrice vel ironice, sed ut mihi res ipsa videtur, sententiam meam deinceps declarabo.

Theatrales ludi, ut res fere omnes, lapsu temporis, quales eos à Græcis & Romanis accepimus, à Christianis mihi videntur deteriores facti; sive Anglorum spectem, quæ auctore Johnsonio caput extulit, comœdiam, sive Gallorum, quæ Molierio famam suam & patrocinium debet. Habent equidem omnes plurima virtutis præcepta, vitia atro carbone pingunt; interim tamen interlocutiones tantum mali habent, quantum virtutis & morum præcepta in illis contenta utilitatis. Ego equidem nullus dubito, quin brevi tempore, ut luxus crevit & effusa licentia, theatrum apud nos locum & commodum domicilium inventurum sit; dudum haud dubie id factum esset, nisi ambitiosa paupertas retinuisset; ad tabernariam ergo, qualem quædam Italicæ urbes quondam habebant, nobis recurrendum erit. Ludum tamen aliquem theatralem, & ad regulas veterum Comicorum adornatum, & ego ferre possem; sed à lascivo histrionum & saltatorum gestu & sermone remotum. Comœdias vel Tragœdias in Reipubl. Christiana facile admitterem, quales vel *Gualtherus*, vel *Aretius* & *Beza*, vel alii probatæ virtutis viri quondam composuere. Optime & elegantissime de Comœdia judicarunt elegantissimi scriptores epistolarum, *sur les Anglois, sur les François & sur les Voyages*, dicentes: *Si la Comedie étoit rectifiée & purgée de ce qui n'est que farce, si elle*

elle étoit vouée à la correction, autant qu'elle l'est à l'amusement, il se pourroit enfin qu'elle eût son usage, & que ce fut un jeu à donner au peuple. Ego quidem, nec Comœdiam nec Tragœdiam virum Sapientem apud nos ad hodiernum, vel Gallorum vel Italorum, genium examussitatam optare, certissimis argumentis mihi facile persuadere possum: Dum enim ipsa vita ludus est; dum ego tumidos Ajaces & Hannibales in plateis decurrentes video; Dum ego juvenes tales, quales Terentius depingit, in amore perditos, animadverto; dum Psaltrias amoris retinacula ubique spargentes deprehendo; dum Senes vel avaros noctu in angiportis stantes conspicio; dum homines pietatis & religionis prætextu aures demittentes, vixque humi repentes video, Comœdiam nullam peto. Unusquisque nostrum scenam suam in misero ærumnosæ vitæ Stadio exhibet; ubi certe nulla Scenicarum personarum larva est, quæ se attendenti non facile conspiciendam exhibeat, & certe verissimum est illud Satyrici:

Humani generis mores tibi nosse volenti
Sufficit una domus.

Vos autem, A. P. veniam dabitis, si, pro argumenti præscripti ratione, liberiori stilo pro Comœdia vobis locutus fui. Si grave contigisset argumentum, si pro bona causa dicendum fuisset, à tali equidem dicendi genere abstinuissem. Si contra ludorum theatralium usum mihi depugnandum fuisset, talia mihi forsan dicenda obvenissent, quæ eruditioni, quæ pietati, quæ auctoritati vestræ accomodata magis fuissent: Nunc autem, ut communi more Comœdiarum personæ è Scena discedentes exclamant: *Valete & plaudite;* hâc ego rogatione à vobis discedo: ignoscite, & quæ Vobis minus grata & accepta dicta sunt, æqui bonique consulite.

T A N T U M.

III.

M. PETRI ADOLPHI BOYSEN,

Dissertatio Philologico-Critica

De

ΚΥΒΕΙΑ ΑΝΘΡΩΠΩΝ,

In Loc. Eph. IV. 14.

Argumentum.

§. I. Seculi nostri præ præcedentibus eruditio; Quæ ex studio Philologiæ provenit; Cujus studium defenditur. §. II. Ad Epistolas Pauli intelligendas Philologia est necessaria. Pauli eruditio indicatur, quæ in loco illustrato quoque elucet. Κυβεία ex Antiquitate illustrabitur in hac Dissertatione. §. III. Varians Lectio, quam *Millius* annotat, nullius est ponderis. Profecta est illa à *Jacobo Fabro*, qui male Κυκείαν pro Κυβείαν descripsit; qui error probabiliter inde venit, quod Seculo IX. B. & K. iisdem figuris signarint. §. IV. *Salmasii* sententia proponitur. Vocis Κυβος & Κυβεία sensus indicatur. Sententia allata *Salmasii* refutatur. §. V. *Clerici* profertur conjectura, atque refellitur. Male ex etymologia vocis ad sensum ejus concluditur. §. VI. *Bezæ*, *Dempsteri* & *Xylandri* opinio indicatur. §. VII. Senten-

tentia Authoris proponitur. §. VIII. Fraudes in lusu aleatorio olim obtinuisse probatur. §. IX. Sensus voci affixus confirmatur testimoniis Graecorum. §. X. Ulterius ex Scriptoribus Ecclesiasticis probatur. §. XI. Consensu Talmudicorum & Versionum, praecipue Syriacae, pondus sententiae affertur. §. XII. Sensus loci explicati breviter enarratur.

§. I.

CUm ea seculi nostri felicitas sit, ut literae incrementa subinde capiant, & Viri doctrinae copia, ingeniique viribus excellentes, ad summam disciplinas amplitudinem ac dignitatem deducant; tum imprimis illis divinior coetus non destituitur, qui in peroranda divinioris Codicis causa non candide minus quam diligenter versati sunt. Unde adeo contigit, ut veritates illae divinorum scriptorum, germanaque spiritus sancti sententia nobis multo melius pateant, quam veteribus, ab illis, quibus recentior aetas abundat, praesidiis, maxima ex parte destitutis. Neque vero falli mihi videntur, qui neglectum literarum, quas ab humanitate appellare consuevimus, ad causas referunt, quo minus ad interiorem sacri Codicis notitiam bona Interpretum pars adspirare potuerint, sed partim nodos finxerint, nullo consilio solvendos, partim expedita quaedam judicarint, quae insigni adhuc difficultate laborant, saepius autem mente Spiritus S. exciderint. Quae cum ita se haberent, aliam ingressi sunt viam Viri Eruditi, atque unanimi consensu decreverunt, Grammatices, sanaeque φιλολογιας studium, & cum Theologiae cultura, & cum Scripturarum explanatione, nexu quodam singulari esse copulandum. Comparentur ornamenta Ecclesiae nostrae *CHEMNITIUS*, ὁ μακαριτης, *Part. II.*

Loc. Theol. p. 217. & *GLASSIUS, in præf. ad Gram. Sacr. Part. II. edit. recentiss.* ut & *WOWERIUS de Polymath. C. XVIII. WITSIUS in præf. ad opera Catakeri Crit.* & qui instar multorum esse poterit, illustris *SPANHEMIUS in Epist. Hist. Crit. V. T. R. Simonii annexa p. 65.* qui nostram de hoc argumento sententiam luculenter & copiose explicarunt. Laudandum itaque eorum institutum, qui ad profanos profecti Authores, nativam vocum significationem ex illis depromunt, & verecundo modestoque Critices studio telam, quam alii haud infeliciter exorsi sunt, pertexunt. Neque sane illis fraudi esse poterunt ψευδερμηνειαι quorundam, quas ex intempestiva scriptorum profanorum collatione dimanasse, graviter *B. CALOVIUS,* ὁ πανυ, *in Præl. Gener. ad Bibl. illustr. p. 14.* monuit. Cum enim hi, profanæ sapientiæ fastu inflati, mediam non institerint viam, sed ipsa adoranda mysteria, ab intelligentia hominum multum remota, ex imbecillitate ingenii humani metiri, ac proprias Theologiæ locutiones ad stilum των ἔξω exigere voluerint, bonorum merito indignationi sese propinarunt. Melius vicissim illi rebus suis consulunt, qui de vocibus, quas sacri cum profanis scriptoribus communes habent, solliciti, Græcorum Magistros adeunt, indeque locis difficilioribus lucem fœnerantur. Non attinet hic dignis laudibus extulisse *Dietericos, Gatakeros, Schmidios, Stolbergios, Casaubonos, Olearios*, aliosque qui magna cum nominis sui celebritate in hoc negotio versati sunt, ut proinde merito acquiescamus in *Th. HAYNII,* hominis Angli, *in præf dissert. de linguis,* quam vide *in Anal. Phil. Crit. Th. Crenii, p. 14.* effato: *Profanos authores, in usu quarundam vocum explicando, subvenire, par est.* Conf. *DILLHERR. in farrag. Rit. Sac. & Sec. in Fasc. VII opusc. p. 358.*

§. II. No-

§. II.

Nominatim autem ea, quæ D. PAULUS in literas retulit, difficilius intelligentur, nisi ab illis, quæ nominavimus, studiis tempestive interpres præmunitus sit. Qui enim secum perpendit, quanto Paulus sapientiæ & cognitionis apparatu res divinas exponere consueverit, nunquam, credo, ei denegabit elogia, quæ *CHRYSOSTOMUS Homil. XLIII.* μεγαλοφωνότατον, *THEODORITUS Epist. CXLVI.* πάνσοφον, *PHOTIUS Epist. CXCI.* τὸν οὐρανείῳ παιδευθέντα διδασκαλείῳ, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων ῥημάτων πρῶτον, Paulum nuncupantes, in illum contulerunt. Ipsa illa, quam ad Ephesios exaravit, epistola, ad reprimendum, refellendumque hæreticorum furorem composita, exquisitaque eruditione referta, luculenter illam suadendi vim, dicendique gravitatem comprobat, quam jam olim admirationi habuisse cives Lystrenses, tradit Lucas *Act. XIV. 12.* Cui quidem asserto abunde viri eruditi adstipulantur, nec exiguam fidem facit idonea illa, egregiaque loquendi ratio, qua mores hominum callidos, versutosque κυβείαν recondita sententia appellat Apostolus. Cujus adeo vocis dulcedine deliniti, præsens molimur institutum; operæ pretium facturos nos esse existimantes, si genuinam hujus vocis significationem, à plerisque male intellectam explicatamve, ex ipsis antiquitatis fontibus eruamus, valoremque illius commonstremus; tantus judicio nostro qui est, ut nihil & ad argumentum sermonis,.& ad personas accommodatius dici potuerit; quod ex tractatione, credo, elucescet.

§. III.

Ante vero, quam id expediamus, juvat varias hujus loci lectiones, si quæ sunt, exponere, & quo loco habendæ sint, brevibus dispicere; ubi equidem

 non

non magnam illarum copiam afferri videas, dum *MILLIUS in N. T. ad h. l. p. 447. ed. Kusteri.* Celebris inter Anglos scriptor, unicam saltem lectionem, à vulgata diversam, adducit, ita comparatam, ut vel primo intuitu non omnium rerum imperito pateat, nullius eam pretii esse, tantumque abesse, ut aliquam hoc loco lucem fœnerari possit, ut & mentem Apostoli intervertat & obfuscet, nec ulla probati Codicis authoritate nitatur, sed illam potius Lectionum classem occupet, quæ à *Lud. KUSTERO*, Viro literatissimo, *in præf. ad Millii N. T. *3.* falso ita dictæ appellantur. Cum enim, præeuntibus *ERASMO in Comment. ad h. l. T. VI. opp. p. 846. edit. Lugd.* ipsoque quem modo laudavimus, *MILLIO l. c. à Jac. Fabro Stapulensi* eam profectam esse, exploratum habeamus, qui vel ex male impresso exemplo, vel, quod probabilius nobis videtur, male lecto intellectoque Codice descripsit, quid pretium statuendum sit idgenus lectionibus, dudum Viri Clarissimi *Clericus*, *Wihtbius*, *Kusterus*, aliique monuerunt. Non forte causam hujus mendosæ lectionis inde temere derives, quod in Codicem Seculi IX. vel alium ab hoc tempore exaratum, inciderit, ductusque literarum, quibus ea ætate usi sunt librarii, familiares sibi non reddiderit, sed permutatis inter se elementis ex similitudine ductuum κυκειαν legerit, quam κυβειαν legendam esse Codices conspirant. Exploratum enim veterum monimentorum explanatores reddiderunt, nominatim doctissimus *MONTFAUCONIUS* in exquisito illo opere *Palæogr. Græc. Lib. IV. cap. X. p. 335.* & *Eduard. BERNARDUS in Tab. sua Alphab. Var.* receptum fuisse Seculo IX. à librariis morem, B. & K. literas eadem figura exhibendi. Comparentur cum hactenus dictis, quæ *ERASMUS l. c.* cui eadem suboluit conjectura, hanc in sententiam est comentatus. Cæterum non impune tulit illam Lectionem suam

Stapu-

Stapulensis, quandoquidem adversarium expertus *Joh. Stunicam Castellanum*, contentiosum pariter ac impotentis animi virum, hanc quoque hallucinationem exprobrari sibi ab eo videbat. Conf. *Erasmus* & *Millius l. cit.* Nec minus *ERASMUS* partim *in annotationibus in N. T. l. c.* partim *in Apologia*, qua contra *Fabrum* causam suam peroravit, *Tom. IX. opp. edit. laud. p. 63.* genuinam nostram lectionem, aut temere aut per oscitantiam à *Fabro* sollicitatam, vindicavit; quibus causis motus ille mutavit sententiam, & a nostris stare partibus incepit.

§. IV.

Hisce ita præstructis, pulchri rem operis judicamus, ante ad varias eruditorum, quas de loco hoc fovent, persuasiones examinandas proficisci, quam nostram depromamus fulciamusque sententiam, quarum aliæ ita comparatæ sunt, ut non idoneo nitantur fundamento, aliæ vicissim, ut nimis longe petitæ sint, nec sensum vocis, qui amplissimus est, legitime exhauriant. Primo nobis loco, & propter nominis celebritatem, & meritorum magnitudinem, Cl. *SALMASIUS*, exquisitæ doctrinæ vir, est nominandus, qui cum à πολυμαθεστάτῳ *Gatakero* de subdifficili aliquo loco *Antonini Imperatoris Lib. 1.* εἰς ἑαυτόν. §. 8. in consilium adhiberetur, quam quoque sententiam ὡς ἐν ὁδῷ παρέργῳ, *Lucianus in Nigrino T. 1. p. 20.* de nostro loco hisce verbis, quæ vide *in Annot. GATAKERI ad Anton. l. c. p. 9. opp. Crit. Gatakeri edit. Wits.* expromebat: *eodem*, inquit, *sensu*, quem antea verbo κυβεύειν adjudicaverat, κυβεία τῶν ἀνθρώπων *usurpatur ab Apostolo; puerorum enim ætas improvida, qui nondum certæ rationis usum habent, paulo momento huc & illuc impellitur.* Κυβείαν ἀνθρώπων *Apostolus appellat rationes hominum temerarias & fortuitas, quæ nullo certo consilio explicantur.* Causas vero, quibus opinionem suam su-

perstrueret, nullas attulisse virum doctissimum videas, præter testimonia quædam, ex *SUIDA*, quæ significationem vocis κυβος & κυβευειν, non autem κυβειας. tradunt, hausta; ex quibus tamen parum præsidii ad Cl. *SALMASIUM* redundabit. Quamvis enim non inviti largiamur, κυβευειν εν τω βιω, præter rationem & cum periculo aliquid facere, Græcis dici, bene memores fragmenti illius, quod ex *Polybio* diversis vicibus retulit *SUIDAS*: ὁ μεν ἀλογιςιαν καὶ μανιαν ἐφασαν ἑιναι, το παραβαλλεσθαι καὶ κυβευειν τω βιω, τȢτ' ἐςι παραλογως τι πραττειν καὶ ῥιψοκινδυνως; nec inficiemur, κυβευειν τοις πραγμασι de illis dici, qui nihil ex certo destinatoque consilio agunt, sed incertis fortunæ casibus se suaque committunt. Præterea quoque, quæ hic opposita est, locutionem ἀκυβευτον ἑιναι, eum ex mente *Antonini Imperatoris* εις ἑαυτον, *Lib. 1. §. 8.* qui ea utitur, denotare, qui firmo certoque proposito res suas conficit. Ista tamen omnia, re curatius examinata, ita comparata sunt, ut nihil ad explicationem κυβειας faciant, nec illam voci significationem concilient; cui præterea & autoritas idoneorum scriptorum, & textus inprimis συναφεια repugnat. Constat enim inter omnes, derivari κυβειαν à κυβος, quam vocem *SUIDAS* πᾶν τετραγωνον denotare ait, *in voc.* κυβος. Licet autem tesseram aut cubum significet, à Græcis tamen, ῥητορικως πανυ loquentibus, ad fortunam periculumque, quod in alea obtinere consuevit, illud κυβȢ vocabulum fuit traductum: Eleganter hanc in rem *Author incertus* apud *SUIDAM in voc.* κυβος & ἀδυνατα, τȢ ςρατηγȢ ἀδυνατα ἐχοντος, ἀναῤῥιψαι κυβον πολεμȢ τοσȢτȢ; quem loquendi modum quam eleganter imitati sint Latini, hic excutere non convenit. Eundem fere in modum voce κυβειας Græci utebantur; cujus nativam significationem si spectes, jactum tesserarum aleamque, si metaphoricam, vafritiem & calliditatem, quam adhibebant aleatores, designabit.

Ver-

Vernacula lingua non inepte cum quibusdam das Würffel-Kniepen appelles. Utramque significationem idonei scriptores calculis suis luculenter comprobant, à nobis deinde excitandi. Conf. *BALDUINUS*, *ὁ μακαρίτης*, *in Comment. ad h. l. p. 907*. Inprimis vero, non multum sententiæ Cl. *Salmasii* tribuendum esse, interpretes Syrus & Arabs, quorum autoritatem defugere non debemus, haud obscure suadent, textusque series jubet. Meminisse enim debemus, scopum Apostoli non esse, ut Ephesiorum temerarias & fortuitas actiones, id quod Cl. *SALMASII* sententia invehere videtur, increpet juxta ac detestetur; sed ut animos illorum ab hæreticorum strophis tempestive præmuniat, riteque præparet, ne sibi ab aliorum calliditate imponi paterentur Ephesii, sed circumspecte agerent, astutiamque evitarent; non Gnosticorum solum, quos *HAMMONDUS in præf. Epist. ad Ephes.* (*HAMMONDUS* semper *Gnosticos* ab Apostolis innui & refutari, valde confidenter & in publicis scriptis & in familiaribus, quos cum amicis cædebat, sermonibus confirmavit, ut adeo ludibrium *Usserio*, aliisque doctis debuerit, notante *MOYNEO Observ. Sac. p. 598.* adde *CLERICUM in Epist. Crit. p. 327. & Cel. ITTIGIUM de Hæres. Ævi Apost. Sect. II. Cap. IX. p. 166. seqq.*) hic denuo sibi reperisse visus est; sed Judæorum quoque & Philosophorum, quæ probabilior *GROTII* ac *CLERICI l. c.* est sententia, inprimis, qui ex Pythagoræ schola prodierant; &, à quibus majus periculum imminebat, Pseudo-Apostolorum, quippe qui id unice intendebant, ut decipere incautum, illique, aleatorum ad instar, qui homines nummis arte sua emungunt, fucum facere possent. Quæ præterea Cl. *SALMASIO* obstitit *πανεργίας* vox, quæ sequitur, nos à sententia non dimovet; usu enim receptum esse D. Paulo novimus, pleonasmo, non vitioso illo quidem, sed

quem

quem numerosum appellamus & ἐξηγητικον, suam orationem animare, vocibusque sæpe ejusdem significationis uti; provocamus saltem ad eundem, in quo versamur, versum, ubi Apostolus eleganti pleonasmo μεθοδειαν της πλανης conjungit, quibus, si sensum respicias, eandem rem Apostolus insinuasse videtur. *HESYCHIUS* enim hanc vocem τεχνας interpretatur. *SUIDAS in voc.* μεθοδευειν: μεθοδευειν, τεχναζεσθαι, ἐξαπατᾶν, & *Ephes. VI. 11.* Apostolus per μεθοδειαν διαβολȣ, insidias, ἐπιβȣλας καὶ δολȣς, intelligit. Non vacat, rem tralatitiam, & communi consensu comprobatam, operosius roborare; illud tamen observamus, paria cum *SALMASIO G. CALIXTUM in Annot. ad h. l. Joh. COCCEIUM in Comment, ad h. l.* aliosque, sentire.

§. V.

Nec mentem Apostoli assecutus esse videtur Cl. *CLERICUS*, ornamentum illud Bataviæ, quando in diversam prorsus ab aliis abiit sententiam, in notis, quibus *Hammondianas* in hunc locum observationes emendare annisus fuit, eandem confidenter valde ita explicans: *Vocem* κυβειας, inquit, *non male vertas sortilegium, si liceat uti voce inferioris ævi*; hancque opinionis suæ interserit causam, *quod plani talis seu sortibus ad divinandum uti consueverint*. Quod ultimum momentum uti verissime ita se habet, & communi reconditæ antiquitatis consensu comprobatur, ita vereor, ut conjectura, tali tantum fundamento superstructa, ætatem ferat, aut calculum mereatur. Digna sunt, quæ commemorentur, *CICERONIS* verba, quando, *Sortilegus*, inquit, *est, qui per sortes futura prænunciat*, & quæ alibi *Lib. II. de Divin. c. 18.* in argumento non dissimili dicit: *Quid sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere.* &c. Novimus præterea, quæ viri eruditi de sortilegio, diversa ab Augu-

Augurio & Extiſpicio divinationis ſpecie, plerisque gentibus familiari, monuerunt. Conſulat, qui harum rerum deſiderio tenetur, *BARTHIUM in Animad. ad Statium T. III. 1341. & 1156. DOUSAM Juniorem in Præcid. ad Tibull. C. VIII. p. 432. ed. Zill. C. PEUCERUM de divin.* & ex antiquis *CICERONEM de divinat.* & *VALER. MAXIMUM Lib. I. C. I. p. 6. ed. Hack.* inprimisque *BULENGERUM de Sortibus, ANT. van DALEN Diſſert. II. de Oraculis.* & Cl. *STRUVIUM in Syntagm. Antiqu. de reb. Sac. p. 304.* ut reliquam teſtium nubem ſilentio involvamus. At mirari convenit, quod unica hac ratione ſuffultus Cl. *CLERICUS* ſignificationem voci affinxerit & veteribus incognitam & noſtro loco minus convenientem. Ad conſenſum ſcriptorum ſe provocare non poſſe, ipſe doctiſſimus Vir non obſcure confiteri videtur; quibus tamen non præeuntibus, talem cur accipiamus ſignificationem, cauſa apparet nulla. Nec *EUSEBII* locus, *Hiſt. Eccleſ. Lib. IV. Cap. 11.* quem excitavit, negotium conficit, quandoquidem à noſtris *Euſebium* ſtare partibus, copioſior deinceps dabitur evincendi locus. Quamvis autem præſidium ſententiæ ſuæ aliquale in Etymo reperierit, res tamen ipſa loquitur, & conſenſu eruditorum comprobata eſt, nullam faciliorem eſſe conjecturam, quam quæ ſola Etymologia nititur. Videatur vel ipſe *CLERICUS in Arte Critica T. II. p. 130. ſeq.* & *in Diſſert. II. Commentario in Geneſin* præmiſſa *de Interpret. Script. §. 12.* ubi inter cætera ait: *Cavendum eſt, ne ex ſola Etymologia ratiocinationes deducamus, ut faciunt quandoque Rabbini, qui paratas hiſtoriolas habent inde confictas.* Cum enim Etymologia nihil fallacius ſit, ut propterea eam ἀλαζόνα μάρτυρα vocet *GALENUS*, facile apparet, rationem ei ſuperſtructam incertam admodum fore. Non enim in ſola nominis ratione interpreti acquieſcendum eſſe, ſed autoritatem etiam aliorum, uſumque in

in partes vocandum, & præterea ordinis ac συναφειας rationem habendam esse, pervulgatum quidem, sed prudens admodum graveque doctorum monitum est. Quod si enim viæ, à Cl. *Clerico* tritæ, insistere velimus, nescio, quem voci κυβειας sensum affingere possemus, & quid quæso obstaret, quo minus κυβειαν per molem quandam quadratam, fundamento τετραγωνω superstructam, exponendam censeremus, cum vox κυβος, ipso non diffitente Cl. *Clerico*, autore *Suida* παντετραγωνον denotet. Quæ tamen explicatio, tantum abest, ut aliqua veri specie se tueatur, ut potius & ludicra sit, & usui adversa, menti sigillatim Pauli in hoc loco plane contraria: Textus etiam rationem contra Cl. *Clericum* urgeremus, nisi eam supra satis occupassemus, & infra luculentius simus tradituri, ut adeo conjectura Cl. *Clerici* de significatu vocis κυβειας magni non sit facienda, cum fallax sit nec legitimis nitatur fundamentis.

§. VI.

Pari ratione illi mente Apostoli excidisse videntur, qui cum *BEZA in vers. h. l.* vocem κυβειας proprie accipiunt, aleamque interpretantur, quam tamen sententiam ipse *BEZA* κατατον δευτερον πλουν. (comp. de eleganti hujus παροιμιας ab aliis neglectæ usu, *Arist. Eth. Lib. II. C. IX. Synesius in Dione*, *Antonin. L. IX.* εις εαυτον *§. 8.* & ad hunc *Gatakerus in notis*, inprimis *Gyraldus de navigat. C. IX. p. 621.*) in quibusdam editionibus ita emendavit, ut aleatoriam ludificationem substituerit, si *SUIZERO in Thes. Eccles. voce* κυβεια fides habenda; tamen *LEIGHIUS in Crit. Sac. p. 361.* adversari videtur, quando ex mente Bezæ aleam illam ad incertos casus, quibus jactantur homines, & ad quasvis incerti eventus res deducit. In partes *BEZÆ* quoque abiisse videas *DRUSIUM Lib, VIII. Præter.* & alios, quorum recensionem habent *POLUS*,

LUS, ſcriptor laude digniſſimus, *in Syn. Crit. ad h. l.* & *CRAUSERUS in Phoſph. N. T. p. 293.* quorum opinionem examinandam nobis ſumeremus, ſi exiguæ hæ pagellæ ſufficerent, nec limites, quibus incluſi ſumus, nimis anguſti eſſent. Certi interim ſumus, eam locum hic habere non poſſe, argumentis muniti, quæ partim jam delibavimus, partim adhuc ſubjiciemus. Neque porro multum deſudamus in ſententia *Th. DEMPSTERI, Scoti, in Paralip. Roſini p. 432. ap. Crauſerum l. c.* excutienda, qui hic neſcio quod periculum ac diſcrimen, quod hominibus immineret, à Paulo connotari, ſibi & forte aliis perſuaſit, reclamante licet & vocis natura, & textus ratione. Parum præterea moramur *Guil. XYLANDRUM*, qui quamvis multam lectori ſpem de interpretatione vocis κυβειας feciſſet, *in Obſerv. ad Anton. Imper. l. cit.* in eo tamen induſtria ejus ſubſtitit, ut verba tantum, & quæ antecedunt κυβειαν, & quæ ſequuntur, explicaverit, ipſa voce relicta; ita enim, *D. PAULUS*, inquit, *monet, ut* κυβειαν ανθρωπων *caveamus, i. e. ne omni vento doctrinæ circumagi nos, & in errorem abripi patiamur.*

§. VII.

Quæ cum ita ſe habeant, nihil amplius reſtare videtur, quam ut noſtram tandem, quam ſupra jam attigimus, proponamus plenius firmemusque ſententiam. Ubi mittimus propriam ſignificationem, qua *luſum teſſerarum aleamque* denotat; ita enim *ARISTOTELES Lib. I. Rhetor.* &, ut reliquos taceam, *PLATO in Phædro*, qui etiam πεττειαν και κυβειαν ſollicite diſtinguit, atque utriusque inventionem Ægyptiis tribuit, in quo momento eum ſecuti ſunt ex veteribus *DIOGENES, de vit. Philoſ. Proœm. n. 2. p. 8.* & quos allegavit Authores *MENAGIUS in Obſerv. ad Laërt. l. c. p. 8. edit. Meibom.* & *PHAVORINUS in Lex. p. 1494.* Adde, ſi placuerit, *Th. HYDII*, viri

ri in literis ac antiquitatibus Orientis apprime verſati, *Commentarium*, nec ineruditum, nec invenuſtum *de ludis Orientalibus L. II. §. 1.* ubi diverſa illa nomina, quibus aleæ ludus ſignificatur, excuſſit; eam ita explicandam putamus, ut Apoſtolus reſpexerit ad *aſtutiam fraudesque aleatorum*, ac mores hominum denotarit, ad calliditatem, verſutiam, ac decipiendum ea ratione compoſitos, qua agyrtæ & aleatores pueros nec uſu nec judicio confirmatos, aut infimam multitudinem, rudem illam quidem, ludique ignaram, arte ſua fortunis bonisque evertere, atque mira defraudandi libidine circumvenire alios, doloque ſuo ac malis artibus fallere conſueverunt.

§. VIII.

Aleam autem non minus arti, quam fortunæ patuiſſe, luſoresque calliditate ſua ac ſubdola animi nequitia, quod male ceciderat ex teſſerarum jactu, emendaſſe pariter ac fraudulenter correxiſſe, non dubitare ſinunt ea, quæ Cel. *BERGERUS* nuper admodum non ſine exquiſito diffuſiſſimæ doctrinæ apparatu explanavit, cum aleæ veteris fraudem ipſo Præſide excutere mihi liceret. Quamvis vero otium nobis abunde factum videamus, temperare tamen nobis non poſſumus, quominus quædam adhuc eaque luculenta aſtutiæ aleatoriæ documenta ex eodem repetamus. Illuſtris ille, ſed in vulgus notus, incerti authoris Trochaicus, *P. Syri* mimis annecti qui ſolet: *Aleator quanto in arte ſua melior, tanto nequior*, non obſcure comprobat, quanta calliditate uſi fuerint aleatores, ubi aliis fallacias intendere ſatagebant. Celebre præterea eſt illud *Lyſandri* dictum, Philippo Macedoni quod alii tribuunt, autore *ÆLIANO Var. Hiſt. Lib. VII. C. 12. p. 140. ed. Schef.* alii tamen Dionyſio Majori aſſignari malunt, ut fecit *PLUTARCHUS in Lib.* περι της Αλεξανδρȣ τυχης ἢ ἀρετης λογ.

λογ. α. qui tamen diffidentius rem agit, dum alibi *in Apophthegm. p. 229. & Vit. Lyſ. p. 437.* Lyſandro tribuit, monentibus *GATAKERO l. ſæpius cit.* & *SCHEFFERO in not. p. 327.* τυς μεν παιδας κυβοις και αςραγαλοις, τυς δε ανδρας ορκοις εξαπαταν δει. Comparentur *DIO PRUSÆUS*, graviſſimus ſcriptor, *Orat. 74. p. 640. ed. Lut. 1604. POLYÆNUS Lib. I.* alii.

§. IX.

Cum itaque hoc ludicri genus dolo fallendique artibus ſæpius confectum ſit, idonei ſcriptores vocem κυβειας eo, quo nos, modo ſunt interpretati. Locuples admodum gravisque teſtis eſt *SUIDAS T. II. voc.* κυβεια, qui ita, κυβεια, πανεργια, quam *Ariſtoteles* δεινοτητα εκ επαινετην eſſe ait; & *PHAVORINUS in Gloſſario p. 1612.* Καταχρησαντο τη λεξει πανεργιας και πανεργε οι παλαιοι, και επι τε εν κακοις νοημασι και εργοις ευεπιβελε, & *alibi. p. 1410.* Αποπλανημα και την απατην πανεργημα λεγεσι. *IDEM* veterum ſcriptorum compilator, luculento non minus quam eleganti veritatis documento, noſtram confirmat ſententiam, ubi hanc gloſſam adjecit: Κυβεια, πανεργια, η παιγνιον. Non aliter *PHOTIUS*, ανεκδοτος: Κυβεια, πανεργια. Rei ſummam declarant *Scholia Ariſtophanea Act. V. Sc. 3. p. 277. ed. Genev. 1607. fol.* nec minus eleganter *BOURDINUS* ad ejusdem *Theſmophor, p. 770.* & *GERARDUS ad Plut. p. 6. E.* Præclare præterea ſuffragatur *HESYCHIUS*, quando hanc in ſententiam: Κυβευσαι, πηξαι, ταβλισαι, χλευασαι, quam ultimam vocem non incommode *illudere, ſubſannare, decipere* vertas. Ita enim *ARISTOTELES Lib. II. Rhet.* Οργιζονται δε τοις καταγελωσι, και χλευαζεσι, και σκωπτεσιν. Et *PHAVORINUS l. c. p. 1867.* appoſite: Χλευαζω, χλευη, απατη, και χλευασια. *Gloſſa.* αλαπος: lege. αλωπος, αλωπηκωδης, πανεργος.

§. X.

Quamvis vero hæc ita comparata ſint, ut rem egregie declarent juxta & confirment, magis tamen exploratior reddetur, ſi conſenſus ſcriptorum, quos Eccleſiaſticos vocamus, accedat. *EUSEBIUS* ex *IRENÆO Lib. III. adv. Hær.* de Marco quodam dicturus, mores hominis ingeniumque ad varias fraudes atque fallendi artes fuiſſe conpoſitos, monet, quandoquidem μαγικης κυβειας ἐμπειροτατος fuerit, id eſt, vertente Doctiſſimo Interprete, *H. VALESIO, magicarum præſtigiarum peritiſſimus;* nec aliam explicationem vel vocis ratio, vel etiam ipſa locutionis *Euſebij* ſeries admittit. Dixerat initio de Cerdone, qui ex Simonis Schola ac diſciplina profectus, Romæ novæ ſectæ author pariter ac caput fuerat. Hunc excepiſſe Marcionem Ponticum, ait, Scholam latius propagantem, ejus tamen ἀποκρυφον ὁσαν και λεληθυιαν την κακιαν denudaſſe *Irenæum.* Pari cum Marcione fraude atque malitia uſum fuiſſe alium quendam, nomine Marcum, author eſt *IRENÆUS*, quæ verba Græce *Euſebius* elocuturus, μαγικης κυβειας eum peritiſſimum facit; manifeſto indicio, non alio, quam hactenus explicato, ſenſu vocem κυβειας accipi vel poſſe, vel debere. Magis diſerte *THEODORITUS* ad hunc Apoſtoli locum *p. 308.* Την κυβειαν, inquit, Παυλος πανεργιαν καλει. πεποιηται δε, ita pergit, ἀπο τε κυβευειν το ονομα. Ιδιον δε των κυβευοντων, το τηδε κακεισε μεταφορειν τας ψηφας, και τετο πανεργως ποιειν. Similiter *CLEMEMS ALEXANDRINUS Lib. I. Strom. p. 290.* διαλεκτικα ἀσκεντας τεχνυδρια, idque agentes, ut inani labore ex ſcriptura errores ſuos pallient, atque adeo fucum imperitis faciant, κυβειαν ἀνθρωπων atque πανεργιαν exercere, graviter inſinuat. Non minus eleganter *CHRYSOSTOMUS Homil. XI. in Ep. ad Eph.* κυβευται λεγονται, inquit, οἱ τοις πετλοις κεχρημενοι, τοιε-

τοι

τοι εισιν οἱ πανȣργοι, ἐπειδαν ἀφελεςερȣς τινας λαβωσι. Et qui ex hoc fonte rivulos ſuos duxerunt, *Theophylactus* atque *Oecumenius*. Plura hanc in rem ut excitemus Patrum loca, exiguæ hæ pagellæ non ferunt; adeat interim, qui deſiderio eorum tenetur, *SUICERUM*, multæ variæque eruditionis atque acerrimi judicii virum, in elegantiſſimo libro, *Theſaurus Eccleſiaſticus* qui vocatur, *voc.* Ἀιρετικος *num. 3. T. I. p. 126.* & *κυβεια T. II. p. 181.* cui multa nos debere, ingenue profitemur.

§. XI.

Talmudicis quoque frequens vox eſt קוביא, quam, ut multas alias, à Græcis acceperant, ita tamen, ut ab ea, quam inſinuavimus, ſignificatione non diſceſſerint. De קוביא enim & קוביוסטוס h. e. *alea* & *aleatore* ita pronuntiant, ut utramque hic paginam fraudes & dolos facere exiſtimaſſe videantur. Propterea *R. MAIMONIDES* aleatorem à furto & rapina proximè abeſſe pronuntiavit in *Tract.* גזילה ſeu *rapina*, quando ait: המשחק קוב קוביא הריוה גזלו i. e. *ludens alcis raptor.* in *Tractat. Talmud.* הולין *fol. 9. cap. 2.* קוביוסטוס & אנב h. e *fur & aleator* conjunguntur. Videatur *DRUSIUS in Bibl. Critic. Tom. V. pag. 611.* *BUXTORFIUS Lex. Talm. Rabb. voc.* קוביא & *GROTIUS p. 45.* Quæ res, quamvis non levem noſtro aſſerto fidem faciat, majus tamen robur collocamus in conſenſu interpretum, inprimis antiquiorum, Arabis videlicet, & qui maximæ authoritatis eſt, Syri. Huic enim verſioni tantum tribuitur à nonnullis, ut eam ab Apoſtolico quodam viro, adhibitis in conſilium Apoſtolis, elaboratam eſſe arbitrentur. Vide *B. FRANZII* elegantiſſimum librum *de interpretatione S. Scripturæ, ap. Crenium in Muſæo p. 287.* junge *TRMELLIUM, Jac. MARTINI in*

præf. ad N. T. Syr. & *FABRICIUM in dedic. Reliqu. Syr.* Hi enim doctrinam fallacem, astutiam, versutiamque exposuerunt, quorum autoritatem declinare cum non consultum videatur, in illis fundamentum præsidiumque sententiæ nostræ nos reperisse putamus. Ita enim accepit *D. AUGUSTINUS De Civ. D. Lib. XXII. c. 18.* integrum incisum latine sic exhibens: *ut ultra non simus parvuli, jactati & circumlati omni vento doctrinæ, in illusione hominum, in astutia ad machinationem erroris.* Nec abludit vetus Interpres, qui per *nequitiam* exponit, Gallus obsoleta voce *piperie*, alius magis eleganter *finesse*, *tromperie*, Italus *Malvagita d'huomini*, & *ERASMUS* commodius *versutiam aleatoriam*, optime vero *D. LUTHERUS* Schalckheit der Menschen, reddiderunt. Consensum aliorum quorundam, qui Commentariis suis N. T. illustrarunt, hic exponere non juvat, quandoquidem eo labore viri doctissimi *POLUS l. c. LEIGHIUS l. c. CRAUSERUS l. c.* jam pridem defuncti sunt. Adeundum tamen inprimis suaserim *CANTERUM*, cujus verba notionem κυβεια ανθρωπων luculenter exponentia, inserta leguntur *collectioni Adagiorum* absolutissimæ, uti vocatur, sub titulo *Versutia p. 360. ed. Wechel. 1643.*

§. XII.

Atque hæc est insignis illa metaphora, quam orationi suæ inseruit Tarsense Oraculum; duæ priores, quibus utitur, non minus elegantes sunt. Altera sumta est à puerulis, levibus quibusque rebus facile, ad quodcunque volueris, pelliciendis. Altera à navibus, gubernatore destitutis adeoque ἀναρμιςοις, & quovis vento facile ad scopulos allidentibus. Tertia, ut *FLACIUS in Gloss. Comp. N. T. pag. 942.* ait, à fraudibus aleatorum hausta, qui habent *Singularia quædam compendia fallendi imperitos collusores.* Confer præter

FLA-

FLACIUM, *CALOVIUM l. supra laud. & GATAKERUM.* Omnia vero hunc in finem ab Apostolo disputantur, ut in doctrina, quam semel erant amplexi, confirmentur Ephesii, sibique cavere discant ab Hæreticis, ἐν (Præpositio ἐν sæpe pro *per* usurpari, præter *GROTIUM ad h. l. & GLASSIUM in Phil. Sacr. p. 1039.* ostendunt *PFOCHENIUS in diatribe de Pur. Stylo N. T. Sect. 63.* & *GATAKERUS in Diss. de Styl. N. T. c. 18. p. 114. Opp.*) τῃ κυβείᾳ, *per præstigias suas*, malasque artes, imperitos, nimisque credulos, ac disciplinam Christianam non satis edoctos, qui decipere, irretire ac circumvenire consuessent. Ut adeo integri commatis sensus, serie orationis paulo altius repetita, huc fere redeat: „ Omnibus nobis eo enitendum est, ut omnes ad eandem perveniamus fidem, & in viros evadamus, eamque attingamus ætatem, ut adulti plane in Christi doctrina, eaque firmiter eruditi videamur; ita enim fiet, ut tuti ab eo infelicitatis genere vivamus, quod hac tempestate multis contingere dolemus; qui scilicet, infantes adhuc cum sint, & nimia levitate instabiles, ac sine justo pondere jactati, instar navium, omni doctrinæ vento circumferuntur, modo ad hanc, modo ad aliam doctrinam amplectendam proni propensique, illudente illis astutia hominum hæreticorum, qui more, aleatoribus non dissimili, id agunt, ut dolis ac præstigiis suis nos adoriantur, pariter ac nequitiam suam fraudis dissimulatione tegant, illaqueent etiam, atque ad disciplinam suam, fraudum & insidiarum plenissimam, alliciant.

TANTUM.

IV.

J. R. S. V. D. M.

Emendatio & Explanatio
loci ex Epiſtola
FIRMILIANI
AD
CYPRIANUM
in Quæſtionem:
An Hæretici ſint rebaptizandi?
nec non
Emendatio Loci cujuſdam
ex *FL. JOSEPHO.*

Argumentum.

§. I. Epiſtolæ *Firmiliani* occaſio. §. II. Locus in ea explanandus. §. III. Rigaltii emendatio rejecta. §. IV. Alia profertur, §. V. & ex Vetere Theologia de Differentia *Catechumenorum* & *Baptizatorum* adſtruitur. §. VI. De diverſo ſtatu eorundem poſt mortem. §. VII. Narratio *Perpetuæ Mart.* de Dinocrate poſt mortem ex tormentis liberato. §. VIII. Auguſtini de hac narratione ſententia excutitur. §. IX. Quid Eccleſia Antiqua de ſtatu Catechumenorum absque baptiſ-

baptiſmo defunctorum ſenſerit, indagatur. §. X. Cypriani verba exponuntur. §. XI. Pro quibus mortuis olim deprecationes & ſacrificia fuerint oblata? §. XII. Quales fuerint illæ oblationes? §. XIII. Interpretes Juſtini M. notati. §. XIV. Quando & quo fine oblationes & orationes pro mortuis factæ ſint? §. XV. *Paſſio SS. Perpetuæ & Felicitatis* examini ſubjicitur. §. XVI. Collector iſtius mouumenti fuit Montanus vel aſſecla quis Montani. *Nova Prophetia* Montaniſtarum teſſera. §. XVII. Montaniſtarum martyria quando & qua ratione a Catholicis fuerint probata? Auctoritas hujus Monumenti & Narrationis cadit. §. XVIII. Quænam illa *Gratiæ Conſummatio*, quam juxta Firmil. & Cypr. Catechumeni ſine baptiſmo defuncti non aſſequebantur? *Commeatus delinquendi*, apud Tertullianum, explicatur. §. XIX. Locus 1. Petr. 3: 21. exponitur; ἐπερώτημα non ſignificat *ſtipulationem*, ſed reſponſionem vel promiſſum. §. XX. Baptiſmi accepti emolumentum. §. XXI. Diverſi Gloriæ cœlitum Gradus. §. XXII. Locus *Fl. Joſephi* emendatus.

§. I.

IN optimis S. *Cypriani* editionibus occurrit *epiſtola FIRMILIANI Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopi, ad CYPRIANUM*, græce forte ſcripta, a Cypriano vero latinitate donata; in qua Firmilianus omnem movet lapidem, ut ſuis & Cypriani in unum congeſtis argumentis, adſtruat novi vel iterati baptiſmi neceſſitatem eorum reſpectu, qui olim hæretici, relicto errore, Eccleſiæ Catholicæ ſe additluri erant. Vulgo enim

 notum,

notum, tum temporis litem *de hæreticis rebaptizandis* plurimas orbis Romani Ecclesias turbasse. Hunc novum baptismum vel rebaptismum Ecclesiæ Orientis & Africanæ mordicus tuebantur: Romana vero Ecclesia cum aliis quibusdam eundem repudiabant. At quamvis utraque pars & Conciliis & argumentis placita sua tuebantur, modestia tamen priores longe præpollebant, quippe qui (ut ex præfatione Concilii Carthaginensis patet) verbis conceptissimis declararunt, se neminem ob hanc litem judicaturos, multo minus a jure Communionis aliquem, si diversum senserit, amoturos, sed cuivis hac in re libertatis & potestatis suæ arbitrium concedere. *STEPHANUS* vero non eadem indulgentia agendum putavit, quin per Epistolas significaret, se nolle cum Cypriano nec Firmiliano, aut cæteris illius sententiæ sociis Episcopis, communionem colere. Quod Firmiliano occasionem præbebat, Sedis Rom. Episcopi typhum in hac Epistola acriter perstringendi & retundendi.

§. II.

Postquam Author hypothesin suam optimis ut potuit argumentis firmasset, ad diluendas pervenit objectiones. *Quid ergo, inquiunt*, (nimir. contrariæ opinionis Patroni) *fiet de his, qui ab hæreticis venientes sine Ecclesiæ baptismo admissi sunt?* respondet *FIRMILIANUS*; *si de Seculo excesserunt, in eorum numero, qui apud nos Catechizati quidem sunt, sed priusquam baptizarentur obierunt, habentur.* Hactenus omnia expedita, sed non ita se habent reliqua, sic enim pergit: *Non modo dicunt, emolumentum veritatis & fidei, ad quam relicto errore pervenerant, etsi consumationem gratiæ consecuti non sunt, morte præventi.* Quæ manifesto absona sensu carent? interim tamen omnes Codices in hac lectione consentire testatur Rever. *FELL*, Oxoniensis Episcopus.

§. III. RI-

§. III.

RIGALTIUS medicam manum afferre conatus per additionem verbi *habent*, quod, non intellecta reduplicatione præcedentis, excidiſſet; ideoque ſcribendum cenſet: *in eorum numero qui apud nos catechizati quidem ſunt, ſed priuſquam baptizarentur obierunt, habentur. HABENT, non modo diſcunt, emolumentum fidei &c.* q. d. eos qui apud Orthodoxos catechizati quidem ſunt, ſed priusquam baptizarentur obierunt, non tantum didiciſſe, verum etiam habuiſſe emolumentum veritatis & fidei, vitæ ſcilicet æternæ, quamvis conſummationem gratiæ conſecuti non ſint. Conſummationem gratiæ vocari Sacramentum Baptiſmi. ita Illuſtr. RIGALTIUS. Sed, venia magni Viri, rem non acu tetigiſſe mihi videtur. 1. contra Mſs. fidem lacunam ſtatuit. 2. odioſa illa repetitio *habentur* & *habent*, nec CYPRIANI ſtilum redolens. 3. contra fidem ex *dicunt* facit *diſcunt*. 4. nec arridet phraſis *emolumentum fidei diſcere*.

§. IV.

Alia igitur ineunda via, ut absque lacuna, litterarum ductui inhærentes, ſcripturæ tantum compendium vel abbreviationem ſtatuamus. Ita vero exaratum fuiſſe puto: *Non modic. cunt emolumentum.* i. e. *Non modicum capiunt emolumentum veritatis & fidei, ad quam relicto errore pervenerant, &c.* Hoc modo ſi legas, non litterarum tantum veſtigia retinentur, ſed ad ſenſum omnia clara, veterique Theologiæ imprimis conſentanea erunt. *Non modicum* inquit *capiunt emolumentum*; minime ergo *omne*, & diſtant aliquantisper à *gratiæ Conſummationem* per baptiſmum *Conſecutis*, agnita autem veritas & fides deſiderato fructu non penitus caret.

§. V.

Paſſim notum, magnam inter Catechumenos & Baptizatos fuiſſe differentiam, quæ poſterioribus ſeculis

culis immensum quantum augebatur; Cum priores, etsi eorum conditio gentilium longe potior habebatur, nondum per baptismi lavacrum regeneratis pares censerentur, & quasi adhuc sub reatu constituti, a precibus publicis, ab auditione Religionis mysteriorum, quin ipso aspectu Baptismi & Cœnæ arcerentur: denegabatur iisdem dulce fratris nomen, quippe cœlestem genituram nondum adeptis. Ut igitur introitus in Ecclesiam per baptismum dabatur, quippe qui peccatorum remissam & spiritum sanctum conferebat, ita demum Evangelii promissionum participes evadebant, qui ejus unda lustrati erant. Sequitur, ut qui absque sacro hoc lavacro è seculo excesserint, non quidem gentilium, vel aliorum Christi & Salutis notitiam non genuine habentium, tristem sortiantur exitum: prout nec in hoc ævo agentes iisdem accensebantur, quin tanquam in Ecclesiæ atrio constituti, Evangelico lacte nutrirentur, precibusque, imo sæpe manuum impositione & crucis signaculo fruerentur: etiam in futuro seculo *non modicum* agnitæ veritatis & fidei capturi emolumentum. A qua æquissima sententia plures posteriorum seculorum Doctores longe deviarunt. Author *Quæst. & Respons. ad Orthodox.* qui JUSTINI M. operibus annectitur, (quamvis sit serioris ævi, cum Christianismus jam in orbe Romano prævaleret, ut ex *Quæst. CXXVI.* palam est, nisi forte hic liber ex diversorum Authorum scriptis compilatus sit;) is autem qualiscunque sit, demortuos, lavacro baptismi non tinctos, omni fidei emolumento privare videtur; Responsione enim ad Quæst. LVI. sic loquitur: αὕτη ἐστὶ διαφορὰ τῶν βαπτισθέντων πρὸς τὰ μὴ βαπτισθέντα, τὸ τυχεῖν μὲν τὰ βαπτισθέντα (intellige βρέφη) τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθῶν, τὰ δὲ μὴ βαπτισθέντα, μὴ τυχεῖν. Quod enim de infantibus, id etiam de adultis statuisse censendus est.

§. VI. Haud

§. VI.

Haud immerito igitur quæritur : qua in re, maxime poſt mortem, baptizatis extiterint inferiores ? Si cum pœnitentibus conferantur, forte de comparatione jure queri non poſſunt. Pœnitentium vero & lapſorum, cum ſtantibus & maxime Martyribus hanc CYPRIANUS inſtituit comparationem ; *aliud eſt*, inquit, *ad veniam ſtare, aliud ad gloriam pervenire ; aliud miſſum in carcerem non exire inde donec ſolvat noviſſimum quadrantem, aliud ſtatim fidei & virtutis accipere mercedem : aliud pro peccatis longo dolore cruciatuum emundari & purgari diu igne, aliud peccata omnia paſſione* (ita etiam baptiſmo) *purgaſſe : aliud denique pendere in die judicii ad ſententiam Domini, aliud ſtatim a Domino coronari. In Epiſt. ad Antonian :* quæ *Edit. Noviſs. eſt LV. Pamel. LII.* quæ verba ſi de ſtatu morte functorum intelligenda, ut putat PAMELIUS, & ex noſtris DODWELLUS *in Diſſert. Cyprian*, nobis exhibent ſtatum quendam tertium, a beatitudine & damnatione æterna plane diſtinctum, in quo anima, pro conditionis ſuæ ſorte, carceri quaſi mancipata imo cruciatibus vexata & igne, æva degeret ; vel ſaltem vaga & inquieta, uſque ad ultimi judicii ſententiam, de defenſione ſua trepidaret.

§. VII.

Quod vero non vane conditionem ſalutari lavacro non tinctorum & pœnitentium haud multo diſparem dixerim, patebit ex iis, quæ ex *Paſſione S. Perpetuæ & Felicitatis*, (quæ haud multo plus 50. annis ante *Cyprianum*, forte in eadem Carthagine, Martyrio conſummatæ fuere ;) etſi longiora, hic apponam. *Poſt dies paucos*, ſunt verba PERPETUÆ MART. *dum univerſi oramus, ſubito media nocte oratione profecta eſt mihi vox & nominavit* DINOCRATEM. *Et obſtupui, quod nequaquam mihi in mentem veniſſet niſi tunc,*

&

& dolui commemorata casus ejus, & cognovi statim, me dignam esse, & pro eo petere debere, & cœpi pro ipso orationem facere multum, & ingemiscere ad Dominum. Continuo ipsa nocte ostensum mihi est hoc in Oromate. Video DINOCRATEM exeuntem de loco tenebroso, ubi & complures erant, æstuantem & sitientem valde, sordido vultu, & colore pallido, & vulnus in facie ejus, quod cum moreretur habuit. Hic DINOCRATES fuerat frater meus carnalis annorum septem, qui per infirmitatem facie cancerata male obiit; pro hoc ego orationem feceram:. & inter me & illum grande erat diadema, (diastema) *ita ut uterque ad invicem accedere non possemus; erat deinde in loco, ubi Dinocrates erat, piscina plena aqua, altiorem marginem habens quam erat statura pueri, & extendebat se Dinocrates quasi bibiturus; ego dolebam, quod & piscina illa aquam habebat, & tamen propter altitudinem marginis bibiturus non esset; & experrecta sum & cognovi fratrem meum laborare - - & orabam pro eo. &c.*

Hunc puerulum etsi Patris gentilis filium, aliqua Christi cognitione imbutum verisimile, nisi eum quis malit sororis pietate infernalibus tormentis ereptum, quod ego asseverare non ausim. Eundem tamen absque baptismo mortem obiisse, multa, ut infra patebit, suadent, qui emolumentum veritatis & fidei aliquod habuit, quia non in gehennam detrusus fuerat: at gratiæ consummationem minime consecutus, verum carceri mancipatus, longo cruciatuum dolore emundabatur, ac vix enixis *Perpetuæ* sororis precibus inde liberatus & refrigeratus; ita enim PERPETUA: *Die autem, quo in nervo mansimus, ostensum est mihi hoc: video locum illum, quem videram tenebrosum, esse lucidum, & DINOCRATEM mundo corpore, bene vestitum, refrigerantem: & ubi erat vulnus, video cicatricem, & piscinam illam, quam retro videram, summisso margine usque ad umbilicum pueri, & aquam de ea trahebat sine cessatione, & super margine phiala erat plena aqua, & accessit Dinocrates, & de ea bibere cœpit.*

cœpit, quæ phiala non deficiebat : & satiatus abscessit, de aqua ludere more infantium gaudens, & experrecta sum. Tunc intellexi, translatum eum esse de pœna. Pass. S. Perpet. & Felic.

§. VIII.

Intercedit AUGUSTINUS, qui *Lib. I. de Origine animæ, Cap. 10. & Lib. III. Cap. 9.* (citatus à Doctiss. RUINARDO) putat, *Dinocratem* propter peccata quædam, post baptismum commissa, tales pertulisse pœnas. At pace tanti Viri, id vero simile non est; puerulus septem annorum erat eum vita fungeretur, at soror ejus *Perpetua* viginti duorum annorum, nupta, & mater filii ad ubera, nondum baptismo decorata est, itidem frater Dinocratis longe eo provectioris ætatis adhuc Catechumenus, &, hac *Passione* teste, viva Perpetua nunquam baptizatus; nam cum illa a vacca fera in amphitheatro jactata fuisset, & menti restituta, accersitum fratrem Catechumenum allocuta est, &c. *Perpetua* autem demum, cum in persecutorum manibus esset, salutari hac unda dignata fuerat. Objici forte potest, morbo urgente Dinocratis baptismum acceleratum fuisse; Verum nec hoc plausibile in familia cujus caput & pater familias gentilis & Christianismi hostis ita professus, ut etiam Perpetuæ, quod illam ab hac religione avertere non potuerat, oculos eruere tentasset, narrante ipsa ab initio pass. suæ. Excipiunt S. August. defensores, Patre excepto, universam familiam Christo fuisse dicatam, quod verbis Perpetuæ probare conantur, & *ego dolebam* inquit *canos patris mei, quod solus de passione mea gavisus non esset, de toto genere meo.* Sunt hæc disquisitione aliqua digna. In monumento Martyrii Perpetuæ mentio fit Matris ejus & duorum fratrum præter Dinocratem; de matre semel tantum, quo tempore Perpetua in carcere constituta de puero sub ubere solicita, matrem ad se venientem *alloquebatur* : non tamen

men ut Christianam, statim enim de fratre subjungitur, *confortabam fratrem, commendabam filium* ; erat autem is frater catechumenus, de quo supra; alterius vero fratris nullum vestigium exstat, nisi in limine hujus Passionis. *Vivia Perpetua honeste nata, liberaliter instituta, matronaliter nupta, habens Patrem & matrem & fratres duos: alterum aeque Catechumenum* (nimir. ut ipsa) *& filium infantem ad ubera.* Mirum autem esset, universam familiam in hac Martyrii Scena ita Christianismum suum dissimulasse, ut ne scintilla ejus appareat, nisi in eo, quem statim in limine ut Catechumenum tantum nominasset. At sperat, excepto Patre, totum suum genus de passione sua gavisurum, sperat inquam, de futuro, sive visione monita, sive quod matrem & alterum fratrem causæ suæ faventiores sensisset. Laborat igitur Dinocratis baptismus, & præter allata, eo maxime, quod Perpetua admisso hoc baptismo, nunquam ita plane fratris sui parvi oblivisci potuisset, prout dicit: *Nominavit Dinocratem, & obstupui, quod nequaquam mihi in mentem venisset nisi tunc.* Cum pro more tunc temporis recepto, nomine ejus sacrificium pro dormitione forte singulis Dominicis fieri oportebat, cujus cura proximos tangebat. Hypothesi ergo inserviunt S. AUGUSTINUS, & qui eum sectantur, factum *Perpetuæ* pro fratris refrigerio orantis, Orthodoxiæ & Theologiæ sui ævi adaptantes, quod sæpe omnium sectarum Theologos transversos rapit.

§. IX.

Ex hoc igitur monumento, & ex verbis CYPRIANI supra allegatis, expiscari posse videtur, quid Ecclesia primitiva, vel saltem nobilis ejus pars, Ecclesia nimirum Africana, senserit *de statu absque baptismo defunctorum*; quæ ad sequentia redigi possunt. 1. Eos damnationis æternæ ereptos, beatitudinem expectare posse, ideoque non modicum fidei emolumentum capere.

2. Dein-

2. Deinde in quodam quasi carcere, majoribus vel minoribus incommodis, ut & cruciatatibus, saltem ad aliquod tempus, brevius vel longius degere, pro ratione haud dubie pœnitentiæ & fidei suæ. 3. Superstitum deprecationibus inde liberari & refrigerio quandoque mactari.

§. X.

Verum multa extorquent, ut saltem *Cyprianum* & *Firmilianum* maxima ex parte ab hac philosophia liberare cogamur. Quia juxta eorum scripta nec publicas deprecationes aut oblationes pro demortuis absque baptismo unquam admittebant, nec de privatis ullum vestigium apud illos extet; imo verba CYPRIANI ipsa supra allegata, probe expensa, de statu animarum nequaquam intelligenda videntur; solum ostendunt, quanto potior sit conditio stantium & Martyrum, præ pœnitentibus & lapsis in seculo degentibus; ita enim ea & optime παραφράζει Doctiss. RIGALTIUS: Disputat, inquit, CYPRIANUS de lapsis „ ad pœnitentiam, h. e. ad veniam & Ecclesiam, recipiendis. Nam post impetratam pœnitentiam, eâ „ recte peractâ, pœnitentibus venia datur, pax & „ communio redditur lapsis, ac varias quidem intercedere ait circumstantias & figuras delictorum, pro „ quibus Episcoporum arbitrio temperari pœnitentia debeat. Hoc tamen interesse, quod cum libellatis mitius agi debere multa suadeant. Contradicebant Episcopi non nulli, - - quod laxata semel disciplinæ regula, maximum sequereturEcclesiæ detrimentum; - - Nam quis deinceps pro nomine Christi martyria non fugiat, - - qui lapsis pœnitentiæ tempus concedi debere intellexerit? Hoc vero non „ ita metuendum esse *Cyprianus* ait. Etenim longe aliam conditionem esse lapsorum, quam Confessorum Martyrum. Hos statim paradiso recipi, de „ gloria, de mercede, de corona certis: Illos ad ve-

„ niam

„ niam ſtare anxios & ſolicitos, quid ſtatuat Epiſco-
„ pus, & an pœnitentiæ tempus indicat tam longum,
„ quam eſſe ſolet debitori carceris tædium, unde non
„ exeant, donec ſolvant noviſſimum quadrantem? an
„ forma pœnitentiæ futura ſit tam atrox, ut per cine-
„ res & pulverem volutari, per jejuniorum triſtitiam,
„ perque ciliciorum aſperitatem macerari, per gemi-
„ tus & ſuſpiria, cordis exæſtuantis dolorem clare
„ loquentia, velut metallum ignibus ardentiſſimis ex-
„ coqui ac purgari debeant? & poſt hæc omnia tan-
„ dem, aut ſi qua infirmitas urſerit, ægre recepti, in
„ diem judicii, ad ſententiam Domini pendeant re-
„ ſervati, ita ut ſine ſpe viva trementes & Dei judici-
„ um paventes ex ſeculo migrare cogantur. Nec ali-
ter intelligi poteſt CYPRIANUS, quippe qui lo-
cum aliquem medium inter mortem & immortalita-
tem plane ignorat, ut ex tractatibus *de Mortalitate* &
ad Demetrianum patet; cujus *poſterioris Epilogum* ita in-
cipit: *Quando iſtinc exceſſum fuerit, nullus jam pœnitentiæ
locus eſt, nullus ſatisfactionis effectus; hic vita aut amittitur
aut tenetur.* Et tantum abeſt, ut ſine baptiſmi lavacro
exeuntibus, carcerem, ignem vel qualescunque cru-
ciatus paratos credat, ut etiam gentilibus ſub vitæ
exitu ad Chriſtum converſis, beatam immortalitatem
addicat: *Tu ſub ipſo licet exitu & vitæ temporalis occaſu*,
inquit, *pro delictis roges, & Deum, qui unus & verus eſt,
confeſſione & fide agnitionis ejus implores, venia confitenti
datur & credenti indulgentia ſalutaris de divina pietate con-
ceditur, & ad immortalitatem ſub ipſa morte tranſitur. ibid.*

§. XI.

Nec deprecationes aut oblationes pro mortuis huic dogmati contrariantur. Ejusmodi enim ſolennes deprecationes & ſacrificia pro iis tantum peragebantur, qui in omnigena Eccleſiæ communione & pace obierunt, & quibus mori erat ad Chriſtum ire, ut in *de Mortal.* loquitur, ergo pro vere piis aut qui

ſaltem pro talibus habebantur, præcipue autem pro Martyribus, *qui tamen ad complexum & oſculum Domini, Domino ipſo gaudente, venerunt. Epiſt. XXXV. & X.* Denegabatur autem non tantum impœnitentibus, aut iis qui extra Eccleſiæ pacem, aut ante baptiſmum, etſi morte præventi, è ſeculo exceſſerunt. Sed etiam iis, qui contra Epiſcoporum Conſtitutiones alicujus delicti tenebantur, prout ille *Victor*, qui teſtamento presbyterum tutorem conſtituit. *Non eſt*, inquit *CYPRIANUS*, *quo pro dormitione ejus apud nos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine ejus in Eccleſia frequentetur. Epiſt. I.* Ex quibus patet, hæc ſolennia minime celebrata metu aliquo, quod ſpiritus vel animæ eorum felicitate æterna non fruantur; *Martyrum* enim *Commemorationes, & orationes pro anima defunctorum*, ejusdem generis erant; utræque enim in ſuis anniverſariis peragebantur, ſacrificiis utræque comitatæ erant, ob id etiam a TERTULLIANO in eundem cenſum relatæ; *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis* (Martyrum) *annua die facimus. de Coron. Milit.* Quod etiam ex harum oblationum naturâ clareſcet, de quâ aliquid dicendum.

§. XII.

Temporibus, quibus Eccleſia, dives gratiâ, reditibus vero pauperrima erat, fideles Authore D. *PAULO 1. Cor. XVI.* ſingulis dominicis varia dona in Eccleſiam ferebant, idonea tam ad S. Cœnæ celebrationem, quam ad ſuſtentationem cleri & pauperum; pars quæ S. Cœnæ utilis erat, per manus presbyteri *Sacramento ſolito prædicationis offerebatur*, ut cum Cypriano loquar. Unde haud dubie factum, quod auguſta illa Cœna & *Sacramenti* & *Sacrificii* nomine gauderet. Poſterius oſtendit idem CYPRIANUS, qui Matronam divitem ſed avaram ita perſtringit: *Locuples & dives es, & Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non reſpicis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis,*

quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis. Tr. de Opere & eleemoſ. Dominicum celebrare eſt S. Cœnam celebrare, edendo nimirum de oblatione vel ſacrificio, quod pauper obtulit; *in Dominicum venire*, eſt in ædes ſacras venire. Altera vero pars per manus Diaconi recipiebatur, & in Eccleſiæ uſus adhibebatur, quæ & ipſa προσφορᾶς ſive oblationis nomine veniebat, ac in uſum Cleri, *qui in honore ſportulantium fratrum erat*, *CYPR. Epiſt. I.* cæterorumque, ut & pauperum & viduarum, cedebat, teſte JUSTINO, *Apol. I. §. 88. edit. Grabii.*

§. XIII.

Cum hic JUSTINI M. & προσφορας mentio fiat, forte non inutile erit, obſervare, quod ejus Interpr. ſæpe credant, *Juſtinum* de hiſce oblationibus verba facere, quum ne id quidem cogitet. Ut *Apol. I. §. XVI.* de ſui ævi Chriſtianis, *Athei non ſumus*, inquit, (prout accuſabantur, quia ſacrificare renuerent) *qui Conditorem hujus univerſi colimus, minime quidem ſanguine & incenſis indigentem,* λόγῳ δ' εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας. ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν· ὅση δύναμις αἰνοῦντες. Quod ita reddunt: *in oblationibus, quas afferimus omnibus, quantum facultatis eſt laudantes.* Ad quæ verba Doctiſs. GRABE in notis addit: *intelligit JUSTINUS oblationes panis & vini in Sacramento Euchariſtiæ.* Minime vero, alius plane ſenſus verborum eſt: non ſumus Athei, inquit, Conditorem hujus univerſi colimus, non ſanguine quidem & incenſis, quibus non indiget, *ſed precibus & gratiarum actionibus, propter vel ſuper omnes cibos quos capimus, quantum poſſumus eum celebrantes.* Duplici hallucinatione, particulam adverſativam δὲ ante εὐχῆς omiſerunt, & verbum προσφέρω, *admoveo*, hic male pro *offero*, ſumſerunt, cum προσφέρομαι haud dubie hic ſignificet *cibum capio*, ut de Cicerone PLUTARCHUS, ὀψὲ τῆς ὥρας προσφερόμενος, *ſero in die cibum capiens*; &

idem

idem de Cæſaris militibus, ἕἶζαν τινὰ κόπ]οντες καὶ γάλακτι Φυρῶντες προσεΦέροντο, *in Caſ.* σιτία καὶ ποτὰ προσΦερόμενος, *cibum potumque,* eundem nimirum, quem cæteri milites, *capiebat*, Severus apud *HERODIAN. Lib. II.* Hinc τὰ προσΦερόμενα, *cibi* apud *LAERTIUM in Xenoph.* & προσΦορήματα apud *EURIPID.* πολλὰ δαιτὶ προσΦορήματα, *in Electra.* Verba, quæ apud JUSTINUM M. ſtatim ſequuntur, Interpr. de errore monere potuiſſent. *Cum hunc honorem*, ita pergit, *illo* (Deo) *dignum eſſe acceperimus, ut quæ ab illo ad alimentum ſint creata, non igne conſumamus*, ἀλλ' ἑαυτοῖς καὶ τοῖς δεομένοις προσΦέρειν. i. e. *ſed in noſtrum & indigentium uſum convertere.* In eundem lapidem iidem Interpr. ſæpius impingunt, ſed non ſoli.

§. XIV.

Sed ut redeat unde digreſſa eſt oratio; *pro mortuis offerebatur*, quando ſingulis Dominicis, vel anno recurrente, nomine mortui etiam oblatio per parentes vel amicos ejus fiebat, inter præſentes viritim diſtribuenda. Id obtinuit ut indicarent, non omnia hominis morte abſumta, ſed potiſſimam ejus partem vivere, nec per mortem avulſum Eccleſiæ membrum eſſe, ſed vivos & mortuos in Chriſto ut capite unitos, unam eandemque Eccleſiam Dei conſtituere, ac in ea vivere; oblationibus hiſce addebantur preces & commemorationes, quarum ſummam ex TERTULLIANI verbis colligere poſſumus: *Enimvero* (vidua relicta) *pro anima ejus* (defuncti mariti) *orat, & refrigerium interim poſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium, & offert annuis diebus dormitionis ejus. De Monogam.* Quid vero his orationibus intenderint, Tertullianus optime oſtendit, quando has deprecationes vel potius orationes ideo producit, ut viduas ſuperſtites doceat, matrimonium morte non diremtum, nec repudium eſſe cum eo, pro quo adhuc oret, *nam niſi hæc*

 fecerit,

fecerit, inquit, i. e. memoratas oblationes & preces, *tunc vere repudiavit quantum in se est.* ibid. & paulo post addit, *aut nunquid nihil erimus post mortem, secundum aliquem Epicurum, & non secundum Christum.* Habebant igitur eundem finem cum sacrificiis quibus sociatæ erant, ad demonstrandum unam & eandem Dei Ecclesiam esse, quæ in terra incolaret, & eam quæ in supercœlestibus degeret, utriusque etiam vota & desideria amice conspirare, ut militantis Ecclesiæ emolumentum Triumphanti curæ, ita etiam illi hujus consummationem cordi esse. Sed qualia desideria vel vota attribuentur membris Ecclesiæ triumphantis, cum sint spiritus τετελειωμένων, *Hebr. XII. 23.* Sunt perfecte beati, h. e. in statu felicissimo, ad quem spiritus a corpore separati, stante adhuc Ecclesia militante, pervenire possunt? At iidem spiritus glorificati, non plane afflictionum Ecclesiæ in hoc mundo commorantis ignari, desiderio tenentur interitus Regni tenebrarum, collectionis omnium fidelium, accelerationis ultimi judicii & gloriæ consummationis totius hominis. Rem mire illustrat Locus *Apocal. VI. 9-12.* ubi animæ Martyrum a Deo vindictam sanguinis sui, quasi dilationis pertæsi, postulantes, nobis sistuntur: quibus stolis albis interim indutis responsum est, (*ecce refrigerium*) ut adhuc breve tempus quiescant.

§. XV.

Quum igitur in eruenda Ecclesiæ primitivæ vel saltem Africanæ sententia, respectu status ante lavacrum mortuorum, prout eum superius posui, a *Cypriano* & ejus συμψήφῳ *Firmiliano*, contra spem, me destitutum videam, reliquum est, ut dispiciam, quid in *Passione S. S. Perpet. & Felicit.* præsidii sit. Si quis vel obiter audit, quid PERPETUÆ precibus in *Dinocratis* anima effectum, negare nunquam poterit, tunc temporis saltem apud quosdam Christianæ fidei addi-

addictos supra dicta dogmata viguisse; quare enim sæpius laudata Perpetua ad fratris nomen pronunciatum scivisset, se pro eo petere vel orare debere, nisi antea persuasa, ejusmodi preces non irritas fore, & Catechumena ita edocta fuisset? Etsi authoritatem traditionis Ecclesiæ Catholicæ sibi vindicare non possit, quippe ad quam requiritur, juxta VINCENTIUM LIRINENSEM, ut dogma *ubique* & *semper* & *ab omnibus creditum sit*, in *Commonit.* §. 2. Si vero quis hæc Martyrii acta pro spuriis & embolymæis traducere vellet, næ is hypothesis & sectæ studium proderet. Haud dubie igitur, cum viris Doctissimis & de antiquitate Ecclesiastica optime meritis, HOLSTENIO, PASSINO, RUINARDO, pro genuinis & antiquitate sua venerandis censenda & habenda sunt. Celebris est in Ecclesia Romana *Perpetuæ & Felicitatis* memoria, & Martyrologia festum earum Nonis Martii tribuunt: Quod etiam earum festivitas primis temporibus Romæ celebrata, patere putat Doctiss. RUINARDUS ex Missali Gelasii, & ex antiquo Martyrologio Bucheriano. De Ecclesia Africacana idem testatur AUGUSTINUS, qui earum die natali tres tractatus habuit, qui in ultima operum ejus editione Sermones sunt 280. 281. & 282. Asserit sibi itaque Ecclesia possessionem harum Martyrum; num vero jure mancupii & Quiritium, ac de evictione secura? statim patebit.

§. XVI.

De Collectore hujus monumenti jam dudum judicavit Celeberr. HEINR. VALESIUS, atque eum *Montano* vel ejus sectæ asseruit; quo jure quave injuria, inquirendum. In proëmio Collector disputat de Authoritate Novæ prophetiæ & visionum, easque veteribus non tantum æquiparandas sed & præferendas statuit. Nemo autem Authorum Ecclesiastico-

rum *Novæ prophetiæ* mentionem facit, excepto MONTANO & ejus Asseclis; tempore maxime, quo hoc monumentum exaratum fuerat, *Nova prophetia* quasi tessera & Symbolum MONTANISTARUM erat, cujus prædicatione & laudatione quisque se Montano palam addicebat. Nec unquam erat controversia, visiones, prophetias, ut & alia S. Spiritus charismata, in Ecclesia tunc temporis vigere, teste IRENÆO apud *EUSEB. H. E. Lib. V. C. VII.* & *DIONISIO ALEXANDRINO* apud eundem *Eusebium*; imo asseverat modo laudatus Author: πλεῖςαι γὰρ ὖν (loquitur de temporibus M. Aurelii & L. Veri;) καὶ ἄλλαι παραδοξοποιΐαι τοῦ θείου χαρίσματος εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κακείνους (Montanum & ejus asseclas) προφητεύειν παρεῖχον. i. e. quia tunc temporis non insolens esset, Spiritus S charismata extraordinaria videre, id ipsum & Montano prophetiæ fidem repræsentasse. *H. E. Lib. V. C. III.* Insuper nullum vestigium deprehendimus, ejusmodi dona pro ætatibus judicata, sed omnia pari honore habita, nec vetustiora recentioribus præpolluisse propter ætatem. Sed hoc controvertebatur inter Catholicos & Montanistas, num prophetiæ post clausum Canonem, prophetiis Vet. & Novi Testamenti æquiparandæ sint? quod priores negabant, Montanistæ non tantum asseverabant, sed novas paracleti ævo veteribus longe anteponebant. Quum igitur Collectorem hujus Passionis omnibus viribus intentum videamus, ut primo novas visiones veteribus æquiparet, his verbis in proëmio: *Itaque & nos, qui sicut prophetias, ita & visiones novas pariter repromissas* (ut N. Testamenti in Vetere) *& agnoscimus & adoramus.* Et paulo ante perstrinxit adversarios his verbis: *Sed viderint, qui unam virtutem spiritus unius sancti pro ætatibus judicent.* Deinde etiam tantum non præferat, ita enim pergit: *Cum majora reputanda sint novi-*

novitiora quæque ut novissimiora, secundum exuberationem gratiæ in ultima seculi spatia decreta; in novissimis enim diebus, dicit Dominus, &c. ex Joel. II. pro MONTANO, nisi injusti simus, vindicias dicere coacti sumus. Idem etiam de Martyribus ipsis censendum; cum quilibet suæ sectæ hominibus quam maxime faveat, eorumque nominis famam præ reliquis promovendam operam det. Sed Collector ipse nobis hac de re omnem dubitationem eximit, suos enim hortatur, ut communionem cum his Martyribus arcte servent; ita enim in præfationis clausula; *& nos itaque,* inquit, *quod audivimus & contrectavimus, annuntiamus & vobis, fratres & filioli, ut & vos qui interfuistis rememoremini gloriæ Domini, & qui nunc cognoscitis per auditum, communionem habeatis cum S. S. Martyribus, & per illos cum Domino nostro Jesu Christo.* Et vel tacente eo multiplices ac passim, ut ita dicam, iteratæ visiones, Spiritus impulsus extraordinarii, meritorum magna opinio, quæ in aliis Martyribus, aut eorum actis genuinis, tam crebro nunquam reperiuntur, satis id attentum Lectorem edocerent.

§. XVII.

Jure quis mirari possit, qua ratione Montani Sectatores Catholicis tantopere, ut supra vidimus, placuerint; cum tamen vulgo notum sit, Catholicos hæreticorum, imo & Sectariorum, Martyriis iniquiores semper extitisse: *ardeant licet,* inquit *CYPRIAN. flammis & ignibus traditi, vel objecti bestiis animas suas ponant. Non erit illa fidei corona, sed pœna perfidiæ, nec religiosæ virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus. Occidi talis potest, coronari non potest.* in *de unitate Eccles.* Hujus honoris à Catholicis habiti plures possunt esse rationes. Earum Martyrium erat præclarum, tum ob fortitudinem & constantiam, & sexus & ætas & status laudem & gloriam abundantiorem reddebant,

puellæ & Catechumenæ erant, quibus Martyribus Ecclesia maxime gloriabatur. Ideo Ecclesiæ vel locis vel temporibus remotiores, absque inquisitione eas recipiebant, vel dissimulantes Montanistis præripiebant Usque enim ad Augustini ætatem, excepto *Tertulliano* Montani Sectatore, in Ecclesia Africana nulla earum mentio. Nemo autem scire potest, quo tempore ante Augustinum earum memoriæ cultus inceperit, maxime cum Kalendarium Carthaginense à *Mabillonio* & *Ruinardo* editum, eas non nominet. Porro Montani secta diversa habuit fata, non semper omnibus æque exosa erat. Eleutherus Episc. Rom. non statim Aniceti decessoris sui auctoritatem secutus, (qui novam prophetiam admittere recusaverat;) sed litteris & exhortationibus Martyrum impulsus, ad Ecclesias Asiæ atque Phrygiæ Epistolam scripserat de recipiendis in Ecclesiam Montanistis. Sed postea à Praxea quodam Asiano admonitus litteras pacificas revocavit, teste *TERTULL. adv. Praxeam.* Perpetuæ vero passio non adeo multis annis post, forte sub initiis Zepherini Episcopatus, qui Montanistis faventior erat, accidebat: Memoria vero ejus posterioribus temporibus, evanescente jam & secta & ejus odio, gliscente vero visionum & defunctorum apparitionum studio, prævalente etiam dogmate de mortuorum statu tertio, maxime in Ecclesia Latina, festivitatibus celebrari cœpit. Quocunque autem modo id factum, id certe constat, earum Acta a Montanistis primo laudata & Ecclesiæ propinata fuisse.

Cadit ergo hujus monumenti auctoritas, frustraque sit oportet, qui primitivæ Ecclesiæ dogmata ex eo eruere conatur, imo discimus, quorum Sectatores sint, qui talia credunt & docent, & quo firmamento nitantur.

§. XVIII.

§. XVIII.

Inquirendum nunc, quo salutari lavacro non tincti, juxta *Firmiliani* & *Cypriani* sententiam, cæteris sint inferiores, quum vita æterna & ipsis competat, omnisque baptismi validitas, secundum horum Theologiam, fide baptismum recipientium nitatur, quod & Cyprianus & Firmilianus semper inculcant. Quænam igitur illa *Gratiæ Consummatio*, quam morte præventi non assecuti sunt. Hujus quæstionis enucleatio non tam difficilis est. In genere notandum, primævos Christianos non sine ratione de non baptizatorum salute trepidasse, eosque quasi pro non Christianis habuisse, ut ejus candidatos magis ad baptismum desiderandum & petendum exstimularent. Erant enim & plures tergiversatores, qui ante actæ vitæ non plane pertæsi dilationes necterent; *Certi enim* (ut optime & in cute eos noverat & depingit TERTULLIANUS:) *indubitatæ veniæ delictorum* (per futuram intinctionem,) *medium tempus interim furantur, & commeatum sibi faciunt delinquendi, quam eruditionem non delinquendi.* in *de Pœnitent. Commeatum delinquendi* dicit, voce ex Castrensi disciplina; est autem commeatus *tempus, quo iri redirique possit*, ab Imperatoribus militibus dare consuetum; ex FESTO. Haud dubie enim non optime sperandum de iis qui felicissimam non delinquendi necessitatem sibi imponere nollent. *Hoc enim precio Dominus veniam addicere instituit, hac pœnitentiæ compensatione redimendam proponit impunitatem*, ut iterum *TERTULLIANUS Loc. Cit.*

§. XIX.

Deinde non ignorabant Domini promissionem, ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται. *Marc. XVI. v. 16.* & quod, juxta D. Petrum, baptisma σώζει, salvum faciat, non certe carnis ablutio, sed ἐπερώτημα bonæ conscientiæ in Deum *1. Petr. III. v. 21.* Vir Summus, memoria lapsus, ἐπερώτημα apud Theophilum Juris C.

 occur-

occurrere dicit, & *Stipulationem* ſignificare. Nunquam vero is neque alius de iis, qui Jus Romanum græce ſcripſere, ἐπερώτημα, ſed ἐπερώτησιν, *Stipulationem*, dixerunt, ut apud THEOPHILUM in Tit. *de verborum Obligationib.* qui eſt *Inſtit. Lib. III. Tit. XVI. & ſequent.* imo & alibi centies, & in *Baſilicorum Ecloge Lib. XXIII. Tit. IX.* περὶ ἐπερωτήσεων &c. & alibi. Quod ideo monendum, quia Authoritas ſummi illius Viri, præter ſuam mentem, magni nominis Theologum & ſuos diſcipulos decepit, ut hunc Petrinum locum intelligerent, quaſi baptiſmo tingendus a Deo ſtipularetur bonam, i. e. lætam conſcientiam, quaſi Deus eſſet ὁ ἐναγόμενος vel ὁμολογήσας, quod plane ſecus eſt, cum baptizandus promittendi reus fiat, i. e. Deus per presbyterum ſtipuletur vel poſcat ab homine bonam conſcientiam. Utitur autem D. Petrus verbali paſſivo ἐπερώτημα, prout Juris Conſ. verbo paſſivo ἐπερωτῶμαι. Sicut enim ἐπερωτῶντες ſunt *Stipulantes*, ita ἐπερωτώμενοι *promittentes*; etſi autem ἐπερώτημα apud Juris Conſult. nunquam occurrat, adhibent tamen affine τὸ ἐπερωτηθὲν *promiſſum*, ut ἐπάγγελμα & τὸ ἐπαγγελθὲν ejusdem ſignificationis. Idem igitur eſt quod apud Ictos σύμφωνος ἀπόκρισις, *congruens reſponſio* vel *promiſſio*, *ſponſio* & ὁμολογία; unde *SALVIANUS primam* in baptiſmo *Confeſſionem*, de *Gubern. Lib. VI. §. 6.* edit. Baluz. *ISIDORUS* (citat. a *Baluzio*) *pactionem* nominat. Interrogabantur enim, ut notum, *Num abrenuncient diabolo, pompis & operibus ejus?* &, *abrenunciaturos*, clara voce *reſpondebant*: iterum *num credant in Deum Patrem & in Jeſum Chriſtum?* & reſpondebant, *credo*.

§. XX.

Prout autem in humanis & civilibus, ſolennitates, arrhæ, pignora ſcripta & juramenta, non quidem pactum vel contractum efficiunt, interim tamen argu-

argumenta ejus ſunt, quæ omnimodam fiduciam gignunt, ut ex pacto agere, poſtulare & habere, ſine controverſia liceat, ita per baptiſmum jus acquirebatur, cum fiducia ſe pro Eccleſiæ membro gerendi, omnibusque mediis ad gratiam augendam & conſummandam a Deo inſtitutis utendi fruendi, omnesque promiſſiones divinas ſibi vindicandi. Majus igitur emolumentum, ſtatim abſolvi, quam in die mortis & judicii pendere ad ſententiam Domini. Porro per baptiſmum & cum baptiſmo Spiritus Sanctus dabatur, ſalutis arrhabo, cujus ſalutares effectus ſe nonnunquam maxime manifeſtabant; audiamus CYPRIANUM expertum: „ Ego, inquit, cum in tenebris atque nocte cœca jactarem, difficile prorſus „ ac durum, pro illis tunc moribus, opinabar, quod „ mihi divina indulgentia pollicebatur, ut quis renaſci denuo poſſet, utque in novam vitam lavacro „ aquæ ſalutaris animatus, quod prius fuerat, exponeret, & corporis licet manente compage, hominem animo ac mente mutaret. &c. *Sed poſtquam undæ genitalis auxilio, ſuperioris ævi labe deterſa, in expiatum pectus & purum deſuper ſe lumen infudit, poſtquam cœlitus ſpiritu hauſto, in novum me hominem nativitas ſecunda reparavit: mirum in modum protinus confirmare ſe dubia, patere clauſa, lucere tenebroſa, facultatem dare quod prius difficile videbatur, geri poſſe quod impoſſibile putabatur ut eſſet. &c.* in *ad Donatum.*

§. XXI.

Cum etiam ſit analogia inter gratiam & futuram gloriam, & hoc reſpectu genitali lavacro non tincti reliquis inferiores erant, choris ſanctorum quidem accenſi, & apud Chriſtum exiſtentes, non proximæ tamen admiſſionis, ſed remotiores ſtabant: notum quippe veteres, D. PAULO Authore *1. Cor. XV.* varios cœleſtis gloriæ βαθμοὺς quaſi & gradus ſtatuiſſe.

Extat

Extat locus *Math. XIII.* in quo memoratur, Dom. Jesum in parabola Seminantis de una terra & de una semente triplicem differentiam proposuisse, quæ trigecuplum reddat, quæ sexagecuplum & quæ centuplum. Hanc fabulam Veteres non tantum Seculo præsenti sed & futuro adaptaverunt; secundum eos maximus numerus pertinebat ad Martyres, proximus ad virginitatem, tertius ad viduarum continentiam. CYPRIANUS virgines ita affatur; *primus enim centenarius Martyrum fructus est, secundus sexagenarius vester.* in *de Habitu Virgin.* nonnulli utrumque tulerunt, teste eodem, loquens de virginibus, iisdem Martyribus vel confessoribus, *cujus numero nec virgines desunt, quibus ad sexagenarium fructum, centenus accessit: quasque ad cœlestem coronam, gloria geminata provexit. Epist. LXXVI.* Aliter has rationes subducit *HIERONIMUS advers. Jovin.* ut & *ad Gerontiam de Monogam.* Centenarium numerum referens ad virginitatem, (ne suo ævo, deficiente Martyrio scilicet, primus vacaret locus;) medium ad viduas castas, minimum ad honestum matrimonium; at inter simplicem & trigecuplum proventum magnum adhuc interstitium, in quo *Cyprianus* haud dubie in conjugio viventes ponit, ut & diversis ordinibus cæteros gregarios Christianos, quibus, etsi forte ultimo gradu, baptismum nondum adepti adjungi possunt; quibus ut Valentiniano Imper. ex *Ambrosii* sententia, votum baptismi pro baptismo prodest, ut saltem aliquem fructum auferant.

§. XXII.

Locus ex FL. JOSEPHI Ἁλώσεως *Lib. V. Cap. V. §. 7. emendatus.*

Loquitur in hoc loco JOSEPHUS, Author nunquam satis celebrandus, de Pontificis M. vestitu, nempe de Ephod & amiculo Coschen, reliquoque ejus

ejus ornatu; deinde subjungit: ταύτην τὴν ἐσθῆτα οὐκ ὁ Ἀρχιερεὺς τὸν ἄλλον χρόνον, λιτοτέραν δὲ ἀνελάμβανεν, ὁπότε δὲ εἰσίοι εἰς τὸ ἄδυτον. &c. i. e. *Hunc vestitum Pontifex non quolibet alio tempore habebat* (*viliorem quippe sumsit;*) *sed tunc, cum intrabat in adytum, intrabat autem semel quotannis duntaxat.* &c. Quo asserto sane nihil insulsius, aperte enim contradicit iis, quæ extant Levitici C. XVI. Adeoque mirandum, qua oscitantia hæc scripserit Vir genere ortus Sacerdotali, summisque honoribus in urbe Hierosolyma perfunctus, & qui ad seros posteros transmittere potuit, quæ viderat oculis suis & comperta habuit. Verum hoc ipsum Viros longe Doctissimos monere debuisset, quod mihi primo fere intuitu ipsa hæc JOSEPHI Auctoritas repræsentabat, χωρίον sive *locum* hunc in mendo cubare, cujus etiam medela facillima est; Legendum enim οὖν pro οὐκ, deinde particula adversativa δὲ in ὁπότε δ' εἰσίοι e medio tollenda, ut verba ita sonent: ταύτην οὖν τὴν ἐσθῆτα ὁ Ἀρχιερεὺς τὸν ἄλλον χρόνον· λιτοτέραν δὲ ἀνελάμβανεν, ὁπότε εἰσίοι εἰς τὸ ἄδυτον. i. e. *Hunc vestitum Pontifex quolibet alio tempore,* (vel semper alias) *habebat; Cæterum viliorem sumsit, quum intraret in adytum.* In qua lectione omnia sana & veritati congruentia sunt; favet etiam Josephi Auctoritas, qui aliter, nisi veritatis vel sanæ mentis dispendio, scribere non potuerat. Particula οὖν facile Exscriptoris præjudicio, (qui, ut in domesticis, viliora vestimenta quotidiano usui, & lautiora diebus festis destinabat,) vel sane oscitantia, in οὐκ degenerare potuit: quæ mutatio οὖν in οὐκ additionem adversativæ δὲ in ὁπότε δ' εἰσίοι necessario post se traxit. Favet tandem tota constructio, quæ emendatione hac admissa magis fluit.

Verum mihi videor audire, qui pessimi exempli ducant ejusmodi mutationes, quippe hac ratione omnia Veterum pro affectu & arbitrio refingi posse. Interim tamen, nisi quis insanire malit sana mente

præ-

prædites, imo homines Doctos, omnino (etsi raro) tamen quandoque, hujus naturæ correctiones admittere cogetur. In *ARTEMIDORI Oneirocrit.* legitur: τῶν δὲ ἐνηλάτων τὸ μὲν ἔξω τὴν γυναῖκα τὸ δὲ ἔσω τὸν ἄνδρα. i. e. Ex lecti spondis ea quæ exterior, proprie ad mulierem pertinet, altera interior ad virum. Quis autem hoc ferat, quis mediocriter Doctus, qui non malit cuivis alii quam *Artemidoro* hanc oscitantiam imputare? Idem judicium esto de hoc nostro JOSEPHI loco.

****

V.

EMANUELIS WOLLEB,

Phil. & J. V. D. Basil.

Disquisitio Historica

De

Causis proxime Antecedentibus

ROMÆ FUNDATIONEM.

§. I.

NULLA fere unquam extitit Respublica, de cujus initiis non extraordinaria quædam & miraculis proxuma traduntur. Heroes præsertim illarum primi, parum abest, quin Diis accenseantur; imo inter Divos sæpissime sunt relati: uti patet exemplis Japeti, (*a*) Saturni, Jani, Bacchi, Herculis, Jovis,

Scholia.

(*a*) De Jano, quem Regem Italiæ fuisse, fama fert, res tra-

vis, Neptuni, Plutonis, &c. ut taceam Deos Germanorum antiquos (*b*), & illos, quos ex heroibus suis septentrionales populi coluere. (*c*)

§. II. Hu-

latitia. - - De Saturno vide *DIONYSIUM* Libr. 1. ubi Fabulam de Seculo aureo adscribit felicitati terræ Italicæ, illis temporibus primum occupatæ. - - De Baccho (*SICULUS* ait) Indicum Regem fuisse per 52. annos, & dein ob multa beneficia in subditos collata inter Deos relatum. (*Diod. S. L. 11. c. 10.*) - - Mythologia Japetum inter cæteros Deos collocat, qui forsan per traditionem ille noster Noæ filius, vel, si mavis, Semiramidis ex Menone natus Hupet sive Japet. (*Aurel. Vict. de O. G. R.*) - - Quin & juxta *HESIODUM Chaos* primum, deinde *Terra fuit:* Illud noctem peperit & Erebum: Nox Erebo mixta Æthera & diem protulit, quæ *Hesiodo* sunt incorporalia. Terra vero omnia corporalia, ut cœlum stelliferum, & cum hoc concumbens Oceanum, & Montes, & Nymphas, & Cyclopas, & Rheam, & tandem Saturnum. Hic domitâ Rheâ Sorore, ex illa genuit Plutonem, Junonem, Vestam, Cererem, &c. quin & Jovem, quo gravida Rhea in Cretam confugit, ubi Jupiter iste prodigioso modo servatus & educatus, tandem pater factus ανθρωπωντε θεωντε. (*Hesiod. Theog. & Euseb. præp. Evang. paullum diversa. L. I. c. VII. Diod. Sic. Rer. antiq. L. 11. c. 11. aliter paulo Pausan. in Eliacis.*) - - Et hæc omnia, ni fallor, etiam Mythologiam Gentilium, Deos suos non nisi homines & Reges fuisse, Terræque particulam, (&, Scripturæ more, Glebam Gleba prognatos,) cum Tellus eos produxerit, indigitare, satis luculenter produnt. - - Adde quod *HERODOTUS* dicat, *Persas non, uti Græcos, Deos suos ex hominibus natos existimasse.* (*Herodot. l. 1. 11. l. 4.*) Et quæ de Ægyptiorum Rege Sethone (qui forsan Sethus Adami filius) traduntur, qui & Sacerdos fuit Vulcani, & in hujus templo lapideus stabat, manu murem tenens, inscriptis his verbis, *In me quis intuens*

§. II.

Hujus rei ego duas præſertim eſſe rationes exiſtumo, *Famam* & *Providentiam* : *Illa* venditata vulgo exordia Rerum publicarum ſupra modum extollit, & eundo creſcit. Ut plurimum enim longo demum poſt exortas tempore in illarum originem inquiritur, quo fit ut fama in immenſum augeſcens, fabuloſaque veris miſcens, divina plerumque illarum initia fingat, quæ tamen humana fuiſſe, apud cordatiores ſatis ſuperque creduntur. *Hæc* vero quiddam ſaltem vel ſingulare vel mirandum, cuivis mutationi majori ineſſe voluit. Cum etenim pleræque fatorum revolutiones

pius eſto; a quo tempore nullum Deum humana forma fuiſſe, dicebant Sacerdotes Ægyptii : *& Zamolxin* Scytharum Deum Dæmonem, quem & ipſum hominem fuiſſe credit *HERODOTUS* : *& Apotheoſin* novioribus cognitam temporibus, cujus exemplum delineatum in perſona *Severi* Imperatoris nobis relictum eſt. *Quin* etiam Romulo idem accidit, Quirini nomine apud ſuos conſecrato. (*Herodian. l. 4. -- Euſeb. Chron.*)

(*b*) Inter Deos Germanos Tuiſto & Mannus notandi, quorum hunc illius filium, & utrumque gentis conditorem ferunt. Huic vero tres filios fuiſſe contendunt, unde Germanorum quidam *Ingevones*, alii *Iſtavones*, alii *Hermivones*, dicti ſint. Ita & noviſſimum Idolum *Irminſul*, quaſi *Armins*-vel *Hermans*-Saul, Heroi Germ. *Arminio*, temporibus *Germanici* notiſſimo, dicatum, & a Carolo M. ſubverſum. Et *Velleda*, Sybilla Germanica, mulier fatidica, numinis loco a Germanis culta. (*Tacitus Annal. & de M. G. Hachenb. Germ. Med. Poëta anon. de Car. M. &c.*)

(*c*) Inter Septentrionales *Thor*, *Odhen*, *Frigga*, numina fuere majora. - - *Odhen* vero, natus apud eos heros, adhuc vivus cultus, poſt mortem vere majoribus diis fuit annumeratus. (*Maſcow. H. Germ. Olaus M. L. III.*)

nes non contingant, nisi causæ quædam extraordinariæ concurrant, & quam sæpissime, vel corruptio quædam non ferenda, vel aliud quidpiam quibusdam intolerabile visum, immutationes in hoc vel illo statu futuras præcedat; utique sequitur, *Res* quasvis *puplicas* sine extraordinariis eventibus exortas haud fuisse, & providentiam singulares circumstantias, & animos fortes iis usuros, produxisse (*d*). Hinc, quæ tra-

(*d*) Exempla sunto, Nini & Semiramidis, Cyri majoris, (si vera sunt quæ *Xenophon*, *Herodotus*, *Diodorus Sic.* & *Ctesias*, varie tn. tradunt:) Sesostris Ægyptiaci, Alexandri Maced. & Rerumpubl. Græcarum stupenda facta. - - Ex Novioribus, incredibiles profectus Mahomedis, qui ex homine plebejo & mercatore, Arabiæ dominus evasit, & totum fere Orientem nova Religione imbuit. - - Quin & Migrationes Gentium, quæ Secc. V. & VI. tanquam mare quoddam totum Occidentem occuparunt. - - Et proprius nobis tempora considerantibus, ipsa Domus Austriaca, & tot terrarum acquisitio, admirationem præbent. Comitem Helvetiæ, apud Ottocarum Bohemiæ R. si consideremus, mox mox leges domino quondam suo daturum, & toti Germ. Nationi præfuturum. Cujus postea Propago Carolus V quali non usus est fortuna, in conjungendis Hisp. & Germ. diadematibus, & aliis terris acquirendis, quas non nisi felix circumstantiarum concursus, & ejus in illarum usu solertia, ad invidiam usque in ejus sinum effudit. Quod lepide admodum demonstrat *FONTENELLIUS*. (*Dialog. des Morts entre Charle V. & Erasme.*)

Ex Historia Ecclesiastica tantum Suprematus Pontificii incrementa invidenda considerentur, &, quam feliciter Præsules isti barbariei temporis inservierint, diligentius evolvatur. - - Nec sine miraculo ejus decrementum fuit. *Luthero* acerrimi ingenii viro, *Calvino* judicioso, *Henrico*

duntur mira, non in totum falſa habenda, ſed potius deductis, quæ fidem hiſtoricam ſuperant, illa præſertim, in quibus Scriptores (præſertim cæteris in circumſtantiis diſſentientes) conveniunt, vera cenſenda ſunt, quamvis circumſtantiis, quæ admirationem movent, ſint concomitata. ου δει γαρ δια παντος απιστευειν την τυχην, ορωντας οιων ποιηματων δημιουργος εστι. (*Plut. Romul.*)

§. III.

Et ut exemplo patrio rem illuſtrem. Helvetiorum contra Auſtriacos conamina, ducibus tribus, trium Pagorum ruſticis, inſtigante *Tello* itidem ruſtico, cum tam potente Gente, ambiguo Marte primum agitata, ſed quotidie accedentibus Sociis, tandem in libertatem ſibi ſuisque perpetuam, & a ſolo Deo dependentem, deſinentia, quis extraordinariis circumſtantiis illa ſuſtentata fuiſſe pernegabit? (*e*)

§. IV. Eo-

Angl. laſcivioſo, *Guſtavo Suecico* prudente & connivente, *Philippo Hiſp.* ſuperſtitioſo & crudeliter ſuperbo, *Papa* vero prodige avaro & cedere neſcio, & aliis opus fuit, ad jugum unius Epiſcopi excutiendum. (Seckend. Lutherthum.)

Addi poteſt *Eliſabethæ* R. felicitas, & quæ in hunc fere modum de illa dicit *BACON VERULAMIUS*, qui circumſtantias illi tale, quale eſt, nomen conciliantes enarrat. (*Encom. Eliſab. Baconis.*) Et *Oliverii Cromvelli*, hominis aſtuti & crudelis, (ſi Famæ & Carol. defenſoribus credendum;) & imperio nati, qui ex nobili minorum gentium Angliæ tandem Protector factus eſt. (*Defenſio pro Carolo, Anonymi C. I. Læti V. di Crom.*) &c.

(*e*) Cauſæ concurrentes extraordinariæ erant: - - *Præfectorum Auſtriæ* nimia crudelitas; - - *Helvetiorum* in re gerenda ſolertia, & in moderamine inculpatæ tutelæ ſervando Juſtitia, quæ utraque regulariter nec in plebem nec

§. IV.

Eodem modo & Rei Romanæ ultra sortem ordinariam felicia contigere initia. Et infantiam enim, &

in rusticos cadunt; *Telli Historia*, magis exasperans rusticorum animos, jamjam seditionem meditantium; - - *Alberti* I. mor., post ejectos præfectos opportune necati; - - *Tempus* ipsum Præfectorum ejectorum, dura hieme, quo tempore non facile poterant externis copiis infestari, & adeo se confirmandi & consilii capiendi relinquebatur spatium. - - *Bellum* ex nece Alberti secutum Austriacum, ad persequendos conjuratores, quod iterum præripiebat occasionem ulciscendi Helvetios. - - *Successio* Henrici Luzelburgensis in Imper. dignitate, qui ex aliena ab Austriaca familia satus, Imperatorem potius erga Helvetios, quam ultorem Alberti erat acturus. - - *Ludovici Bavari* post Luzelburgensem successio, *qui Princeps Justus & magnanimus* (*Avent. Ann. Boy. L. VIII.*), etsi (propter bellum, quo ipsemet tenebatur, contra Fridericum Austriacum.) Helvetios aperte non juvaret, tamen nec Leopoldo illos devoraturo auxilio fuit. - - In genere Jus manuarium illo tempore in turbato Germaniæ statu & via facti obtinens. - - *Tandem* & ad fortunam primæ pugnæ apud Morgardam fatum felices circumstantias protulit. v. gr. Nobilis *a Huneberg* (telum schedula his verbis inscripta, hütet euch am Morgarden, clam in castra Helvetiorum immittentis. Stettlers *Chron. p. 39. 40.*) in dominum suum sive perfidiam, sive in Helvetios amorem a fato quodam Helvetiorum tutelari illi inditum. - - Accedat *magnanimitas so.* ExulumHelveticorum, terrorem incutientium hostibus. (infr. §. IX. *Schol. y.*) - - Genus bellandi ejus temporis, robustissimæ Helvetiorum genti perconveniens. &c &c. Et hæc quidem fortunæ Helvetiorum, & quadantenus fortitudini adscribi possunt; reliqua, quæ post primæ pugnæ felicem exitum fortiter & præclare gesserunt, potius illorum virtuti bellicæ sunt danda.

& adolescentiam, etiam in circumstantiis infelicissimis, ita transegit feliciter (*f*), ut non mirum sit, cur juvenilem suo tempore attingere ætatem, & internecionem pluries effugere, & ad virile tandem robur pervenire potuerit. Sed de his alibi. Hic non nisi causas ad ejus Originem concurrentes videamus.

§. V.

Primum ergo, quod novæ Romæ condendæ favebat, erat divisio Italiæ ejus temporis in quam plurima parva territoria, vel potius in civitates multas, quarum Imperium parum se extra muros suos protendebat (*g*). Quo factum, ut absque magno impedimento nova potuerit oriri. Et quamvis Nomen Hetruscum eo tempore jam satis fuerit clarum, singula-

(*f*) Huc spectant: Per dolum & proditionem prope amissa Romanorum libertas, conjuratione Juvenum Nobilium a Vindicio servo detecta. - - Porsennæ & Tarquiniorum contra urbem molimina. - - Urbs a Gallis capta & ab exule liberata. (*Livius & alii.*) Annibalis de Romanis victoria, & futurum Romæ exitium, si victor uti victoria scivisset, & nisi Urbs cunctatorem reperisset, & si illo tempore reliquis Italiæ populis consultum fuisset, suas vires ad interitum Romæ cum Cartaginiensibus conjungere, ne deletis Romanis & ipsi Annibalem victorem experirentur; quippe qui pensitarent *Communem Cladem, communem patriam tuendam, non cum Samnite aut Hetrusco rem esse, ut quod ab alterutro ablatum, in Italia tamen imperium maneat; Pœnum esse hostem, ab ultimis terrarum oris militem trahentem.* Liv. XXIII. 5. adde *FLORUM*, qui primam ætatem populi Romani, sub VII. Regibus, *fatorum cuidam industriæ* adscribit. &c. (*Florus L. I. C. VIII. Plutarch. de fortuna Rom.*)

(*g*) Respublicæ, quæ illo tempore vel mediam tantum partem Italiæ occuparunt, fuere Latini, Longa Alba, Sabini,

gularum tamen illud conficientium Civitatum non fuit ſatis arctum fœdus, ut conjunctis viribus, commoda ſua promoverent; quinimo, ſingulas ſua tantum curaſſe, & communi potius nomine, quam re ipſa unitas fuiſſe, videtur (*h*). Hinc factum, ut invidia ſingularum reprimeret hoſtiles animos, quos contra novum Imperium, hodie forſan exorſurum, incendii inſtar exarſuros videremus. Neutra ſatis cum altera vinculo amicitiæ fuit conſtricta, ut novam civitatem, tanquam commune incendium extinguere una ope vellet (*i*). Huc accedit illorum ſomnolentia (vel a fato Romæ tutelari proveniens) (*k*) & quod

Vejentes, Hetruſci, Fidenates, Volſci, Æqui, Faliſci, Præneſtini, Campani, Samnites, Hernici, Tiburtes, Marſi, Peligni, Gabii, Aricini, Ardeates, Umbri, &c. (*Strabo L. V. Phil. Cluverii Geogr.*)

(*h*) Quamvis enim quasdam harum civitatum ſub gente quadam, v. gr. Latina vel Hetruſca, comprehenſas certum ſit, illas tamen potius ſocias, pro ſe ceterum ſummum Imperium tenentes, quam unum Corpus cum illis feciſſe, & communi ſummo Imperio ſubjectas fuiſſe, ex modo, quo Roma comeſſe cœpit ſingulas, patet. (*vid. vel ſol. Liv. L. 1. c. 10. 11. 12.*

(*i*) Exempli loco eſſe poſſunt Vejentes & Fidenates, qui & Hetruſci & conſanguinei fuiſſe dicuntur; Nec tamen contra Romanos cauſam communem cum iſtis, nec iſti cum illis fecere. *Romanas enim vires nimis prope ſe convaleſcere videntes*, eos quidem ſunt adorti, ſed ſoli, nec communicato inter ſe nec cum reliquis Hetruſcis conſilio. (*Liv. I. 14. 15.*)

(*k*) Ita enim ſæpe ſumus comparati, ut minus advertamus ad conſequentias, ex re, quam nunc deſpicimus, orituras. - - Sed nec ſemper per humanitatem providere licet. Et hæc, ni fallor, ſæpius a fato etiam perſpicaciſſimis impoſita lex, ut lynceis ſæpius occultetur oculis,

omnia hæc minuta Imperia, multis circa se sueta sui Juris civitatibus, additamentum unius non adeo magni ponderis existimaverint; præsertim cum spernenda & attentione vix digna ipsis, & Albanorum potius Colonia, quam civitas sui juris, Roma videretur. Hinc parvam Albam, parvum Lavinium, præ ea Urbe quæ conderetur, fore, non facile suspicari poterant.

§. VI.

Altera est ratio, quod Roma condebatur a duobus regio semine prognatis, qui authoritate Avi, quæ fecere, facere censebantur, vel ad minimum ejus Patro-

quod vel lusci alias vidissent. Ita nimirum procedit Providentia quosdam elevatura, ut in quibusdam casibus cæcitate feriat Potentiores, quo debilioribus sumendi vires interea detur copia. Et, ni fallor, hoc sensu sæpius sumendæ Scripturæ S. Phrases, quando dicitur v. gr. *Deum Ægyptios cæcitate feriisse*, vel illum *quidpiam coram oculis hominum occultasse.* Ita & primi parentes *se Nudos esse nesciebant*, quamvis se corpus non coopertum habere scirent, quia de aliis rebus cogitantes, animum ad hoc non adverterunt. Non ergo possum, quin semper excandescam in illos sibi præpostere sapere visos, qui in vita communi cuivis ex imprudentia (apparente forsan) male negotium quoddam gerenti, frequenter objiciunt: *Cur non provide magis egisti?* Du hättest sollen achtung geben. Quasi vero nobis quævis prævidere liceat, vel non etiam sæpius prudentissimo cuique, animum forte (providentia sic dirigente) ad longe alia advertenti, aliquid effugiat, quod hucce cogitanti prævidere possibile fuisset. Nec dicere vereor, qui omnia prævideret, Dei instar fore. Quis ergo nobis homuncionibus sæpius improvide quid facientibus non facile condonabit? sed & vice versa, quam stulti sunt, qui omnia se provide semper fecisse contendunt?

trocinio carituri non erant, præsertim cum ipsis regnum suum debuerit acceptum ferre Numitor. Et hac authoritate ubique opus fuit, vel saltem illa inter urbis condendæ adminicula merito collocanda. Dico, authoritate Avi urbem incepisse geminos. Nam aliter concipi nequit, unde tam impune territorium condendæ urbis habuerint: Derelictum enim non fuisse agrum, quem occuparunt, vel exinde patet, quia locus, in quo educati expositive erant, fuit lectus condendæ Urbi. Locus vero iste erat in pascuis regiis, quæ, utpote jam occupata, nemini possessione cedebant, quam vi vel sponte. De vi, facta circa possessionem, nulla fit mentio. (*Conf. Liv. l. 6. & Dionys. de Faustulo.*) Sponte ergo illa cessit Numitor in nepotum gratiam (*l*).

(*l*) Adde quod ex 1000. focis *PLUTARCHUS* dicat constitisse Romam ab initio. (*Plut. in Rom.*) Focum per ἑστίας exprimit. Focos Vestæ sacros fuisse constat, (So viel Feuerstätte;) qui diis penatibus cujusque familiæ erant consecrati. Hinc ergo fuere ad minimum 1000. Familiæ, quæ 5000. & ultra constare debebant personis, & justum jam efficere poterant oppidum. Sed unde juvenibus tot subito homines, nisi authoritate majore suffultis? vel hominibus Cadmeo more ex dentibus terræ enatis? (*Heinecc. Ant. ad Inst. L. I. T. X.*

Et paulo post, in raptu virginum, 683. raptæ dicuntur, quæ singulæ maritis Romanis singulis datæ fuerint. Quod si verum, uti diserte asserunt *DION. HALIC. l. II. p. 100. & PLUT.* sine dubio jam magnum, & multum ultra 5000. hominum numerum fuisse Romæ, demonstrat; cum præter uxoratos & impuberes fuerint 683. Juvenes, cœlibes, matrimonio pares. Sed unde tanta hominum multitudo quarto urbis conditæ anno tam subito? Asylum solum certe, nisi & ipsum authoritate majore suffultum, tot homines fovere sparsim receptos,

Sed & veritas Historiæ huic adstipulatur ratiocinio: DIONYSIUS HALICARNASSÆUS (*Edit. Silburg. p. 72.*) (quod & LIVIUS verbo annuere videtur *L. I. c. 6.*) expresse ait: *Numitorem, Reipublicæ statu post mortem fratris ordinato, (m) mox cogitasse de paranda propria ditione juvenibus, novaque urbe in illa condenda; simulque urbanam multitudinem, numero auctam vehementer, minuendam censuisse, & ideo communicato cum Juvenibus consilio, dedisse iis agros, in quibus educati*

& sceleratis a vicinis expulsis impune refugium dare non potuisset.

Et unde 20800. armatorum, quos Romulus opposuisse dicitur Sabinis, nisi Albani (& forsan Cæninenses, Crustumini & Antemnates, cum quibus paulo ante fœdus junxit Romulus,) auxilio fuissent? (*L. II. idem p. 103. & 105.*)

(*m*) Annum Urbis Conditæ *DIONYSIUS*, ex Censoriis Commentariis erutum, dicit 25. *PATERCULUS* vero 22. post primam Olympiadem. (*Vellej. Pat. l. I.*) Sed cæterum cum Dionysio sentit, quod Avi authoritate exstructam Romam a Romulo dicat, *adjuto legionibus avi*. Sed nescio, cur istum avum *Latinum*, non *Numitorem* appellet, cum tamen & tempus Romæ conditæ, fere uti *DIONYSIUS*, post Trojam captam Anno 437. collocet, &, in quo cum fastis Consularibus tantum unico anno discrepat, ab U. C. ad Consulatum *Vinicii* vel *Vinutii*, quo tempore historiam suam collegit, 782 bene numeret? Non desunt quidem,(quos vide apud *DIONYS.* & *PLUT.*) qui Romulum & Remum nepotes Latini vocant, & Romam tamen condidisse dicunt, sed illi 400. fere annis ante Æram hanc Dionysii nostri Romam collocant. Quæ discrepantia, præter rei antiquitatem, inde provenire potest, quia circa locum, in quo Roma nostra sita est, jam antea a Trojanis Roma quædam in Janiculo condita; & ante illos, Morgete in Italia regnante, fit

ti erant ab initio ; populi suspectam (n) partem , ne quando novis rebus studeret , iis attribuisse ; magnam plebis partem migrationem hanc suscepisse ; Sed & optimatium multos ; accepisse

mentio Romæ cujusdam, apud Antiochum Syracusanum, quem Dionysius *non quendam ex recentioribus* vocat. (*Dionys. p. 59.*) Quam utramvis a nostra diversam, ita tamen vocatam fuisse possibile est. Ρωμαλεος enim & Ρωμη, cum sint voces significativæ, *Robustum* & *Robur* significantes, facile lingua Græca (qualem fuisse veterem Italicam, Latii & Hetruriæ præcipue, Oenotriis & Arcadibus, teste Dionysio, illuc delatis, constat ;) locus munitus ita appellari potuit, uti & olim Robur vocatum fuit castellum quoddam prope Basileam (*Wurstisen. L. I. C. 3.*) sive ipsum istud quod hodie auf der Burg vocamus. Quin & altera pars Carceris Romani, qua præcipitatio fiebat reorum, Authore *FESTO* in voce *Robur*. *Roboris* nomine veniebat ; ubi forsan Castellum, de quo Fab. Pict. *Roma* dictum, ante Romam conditam situm fuit. Ergo nec hæc discrepantia excusare videtur *PATERCULUM.*

(*n*) Suspectum tn. *HALICARNASSEI* testimonium reddit, quod dicit, Numitorem *eam præsertim urbanam multitudinem* in Juvenes impendendam ratum, (πολιτικον πληθος μαλιστα, το διαφορον αυτῳ ποτε γενομενον) *quæ olim ab eo dissentiebat.* Hæc sine dubio illa, quæ ab Amulii partibus steterat. Sed anne credebat, Nepotes, ad novam urbem condendam omni diligentia egentes, his coercendis se ipso, *qui jamjam in pristinam formam Imperium suum, Amulii tempore exlex,* (uti antea dixit HALIC.) *restauraverat*, magis fore pares ? fateor, hunc ejus argumentandi modum vix semper processurum. Sed exitus bene ratiocinatum esse ostendit. Deliniti forsan animi rebelles novis agrorum distributionibus. Vel Juvenum florentium illos magis devinxerat, quam Numitoris seniles, mores, cujus ipsissima persona olim objectum odii fuerat, quod jam in Nepotes transferendum, etsi eodem genere satos, non tantum esse poterat.

cepisse quoque Juvenes argentum, arma, frumentum, mancipia, jumenta, & alia ad paratum urbis necessaria (o).

§. VII.

Nec minor fuit causa, remotior quidem visa, sed magni ponderis, Tyrannis Amulii. Ne enim dicam, absque hac nasciturum non fuisse Romulum & Remum; cum si RHEA Vestalis non esset facta, clandestino forsan concubitu non eguisset, & legitimo matrimonio juncta vel plures vel nullos vel certe multo alios progenuisset liberos. Sed hoc longius petitum videretur, quare hoc allegando Tyrannidis ejus effectu supersedemus.

§. VIII.

Sed de istis conveniunt fide digniores. I. Amulium, Numitore pulso, Regnum invasisse; (etsi enim

(o) Si hæc *DIONYSII* (uti abunde probatum credo) vera sunt, *LIVIUS* & *FLORUS* (& ex iis *JORNANDES* exscribens,) non exacte satis scribunt, Raptum Sabinarum ex sola mulierum penuria factum fuisse, quia *Res esset unius ætatis populus virorum.* (*Flor. l. 1. c. 1. Liv. l. 1. c. 9. Jornandes l. 1.*) Posuere nimirum contra omnem probabilitatis notam, nullas fere Romæ fuisse mulieres, & cum plebe & Optimat. Alb. nullas eo concessisse, & Albanos denegaturos fuisse matrimonium urbis conditoribus, sua tamen authoritate illam condentibus, & inter pastores Pallantium incolentes nullas fuisse fœminas Romam cum pastoribus ituras, & nullas fœminas profugas, meretrices, rixosas, aliasque ejus generis Asylo usas fuisse. &c. Non ergo tam penuria mulierum, quam vel, ut vicinos sibi devincirent necessitudine, non sponte sed vi facta, cum factum infectum reddi non potuerit, illam forsan admissuros, raptus iste decretus, vel ex Romanorum Juvenum protervia (Romuli ferociâ factum postea comprobante & defendente) factus fuit.

enim quidam contrarium dicant, (*Dissentit solus Aur. Victor de O. G. R.*) major tamen mihi fides est PLUTARCHI, LIVII, EUSEBII & DIONYSII.) II. Numitorem ad privatam sortem redactum fuisse. III. Mares Numitoris filios sublatos, (*p*) Nepotesque ex filia, Vestæ consecrata, (*q*) natos expositos (*r*). Quæ

(*p*) Filii Numitoris mentionem faciunt authores: Ægestum vocant, & eum in venatione, positus jussu Amulii latentissimis insidiis, (asserit Dionysius *p. 62.*) occisum. Cæteros, si quos habuit, iam ante Patrem fato cessisse, inde patet quod *DIONYSIUS* dicat, post mortem Numitoris Albanos, deficiente stirpe regia, Dictatoribus, non Regibus, usos esse. (*v. Dionys. p. 137. 140. & 337.*) Livius tamen L. 1. c. 22. & seqq. Reges illis dare videtur, nisi nomen Regis ambiguum ibi esse dicere velimus.

(*q*) *RHEAM* sive *Iliam*, sub specie honoris, Vestæ consecratam fuisse dicitur. Nam ab antiquissimis temporibus, jam moribus invaluisse, ut illustres quævis & nobilissimæ, in Deæ famulitium lectæ, sacro ordini dicarentur. - - An hoc veneratione religionis, anne ex ratione Politica fuerit, non facile dixerim. In magno semper honore fuisse sacerdotium, vel ex hoc patet, quod jam apud Indos Bacchi tempore prima septem tribuum, in quas India fuit distributa, honoratissimaque, Philosophis Sacerdotibus data fuerit; (*Diod. Sic.*) & Ascanio Æneæ filio defuncto, Juloque Ascanii Filio regno excluso, & Silvio Æneæ altero, quem ex Lavina conceperat, in regno succedente, Julo in solatium non obtenti regni, antidori loco, sacra quædam potestas & honos sacerdotalis tributus fuerit, qui ob quietem Monarchico præferebatur. (*Dionys. p. 56.*) - - Sed potuit subesse quoque ratio politica, cur Vestales nobilissimæ legerentur, quia fœminæ in Italia succedere poterant,

Silvius enim cum ex Lavina natus esset, ad quam tota regni hæreditas pertinebat, ob hanc solum rationem, Julo Ascanii filio a populo fuit prælatus, quia regnum ad Lavinam potius, quam ad Æneæ posteros, ex aliena uxore natos, pertinere rebatur. (*Idem ibid.*) Quin & hic idem metus, ne Rhea Amulio aliquando succederet, (Amulio & Numitore filiis destitutis;) Amulio, ut sacro ordini illam manciparet, persuasit.

(r) Hanc etenim expositionem omnino fabulosam esse, non crediderim, cum illæ frequentes illo tempore fuerint; certam tamen esse, sustinere, cum omnibus circumstantiis, non ausim. (vide dissentientes apud Dionys. *p. 71.*) Mirum enim, quod multi Regnorum fundatores vel idem vel aliud mirandum fatum subiisse dicantur, quasi moris fuerit antiquis temporibus, talia de Heroibus prædicare. (*Diod. l. 11. c. 10. & 11. Libr. I.*) - - Ita Bacchus Indorum Rex primus in Jovis femore nutritus dicitur: Et Scythæ fabulantur, natam sibi virginem ex terra umbilicotenus hominis forma, reliqua viperæ, & eam ex Jovis congressu genuisse puerum, cujus nomen Scytha, genti nomen dederit. (*Diod. Sic. Libro 2.*) - - Ita fere *HERODOTUS*, quod tn. & ipsi fabulosum videtur, de Cyro necando tradito & a cane enutrito. Quin & *Spaco* nomen fœminæ, & *Lupæ* nomen meretricis, mysteriosam quandam similitudinem, sed suspectam, habet. - - Ita de Semiramide in silvestribus locis exposita & ab avibus enutrita dicitur. - - Taceo, quæ de Perseo, Hercule, Jove, Jone, Melitæo, Oedipode, &c. miris modis servatis fabulantur, quæ tn. aliquid veritatis abscondere (juxta §. II. supr.) non omnino impossibile. Hoc prodigiosum, quod de Urso, cum nobili virgine Sueciæ concumbente, septentrionales scribunt, ex quo coitu natus *Sprachalegum*, Suenonis Herois, ex quo Danorum Reges veteres stirpem suam occipiunt, patrem genuit. (*Olaus M. L. 18. c. 22. Herod. Clio.*) Forsan & sub hoc Urso humani monstri quid, uti

Quæ omnia ex Tyrannide Amulii orta, magna fuerunt Romæ condendæ præparatio. Hinc enim educatio Gemellorum acerbior & bello aptior, non in Curia Principis, ubi plerumque vitæ genere molleculo animi liberorum regiorum emolliuntur. Procul educabantur a Curia, in loco ab omni adulatione remoto, inter paſtores, qui eo tempore non tam viles fuere habiti ac hodie, & viri erant plerumque feroces & ſtrenui (s). Vel ſi mavis, inſcio Amulio, in Schola quadam Gabiis habita, ubi tanquam privati in artibus liberalibus inſtruebantur; quod, authore Plutarcho, quibusdam vero magis ſimile videtur, & expoſitionem infantum non excludit, cum expoſitum fuiſſe primum, & poſtea in Schola inſtrui, non ſint ἀσύστατα. Quicquid ſit, in neutro horum locorum veritas ſub ſpecie reverentiæ occultatur, nec mendacia obtruduntur, quod porphyrogennetis ſolet evenire ple-

---

uti ſub Dercete Piſce (quo nomine Semiramidis mater filia regia fuit appellata) & Semiramide Scythis avem denotante, & ſub *Spaco* & *Lupa* & *Mulo* (uti Cyrus fuit appellatus) latet. Et ut ad expoſitionem redeam, non caret mirandis circumſtantiis Moyſis expoſiti in aqua conſervatio, quæ tamen nobis certiſſima. (*Exodi.2. Joſ. Ant. L. 11. c. 9.*) Nec Romuli & Remi plus a veroſimili abhorret expoſitio, modo *Lupam* quadrupedem altricem hiſtoriæ adimas.

(s) Fauſtulum DIONYSIUS vocat virum probum, Regis ſubulcorum magiſtrum, & alibi, montis Palatini incolam, regiique pecoris præpoſitum, genus duxiſſe ab Arcadibus Evandri comitibus. - - Ita & Silvium, Aſcanii & ſucceſſorem & fratrem, a paſtoribus in montibus educatum ferri, ait *idem*. Lavina enim ſecundo nupta Æneæ, gravida poſt mortem mariti relicta, cui fideret neſcia, Paſtoris Tyrrhi, *qui Latino maxime familiaris fuit*, fidei ſe commiſit. &c. (*Dionyſ. p. 56.*)

plerumque, (*v. Fenelon Dialog. entr. Henri IV. & le D. de Mayenne.*) ut nullius rei minus quam humanitatis ideam illis comparent, & omnia fere prius quam veram virtutem bellicam & Politicam edoceant magistri (t).

Sed alterum, quod ex Tyrannide sequebatur Amulii, erat odium probiorum contra eum, & amor erga Numitorem & ejus propugnatores. Exinde tandem expugnatio regiæ, Amulii exitium, Gemellorum quædam factio, animorum ad majora invitatio, &, ut verbo dicam, illorum urbis condendæ consilium.

§. IX.

Non parvum quoque ad Gemellorum institutum mo-

(t) Quamvis enim curias Regulorum Latinorum non cum nostris comparare velim, in illis tn. adulationem æque ac hodie obtinuisse probabile est. Nam Æneam (qui ex potentissima Urbe exul in Latium venit, dux belli expertus, & luxus pergnarus;) successoribus suis, in rebus parvis, artibus politicis, majestatem suam conservandi, (fere uti fieri hodie solet in Curiis *Comitellorum* & *Marchionettorum*,) egregium exemplum reliquisse, non est improbabile. Et solius Alladis qui 100. in circa annos A. U. C. Latio imperitavit exemplum, quanto jam illo tempore astu regnaverint reguli in Latio, ostendit. Is enim machinas excogitaverat, quæ fulmina imitarentur, & tonitrui similes strepitus ederent, quo Dei instar terreret subditos. (*Id. p. 57. Liv. I. 29.*) Quæ & astum, & mechanicam scientiam, & alias curiarum nostrarum (quas vocant) machinationes politicas, ab omni rusticitate abhorrentes arguunt. Quin & hinc patet, Regulos Latii non fuisse adeo novos homines, & nequaquam rusticitatis arguendos, quod L. Alba Numitoris Amuliique temporibus jam per trecentos annos steterit, longa regulorum successione gubernata. Per tantum tempus non facile civitas simplicitatem morum retinere potuit.

momentum attulit, quod Amulius, regno pulsus, prole caruerit (*u*). Nemo enim ignorat, quos tumultus regum proscriptorum Liberi ciere soleant in avito regno. Parum absuit, quin Porsennæ ope ad exitium redegerint Romam jam adultam Tarquinii: Quare tot stupendis Viris ad servandum nomen Romanum illo tempore opus fuit, Mutio Scævola, Clælia Virgine, Horatio Coclite, &c. Quid non factura fuisset Amulii proles (si quam reliquisset) urbi infanti adhuc, insidiis perpetuis struendis parata? Non ergo mirum, Principes patria extorres tam facile apud exteros refugium invenire. Hinc magnum quoddam regnum, miserorum Regum solamen perpetuo esse voluit, ut semper haberet, quo vicinos suos, si e re sua esset, vexaret. Hoc sine dubio olim metuentes illi, qui principes deposuere, melius rati sunt, illos vel perpetuæ custodiæ mancipare, vel luminibus (*x*) orba-

(*u*) Filiæ quidem Amulii mentionem facit *DIONYSIUS*, (*Halic. L. I.*) quæ Rheæ necem deprecata, illi vitam conservavit. De masculis vero nulla vestigia reperio. Hoc reperi, eundem (*Id. Lib. V.*) occasione primi Dictatoris T. Largii Romæ creati, dicere, cum Albanos regia stirps deficeret, post Amulii & Numitoris mortem illos dictatores creasse. Idem asserit Geographus supra laudatus (*Strabo.*) ubi de Italia loquitur, utrumque sine liberis decessisse.

(*x*) Hunc excæcandi modum olim frequentem fuisse in Oriente & Occidente, historia docet. Friderici primi temporibus adhuc obtinuit hæc in proditores pœna; Poeta dicit:

> Nam re comperta prius illi lumina lictor
> Fodit, &c.

Sic Bernhardus, Ludovici Pii ex Pipino fratre nepos Nothus, ob seditionem cum sociis fuit excæcatus. Ita

orbare, quam e regno ejicere, quo facto, absentes dum sunt, majores in republica ciere solent turbas, quam præsentes dum essent fecere. (y) Quare utile con-

& Constantinopoli Imperator Constantinus, Helene Imperatricis Filius, luminibus orbatus. Idem evenit Conjuratoribus Germanis contra Carol. M. rebellantibus. Pipinus vero Nothus in patrem rebellis in Monasterium detrusus. (*Gunther. Lig. L. II. Thegan. de G. Lud. Pii. Mon. anon. vita Car. M. Albert. Stad. Lib. IV.*)

HERODOTUS ait, Scythas excæcare solitos fuisse servos suos, quod tn. crediderim de uno oculo tantum intelligendum, alioquin institutum nimis absurdum vix fidem merebitur.

(y) Nec solum viri patria pulsi, qui magnum patriæ, exterorum ope, fecere negotium, sed & magnanimi exules, quorum exilium auxilio fuit patriæ, quam periculosum sit, tales viros patria pellere, demonstrat! *Thrasybulus* Atheniensis, patria pulsus, & eadem a Tyrannis liberata, Legem de oblivione injuriarum tulit, cum in illius potestate fuisset, opem ad illam delendam conferre. (*Æmyl. Probus in Thras.*) *Marcus Coriolanus* Roma ejectus, sed cum exercitu hostili redux, illa jamjam potiturus & injuriam ulturus, nonnisi pietate in *Veturiam* matrem (*Volumniam* vocat Plutarchus) impeditus fuit, quo minus Romæ dominus fieret. (*Livius. Plutarch. in Coriol.*) *Themistocles* exul patriam perdere poterat, sed morte sua maluit prævenire illius exitium. (*Plut. Themist.*) *Camillus* exul Gallos fudit, & Romam Romæ reddidit, cum illi conturbatæ leges ipse dare potuisset.

Et 50. illi Exules Helvetii, qui ante pugnam apud *Morgardam*, exilii remissione a suis petita, etsi pro patria se pugnaturos promisissent, tamen repulsam passi sunt: Sed hoc necquicquam commoti, nec amoris in patriam obliti, (Magnanime magis quam fortiter di-

consilium esse arbitror, Principes viros, ob delicta contra rem publicam, morte potius quam exilio multandos. Illo enim fit modo, ut uno ictu finiantur dissidia, hoc vero, solum ad tempus malo remedium affertur, & ulcus sæpe majore cum veneno erumpit, dum suppuritandi & maturescendi denuo tempus illi fuit relictum, vel si non erumpit, cancri tamen instar membra perpetuo corrodit & fatigat. (z) Sed nec perpetuam custodiam remedium semper satis vali-

cam!) loco præcipiti, quod Austriacis, antequam Helvetios adorirentur, proxime erat subeundum, occupato, antequam illi nostros invaderent, saxis & lapidibus lacessitos & turbatos, terroris illorum & fugæ subsecutæ prima causa fuere. Quo demum feliciter patrato facinore, victoria ab Helvetiis parta, exilii veniam meruerunt, dum tn. ni amor in patriam obstitisset, in Leopoldi castra transeundo, magna pars potuissent fieri cladis forsan Helvetiis infligendæ. (*Stettlerus, loco supra laud.*)

Addi possent Bellisarius, Narses, (*Hist. Græc. l. 1.*) Alcibiades, &c. de hoc v. Xenoph. & Plut. parallel.

(z) Ita Alex. M. *Sicut in corporibus ægris nil, quod nociturum est, medici relinquunt, sic nos quicquid obstat imperio recidamus. Parva sæpe scintilla contemta magnum excitavit incendium.* (*Curt. L. VI. c. 8.*) Optume loqueretur Rex, si sententia ista non ad latrocinium suum Heroicum ulterius extendendum, (uti fecit,) sed contra illos usus esset, qui damno Reipublicæ esse queunt. De his enim utique consultius est, *sæpe durius, quam meriti sunt, in eos statuere, quam, lenius cum illis agendo, periculum subire, ne scintilla non extincta, & magno exinde incendio orto, detrimenti quid capiat respublica.* Μικρα γαρ ζυμη ὁλον το φυραμα ζυμοι. (*Gal. V. 9.*)

dum esse (*a*) contra novos motus, vel sola Historia Angliæ luculenter ante non adeo multa lustra comprobavit.

§. X.

Sed nec hoc parum ad Romæ exordium contulit, quod Fortuna reliquias istas & quasi ruinas regii sanguinis adeo nobiles crearit, & revolutioni, qualis erat in fatis, aptas. Utrique enim Gemellorum erat (*Authore PLUT. in Romul.*) quædam in corporibus generositas, & in Pueris adhuc species magnitudinis. Cum vero adolevissent, uterque fortis, animum gerebat inexterritum, & ad quævis audenda paratum. Ideo æqualibus & humilibus grati esse, regios

(*a*) Temporibus tn. illis, quo Clero divinus honos tributus, Laicis vero obedientiæ gloria fuit relicta, & Tonsuratio maxime obtinuit, hoc carceris genus securius fuit. Quis enim inter angelos, Archangeli jussu, incarceratos liberasset? Ludovicus Pius coram *Stephano in terram ter prostratus omni corpore, tantissimum Pontificem salutavit.* (*Theganus §. XVI.*) En ergo quantum Clericorum princeps principem laicorum antecelluerit. Sed & crimina Clerus impunius patrare poterat. Bernhardus & omnes ejus socii seditionem contra Ludovicum vel morte vel cæcitate expiarunt. Tres vero Episcopi, facinoris correi, in confessione, a suis, non ab Imperatore deponebantur. (*idem §. XXII.*) In sancta ista capita durius quiddam statuere non licuit. Indulgentius enim in suos est Nov. Test. quam fuit vetus, quo obtinente HELI, quod lenior fuisset in filios immorigeros, de sella præceps ruit, (*1. Sam. C. IV.*) & leges ultrices in sacerdotes, imo illorum Liberos, duriora statuebant quam in Laicos. (*Levit. XXI. 7. 9. -- X. 1. 2. 9. -- Joseph. Ant. l. III. c. 14. & IV. 6.*) Non ergo mirum, carceri Moniali olim jussu clericali inclusos firmiorem ibi sedem habuisse, cum tanta Cleri fuerit veneratio.

gios officiales aſpernari, amplecti labores, venationes, curſus; Latronum inſectatores, miſerorum patroni eſſe &c Præclari ob id facti & magni nominis. Romulus tamen excellentior & fortitudine & civili conſilio putabatur.

§. XI.

Sed hæc nondum ſufficiebant ad Nomen Rom. condendum. Facto quodam opus erat deciſivo, quod tam felicibus circumſtantiis opem ferret. Opus erat Fortuna, quæ jamjam viam meditabatur, qua ad ſcopum ſuum perveniret propoſitum. Juvenes iſti jam ſatis clari propria virtute, alieno auxilio egebant, quod & Authoritatem imaginariam ipſis conciliaret. Nil eſt, quod a rerum inde initio majorem viris claris adjecerit authoritatem, nativitatis gloria, adeo ut hanc ſæpe fictam, ſi vera non aderat, conſtet (*b*). Neceſſe igitur fuit, ut & de Gemellorum noſtrorum conſtaret nativitate. Sic enim & juſtitia quædam illorum facta erat ſuſtentatura, & opinio hominum illorum parti magis erat fautura. Sed veritati non facile aditus patet ad eos, qui ſumma tenent, nec adeo de vera Gemellorum origine, niſi difficulter, conſtare poterat; & timor a Tyranno os occluſit Fauſtulo, quo minus, quæ de illa ſciret, effaretur. Nam ardua quam maxime, vel ſpe vel metu ſæpius abſcon-

 dita

(*b*) Exemplo Lamberti Simmelii, qui Temporibus Henr. VII. R. Angl. Comitem a Warvvik ementitus fuit: Et *Perkini* vel Petri, Richardum Eduardi IV. Filium ſub eodem Rege agentis. Quorum uterque magnas Henrico turbas ſuſcitavit. (*Bacon. ver. Hiſt. H. VII.*) - - Huc quoque faciunt 5. Pſeudo-Friderici, Fridericum II. Imperatorem ſe eſſe contendentes; & dum ſe pro illo venditarent, illum A. 1250. in Italia fato defunctum negantes: quod & Conradino ultimo lineæ Suevicæ poſtea contigit. (*Struvii* Reichs-Hiſt. *C. XX. XXI.*)

dita manent, & ex illorum præcordiis, qui illa vehementius propalata cupiunt, vix invenit exitum, donec fortuna præbeat, qua illis exitus impune, recluso quasi carcere, pateat. Hoc opus erat gemellis, &, quo fuit opus, fortuna suggerebat.

§. XII.

Nam Lupercali deditis Ludo, Pani sacro, cum nudi circumcursitarent, (*c*) inopinato Remus, (Romulo se vi defendente) capitur ab insidiantibus, & Amulio traditur. (*Liv. & alii.*) Crimini dabatur maxume, in Numitoris agros ab his impetum fieri, & inde prædas agier. Amulius causa cognita, captum Numitori ad supplicium tradit. Hic specie juvenis, cum iis quæ de illo audiverat, comparata, de origine ejus interrogat, & juvenis de incerta sua nativitate differentis responso, cum ætate ejus & expositionis tempore conlato, nepotem suum agnoscit; dum interea Faustulus, suspicatus aliquid, Romulo Historiam non solum detegit, sed & adit Numitorem, & alveo, in quibus expositi erant gemini, illi ostenso, meretur fidem. (*Dionys. Hal.*) Interea & Romulus avum Numitorem adit, & ab illo agnitus, juncto celeriter dolo, cum globo juvenum, jussis aliis alio itinere ad regiam confluere, in regem impetum facit, *obtruncat*, fratrem liberat, avoque regnum paternum conciliat; Avus vero restitutis rebus, de paranda propria ditione cogitat, locum & Coloniæ deducendæ necessaria subministrat, ipsi vero Romam condere occipiunt. (*Euseb. Chron. &c.*)

(*c*) Variant quidem scriptt. quoad Circumstantias, sed Re conveniunt. Quare & inutile & vix possibile ducerem, exactam omnium circumstantiarum veritatem noscere. Nosse sufficiat, factum decisivum intervenisse, quo & de Gemellorum origine constaret, & Amulius dejiceretur regno, & Numitore restituto, & ipse & Juvenes, conjunctis viribus Romam condere possent.

§. XIII.

Ut autem urbs non solum conderetur, sed ut cito conderetur, Fatum alterum fratrum occidi voluit; (*d*) vix enim erat, novam civitatem a duobus capitibus recte constitutum iri, nedum fratribus, nedum Gemellis. Nimirum sicut in unaquaque republica, unica tantum summa potestas esse debet, ita & hic unicam esse opus erat. Ubi duo regnant, si (quod humaniter impossibile,) non in omnibus consentiant, vel nil agitur, vel id agitur, ut discordia, rixæ, cædes, imo bella intestina, inde oriantur,

Nec enim regna socium ferre nec tædæ possunt.

(*Senec. Trag.*)

(*d*) Qua occasione, an juste, quando, & a quo Remus occisus, litem meam non facio, nec huc spectat. *Vide Auth. supra cit.* - - Si propterea occubuit, quia fossas urbis transiluit, statim ac aratro ductæ essent, transiluit; absurdum enim esset credere, illum jam perfectas transiluisse. Utrumvis tamen crimen capitale fuisset. - - Si in pugna inter partes Romuli & Remi commissa cæsus fuit, etsi multi ex utraque parte occubuerint, & plures ex Remi parte discesserint, & ideo magnus antea numerus colonorum ad parvum redactus fuerit, reliqua tn. vis unita fortior fuit, quam fuisset major numerus, duobus subjectus, discordia certissime brevi dilapsurus. - - Quare & Tatium post fœdus cum Sabinis factum, in consortium quoddam regni receptum, sed a Laviniis occisum, haud ægre tulit Romulus, sine dubio ob minus securam, & nec utilem populo, nec imperanti gratam regni societatem. (*Liv. l. 1. c. 14*) - - Ex eadem ratione Palamedes Græcis gratissimus, & proinde reliquorum gloriam ducum sua gloria obfuscaturus, indigne ab Ulisse & Diomede, insidioso modo lapidibus in puteo obrutus, e medio sublatus ante Trojam. (*Dictys Cretensis. L. II.*

Plurimum ergo ad urbis incrementum Remi interitus fecit.

§. XIV.

Verum eſt itaque, originem civitatis Romanæ extraordinariis deberi circumſtantiis, quæ illi, fato ſic volente, dedere initium, & quibus Remus, & præſertim Romulus feliciter uſi, viri magni nominis evaſere. Nec opus eſt, ut recurramus ad fabuloſa, memoriæ paſſim a Scriptoribus tradita (*e*), quæ antiqui-

(*e*) Ad fabuloſa refero, Martis cum Rhea concubitum, - - Lupam gemellis mammas præbentem, - - Picos Marti ſacros minutis cibariis enutrientes expoſitos infantes. - - Claſſem, quæ ex Græcia veniens, per fœminam Romam combuſta dicitur. - - Coitum Ancillæ cum Genitali maſculo, quod per miraculum in foco Tarchetii apparuerat, ex quo (filiæ regiæ, ſed illum ſpernenti, præparato) Romulus & Remus nati produntur. (*Authores paſſim.*) - - De alio ſpectro, quod fani Numen erat, cujus veſtalis erat Rhea, ex quo gravida illa facta gemellos peperit. (*Plut. Rom.*) - - De ſole eo tempore obſcurato, &c. Quod tamen abſolute falſum non dixerim. Sed nos eandem *fallaciam cauſæ non cauſæ* commiſſuros exiſtumo, ſi illum propter Romulum obſcuratum fuiſſe contendamus, qualem commiſere veteres, quibus defectus lunæ & ſolis omini fuere; cujusmodi exempla multa ſunt apud ſcriptores. (*Curt. L. IV. Plut. Pelop. Euſeb. Chron.*) Nec ergo vereor hallucinationem addere, Romuli tempore aliquid extraordinarii circa ſolem contigiſſe. Ezechias enim Rex illi fuit coætaneus. De hoc SS. aſſerit, dum ægrotaret, ſolem 10. lineis retrogreſſum. (*2. Reg. XX. Joſeph. ant. L. 10.*) Et cum Judæa reſpectu Italiæ 30. Gradibus ſit Orientalior, ſol vero ſingulis horis 15. gradus dimetiatur, ſolem Italiæ duabus horis tardius oriri, quam Palæſtinis, certum eſt; Craſſa tn. Minerva, non Aſtronomica exa-

quitati & magnitudini Urbis condonanda ſunt ; Quia tale miraculum orbis, modo ordinario oriri haud potuiſſe videbatur, & divino hinc ſemine, divinis viribus, ad eam producendam, & primos ejus moderatores procreandos, opus fuiſſe, haud ita abſurde, credebatur, τοις τα Ρωμαιων πραγματα λογιζομενοις; ὡς ὐκ ἀν ἐνθαυτα πρὐβη δυναμεως μη θειαν τινα ἀρχην λαβοντα. (*Plut. Rom.*) Ii4 §. XV.

ctitudine, facta computatione. Quod ſi ergo illud miraculum Ezechiæ, hora matutina ſolis in horizonte Judæorum apparentis, 3. & dimidia vel 4. contigit, in Italia fuit 1. & dimidia vel ſecunda diei hora. Pone jam ſolem vel paulum retrogreſſum, facile infra horizontem Latii viſibilem poſt juga Pennini abſconſus delitefcere, & *Chlamyde ſol operiri* potuit. Miraculum vero iſtud tempore matutino factum eſſe, apodictice ut probem, non habeo ; ſed eadem eſt probabilitas pro matutino, quam pro alio tempore ; Cui accidit, de quo loquimur, extraneorum teſtimonium (*Plut. Peric.*) de ſole illo Tempore eclipſin paſſo. Et ESAJAM inſpicientibus, in Lamentatione Hezechiæ ægrotantis, illum Regem introducere anxium per totam diem uſque ad noctem, optantem ut ad minimum craſtinum diem videret : Et dum ita per totam noctem angitur, Eſajas in paroxyſmi apice advenit, emplaſtrum ficulneum applicat ; ſed de ejus effectu dubitat rex, petit ſignum, & impetrat. (*Eſaj. 38. 12. 13. 21.*) Et ſi multorum Criticorum more, ſententiam meam enixe defendere animus eſſet, haberem adhuc HERODOTUM pro me militantem, qui Cyaxare Lydiam debellante ait νυξ ἡ ἡμερα ἐγενετο. (*Herod. Clio. Polymn.*) Nam tempus non omnino abhorret. Sed ſcio, illum Xerxis tempore Eclipſin deſcripturum, ſolem omnino e cœlo diſceſſiſſe ſcribere, quare allegatam ejus phraſin (veritatis magis quam ſententiæ meæ amans) non captabo.

(Obiter occaſione Miraculi, quod Ezechiæ contigit, monendum, JOSEPHUM (*Ant. l. 10. c. 3.*) adde-

§. XV.

Illi ergo, qui novis rebus ſtudent, probe attendant, an felicem circumſtantiarum concurſum prævideant: Et caveant ſibi rebelles animi, ne nimis confidant Fortunæ, alioquin rempublicam turbaturi, ſibique ſuisque exitio futuri. *Fortes Fortuna*, ſed non ſemper, *juvat*; & audaciſſimi vix fortes dici merentur; nam tantum fortis ab audace differt, quantum providus a meticuloſo.

re, Regem præcipue anxium fuiſſe de hærede, antequam moreretur impetrando; quam circumſtantiam in S. literis non reperi, etſi in ſe vera eſſe poſſit. Nam tribus poſt morbum ejus annis Manaſſem ei demum natum eſſe patet, quia 15. annis poſtquam convaluiſſet vixit Ezechias, & relicto Manaſſe filio duodecenni defunctus eſt. (*2. Reg. XXI. 1. 2. Chron. XXXIII. 1. Joſ. L. X. C. V.*) Sed quomodo in Joſepho dicitur, hunc vixiſſe annos 77? cum hoc poſito juxta Joſephi verba antecedentia, qui illum regnaſſe annos 55. aſſerit, Manaſſes mortuo patre juvenis fuiſſet annor. 22. adeoque natus 7. annis ante patris morbum, quo tn. tempore juxta eundem Joſephum Ezechiæ nulli hucdum erant filii. Impoſſibile eſt, Hiſtoricum doctiſſimum exactiſſimumque talem errorem commiſiſſe, quare cum indubius error in MSc. lateat, loco 77. ponenda abſque ſcrupulo 67. Quod nondum factum miror* hoc enim modo Joſephus & ſecum & cum SS. facile conciliabitur.)

His affine eſt, quod tradunt, ipſum Amulium cum Rhea coiviſſe, ſeptum armis, quo magis puellæ metum incuteret, &, ne facile agnoſceretur, ob inſolitam cultus ſpeciem. Unde potuiſſet eſſe orta fabula de Martis cum puella concubitu, & quod ajunt quidam, remiſſio ſupplicii capitalis Rheæ juxta LL. infligendi, Amulii precibus facta, &c.

* *Id factum jam in nupera JOSEPHI Editione Germ. Cel. J. B. OTTII, l. c. H.*

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

VI.

THEMATA

Prælectionum & Disputationum, *

Speciminis Publici edendi gratia

pro

Cathedra Philosophica,

In Academia

BERNENSI, quæ LAUSANNÆ eſt,

rite conſequenda,

Decem Præſtantisſimis

CANDIDATIS

præſcripta.

* Qua occaſione & qua lege hæc *Themata Philoſophica* publici juris fuerint facta, ex Præfatione adjecta quilibet videbit. Poſt edita vero Specimina *Cathedra* hæc Cl. *PETRO de CROUSAZ*, *Philoſophiæ* antehac jam *Profeſſori*, illo eam flagitanti, fuit commiſſa, cum ex aliquo jam tempore ex Aula Haſſiaca domum redierat; Sed ipſi ſimul Collega datus Vir Rev. & Cl. *JOS. FRANC. du MOULIN de MONTAGNI*, cui præſertim *Theol. Nat. & Metaphyſicæ* Penſum a Supremo Magiſtratu fuit demandatum.

PRÆ-

PRÆFATIO.

JOH. GEORGIUS ALTMANNUS,

Ling. Græc. & Ethices Professor Publ.
ACADEMIÆ BERNENSIS
h. t. Rector,
Lectori Erudito
S. P. D.

PLacuit summo rerum humanarum Moderatori & Arbitro, jam ante quosdam menses ex dolorum & ærumnarum ergastulo ad cœlestem evocare sapientiæ fruitionem Virum Clarissimum atque Celeberrimum *FRANCISCUM FRIDERICUM de TRAITORRENS*, dum viveret, *V. D. M. Philosophiæ atque Matheseos in Academia LAUSANNENSI Professorem P.O.* qui per annos undecim spartam suam ita exornavit, ut bonis & eruditis omnibus obitus ejus in florente adhuc ætate flebilis acciderit atque luctuosus. Cum itaque ex morte Viri desideratissimi suo rectore & doctore sit orbata Cathedra, Illustrissimæ Reipublicæ *BERNENSIS* Proceres, Academiæ Patres Benevolentissimi, pro perpetua & provida in bonas literas cura, de successore in locum beate defuncti surrogando animum adverterunt, ex cujus ore sapientiæ, veritatis, atque cognitionis solidæ regulæ atque præcepta avidi auditores exciperent.

rent. Ut ideo ad *vacuam Sedem Philosophicam* talis surrogari posset, qui non tantum *Philosophiæ* sit *Professor*, sed & *PHILOSOPHUS*, pro more recepto atque legibus Illustris Reipublicæ, Clarissimi atque Doctissimi Viri, ad Specimina publica in materias præscriptas prælegendo atque disputando, jubente summo Magistratu, ab Amplissimo Senatu Academico fuere evocati, qui suam in scientiis Philosophicis sagacitatem & eruditionem publice exponerent, atque diebus sorte præscriptis probarent, se esse Philosophos veri nominis. Per *Philosophum* autem nos intelligimus talem Virum, qui perpetua claritate, & tanta, quanta fieri potest, simplicitate causas rerum evolvat; rationes solidas atque sufficientes de iis, quæ tanquam veritates agnoscit, vel tanquam falsa & inania rejicit, producat; quæ sint initia, progressus, causæ & rationes rerum lucidis & certis argumentis evincat; veritatemque in omnibus meditationis & laboris scopum præfigat, sive illa ab *ARISTOTELE* & *PLATONE*, sive à *CARTESIO* & *NEWTONO*, vel etiam à *LEIBNIZIO* vel *WOLFIO* fuerint tradita; quique ab omnibus præconceptis opinionibus sit immunis & liber, ne amore vel odio ductus veritati & cognitioni obicem ponat. Cum ergo sanctissimi Senatus Patres constituerint, spartam Vero Philosopho decernere, themata hæc præscripta typis mandari, atque ad eruditissima certamina omnes bonarum literarum Fautores, Cultores, atque Amicos volunt invitari. Veniam tandem deposco, si præscripta Præle-

ctionem

ctionum & disputationum themata non omnibus arrideant. Me equidem facile defendo, si quidam putent, me ex proprio vortice à vicino fuisse abreptum, cum *RECTORIS* munus mihi collectionem & dispositionem harum quæstionum imposuerit; meam vero, quam potui, dedi operam, ut illa argumenta seligerem, quæ apud Philosophos nostri temporis sunt & celeberrima, atque productis ex utraque parte rationibus agitata. Hæc adjicienda putabam, ne quis mihi forsan occinat, *non tibi rerum causas & origines, corporum cœlestium motus, naturæ & mentis humanæ abdita, rimari sorte datum,*

- - *Tua te jactes in aula.*

****

I.

JOH. PETRO PEREY, V.D.M.
& Pastori in loco dicto *le Lieu*,

Ad diem 13. Januarii, M DCC XXXVIII.

I. Materiam Prælectionis matutinæ dabit Responsio ad Quæstionem: *Quomodo origo mali contra omnes difficultates sufficienter possit explicari & defendi?*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

1.

SCientia, fides & opinio, de eadem re, an in uno eodemque subjecto & tempore consistere possint?

2. Lo-

2. Logica naturalis sufficiatne ad cognoscendam veritatem ac vitandum errorem?
3. Verumne sit illud *LEIBNITIANUM*, *præsens gravidum esse futuro*?
4. Deturne status perfecti æquilibrii?
5. Verene dicatur, quod *CARTESIUS*, si hucusque provixisset, systema harmoniæ amplexurus fuisset?
6. Mundus potueritne creari a Deo ab æterno?
7. An Essentiæ rerum sint æternæ?
8. Num Cl. *WOLFIUS in sua Theol. naturali* intellectum divinum ex plurium mundorum possibilitate demonstrative deduxerit?
9. An systema influxus Physici repugnet veritatibus aliunde cognitis: *Quod nihil sit sine causa sui, & quod in effectibus determinatis debeat esse ratio determinationis?*
10. An omnia quæ sunt, sint æterna & infinita, ut asserit *SPINOSA*?
11. Num definitio amoris *WOLFIANI* sit genuina, & nemo ante illum amorem ita definiverit?
12. Num ex corruptione & putrefactione aliquid possit generari, an vero conjunctio utriusque sexus requiratur?
13. Undenam maris salsedo sit arcessenda?
14. Cujus naturæ sit Vis Electrica, & an omnia corpora hac virtute sint prædita?
15. Quænam sit ratio, quare magnes ferrum attrahat?
16. Sensus quis sit illius *PLATONIS*, *Quod origo mali inde sit, quod non omnis materia potuerit in ordinem convenientem redigi?*
17. Fatum *Platonicum* & *Stoicum* quomodo inter se differant?
18. Num *Cometæ* una cum omnibus Planetis primariis revolvantur circa Solem in umbilico Ellipseos constitutum, secundarii autem circa suos primarios, lege

lege eadem ac ſimili plane ratione? Numque tanta ubique jam regnare deprehendatur majeſtas & harmonia in univerſo, ut vel ipſius Alphonſi Regis ſatisfaceret faſtidio, impio ore fabricam univerſi increpantis?

19 Num omnes, quæ corporibus accidunt, mutationes, ſecundum regulas legesque motus fiant?

20. Num figuræ ſphæricæ, quam guttas cujuscunque liquoris induere videmus, a vi attractiva, ipſis guttis interna, producantur, an vero a fluidi ambientis preſſione?

II.

JOSEPHO FRANCISCO du MOULIN de MONTAGNI, V. D. M. in *Mont* & *Romanel.*

Ad diem 16, Januarii MDCCXXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *de Anima Brutorum.*

II. Materiam diſputationis pomeridianæ dabunt ſequentes Quæſtiones:

I.

AN aliquis Syllogiſmorum ſit uſus in veritate invenienda?

2. Verine ſint Canones Syllogiſtici: *Ex puris negativis nihil ſequitur; concluſio ſequitur partem debiliorem?*

3. Num recte *LEIBNIZIUS* Syſtema cauſarum occaſionalium rejecerit, & ſuum de harmonia præſtabilita ſubſtituerit?

4. An judicium Cl. *JAQUELOTI*, quod idem Syſtema cauſarum occaſionalium libertati hominis adverſetur, ſit verum?

5. An

5. An mala, ſalva rerum ſerie, ex ea auferri poſſint?
6. An decretum Dei nullam rebus inducat mutationem?
7. Annon quidam Philoſophi recentiores decreta abſoluta cum fataliſmo unum idemque faciant?
8. Annon abſurdum ſit aſſerere, *peccatum etiam ad mundum optimum pertinere?*
9. Num in brutis ſit analogum rationis?
10. Quid de Syſtemate æquilibrii Cl. *ENGELHARDI* ſentiendum, & annon magnis ſubſit difficultatibus?
11. Num vis, quæ in univerſo reſidet, ab initio materiæ a Creatore impreſſa fuerit, an vero Deus quovis recurrente momento immediate motum ſecundum datas leges producat?
12. Quænam ſit figura globi terreſtris, oblonga, an compreſſa?
13. Fontium quænam origo ponenda?
14. Verumne ſit aſſertum Sectæ *HERACLITEÆ*, *quod mors & deſtructio rerum nihil aliud ſit quam mutatio in contrarium?*
15. Num *PLATO* materiam æternam ſtatuerit?
16. An Platonicorum λογος in Scriptores Sacros defluxerit?
17. Num dari poſſint duo corpora volumine æqualia, & denſitate utcunque inæqualia, in quibus pororum ſeu meatuum ſummæ fere æquales ſint, ut exiſtimant Angli?
18. Num terra noſtra cum planetis reliquis urgeatur vi centripeta verſus ſolem, ita ut ceſſante motu progreſſivo, continuo caderet in ſolem? & quæ ſit origo tantæ vis centripetæ verſus ſolem directæ?
19. An Theoria *GALILÆI* de motu gravium a natura obſervetur?
20. Quænam explicatio Phyſica ſingularis illius phænomeni, quod oſtendit radium lucis, ex Diaphano

no in Diaphanum diversæ densitatis transeuntem, a via detorqueri, optima existimanda, *Js. NEWTONI* an *LEIBNITII*, an vero ea, quam exhibuit Vir Cl. *Johannes BERNOULLIUS*?

III.

SAMUELI KOENIG, SAM. Fil.

Ad diem 18. Januarii M DCC XXXVIII.

I. Materiam prælectionis matutinæ dabit, *Præstantia PHILOSOPHIÆ LEIBNITIANÆ & WOLFIANÆ. ad Rationem, Religionem naturalem & revelatam, melius demonstrandam & confirmandam, quam secundum ductum omnium Philosophiæ systematum hactenus conscriptorum factum.*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

I.

AN ex libertate philosophandi, methodo philosophica, nullum religioni immineat periculum?

2. An principia Geometrarum & illorum procedendi ratio, sint certa & evidentia?
3. An Systema causarum occasionalium leges naturæ evertat?
4. Principium rationis sufficientis sitne universale?
5. An tantum illud sit absolute possibile, quod vel est, vel fuit, vel erit?
6. An illud verum sit, imperfectiones partium interdum pertinere ad perfectionem totius?
7. Num principium indiscernibilium *LEIBNITII* fundamento nitatur?

8. Num

8. Num Cl. *WOLFIUS* intellectum divinum & reliqua attributa ejus demonstrative ex possibilitate plurium mundorum collegerit?
9. An necessitas hypothetica, sub qua omnia in mundo fieri dicuntur, brutam necessitatem ac fatum inducat?
10. Num ex cujusvis entis, etiam animæ, statu dato colligi queant omnes mundi status, præsentes, antecedanei & futuri?
11. Quinam in materia de viribus vivis bonam causam defendant, Angli, an Germani?
12. Num corpora durante conflictu quiescant, ut existimat Cl. *WOLFIUS*?
13. Sitne differentia inter vires vivas & vires mortuas?
14. Deturne saltus in rerum natura à motu ad quietem, a quiete ad motum?
15. An Planetæ sint orbes habitabiles & revera habitati?
16. Num à Cometa, qui anno Christi 1680 apparuit, diluvium universale Noëticum excitatum fuerit?
17. An lex naturæ, qua eadem virium motricium quantitas, & eadem directio totalis in universo corporeo conservatur, sit principium harmoniæ universalis in natura?
18. Num gravitas, quam in hac terra nostra experimur, propagetur usque in lunam, ita ut luna versus terram gravis sit, ac delaberetur, quam primum motus lunæ progressivus sisteretur?
19. Num vortices, planetas circa solem deferentes, cum regulis *Keplerianis* consistere nequeant?
20. Quid *ARISTOTELES* per suam ἐντελέχειαν intellexerit?

IV.
JOHANNI BERNOULLI, J.U.D. JOH. Fil.

Ad diem 20. Januarii MDCCXXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *De Vi Electrica.*

II. Materiam diſputationis pomeridianæ dabunt ſequentes Quæſtiones:

1.

AN definitiones negativæ in Philoſophia ſint admittendæ?

2. An ex unica præmiſſa concluſio recte inferri poſſit?

3. Quid ſibi velit *harmonia LEIBNITII univerſalis*, & in ſpecie illa, quæ inter regnum phyſicum naturæ, & regnum morale gratiæ intercedit?

4. Num in Syſtemate harmoniæ præſtabilitæ leges motus non violentur?

5. An Syſtemati *LEINITIANO* ſufficienti ratione imputet celeberr. *de CROUSAZ in Reflex. ſur l'Eſſai de Pope pag. 118.* quod ſcribit: *En vérité il y a là plus qu'il n'en faut, pour rendre fou, quiconque ſe livre à toutes ces chimeres, à moins qu'il ne le ſoit déja?*

6. An miracula in ſyſtemate *WOLFIANO* Coſmico locum habere poſſint?

7. An mundus potuerit ab æterno à Deo creari?

8. An influxus animæ in corpus, & corporis in animam per experientiam conſtet?

9. An ullus ſpiritus in corpus agere poſſit? & num Celeberr. *LEIBNITIUS* & *WOLFIUS* propter hanc ſententiam influxum phyſicum rejecerint?

10. Deusne ſerio omnia intendat bona, cum tamen non omnia actu perficiat?

11. An

11. An per hypothesin *BURNETI* diluvii universalis causæ recte possint explicari?
12. Num fluxus atque refluxus maris ab attractionibus solis & lunæ oriantur?
13. An radii luminis exigua sint corpuscula, ex corporibus lucentibus emissa?
14. An systema mundi paulatim deficiat, ita ut interdum reparatione indigeat, uti *NEWTONUS* asserit? an autem in eodem & perfecto statu permaneat perpetuo, ut *LEIBNITIUS* asserit?
15. An transitus vis motricis ex uno subjecto in alterum, tanquam realis admitti possit?
16. Quomodo *PYTHAGORAS* triangulo originem & formam omnium rerum adscripserit?
17. Rationes quænam ex Philosophia veterum afferri possint, quod prisci mortem in undis infaustam habuerint, & lapidibus sepulchralibus hominum naturali morte defunctorum consueram hanc formulam adscripserint, *Sit tibi Terra levis?*
18. Num Cometæ sint phænomena sublunaria, an in regionibus planetarum versentur?
19. An sententia *LEIBNITII* de mensura virium vivarum sit admittenda tanquam vera?
20. An per Systema undarum *HUGENII*, phænomenorum luminis ratio reddi queat, an melius per explicationem *NEWTONI*?

V.

JACOBO WOLFIO, V. D. M.

Ad diem 23. Januarii M DCC XXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *de Essentia Animæ ejusque libertate.*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

I.

AN definitionibus adhiberi non possint, nisi termini clari, fixi ac proprii?

2. An verum sit, quod ex puris particularibus nihil sequatur?

3. An Systema *LEIBNITIANUM*, explicandi commercium mentis & corporis, ita judicantibus *Trivoltinis* librorum Censoribus, libertati hominis valde faveat?

4. Num possibile sit, divina saltem accedente opera, ut materia cogitare possit?

5. An principium rationis sufficientis libertatem tollat & immutabilem necessitatem, fatumque fatuum inducat?

6. An detur tempus, & an sit ens reale?

7. Num essentiæ rerum sint æternæ & absolute necessariæ?

8. Num Enthymema *CARTESIANUM*, *ego cogito, ergo sum*, tantum valeat, quantum sectæ amici contendunt?

9. Quid sit *miraculum*, & num sit actio, cujus causam naturalem solide explicare non valemus, ut *SPINOZA* voluit & *LOCKIUS*?

10. An essentia & natura mentis consistat in vi repræsentandi universum pro situ corporis in hoc mundo?

11. Quid de animalculis spermaticis sentiendum sit?

12. Unde *Magnes* vim suam ad utrumque Polum directricem habeat?

13. An Conchæ Lapideæ in montibus repertæ, sint pro reliquiis diluvii habendæ?

14. Quid *EPICUREI* per voluptatem intellexerint?

15. An explicari possit, & quomodo, sententia *DEMOCRITI* dicentis: *quod atomi moveantur ab æterno secundum lineam rectam*?

16. An

16. An gravitatis actio mutua & utrinque æqualis sit, ita ut corpora universa gravitent in terram & terra in omnia corpora vicissim æqualiter gravis sit?
17. Cuinam systemati in explicatione physica systematis Mundi palma tribuenda, veteri *Ptolomaico*, recentiori *Coperniceo*, an *Tychonico*?
18. Deturne clara & distincta virium centripetarum & centrifugarum idea; sintne hæ vires ejusdem speciei cum vi gravitatis, ita ut cum illa comparari queant?
19. Num vires attractivæ à figuris pendeant?
20. Num corpora in Luna existentia leviora sint corporibus in hac terra constitutis, & quidem circiter sexagies, ita ut massa ex. gr. plumbi apud nos 60. librarum unam tantum libram ponderaret in lunam translata?

VI.

NICOLAO BLAUNER,

SS. Theol. Stud.

Ad diem 25. Januarii MDCC XXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *De causa diluvii universalis Noëtici; numque validis satis rationibus quidam se probare existiment, Cometas tam stupendos posse edere effectus; ut inde diluvium recte deduci possit.*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

1.

An omnes propositiones categoricæ ad quatuor species referri possint?

2. An quis veritatem propositionis non agnoscere iu-

re dicendus sit, etsi observet subjecto aliquid convenire, & propositio sit vera?

3. An in tertia figura conclusio semper debeat esse particularis?

4. Num essentiæ rerum ab intellectu divino, an vero ab ejus voluntate dependeant?

5. Num Systema *LEIBNITIANUM* de nexu rerum, omnem libertatem, religionem & moralitatem tollat?

6. An dentur miracula restitutionis?

7. An mens humana tantum habeat unicam vim, ex qua omnes ejus facultates & operationes derivari possint?

8. An hactenus incognita sint principia, quibus explicari possint actiones dæmonum in corpora?

9. Regimen animæ in corpus, an per influxum physicum exerceatur?

10. Quænam definitio *Wolfiana* de *DEO* ex utraque sit præferenda? & annon Idealismum vel Spinosismum involvant?

11. Num ratio elasticitatis ab attractione derivari queat?

12. Num *NEWTONI* explicatio, cur in lamellis tenuissimis colores iridis exhibeantur, bona sit & admittenda?

13. Num generatio sit evolutio animalis præexistentis?

14. Quænam sit ratio fluxus & refluxus maris?

15. Probabilene sit, ut quidam putant, veteres superasse recentiores in construendis machinis, ad moles immensi ponderis in altum tollendas?

16. An aliquo fundamento *Sceptici* asseruerint, quod omne argumentum habeat æquale contrarium, ex quo fiat, quod de re nulla possimus esse certi & persuasi?

17. Num diversa inclinatio orbitarum planetariarum,

tam

tam inter se, quam respectu Æquatoris, à rationibus mechanicis descendat, an vero casui tribuenda?

18. Num colores & proprietates lucis congenitæ sint? an tantummodo diversæ modificationes lucis, ut voluit *CARTESIUS*?

19. Num pondera corporum, æqualiter à centro terræ distantium, sint ut quantitates materiæ in corporibus?

20. Quænam sit causa, cur aqua, simul ac gelu constringi & in glaciem abire incipit, tam immensam se expandendi vim acquirat, ut crassissimos tubos æneos, quibus includitur, sæpe pulveris pyrii ad instar findat atque disrumpat? Numque explicatio huic phænomeno omnibus numeris satisfaciens dari possit?

VII.

JACOBO KOCHER, V. D. M.

Ad diem 27. Januarii MDCCXXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *De finibus sapientissimi Creatoris, in condendis corporibus cœlestibus, stellis fixis atque inerrantibus; Sintne illa corpora, ut hæc nostra tellus, cultu & ornatu comta, & creaturarum varietate; & in quantum, omnia hæc nostri causa facta fuisse, existimari possit?*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

1.

Quare Logica sit possibilis, vel, quodnam illius sit fundamentum?

2. Quænam definitiones sint meliores, an nominales, an reales?

3. An *CARTESII* criterium veritatis, quod ponit in clara & distincta rei perceptione, sit genuinum?
4. Quo in casu minor propositio, sit propositio infinita?
5. Num detur vacuum?
6. Num lumen zodiacale & boreale sint phænomena longe ultra atmosphæram terræ nostræ in cœlis genita?
7. An detur spatium & locus, & quid sit?
8. Num ideo influxus physicus sit rejiciendus, quia intelligibili modo explicari nequit, vel an saltem ideo pro incerto sit habendus?
9. Num actiones corporis & animæ mutuæ repugnent canoni metaphysico, *effectus integer æquipollet causæ plenæ?*
10. Essentiæ rerum num ab intellectu divino, an vero ab ejus voluntate dependeant?
11. Definitio *mundi WOLFIANA* sitne accurata & genuina, an vero idealismum, materialismum, fatum cœcum, mundique æternitatem præ se ferat?
12. Rectene dicatur, in Systemate causarum occasionalium perpetua fieri miracula?
13. *Monades LEIBNITIANÆ* sintne spiritus an corpora?
14. Num Luna reliquaque planetarum corpora sint atmosphæra circumsepta?
15. An corporis essentia in triplici dimensione posita sit?
16. Num actio in distans sit impossibilis?
17. Sitne differentia inter quantitatem virium motricium, & quantitatem motus?
18. Quid *ORPHEUS*, aliique veteres, per mundum visibilem & invisibilem intellexerint?
19. An radii luminis exigua sint corpuscula, ex corporibus lucentibus emissa, & refracta attractionibus & repulsionibus quibusdam, quibus lumen & corpora in se agunt?

20. Quid *SOCRATES* per Summum Bonum Hominis, quod in virtute & ſapientia conſiſtere ajebat, intellexerit?

VIII.

DANIELI PAVILLARD, V. D. M.

Ad diem 30. Januarii M DCC XXXVIII.

I. Materia Prælectionis matutinæ erit: *De cauſæ gravitatis explicatione phyſica, de rationibus illorum, qui fluido in Vorticem acto illam tribuunt, ut & ANGLORUM ſententia, gravitatem omnibus corporibus innatam exiſtimantium.*

II. Materiam diſputationis pomeridianæ dabunt ſequentes Quæſtiones:

1.

AN methodus philoſophica eadem eſſe debeat cum ea, qua utuntur Mathematici?

2. Quale judicium ſit ferendum de hypotheſibus Philoſophicis?
3. Num detur demonſtratio?
4. An animæ, vi & virtute agendi in corpus ac continendi machinam corporis in ſtatu functionibus humanis oppoſito, creari potuerint?
5. An in voluntate Dei tantum quærenda radix poſſibilitatis?
6. Quomodo poſſibilitas realiter definiri poſſit?
7. Num miracula, in ſe ſpectata, ſint opera non præciſe ſapientiæ, ſed potentiæ Divinæ?
8. Num plures mundi ſint poſſibiles?
9. Quid ſit ſubſtantia? & num ſit ſenſu Ontologico ſubjectum modificabile & perdurabile?
10. An quatuor ſpecies entium ſimplicium, quas ſtatuit *LEIBNITIUS*, eſſentialiter à ſe differant?

11. Num explicatio causæ gravitatis, quam dedit *HUGENIUS*; admitti queat?
12. Omnesne, quæ corporibus accidunt, mutationes, secundum regulas legesque motus fiant?
13. Num *colorum* physica explicatio derivari queat à seriebus seu filamentis corporum à sole excussorum, quæ, cum in singulis contiguis seriebus diversæ molis sint ac diversa celeritate ferantur, sensationem diversorum colorum excitent, ita uti *NEWTONO* visum fuit?
14. Quies absoluta an detur;
15. An omnis *monas* sit automaton?
16. Quomodo *ACADEMICI* intellexerint, quod rebus insit veritas, ad quam comprehendendam homo capax sit, sed quod imagines rerum per phantasiam ortæ nos decipiant?
17. Quomodo omnium optime acervalis argumentatio à *CHRYSIPPO* proposita juxta *CICERONEM Lib. IV. Quæstion. Academic. c. 28.* solvi possit?
18. Num vis inertiæ sit principium regularum motus?
19. Num Regulæ motus *CARTESIANÆ* bonæ sint & admittendæ?
20. Num Materiæ exiguæ quævis particula possit in spatium quantumvis magnum extendi, ut particulæ sint à se invicem remotæ intervallo, data recta minore?

IX.

DANIELI WYTTENBACH,

V. D. M.

Ad diem 1. Februarii M DCC XXXVIII.

I. Materiam prælectionis matutinæ dabit, Explicatio Physica *Iridis*, *Coronarum*, *Parheliorum*, *&* *quid in aëre & sole requiratur, ut ejusmodi phænomena*

mena compareant; & an probabile sit, ante diluvium universale IRIDIS phænomenon comparuisse?

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

1.

AN, quia sufficiens notarum enumeratio est signum distinctæ notionis, ideo non sequatur, eum distincta carere notione, qui notas enumerare nequit?

2. Ex impossibili possitne colligi possibile?
3. Num influxus physicus leges motus turbet?
4. Num nexus rerum *LEIBNITIANUS & WOLFIANUS* sit fatalis, ut eorum adversarii contendunt?
5. An cum Philosophia & Libertate Mentis humanæ consistat novorum Philosophorum assertum, *quod operationes Spiritus Sancti internæ in animis hominum, respectu naturæ, sint miracula?*
6 An detur harmonia mentis & corporis, & quid illa sit?
7. An possibile, ut id possit esse perfectius, quod plures altero habet imperfectiones contrarie dictas?
8. An distinctio voluntatis antecedentis & consequentis in Deo sit admittenda, ut vult *LEIBNIZIUS*?
9. Immortalitas animæ humanæ, an ex sola ejus indestructibilitate solide demonstretur?
10. An hic mundus sit omnium optimus & perfectissimus?
11. Regimen deturne animæ in corpus, si corpus omnes suos motus convenienter structuræ suæ producit?
12. Quid sit ignis?
13. Thermæ an ex igne subterraneo, an vero ex fermentatione calefiant?

14. Num

14. Num regulæ motus sint necessariæ, an contingentes?
15. Num materia in infinitum sit divisibilis?
16. Doceantne phænomena, gravitatem aliquam universalem, in omnibus hujus Systematis mundani partibus obviam, ita ut corpusculum minimum attrahat corpora maxima, Solem & omnes Planetas, Sol ac Planetæ omnes attrahant vicissim illud corpusculum, conatu perpetuo & indesinente? Numque universi Creator corporibus talem vim indiderit, ceu primam & simplicissimam naturæ legem, per rationes mechanicas non explicabilem?
17. Num causa motus corporum cœlestium aliter, quam per vortices fluidos, intelligibili modo explicari possit?
18. An *Cometæ* sint signa irati Numinis, an vero corpora perennia, perenni motu atque regulari gaudentia?
19. Quomodo procedat argumentum *XENOPHANIS* dicentis, *nullus datur verus motus, & exinde nulla nec generatio, nec vera destructio?*
20. Quid familiæ *HERACLITEÆ* Sectatores intellexerint per *ignem æternum*, ex quo omnia fiant?

X.

ALBERTO ÆCHLER,

SS. Theol. Candid.

Ad diem 3. Februarii MDCCXXXVIII.

I. Materia prælectionis matutinæ erit, *De Harmonia Præstabilita.*

II. Materiam disputationis pomeridianæ dabunt sequentes Quæstiones:

1.

Quid sit differentia specifica & numerica?

2. An

2. An *LEIBNIZIUS*, & post eum *WOLFIUS* notiones recte distinxerint, in claras & obscuras, illasque iterum in distinctas & confusas?
3. An in quibusdam syllogismis genuinæ formæ, major possit esse propositio particularis?
4. Natura corporis an consistat in vi ejusdem activa vel motrice?
5. An elementa rerum sint entia simplicia, sive monades?
6. An dentur duo rerum omnium principia æterna?
7. An spatium sit attributum divinum, vel organum sensorium Dei?
8. An per *nexum rerum*, secundum systema *LEIBNITIANUM*, tam fatalis rerum necessitas stabiliatur, ut systema universi periturum foret, si vel minima actio non eveniret, ut assertioni Leibnitianæ tribuit Cl. *de CROUSAZ, in reflexions sur l'Essai de Mr. Pope pag. 25.*
9. Quid *CARTESIUS* intelligat per vim animæ movendi corpus?
10. Possibilitas absoluta quid sit, quid respectiva?
11. An in æternitate detur successio?
12. Num quævis monas sit speculum universi?
13. Num omnia corpora organica inde à tempore creationis præformata existant?
14. Quomodo *STOICI* asserant vel intelligant, unum elementum in aliud transfigurari?
15. Quid *PYTHAGORAS* per numeros suos immateriales intellexerit?
16. Quænam sit ratio incrementi & decrementi montium glacialium, & an illud sit periodicum?
17. Causa gravitatis an à Vorticibus derivari queat?
18. Num à gravitate ætheris durities & cohæsio corporum derivari queat?
19. An lumen eodem modo propagetur, ut sonus?

20. Num

20. Num *Cometæ* in suis revolutionibus observent legem omnibus Planetis impositam, ut radii inde ad Solem ducti describant areas temporibus proportionales, atque ita in orbitis Ellipticis ad instar omnium Planetarum moveantur?

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

VII.

JOH. ROD. RODOLPHI,

S. S. Theologiæ in Academia Bernensi olim Professoris Primarii,

IRIDIS

THEORIA SACRA,

Sive

DISSERTATIO THEOLOGICA

De

FOEDERE NOACHICO,

Ejusque SACRAMENTO, nempe

Arcu Cœlesti,

GEN. IX. vers. 8 - 17.

Summarium.

Exhibetur in hac Dissertatione §. I. NEXUS cum antecedentibus hujus Capitis. §. II. III. *ANALYSIS*

LTSIS rerum tractandarum. §. IV. VERBORUM *Explicatio*, & quidem *primò* vocis אות. §. V. Quomodo Deus dici possit, aspectu Iridis recordari fœderis sui. §. VI. Indicatur *deinde*, quid sibi velit repetitio verborum, quæ occurrit vers. 12. & 17. item vers. 13. & 14. §. VII. VIII. Post explanationem verborum acceditur ad REM IPSAM, & quidem א. agitur *de Fœdero Noëtico ipso*. §. IX. Quod transactum fuit cum *NOACHO*, ejus Posteris, & ipsis animalibus. §. X. *Substantia* Fœderis consistit in triplici promissione: α. de Terra, non amplius inundanda, §. XI. β. de Genere Humano, ad usum Ecclesiæ conservando, §. XII. γ. de Fœdere Gratiæ, cum Noacho ejusque posteris, ejus fidei adhærentibus, erigendo & obsignando. §. XIII. Cujus Longanimitatis & conservationis mundi causa indicatur. §. XIV. Quæ nonnisi Filii Sponsione nititur. §. XV. Incertum vero, quamdiu hicce mundus in hoc statu permansurus sit. §. XVI. ב. agitur de Fœderis hujus SIGNO & SACRAMENTO. §. XVII. Cujus *Præstantia* indicatur. §. XVIII. Causæ ejus naturales sunt, §. XIX. ejus *Forma*, §. XX. *Situs*, §. XXI. & *Colorum numerus* exponitur. §. XXII. Quæ de ejus præsagiis dicuntur, incerta sunt & fabulosa. §. XXIII. *IRIDIS* significatio spiritualis disquiritur. §. XXIV. XXV. Usibus Theoreticis & Practicis Dissertationi finis imponitur.

§. I. Ar-

§. I.

Arcum Cœlestem non tam ea parte, qua se tanquam pulcherrimum Cœli spectaculum oculis ingerit, quam ex usu, quo tanquam divinæ benevolentiæ Symbolum, pactique gratuiti signaculum, piorum fidei sese commendat, contemplari volentibus, primum de pacto, sive Fœdere Noëtico, quæ videlicet ejus fuerit ratio & quis tenor, tantisper disquirendum. Postquam licenter grassatam ubique libidinem atque Numinis contemtum, effusi divinæ indignationis imbres, totiusque terrarum orbis eluvio justissimâ pœnâ extinxisset; reliquias in spem futuri Mundi intra familiam Noæ conservatas, Deus primum benedictione consolatur, Gen. IX. v. 1. *Et benedixit Deus Noacho & filiis ejus*, &c. Deinde cum humanarum legum instauratione & sanctione, v. 2 - 7. tum etiam fœdere, metum diluvii adimit; ne miseranda generis humani clade & horrendâ terrarum vastitie, dubio procul, expavefactis, diluvii memoria & obvia passim divinæ ultionis monumenta novos subinde terrores incutiant, quoties cœlum nubibus obductum pluviam minari videtur. Erat certe quidem Noë rara & incomparabili fide ad miraculum usque præditus, verum quodnam esse potuit tantum constantiæ robur, quod non illa tam tristis & horribilis Dei vindicta percelleret? tum vero istud fidei adversus Cœli minas firmamen non Noacho solum atque filiis ejus, sed & posteris quibusque longissima generationum serie post nascituris Dei clementia paraverat.

§. II.

Hic usui fuerit, ante omnia, pericopam historiæ, qua fœdus istud à Mose refertur, qualicunque Analysi adumbrasse, & vocabula vel phrases, quæ aliquid caliginis habent, illustrasse. Observanda igitur

ж Ge-

א Generalis Propoſitio v. 9. 10. 11. *Quod autem me attinet, ecce ego conſtituo fœdus meum vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos. Et cum omni anima vivente, quæ vobiſcum eſt, cum alitibus, cum pecudibus, & cum feris terræ vobiſcum, & illis quæ exiverunt ex arca, & omni fera terræ. Et conſtabiliam fœdus meum vobiſcum, & non exſcindetur omnis caro adhuc ab aquis diluvii, & non erit adhuc diluvium ad perdendam terram.* Quibus verbis exponitur

1. Fœderis Pactio, phraſi Scripturis S. in fœderum negotio uſitata הנני מקים ברית *Ecce ego conſtituo*, ſtare facio fœdus. LXX. ἀνίστημι & στήσω τὴν διαθήκην. R. Sal. explicat per הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי *Ecce ego ſponte mea paciſcor & ſtabilio fœdus*, quo certam tibi *ſpem* ſive *fiduciam mei* faciam, ſcil. de propagatione generis tui, de quo Noam ſolicitum fuiſſe exiſtimat ille Hebræus. De nomine ברית ſpecialius dicendum ſuo loco.

2. Fœderatorum Circumſcriptio v. 9. 10. Ubi memorantur ab *una parte* DEUS, de bonitatis ſuæ divitiis pro arbitratu diſponens, & quid ſuæ voluntatis ſit circa easdem liberali promiſſione notificans. Ab *altera parte* NOAH, filii ejus cum ipſo, & ſemen ſive poſteri eorum: omnis anima vivens, alites, pecudes, (Hebræis בהמה נסה ורקה *pecus domeſtica major & minor*, Græcis θρέμμα καὶ ὑποζύγιον) & feræ beſtiæ; חיה enim in oppoſitione ad בהמה ferum quodvis & ſylveſtre animal ſignificat; juxta uſum vocabulorum, qui Moſis ætate obtinuit. Quid vero de reptilibus &c. num fœdere iſto comprehenſa negabimus? R. SALOMON illud *de omnibus quæ exiverunt ex arca*, addi putat להביא שקצים ורמשים *ut* eo numero *includi* intelligamus *etiam animalia immunda* (quæ lex *abominabilia* haberi jubet) & *reptilia*: imo & illo *cum omni fera terræ* comprehendi etiam חמזיקים *beſtias noxias*. Verum iſta λεπτολογία non erat opus, quando ex ſcopo liquet

attendenti, fœdere illo præter hominem etiam contineri animantia cætera, quatenus illa conſervari, ad levamentum miſeriarum atque conſolationem hominis pertinet.

3. Fœderis Subſtantia, v. 11. לא יכרת *Non exſcindetur omnis caro adhuc ab aquis diluvii* &c. LXX. οὐκ ἀποθανεῖται, quibus alioquin Hebræum vertitur, ἐξαίρειν *è medio tollere*, & ἐξολοθρεύειν *funditus perdere.*

§. III.

ב Signum, quod ad κύρωσιν τῆς διαθήκης, & fidem promiſſioni firmandam additur v. 12. - 17. *Et dixit Deus, hoc ſignum fæderis, quod ego do inter me & vos & inter omnem animam vivam, quæ vobiſcum eſt,* לדרת עולם *in ætates ſeculi. Arcum meum do in nube, & erit in ſignum fæderis inter me & inter terram, & erit* בענני ענן *quum nubem faciam ſuper terram, & conſpicietur arcus in nube, recordabor fæderis mei, quod eſt inter me & inter vos, & inter omnem animam viventem, in omni carne; & non erunt amplius aquæ in diluvium, ad perdendum omnem carnem. Et erit arcus in nube, & videbo illum, ad recordandum fædus ſeculi inter Deum & inter omnem animam viventem in omni carne, quæ eſt ſuper terra. Et dixit Deus ad Noach; hoc ſignum fæderis, quod erexi inter me & inter omnem carnem, quæ in terra eſt.* Quibus verbis Deus Signum fœderis 1. exprimit & definit; rem videlicet non per miraculum factam aut faciendam, ſed ex cauſis naturalibus, Deo ſic providente, exiſtentem, quæ eſt IRIS v. 13. *Arcum meum do in nube, & erit in ſignum fæderis* &c. 2. Indicat & amplificat ſigni iſtius uſum v. 14. 15. 16. *Et erit quum nubem faciam in terra* &c. 3. In re præſenti exhibet & ſpectandum præbet v. 17. *Hoc ſignum fæderis* &c. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי *oſtendit ipſi arcum, & dixit; Ecce ſignum, de quo dixi!* inquit recte Gloſſator Hebræus.

§. IV.

§. IV.

אות σημεῖον, *SIGNUM*, in Sacris dicitur, quidquid seipsum sensui, & præter se aliud quid, sive præteritum, sive præsens, sive futurum, menti repræsentat: quicquid item exempli novitate & insolentia admirationem movet, & quo fine factum sit inquirendi studium excitat, speciatim מופת dictum: quicquid rei à re discernendæ servit: quicquid denique ad fidem rei faciendam adhibetur, quo sensu signa, promissis conventis & pactis adjecta, sigillorum & pignorum vice sunt, & obsignandi, applicandi suoque modo rem significatam exhibendi usum præstant; quanquam omnis ille usus sola *significatione* expediatur, quod in *Catecheticis ad Q. LXVI.* §. 4. ostendimus. Qualia signa Theologis in materia Fœderum Divinorum sunt Sacramenta. לדרת עולם *in ætates seculi.* Hic λεπτολογιστής, supra nobis notatus, observat לדרת scribi חסר deficiente ו eoque significari, *fuisse ætates* שלא הוצר בו לאות *quibus non erat opus signô*, arcu cœlesti in nubibus exposito, quippe *in quibus fuerint nonnulli perfecte justi.* Talem fuisse ait *ætatem Hiskiæ, Regis Judæ*, & *ætatem Rabbi Simeonis, Filii Jochai.* Idem Magistri etiam de Viris Synagogæ Magnæ & aliis prædicant, quibus justitiæ & pietatis laude abundantibus visam in cœlo iridem fuisse negant. Verum id genus glossemata Pharisaismi fermento putere, facile sentit, qui quid veri salis in pectore habet. עולם nomine ab *ignorantia* deducto, integram rei cujusque *durationem*, nobis fere *incognitam*, designat. Infinitam igitur an finitam, licet homini incompertam, durationem significet, non ex solo vocabulo, verum cum ex rei cujusque existentis indole & natura, tum ex divina definitione, per Scripturam & experientiam indaganda, colligitur. Hinc Judæi ante Christi tempora spem vitæ profitentes æternæ, precibus suis adjicere solebant

bant clausulam לעולם עולמים *in secula seculorum*, exosi dogma Sadducæorum, qui unicum duntaxat *seculum*, vitæ animalis ambitu conclusum, credebant. Qui nihil nisi Pentateuchum Mosis legeret, facile sibi persuaderet, legem ceremonialem, cultum atque sacerdotium Leviticum, fore simpliciter sempiterna, frequenter adhibitis in legum sanctione verbis לדורותיכם, חקות עולם, עולם, &c. Scilicet prudentiæ Legislatoris erat, legis quasi perpetuo duraturæ observantiam inculcare, ne si abrogandam diceret aperte, populo ad licentiam proclivi legibus obediendi animum imminueret. Hinc facile plura & evidentiora antiquationis, tempore διορθώσεως futuræ, argumenta atque testimonia in Prophetarum Scriptis, quam in Pentateucho Mosis, invenias. Quanquam rursus phrases illæ, suo ex usu & rei natura spectatæ, nihil aliud significare comperientur, quam legi Mosis tam diu suum fore locum & usum, dum Israel futurus esset populus, ab aliis Mundi populis separatus & αὐτόνομος. Sic in textu nostro לדרת עולם *in ætates seculi*, tantundem est, quasi dicat, *quoad homines nascentur ex hominibus*. ענן בְּעַנְנִי pro בְּעַנְנִי q. d. quando nubifico. LXX. καὶ ἔςαι ἐν τῷ συννεφεῖν με νεφέλας ἐπὶ τὴν γῆν. V. V. *cum obduxero nubibus cælum*. *SYRUS*, *Et erit* ܡܐ ܕܡܣܩ ܐܢܐ ܥܢܢܐ *quum ascendere facio nubes super terram.*

§. V.

Humanitus loquitur Deus, quum se Iridis aspectu memorem fore dicit fœderis sempiterni, v. 14. 15. *Et erit, quum conspicietur arcus in nube, recordabor fœderis mei* &c. Et v. 16. *Erit arcus in nube, &. videbo illum, ad recordandum fœdus seculi* &c.* Homines quidem signorum conspectu admonentur rerum signatarum. Deus, qui pactorum oblivisci non potest, eo revocandæ memoriæ adminiculo non habet opus. Quæ enim necessitas, arcu cœlesti conspecto fœderis commoneri eum,

eum, qui, fœderis perpetuitatem homini in memoriam reducturus, iridem in nubibus spectandam exhibet? Verissime igitur AUGUSTINUS cavillatori, *Deum obliviosum & emortua memoria, cui merito opus sit assiduo monitore*, criminanti, regerit: *Iste non memoria, sed anima mortua, quid loquatur nesciens, sic in rebus apertioribus calumniatur, quanto magis caligat in nubibus & delirare compellitur. Lib. 1. contra Advers. Leg. & Proph.* In hoc & consimilibus exemplis tenenda est regula Theol. *ἀνθρωπομόρφως* & *ἀνθρωποπαθῶς dicta θεοπρεπῶς esse intelligenda.* Solet scriptura actiones Dei describens phrasin petere a membris, sensibus atque affectibus hominis, quod faciens *lingua filiorum hominum loqui* dicitur Hebræis. Id vero fieri per metaphoram, vel si mavis, metonymiam, inde liquet, quia Scriptura in isto loquendi genere eum habet delectum, ut Deo non attribuat, nisi quæ sui generis perfectionem aliquam arguunt. Sic *in membris* Deo non attribuuntur humeri gestaminibus ferendis, nec organa alimentis capiendis, digerendis, distribuendis, servientia. In *sensibus externis* Deo non tribuuntur gustus & tactus; in *internis* non phantasia sive imaginatio &c. De quibus diligenter, nec tamen satis, disseruit MAJEMON. in *More Nevoch. lib. 1. cap. 26. &c.* Non enim explicuit, quid divinæ perfectionis adumbretur, exempli causa, quando Deus *recordari* dicitur, hic & alibi Scripturarum. Nobis, salvo exercitatiorum judicio, sic videtur: perfectio est, menti, quoties rei cujuspiam meminit, rem cogitatione præsentem sisti. Rursus imperfectio est, cogitationem, quæ excidit, signis, aliisve memoriæ adminiculis revocare. *DEO interminabilem vitæ totam simul & perfectam possessionem* habenti, cogitatio infinita, cum genera singulorum, tum singula generum complectens, perpetuo præsens est: *recordari* tamen dicitur, quando eam cogitationem indesinenter sibi præsentem, seque adeo curam rerum

 per-

perpetuam agere, signo aliquo, vel opere hominibus patefacit. Exemplo sint hæc: *Gen. 8: 1.* Deus *recordatus* dicitur *Noachi, & omnium bestiarum - - - quæ erant cum ipso in arca,* quando eorum se rationem habere testatum fecit immisso vento, terram exsiccaturo, occlusis fontibus abyssi & cataractis cœli, cohibitoque imbre è cœlo, *ibid. v. 2.* Quemadmodum ex adverso Deus negat se recordaturum amplius peccati domus Israëlis & Judæ, *Jer. 31: 31. 34.* dispuncto scil. chirographo, & sublata necessitate profitendi reatum, quæ quondam inter onera pædagogiæ legalis erat, *Col. 2: 14.*

§. VI.

Quæri tandem possit, quid sibi velit repetitio verborum, quæ occurrit v. 12. & 17. item v. 13. 14. rursus v. 15. 16. Quid nobis videatur de v. 12. & 17. constabit attendenti ad ea quæ §. III. dicta. Hebræi, qui Scripturæ S. nihil incuriose transmittunt, præterquam quod omnium maxime observatum oportet, has repetitiones, ut & illam *Cap. 8: 21.* ubi bis positum לא אסיף *non pergam* &c. pertinere putant ad jusjurandum, de quo ESAI. 54: 9. *Nam aquæ Noachi hoc mihi, quemadmodum juravi, non transituras aquas Noachi terram, sic juravi, ne effervescam in te, &c.* Atqui, inquiunt, nusquam in historia diluvii jusjurandum invenias. Hinc regula Hebræorum, citante KIMCHIO ad locum Esaiæ: לאו לאו שבועה זמר לאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה *Non* facit *juramentum.* Et *quia repetitio ista particulæ negativæ jusjurandum* infert, *Ita, Ita, etiam jusjurandum est.* Rectius tamen cum ipse Kimchi, tum Abarbanel existimant, pro juramento haberi fœdus ipsum, quandoquidem ut per jusjurandum, sic per fœdus קיום הדבר *sua verbis stabilitas* accedit. Et vero jurari fœdera solennia quis nescit? Unde etiam διαθήκην διατίθεσθαι pro *jurare* usurpatur apud ARISTOPHANEM. Eapropter promissio, Noacho & posteris

ſteris ejus facta, ut jurisjurandi vim habere, eoque ſimpliciter irrevocabilis eſſe intelligeretur, fœderis illi nomen inditum eſt. Interim repetitiones iſtæ ſuo non carent uſu atque emphaſi, inde amoris divini quaſi ſolicitudinem, hinc noſtrum torporem & credendi tarditatem, arguentes. Non poteſt ſatis inculcare, fore ſe memorem pacti, quoties arcus ipſius in nubibus apparuerit, ut omnem cordis humani hæſitationem auferat, & credere cunctantibus certam ex repetito ſigni conſpectu fidem rei ſignificatæ faciat.

§. VII.

Iſta verborum explanatione præmiſſa, rem ipſam nunc propius inſpecturi, primum de Fœdere Noachico, deinde de Arcu Cœleſti ceu Fœderis Sacramento, pro inſtituti ratione diſſeremus. *FOEDUS* in noſtro aliisque Scripturæ V. T. locis appellatur ברית nomine non à בָּרָא *ſuccidere*, ut Grotius & alii, ex loco Ezech. 23 : 47. male intellecto arbitrantur, ob inviſam ſibi *Teſtamenti* φερωνύμως accepti notionem, quam vox ברית Græcæ διαθήκη reſpondens non raro fert: ſed à ברה *eligere*, deducto. Propria enim & eſſentialis fœderum ratio eſt, non victimarum cæſio, ſed libera perſonarum & conditionum electio, & in conditiones delectas mutua conſenſio. Tametſi rurſus negari non poſſit, ad ritum cædendi victimas, antiquitus uſitatum, reſpici, quando כרת ברית *ſecare*, pro pangere, *fœdus*, dicitur, phraſi Scripturæ tralatitia. Cæterum ברית non ſemper *fœdus* mutua partium conventione conſtans, ſed quandoque per Synecdochen vel *præceptum*, cui annexa eſt promiſſio, vel *promiſſionem* irrevocabilem ſignificat. Prioris ſignificatus exemplum eſt, quando Levitæ dicuntur *obſervaſſe dictum & fœdus* Dei, Deut. 33 : 9. Poſterioris exemplum eſt Exod. 34 : 10. *Ecce ego ferio fœdus: coram toto populo tuo faciam mirabilia*, &c. Neque enim hic

versus, ut male sentit ABEN ESRA, conferri debet cum v. 27. Sic Esaj. 59:21. *Et me quod attinet, hoc est fœdus meum cum ipsis: Spiritus meus, qui est super te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo*, &c. Ratio συνεκδοχῆς non obscura est attendenti. Cum enim in fœdere divino duo sint, *præceptum*, seu officii stipulatio, & *promissio*: qui præceptum servavit eique per omnia satisfecit, jus sibi quæsitum habet exspectandi promissum. Hinc promissio, licet absoluta, quoniam promissario jus parit promissa petendi, perinde ac si præceptum fecisset, fœderis nomine venit in Scriptura. Consimilis etiam ratio est præcepti συνεκδοχικῶς pro *fœdere* positi.

§. VIII.

Quemadmodum כרת ברית *secare fœdus*, loco s. c. sic הקים ברית *statuere fœdus*, in argumenti nostri historia idem est quod *promittere*, vel tanquam ex fœdere rato *addicere*. FŒDUS igitur hoc loco est voluntaria, absoluta, irrevocabilis, nulloque casu vel impedimento frustranda, boni cujuspiam promissio, qua is, cui facta est, bonum illud suo jure, tanquam præstita pacti lege sibi debitum, expectare atque petere potest. Cum autem hujusmodi promissio peccatoribus facta non possit non esse notificatio consilii vel propositi divini de re quapiam circa peccatorem, ad illustrationem gratiæ vel justitiæ divinæ, facienda, inquirendum: 1. *Quibus* sit facta promissio? 2. *Qua de re*, atque adeo quæ promissionis, propositum Dei notificantis, sit substantia? 3. *Quæ* denique propositi divini *ratio*, & boni inde promissi certissimaque fide præstandi causa?

§. IX.

Primum quod concernit, illi, quibus facta fuit promissio, sunt I. NOACHUS, nomine Symbolico patris sui spem & expectationem de semine in quo esset

esset benedictio profitens, vir fide sua justus & justitiæ præco, trium filiorum pater, mundi ruinæ per diluvium inductæ solus cum familia superstes, alter quasi Adamus & generis humani reparator, cujus Adamus erat auctor. Huic atque filiis, eorumque posteris, orbem terrarum inter se partituris, & ex uno sanguine Noachi juxta promissionis vim Gen. 9. v. 1. repleturis, universo proinde generi humano, fœdus illud pacis atque securitatis proponitur. *Minime dubium est*, inquit CALVINUS, *quin Dei consilium fuerit, omnibus ejus,* Noæ, *posteris consulere. Non ergo privatum fœdus cum una tantum domo sancitum fuit, sed omnibus populis commune, & quod seculis omnibus usque ad finem mundi vigeat. Et sane cum hodie non minus exundet impietas, quam ætate Noah, plusquam necesse est, hoc Dei verbo tanquam mille seris & claustris cohiberi aquas, ne ad nos perdendos erumpant. Comment. ad Gen. 9.* II. Animantia cuncta, alites, pecudes, feræ agrestes. Quærenti, quomodo statui possit fœdus cum animantibus ratione destitutis, respondent interpretes, fœdera Dei duorum esse generum; alia *absoluta*, alia *conditionata*. Absolutum esse, quod sola promissione constat, ad cujus præstationem Deus sese voluntate sua ita obstringit, ut promissionis suæ executionem nolit pendere ex ulla re, quam à creatura stipuletur. Conditionatum contra &c. Prioris generis fœdera cum bestiis iniri non posse, quia servandarum conditionum sunt incapaces: Quæ *vero sine conditione feriantur, nec vicariam requirunt observantiam, beneficii agnitionem & animi gratitudinem*, ut ait Magnus MUSCULUS ad Gen. 9. *posse utique non cum hominibus tantum, sed & cum bestiis statui.* His non acquiescenti, & forte causanti, ne quidem promissionis absolutæ capaces esse bestias: respondemus nos, Deum tamen bestias pacto comprehensas voluisse, ut intelligeremus: α. pactum esse absolutum, & hominem nihilo plus quam animalia ratione & consilio carentia ad ejus executionem con-

 ferre.

ferre. Quapropter fides, quam tacite postulat divina promissio, non ut præstandæ promissionis conditio, sed, quemadmodum fides in humanis ad testimonium & promissum viri probi & veracis concurrere solet, ut assensio animi, promissionem sibi ratam & irrevocabilem facientis, spectanda est. Sic *recepto Dei testimonio obsignamus* in corde, *quod Deus verax sit*, Joh. 3: 33. β. Bestias hoc fœdere comprehendi, quatenus ad homines pertinet, etiam bestias conservari. Significat ergo Deus, se providente, animantium genera hominum usibus perinde certo conservatum iri, quasi illis ex pacto perpetuam sui conservationem deberet. Quemadmodum Eliphaz homini pio *fædus fore* dicit *cum lapidibus, & pacem cum bestiis agri*, i. e. æque nulla ex illis sensurum esse damna, ac si religione fœderis jurati nocere prohiberentur. Job. 5: 23.

§. X.

Promissionis fœderalis SUBSTANTIAM his verbis complectitur Deus: *Ecce ego constituo fædus meum vobiscum; --- non exscindetur omnis caro adhuc ab aquis diluvii, & non erit adhuc diluvium ad perdendam terram.* v. 9. - 11. Quæ verba plus in recessu habent, quam animo minus intento legenti præferre videntur. I. Istis enim verbis fidem dat Deus, posthac non amplius inductum iri diluvium, quo, quemadmodum factum erat, & terra ipsa vastetur, & universa caro deleatur. Metuendum igitur negat diluvium *Universale*, non particularia, quale in Græcia fuit diluvium Ogygis, *Eleusinæ Conditoris & Regis, tempore effusum*, ut inquit OROSIUS lib. 1. c. 7. & alterum illud, Deucalionis dictum, quod *majorem partem populorum Thessaliæ absumsit, paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Parnasso, in cujus circuitu Deucalion tunc regno potiebatur: qui tunc ad se ratibus confugientes susceptos, per gemina Parnassi juga fovit aluitque, à quo propterea genus huma-*

humanum reparatum ferunt. Ut idem OROSIUS refert ibid. Cap. 9. Quorum illud, illustris SCALIGERI calculo, ad annum M. 2186. P. J. 2950. à diluvio Universali 530. atque adeo ad ætatem Jacobi Patriarchæ, refertur: hoc vero annis 248. illo posterius creditur.

§. XI.

II. Iisdem verbis non tantum cavetur de securitate contra universalem aquarum eluvionem, verum etiam pactum continetur longanimitatis & clementiæ divinæ, cum de terra & animantibus ad usum generis humani conservandis; tum de genere humano, ad usum Ecclesiæ, per omnes mundi ætates, juxta ordinem atque leges naturæ primitus à Deo sancitas, multiplicando, & per universum terrarum orbem propagando. Cur alioqui adversus periculum diluvii cautum vellet humano generi, quod alio periculi genere perire pateretur? Eo tendit benedictio: *fructificate, multiplicamini & implete terram*, Gen. 9: 1. & promissio de perpetuanda tempestatum anni dierumque & noctium vicissitudine, cum καιροῖς καρποφόροις. Gen. 8: 22. Act. 14: 17. conf. Jer. 31: 35. & 33: 20. Eo etiam comparata fuisse existimamus societatis œconomicæ & civilis inter homines ineundæ, colendæ & tuendæ adminicula, quæ Deus suppeditavit, ceu יסר גוים σωφρονίζων τὰ ἔθνη, *gentes* quasi injecto disciplinæ fræno *coercens* & regens, alias in omne nefas & mentem nihil pensi habentem, cum certo societatis humanæ exitio, sese projecturas, Psal. 94: 10. Unde enim egregia illa bene multa virtutum apud Philosophos gentiles, plurima de æquitate legum condendarum, de Republ. prudenter constituenda feliciterque moderanda, de judiciis agendis, & id genus aliis, apud JCtos Romanos antiquitus prodita juris præcepta? Unde juramenti religio, Numinis metus? Unde pudor, sapientum reverentia, conscientiæ vis,

quam

quam nec pessimi quique, ut maxime vellent, intra se extinguere totam potuere? Unde Principes, Magistratus, tribunalia, judicia, leges; unde animus onera publica ferendi, seque omnino aliorum arbitrio *subjiciendi, non propter iram tantum*, sive pœnæ metum, *sed etiam propter conscientiam?* Rom. 13: 5. Unde artes honestæ, ad vitam commode agendam adminiculantes? Quid beneficia cœlitus data, *pluviæ, tempora fructibus perferendis præstituta?* &c. Act 14: 17. Quid bella, quid regionum inundationes, pestes, terræ motus, Rerumpubl. revolutiones, &c. nonne evidentissima sunt Divinæ cum ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, tum παιδείας καὶ σωφρονισμοῦ experimenta? Hinc Gentiles inexcusabiles facti dicuntur Apostolo, quia, quæ læva ipsis & perversa mens erat, *deos sibi dona fecerunt, & quæ creata sunt ad utendum, venerati sunt ad colendum.* Ne tamen nesciremus, ista longanimitatis divinæ experimenta specialioris gratiæ esse præludia, Gentibus verbi gratiæ sensim oblitis, & ut meruerant, in suis ipsarum viis incedere permissis, Deus interim populum Israeliticum, ex aliis populis selectum, propius sibi admovit, exquisitioribus bonitatis suæ beneficiis fovendum. Unde MOSES, *nam pars*, inquit, *Jehovæ* est *populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus. Inveniebat ipsum in terra deserti, & in vasto ejulabili solitudinis; circumdabat eum, erudiebat eum, conservabat eum, ut pupillam oculi sui. Ut aquila excitat nidum suum*, pullitiem suam, *super pullis suis fertur; pandebat alas suas, accipiebat illum, ferebat ipsum super ala sua, &c.* Deut. 32: 9. seqq.

§. XII.

III. Nulli dubitamus, quin Deus longius prospiciens pacto longanimitatis etiam fœderis gratiæ promissionem inclusam, & Noacho ejusque posteris, quotquot fidei avitæ vestigiis insisterent, obsignatam voluerit. Verissime D. P. MARTYR, *Hoc*, inquit, *diligen-*

diligenter annotabimus, hoc fœdere, etsi homines promittatur à Deo liberandos quoad corporis vitam, ne aquis præfocentur, tamen hic subesse umbram liberationis ab æterna morte, ne scil. æterna damnatione obruamur. Et præterquam quod umbra istud ostenditur, argumento etiam à fidelibus ita colligi debet: si Deus sibi fidentibus ita prospicit, ut velit certos esse, nec dubitare de liberatione ab aquis, quanto magis animos illorum, eorundem potiores partes, liberabit non à momentanea, sed perpetua morte? Si in his quæ minoris ponderis ita est solicitus, ut erit circa id, in quo nostræ felicitatis summa versatur? Quod equidem credo probatu esse proclive. I. Quia Deus, tanquam חסין יה *pollens decentia*, Ps. 89: 9. in longanimitate sua nec mundum ferret, nec peccatores mundi incolas toleraret, neque creaturam vanitati & servituti corruptionis subjici pateretur, nisi apud ipsum esset *condonatio* & *redemtio*, Psal. 130: 4. 7. parata resipiscentibus. Unde illud Apostoli: *An divitias bonitatis ipsius & tolerantiæ ac longanimitatis contemnis, ignorans, quod bonitas Dei ad resipiscentiam te ducat?* &c. Rom. 2: 4. II. Fœdus Noeticum ad Ecclesiam pertinere, instituta docet comparatio, Esai. 54: 9. *Nam aqua Noachi hoc mihi, quemadmodum juravi, non transituras aquas Noachi terram, sic juravi ne effervescam in te, & increpem te.* Comparat fœdus, quod cum Ecclesia N. T. & accedentibus ad eam gentibus, hactenus fœderis divini exortibus, sub emblemate mulieris olim sterilis & desolatæ proposita, erat percussurus, & in quo gratiam & misericordiam æternam in assertore Jehova consequendam promiserat v. 7. 8. cum fœdere Noetico, non solum ut promissi firmitudinem & promittentis constantiam simili exemplo adumbratam videat, ad id enim quidni sufficeret dixisse, *se jurasse*, item, *montes decedent & colles nutabunt, & gratia mea à te non recedet, & fœdus pacis meæ non nutabit: ait miserator tuus Jehova?* v. 9. 10. Verum ut in fœdere Noetico eandem gratiam sibi promissam, obsi-

obsignatam, & per tot secula præstitam, & porro plenius præstandam, animo nequaquam hæsitante, intelligat. III. Idem probat etiam quæ signo cum re signata intercedit analogia, de qua suo loco: item longanimitatis exercendæ ratio, de qua mox dicendum.

§. XIII.

Oeconomia ista longanimitatis & tolerantiæ divinæ, inde à lapsu protoplastorum usque, universa Ecclesiæ seu regno Christi per Orbem terrarum erigendo & propagando comparata est: ut adeo propositi divini fœdere Noetico notificati ratio non sit obscura. Qua, quæso, de causa mundus, lege Dei ab homine violata, non illico interiit, nec cœlum virtutis suæ influxum telluri, nec tellus suum homini proventum negavit? Quare homo juxta divinæ comminationis rigorem non illico repentina morte concidit? Sed stare perrexit mundus per tot retro secula, staturus porro ad novissimum usque diem, Deo definitum & cognitum, homine interim & animantibus genus suum secundum primævæ benedictionis legem propagantibus? Scilicet, quia Deo propositum erat, genus humanum veluti sylvam cæduam ædificandæ Ecclesiæ suæ conservare. Hinc tametsi, exundante scelerum diluvio, mundum antiquum inducto aquarum diluvio delere constituerat, mundum nihilominus conservavit, dum perdidit, reparandi generis humani seminio in arca Noë reservato. Quod futurum promiserat DEUS, Gen. 6: 18. *Et faciam stare fœdus meum tecum, & intrabis in arcam tu & filii tui, & uxor tua, & uxores filiorum tuorum tecum &c.* qui primus Scripturæ locus, in quo diserta *fæderis* mentio. Sensus verborum est, do fidem, vel promitto, te tuosque mediis in aquis diluvii salvos fore atque incolumes, ut per vos cum *genus humanum*, veluti sylva, materiem in usum ædificationis suppeditatura, tum

Eccle-

Ecclesia, veluti domus Dei indidem exstruenda & propaganda, servetur. In quam mentem etiam accipiendum esse fœdus, quo Deus generi nostro adversus diluvium universale deinceps cautum voluit, docet vaticinium, quo ordinem regni Dei inter posteros suos observandum, delineare cœpit NOAH, Gen. 9: 26. 27. *Et dixit, benedictus Jehova Deus Sem. -- Persuadebit Deus Japheto, & habitabit in tentoriis Semi, &c.* Significans, genus humanum ex se propagatum, sed simul dispersum iri multos in populos, seorsum habitaturos, neque in fidei concordia semper perseveraturos, ut idem de Deo & justitiæ via sentiant atque loquantur. Ab ea via etiam aberraturos *Japheti* posteros. Deum vero pacturum fœdus cum posteritate *Semi*, & inde daturum Messiam, ut qui se salvum esse velit, necessario cum semine Semi communicet, & in eo sibi benedicturus, in ejus quasi familiam commigret. Missis suo deinde tempore Evangelistis *Japheti* posteros ad communionem seminis *Semi* invitaturum & allecturum: ut tanquam in tentoriis Semi habitantes inter se fratres sint atque cohæredes. Memorabile etiam est illud DEI ad Zionem, de sui desertione conquerentem; *An oblivisceretur mulier parvuli sui? -- Ecce in manibus signavi te, muri tui coram me sunt semper.* Esaj. 49: 16. Curam suam erga Ecclesiam egregia nobis adumbrat similitudine sapientis τεχνίτȣ, qui inter operandum ob oculos & quasi in manu depictam habet operis ideam. Quo docemur, quicquid operis sui, præsertim illustrioris, in mundo fecit facietque Deus, id suo quodam modo ad commodum Ecclesiæ referri. Quo etiam Imperiorum collineant revolutiones, Deo non sine respectu ad Ecclesiam regnumve Uncti sui *transferente & erigente reges* & regna, Dan. 2: 21. Quatuor famosæ illæ Monarchiæ exemplum exhibent hujus providentiæ divinæ evidentissimum; facta enim fuit illarum revolu-

tio ad Ecclesiæ vel castigationem vel consolationem. *Rege Babylonio* in virgam, *Cyro* Persa ad dandam libertatem, *Græcis* ad tentationem, & rursus ad verbi divini per orbem terrarum propagationem, *Romanis* denique ad politiæ Judaicæ abolitionem, suscitatis. Verissimum est illud libri *Sohar* : *Deus Benedictus μακροθυμεῖ erga impios* בגין דיפוק מנהון גזעא טבא בעלמא *ut* (Dei benedictione) *proveniat ex illis germen bonum in mundo: sicut ex Theracho prodiit Abraham, qui est germen bonum, radix & portio bona in mundo.* Hinc etiam electorum, qui soli demum veram constituunt Ecclesiam, in judiciis rationem haberi testatur Christus Matth. 24 : 22. *Propter electos vero decurtabuntur dies illi.* i. e. bello Judaico per Romanos inchoato, sic providente Deo, talis intercedet armorum suspensio, cujus beneficio multi data fugiendi opportunitate servabuntur. Quod angustiæ laxamentum gratiæ, Electos charissima cœli pignora prosequenti, acceptum ferri debet. Quo etiam spectat illud Zach. 11 : 7. *Et pascebam oves occidionis, ad præparandum inopes,* vel *propter rectos inter inopes ovium.* Vere Lutherus: *Quicquid habet Mundus, habet beneficio Ecclesiæ : sicut inquit Angelus in Actis ad Paulum : Ecce donavit tibi Deus omnes, qui navigant tecum, qui certe erant idololatræ & impii.* T. III. in Gen. c. 44. Electos vere dixeris *Sal terræ*, quo illa ab interitu præservatur, Matth. 5 : 13. Quanta igitur iniquitas odii, quo electi in mundo laborant, quibus tamen reprobi longanimitatis divinæ beneficia sua quadam ratione debent.

§. XIV.

Etsi vero Longanimitatis exercendæ consilium à Dei εὐδοκίᾳ pendeat, Consilii tamen executio causam habet in sponsione Filii Dei, μεσίτου. *Prius* vel ex eo liquet, quod Deus citra conditionis ullius stipulationem promittit, se longanimitate usurum erga genus humanum, & definitum tolerantiæ tempus non amplius

plius univerſali hominum & animantium excidio interrupturum, quanquam non minor foret etiam poſthac, atque fuerat ante, hominum pravitas & impoenitentia. Gen. 8:21. adde Rom. 9:22. *Poſterioris* ratio ea eſt, quod Deus ſalva ſanctitatis & juſtitiæ ſuæ gloria homini peccatori gratiam promittere, promiſſamque ſolenni ſymbolo obſignare & præſtare non poteſt, niſi per Filium ſponſorem, quem conſtituit dare conciliatorem. Unde in Propheticis emblematibus ſolium & caput Meſſiæ iride cinctum. Apoc. 4:3. & 10:1. Et quando Noah arcâ egreſſus, arâ Domino ſtatuta hoſtiam de omni pecude & volucri munda immolavit, egregio pietatis exemplo docens, primam patrifamilias in domo, & principi in politia, reſtauranda curam oportere eſſe de ſacris, *Deus odorem fragrantiæ odoratus* dicitur, Gen. 8:20. 21. Nunquid exiſtimamus, Deum putido viſcerum & carnis fumo atque nidore delectari, quod de Diis ſuis HOMERUS prædicat? Scil. gratam ſibi hoſtiam Noæ, forte per ἐμπυρισμὸν, teſtatus eſt Deus, quippe oblatam in fide, qua proſpexerat in ſacrificium, quod Deo offerendum erat pro peccato & ad impetrandam juſtitiam, quæ eſt Dei juſtitia, cujus ille fuerat *præco* & factus *hæres*, 2. Petr. 2:5. Heb. 11:7. Eam ſacrificii approbationem continuo ſecuta ſolennis promiſſio de diluvio non amplius immittendo, &c. haud obſcure arguit, longanimitatis divinæ exercitium *dilectioni & clementiæ Angeli faciei, quâ ſuos bajulabat & ferebat omnibus diebus ſeculi*, Eſaj. 63:9 & propter ſuos etiam *verbo potentiæ fert omnia*, Heb. 1:3. acceptum eſſe ferendum.

§. XV.

Quærunt multi, ſæpe curioſe verius quam modeſte, de mundi hodierni duratione: nonnullis è cœlo & aſtris, eorumque periodis & revolutionibus; aliis ex terra ejusque qualitatibus; aliis denique ex

calculis propheticis, exoticis aut facris, Hebræis aut Christianis, mundi hujus obitum definiri posse, autumantibus. Nos, quibus ad talia oculos deesse hactenus, libenter fatemur, de annorum atque dierum numero securi, satis habemus observasse, mundum conservari propter electos, nascituros deinceps & vocandos. *Deus enim longanimis est erga nos, non volens quosquam perire, sed omnes ad resipiscentiam concedere,* quos scil. elegit, & ab interitu vindicare decrevit, 2. Petr. 3: 9. Quapropter etiam *Domini longanimitatem nobis salutem esse reputandam,* dicit Apost. ibid. v. 15. Definet igitur ordinariæ providentiæ mundum conservantis & gubernantis œconomia, ubi numerus electorum fuerit impletus, quandoquidem istius œconomiæ finis est executio consilii gratiæ erga hæredes Dei, sive electos, per omnes mundi ætates & temporum periodos exercendæ. Annus vel dies isti œconomiæ finem facturus Θεῦ ἐν γόνασι κεῖται, vel, ut cum Scriptura loquar, *reconditus est penes Deum, obsignatus in thesauris ejus,* Deut. 32: 34. nobis sancta conversatione & pietatis studio expectandus & accelerandus, 2. Pet. 3: 11. 12.

§. XVI.

Hæc de fœdere Noetico. Signum ejus est *IRIS. Et dixit Deus; hoc signum fœderis. - - Arcum meum do in nube,* &c. v. 12. 13. In eo refulget admirabilis Dei indulgentia, quod, ut solidam verbo suo fidem apud nos afferat, talibus adminiculis uti non gravatur. Iridem igitur quominus *Sacramentum* appellemus, atque etiamnum esse statuamus, nihil prohibet. *Etenim si fœdus Noeticum gratiæ fœdus fuit, quin signum ei additum veri nominis sacramentum fuerit, dubitari nequit. HEIDEGG. Corp. Theol. Christ.* L. XII. §. 75. Ergo Iris symbolum est gratiæ gratum facientis, quam Scholæ vocant, proinde Sacramentum, sed cum fœderis ingenio congruens, ideo dispensationi humanæ nullatenus subjectum. Neque tamen recte dixeris, duobus plura esse Novi Test. Sacramenta. §. XVII.

§. XVII.

Nisi quæ admiratione alioquin & consideratione dignissima sunt, familiaritate usuque vilescerent, arcu cœlesti vix admirabilius quid in meteororum miraculis à natura nobis exhiberi crederetur. Hinc Poëtis *Thaumantias* dicta Iris, Thaumantis & Electræ filia; sic enim Ovid. *Metam. lib. 4.*

Læta redit Juno: quam cœlum intrare parantem
Roratis lustravit aquis Thaumantias Iris.

ex Hesiod. Theogonia 265.

Θαύμας δ' ὠκεανοῖο βαθυῤῥείταο θύγατρα
Ἠγάγετ' Ἠλέκτρην. ἡ δ' ὠκεῖαν τέκεν Ἶριν.

Thaumas vero Oceani profundiflui filiam
Duxit Electram: Hæc autem celerem peperit Irim.

Nominis notationem tradit PLUTARCHUS ex Platone; πλάτων φησὶ, θαύμαντος αὐτὴν γενεαλογῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τὸ θαυμάσαι ταύτην. *Plato inquit, à Thaumante genus suum ducere* Iridem, *finxisse mortales, rei admiratione adductos*: alludente videlicet ad nominis originem fabula. *Lib. 3. de placit. Phil. c. 5.* Unde & in Sacris Literis celebrata Iris. Sicut enim lucis creatæ præstantiam arguit, quod Deus ipse *amicire se* dicitur *luce, instar togæ*, Psal. 104: 2. Ita *iridis*, quæ nihil nisi lux variegata, excellentiam commendat, quod capiti & solio Messiæ ornando adhibetur in picturis propheticis. Ejus indagatio multum exercuit Philosophos, qua veteres, qua modernos. Heic ingenium suum præstitit summus præteriti seculi Philosophus, *Renatus CARTESIUS*, mira solertia & industria successuque felici, etiam hostibus laudato, iridis generationem, figuram, colorum varietatem, & alia, perscrutatus, adeo ut, quæ *ARISTOTELES Meteorol. lib. 3. cap. 4. 5. SENECA Natural. Quæst. lib. 1.*

cap. 3. & seqq ſubtiliſſimus *SCALIGER Exercit. 80.* & alii, priſcorum veſtigia ſecuti, ſuper hoc argumento ſcripſere, mera caligo videri poſſint, *Carteſiana* recte aſſecutis.

§. XVIII.

Præſentis inſtituti eſt, ad illa *Iridis* attendere, quæ ſigni cum re ſignificata analogiam exhibent. *Si enim Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerum, quarum Sacramenta ſunt, non haberent, omnino Sacramenta non eſſent*, inquit *AUGUST. Epiſt. 23.* Similitudinem certis reperturi veſtigiis, brevi percurremus, quæ Naturæ hiſtoria de Iridis generatione, forma, ſitu, colorum varietate, effectis, &c. Authoribus priſcis & hodiernis recenſita, ſuppeditat. Iridem ex cauſis naturalibus exiſtere, mirum eſt eſſe qui negent, eo quod ſigni loco fœderi divinitus eſt adjecta. Suam iſti opinionem dedoceri poſſunt experimento iridis artificialis in fonte ſaliente, priſmate cryſtallino, pila vitrea &c. quæ tamen verius forte naturalis diceretur, arte non niſi occaſionem & materiam miniſtrante. Qualia etiam veteribus non inobſervata. *Videmus*, inquit *SENECA*, *cum fiſtula aliquo loco rupta eſt, aquam per tenue foramen elidi: qua ſparſa contra ſolem oblique poſitum, faciem arcus repræſentat. Idem videbis accidere, ſi quando volueris obſervare fullonem, cum os aqua implevit, & veſtimenta fidiculis diducta leviter aſpergit, apparet varios edi colores in illo aëre aſperſo, quales in arcu fulgere ſolent.* Nat. Quæſt. l. 1. c. 3. ibid. c. 7. eſt, qui exemplum priſmatis objicit; *Virgula ſolet fieri vitrea, ſtricta, vel pluribus angulis in modum clavæ toroſa; hæc ſi ex transverſo ſolem accipit, colorem talem, qualis in arcu videri ſolet, reddit.* Sic cœlo pluvio ea ſaltem parte, qua iris apparet, adverſi Solis radii in nube rorante, vel in guttas ſeu ſtillicidia liqueſcente, duas refractiones & unam vel duas reflexiones paſſi, arcum verſicolorem reddunt, oculo ſpectatoris in li-

nea

nea recta, centrum solis & iridis jungente, constituto. Non aliam generandæ iridis rationem esse fingendam, plus satis comprobant experimenta mox recensita, & illud apud *SENECAM*; *l. c. cap. 5.*

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

Ne jam dicamus de pluvia artificiali *Kircheriana*, quæ soli exposita perfectam iridem repræsentat. *Caten. m. l. 3. p. 2. c. 3.* Unde inter prodigia relatum LIVIO, quod arcus interdiu sereno cœlo, super ædem Saturni in foro Romano intentus, apparuit. lib. 41. §. 21. Verum de his contraria sentientes objiciunt: Si *Iris* naturam haberet parentem, secuturum inde, seculis antediluvianis eam extitisse. Atqui inconveniens videri, ut quod antea usitatum fuit & in rerum natura consuetum, signi alicujus rationem accipiat. Id vero sequi negant alii. Sic Author *libri de Mirabilib. S. Script.* qui inter opera AUGUSTINI vulgo refertur: *fuerunt jam olim*, inquit, *qui occasione iridis, quæ per solem semper & humectas serenasque nubes efficitur, concludunt, fuisse ipsam mundi nuper creati primam ætatem sine ullis turbulenti aëris immutationibus & pluviis.* Hi, ut idem docet, terram matutino & vespertino rore ac fontibus fuisse irrigatam existimant, quod in Ægypto fieri scimus. Idem sensit *ALCUINUS Quæst. in Genes.* Interrog. 135. Et *GLOSSA Interlin. ad Gen. 2: 5.* Pro eadem sententia contendit *BURNET. Tell. Theor. Sacra.* l. 2. c. 5. ea sua hypothesi nitens, quod tellus primigenia alium à nostro, quæ semiruta, tenorem, aliumque vultum habuerit, constructione sua regulari & uniformi, sine tempestatum vicissitudine, perpetuo quasi vere gaudens, circa mediterranea plane ἄνομβρος &c. gravitatis & molis centro, ut & Eclipticæ ac Æquatoris axe coincidentibus. Quicquid vero hujus sit, quæstionem, an terra antediluviana, quippe inpluvia, iridem videre non potuerit,

quia prolixioris est indaginis, nolim equidem impræsentiarum nos morari, instituto nostro ejus definitionem non necessario postulante. Et vero quid prohibet, ad usum *signi ex instituto* assumi, quæ naturalia præsertim rarioris exempli sunt: ita ut aliud sint natura, aliud usu, quem ex constitutione divina novum accipiunt. *Fuerat ante cladem illam iris, sed non ut signum; veluti si cogit[illegible]pidem immobilem diu & neglectum, mox factum distinctionis alicujus signum*, COEL. RHODIG. *Lect. Antiq.* L. *XXII. c. 24.*

§. XIX.

Forma iridis arcum refert: causam aliis à nube concava, aliis à sole, aliis aliunde arcessentibus. Certum est, rubedinem apparere in guttis aquæ, ad quas ductæ lineæ cum axe visionis angulum faciunt 42. fere graduum: alios deinde colores videri sub angulo contractiore. Unde consequitur 1. colorum series necessario fore arquatas. Velut si corpora colorata, quocunque demum intervallo, super conis diversas bases, sed communem verticem habentibus, disposita spectes, inæqualium orbium arcus videbis. 2. Fieri per naturam non posse, ut duo pluresve spectatores eundem numero arcum videant. Cæterum iridem aut semicirculo minorem esse contingit, sole supra horizontem elato; aut æqualem, sole horizontem stringente. Qua in re, inquit GASSENDUS, vere *Aristoteles* sensit. At, si quis fuerit elevatior, ut in edito montis vertice, & nubem habuerit vel totam, vel quadam ex parte depressiorem per convallem, aut planitiem circum subjectam; posse tunc iridem videri majorem semicirculo, uti & revera, quicquid senserit ARISTOTELES, non semel est visa & ab aliis multis, & à nobis quoque. *Phys. Sect. III. lib. 2. c. 6.* Unde tamen nequicquam concludas cum SCALIGERO, eandem non esse iridis, oculi & solis centri lineam. *Exerc. 80.*

§. XX.

Situm quod attinet, iris, nisi sole adverso, non fit. Unde *VIRG. Æneid. 4.*

Ergo iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, & supra caput adstitit. - - -

Si qui iridem spectasse memorentur in eadem regione cum sole, imo & obversis soli cornibus: vel in situ horizonti parallelo, & cruribus aut à sole aversis, aut in eundem conversis: vel denique in situ obliquo, ex. gr. in meridie cum sol esset in occidente: illi Cel. GASSENDO non iridem, sed halonis aliquam portionem, vel circuli alterius, qui cum parheliis creari solet, vel unum duntaxat crus, ad germanum locum, in quo alterum futurum erat, non attendentes, vidisse creduntur, *loc. cit.* Iridis arcum prætereanon accurate rotundum, itemque inversum apparere, est ex raro contingentibus: de quibus vide *CARTES. Meteor.* c. VIII. §. 13.

§. XXI.

De colorum numero variant Authores. Non plures ab ARISTOTELE discernuntur, quam tres, unde τρίχρως ipsi dicta iris: quorum extimus puniceus, aliis rubeus; medius viridis, intimus purpureus, aliis cæruleus. Plures esse non diffitetur, sed quorum sit ἀναίσθητος ἡ μεταβολή, *insensibilis permutatio.* Meteor. l. 3. c. 4. Aliis præcipuos eosque extremos tantum attendentibus, duo; aliis rursus ab extremis proxime enatos considerantibus, quatuor; aliis denique longe plures enumerantur. Sic irin ex colorum multiplicitate πολυώνυμον ὕδωρ *multi nominis aquam* dixisse videtur HESIODUS. Et VIRG. l. c.

Mille trahit varios adverso sole colores.

Et OVID. Metam. l. 11.

- - - Induitur velamina mille colorum
Iris & arquato cœlum curvamine signat.

Scilicet præcipui colores distinguendi à cæteris, qui secundarii & dilutiores. Illorum enim commissuræ, transitiones & desitiones discrimina faciunt fere inobservabilia; de quibus SENECA, cum citatis Poetæ, tum suis verbis, ita disserit:

Sed nunc diversi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit:
Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

„Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit." Hactenus SENECA. *Quæst. nat.* l. 1. c. 3. Illud porro de coloribus iridis animadversione non indignum, quod momento quasi nascatur tota, & rursus evanescat. Repentina ejus facies, & repentinus interitus. Haud secus ac imago omnis in speculo æque cito aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel removenda opus est, quam ostendi & abduci. Iridis secundariæ (geminam enim haud raro videri, arcubus parallelis, nemo nescit) colores sunt inversi & dilutiores: quia proveniunt ex radiis post binas refractiones & totidem reflexiones ad oculum pervenientibus, eoque debilioribus.

§. XXII.

De præsagiis & effectibus arcus cœlestis multi bene multa; verum incerta saltem, si non falsa & fabu-

fabulosa, tradunt. Iridem præsentis pluviæ signum esse διαγνωστικὸν, indubium est, quandoquidem non nisi in pluviæ guttis generatur. Pluviæ prænunciam esse antiquitas credidit, eo quod demissis in terram cornibus aquam è fontibus hauriret, secundum illud PROPERTII. l. 3.

Purpureus pluvias cur bibit arcus aquas?

Hinc jocus *Plautinus* de anu bibace, *Curcul. A. 1. sc.* 2.

- - - Ecce autem bibit arcus; pluet
credo hercle hodie.

SENECA illud *VIRGILII Georg.* l. I. v. 380. *Et bibit ingens - - - Arcus*: de adventante imbre accipit, *sed non easdem*, inquit, *undecunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole: tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit & leviter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit.* N. Q. l. 1. c. 6. Nautarum & agricolarum vulgus matutinam iridem pluvias, vespertinam portendere serenum credit. Sed hæc incerta esse, neque adeo universe quid afferi posse, plus satis testatum facit experientia. Et quod PLINIUS ait, *arquus cum sunt duplices, pluvias nuntiant; a pluviis serenitatem non perinde certam.* l. 18. c. 35. sæpenumero falsum comperitur: veriusque idem l. 2. c. 59. *arcus vocamus extra miraculum frequentes & extra ostentum. Nam ne pluvios quidem, aut serenos dies, cum fide portendunt.* Ingenii est, sine operæ pretio, incertæ rei certas attulisse rationes: quod Magnus SCALIGER sibi fecisse videtur *Exerc. 80.* Male igitur THOMAS *Quodlib.* 3. a 30. & ABULENS. hic q. 7. iridem naturale signum esse existimant diluvii non amplius futuri, eo quod ad tantam aquarum exundationem multas crassasque nubes cogi necesse sit; iridem vero in nube rorida quidem & concava, sed tenui existere. Quæ quidem ratio nulla est. Qualis

enim cunque fuerit nubes, modo in pluviam resoluta adverso sole irradietur, iridem ostentabit. Fabulæ vero simile est, quod ARISTOTELES ad mellis generationem multum conferre velit τῶν ἄςρων ἐπιτολὰς καὶ ὅταν καλασκήψη ἡ Ἶρις, *siderum exortus, & ubi decubuerit iris. Hist. anim.* l. 5. c. 22. Et illa PLINII; *Tradunt in quocunque frutice curvetur arquus cœlestis, eandem quæ sit aspalatho suavitatem odoris existere, sed in aspalatho inenarrabilem quandam. Nat. Histor.* l. XII. c. 24. Et alibi: *Terra, in quam arcus cœlestis dejecerit capita sua, & cum à siccitate continua immaduit imbre, tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit.* l. XVII. c. 5. In quibus turpis est fallacia, quam vocant, non causæ ut causæ.

§. XXIII.

Ex hactenus observatis, quæ capita analogiæ signum inter & rem significatam depromi possint, videndum restat. Neque enim, quæ de iride prædicat Scriptura, mystice tantum intelligenda arbitramur, cum AMBROSIO, de clementia Dei, quæ terrere magis quam ferire amet. Quemadmodum, ut ait, *non ipse arcus vulnerat, sed sagitta. Et ideo Dominus in nubibus arcum magis, quam sagittam ponit: i. e. non illud, quod vulneret, sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat. lib. de Noë & arca,* c. 27. Nos igitur certa ab incertis, quoad ejus fieri poterit, distincturi, analogiam seqq. lemmatibus complectemur.

א Solis lux post diluvium Noëticum, dissipata, quam pluviosa cœli nubila induxerant, caligine resplendescens; suisque impressionibus jucundum in adversa nube spectaculum exprimens, repræsentatio quædam symbolica erat lucis gratiæ post legis umbras effulsuræ, variisque virtutum spectaculis in Apostolica & primitiva Ecclesia atque deinceps semetipsam probaturæ. Quo respexisse videtur Expl. Symb. S. Atha-

S. Athanasii: *In variis coloribus arcus vires virtutum millenarii numeri sanctorum significantur: in igneo colore castitas & continentia, in purpureo martyria martyrum, in hyacinthino doctrina majorum, in viridi autem virtutes bonorum operum, quæ per Filium Dei expiratæ radiando, ut radii à sole, procedunt.*

ↄ Quicquid suæ pulchritudinis habet iris, soli naturali, nubem in stillicidia resolventi, variisque coloribus imbuenti, debet: hoc enim apparente apparet illa; evanescente seve subducente, evanescit illa. Sic resplendens è nubibus fulgore luminis, quo roscida illustratur obscuritas, grata quodammodo confessione solem, parentem suum, profitetur. Pariter quicquid decoris habet Ecclesia, soli justitiæ acceptum fert. Hoc enim illucente lucet illa, luce sapientiæ, puritatis, sanctitatis, lætitiæ: hoc faciem suam radiosam occultante, obscuratur illa. Hinc lucem suam, bonorum operum studio, spargere, jubentur justi, lucis filii, ut veluti grata confessione parentem suæ lucis, solem justitiæ, profitentes glorificent: *non enim*, ut AUG. dicit, *de suo lucere se sciunt, sed de sole justitiæ, sicut illæ nubes de sole visibili.* l. 1. *contra adv. leg. & Proph.* Hunc solem justitiæ etiam iridem intuentibus esse considerandum, liquet, tum quia nisi *sol justitiæ* fuisset *exorturus*, Mal 4: 3. sol naturalis jam pridem sine spe reditus occidisset: tum quia iris solii & capitis Messiæ ornamentum est in symbolis Propheticis, Apoc. 4: 3. & 10: 1. conf. Ezech. 1: 28. Ubi Propheta *aspectum splendoris, velut arcus, qui existit in nube die pluvio*, dicit *fuisse aspectum speciei gloriæ Jehovæ.* Illam gloriam, Prophetæ visam, gloriam fuisse Filii Dei, ut incarnati Joh. 1: 14. in quo justitiæ, iræ, gratiæ, misericordiæ atque bonitatis divinæ temperatura, mox videnda nobis, exhibetur, nulli dubitamus. Hic lucifugas se probant Judæi, quando omnem istam gloriam de influxu virtutis divinæ in causas secundas intel-

intelligendam volunt. *Non mirandum*, inquit ABARBANEL, ad locum Ezech. *qua ratione virtus divina mundum conſervans in omnes ejus partes diverſiſſimas pariter influat, ut tamen ipſa omnimode una maneat, uno influxu perpetuans & conſervans intelligentias, orbes & res ſublunares:* כי הוא כענין הקשת שיש בו ג׳ גווני׳ או ד״ וכמו שזכרה פילוסוף בספר האותות והם מתחדשים שם מהכ׳א ניצוץ השמש בענן הלח וכפי עובי חלק הענן או דקותו כן יתרשם הגוון בו ויעשה השמש אכ בהיותו א בהשפעתו גוונים מתחלפים כפי המקבלים וכו׳: *Ejus enim inſtar eſt in arcu cæleſti, in quo tres vel quatuor colores: qui, ut meminit Philoſophus in lib. de meteoris, generantur ex reverberatione radiorum ſolis in nube humecta; pro diverſitate enim denſitatis vel raritatis ejus alius atque alius exprimitur color: quo caſu ſol, licet unicus ſit, influxu tamen ſuo diverſiſſimos producit colores pro varietate ſubjectorum recipientium: ita aſpectus ſplendoris circa Chaſmal v. 27. ex quo prodit influentia, pro ſubjectorum varietate variat, quanquam non niſi una ſit operatio.* Alii apud eundem ABARBAN. Deum ipſum, vel ut R. ABRAH. *in faſciculo myrrhæ* ad Gen. 9. exiſtimat, Schechinam fuiſſe נושא המקרים ההם *ſubjectum iſtorum accidentium*, nempe colorum, putant, eo quod Propheta iride viſa gloriam Dei vidiſſe eaque propter in faciem procidiſſe dicatur. Hinc Rabbinorum diverbium המסתכל בקשת עיניו כחות לפי שנסתכל בשכינה ואין ראוי לעשות כן: *Qui intuetur arcum* (ſine reverentia, exiſtimans, ſe nil niſi colores, eosque veros, intueri) *oculi ejus caligant, quia intuetur Schechinam,* glorioſam Dei præſentiam, *quod fieri non oportet, ſed faciendum quod fecit Moſes, de quo ſcriptum; Et abſcondit faciem ſuam, quia timuit &c.* Exod. 3:6. *Faſc. myrrh.* loc. cit. Sic lucem in tenebris micantem tenebræ non aſſequuntur.

3 In figura ſituque iridis R. NACHMANIDES aliique Magiſtri, quos noſtrum nonnulli ſequuntur, analogiam quærunt, Iridem dicentes arcum eſſe ſine

telo

telo, eumque inverſum, cornibus terram ſpectantibus, qualem depugnato prælio geſtare ſolent milites: eoque aptiſſimum gratiæ & reſtitutæ pacis atque ſecuritatis eſſe ſymbolum.

ד Colores arcus, ignem, ſanguinem, graminisque virorem repræſentantes, diſtincti quidem, ſed per confinia confuſi tamen & temperati, tantum non δακτυλοδείκτως ſignificant, per ſanguinem Chriſti eam fieri juſtitiæ & miſericordiæ mixturam, ut utraque per fuſum ſanguinem demonſtrata Deus peccatori & formidabilis & amabilis reddatur: gratia tamen atque bonitate in divinis illis virtutibus, haud minus quam viriditate in arcu cœleſti, præcellente. Unde *iris aſpectu ſimilis Smaragdo*, Apoc. 4: 3. conſimilibus coloribus, quibus quondam reſpondebant veſtes ſacræ, ſimile dubio procul myſterium depingebatur. De coloribus Iridis R. ABRAH. in Faſc. myrrh. לבן הוא חסד לאברהם אדום הוא פחד יצחק ירוק הוא יעקוב באמצע המראות; *Color albus gratiam ſive benefaciendi ſtudium Abrahami; ruber timorem Iſaaci; viridis in medio colorum, Jacobum ſignificat, de quo ſcriptum, habitans tentoria.* Recte ſentit, ſi gratiam Abrahamo fœdere addictam, & per timorem Iſaaci intelligat eum, quem Iſaacus timebat, juxta illud *Eſai. 8: 13, Jehova ſit id quod metuatis.*

ה Divinæ χρηστότητος ex uno fonte promanantis, & in electos, horumque cauſa in alios etiam homines &c. abundantis, divitiæ adumbrantur, eo quod licet ſingulis ſpectatoribus ſua appareat iris, una tamen omnibus & eadem apparere videatur. Gratiæ vero *ſpecialis* & *communis* differentiam frequenter geminatum iridis primariæ & ſecundariæ ſpectaculum indigitat,

ו Denique licet iris generetur in cœlo pluvioſo, per naturam tamen fieri nequit, ut quando iris appa-

ret, pluvia sit universalis, quia solem ex adverso lucere necesse est. Eo ipso aptissimum comperitur signum, quo adversus metum diluvii universalis securi reddimur. Quæ alii, sive veteres, sive moderni S. Literarum interpretes juxta sensum, quem vocant, *allegoricum, tropologicum* & *anagogicum*, de duabus in Christo naturis, de Ecclesiæ militantis conditione & indole, de interitu Mundi prioris per aquam, posterioris per ignem, de virtutibus sanctorum, fide, spe & charitate, &c. bene multa tradunt, quasi quæ colorum istorum cœlestium varietate nobis adumbrentur, tanquam minus obvia & è longinquo petita, libenter omittimus; paucis, qua ratione hactenus dicta ad fidem, pietatem & consolationem referri possint, ostensuri.

§. XXIV.

Primum mirare mecum divinæ Bonitatis divitias, quas non obstante hominum pravitate, libero gratuitoque pacto Noacho ejusque posteritati ad finem usque seculorum utendas fruendas addixit. Mirare Bonitatis divinæ amplitudinem, quæ licet speciali amore amplectatur electos fideles & justos, nihilominus etiam malis & injustis benefacit, & alia quæque hominum usui servientia conservat, Matth. 5: 45. 1. Tim. 4: 10. Psal. 36: 7. Act. 14: 17. Mirare Dei longanimitatem, qua *non vult quosquam perire, sed omnes ad resipiscentiam concedere*, 2. Petr. 3: 9. Imo etiam *vasa iræ ad interitum aptata fert*, *Rom. 9; 22.* Ita porro mirare, ut eam dignis laudibus concelebres, conspirantibus ore, corde, opere. Circumfer oculos quaqua velis, bonitatis & longanimitatis experimenta confertim se ingerent, ut identidem cum populo Dei ingeminare debeas *ὁμολογίαν, quia in seculum est gratia ejus*, Psalm. 136.

Deinde, quia sic benignus est atque longanimis Deus, non est cur desperet peccator, 1. Tim. 1: 16.

Quin

Quin potius longanimitate, &c. Dei se ad resipiscendum invitari sentiens, vitæ hactenus actæ pœnitentia tangatur, novamque vivendi rationem meditetur, atque sequatur Rom. 2: 4. 2. Petr. 3: 9. Scite BERNH. *duo*, inquit, *Sponsi ubera, duo in ipso sunt ingenitæ mansuetudinis argumenta, quòd patienter expectat relinquentem & clementer recipit pœnitentem. Gemina, inquam, dulcedo suavitatis exuberat in pectore Domini Jesu: Longanimitas videlicet in expectando, & in donando facilitas. Et audi, quia non sit hoc inventum meum; An divitias bonitatis ejus & patientiæ & longanimitatis contemnis?* Serm. 9. super Cantic. *Si velox ad pœnam fuisset Deus, Paulum Ecclesia non possedisset: propterea distulit blasphemantem Dei longanimitas, ut ostenderet pœnitentem: lupum in pastorem mutavit Dei longanimitas: publicanum fecit Evangelistam*, &c. Chrysost. in 2. Cor. 5.

Divinæ insuper Longanimitatis atque Bonitatis exemplum diligenter nobis est imitandum, nulla hominum ingratitudine vel malitia studium ejus impeditura. Quidni vero? Sic nos *Dei filios*, Matth. 5: 45. juxta propositum salutis vocatos & *electos* probabimus, Col. 3: 12. & quemadmodum *vocatione* nostra *dignum est ambulabimus*, Eph. 4: 1. 2. Istarum porro virtutum praxi nihil est *honestius*. Eo enim pacto Deo obsequimur, Rom. 12: 9 10. 20. 21. Deumque imitamur, Matth. 5: 48. & Christum, 1. Petr. 2: 23. & Sanctos, Num. 12: 3. Gen. 50: 19. &c. Nihil *æquius*, cum divinæ longanimitatis, &c. beneficia in te extent quotidiana & innumera, nunquid iniqua postulat Deus, si & te erga fratres, &c. longanimem atque benignum esse velit? Nihil *utilius*, semen enim beneficorum in benedictione est. Psal. 37: 26. Cumprimis autem Evangelii Ministris virtutes istas commendatas oportet, 2. Tim. 2: 24. 25. & 4: 2.

§. XXV.

Circa *Iridem*, ceu fœderis symbolum obs. 1. *Hinc*

qui-

quidem admirabilis indulgentiæ exemplum in Dēo, qui ut firmam verbo suo fidem apud nos afferat, promissioni symbolum sacramentale annectit: *inde* vero mentis nostræ imbecillitatem & tarditatem, quam, ut indidem omnis auferatur hæsitatio, talibus adminiculis sublevari atque fulciri vult.

2. Sacramentum à verbo non esse separandum, secus, quod esse dicitur, esse desiturum. Quid iris sine verbo, quo fœderis divini signum haberi jubetur, nisi repercussæ & refractæ lucis solaris variatio? sine verbo *aqua baptismi nihilo est melior quam qualibet alia, & panis cœnæ Dominicæ minoris etiam momenti & utilitatis, quam sit quivis mensarius.* MUSC. in Gen. IX.

3. Iridem non oculo solum corporis, sed etiam fide, oculo mentis, spectandam esse. Vult namque Deus, ut eo appareat tempore, quum incommodum aquarum ex imbribus timeri potest, verum ita, ut in aquosis nubibus omnium ob oculos exposita ipso aspectu veluti clamet ac dicat: non est cur diluvium aquarum ex nubibus istis venturum suspicemini. Ecce adsum læta cœli nuntia, certum fœderis divini signum, quod pactus est inter se & universam carnem, &c. Neque tamen, ut Jonathan olim, 1. Sam. 14: 7. & David, 1. Sam. 17: 26. in hostem ituri, circumcisionis Sacramento se solari poterant in adversis, ita *Muncerus*, seditiosus ille impostor, rusticos sibi militantes visa iride ad pugnam accendere debuit, temeritatis suæ mox pœnam, eamque non unam, daturus: *Ecce videtisne, quam habemus propitium Deum? aspicite, quæso, signum ac testimonium illius erga nos perpetuæ benevolentiæ. Tollite oculos & arcum cœlestem mihi cernite: quum enim in vexillo nostro sit idem depictus arcus, clare significat Deus hoc simulacro, quod è sublimi nobis ostentat, adfuturum se nobis in prælio, tyrannis autem nostris interitum & excidium hoc ipso denunciat*, SLEID. Comment. lib. V. Pejoris exempli fuit hoc factiosi hominis auspicium,

um, quam illud Niciæ, qui *stulta ex deliquio lunari superstitione retentus, pessundedit Rempublicam.*

4. Iridem intuentes, monumentum cum hac inscriptione εἰς ἐμὲ ὁράων εὐσεβὴς ἔσω, videre nobis videamur: memores, diluvio scelerum quondam provocatum fuisse diluvium aquarum, *temperanter, juste & pie vivamus in hoc seculo.* Tit. 2: 12. *Hæc* enim *typi nobis fuerunt, ne concupisceremus mala.* 1. Cor. 10: 6.

5. Speciatim est heic, quo fidem exerceamus, cogitando: α', Deo esse fœdus gratiæ cum peccatore, cui in & per Christum exequendo Naturæ œconomia subservit. β'. Ea de causa Deum decenter uti longanimitate, &c. γ'. Quia in terris habere vult Ecclesiam, in qua regnet Filius, cujus gloriam quærit, Joh. 8: 50. 54. conf. Joh. 5: 23. & 14: 13. δ'. Ejus fœderis sensim oblitos Noachi posteros plerosque in viis suis ambulasse, Deo interim longanimitatis & beneficentiæ suæ testimonia dante perpetua, Act. 14: 17. ε'. Idem fœdus, Deo specialiter providente, in Semi posteris religiose servatum, vel singulari vocatione clarius notificatum. ζ'. Quid Christo Sponsori, verbo potentiæ & intercessionis omnia ferenti, Mundus cum universus, tum Electorum, debeat, &c. *O profundas divitias tum sapientiæ, tum cognitionis Dei; quam inscrutabilia sunt ejus judicia, & impervestigabiles viæ ejus! - - - Quoniam ex ipso & per ipsum & ad ipsum sunt omnia. Ipsi gloria in secula. Amen.*

VIII.

Nova Literaria Helvetica.

1. **Johann Jacob Hottingers** / Helvetische Kirchen-Geschichten / vorstellende der Helvetiern ehemahliges Heidenthum, und durch die Gnade Gottes gefolgtes Christenthum; samt nothwendigen Anmerckungen von der Lehre, Gebräuchen und Regierung der Helvetischen Kirche, und denen darinn vorgefallenen Veränderungen: Aus bewährten, gedruckten und geschriebenen Documentis, unpartheyisch zusamen getragen; In richtiger Jahr-Ordnung bis auf gegenwärtige Zeiten ausgeführt, und in acht Bücher abgetheilet. Erster Theil, Zweyte Auflag. Zürich bey Heidegger und Comp. 1738. 4.

2. **Das herrliche und immerwährende Lob Gottes** / angestimmt in verschiedenen Predigten über den 103. 113. und 150. Psalm, von **Johann Baptist Ott** / Archi-Diacon und der Stifft zum Grossen Münster in Zürich. Zusamt einer Jubel-Predigt, bey Anlaß des Zweyten Genffer-Jubileums 1735. gehalten über Psalm 33 v. 20-22. Zürich, bey J. H. Bürckli, 1738. 8. 10 Bogen.

3. **Joh. Georg Altmanns** / Prof. der Griech. Sprach und der Sitten-Lehr, der Zeit Rectoris Academici zu Bern, Zweyte Solennitäts-Rede / von dem Aufnehmen und Flor der Griechischen Republicken, gehalten den 5. Brachm. Bern, gedruckt in Hoch-Obrigkeitlicher Druckerey, 1738. 4. Bogen 4.

4. *Ejusdem* Der geschwinde Vorübergang der Gestalt diser Welt, vorgestellt in einer Predigt über 1. Corinth. 7: 31. Bern, bey G. Gaudar. 1738. 4. Bogen 4.

5. Joh. Henrici Hottingeri, S. Theol. D. & Prof. in Univ. Heidelb. *Typus Studiosi Theologiæ*, sive Methodus Studii Theologici, tradens ejus Scopum, Principium,

cipium, Summam, Partes & Media; in usum Institutionis Domesticæ. Basileæ, apud Joh. Rud. Im-Hoff. 1738. 8. pl. 16.

6. *Ejusdem Apologeticus pro Benigna Lege, Levit. XXI. v. 22.* quæ ex consensu omnium, tam Christianorum quam Judæorum, Sacerdotibus temeratis facultatem dat non solum comedendi de Donis Sanctis, sed & Sanctissimis; denuo scriptus contra contrariam musteam Opinionem & imprimis nuperam mordacem & criminosam Disputationem *Johannis ab Hamm*, Theol. & Lingg. apud Duisburgenses Professoris Publ. Francof. ad Mœnum, Typis Joachimi von Lahnen. 1738. 8. pl. 4.

7. Oratio Gratulatoria *de Concordia Genevæ restituta*, dicta statis Acad. Genev. Solemnibus, d. 19. Maji, Anni 1738. à Jacobo Verneto, Ecclesiæ Pastore & Academiæ p. t. Rectore. Genevæ, Typis Pellissari & Soc. 1738. 4. phil. 2.

8. Pauli Warsanyi, *Ungari*, Dissertatio Theol. de Certitudine Salutis Subjectiva, occasione verborum Apost. Hebr. 6: 4. asserta. Præside *Joh. Jac. Lavatero, S. Theol. Prof.* Tiguri, Typis Gesnerianis 1738. 4. pl. 3.

9. *Defense de la Religion tant naturelle que revelée* contre les infideles & les incredules, par les habiles Gens d'Angleterre, & traduit de l'Anglois de Gilbert Burnet, Tom. I. Geneve 1738. 8.

10. **Der unbekante Schatz und verborgenes Kleinod des Menschen Hertz; Welches der König der heiligen Liebe seiner eigenen allerhöchsten Majestät zu Diensten und zum Gebrauch seiner Herrlichkeit absordert; damit es nicht durch Betrug der Sünden verstreudet, verderbet, verlohren, sondern in Gottes Hand und Schoos beygelegt, mithin in ewige Sicherheit gebracht, und dem höllischen Ertz-Schelmen für**

für ein und allemahl entzogen werde: Vorgestellt von Samuel Lucius, Prediger des Evangelii, worzu noch einige Anmerckungen gekommen. Schaffhausen, gedruckt bey Emanuel Hurter, 1738. 8. 16. Bogen.

CONTENTA
Sectionis Undecimæ.

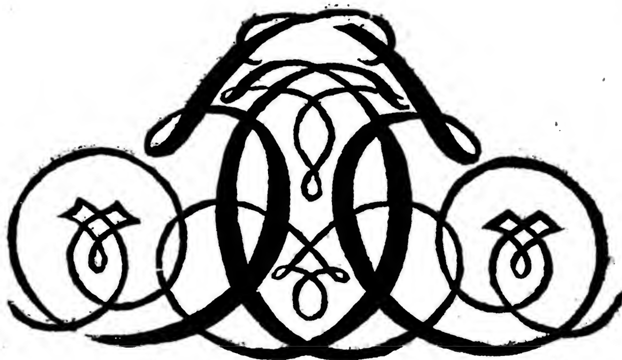
TEMPE HELVETICA,

Dissertationes atque Observationes

THEOLOGICAS, PHILOLOGICAS, CRITICAS, HISTORICAS, EXHIBENS.

Tomi Tertii

Sectio Quarta.

TIGURI,
EX OFFICINA HEIDEGGERIANA.
M DCC XXXIX.

VIRO

Plurimum Venerando atque Clariſsimo,

JOH. RODOLPHO SALCHLI,

S. S. Theologiæ, quæ in Catecheticis occupatur, ut & Linguæ Sanctæ

In Academia Bernenſi

Profeſſori Celeberrimo,

Collegæ Conjunctiſsimo, Honoratiſsimo,

Non multivaria tantum Eruditione, ſed & Humanitate, morum ingeniique Comitate inclyto,

Sectionem Duodecimam,

Intemeratæ Amicitiæ, Obſervantiæ & Cultus Obſidem, cum ardentiſſimo longæ & integræ felicitatis Voto, ſacram eſſe jubet

JOH. GEORGIUS ALTMANNUS.

I.

JOH. RODOLPHI SALCHLI,

S. S. Theol. Cat. & Ling. Hebr. in Acad. Bern. Prof.

DISSERTATIO *De* FOEDERE OPERUM,

Ex mente Doctorum Hebræorum.

Argumentum.

§. I. Scopus Dissertationis, Tractationis ordo. §. II. Fœdus intercessisse inter Deum & Adamum, probatur ex Hos. 6: 7. Dictum explicatur & a falsis interpretationibus purgatur. §. III. Genuina explicatio probatur ex Jobi 31: 33. quod a cavillationibus defenditur. Authoris Expl. probatur ex

ex Chaldæo. Uſus Paraphraſium Chaldd. §. IV. Sequuntur teſtimonia Magiſtrorum quoad dictum Hoſeæ. Obſervatur diſtinctio Hebræorum inter Adamum primum & eundem ſecundum, quæ obvenit in libro Sohar. Hujus ſumma. Rabbi Schimgnon in h. l. citatur. §. V. Sequitur R. Salom. Jizchaki & Kimchi. §. VI. Ex his concluditur, ab ipſis Hebræis ſtabiliri Fœdus Dei cum Adamo. Hoc habuit conditiones fœderis, nimirum ſtipulationem. Emphaſis vocis אלהים additur. §. VII. Stipulatur Deus obedientiam generalem ſub ſymbolo ſpecialis. Citatur Rab. Bechai Elucid. in legem. Hic putat ſub præceptis Adamo datis contineri allegorice omnia præcepta, nec non ſeptem præcepta Noachidarum. §. VIII. Sequitur Adſtipulatio Adami. Quid hæc ſit. Adamum adſtipulatum fuiſſe probatur. Aſſenſus Hebræorum id maxime probat. Citatur Mechilta, qualis liber ſit. Ut & Jalkuth Schimgnoni, in quibus תורה & ברית idem volunt. §. IX. Adami adſtipulatio ulterius probatur. Philo Jud. idem ſentiens citatur. §. X. Ulterius probatur Fœdus Operum, quod lapſus Adami dicitur בגד *perfidia*. Jarchius citatur. §. XI. Hebræi idem per hanc vocem intelligunt. Malach. 2: 14. citatur in hunc locum Kimchi. §. XII. LXX. Interpr. hunc ſenſum retinent Jerem. 3: 7. & ſeqq. Buxtorf. citatur & laudatur. §. XIII. Promiſſio & Reſtipulatio. Hæc non fuit ob ſubitam defectionem. Quæ illa fuerit, colligitur. §. XIV. Stipulatus eſt Jehovah. De ipſius

nominibus differitur ex S. S. & Doctoribus. §. XV. Ex his concluditur, promissam fuisse vitam æternam. §. XVI. Hoc probatur ex S. S. adducitur D. J. Aben Jachia. §. XVII. Quid hic Doctor per το עולם & חיי עולם intelligat, cum cæteris. §. XVIII. Promissi obsignatio. In loco Gen. 3:22. sacer μυστηρισμος statuitur, & secundum hunc ille explicatur. §. XIX. Quæst. quæ fuerit virtus arboris vitæ & ratio. §. XX. Habuisse vim physicam hominem conservandi, Hebræi dicunt quidam. Abarbanelis sententia affertur. §. XXI. Cl. Honerti P. affertur. §. XXII. Hæc sententia rejicitur adduntur rationes. §. XXIII. Quæst. An vim habuerit sanandi. Citatur Chaskuni. Qualis sit hic liber & ejus ratio, ejus Author additur, & hujus mens explicatur. §. XXIV. Afferti plures adduntur rationes ex Apoc. 22:2. §. XXV. Ex his deducitur, quid Arbor Vitæ obsignet & homini integro & lapso. Citatur R. L. ben Gerson ad Prov. 9:3. Conceptus Judæorum de vita æterna sistitur. §. XXVI. Transitio ad alia. Judæi ex Fœdere Operum Justitiarii evasere. Legem arborem vitæ faciunt. Quod probatur ex eorum scriptis. §. XXVII. Eosdem credidisse asseritur, ab omni lege mercede munita dependere resurrectionem, & probatur. §. XXVIII. Quam firmiter crediderint vitam æternam, docetur. §. XXIX. Ex eo, quod Adamum circumcisum statuebant, probatur, eos credidisse Fœdus Dei cum Adamo. Quanti habuerint circumcisionem, & quem effectum ei

tribu-

tribuant, docetur ex testimoniis. §. XXX. Ad quæstionem: quare in V. T. tam raro expressis verbis mentio fiat vitæ æternæ, ex Hebræis duplici responsione finitur Dissertatio.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

§. I.

Otior est controversia de Fœdere Operum, inter Deum Summum & hominem primum, à Theologis genuinis defenso, à quibusdam vero Doctoribus præ-rejecto, quam ut de illa multis præfari necessum habeam. Scrutando Philologica Hebraica, cum forte inciderem in talia, quæ mihi confœderationem hancce stabilire videbantur, haud inutile fore judicavi, si quædam hanc materiam illustrantia è Doctrina Judæorum conquirerem, & ex iis Dissertationem concinnarem. Præeuntem faciam Scripturam, sequentur Magistri. Adsit Deus cœptis gratiâ suâ!

§. II.

Fœdus aliquod intercessisse inter Deum & Adamum, dubitare neminem, Hebraismum non ex proposito falsare tentantem, sinit locus ille celebratissimus in Prophetia HOSEÆ cap. 6: 7. qui ita se habet: והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי׃ i. e. *Et ipsi sicut Adam transgressi sunt fœdus, ibi prævaricati sunt in me.* Habemus hic FOEDUS. Fœderati sunt ab una parte יהוה v. 3. אלהים v. 6. ab altera vero parte אפרים & יהודה v. 4. Asseritur, quod *Ephraim* & *Judah* transgressi sint hoc fœdus, & prævaricati in Jehovah v. 7. Quomodo vero transgressi sint? Dicitur כְּאָדָם quod omnino vertendum *sicut Adam*; aliter enim si trans-

transtuleris, non satisfacies veritati Hebraicæ. Si cum rejicientibus hoc fœdus inter Deum & Adamum, illud כאדם velles vertere: *Sicut homo*, inconvenientem plane proponeres locutionem: *Homines transgressi sunt fœdus sicut homines.* Transferres autem: *sicut fœdus hominis*, tum in originali non legeres כאדם, sed כברית אדם, uti Viri docti, genii Linguæ Hebrææ gnari, solide observant. Nec absentia *Heh* emphatici versionem veram invalidam reddit; potius enim, secundum analogiam Linguæ Hebrææ, tum vertendum esset *sicut homo*, si adesset *Heh* emphaticum; cujus absentia itaque sententiam nostram non parum firmat. Nomen enim proprium ordinarie respuit *Heh* emphaticum, ut ex Grammaticis notum.

§. III.

His, jam à Theologis magnis observatis, & sequentia cum ipsis jungimus. Interpretationem nostram: *sicut Adam*, clare probari ex loco JOBI 31:33. Ubi patiens in Arabia ita: אם־כסיתי כאדם פשעי *Si obtexi defectiones meas sicut*, non *homo*, ut quidem vellent sententiæ nostræ iniqui, siquidem hoc nullum sanum funderet sensum; sed, *sicut Adam*, qui nuditatem adeoque prævaricationem suam obtegere conatus est Genes. 3:7. אין חפית כאדם קדמוי מרדי' adeoque ad Adamum, hominem primum, refert hoc Jobi Chaldæus, ex quo patet, & in Judæorum Catechesi illud ita intellectum fuisse; siquidem Paraphrases Chaldaicæ, quamvis serius collectæ, tamen longe citius in usum Hebraica negligentium Judæorum confectæ, haud levem cognitionem doctrinæ fidei ipsorum, quam priscis temporibus tenuere, nobis suppeditant.

§. IV.

Ad testimonia pergamus Magistrorum, qui hoc כאדם Hos. 6:7. de Adamo, homine primo intellexere.

xere. Ubi in antecessum observabimus, quod distinctionem fecerint Doctores Hebræorum inter *Adamum primum* & *Adamum secundum* sive *ultimum*; qua distinctione utitur Apostolus 1. Cor. 15: 45, 47. Ubi ipsi per oppositionem nominantur ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ & ὁ ἔσχατος item ὁ δεύτερος Ἀδαμ. Cui Apostolo etiam certo respectu *Primus Adam* fuit typus *Adami secundi* Rom. 5: 14. Utrumque hunc Adamum invenimus in Libro SOHAR, qui, cujuscunque tandem antiquitatis sit, saltem veterem Catechesin Judæorum continet, è quo itaque varia ad illustrationem veræ doctrinæ depromi possunt: Dico, utrumque hunc *Adamum*, scilicet *primum* & *secundum*, habemus in famigeratissimo hocce Libro *Sohar*. Et quidem *Adamus primus* nominatur *Sohar Schemoth* fol. 106. col. 429. אדם קדמאה. *Adam* vero *secundus Sohar Bereschith* fol. 26. col. 104. l. 4. אדם בתראה Hoc in antecessum observato ex Libro *Sohar*, ex eodem jam pro *primo* citamus, quod *Rabbi Schimgnon* illo in loco, ubi mentionem injicit *Adami primi*, præmittat locum Hos. 6: 7. quod satis docet, doctorem illum dictum Hoseanum etiam ad *Adamum* & ejus transgressionem fœderis retulisse. Inspice locum citatum *Sohar Schemoth* fol. 106. col. 429. lin. 28. 29.

§. V.

Citatum Soharicum excipiat eruditissimus *R. Salomon Jizchaki*, etiam *Raschi* dictus & JARCHI, (qui seculo XII. floruisse censetur) in Commentario suo in hunc locum Hos. 6: 7. ubi illud כאדם explicat per כאדם הראשון *sicuti Adamus primus*. Sequatur Cl. Hebræorum Grammaticus *R. David KIMCHI* (quem seculis XII. & XIII. vixisse credi potest.) Hic, quamvis aliam explicationem illius Hoseani adducat, tandem tamen addit: ויש מפרשים כאדם כאדם הראשון i. e. *& sunt, qui explicant* כאדם *sicut Adam primus*. Nec

non *R. Schelomoh ben Melech* Hiſpanus, ſeculi XVI. Scriptor, & *Kimchii* quam maxime deſcriptor, ad noſtrum כארם annotat: פירוש כארם הראשון i. e. *Explicatio: ſicut Adam primus.*

§. VI.

Habuit itaque *Adamus primus*, ſecundum ipſam mentem Doctorum Hebræorum, è quibus potiſſimum hac vice diſſerendum, FOEDUS *cum* DEO. In omni fœdere primo venit *ſtipulatio. Stipulatio* Dei in fœdere cum Adamo conſiſtit in præceptis & poſtulatis obedientiæ. Deus fœderatus Adami inter alia etiam manifeſtatur per nomen אלהים, quod Hebræis, etiam Talmudiſtis, ſignificat דיינא *Judicem.* Talmud *Jomah* fol. 87. f. 1. *Coſri* Part. IV. ab init. p. 256. *R. BECHAI* (qui ſeculo XIII. floruit) in Leg. fol. 12. col. 2. אלהים אלו הדיינין i. e. *Elohim ſunt Judices.* Et *Jarchi* in Exod. 20: 1. אין אלהים אלא דיין i. e. *non eſt* (ſignificat) אלהים *niſi Judex* (judicem.) Dominus jus habet præſcribendi legem, & obedientiam legi illi conformem poſtulandi; etiam judicandi de præſtatione obedientiæ, obedienti præmium adjudicandi, inobedienti vero pœnam irrogandi. Hic אלהים Dominus & Judex eſt Deus fœderatus Adami, qui ab homine poſtulavit obedientiam, & ipſum adjuravit ad ſui fidem & obſequium.

§. VII.

Hanc ſtipulationem *obedientiæ* generalem Moſes indigitat præcepto ſpeciali, ſymbolico illius *generalis*, de comedendo & non comedendo fructu Gen. 2: 16 In quo *ſpeciali* poteſtatem & Jus Dei homini Legem obedientiæ in omnibus præſcribendi ipſi Hebræi agnoſcebant. Operæ pretium erit adducere quæ habet *Rabbenu Bechai.* Elucid. in Legem p. 12. col. 2. jamjam citata, qui ad hæc Geneſ. 2. v. 16. ויצו ה׳ אלהים

אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל' i. e. *Et præcepit Dominus Deus homini, dicendo, de omni arbore horti omnino comedes* : ita commentatur. על דרך הפשט הוזהר אדם בכאן בשתי מצות מצות עשה ומצות לא תעשה, מצות עשה מכל עץ הגן אכול תאכל, מצות לא תעשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, ועל דרך המדרש נצטווה בכאן בשבע מצות והם שבע מצות שאמרו עליהם ר"זל בכמה מקומות שבע מצות בני נח שנצטוו ואלו הן, ע"ז, ברכת ה', דינין, שפיכות דמים, גלוי עריות, גזל, אבר מן החי, ויצו זו ע"ז דכתיב כי הואיל הלך אחרי צו, ה', זו ברכת ה' דכתיב ונוקב שם ה' מות יומת, אלהים, אלו הדיינין שנאמ' אלהים לא תקלל, על האדם, זו שפיכות דמים שנאמ' שופך דם האדם וגו', לאמר, אלו עריות שנאמר בספר ירמיה לאמר הן ושלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר, מכל עץ הגן אכל תאכל, זה הגזל, כלומר מדבר פלוני ולא מאחר, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, זה אבר מן החי, כלומר מדבר פלוני לא תאכל מקצתו, הרי לך שבע מצות של בני נח רמוזות בכאן' i. e. *Secundum ſenſum Literalem inſtructus fuit hic Adam utriusque generis præceptis, ſcilicet affirmativis & negativis. Præceptis affirmativis* (in eo,) de omni arbore horti comedes: *Negativis* (vero in eo,) Et de arbore ſcientiæ boni & mali non comedes. *Secundum ſenſum vero allegoricum tradita ſunt in hoc ſeptem præcepta, & hæc ſunt ſeptem præcepta, quæ Doctores noſtri felicis memoriæ variis in locis ſeptem præcepta Noachidarum vocant. Sunt autem mandata illa ſequentia* : (1.) de Idololatria. (2.) De profanatione nominis Divini. (3.) De Judicibus. (4.) De effuſione ſanguinis. (5.) De revelatione nuditatis. (6.) De rapina. (7.) De membro animalis vivi. ויצו (indigitat) *præceptum* (ſ. interdictum) *de Idololatria. Sicut ſcriptum eſt.* (Hoſ. 5 : 11.) *quoniam cœpit ire poſt præceptum*, (ſcil. humanum, cultum quem Deus non præcepit) ה' *hæc eſt profanatio nominis Divini, ſicut ſcriptum eſt* : (Lev. 24: 16.)

16.) *Et qui blasphemaverit nomen Jehovah, moriendo morietur.* אלהים, *hi sunt Judices, sicut dicitur* (Exod. 22: 27.) *Judicibus non maledices.* על האדם, *hæc est effusio sanguinis, prout dicitur;* (Genes. 9: 6.) *Effundens sanguinem hominis &c.* לאמר, *est denudatio, sicut dicitur in Libro Jeremiah.* (cap. 3: 1.) *Dicendo, ecce dimittet vir uxorem suam, & discedet ab eo & erit viri alius.* מכל עץ הגן אכל תאכל, *est rapina, ac si diceretur: de re N, i. e. quadam definita (sc. debes edere) & non de alia,* ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, *hoc est membrum de animali vivo, ac si diceretur: de rei cujusdam definitæ* (i. e. animalis adhuc vivi) *parte* (membro resecto) *non comedes. En tibi septem præcepta filiorum Noah hic innuta.* Secundum mentem Hebræorum habemus in his omnia præcepta affirmativa & negativa, nec non famigerata illa Noachidarum, Adamo inculcata, facientia stipulationem fœderis inter Deum & primum hominem.

§. VIII.

Stipulationem in fœdere excipit *adstipulatio*. In fœdere Dei cum Adamo habuimus *stipulationem* Dei, venit nunc consideranda *adstipulatio* Adami. Hæc, quamvis expressis verbis à Mose non sit declarata, tamen de illa non est dubitandum. Quando homo adstipulatur fœderi Divino, tum credit verbis Dei, etiam assensum præbet obediendo ejus præceptis. Ita Abrahamus credidit Deo, &c. Gen. 15: 6. Ita quoque protoplastos, fidem adhibuisse præcepto Divino, & credidisse æquum esse, ut ipsi obedientia præstetur, hocque per ὁμολογίαν coram Deo testatos esse, dubitare nos non sinit illud, quod Eva regessit serpenti: *Et de fructu arboris, quæ est in medio horti, dicit Deus, &c.* Quia Deus dixit, & Eva verbis Dei credidit, obediendum esse rite judicavit. Hæc est adstipulatio, quæ consistit in assensu & fideli obedientia. Fœdus, quod Deus homini offert, est fœdus præcepti,

ti, eaque ratione μονόπλευρον. Deus habet summam ὑπεροχὴν, & vi hujus eminentiæ jus legem ferendi homini, ipsi præcipiendi, eumque obligandi ad obsequium. Homo debet enti eminentissimo hancce obedientiam, & tenetur grato animo agnoscere illam κατάβασιν, qua Deus summus cum ente, quod ab ipso habet τὸ esse, existere, moveri & τὸ bene esse, fœdus inire voluit. Agnitio hujus debiti non potest non hominem compellere ad adstipulationem & obedientiam pronissimam. Ipsi Hebræi agnoscebant *præceptum Dei* tanquam *fædus*, quod, dum hac in parte assensum nobis præbent, non parum nos firmat in sententia nostra de fœdere Adamico, & adstipulatione primi hominis. Probabit hoc illud ex *Mechilta*, (qui liber satis antiquus, quamvis interpolatus, continens jura & consuetudines Judæorum, & commentarium sistens in quædam Exodi, de quo & de cujus Authore Eruditi variant;) quod legitur fol. 5. fac. 1. ואין ברית אלא תורה שנ' אלה דברי הברית וגומ' *Et non est fœdus, nisi Lex, sicut dictum est* Deut. 29 : 1. *Hæc sunt verba fœderis illius* &c. In hunc locum legimus etiam in *Jalkuth Schimgnoni* Part. 1. fol. 303. col. 1. in Parascah Nizavim. דבר אחר א"ל משה מבקשים אתם לעמוד בעולם עסקו בתורה מה כתוב למעלה ושמרתם את דברי הברית ואחריו אתם נצבים. i. e. *Expositio alia: Dicit ipsis Moses: si quæritis vel vultis subsistere* (felices esse) *in mundo, operam date Legi; illi* (enim,) *quod scriptum est superius:* (sc. Exod. 12: 17.) *Et servabitis verba fœderis, subjunctum est inferius:* (Deut. 29: 1.) *Vos constituti &c.* (stantes firmi) Hic תורה *Lex* & ברית *fœdus* idem significant, adeoque probatum est, præceptum Divinum Hebræis indigitare fœdus.

§. IX.

Secundum hæc posita, præceptum divinum Adamo promulgatum fuit stipulatio fœderis, cui homo

mo recens manibus ſapientiſſimi opificis elaboratus, & ad imaginem ipſius, quæ conſiſtit in ſanctiſſimo ſtudio veritatis, efformatus, non potuit non adſtipulari. Vel an Adamus integer, Deum ſuum propter intellectum integrum intimius cognoſcens, non agnoviſſet ſummum Dei jus, καλάβασιν & benignitatem Dei immenſam? Annon itaque lux mentis ipſum deduxiſſet ad adſtipulationem & obedientiam lubentiſſimam & ſanctiſſimam? Hoc ipſum egregie agnovit *PHILO*, *Judæus*, Hebræis ידידיה dictus, eo Græcum *Philo* exprimere ſatagentibus, Anno XL. à nato Chriſto Legatione ad Cajum Imperatorem defunctus. Non pigebit adſcribere, quæ habet Libro de Mundi Opificio, Opp. m. p. 33. Ἅτε δὴ πολλοῦ ῥυέντος εἰς αὐτὸν τοῦ θείου πνεύματος, πάντα καὶ λέγειν καὶ πράττειν ἐσπούδαζεν εἰς ἀρέσκειαν τοῦ πατρὸς καὶ Βασιλέως, ἑπόμενος αὐτῷ, κατ' ἴχνος ταῖς ὁδοῖς, ἃς λεωφόρους ἀνατέμνουσιν ἀρεταί. Δι' ὧν μόναις ψυχαῖς θέμις προσέρχεσθαι, τέλος ἡγουμέναις τὴν πρὸς τὸν γεννήσαντα θεὸν ἐξομοίωσιν. i. e. *qui* (primus homo) *plenus largiſſimo ſpiritu divino, omnia tum dicere tum facere ſtudebat ad placitum Patris Regisque ſui, ſequens ejus vias eisdem veſtigiis, qua virtutes viam publicam muniunt, per quas vias ſolis animabus fas eſt incedere, eum finem affectantibus, ut tandem reddantur genitori Deo ſimiles.*

§. X.

Si ulteriorem velimus probationem, fœdus interceſſiſſe inter Deum ſtipulantem & Adamum adſtipulantem, ex eo derivari poterit, quod transgreſſio & lapſus Adami etiam vocetur בגד *perfidia*, quando fœdus per non obſervationem conditionum irritum redditur. Redeundum nobis ad locum Hoſ. 6: 7. Ubi, poſtquam Deus de Ephraim & Judah conqueſtus fuiſſet: והמה כאדם עברו ברית *Et ipſi ſicut Adam transgreſſi ſunt fœdus*, addit: שם בגדו בי *Ibi perfide egerunt contra me.* Hic apud Prophetam עבר ברית & בגד

ſunt

sunt unum & idem, nempe *fœdus irritum reddere*, sicut Adamus, qui in exemplum proponitur, fœdus suum cum Deo per transgressionem irritum reddidit. Optime hic *Jarchius*: בארץ טובה שהושבתום בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי: i. e. *In terra bona, in quam collocati sunt à me, ibi prævaricati sunt in me, sicuti Adam, quem introduxeram in hortum Eden, & transgressus est præceptum meum.*

§. XI.

Hebræi absque hæsitatione, per Scripturam ducti, בגד sumsere pro *transgressione fœderis*. Dictum luculentissimum est illud Malach. 2: 14. ubi *uxor juventutis* vocatur אשת ברית *uxor fœderis*, & exprobratio additur: אשר אתה בגדתה בה *contra quam perfide egisti*. Notari merentur, quæ hic annotat *R. D. Kimchi* ad illud ואשת בריתך, nimirum: כי כרתה ברית בינך ובינה i. e. *quia pepigisti fœdus inter te & illam*; dein subjungit: ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה וכו' i. e. *Et tu dixisti super ipsam uxorem aliam alienigenam, quæ est prævaricatio magna.* Hinc huic ipsi *Kimchio* in Libr. Rad. voc. בגד, בוגר *est* מי שעובר על ברית חברו ומשקר בו כבטחו בו: i. e. *Quicunque transgreditur fœdus, quod habet cum socio suo, & mentitur ipsi, dum alter confidit.* Hic בגד explicatur per שקר quod etiam adhibetur in causa transgressionis fœderis Psalm. 44: 18. ubi lego: ולא־שקרנו בבריתך *Et non mentiti sumus in fœdus tuum.* Lexicon Hebr. cum rubrica מקרי דרדקי *lectio parvulorum*, cujus Author vestigiis *Kimchii* insistit, & quod impressum An. 1488. fol. ad vocem בגד eadem phrasi dicit: משקר בברית i. e. *Qui mentitur in fœdus*, hoc est, עבר ברית *transgreditur fœdus.*

§. XII.

Ipsi jam *Interpretes Græci*, LXX. dicti, qui trecentis circiter annis ante nativitatem Christi versionem

nem suam adornasse censentur, τὸ בגר pro transgressione foederis sumserunt. Hinc Jerem. 3:7, 8; 10, 11. illa בגודה & בגֵדה transtulerunt quarta vice ἡ ἀσύνθετος, *fœdifraga*, scil. *Judah*. Unde patet, jam eo tempore בגר apud omnes significasse *fractionem & transgressionem fœderis*. Et talis transgressio fœderis, talis בגר fuit etiam peccatum Protoplastorum, à quo בגר *peccato* & *perfidia*, Cl. *BUXTORFIUS* in Lex. Hebr. & Chald. opere excellentissimo, derivat בֶּגֶר *vestimentum*; *forte*, inquit Cl. Vir, *quod sit primæ hominis contra Deum perfidiæ tegumentum & testimonium, cum antea homo nudus fuerit*.

§. XIII.

Habuimus hucusque in Fœdere Dei cum Adamo *Stipulationem* & *Adstipulationem*; sequuntur *Promissio* & *Restipulatio*. Fœdus hoc tam cito irritum redditum abstulit omne jus ad *restipulationem* & petitionem *promissi præmii*. Hinc Scriptor Sacer Moses de hoc præmio expresse non agit; imo in omnibus, quæ ad hoc Fœdus Operum pertinent, admodum parcus est: haud dubie eadem ipsa de causa, quod Adam citius fœdifragus factus sit. Quamvis autem non ex proposito de hoc præmio agat divinus Moses, tamen quale illud promissum fuerit, facile arguitur; Tum ex natura stipulantis & promittentis; Tum ex promisso, homini restituto facto; Tum & ex eo, per quod promissum obsignatum; scil. *Arbore vitæ*. Gen. 2:9. 3:22.

§. XIV.

Ille, qui stipulatus est in hoc fœdere, est יהוה אלהים. Gen. 3:22. & passim in Sacra Scriptura, in recensione rerum ante & post lapsum gestarum, idem nominatur unicus *Jehovah Elohim*. Qui notanter etiam vocatur אלהים חיים *Deus Vivus*, Deut. 5:23.

1. Sam.

1. Sam. 17: 36. Jerem: 10: 10. 23: 36. אל חי Jos. 3: 10. חי עולם *Vivens in æternum*, Dan. 12: 7. utpote qui est עתיק יומין *permanens dierum*, Dan. 7: 9. apud quem est continuum היום *hodie*, Psalm. 2: 7. Quare vero vocetur *Deus vivens* אלהים חיים, rationem reddit *Kimchius* in Jer. 10: 10. quando in verba הוא אלהים חיים: ita : הוא החי האמתי שאין חייו תלויין כאחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו וכו' i. e. *Hic est Deus Vivus; Hic est Verus Vivens, quia vita ejus non dependet ab alio, sed à se ipso. Omnium etiam Viventium extra ipsum vita est ab ipso.* Nec tantum est אלהים חיים, sed & in Scriptura vocatur חי העולם, *vivens in æternum*, Dan. 12: 7. ubi τὸ עולם, *sapiens* dictus *R. ABEN ESRA* (qui Seculo XII. medio floruit,) explicat per נצח *æternitatem*. Est itaque Deus æternus, vivens in æternum, qui stipulatus est & præmium promisit.

§. XV.

Quid aliud daret hic Vivens in æternum, quam præmium æternum? Nam cum felicitas Vitæ æternæ consistat in perenni fruitione Dei Vivi, Summi Boni, præmium hoc obedientis non poterit esse consummatum, si non sit æternum. Haud aliud itaque erit, quam *vita æternum beata*. Adeoque promissio Adamo facta in fœdere operum alia esse non potuit, quam de *vita*, post absolutum obedientiæ curriculum, *in æternum felice*.

§. XVI.

Nec dubitandum, hanc fuisse promissionem fœderis operum, cum haud diversa esse possit ab illa fœderis gratiæ, siquidem Christus nobis recuperavit, quod in Adamo amisimus. Promissum autem fœderis gratiæ esse vitam æternam, nemo negat, & Sacra Scriptura abunde testatur. Testatur Scriptura, *mortem* intrasse per *Adamum primum*, *vitam* vero per *Adamum secundum*, Dominum nostrum Jesum Christum,

ſtum, Rom. 5: 17. Quæ *vita* vocatur ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριςῷ Ἰησȣ̃ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ab eodem Apoſtolo, Rom. 5: 21. & 6: 23. ζωὴ αἰώνιος eſt ea ipſa phraſis, qua utitur DANIEL in ſua prophetia, *Dan. 12: 2.* חיי עולם, quod tranſtulere LXX. ζωὴν αἰώνιον, iisdem verbis, quibus Apoſtolus poſt ipſos uſus eſt, forſan digitum intendens ad hunc locum Danieliticum. Lubet ad illuſtrationem hujus loci, & ut ſciamus, quid per חיי עולם intelligant Hebræi, adducere paraphraſin *Don Joſeph ABEN JACHIA*, Doctoris Hebræi, qui Seculis XII. & XIII. vixiſſe perhibetur, & qui hunc vers 2. Cap. 12. Dan. ita παραφράζει: ואז יתחדש מופת תחיית מתים כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי העולם והם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם והם הרשעים. וסבת תחיותם למען שהרשעים ערו בפומבי היות אמונתם שקר ואשר האמינו בם רדפו אחרי ההבל ויהבלו והם יכירו כי שקר נחלו אבותם: Vertit Cl. *L'EMPEREUR: Tunc fiet miraculum Reſurrectionis mortuorum; nam multi dormientium in terra pulverulenta expergiſcentur, hi ad vitam æternam, qui ſunt ſancti, illi vero ad opprobria & deteſtationem æternam, qui ſunt impii. Quorum reſurrectionis cauſa eſt, ut impii fateantur palam, ſuam fidem eſſe falſam, & eos, qui ipſis fidem habuerint, perſequutos fuiſſe vanitatem atque evanuiſſe; ipſique agnoſcant, ſuos majores falſitatem poſſediſſe.* Egregie idem Doctor Hebræus *Verſum ultimum* Prophetiæ *Danielis* illuſtrat hiſce: ואתה דניאל לך לקץ חייך בעולם הזה: ואחר וכך במותך תניח במנוחת גן עדן: ולקץ הימים תעמוד ותחיה בתחיות המתים: ותזכה גורלך הטיב בעולם הבא: i. e. *Tu autem Daniel perge ad vitæ tuæ terminum in hoc mundo; poſtea vero cum mortuus fueris, quieſces quiete horti Edenis; at in fine dierum conſiſtes & vives in reſurrectione mortuorum, & aſſequeris ſortem tuam bonam in mundo futuro.*

§. XVII.

Hic *Jachiades* τὸ עולם abſolute ſumit pro æternitate;

nitate; & ex collatione utriusque loci patet, quod עולם חיי ipsi tantum sit, ac עולם הבא *seculum futurum*. Quod *seculum futurum* Hebræis ut plurimum significat *vitam æternam*; quod à Viris Clarissimis, in scriptis Hebræorum versatissimis, *RHENFERDIIS* & aliis, ex monumentis Hebraicis satis erutum, ut frustraneus esset labor, quædam repetere velle. Sufficit nobis indicasse, עולם חיי Hebræis esse *vitam æternam*; & cum in statu restituto homini promissa fuerit *vita æterna*, quis anceps esset, hominem primum in statu instituto eandem promissionem habuisse?

§. XVIII.

Pergendum nunc ad illud, per quod in fœdere operum primus homo de promisso præmio certior factus, scil. *Arborem Vitæ*; de qua præcipue sermo est *Gen. 2: 9. & Gen. 3: 22.* In quo posteriori loco exerte asseritur, hominem comedentem ex *arbore vitæ* victurum esse לעלם. Ita vero sonant verba Dei: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם: i. e. *Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis, ad cognoscendum bonum & malum; Et nunc, ne extendat manum suam & carpat etiam de arbore vitæ, & comedat, & vivat in æternum.* Credamus, hæc Dei verba sacrum μυκλη̃ρισμόν, ex iis manifestum nobis fiet, Adamum Deo assimilari voluisse quoad scientiam, nec non affectaturum fuisse assimilationem cum Deo quod ad vitam. Et cum vita Dei sit immutabilis ac æterna, vita vero Adami fuerit contingens & mutabilis, hominem ante tempus à Deo præfinitum in statum immutabilitatis transire, vitam perennem agere, adeoque Deo in tantum assimilari gestivisse. Deus sedens in cœlis ridet inane hoc conamen Adami; dicit, hominem arcendum esse ab arbore vitæ, quo minus fruatur ante tempus præfixum & immerito felicitate, per *arborem vitæ* ipsi confirmata, scilicet

cet *vita immutabili & æterna*, cujus fruitionem obtinuiſſet per guſtationem fructus *arboris; vitam æternam* repræſentantis, conſequenter *vixiſſet in æternum.* עולם igitur hic aliud quid ſignificare nequit quam *æternitatem.* Etenim de Deo uſurpatum non poteſt non innuere *æternitatem*; eandem itaque ſignificabit in cauſa de aſſimilatione vitæ hominis cum vita Dei.

§. XIX.

Innuimus, per *arborem vitæ* promiſſum de felicitate æterna confirmatum fuiſſe. Quæritur nunc, an illa arbor habuerit vim phyſicam hominem æternum conſervandi in vita? an ipſum ſanandi? an vero fuerit ſacramentalis & ſignificativa?

§. XX.

Quæſtio eſt: *An ARBOR VITÆ habuerit vim PHYSICAM hominem æternum in vita conſervandi?* Ad hanc quæſtionem *affirmative* reſpondent quidam Magiſtri Hebræorum. Sufficiet hoc docuiſſe ex Commentario in Legem *Don Jizchak ABARBANEL.* Celeberrimi illius Seculi XV. Exegetæ & Doctoris Hebræi, qui p. 23. col. 1. in hanc quæſtionem diſſerit. Ab initio refert ſententiam ſapientum de ſtatu integro Adami hiſce: כבר ידעתי דעת ח׳ז׳ל שאדם הראשון אם לא חטא לא היה מת וכו׳: i. e. *Haud me latet ſententia ſapientum noſtrorum felicis memoriæ, quod Adam primus, ſi non peccaſſet, non mortuus fuiſſet &c.* Dehinc quædam diſputat, quæ prolixiora, quam ut adduci poſſint. Tandem ſequentia lego: ולכן כדי להציל הקב״ה את האדם מן הזקנה ומן המות הטבעות, נתן לו בתוך הגן את עץ החיים, כי היה פריו כל כך נאות למזג האנושי, שבאכילתו ישב הבשר והליחות במו אותו שניתך ממנו, מבלי חלוף, ולכן נקרא עץ החיים גם שהיה מונע התכת הגוף, והוה היה מאריך הימי׳ ומתמיד אות׳: i. e. *Itaque ut eriperet Sanctus Benedictus hominem à ſenio & morte naturali, dedit ei in medio horti*

horti arborem vitæ, eo quod fructus ejus usque adeo conveniens esset temperamento humano; siquidem per esum ejus restitui potuisset caro & humiditas, similis plane illi quæ ab eo (homine) *resoluta fuisset, absque mutatione. Propterea quoque vocatur* ARBOR VITÆ, *quod impediverit* (i. e. facultatem impediendi habuerit) *dissolutionem corporis, & per hoc prolongarit dies illosque continuarit.*

§. XXI.

Habemus ex Doctoribus nostris, Hebræis ὁμοψήφους. Placet adscribere verba *Cl.* HONERTI P, ex Dissertatione Inaugurali *de Adamo primo & secundo*, p. 28. extantia & ita se habentia: *Ego enim inter illos profiteor nomen meum, qui putant, fructum arboris vitæ vim physicam, morbos ac mortem ipsam ab corpore humano arcendi, habuisse. Quam sententiam malo iisdem verbis, quibus illam ex hac Cathedra* (Lugduno-Batava) *olim docuit Magnus* ABRAHAMUS HEYDANUS, *quem Præceptor meus, Clarissimus* WITTICHIUS, κατ' ἐξοχὴν *Theologum solebat vocare, quam meis exponere „ Quid, inquit, quod arbor vitæ, homini in cibum data & comesta, „ vim habuit illum perpetuo in vita conservandi. Et forte „ hoc illud est, quod dicitur: Nunc igitur videndum, ne ex„ tendens manum suam accipiat etiam de fructu arboris vi„ tæ, ut comedat, victurus in seculum; Licet hoc aliter alii „ interpretentur.*

§. XXII.

Sed pace Tantorum Virorum, quos animitus veneror, plane mihi persuadere nequeo, arborem vitæ ejusmodi vim physicam habuisse mortem arcendi ab homine. Reliquæ arbores Paradisi omnis generis, homini ad sustentationem vitæ creatæ, æque mortem ab eo arcere poterant, ac quidem arbor quædam specialis vivifica. Et si *arbor vitæ* habuisset vim physicam conservandi hominem in perpetuitatem,

tem, vel unicus guſtus fructus ejus hoc perfeciſſet, vel plures. Ad unicum nos ducere videtur locus Gen. 3 : 22. Unicus guſtus fructus arboris ſcientiæ boni & mali attulit mortem ; quidni & unicus guſtus fructus arboris vitæ perennitatem dediſſet ? Quicunque igitur vel unica vice guſtaſſet ex illa arbore, æternitatem acquiſiviſſet, licet dehinc curriculum obedientiæ non abſolviſſet. Quod ſane defendere nollem.

§. XXIII.

Si petas: *An arbor vitæ habuerit vim phyſicam ſanandi?* Lego quidem in *CHASKUNI*, (Hic liber eſt Commentarius Literalis & myſticus in Pentateuchum, ex variis collectus, ut ſupplementi loco eſſet in Commentarios *Jarchii*. Sæpius fuit impreſſus Sec. XVI. & XVII. habetque Authorem *R. Chiskua f. Manoah.*) quod arbori vitæ tribuatur *vis ſanandi* ab Hebræo. Hoc docent, quæ extant p. 8. f. 2. col. 1. ad fin. & ita ſe habent : וא״ת וחלא כתוב לעיל כי ביום אכלך ממנו מות תמות ותנה עבר הוא על הצווי ואכל ממנו ואיך יוכל לחיות לעולם אלא י״ל עץ החיים היה סמם חיים ורפואה לאוכל מעץ הדעת וכו׳ : i. e. *Et ſi dixeris : Nonne ſcriptum eſt ſupra, eo die quo comederis ex ea* (arbore ſcientiæ &c.) *morte morieris. Et ecce transgreſſus* (eſt) *ipſe* (Adam) *præceptum, & comedit* ex ea (arbore,) *& quomodo poterit vivere in æternum ? Sed dicendum eſt : Arbor vitæ fuit aroma vitæ & medicina comedenti ex arbore ſcientiæ &c.* Sed quamvis hæc videantur *arbori vitæ* tribuere vim phyſicam ſanandi, tamen cum hic Commentarius etiam ſit myſticus, expoſitio quoque alia p. 2. ab initio mox ſubiungat & Deum ita loquentem faciat : ונזרתי על עץ החיים שכל האוכל ממנו יחיה לעולם וכו׳ i. e. *Et decrevi de arbore vitæ, ut omnis qui comederit ex ea, vivat in æternum* &c. adeoque per eſum fructus arboris illius obtinenda *vita æterna*, non naturali

turali dispositioni arboris & physicæ qualitati fructus ipsius tribuatur; sed decreto alicui & edicto divino, per quod Deus vitam æternam & promissionem de illa per hanc arborem homini obsignaverit; omnino credendum puto, Doctorem Hebræum vim illam sanandi non physicam, sed symbolicam putasse: quatenus Deus decreverit, ut homo fide in Deum vivum carpens fructum hujus arboris haberet in illa signum & sigillum sanationis à peccato & morte; consequenter obsignationem vitæ æternæ. Et hanc fuisse mentem Magistri, nullus dubito.

§. XXIV.

Confirmor in meo asserto ex Sacra Apocalypsi Johannis, in qua Vates Sacer revelationes divinas per repræsentationes symbolicas, modo docendi Hebræorum mystico admodum convenientes, accepit. Vidit inter alia *arbores vitæ*, quarum folia destinata *εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν, ad sanationem gentium.* Apoc. 22: 2. Spiritum Christi hic digitum intendisse ad *Arborem Vitæ Paradisiacam*, nemo facile negaverit; Sanationis vero virtutem harum arborum Apocalypticarum physicam fuisse vix erit, qui asseret. Cum enim Sacro Vati eventura à Spiritu Dei per emblemata manifestata fuerint, illis symbolis virtutem physicam tribuere velle, absonum foret. Respondentes itaque hæ arbores Apocalypticæ symbolicæ Paradisiacæ nostræ, vim hujus sanativam facient significativam. Verum quidem est, emblematica à naturalibus derivari; sed, cum omnis arbor frugifera in Paradiso fructus, vitam hominis corporalem sustentantes, tulerit, uti jam observatum, adeoque aliquo modo naturaliter arbor vitæ fuerit: Illa κατ' ἐξοχὴν ita vocata *Arbor Vitæ* Gen. 2: 9. 3: 22. necessario aliquid sublimius significare, & cum vita temporali aliam adhuc, hac longe excellentiorem, obsignare debuit. Collatæ

tæ ergo illæ Apocalypticæ emblematicæ cum Paradiſiaca, quid aliud promitterent, quam cum temporali vitam ſpiritualem, & poſt decurſum hujus, beatam æternam, obtinendam in Filio Dei, fonte omnis vitæ ſub utraque confœderatione, operum & gratiæ, diverſo tamen reſpectu; quod ulterius deduci poſſet, ni jam à Theologis occupatum.

§. XXV.

Datis his, quemadmodum difficulter negari poterunt, *arbor vitæ* homini lapſo ſignificat & obſignat ſanationem & vivificationem ſpiritualem in Meſſiah, Principe vitæ; & cum ſpirituali beatam vitam æternam, certo poſt fata poſſidendam. Ante lapſum autem obſignavit eandem vitam æternam, in fonte vitæ Filio Dei, poſt exactum obedientiæ curriculum, reportandam. Hebræis omnino idea *arboris vitæ* ſuggeſſit eam de *vita æterna. R. Levi ben Gerſom* (qui vixit Sec. XIII. & XIV.) ad illud Proverb. 9. vers. 30. פרי צדיק עץ חיים וגו' *fructus juſti eſt arbor vitæ &c.* ita commentatur: כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים i. e. *quia juſtus pertinget ad vitam æternam.* Aperte hic Magiſter *arborem vitæ* ſymbolum facit *vitæ æternæ.* Apprime etiam convenit illud, quod legitur in *Sohar Schemoth* fol. 48. col. 191. ubi ſub ſymbolo *Paradiſi & arboris vitæ* depingitur *vita & felicitas æterna.* Ita vero habet locus: אי דן דינה דשקרא שליט עליה מלאך המות ושחיט ליה ולבתר אוקיד ליה (בגיהנם) ואי דן דין אמת קב"ה ייעל ליה לג"ע ואטעים ליה אילנא דחיי דכתיב עליה ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם: i. e. *Si judicaverit* (Judex) *judicium falſitatis* (falſum,) *imperium habet in eum angelus mortis, & mactat* (occidit) *ipſum, & poſtea incendit ipſum* (*in Gehennah.*) *Et ſi judicaverit judicium veritatis* (rectum,) *introducit ipſum in hortum Eden, & guſtare facit ipſum de arbore vitæ. Sicuti ſcriptum eſt in hoc: Et*

Et accipiat etiam de arbore vitæ, & comedat, & vivat in æternum. Hic justo Judici promittitur *vita æterna* sub emblemate *gustus arboris vitæ*, uti Apoc. 2 : 7. quem gustum nullo modo corporalem credunt Hebræi Veteres, nec credere possunt, secundum hypothesin & conceptum, quem habent de vita æterna, qui nobis manifestatur in *Sohar Schemoth*, fol. jam citato 48. col. 190. ubi de העולם הבא *de seculo futuro*, id est *vita æterna*, definitur : אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו' i. e. *Non est in illo* (seculo futuro) *neque cibus, neque potus, neque ministerium lecti : Sed justi sedent, & corona ipsorum super capita ipsorum.*

§. XXVI.

Stabilivimus hucusque Fœdus Operum ex Hebræis. Habuimus stipulationem Dei ; Adstipulationem Adami ; Præmium promissum, vitam æternam. Plura adduci potuissent : Sed brevitas & aliis & nobis grata. Pauca quædam forsan ad rem facientia subjungemus. Quoad præmium, significatum per arborem vitæ, credebant Hebræi, *studium Legis & observationem ejus* mereri *vitam æternam.* Hoc haud dubie hauserunt ex fœdere operum, in quod miseri hi Justitiarii semper relapsi sunt. Et cum insimul crediderint, *arborem vitæ* significare & obsignare *vitam æternam*, eam arborem putabant etiam symbolum *Legis*, ex qua habeant *vitam æternam.* Probationis causa unum vel duo testimonia afferam. *R. Levi Ben Gersom* in Prov. 3 : 18. ubi quoque memoratur עץ חיים, ita scribit : הנה התורה היא עץ חיים וכו' i. e. *Ecce Lex est arbor vitæ.* Hinc in *Jalkut Schimgnoni* Part. 1. fol. 7. col. 1. n. 20. Paradiso suo inferiori tribuunt discipulos sapientum & studiosos Legis, sedentes sub arbore vitæ. Ita enim legimus : ויש בגן עדן פ' ריבוא מיני אילנות בכל זוותיו הקטן שבהן משובח מכל עצי בשמים, בכל

בכל זוית יש בו ס׳ ריבוא של מלאכי השר׳ מזמרים בקול נעים ועץ החיי׳ באמצע וגופו מכסה כל ג׳ ע׳ ויש בו ת״ק אלף טעמים ואין דמותו של זה דומה לזה ואין ריחו׳ של זה דומה לשל זה וז׳ ענני כבוד למעלה הימנו ומארבע רוחות מכין אותו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו ותחתיו תלמידי חכמים שמבארין את התורה וכו׳ i. e. *Sunt etiam in horto Eden octoginta myriades specierum arborum, in omnibus angulis ejus. Minima inter ipsas præstantior est omnibus arboribus aromaticis. In quovis angulo sunt etiam sexaginta myriades Angelorum ministerii* (λειτουργικὰ πνεύματα Hebr. 1 : 14.) *qui suavi voce cantant. Et arbor vitæ in medio, cujus corpus* (rami umbriferi) *obtegit totum hortum Edenis. Edit etiam quinquies centum mille fructus sapidos, nec ullus alteri similis, uti nec exhalatio odorifera unius exhalationi alterius similis est. Et septem nubes gloriæ super ipsam* (arborem vitæ) *sunt; & a quatuor ventis percutiunt ipsam* (i. e. agitatur,) *& exhalatio ejus it* (sentitur) *ab uno mundi termino ad alterum. Et sub ipsa sunt discipuli sapientum, qui explicant Legem.* En arbori vitæ junctos discipulos sapientum Legem explicantes, ad innuendum, Legem per arborem significari. Quid fructus sapidi & exhalationes suaveolentes hujus arboris aliud sunt, quam suavitas vitæ & felicitatis æternæ, qua fruuntur illi, qui Legi operam dedere, & vitam suam ad eam in hoc mundo composuere?

§. XXVII.

Addam. Ex hoc principio, Legem per arborem vitæ significatam dare vitam æternam, impetrandam per eius studium & observationem, statuebant quoque Hebræi, omnes Leges promissis qualibuscunque munitas fuisse pro Resurrectione mortuorum & vita æterna. Locus desumtus ex *Talmud Kidduschin* fol. 39. f. 2. qui & legitur *Talmud Chullin* fol. 142. assertum probabit, & ita se habet: דתניא רבי

יעקב

יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתור׳ שמתן
שכרה בצדה שאין תחיית המתי׳ תלויה בה בכבוד אב ואם
כתיב למ׳ן ואריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב
למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמ׳ לו אביו עלה לבירה
והבא לי גחלו׳ ועלה לביר׳ ושלח את האם ונטל (לקח)
את הבני׳ ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן
אריכת ימיו של זה אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב
ולמען יארכון ימיך לעולם שכולו ארוך, i. e. *Ex traditione : Rabbi Jacob dicit : Nullum omnino habes præceptum ſcriptum in Lege, cui merces ſua addita, unde non dependeat Reſurrectio mortuorum. In præcepto de honorandis Patre & Matre ſcriptum eſt :* (Deut. 5 : 16.) *ut prolongentur dies Tui, & ut Tibi bene ſit. In præcepto de dimiſſione ex nido :* (ſcil. ut mater pullorum dimittatur, Deut. 22 : 17.) *ſcriptum eſt, ut bene tibi ſit & prolongare facias dies. Ecce* (fuit aliquando filius,) *cui Pater dixit : Aſcende in ſummum palatii,* (ubi aves in ollis nidificant,) *& affer mihi pullos,* (MENASSEH BEN ISRAEL de Reſurrect. mort. Libr. 1. c. X. §. 9. p. 69. vult pullos columbarum.) *Et aſcendit in ſummum palatii, & dimiſit matrem, pullos autem abſtulit. Cum vero in reditu eſſet, decidit, &* (ex lapſu) *mortuus eſt. Ubinam jam eſt felicitas dierum hujus* (filii ?) *Et ubinam eſt prolongatio dierum hujus* (filii ? ſc. in hoc ſeculo ;) *Veruntamen* (hoc ita eſt intelligendum,) *ut tibi bene ſit in ſeculo, quod totum bonum eſt,* (i. e. æternum felix.) *Et ut prolongentur dies tui in ſeculo, quod totum longum eſt,* (i. e. infinite longum & æternum.)

§. XXVIII.

Obſervare licitum ſit in tranſitu, quanta firmitate olim Hebræi crediderint vitam æternam, ut etiam promiſſa temporalia tantum (ſaltem apparenter) ad Reſurrectionem & vitam æternam extenderint. Hinc & in apprecationibus, quas unus pro ſalute & *vita temporali* tantum alterius (ſecundum apparentiam) fun-

fundebat & concipiebat, nullo modo exclusam volebant *vitam æternam.* Exemplo sit votum Abigailis pro salute Davidis, 1. Sam. 25 : 29. in quo inter alia prudens uxor Nabalis, mariti stulti, Davidi apprecatur : והיתה נפש ארני צרורה בצרור החיים את יהוה אלהיך וגו׳ : i. e. *Et sit anima Domini mei ligata in fasciculo viventium coram Domino Deo tuo.* Ubi veteres Hebræi per *fasciculum viventium* intelligebant *vitam æternam.* Unde Chaldæus illud בצרור החיים παραφράζει : בגנז חיי עלמא *in fasciculo vitæ æternæ.* Cui assensum præbet *R. Levi ben Gersom* in hunc locum, quando ita : בצרור החיים הוא עולם הבא וכו׳ i. e. *in fasciculo viventium, hoc est seculum futurum.* Longe nobiliora erant meditata Hebræorum ad talia Scripturæ loca, quam sunt plurium Christianorum. Ne dicam de Socinianis & eorum satellitibus.

§. XXIX.

Si quis adhuc peteret probationem, Hebræos Fœdus inter Deum & Adamum intercedens credidisse, ex iis locis repetere posset, in quibus primum hominem jamjam fœdus *circumcisionis* habuisse, imo circumcisum creatum fuisse, tradunt. Unicum hac vice sufficere possit ex *Jalkuth Schimgnoni* Part. 1. fol. 5. col. 1. אדם הראשון נברא מהול וכו׳ i. e. *Adam primus creatus est circumcisus.* Quid Hebræi hoc asserto velint ? divinabimus. Circumcisio Hebræis habetur fœdus excellentissimum inter Deum & hominem. Hinc in Tract. Talmud. *Nedarim* fol. 31. fac. 2. multis laudatur, & toties reperitur גדולה מילה *Magna est Circumcisio.* Ratio imprimis notabilis additur ex ore *R. Ismaël*: ר׳ ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה י״ג ברותות : i. e. *Rabbi Ismael dicit, magna est circumcisio, quia super ipsa pacta sunt tredecim fœdera.* Rationem tredecim fœderum reddit *Rabbenu Nissim* (Doct. Sec. XIII.) ad hunc

hunc loc. hisce : שלש עשר׳ בריתות נכרתו עליה שלש עשרה בריתות נכתבו בפרשת מילה׃ i. e. *Illud, quod tredecim fœdera pacta sint super ipsa,* (circumcisione, indigitat,) *quod tredecim fœdera scripta sint in Parascha de circumcisione.* Quid autem homini illa tredecim fœdera circumcisionis ? *R. Bechai* indicat Eluc. in Leg. fol. 15. col. 1. ubi tredecim illis jungit tria receptionis Legis, & subjungit : ועמהם אנו נצולים מחרבו של הקדוש ב״ה ומו׳ i. e. *Et cum illis* (fœderibus sive) *per illa* (fœdera) *nos liberati sumus à gladio Sancti Benedicti.* Ergo circumcisio, secundum Hebræos, liberat à *gladio*, id est *morte*, & dat aditum ad *arborem vitæ*; consequenter ad *vitam æternam.* Adam itaque, qua circumcisus consideratus ab Hebræis, habitus fuit Dei fœderatus, sigillum fœderis sui habens *arborem vitæ*, obsignantem implenti conditionem fœderalem, in perfecta obedientia consistentem, præmium propositum, *vitam æternam.* Hanc autem fuisse fidem Hebræorum etiam ex eo patet, quod Adamum lapsum considerent tanquam repræputiatum, qui præputium attraxerit. Ita enim legimus in *Sohar* Gen. fol. 27. col. 105. ר׳ יהודה שאיל דר׳ ש הא דתנינן אדם הראשון מושך בערלתו הוה ; מאי הוא א״ל דפריש ברית קדש מאתריה ודאי. והאי מושך בערלתו הוה ושבק ברית קדש ודבק בערלה דאתפתה במלה דנחש׃ i. e. *Rabbi Judah interrogavit Rabbi Simeonem; Ecce traditio est : Adam primus fuit attrahens præputium : Quid hoc est ? Dicit* (respondit) *ipsi;* (hoc innuit,) *quod removerit fœdus Sancti* (Dei) *è loco suo aperte. Et ille attrahens præputium fuit;* (id est) *Et reliquit fœdus Sancti* (Dei,) *& adhæsit præputio, dum persuaderi sibi, id est, seduci se passus est per verba serpentis.*

Et quod probe notatum velim, hæc *repræputiatio* tanquam *fœderis violatio* ab ipsis Hebræis refertur ad locum nostrum supra datum Hos. 6 : 7. ita enim lego in *Talmud Sanhedrin* fol. 38. fac. 2. רבי יצחק אמר

משך בערלתו היה כתיב הבא והמה כאדם עברו ברית וכו׳ i. e. *Rabbi Isaac dicit : Attrahens fuit* (Adam primus ex præced.) *præputium , huc scriptum est : Et ipsi sicut Adam transgressi sunt fœdus.* Hoc citatur in *Jalkuth Schimgnoni* in Hos. 6 : 7. Part. II. fol. 76. col. 3. Ed. Francf. tamen cum aliqua differentia.

§. XXX.

Appendicis loco, ni Lectori molesti simus, addere placet ex Hebræis binas responsiones ad quæstionem : *Quare in V. T. tam raro expressis verbis mentio fiat vitæ æternæ ?* Respondet respectu Librorum Mosis *R. BECHAI* in Leg. fol. 225. col. 3. hisce : ודע כי רבי׳ ז״ל תמהו וישאלו למה לא נזכר ענין תחית המתים בתורה בפירוש כיון שהוא עקר גדול ופנה גדולה בתורה וכמה פרשיות התורה יאריך בהן הכתוב ויכפול אותן ואין בהן צורך כל כך ואם כן למה יקצר הכתוב בענין הזה וימסור עקר גדול לרמז מועט ׃ ותשובת הדבר הוא הענין שכתבתי לך פעמים כי דרך התורה לקצר בענינים הנעלמים וכל מה שהוא נעלם יותר וקצר בו הכתוב יותר ואין הדביר בו אלא ברמז ובקצרה׃ i. e. *Scito etiam, quod multi mirentur & quærant, quare non memoratus sit articulus de Resurrectione mortuorum in Lege,* (& quidem) *explicite, cum tamen magnum sit fundamentum & capitalis* (articulus) *admodum magnus in Lege, & in multis positionibus Legis Scriptura satis ampla sit , ac illas duplicet , quamvis in illis non tanta necessitas* (accuratio) *requiratur. Cum vero res ita se habeat, quare Scriptura brevis est in tali re, & tradit articulum fundamentalem magnum indicio parvo ? Responsio ad hoc est , quod tibi sæpius scripsi , quod mos sit Legi, ut brevis sit in rebus absconditis,* (difficilibus) *& quo quid magis absconditum, in eo & Scriptura magis concisa, nec ejus mentionem facit, nisi per indicium, & quidem brevissime.* Respectu totius Scripturæ Veteris Testamenti respondebit , & cum ea responsione

ne finiet notissimus ille Liber COSRI, in quo p. 187. ita lego: אמר הכוזרי לא נאשר לי מקום שאלה מפני שאני רואה כל הענינים מתוקנים ומסודר׳ ואשר הייתו תופשו עליכם והוא מיעוט מה שאני רואה בתפילותיכם מזכרון העולם הבא כבר השיבותני עליו : כי מי שהוא מתפלל להדבק באור האלה׳ בחייו עד שהוא מתפלל לראותו בעיניו ויתפלל על מדרגת הנבואה ואין קורבה לאדם אל האלהים גדולת ממנה כבר התפלל מבלי ספק על מה שהוא גדול מהעולם הבא ואם יגיע אליו יגיע אל העולם הבא : כי מי שדבקה נפשו בענין האלהי׳ והיא טרודה במקרה הגוף ומכאוביו כל שכן שתדבק בו בשתת יחד בו ותעזוב אלה הכלים המלוכלכים:
Vertit Cl. *BUXTORFIUS: Cosri ait, Non habeo quod porro quæram, quia omnia video optime esse ordinata & disposita. Unum quod in vobis carpo est, quod tam paucam & parcam video vos mentionem facere seculi futuri* (vitæ æternæ;) *ad quod vero tu mihi quoque respondisti. Nam qui orat, ut in vita sua conjungatur cum Luce Divina, & quidem eo usque, ut oculis suis eam videat; qui etiam orat pro gradu Prophetico* (assequendo,) *quo nullus gradus est propior accedendi ad Deum, is dubio procul quoque orat pro eo quod maximum est, vitâ sc. æterna: & si ad illum* (gradum Propheticum) *pertingat, pertinget quoque ad vitam æternam. Nam is, cujus anima adhæret Rei Divinæ, dum adhuc occupata & onerata est accidentibus corporis, & doloribus ejus, multo magis illi adhærebit, quando illi soli vacabit, & derelicturus est organa & membra ista contaminata,*

ת״לח

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

II.

JOH. RODOLPHI RODOLPH,

Ecclesiæ Bern. d. v. Antistitis, atque S. S. Theol. Prof. Primarii,

DISSERTATIO

De

TEMPORE, DIE, SEPTIMANA, MENSE ET ANNO;

Ex mente & distributione Veterum, ad varia S. Scripturæ loca *ex doctrina temporum* illustranda.

SECTIO PRIMA,

De TEMPORE in genere, DIE & SEPTIMANA.

Argumentum.

Doctrina Temporis in Theol. & Hist. Eccl. utilis. *Prooem.* Temporis consideratio vel Historica est vel Technica. *Tempus* in genere quid sit. Estque vel Astronomicum, vel Civile. §. I. Mensura tem-

temporis optima eſt motus ſolis. §. II. Motus ſolis eſt *diurnus*, diem naturalem conſtituens, h. e. νυχθήμερον. Hebr. ערב בקר. §. III. *Dies* vero Artificialis eſt mora ſolis ſupra Horizontem noſtrum. Varro laudatur. Judæis dies naturalis ſupputatur ab occaſu ſolis. Locus tamen Gen. 1 : 5. ab Autore aliter explicatur. Certum tamen eſt, Judæorum feſta à veſpera ad veſperam putari. Ad locum Matth. 12 : 40. tenendus Judæorum Canon: *Pars* νυχθημέρυ *eſt ſicut totum.* §. IV. Partes νυχθημέρυ ſunt veſper, nox, mane, meridies, inter duas veſperas, veſper. Quid ſit *inter duas veſperas* Exod. 12 : 6. Diei artificialis partes ſunt mane, meridies, & veſpera. Pſ. 55 : 18. Noctis tres ſunt Vigiliæ. Jud. 7 : 19. Sed Romanis quatuor, ſcil. ὀψὲ, μεσονύκτιον, ἀλεκτοροφωνία, πρωὶ. §. V. Diei in horas 24. diviſio cujus ſit Antiquitatis. Et de gradibus ſolarii Achazi 2. Reg. 20 : 9, 11. Solarii uſus plus centum annis antiquior apud Hebræos, quam apud Græcos. §. VI. Diei diſtributio in ſexagenas. §. VII. Judæis hora habet 1080. helakim. §. VIII. *Hora* æqualis eſt vel inæqualis. §. IX. De Horis Canonicis. §. X. *Hebdomas* eſt ſyſtema dierum ſeptem. Uſus hebdomadis antiquiſſimus. §. XI. Hebræis ſeptimus dies feriatus eſt, Chriſtianis primus, Mohammedanis ſextus. §. XII. Dies ſeptimanæ planetis cognomines, ex quo fundamento? §. XIII. Iſraëlitis dies ſeptimanæ primus prima ſabbathorum, ſequens ſecunda ſabbathorum audit, & ſic deinceps. §.

XIV. In Scriptura S. in usu est septimana dierum, & septimana annorum. §. XV. Multi multa de septenario. §. XVI.

* *

Prooemium.

DOctrinam temporis, saltem Isagogicam, cum Philologia S. conjunctissimam, non immerito ad προπαιδείαν & apparatum Studii Theologici requirunt, qui tyronibus de recta ejus feliciter instituendi ratione præcipiunt. Necessitatem etiam fatebuntur haud inviti, quotquot olim futuri Sacrarum Literarum interpretes non in facillimis tantum & obviis consistere volunt, sed, qua sunt erectiori indole præditi, ad amplioris cognitionis profectum in Scripturis & Historia cum sacra, tum Ecclesiastica, quatenus possunt debentque, contendunt. Qua etiam de causa iis, qui privata nostra qualicunque opella in Philologia Hebr. hactenus utuntur, exercendis, hanc Dissertationem destinamus. Interea vero, ut nemini discipulorum latam volumus legem addiscendi, quæ omittere facilius, quam contemnere possit: Ita non moramur contemtores animos, qui vel suorum modo studiorum cupidi, quæ non ipsi tractant, temere & superciliose despiciunt; vel vita Vacunæ consecrata, *profusissimi in eo, cujus unius honesta avaritia est*, per inertiam, *desidiosamve occupationem*, non hæc nostra solum sacra, sed bonas quasque literas, damno nunquam satis pœnitendo, negligunt.

I. TEMPUS in Genere.

§. I. *Temporis* consideratio *Historica* est vel *Technica*. Hæc illi Isagoges loco præmittenda. Constituimus igitur primum agere de *Tempore* in genere, ejusque deinceps pro varietate partium varia supputandi ratio-

ratione. *TEMPUS oritur ex comparatione durationis eorum, quæ existere contingit, cum duratione motuum illorum æquabilium, quos è terra in cœlo observamus.* Ut proinde tempus nihil præter modum cogitandi durationi generaliter sumtæ superaddat. Hunc unum, eumque facilem, conceptum si retineamus, non erit, cur de ulla naturam temporis investigandi difficultate queramur. Difficilem vero eam indagationem reddit, quod tempus ut absolutum quid in rebus ante rationem inesse fingitur, atque adeo, ubi inveniri nequit, inquiritur. Inde temporis in *Metaphysicum*, *Physicum*, *Mathematicum*, *Astronomicum*, *Politicum*, nata distributio supervacanea est, tempore per se non variante, nisi quod calculi Astronomici minutiæ ad usum civilem non facile attemperantur. Unde tempus aliud *Astronomicum*, *Civile* aliud constituitur; quo de suo loco.

§. II. Comparari durationem hujus cum duratione illius velut mensura, ut tempus designetur, in vulgus notum est. Tantum moræ huic illive negotiolo expediendo destinant homines è trivio loquentes, quantum postulat, exempli causa, bis ter iteranda hæc vel illa precum formula. Scitum est illud PLAUTINI parasiti, sciothericorum inventori male precantis, quod ad definienda prandendi cœnandique tempora arte, quam ventre, uti mallet: (*Fragm. Boeot.*)

Ut illum Dii perdant, primus qui horas repperit,
Quique adeo primus hic statuit solarium.
Qui mihi comminuit misero articulatim diem.
Nam me puero uterus hic erat solarium
Multo omnium istorum optumum & verissumum,
Ubi iste monebat esse: nisi cum nihil erat.

Nunc etiam quod est, non est, nisi soli lubet.
Itaque adeo jam oppletum est oppidum solariis,
Major pars populi aridi reptant fame.

Sic ex ventre sapiunt, qui pecudis vitam vivere amant. Mensuram durationi rerum casuumque definiendæ, universalem, familiarem & æquabilem, deposcunt vita hominum, negotiorumque vitæ necessitas. Atque talis est præcipue Solis & Lunæ motus, quo quidem in mundo aspectabili vix familiarius quicquam, universalius & æquabilius, Terræ incolis apparet. Ut adeo commodissime vicem mensuræ præbere queat. Eum etiam in usum Deus isthæc luminaria jussit esse *in expanso cœli*, ut essent nimirum *in signa, in tempora, in dies & annos. Gen. 1: 14.* Possunt quidem & alia astra illi servire usui, tametsi modo non perinde facili: Unde annus magnus sidereus, Saturninus, Jovialis, Martialis, apud Astronomos. Sed Solis præcipuus est usus, quippe primus, obvius & facilis, atque ideo in rationibus aliorum motuum cœlestium adhibendus: exempli gratia; quando Saturni periodus dicitur dierum 10747. $\frac{1}{18}$, $\frac{5}{59}$, &c. hoc est annorum Ægyptiorum 29. dierum 162. Julianorum 29. d. 155. Sic superiorum Planetarum, Saturni & Jovis, per 4. trigonos, omnia Zodiaci signa complectentes, revolutio, octingentis fere annis absolvenda semel, pro temporum mensura quadam adhiberi potest, ut factum videmus à Cl. D. MEGERLINO, *in tab. Math. Hist.* Modo ne, quæ cum octingenario quolibet coincidunt memorabilia rerum eventa, ut *raptus Enochi, diluvium, exitus Israelis ex Ægypto* &c. è cœli schemate & astrorum influxu suspendantur, quæ damnabilis *Astrologiæ judiciariæ* superstitio est, Judæis *Præceptorum Negativ. domo 1. præc. 36.* interdicta. Hactenus ergo tempus notat durationem integræ solis revolutioni diurnæ sive periodicæ, vel

unius

unius integræ tot vel tot partibus aliquotis seu aliquantis, vel plurimum revolutionum ὁμάδι, respondentem. Ut qui quid diem durasse dicit, durationem uni solis revolutioni circa tellurem æquiparandam significet. Cæterum tempori subsunt, *quæ existere contingit*: Ut proinde duratio Dei, quippe immensa, non minus absurde tempus dici, quam tempus infinitum à redivivis Photinianis fingi queat. Ὀξύμωρον est, quando Scriptura S. æternitatem indicat per combinationem temporis cum re, quam tempus non fert; aut cum negatione ejus, quod temporis ratio flagitat. Sic Dan. 7: 9. עתיק יומין, *permanens diebus*, cujus dies non abeunt, ut nostri, sed manent. Psal. 102: 28. *Tu idem es, & anni tui non finiuntur.* Ita generatio Filii jam pridem viventis & uncti attribuitur *huic diei*. Psal. 2: 7. Nempe, cui potest omni tempore dici à Deo, *ego hodie genui te*, & quidem ita, ut nulli creaturæ simile quid dictum sit, ejus æterna ex Deo generatio est, h. e. sine initio & fine vitam habet in se propter Deum, qui vitam habet in se. Joh. 5: 26. Hæc de tempore in genere dicta sufficiant.

II. DIES, ejusque distinctio & divisio.

§. III. Motus solis unicus est, quippe unam duntaxat conversione sui lineam describentis: nihilominus distinctioris doctrinæ gratia ut duplex, *primus*, qui diurnus, & *secundus*, qui annuus est, considerari solet. De vero istius motus subjecto intempestiva hic esset quæstio. Prout autem Solis orbita in partes variæ denominationis dividi potest, sic varia etiam temporis dividendi ratio est. Atque hinc prima omniumque maxime observabilis, in Creationis historia primum etiam notata, temporis pars *Dies* est: mora scil. æqualis illi, quam trahit sol, dum motu primo semel revolvitur circa tellurem. Distinctionis

nis gratia vocatur *naturalis.* Ejus enim pars, quæ moræ solis supra Horizontem debetur, *diei artificialis*; residua, sole infra Horizontem morante, *noctis* nomine venire solet. Τὸ νυχθήμερον, *quod est spatium viginti quatuor horarum, Daniel eleganter vocat* ערב בקר *q. d.* ὀψιπρώϊον, *initio diei civilis sumto Judaice ab eo tempore, quod proxime solis occasum sequitur. SCALIG. de Emend. Temp. lib. 1.* Nec tamen inde satis est causæ, cur hanc diei naturalis usitatam appellationem Hebræis fuisse dicamus. Nec recte ABARBANEL, qui in *Majene hajeschuah* fol. 56. 2. numerum Danielis cap. 8: 14. nec de septimanis, nec de mensibus intelligendum contendit, hinc כהכרח יש לנו לפרש המספר הזה על השנים *necessario de annis exponendum esse* concludit: non quidem de annis calamitatis ab Antiocho illatæ, verum illius, in qua jam versantur Judæi. Sed fingit ipse Danielem dicere, quod non dicit. Nec enim habet, à vespera ad mane esse 2300. sed vesperas & matutina 2300. fore, tum justificatum iri Sanctum. Ponuntur adeo partes diei pro die, sed ænigmatica allusione, qua forte jugis sacrificii, quod mane & vesperi offerebatur, ablatio innuitur. Alioqui יום dici pro more, quod die & nocte constat, arguit Gen 1: 5. & vocis usus.

§. IV. Idem dies, quatenus certo partium (veluti 24. horarum) numero definitur, *naturalis* est. Quatenus aliud atque aliud initium habet, *civilis* dicitur SCALIGERO; aliis *civilem* & *artificialem* confundentibus. Initium autem Diei ab Horizonte velut lucis tenebrarumque termino arcessi, naturæ quam maxime congruum videtur: indidem etiam primitus arcessitum probat historia Creationis, atque hinc nata apud Judæos consuetudo. Secus tamen visum Astronomis in Sphæra obliqua, ob alterna dierum noctiumque incrementa & decrementa, intercisa

tercisa quasi lucis & tenebrarum vicissitudine à circulo meridiano constantiori, atque adeo à meridie vel media nocte diem inchoantibus. Qui populi quem morem hac in parte sequantur, passim docent Authores. MACROBIUS inter alia ex *Varrone* refert: *Athenienses à solis occasu ad solem iterum occidentem, omne id medium tempus, unum diem esse dicere. Babylonios porro aliter; à sole enim exorto, ad exortum ejusdem incipientem, id spatium unius diei nomine vocare. Umbros vero unum & eundem diem esse dicere, à meridie ad sequentem meridiem. Populum autem Romanum dies singulos annumerare à media nocte ad mediam proximam* &c. *Saturnal. lib. 1. cap. 3.* Nobis certum est sectari præcipue quæ Philologiam S. propius spectant. Judæi diem auspicantur ab occasu solis, h. e. ab hora sexta pomeridiana; hinc si contingit novilunium ante 18. horam diei, h. e. punctum meridiei, luna dicitur prima eodem die, & figitur in eo neomenia mensis. Sin conjunctio luminarium incidat post 18. horam diei, eo casu neomenia transfertur in sequentem diem. Tres enim primas quartas diei adscribunt lunæ novæ, ultima quarta sola facit lunam veterem. Argumentum instituti sui petunt Magistri ex Gen. 1:5. ubi vespera matutino præmitti videtur: *Et factus est vesper & factum est mane, dies unus.* LXX. ἡμέρα μία. (ut non necesse sit לפי סדר לשון הפרשה *secundum usitatam deinceps v. 8. 13.* &c. *loquendi rationem* cum R. SAL. pro אחד desiderare vocem ראשון, & illam pro hac positam fingere, ob rationem, quam ille sic futilem ex *Bereschit Rabba* affert.) Verum verba Gen. 1:5. hunc facilem admittunt sensum: *Et factus est vesper*, abeunte luce è loco, in quo primitus extitit; *Et factum est mane*, redeunte ad eundem locum luce; *dies unus*: nempe cum noctis intervenientis discrimine. Ut adeo initium diei sit mane, & tempus à *mane* ad *mane* appelletur dies unus, primusque dies finiatur in

mane secundi. Cur enim tenebras, quas Deus noctem vocavit, luce prius extitisse diceremus? quandoquidem tenebræ fiunt abeunte luce. Quodsi per ערב intelligamus tenebras luce creata priores, quæ חשך dicuntur v. 2. vox ערב v. 8. 13. &c. aliud quam vers. 5. significabit, quod inconveniens est. Nec movere nos potest illud HESIODI in *Theogon.*

Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινάτε νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.

Ubi diem nocte satum, proindeque recentiorem, finxit, & *Erebum* ipsum ערב Mosis esse suspicantur Docti. Nec curamus commentum Magistrorum: שהיה אור ובא לעתו והיה לולה לישוב וחלך הסדר להקדים הלולה על היום כמו שאמר וכו׳ *quod lux extiterit* (creata fuerit) *& illico rursum occiderit facta nocte terræ habitabili; Indeque ordo obtinuerit, noctem præmittendi diei, sicut dicitur*: & factus est vesper, &c. Gen. 1:5. *Cosri, Part. II. §. 20.* Nobiscum facit BEDA: *Moses autem proprium* (diem) *ita descripsit; & factum est, inquiens, vespere & factum est mane, dies unus. Quem Hebræi & Chaldæi & Persæ sequentes, juxta primæ conditionis ordinem diei cursum à mane ad mane deducunt; umbrarum videlicet tempus luci supponentes. Lib. de Rat. Temp. cap. 2. & lib. de Rer. Nat. cap. 5.* BASILIUM pro eadem sententia citatum, & nequicquam refutatum vide apud CASMAN. *Astrolog. Part. II. cap. 2.* Cæterum in lege placitorum festa à vespera ad vesperam putantur: *Lev. 23. v. 32. à vespera ad vesperam agetis otium vestrum.* Nihilominus etiam sic ea vespera, à qua init festum, censetur ejus diei, qui incepit à matutino præcedente. *Dies Kippurim est decimo septimi mensis*, v. 27. sed cessatio incipit *vespera diei noni*, v. 32. sic Exod. 12:18. Natura ergo noctem præcedit dies, Lege contra, propter mysterium, quod significabat, Israelem sub

umbris

umbris exſpectaſſe lucem, in qua feſtum agitaturus erat in veritate. Non igitur demum *in Evangelio totius diei tempus à veſpere inchoari, & conſummari ſanxit* (divina Authoritas) *veſperam*, ut opinatus eſt BEDA, ne ſua forte ſententia fidem de triduo mortis Chriſti labefactare; vel ejus explicandi rationem intricare, videri poſſet. Dictum Chriſti *Matth. 12: 40.* non aliter, atque vulgo ſolent, nempe Synecdochice, initio dici Judaice ſumto, accipimus; fruſtra ſenſum Chriſtianorum vellicantibus Judæis, quando ſuffragante Scholarum conſenſu & dialecto gentis מקצת עונה כבולה *pars νυχθημέρου eſt ſicut totum*, ut ex utroque Talmude oſtendit LIGHTFOOT, *in Horis Hebr.* ad l. c. Accedit, quod exemplum Jonæ, quo typo utitur Servator, hodieque Rabbini non dubitent adferre, etſi allegorice, tanquam typum reſurrectionis mortuorum, & quidem poſt biduum futuræ, i. e. quæ tertio die ſecutura ſit; allegantes eo fine vaticinium Hoſeæ cap. 6: 2. *vivificabit nos à duobus diebus, die tertio reſuſcitabit nos.* R. MENASSE BEN ISRAEL. *de Reſurrect. mort. lib. 1. cap. 5.*

§. V. Porro quia uſus poſtulat, ut quandoque duratio integra ſolis revolutione minor ſit æſtimanda, nata eſt diei & noctis in varias partes diſtributio. In lege Hebr. ſic diviſa ſuccedunt tempora τοῦ νυχθημέρου; *Veſper, Nox, Mane, Meridies, Inter-duas-veſperas, Veſper.* Unde intelligitur locus *Exod. 12: 6. Et mactabunt illum omnis cœtus Iſraelis* בין הערבים, *inter duas veſperas.* Quæ phraſis non notat idem, quod *à veſpera ad veſperam*, ſed unius nominis inſtar tribuitur parti diei, quæ poſt meridiem ſupereſt ad veſperam, & non aliud nomen habet, ut cæteræ alioquin partes diei naturalis. Sic interpretari licet phraſin l. c. non invitis LXX. quibus eſt πρὸς ἑσπέραν, *adventante veſpera*, nec Chaldæis, ONKELO, qui בין שמשיא & JO-

NATH. *Ben Uz.* qui בֵינֵי שִׁמְשָׁתָא *inter soles,* reddit, phrasi Thalmudicis usitata: significando illud diei tempus, quod reliquum est inter solem clarum matutinum & meridianum qui abiit, ac matutinum qui veniet. Sic tempori à lege definito congruit tempus, quo Christus, *Agnus Dei portans peccata mundi*, exspiravit. Matth. 27:46. Diem *artificialem* olim in tres partes divisum volunt Authores, *mane, meridiem* & *vesperam*, ex Psalm. 55: 18. Et deinceps in partes seu horas IV. hoc est, totidem *quadrantes*, quorum singuli trihorium complexi, etiam *horæ* dicerentur; primo diei quadrante ab hora prima (velut nostra sexta) ad tertiam inclus. se extendente, &c. argumento loci Matth. 20: 1, 2, 3. &c. vide LEUSD. *Philolog. Hebr. Mixt. Dissert. 33. §. 4. 6.* Atque hac ratione conciliari Marc. 15: 25. *Erat hora tertia, & crucifixerunt eum.* Et Joh. 19: 14. *Erat autem parasceve paschatis; hora vero quasi sexta.* Quanquam hic variantem lectionem è nonnullis codicib. post BEZAM & CAMERARIUM notarint *Oxonienses* in nupera N. T. Gr. editione. Et *Nonnus Panop.* in poetica sua paraphrasi habeat:

Ἕκτη δ' ἦν ἐνέπουσι προσάββατον, ἔπλετο ἠώς.
Ἦν δὲ τιταινομένη τριτάτη θαιατηφόρος ὥρη.

Quicquid vero sit de illa distinctione, ea recentior videtur, & horarum usum jam introductum supponit. Deinde horam, nostro modo æstimandam, dici solidum quadrantem, unde vero probatur? Horis Matth. 20: 1, 2. &c. memoratis diem quadripartitum videmus, sed eædem nominibus numeralibus eo ordine, quem duodenarius requirit, exprimuntur. Tertia autem, sexta & nona, maxime observari consueverant: sexta quidem, quia meridiana; tertia & nona propter sacrificium matutinum & vespertinum.

Noctem

Noctem antiquitus distribuerunt in tres vigilias, *Jud.* 7 : 19. Gideon dicitur venisse *ad extrema castrorum in principio vigiliæ mediæ.* Ubi R. SAL. שכן דרך בני נייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני וכו' *Sic militum in exercitu mos est disponere excubias, quas alii primo noctis triente, alii secundo, &c. agant.* Sic D. KIMCHI: היו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים: *Distribuebant vigilias noctis tripartito.* R. ELIESER: קסבר שלש משמרות היו הלילה *existimat 3. esse vigilias noctis. Bab. Berachot cap. 1. fol. 3: 1.* pag. tamen seq. תנו רבנן וכו' *docuerunt Magistri, 4. esse vigilias noctis,* &c. Non est, cur in istis dissidiis componendis operam perdamus. Pompeji & Romanorum tempore apud Judæos quatuor vigiliæ nocti tribuebantur: Unde *Marc. 13 : 35.* notantur ὀψὲ, μεσονύκτιον, ἀλεκτοροφωνία, πρωΐ. videantur etiam *Matth. 14: 25. Marc. 6: 48.*

§. VI. Diei in horas 24. divisio priscis non fuit in usu. Unde SCALIGER: *Nomen hoc* שעה, *quo hodie horam designant, ne notum quidem illis erat; Atque apud Danielem aliud significat.* Et alibi: *Omnino etiam horarum appellatio nova est, utpote à Græcis in nationes Orientales derivata. Lib. 1. & 7. de Emend. Temp.* Certe quidem vocabulum שעה significatu *horæ* usurpatum non legitur in Scriptura S. ante Danielis tempora, etsi haud dubie Chaldæis jam usu receptum fuerit. Sed sunt, qui locum Dan. 4 : 16. vel 19. *quasi hora una,* interpretantur, *modico tempore*: quod שעה *Chaldæis qualemcunque temporis partem significet.* ut GROTIUS ad locum. Observat etiam ELIAS LEV. in suo *Lexico Thisbi*: הרבה מלשון עת ורגע מתורגמין שעה *sæpe vocabulum* עת *tempus, &* רגע *momentum, in Targum vertuntur* שעה. Exempla vide apud Targumistas ad *Exod. 33 : 5. 2. Reg. 5 : 26.* &c. Objicis forte, quod de

de *gradibus* Achazi legitur *2. Reg. 10 : 11. Reduxit umbram illam i sdem gradibus, quibus descenderat in solario Achazi decem gradibus.* Celeb. SPANHEM. *Introduct. ad Chronolog. S.* de hisce hæc pauca : *Antiquior longe Horarum observatio apud Hebræos, quin & Babylonios, Ægyptios,* (puta, quam apud Latinos, &c.) *sive diei in horas duodecim distributio. Nec docent modo loca N. T. Matth. 20 ; 3. Joh. 11 : 9. Act. 2 : 15. Sed & Achazi tempore solaris index, & umbra in horologio per gradus vel lineas aut cæsuras distincta, Esaj. 38 : 8. 2. Reg. 20 : 9.* agnoscit tamen idem, incertum esse, *an gradus isti* מעלות *horæ fuerint.* JUNIUS in *notis Bibl. Gradus ἡμιωραίας,* inquit, *evincit denarii numeri duplicatio, qua Deus uti prophetam voluit, quum Regi Hiskijæ optionem daret.* Consentit PISCATOR, in *glossis Bibl.* Horum sententia, siquidem eodem die ex optione data alterutrum futurum ponatur, inde firmari potest, quod Hierosolymorum Latitudine Boreali à Geographis assumta 31. Gr. 55. min. dies ibi longissimus præterpropter 14. brevissimus 10. constat horis : Ex sententia ABEN ESRÆ, cui רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש : *Ægypti latitudo infra 30. gr. Hierosolymorum vero 33.* ad *Num. 13 : 17.* dies longissimus summum habebit 14. horas cum quadrante. Quo neutro casu fieri poterat, ut 10. gradibus, h. e. horis progrederetur, vel retrocederet umbra, etsi miraculum ipso meridie, & in solstitio æstivo factum credatur. Sunt & alia ejusdem textus *2. Reg. 20 : 9, 10.* quæ difficiliuscula videntur. Ut 1. quod in Hebr. præteritum est הלך *ivit, processit,* mox sequente futuro ישוב *revertetur.* Unde JARCHI מקרא קצר *elliptica verba* putat, sic legenda & supplenda, *jam descendit umbra,* &c. *visne, in loco, quem attigit, hæreat mora 10. graduum ?* &c. quasi miraculum vel mora umbræ, vel retrocessio ejus, futurum fuerit.

Sed

Sed insolens est ellipsis hæc, & לנטות sic idem erit quod לעמוד *stare*. 2. *Esaj.* 38: 7, 8. Propheta sua verba recitans signum reducendæ umbræ promittit, nulla optione data; & quod hic est הלך, ibi videtur esse ירדה *descendit*. 3. Difficile cogitatu est, quomodo umbra 10. gradibus, haud dubie non sine prodigio, quippe in signum fidei de promissa convalescentia firmandæ, prolapsura, facile quid & leve futurum præsumserit Hiskias, atque ideo umbram retroagi maluerit. Hinc ut se extricet R. LEVI Ben GERSON, umbræ declinationem non soli, contra locum Esajæ, sed nubibus subtercurrentibus, & solis radiationem à loco suo avertentibus, deputandam fingit. Hisce ex difficultatibus facile nos expediremus, si textum Hebr. quod tamen non pertendo, sic interpretari liceret: *Hoc tibi signum erit*, &c. *ivit* (*processit*) *jam umbra 10. gradibus, quum* (אם *si, quum*, similiter usurpatur Num. 16: 30.) *revertetur decem gradibus. Dixit Hiskias, facile fuit umbra, declinare 10. gradibus; non* (itidem facile) *ut vertatur umbra retro 10. gr.* Ut hac ratione Hiskias miraculi in umbræ reductione futuri fidem ex opposito dissimili, quod ordinario naturæ cursui consentaneum est, fortius afferat. Etsi vero huic versioni fiderem, horis quidem nostro sensu intelligendis locum fore, non tamen necessario inde concludi posse viderem. Nec etiam ad id, ut שעה *horam* veteribus usitatam fuisse neges, ἡλιοτρόπια, *quibus dies per lineas & intervalla umbrarum distinguebatur, posterorum inventum* dicere, cum SCALIGERO necesse habes; quippe non necessario horarum nostrarum Author statuendus est idem, qui heliotropii inventor fuit. *Hora* vocem esse πολύσημον, vulgo constat, & tandem quamlibet diei partem significasse videtur. Et sunt, qui Veterum solaria 22. lineis constitisse produnt, quas σημεῖα, στοιχεῖα, σκιὰς, recentiores demum *horas*, dixere. Sciothericorum inven-

inventor primus celebratur *Anaximander*, de quo DIOG. LAERT. lib. 2. εὗρε καὶ γνώμονα πρῶτος, καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθήρων ἐν Λακεδαίμονι, --- τροπάς τε καὶ ἰσημερίας σημαίνοντα. *Invenit etiam gnomonem primus, statuitque Lacedæmone in loco captandæ umbræ idoneo, --- solstitia & æquinoctia notantem.* Anaximander, ut ex Apollodoro Atheniensi idem refert, secundo anno Olymp. LVIII. annum egit ætatis sexages. quartum, paulo post mortuus. Is annus est Iphiti 230. Per. Jul 4167. Atqui Hiskiæ Regis annus 14. quo Legati Merodachi fil. BalAdan sciscitatum venerant de prodigio retrogradi solis, *2. Reg. 18: 13. 2. Chron. 32: 31.* confertur cum anno 2. Olymp. XVI. Iphiti 62. P. J. 3999. Atque adeo solarii usus apud Hebræos plus centum annis antiquior, quam apud Græcos. Sciotheron quidem Mosi ab Apione adscriptum legimus apud JOSEPH. *lib. 2. contra Apion.* Ἀντὶ δὲ ὀβελῶν ἔστησε κίονας, (inquit, de Mose loquens) ὑφ᾽ οἷς ἦν ἐκτύπωμα σκάφη, σκία δ᾽ ἀνδρὸς ἐπ᾽ αὐτὴν διακειμένη, ὡς ὅτι ἐν αἰθέρι τοῦτον ἀεὶ τὸν δρόμον ἡλίῳ συμπεριπολεῖ. Scaphen sive hemisphærium intelligit, quod Aristarcho Mathematico inventori tribuitur, qui idem etiam Olymp. 124. a. 4. Samiis periodum lunarem ad formam Calippicam præscripsisse fertur. Sed verba Apionis ut intricata & mendosa videntur, sic fabulam sapiunt. Unde JOSEPHUS: τοιαύτη μὲν τις θαυμαστὴ τοῦ γραμματικοῦ φράσις, τὸ δὲ ψεῦσμα λόγων οὐ δεόμενον, &c. Mittimus, quæ alia de origine & antiquitate horarum nostrarum quæri possunt, quippe incerta & parum usui futura. Quod Chaldæus semel illud במעלות *2. Reg. 20.* reddit בצורת אבן שעיא *in figura lapidis horarum*, i. e. in horologio solari; ut & illud מסמר שלאבן שעות *clavus sciotherici, Misch. Edajot. cap. 3. §. 8.* ex sequiorum temporum praxi est.

§. VII. Astronomis propria est divisio diei in sexage-

xagenas primas, secundas, tertias, &c. Hac ratione uni horæ vulgari debentur scrupula prima $2\frac{1}{2}$, h. e. $2', 30''$. Usui vero civili accommodatior est distributio diei in horas 24. æquales, quarum singulis in ipsa mensura, motu nempe circulari solis, quindeni gradus respondent. Horam deinde Artifices secant in $60'$, & harum quamlibet in $60''$, ut quatuor sexagenæ primæ horariæ unum gradum æquent. Verum quia revolutio solis cum illa Æquatoris exacte non convenit, sole præter quotidianam revolutionem etiam motu proprio sub Ecliptica paulatim progrediente, ad absolvendum diem naturalem uni revolutioni Æquatoris quotidie pars aliqua proportionalis addenda venit, quantam scil. Solis sub Ecliptica progressio requirit. Has partes *additamenta* vocant, eaque, etsi apparenter saltem inæqualia, calculo exæquant, & media maxima inter & minima assumunt, addentes quotidianæ revolutioni $59', 8''$, &c. quibus $3', 56'', 32'''$ horaria respondent. Ut proinde dies naturalis æqualis constet Æquatoris $360^\circ, 59', 8''$, &c. & hora sit temporis spatium, quo $15^\circ, 2', 27'', 50'''$ Æquatoris supra Horizontem ascendunt. Sed usus civilis istas minutias non fert; unde iis neglectis plerumque 15. gr. Æquatoris pro hora numerantur.

§. VIII. Judæi, Samaritani &c. horam non in sexagesimas, sed in 1080 helakim, *particulas*, respondentibus 18. particulis uni minuto horario, resolvunt. De cujus inventi antiquitate & commoditate multum gloriantur Magistri, tametsi longe ipsorum opinione recentius sit, & cuidam *R. Samueli*, quem ob Astronomiæ peritiam ירחינאה, quasi *Lunaticum* dicas, appellant, verisimiliter acceptum feratur. Author *libri Ebronot*, *Intercalationum fol. 2. 1.* hæc de illo insti-

institutо refert : תניא כשעלה יששכר ברקיע קבע תתרף חלקים לשעה תקם חצי שעה שס שליש ער רביעית רי״ו חמישית קף ששית קלה שמינית קך תשיעית קח עשירית אחד מ״ב צ אחד מטו עב אחד מכ נד״: *Traditio est*, (in Baraietha, extraneis, extra Hierosolyma scriptis R. Sam. Jarchinaah) *quod cum Isaschar se in firmamentum extulisset, 1080. particulas horæ definiverit : 540. horæ semissis est : 360. triens : 270. quadrans : 216. una quinta : 180. una sexta : 135. una octava : 120. una nona : 108. una decima : 90. una duodecima : 72. una quintadecima : 54. una vigesima.* Traditioni authoritatem quærunt ex *1. Chron. 12 : 32.* Ubi inter filios Isaschar dicuntur יודעי בינה לעתים, *Intelligentes prudenter distinguendi tempora.* D. KIMCHI : רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חרשים: *Magistri nostri exponunt, quod sciverint intercalare annos & figere neomenias.* Ea autem de causa sapientes hanc mensuram (nempe 1080, hel.) non majorem, nec minorem, merito amplexos volunt, quod nullus sit numerus, qui illo plures admittat divisores, uti ex traditione modo cit. patet. Horum porro helakim in sexagesimas vulgo usitatas, & vicissim sexagesimarum in illa convertendarum ratio facilis hæc est. Ducantur particulæ Judaicæ datæ in 60. factum dividatur per 1080. prodibunt scrupula prima : facta divisione residuum, si quod sit, denuo ducatur in 60. & dividatur, ut hactenus, prodibunt scrupula secunda, & sic deinceps. Ex. gr. Annus Lunaris communis secundum Judæos colligit dies 354. hor. 8. hel. 876. quæ ducta in 60. & divisa per 1080. dant 48. cum residuo 720 : quod denuo in 60. ductum & per 1080. divisum dabit 40. Sic quantitas anni Lunaris communis erit d. 354. h. 8. 48 ; 40. Ita differentia Enneadecaeteridis Julianæ & Lunaris, quæ deprehenditur in æquatione anni solaris & lunaris juxta

juxta calculum R. Samuelis est 1. hor. 485. helakim, id est, $1.\ 26', 56'', 40'''$. Vice versa restituuntur helakim, sexagenis ad infimam speciem deductis, summa per 1080. multiplicata, & producto per divisorem infimæ speciei cognominem diviso, puta per 3600 si sexagenæ secundæ, per 216000. si tertiæ fuerint, &c. Sic horæ & particulæ Judaicæ rediguntur ad diurna, ductis 1080 in 24. factum dabit divisorem; deinceps horæ in particulas resolutæ & cum adhærentibus particulis in summam collectæ per 60. quoties fuerit opus, multiplicentur, & productum per divisorem modo inventum dividatur Ex. gr. SCALIGER statuit Anni Gelalæi, vel Sultan. Pers. quantitatem d. 365. h 5. hel. 880. h. e. $365: 14', 32'', 13''', 20''''$. Hæc ratio dividendi horam, Judæis quidem pro indagandis Neomeniis & Tkuphis illa Astronomorum vulgata facilior est, quia in calculo literis Alphabeti Hebr. utentes *multiplicare, nisi repetitis additionibus, & dividere, nisi ingenioso quodam discursu, nesciunt*, inquit *MUNSTERUS Calend. Hebr. p. 5.* unde quo pauciores segmentorum species calculus habet, eo facilius procedit. Longe tamen & hac & illa expeditior calculi ratio est per partes decimales, quibus uti feruntur Chatajæ Astronomi, diem civilem in 10000. particulas secantes, singulis scrupula horaria $0', 8'', 38''', 24''''$. æquantibus, ut patet ducenti 24. in 60. & factum dividenti per 10000. residuo, quoties necesse fuerit, denuo per 60. multiplicato, &c. Quæ ratio etiamsi vulgo apud Astronomos & Chronologos hactenus non obtineat, nihilominus ut facillima Chronologiæ studioso commendari meretur. Compendiosa sexagenas in decimales, & vicissim, reducendi præcepta videantur apud OUGHTREDUM *Clavi Mathemat. cap. 6.*

§. IX. Porro hora *æqualis* eſt vel *inæqualis*. Illa eſt vigeſima quarta pars diei naturalis, & ἰσημερινὸς atque *æquinoctialis* dicitur, de qua ſupra. *Inæqualis* eſt duodecima pars diei artificialis vel noctis, quacunque anni tempeſtate; vocatur καιρικὴ, *temporaria & Judaica*, quippe Judæis, & aliis olim nationibus, ſi traditioni fides eſt, uſitata. vid. ABARB. ad *Eſaj. 38: 8*. Horæ autem inæquales dicuntur non ratione ejusdem, ſed diverſorum dierum & noctium, quarum horæ revera inæquales exiſtunt, longiorum longiores, breviorum breviores, pro ſolis acceſſu vel receſſu. Quæ in ſermone Chriſti Matth. 20: 3, 5, 6. commemorantur horæ Judaicæ, nempe *tertia*, *ſexta*, *nona*, *undecima*, non poſſunt accurate reduci ad noſtræ numerationis horas, die anni non annotato; proinde hora Judaica *tertia* poteſt fuiſſe nona noſtræ, etiam octava, vel decima &c. puta, prout vel circa ſolſtitium æſtivum vel hibernum, vel circa æquinoctia dies ille ſumitur; quanquam æſtus diurni mentione facta v. 12. veriſimiliter dies circa ſolſtitium æſtivum actus intelligatur. Quod ſi de die anni conſtet, data hora Judaica, quota ea ſit juxta noſtram numerandi rationem facile invenitur, ſi cognitis cum longitudine diei dati in horis noſtris æqualibus, tum hora ortus ſolis ex Globo vel Ephemeridibus, fiat ſecundum regulam proportionum, ut 12. ad datæ horæ Judaicæ numerum; Ita inventa longitudo totius diei ad alium numerum, qui dabit quæſitum: Cui ſi adjiciatur hora ortus, habebimus horam à media nocte juxta noſtram numerationem. Si numerus harum horarum duodenario major fuerit, abjectis 12. reſiduum monſtrabit horam à meridie putandam.

§. X. Aliud etiam eſt horarum genus in uſu Eccleſiaſtico, quæ dictæ inter Chriſtianos *HORÆ CANONICÆ*, ſeu tempora precibus deſtinata. Origine ab Hebræis ducta, quibus horæ precum, quæ etiam

am *horæ templi*, tres fuere. *Prima* hora precum eſt tertia Judaica: *Secunda* eſt hora ſexta: & *tertia* eſt hora nona. Praxeos veſtigia vel exempla vide Dan. 6: 11. ubi זמנין תלתה *R. Sal. & Saadia Gaon* exponunt שלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה: *mane & ſub veſperam vel noctu, & tempore Minchæ* i. e. *oblationis*, quæ vel ſtatim à meridie fiebat, *Mincha magna* dicta, vel ab hora nona, *mincha parva* vocata Judæis. vid. BUXTORF. in *Lexic. Hebraic. & Synag. Judaic. cap. 10.* Act. 3: 1. ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην, hoc eſt, imminente hora. Dicitur hæc hora precum, quia ea hora offerebatur ſacrificium juge veſpertinum inter duas veſperas. Huc etiam referunt Act. 10: 9. Templo deſtructo atque ſacrificiorum uſu ſublato Phariſaica Sanctimonia preces iisdem horis fundendas ſubſtituiſſe non contenta, novas quasdam, מוספין, quaſi *auctaria* & *ſupererogationes* dicas, adinvenit, quibus eam temporis partem, quæ matutinum inter & meridiem intercurrit, diebus feſtis tanquam ex ſuperabundanti & opere ſupererogatorio, ſtulta meriti opinione tumentes, etiamnum impendunt Judæi. Sic in *Seder Tephillot*, ſylloge precum, inter alia legis מוסף לשבת *auctarium Sabbathi*, מוסף לראש חדש *auctarium Neomeniæ*. מוסף ליום כפור *diei expiationis* &c. Acceſſit תפלת נעילה *precatio obſerationis*, quam die jejunii precatione veſpertina ſuo modo defuncti ſole occiduo, portis cœli ei quaſi obſeratis, recitant. Hinc vero præpoſtera imitatione natæ *horæ canonicæ* Pontificiorum, quatuor diurnæ, *prima*, *tertia*, *ſexta*, *nona*: Et totidem nocturnæ, quibus *officium* ſuum, cujus partes, *Pſalmi*, *Cantica*, *Hymni*, *Lectiones*, *Reſponſoria*, *Antiphonæ*, *Litania*, *Capitula*, *Collectæ*, *Symbolum & Confeſſio*, peragunt. In quibus multiplex ſuperſtitio, vana proprii meriti præſumtio, cæca erga præſules Eccleſiæ obedientia, &, ut compendio dicam, irriſio

 Dei,

Dei, merito à noſtris reprehenditur, nequicquam in contrarium contendente BELLARMINO, qui *de horis canonicis* prolixe, ut mos eſt, *lib. 1, de bonis operib. in partic. cap. 10. & ſeq.*

III. SEPTIMANA.

§. XI. Porro cum tempore identidem labente diei, tanquam partis non adeo magnæ, continua repetitio non ingrata modo, ſed & moleſta videretur futura, majores temporis partes conſtituendæ, ſicque dies in συςήματα & ὁμάδας colligendi fuere, unde Periodi temporum natæ, *hebdomas, menſis, annus.* HEBDOMAS eſt ſyſtema dierum ſeptem civilium ab ipſo Deo diſtinctum; quando, quosque in uſus, conſulantur Theologi. Ejus in Chronologia uſus inſignis eſt, ſeptenario numero motuum cœleſtium rationibus ſapienter accommodato, uti hujus aliquid videre eſt apud MACROB. *in Somn. Scip. lib. 1. cap. 6.* Ut vel hoc ſolo argumento pateſcat, quod quærenti, cur Deus ſeptenis diebus in ὁμάδας collectis ſeptimum quemque feriatum eſſe juſſerit, non ſatis ſit reſpondiſſe, aliquem ſaltem ſeligendum fuiſſe diem, qui periodum ordiretur vel finiret, & ſi ſecus feciſſet, idem quærendi occaſionem fuiſſe futuram. Obſervatio *ſeptimanæ* apud Chaldæos, Arabes, aliosque Orientis populos dubio procul antiquiſſima eſt; Imo nuſquam non receptum ſeptimi diei periodice recurrentis uſum prædicare audet *JOSEPHUS: Nulla omnino urbs eſt vel Græcorum, vel Barbarorum. neque ulla gens,* ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑϐδομάδος, ἣν ἀργῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος, ὠ διαπεφοίτηκεν &c. *lib. 2. contra Apion.* Idem ex *Philone, Clemente Alexandr. Luciano,* nominibus dierum apud *Celticas Gentes, Philoſtrato, Dione Caſſio,* contendit *GROTIUS* in *annotatis ad lib. 1. de Verit. Relig. Chriſt.* & poſt ipſum *HUETIUS Demonſt. Evang. prop. IV. cap. 11.* De Græcis & Romanis id negant alii: quorum

rum illi suas ὀγδοάδας, hi *nundinas* quasi novendinas, nono quoque die redeuntes, periodo dierum non litera G, ut nunc fit, sed H terminata, habuerint. De quibus inter alios vide polyhistora HOSPINIANUM *de Orig. Festorum, cap. 5.* Ad fidem *Josephi* dictis liberandam, & authores cætera gravissimos hac in parte conciliandos forsan hoc notasse sufficit; quod ritus Judaici minimum vestigia haud obscura, etsi non ipsam ubique praxin observare sit id; quod ostendunt, quæ cum ex Authoribus modo laudatis, tum ex *Homero*, *Hesiodo* & aliis, eum in finem allegari solent. Quando vero Authores Septimanarum observationem ante Theodosii tempora in Rom. Imperio receptam negant, imo Calendarium Rom. non nisi Dionysii Exigui tempore, sub Justiniano, in eas distingui cœpisse docent, vid. Cl. *SPANH. Introd.* de usu vulgo obtinente, & in civilibus etiam, intelligendum est. Alioqui Christianos in Rom. quoque Imperio hebdomadum periodos inde ab ævo Apostolorum usque in sacris obeundis servasse multa arguunt: Ut quod tempus solemne & commune Conventuum Sacrorum ipsis fuit feria 1. dies Dominica. In variis Orientis saltem partibus convenisse dicuntur etiam feria 7. ad imitationem Apostolorum, Judæos ea die instruentium, Act. 13. 16. 17. 20. capp. Convenere etiam feria 4. qua proditus Christus, & 6. seu in parasceve, qua cruci affixus: qui iidem dies erant *Stationum* seu *orationum* & *semi-jejunii*, quod TERTULLIANUS vocat, nempe ad horam usque nonam à solis ortu, i. e. tertiam pomerid. Constantinus M. Christum fide amplexus, observationem & sanctificationem primæ feriæ lege divulgata firmavit, addita ratione, quod ea die Christus è mortuis resurrexisset, *SOZOM. Hist. Eccl. Trip. cap. 8.*

§. XII. Alius insuper apud alios septimanæ dies sacer est, & diversa dierum nomenclatura. Hebræis septi-

ſeptimus feriatus eſt: Chriſtianis primus; ἡ μία vel πρώτη τῶν σαββάτων, & ἡ κυριακὴ, *Dominica*, in N. T. ἡμέρα ἀναστάσιμος *dies reſurrectionis*, (ſicut & πάσχα ἀναστάσιμον *Dominica reſurrectionis*, contradiſtincte ad πάσχα σταυρώσιμον, quod German. Karrfreytag:) item ἡμέρα φωτὸς *dies lucis* dictus authorib. Eccleſiaſticis; ob cauſas vulgo notas. Muhammedanis dies Veneris ſacer habetur, cum ex antiqua ſuperſtitione, qua Arabes Venerem, *Chobar* dictam, venerabantur; tum quia fuga Impoſtoris illius Muhammedis in eam diem incidit, quæ hinc גמעה συναξις dicta, ut SCALIG. *lib. 2. de Emend. Temp.* Etſi Scriptores rerum Orient. fugam illam ex Mecca urbe in feriam quintam rejiciant, eamque velint eſſe characterem annorum Arabic. & initium Epochæ *Hegiræ*, ut *ALFRAGANUS* Arabs, *Elem. Chron. & Aſtronom. Cap. 1.* ſexta tamen illis ſacra eſt; propter primam lunæ phaſin tunc viſam, unde gentes iſtæ ſuas ineunt neomenias. Nomenclatura deinde dierum, quam à planetis habent, antiquiſſima eſt, nec demum tempore Ptolemæi, qui ſub Antonino Pio claruit, *dies hebdomadæ per nomina planetarum diſtincti fuere*, ut cenſet *HOSP. de Orig. Feſt. cap. 5.* Ut vel inde patet, quod *1. Thoth Nabonaſſari*, i. e. prima dies primi menſis Ægyptiorum priſcorum cœpit feria 4. ſeu die Mercurii, conſentientibus Chronologis: Thoth vero Ægyptiis dici Mercurium docet *CICERO*, *Quinctus*, inquiens, *quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eamque cauſam Ægypto præfuiſſe, atque Ægyptiis leges & litteras tradidiſſe. Hunc Ægyptii Thoyth appellant: eodemque nomine anni primus menſis apud eos vocatur. lib. 3. de Nat. Deorum.* Idem probatur Oraculo & verſibus Orphei, opus citat SCALIGER in *prolegom. ad Emend, Temp.*

§. XIII. Cur autem dies planetarum cognomines non ſequantur ordinem & ſitum eorundem, diem Saturni non excipiente die Jovis, ſed Solis, &c. obſerva-

servata harmonia διὰ τεσσάρων, nempe Gc: cf, &c. non eadem causa redditur vel fingitur ob omnibus. Vulgare commentum est, singulos Planetas vicissim per horas regnare, unde *horæ planetariæ* dictæ, ut spatio 24. horarum septem planetæ regnandi vices ter repetant, residuis 3. horis supernumerariis, quæ faciunt, ut principio diei cujusque sequentis regnet planeta, ab illo, qui pridie prima regnaverat hora, quartus. Verum SCALIGER antiquiorem credens feriarum appellationem à planetis, quam ut ab horis, quæ singulæ suum sibi planetam vindicant, nominatæ sint, aliam appellationis causam proponit, quam schemate heptagoni circulo inscripti & in septem triangula isosceles resoluti, planetis suo ordine naturali ad singulos peripheriæ angulos appictis, delineat, ita ut si à dextra baseos incipias numerare, pergens ad verticem & inde regrediens ad sinistram baseos, planetas eodem ordine, quo in feriarum appellatione, digestos invenias, nempe non per seriem suam, sed per intervalla laterum, quæ veræ sint oppositiones. *Hanc veram harum appellationum rationem esse*, dictat incomparabilis & stupendæ peritiæ Vir; vellem & probasset. Aliam affert BEDA, quæ tanto verisimilior, quo plus superstitionis præfert, quam vide *lib. de nat. rer. cap. 8.* Nec enim dubium, quin superstitioni Gentilium nomenclatura isthæc ortum debeat, quam, ut multa veteris Idolomaniæ alia, nullo damno ignoramus. Judæi ab ultimo suo, eoque universali, exilio, ut nulla fere non commenta Philosophiæ & Astrologiæ Græcorum in Theologiam suam Cabbalisticam adoptant, licet absurde ab Hebræis priscis ad Græcos furtim translata fingant; ita & hic sanctæ simplicitatis Veterum vestigia deserunt, dum planetas cum totidem Zodiaci signis & Angelis in septem hebdomadæ dies erogant. Commentum Hebraica lingua sine versione refert MUN-

STERUS ad calcem Calendarii Hebr. quod latine versum sic habet: *Dies primus* שמזלו אריה *cujus signum* (Zodiac.) *est Leo, Angelus Raphael,* ומשרתו חמה *& minister Sol: aurum. Dies secundus; cujus signum* סרטן *Cancer, Angelus Gabriel, minister* לבנה *Luna: argentum. Dies tertius; cujus signum* טלה ועקרב *Aries & Scorpius, Angelus Samael, minister* מאדים *Mars. Dies quartus; cujus signum* תאומים ובתולה *Gemini & Virgo, Angelus Micael, minister* כוכב *Mercurius. Dies quintus; cujus signum* קשת ודגים *Arcuarius & Pisces, Angelus Tzadkiel, minister* צדק *Jupiter. Dies sextus; cujus signum* שור ומאזנים *Taurus & Libra, Angelus Anael, minister* נוגה *Venus: æs. Dies Sabbathi, cujus signum* ג״י ודלי *Capricornus & Aquarius, Angelus Kaphriel, minister* שבתאי *Saturnus.* Nomina quorundam metallorum adjiciuntur, ex figmentis Alcumistarum, qui ista planetarum nomina iis indidere. Hæc sunt inter גלולים *stercora* domus Israelis, tempore commiserationis abjicienda. Nec omni prorsus superstitione caret, quod SCHILLERUS in *Cælo stellato Christiano*, abolita ista Gentili dierum nomenclatura, quam & nos etiamnum ore ferimus, primo die, ut recte, *Dominico* appellato, pro die Lunæ, *Spiritus S.* pro die Martis, *Beatorum omnium*; pro die Mercurii, *Ecclesiæ Catholicæ*; pro die Jovis, *Cœnæ & Corporis Domini*; pro die Veneris, *Crucis ac Passionis Christi*; pro die Saturni, *Virginis Mariæ*, audiri vellet.

§. XIV. Israelitis olim singuli Hebdomadæ dies à Sabbatho denominabantur: Ut μία σαββάτων, *prima Sabbathorum*, Matth. 28: 1. Luc. 24: 1. Joh. 20: 1. Et Pharisæus ille, *jejuno*, inquit, δὶς τοῦ σαββάτου *bis per septimanam*, Luc. 18: 12. Sic in *Bab. Maccoth. cap. 1. fol. 5. 1. Dixit Rabba, venerunt duo*, testes, *dicentes; Soræ, tempore matutino* באחד בשבת *primo Sabbathi* פלוני N. N. homi-

homicidium commisit. Venerunt duo, dicentes: בפניא בחד בשבא *vesperi primo Sabbathi nobiscum fuistis Nahardeæ*, &c. Ita deinceps אלא בתרי בשבא *sed secundò Sabbathi occidit ὁ δεῖνα* &c. Universæ istæ feriarum appellationes concurrunt in TARGUM *Esther. cap. 2: 9.* Ubi septem puellæ Estheræ ministerio addictæ, suis quæque nominibus expressæ, functiones suas per שבע יומי דשבתא *septem hebdomadæ dies*, suo cuique die assignato, obivisse memorantur. שבת igitur in hisce loquendi formulis idem significat quod שבוע *septimana. Ferias* dixere Latini Christiani, authore (ut BEDA vult l. s. c.) Sylvestro Papa, à diebus hebdomadis Paschalis, à qua veteris anni Ecclesiastici initium ducebatur. Quia enim illius dies omnes, ut olim apud Judæos, erant feriati; imo aliquamdiu utraque septimana, quæ pascha præcessit, *Hebdomada magna dicta*, & quæ secuta, *Septimana in Albis* vocata, solemnis & festiva fuit, inde obtinuit, ut reliquarum hebdomadum dies etiam *feriæ* vocarentur, præcipuo quodam principis septimanæ paschalis auspicio & omine.

§. XV. Duplex porro SEPTIMANA in usu Scripturæ S. est, *Ordinaria* seu *communis*, quæ etiam *diaria* dicitur, septem dierum, de qua hactenus: *Extraordinaria*, quæ *annalis* septem annorum, sumto die pro anno, ut *Ezech. 4: 6.* de qua in lege Jubilæi Lev. 25: 8. & in Prophetia Dan. 9: 24. interpretibus etiam Judæis. Ibi enim *JOSEPH ABEN JECHIIA Coment in Dan.* שבעים שבעים reddit: שבעים שמיטות, *70. anni intermissionis*, שהם ארבע מאות ותשעים שנה, *qui conficiunt 490. annos* שמטה est *omissio*, Deut. 15: 1. 2. 9. septimo quovis anno terra omittebatur & mutuum; à שמט, quod *omittere, ferri, abire, labi sinere,* significat, unde intelligitur locus *2. Sam. 6: 6.* Hinc usitata appellatio שנת השמטה *anni Sabbathici*, apud

Chronologos. vid. *CLAVIS. Isag. Chronolog. cap. 26.* Consentit *ABARBANEL* in *Maijene Hajeschuah* fol. 62. 2. השבועים האלה הם מן השנים העליים לתצ״ שנה והם בלי ספק מחורבן בית א עד חורבן בית שני: *septimanæ illæ sunt annorum, colligentes 490. annos, haud dubie à vastatione domûs* (templi) *primæ ad vastationem domus secundæ putandos : fuerunt enim 70. anni exilii Babylonici, & 420. annis duravit domus secunda,* &c. וכן פירשום חז״ל בסדר עולם: *sic etiam exposuerunt eas sapientes nostri b. m. in Chronico Mundi.* Annus autem comparatur diei. Quemadmodum dies alter fit sole ad nos redeunte, ita quando sol tale tempus redorditur, positus in eodem Zodiaci loco, novus quasi dies est, qui dicitur עת חיה *tempus redivivum vel reviviscens,* Gen. 18 : 10. 14. Ubi כעת חיה Lutherus infeliciter vertit: So ich lebe; quali verbo uti ne quidem in creatum angelum, nedum in Filium Dei, tunc locutum, congruit. Simplicissime & bene Piscator; Wann es wider um diese Zeit seyn wird. Expressissime vero Arabs; פי מתל חרדה אלוקתי מן קאבל *in tempore huic simili ex opposito,* i. e. sequenti anno. Quod ἐκ παρόδε pro more monemus, ut necessitatem probandi & examinandi versiones Scripturæ S. ad acquirendam, quoad ejus fieri potest, πληροφορίαν, videant, qui alioqui sive subsidiis humanis passim obviis & parabilibus secure confisi, sive, quod pejus est, ex contemtu profano, vel ignavia, Philologiæ S. studia neglectui habent.

§. XVI. Mittimus, quæ multi multa de *septenario* prodidere ἄδηλα, frigida, putida; vel superstitioso Scripturæ S. in qua numeri hujus non rara mentio vel allusio est, abusu male collecta; qualia videri possunt v. g. de septenario transgressionum, pœnarum in hoc mundo, mansionum in gehenna &c.

apud

apud *Men. B. Isr.* in *Nischmat. chaiim part. I. cap. 12.* vel à Gentilibus plusquam dubiis & male cohærentibus conjecturis conficta: qualia sunt, quæ de Septenarii sterilitate, qui hinc virgo & Minerva Pythagoreis dictus, commenti sunt. De *annis* item *Climactericis*, septimo quovis & nono, quos periculosos habent, periculosissimos vero, quos septenarius seipsum vel novenarium multiplicans producit. Sic nescio quam efficaciam in statu habituque hominis immutando ætati per septenos annos distributæ vendicant inter alia *Gnomæ Solonis*, inter fragmenta Poet. Græc. ex Philone & Clem. Alex. restitutæ. Plurima de septenario vera, dubia, falsa, ridicula, ex M. Varrone referunt *A. GELL. Noct. Att. lib. 3. cap. 10. MACROB. lib. 1. cap. 6. in Somn. Scip.* Memorabilis vero hic cumprimis est *annus mysticus* HEINLINI, ex Hebdomade creationis tanquam radice exstructus, dierum 343. qui cubus est septenarii: *Chronolog. Myst. §. 1.* Inventum, quod in speciem tanto felicius videri possit, quo faciliora difficultates Chronologicas, tantum non insuperabiles hactenus visas, expediendi media promittit. De quo plura, ubi de mense & anno.

SECTIO

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

SECTIO SECUNDA,

De

MENSE ET ANNO.

Argumentum.

Tempus aliud Aſtronomicum, aliud Civile, aliud Eccleſiaſticum. §. I. *Menſis* eſt vel Aſtronomicus, vel Civilis. Aſtronomicus eſt vel Solaris. §. II. Vel Lunaris. Eſtque vel periodicus, vel Synodicus, vel Illuminationis. §. III. Menſes Hebræorum antiqui tricenos colligunt dies ex Gen. 7. Sed in lege Moſaica Menſes ad Lunæ motum exiguntur. Quid כסא Prov. 7 : 20. & Pſal. 81 : 4. §. IV. An veteres Hebræi Menſes à Lunæ occultatione, vel à phaſi deduxerint? Coccejus refutatur. §. V. Annon & menſium ſolarium uſus apud Hebræos, in negotiis regiis, ex 1. Chron. 27. §. VI. Menſis Lunaris eſt vel cavus, vel plenus, vel intercalaris. §. VII. Poſterioribus Judæis menſes ſunt alternis pleni & cavi. §. VIII. Apud Hebræos menſes Lunares cum anno ſolari adſtrictos eſſe oportuit, ne feſta vagarentur. §. IX. Paſcha menſis Abib clavis totius anni. §. X. *Annus* eſt vel Aſtronomicus, vel Civilis. Aſtronomicus eſt vel Solaris, vel Lunaris. Annus Solaris eſt, cui ordinando Solis revolutio inſervit. §. XI. De Hebræorum

תקופות

תקופות five anni quadrantibus. §. XII. Annus Lunaris est vel communis 12. Lunationum, vel embolimæus. § XIII. Civilis, quo quævis gens in negotiis civilibus utitur. Præcipui sunt Ægyptius, anno Tropico minor, & Julianus, Tropico major. §. XIV. *Julianus* est vel medius & æqualis, vel verus & inæqualis. Isque vel communis dierum 365. vel bisextilis d. 366. §. XV. Ejus initium in mediam ferme hyemem incidit. §. XVI. Lunaris civilis est vel solutus, 12. mensibus synodicis constans, quo Arabes & Turcæ utuntur. Ulug Beigus citatur. Nomina mensium Arabicorum. §. XVII. Methodus reducendi annos *Hegiræ* datos in Julianos. §. XVIII. Lunaris Ligatus ad Leges cursus solaris contemperatur. Inde varii cycli enati, Dieteris, Tetraeteris, Octaeteris, Enneadecaeteris; Periodus Calippica est annorum 76. five Enneadecaeteris quadruplicata. §. XIX. Annus priscorum Hebræorum neque Solaris, neque Lunaris fuit, sed dependens ab arbitrio synedrii. §. XX.

I. DE MENSE.

§. I.

TEmpus aliud *Astronomicum*, *Civile* aliud, faciunt Authores, quod nos suo loco ἐκ παρόδυ subnotare, meminimus. *Illud* est, quod ad regulam motuum cœlestium, quam fieri quidem potest, accuratissime expenditur. *Hoc* vero, quod quæque sibi gens è rudi popularique motuum cœlestium observatione ad usum vitæ civilis constituit. HEINLINUS in *Synopsi Mathem.* addit *Tempus Ecclesiasticum*, cu-

cujus in publico Cultus divini exercitio, suis temporibus ἐυτάκτως dividendo, usus est. Verum distinctionis fundamento eodem retento, non communi *generi*, sed facta subdivisione, alteri *speciei* partem istam novissimam subjectam oportuit. Temporis porro utriusque ratio in dierum ὁμάσιν, quales sunt *Mensis* & *Annus*, spectatur: quorum theoriam, ut ordo fert Instituti nostri Isagogici, impræsentiarum pertractare animus est.

§. II. MENSIS dicitur σύστημα dierum 27. h. 7. &c. vel d. 29. h. 12. &c. vel d. 30. vel 31. pro diversa sive calculi Astronomici, sive instituti popularis ratione. De mensium distinctione præcepta bene multa videsis apud *ALSTEDIUM Uranometr. Part. III. cap. 5.* Præcipui in re Chronologica usus est *Mensis Astronomicus & Civilis.* Ille est, *quem solis vel lunæ motus definit*; Unde non integros modo dies, sed dierum particulas variæ denominationis adhærentes habet. *Civilis est, quo gens pro suo quæque instituto utitur*; Inde & *Usualis* dicitur, diebusque semper integris absolvitur, quippe παχυμερῶς ad solis & lunæ decursum conformatus. Astronomicus *Solaris* alius, alius *Lunaris* est. *Solaris, quo Sol ab Occidente in Orientem promovendo unum signiferi* δωδεκαμόριον *emetitur motu æquali*, atque adeo intervallum d. 30. h. 10. 29'. 4''. tametsi motu inæquali & apparente in uno Zodiaci signo longiorem trahat moram, quam in altero. Hinc Menses ipsi, *DIONYSIO Mathematico* Authore, duodecim signis cognomines sint: *Krion*, *Tauron*, *Didymon*, *Karkinon*, *Leonton*, *Parthenon*; *Zygon*, *Scorpion*, *Toxon*, *Ægon*, *Hydron*, *Ichtyon.* Iidem civiles fuerunt apud Ægyptios, quippe æquabiles tricenorum dierum singuli, adjiciendis in fine anni 5. ἐπαγομένοις. Solares civiles etiam sunt menses nostrates Juliani, de quibus dicere amplius nihil attinet.

§. III.

§. III. Mensis *Lunaris* triplex est; *Periodicus, Synodicus* & *Illuminationis*. *Periodicus* est intervallum temporis, quo Luna sub Ecliptica ad idem punctum, unde digressa fuit, revertitur. *ABEN ESRA super Exod. 12:2.* ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כז יום ושלישית יום בקרוב: Cum vulgo Astronomorum Lunæ revolutionem ad idem orbitæ suæ punctum spatio $27\frac{1}{3}$ præter propter dierum metitur. Id ipsum vero κατὰ τὸ ἀκριβὲς indagasse, vix ulli in Chronologicis usui est. *Synodicus* est, *quo luna à sole digressa, completis omnibus apparitionum suarum vicissitudinibus, ad eundem revolvitur.* Atque adeo est intervallum temporis, quo duo novilunia sive Synodi continuæ disterminantur. Priori proinde hoc major hic mensis est, quo plus temporis ad solem, aliquatenus interea progressum, cursu suo assequendum impendit. Hujus in artificiosa & civili temporum digestione usus potissimus est. Ejus de quantitate Hebræorum traditio est in *Sepher Ebronot* pag. 2. אין חידושה של לבנה פחות מכט׳ יב׳ תשצג: *Innovatio lunæ non fit infra 29. dies, 12. hor. 793. belakim;* quorum, ut Sect. I. §. 8. exposuimus, 1080. conficiunt horam. In sexagenis igitur d. 29. h. 12. 44'. 3''. 20'''. Pergit Author cit. ועתה חסר מחשבונך זה כח לפי שהן הולכין בשביעת נמצאת יתרון לכל חדש א׳ יב׳ תשצג: *aufer proin ab hacce summa tua 28. dies, quos septenarius dividendo absumit, restabit excessus mensis* cujusque supra septenarium, *1. d. 12. h. 793. bel.* qui character est mensis synodici, usui construendarum tabularum pro æquandis annis sol. & lun. reservandus: quales tabulas idem liber pag. 3. &c. exhibet. BULLIALDUS ex observatione duarum Eclipsium anno Nabonass. 366. Thoth die 26. h. 16. 58. & anno

anno Christi 1635. Mart. d. 3. h. 9. 18^{I}. 5^{II}. intervallum utramque inter oppositionem notavit dierum 736404. h. 9. 1^{I}. 29^{II}. qui menses constant 24937. unde diviso dierum numero per menses colligit veram mensis Synodici quantitatem d. 29. h. 12. 44^{I}. 3^{II}. 9^{III}. 37^{IV}. 9^{V}. 59^{VI}. 15^{VII}. 15^{VIII}. *Astronomia Philolaica Lib. III. cap. VI.* Quod ut intelligatur, attendendum, 366m. annum Nabonass. respondere 380mo. anno ante Christum natum: & æram Christi vulgarem biennio augendam ex præceptis *Scaligeri.* Denique in ipsa divisione cavendum, ne horæ & particulæ diebus adhærentes suo loco, quoties multiplicatio per 60. repetenda venit, negligantur. Judaica igitur determinatio temporis menstrui excedit medium lunæ motum scrup. 00^{I}. 00^{II}. 10^{III}. 22^{IV}. 50^{V}. 00^{VI}. 44^{VII}. 45^{VIII}. Unde annis 1500. fere tardiora exhibet novilunia per unam horam. *Mensis* denique *Illuminationis* dicitur *spatium temporis à prima luna renascentis phasi ad ultimam ejusdem senescentis phasin decurrens*; quod quidem, luna heliace nunc citius nunc tardius oriente, variat, in calculo tamen æquinoctii verni & novilunii paschalis veterum Judæorum inveniendi, tuto satis ad tempus novilunii assumuntur 1. dies 3. h. 30^{I}. tanto quippe intervallo luna commode post conjunctionem apparere incipit, sole jam infra horizontem demerso. Id quod ea maxime de causa observatum oportet, quia à phasi suas Hebræi aliique Orientales ducebant neomenias.

§. IV. Quæri solet, quales fuerint *Menses* anni Hebræorum antiqui? *Usuales* quidem, qui in Scripturis numerantur, tricenos colligunt dies. Gen. 7: 24. & 8: 3. dies 150. à decimo septimo mensis secundi Gen. 7: 11. ad decimum septimum mensis septimi conficiunt quinque menses. Sic Apoc. 11: 2. 3. & 13: 5.

13: 5. menses quadraginta duo sunt dies 1260. Tricenarius autem prope accedit ad mensuram temporis, quod inter duo novilunia intercedit. Lege de sanctificandis noviluniis &c. data, necesse fuit accuratius menses ad cursum lunæ exigi. *Lunares* autem fuisse, saltem in sacris, inde ab exitu Israelitarum usque, vulgo concedunt, neque nobis est dubium. *Fecit* namque Deus יָרֵחַ *lunam* (unde יְרַח *mensis*) *in stata tempora*. Psal. 104: 19. ubi מועדים sunt *dies festi* ex lunæ motu ad conventus agendos indicti, quo significatu idem nomen *Gen. 1 : 14.* distinguitur ab אתת quod *signa* notat *naturalia*, quorum causæ sunt astra. Hinc Eccl. 43 : 7. *Etiam à luna signum diei festi - - - mensis de nomine illius.* Et *Num. 10 : 9. 10. Clangetis tubis - - - in statis temporibus sive solennitatibus vestris & in principiis mensium vestrorum.* Conf. *Psal. 81 : 4. Clangite in novilunio buccina, in interlunio, die festi nostri.* ubi חרש ab innovatione luminis dictum novilunium, quod Syrus ריש ירחא *initium mensium.* LXX. νεομηνίαν, Rabbini תחלת הדוש הלבנה *initium innovationis lunæ*, interpretantur. Dubitatur, quid idem loci significet vox כסה quæ per א scripta occurrit *Prov. 7: 20.* ubi MASORA ב׳ בלי׳ חד כתי׳ ה *bis extat eadem notione, semel per* ה scripta. R. SAL. exponit : לזמן המועד הקבוע *ad tempus præstitutum.* R. LEVI, ברה *in principio anni, tunc enim Deus quasi* על כסא *solio insidet judicans orbem terrarum per justitiam.* scil. alludi putat vocem כסא *thronus.* Atqui fixum tempus loco Proverb. 7. non quadrat : nec enim amasium invitantis adulteræ est, maritum dicere fixo quodam tempore, quod forte voto brevius esse posset, rediturum, quin verius affirmare, emansurum velut ad numeniam, per mensem : neque enim de certitudine reversuri, sed mora emansuri agitur. Rectius ex parallelo חרש verti vi-

detur *interlunium.* ABEN ESR. ומעם בכסה שהלבנה מתכסה בו: ab occultatione lunæ notationem vocis כסה arceſſit. Nec aliter TALMUDICI, quanquam nullo fundamento de principio ineuntis anni exaudiunt, quærentes: איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה: *quodnam eſt feſtum, quo luna occultatur? Reſponde; feſtum novi anni. Roſch haſchana fol. 16. 1.* Idem intendit TARGUM Pſ. 81: 4. *Clangite* בירחא דתשרי *in menſe Tiſri buccina, in menſe* דמתכסי *qui occultatur.* Eodem ſenſu Græci ἕνην καὶ νέαν, Latini *Janam veterem novellam*, dixiſſe videntur, interlunii die & novilunii coincidente.

§. V. Indidem vero id forte conſequi dices, Hebræos non à phaſi ſuas duxiſſe neomenias. Reſp. Ut verſionem vocis כסה, optimam utique, vindicet Celeberr. COCCEJUS, *Studii*, inquit, *erat in veteri cultu, non expectare lunæ phaſin, ſed ſtatim cum lunæ occultatione feſtum celebrare.* Comment. in l. c. Atqui, quod pace tanti Viri dicam, id cum avita Judæorum, aliarumque Gentium Orientalium, conſuetudine componi poſſe non videtur. Sic etiam regula ritum in cultu publico divinitus præſcriptum obeundi plus ſatis fuiſſet incerta. Quomodo enim tuto affirmares, lunam nunc ſilentem eſſe vel occultari, neſcius interim, an alius quisquam, ex quo nondum ſciſcitatus es, lunam viderit nec ne? Contra ſi ad phaſin attendas, tutius fuerit vel uni homini fidem habere, qui rem ipſam viderit, quam mille myriadibus teſtium, qui ſe nihil vidiſſe affirmarent. Sequioris ætatis ſuperſtitio eſt, meritorum opinione tumens, להוסיף מחול על הקדש *addere de profano ad ſanctum.* Unde JUNIUS ex προνεμηνίᾳ *Judith. 8: 6. librum à Judæo aliquo, ſuperſtitionum amatore, concinnatum* colligit. *Videmus enim hodie Judæos, ne diebus feſtis vitium afferant, pridie*

toto

toto tempore pomeridiano feriari: tanquam si Deus hoc nomine in ære ipsorum futurus esset. Nos quidem pro confesso sumimus, quod Pharisæis pariter & Karæis receptum est, Neomenias ex φάσεως observatione indici solitas antiquitus, tametsi de calculi una cum φάσει admittendi ratione & authoritate, de phasium decernendarum Authoribus & loco, de intercalandi tempore, & id genus aliis, non usquequaque conveniat iisdem. Hic autem processum, quem senatus in figendis mensium initiis tenuit, tantisper descripsisse ad expediendam difficultatem mox nobis objectam usui erit. Judices præviso per calculum sperandæ φάσεως die, mane contrahebantur certo in loco, ubi testes (delectos viros ad captandam lunæ phasin in loca edita missos) expectabant antiquitus toto die: Postea נשתהו העדים מלבוא התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה: *cunctantibus venire testibus, decreverunt, eos non opperiri nisi ad tempus usque offerendi donarii.* משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום: *Rursus vero ex quo destructum est templum, instituto Johannis filii Zachæi visum fuit exspectare & audire testimonium de nova luna toto die. Rosch Hasschana cap. 4. Mischn. 4.* Hi testes reversi examinabantur, qui primi venerant bini, intromittebantur seorsim, primus interrogabatur: כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה וגו': *quomodo conspexisti lunam, ante, an post solem? versus septentrionem, an meridiem? quanta ejus altitudo, declinatio, latitudo?* &c. Ibid. *cap. 2. Misch. 6.* Examini subserviebat tabula R. GAMALIELIS, per quam non intelligendam esse ψηφοφορίαν σεληνιακῶν συνόδων, ut SCALIGER vult, *de periodo Jud. Alex.* lib. 2. *Emend. Temp.* quasi *ad eam demum confugerint, quando nubila aut imbres visionem lunæ oculis inviderent*, patet vel obiter legenti verba *Rosch hasschana*, cap. 2. Misch. 8. דמות

צורות לבנות היו לו לרבג" בטכלא ובכתל ובעליתו שבהו מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה: *Habebat R. Gam. figuras phasium lunarium depictas in mensa & pariete cœnaculi sui, quas exhibere solebat Idiotis, quærens: hacne figura an illa vidisti lunam?* Comperta apparitionis veritate ראש בית דין *præses judicii pronunciabat, succlamante populo universo,* מקודש מקודש *sanctificata est, sanctificata est. Ibid. Misch. 7.* Quomodo autem neomeniæ fixæ in vulgus publicabantur? בראשונה היו משיאין משואות משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין: *Olim quidem faces accenderunt, sed postquam morem abusu corrupissent Cuthæi, decreverunt dimittere nuncios undiquaque, qui eas significarent. Ibid. Misch. 2.* In seq. exponitur, quomodo faces oblongis קלונסאות *perticis* cedrinis præfixas tantisper in summo monte quasserint, donec in secundo monte, velut φρυκτωρίῳ idem fieret. Posthac vero, ut dictum, nuncii dimittebantur in omnes partes, qui neomenias publicarent, idque senis mensibus, על ניסן מפני הפסח *in Nisan, propter pascha.* על אב מפני התענית *Abb, propter jejunium,* על אלול מפני ראש השנה *Elul, propter anni caput.* על תשרי מפני תקנת המועדות *Tisri, propter festorum ordinationem.* על כסלו מפני חנוכה *Chisleu, propter Encænia,* ועל אדר מפני הפורים *Adar, propter festum sortium.* וכשהיה בית המקדש קיים יוצאים אף על אייר מפני פסח קטן *Et dum stetit templum, etiam dimittebantur in Ijar, propter Pascha parvum. Rosch Hasch. cap. 1. Misch. 3.* Hæc prisci moris vestigia sunt, quanquam forte, quod fieri solet, inventis eorum, qui κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἐπιδεύον, interpolata. Istuc porro notandum, quod si lunam nascentem videre, aut tempestates, aut familiaria regionum nubila, aut aliæ quævis causæ, impedirent, initium mensis determinatum fuerit 30. diebus post præcedentis neomeniæ tempus. לא הספיקו לומר מקודש עד שהשיכה הרי זה

זה מעובר Si testibus examinatis *ante tenebras non potuere pronunciare Mehuddasch*, mensis superior *plenus efficiebatur. Rosch hassch.* cap. 3. M. 1. *Si die trigesimo* visa fuerit luna, *mensis præteritus cavus, sin trigesimo primo demum, mensis præteritus plenus* pronuntiatus fuit. *Gloss. Talm. ad Rosch. hassch. cap. 1. M. 3.* Cavos proinde & plenos mensos non ex certa quadam in se redeuntis suique semper similis cycli ratione, sed prout phasis vel oculis observata, vel calculo prævisa, aut modus denique anni præsentis, docere poterat, constituebant; quo de amplius suo loco. Quo casu, ut mensis, qui præterierat, fieret plenus 30. dierum, & sanctificaretur dies à neomenia præcedente trigesimus primus, phasi opus non fuisse, contendunt Karæi adversus Pharisæos; qui eandem quidem hactenus intercalandi rationem tenent, sed sanctificationis solennitatem, quando phasis desiderabatur, adhibitam fuisse negant. Unde sequitur, quod luna etiamnum quasi silente novilunium illud in trigesimum primum diem incidens haud incommode כסה *interlunium* dici potuerit. Quo animadverso difficultas super versione Psal. 81: 4. nobis mota evanescit, quanquam & figura ἓν διὰ δυοῖν admissa dilueret eandem.

§. VI. Objicis: *2. Chron. 27.: 1.* &c. Legiones ordinariæ Regi ministrantes pro numero 12. mensium distributæ leguntur: Ergo menses fuere *solares*, quorum duodecim annum conficiunt. Secus enim, lunares si fuissent, propter excessum anni solaris supra lunarem tertius fere quisque annus, quippe embolimæus, 13. mensibus constitisset, saltem septeni intra ἐννεαδεκαετηρίδα quanilibet tales habentur à Judæis. Resp. Si usum civilem ab Ecclesiastico hoc in negotio distinguere luberet cum Magno SCALIGERO, mense usuali tricenorum dierum & anno æquabili Ægyptiorum assumto, illico res foret expedita. Ἐπαγόμεναι, inquit Author laudatus, *Hebræorum &* תקופת

השנה *erant perpetuo in autumno, neque ultra 30. dies epocham anni antevertebant, ac post 120. tantum annos mensis intercalabatur: ut merito historia prodiderit, duodecim tantum præfectos è numero mensium anni à Davide & Salomone creatos: quod annus Hebraicus in 120. annis nullum embolimum mensem haberet. Emend. Temp. lib. 3. de anno prisc. Hebr. Abrahameo.* Vellem equidem, virum longe literatissimum hæc sua probasse. Horæ illæ sex supernumerariæ, quas quartus quisque annus Julianus ad diem intercalarem colligit, 120. annis in mensem æquabilem excrescunt, quæ haud dubie causa est, ob quam in id demum tempus embolismum rejiciat. Undenam vero docebit, eandem habuisse priscos Hebræos anni quantitatem, tum, eousque horaria additamenta fuisse reservata? &c. Nobis quod objicitur, tanti non videtur, ut ea propter veritatem semel demonstratam deserendam arbitremur. Mensis embolimus, ut externum quid & commodatum spectari debet. Hinc adeo in Calendario Jud. plerosque dies festos Adar prioris in Adar posteriorem transferri videmus, quando annus est intercalaris: ejus simile quid factum fuisse in ista militum distributione, necesse est. Cætera, si argumentum valeret, etiam annos Chaldæorum, tempore DIODORI SICULI, perpetuo duodenos numerasse menses, parili ratione probares. Is enim *Lib. 2. Bibliothecæ Hist.* in hanc rem sic scribit: Τῶν Θεῶν δὲ κυρίους εἶναι φασὶ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ὧν ἑκάστῳ μῆνα καὶ τῶν δώδεκα λεγομένων ζωδίων ἓν προνέμουσι. Certum interim, fatente etiam Magno SCALIGERO, Chaldæos usos fuisse anno lunari fixo ope Periodi Calippicæ 76. annorum, sive cycli decemnovennalis quadruplicati.

§. VII. Mensis proinde lunaris alius חסר *cavus*: alius מלא *plenus*, vel מעובר *intercalaris* dicitur. Ille 29. hic 30. dierum est. Scilicet sub exitum cujusque men-

mensis diligenter advertebatur, utrum in vespera, quæ mensis elabentis diem vigesimum nonum secuta trigesimum inchoabat, luna radiis solaribus evoluta conspiceretur, atque adeo finito interlunio ראייה *phasis lunaris* extaret. Ubi phasis observata esset, neomenia, ut mos erat, solenni acclamatione sanctificata, cavum faciebant mensem ex diebus 29. jam elapsis, à phasi illa proximum mensem auspicati. Quod si phasis eo tempore esset nulla, tunc adjecto die sequente, h. e. trigesimo, plenus fiebat mensis, seu 30. dierum, adeo quidem, ut neomenia civilis insequens in vespera diei trigesimi primi collocaretur, nulla φάσεως ratione habita. Ubi tamen etiam phasi solito frequentius desiderata arbitrio suo utebantur qui calculo præerant, nunc cavos nunc plenos, eosque continuos vel alternos statuendo, ne anni præsentis ratio turbaretur. Quo casu etiam phasi desiderata cavos inserere potuerunt, quando ex calculo astronomico dignoscerent, phasin, ni aeris caligine intercepta fuisset, haberi potuisse. Nihilominus, si traditioni fides est, mensium plenorum numerus ita coërcebatur vel rursum laxabatur, ut nec pauciores quam quatuor, nec plures quam octo interseri ullo in anno communi regulariter decernerent. Unde regula: אין פוחתים מארבע חדשים המעוברים בשנה ולא נראה יותר על ח׳: *non minuunt numerum intercalandorum infra quatuor, nec visum adaugere eundem supra octo, in anno scil. communi. Talm. Tract. Erachin. cap. 2. misch. 2.*

§. VIII. Posterioris vero ævi institutum est, ut & doctrina cyclica, quod nunc apud Judæos fere menses sint alternis pleni & cavi. Unde non rejiciendum videtur, quod Hebræorum doctissimus MAJEMONIDES habet, in *Kiddusch Chodesch, cap. 8: §. 1. Quamdiu Synedrium füit in terra Israëlis, ab eo, pro necessitate aliquando, alias juxta apparitionem lunæ capita*

menſium & annorum fixa atque conſtituta fuiſſe, at ex quo tempore id abolitum eſt, Judæos certam quandam rationem, accommodatam luminarium motui medio, certisque regulis adſtrictam ſequi. Et hoc eſt decantatum illud סוד העיבור *myſterium intercalationis,* quod Judæi הלכה למשה מסני *traditionem Moſis è monte Sinai eſſe* nequicquam jactant; Alioqui correctionem ejus tentaſſe ſumma fuiſſet temeritas in R. Adda, de quo inferius.

Ordo *menſium Hebr.* hic eſt:

תשרי Tiſri.	30.	ניסן vel אביב Niſan, vel Abibh.	30.
מרחשון Marcheſvan, v. בול Bul.	29.	איר vel זו Jiar vel Ziv.	29.
כסלו Casleu.	30.	סיון Sivan.	30.
טבת Thebeth	29.	תמוז Tamuz.	29.
שבט Schebath.	30.	אב Abh.	30.
אדר Adar.	29.	אלול Elul.	29.

Obſerv. 1. In hac ratione Tiſri ſemper plenus eſt, Thebeth ſemper cavus; deinceps alternis pleni & cavi. Marchesvan & Casleu nunc *ambo pleni*, quando ſcil. annus ſive communis ſive embolimus eſt abundans, communis quidem ſupra 354. dies, embolimus vero ſupra 384. quo caſu dicitur שנה שחדשיה שלימי׳ *annus cujus menſes perfecti.* Nunc *ambo cavi ſunt*, ob rationem priori oppoſitam. Hinc annus dicitur שחדשיה חסרין *cujus menſes deficiunt.* Nunc *ille cavus, hic plenus*, quando annus eſt mediocris, diciturque is, שחדשיה כסדרן *cujus menſes ſuo ordine digeſti ſunt.* Annum communem Magiſtri ſignificant vocibus ſymbolicis חכש גרה ubi ח & ג notant annum communem deficientem חסירה habere 3. dies ſupra 350. ב & ד notant annum communem ordinarium habere 4. dies ſupra 350. &c. Idem ſervandum in ſymbolo חכש הוז de anno embolimæo ח deficiens relin-

relinquit ה 5. dies, ubi dividitur per ſeptem, &c. Ergo deficiens 383. æquabilis 384. abundans 385. dies colligit. Rationem hujus inſtituti qui doceri velit, adeat inter alios *MUNSTERUM*, *Calend. Hebr. p. 130. &c.*

Obſerv. 2. Aliud eſt initium ordinis menſium, aliud initium anni. Niſan eſt primus menſium, ſed ſeptimus anni; cujus initium arceſſitur à Tiſri, ut conſtat per Exod. 23: 16. & Cap. 34: 22. Lev. 25: 9. Exod. 12: 2. Quemadmodum Januarius primus menſis eſt anni Juliani, ſed in ordine menſium undecimus.; primus enim menſium eſt Martius.

Obſerv. 3. Cui vero, vel quibus menſibus Julianis Judaicorum quisque reſpondeat, accurate definiri nequit, ni prius æquinoctium vernale & novilunium paſchale in dato anno fixa fuerint; de quo ſuo loco. Παχυλῶς *Niſan* Martio & Aprili, *Jiar* Aprili & Majo, & ſic conſequenter reſpondere dicitur; Ratione obvia, quia illi lunares, hi ſolares ſunt. Interea de ratione componendi menſes Jud. hodiernos cum Julianis videantur *MUNSTERUS in Calend. Hebr. SCALIG. Can. Iſag. lib. 1. cap. 5. P. LANSBERG. Chronol. Sacr. lib. 1. cap. 7. &c.*

Obſerv. 4. De nominibus menſium Hebr. notat ABEN ESRA ad Exod. 12: 2. כל שמות החרשים אינם לשון קרש כי אם לשון כשרים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחר מהם ולא בכל המקרא רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרה ומגלת אסתר שהיו בגולה: *Chaldaica, non Hebraica eſſe, ideoque non niſi apud Zachariam, Danielem, Eſram & in volumine Eſtheræ, qui fuerunt in Exilio, uſitata reperiri.* Occurrunt tamen nomina menſium *Bul*, *Etanim* & *Ziv* in lib. 1. Regum. SCALIGER menſes olim non nominibus, ſed numerorum notis ſignificatos, Bul vero, Etanim & Ziv Sidonio-

rum & Tyriorum, non tantum Hebræorum fuisse suspicatur. *De quo tamen*, inquit, *nihil certi constituere possumus. de Emend. Temp. lib. 3.*

§ IX. Menses illos Hebr. lunares cum anno solari adstrictos oportuisse, inde apparet, quia solennitates ac festa, veluti Pascha, Pentecoste, Scenopegia, &c. justis anni naturalis temporibus, in quæ præcepto divino erogata & fixa erant, rite celebrari non potuissent, si Hebræi mensibus lunaribus usi, nullam anni solaris rationem habuissent. Ob notissimum enim 11. fere dierum excessum anni solaris supra lunarem festa illa suis mota sedibus statim retrocessissent. Unde verum illud Rabbinorum: לולי הוספת החדש הזה הפסח בא פעמים בימי החמה ופעמים בימי הגשמים: *Nisi adjeceris mensem istum* (Adar secundum in anno embolimæo,) *Pascha nunc in æstatem, nunc in hyemem incideret.* Atqui sane idem mensis cum eadem anni tempestate conveniebat semper. Deut. 6 : 13. *Festum Tabernaculorum celebrato septem diebus, quam collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.* Id vero convenit cum die decimo-quinto mensis septimi, per Lev. 23 : 34. Ergo septimus mensis in principium Autumni incidebat. Quod cum ita sit, primus mensis necessario erat primus, חדש האביב *mensis novarum vel maturescentium frugum*, dictus, Exod. 13 : 4. & alibi, quarum frugum manipulus quoque ex præcepto Dei offerendus erat, & coram Domino agitandus postridie Sabbathi circa illud tempus, nempe in Paschate. Lev. 23 : 10. 11. Quando igitur Pascha debuit fieri die decimo quarto primi mensis verni, conficitur, decimum quartum primi mensis incidisse vel *in* vel *proxime* post Æquinoctium. Finge enim, vel uno solum die Æquinoctium prævertisse, ergo maxima pars primi mensis verni erat hyberna novas fruges negatura. Hic etiam Judæi tempus illud festivum Pascha,

ex

ex receptissima Majorum traditione non auspicandum statuerunt, nisi constaret, Æquinoctium vernum, quod illis *Tekupha Nisan* dicitur, vel ante immolationis diem, vel summum postridie eventurum. Quod ni certo futurum præscirent, annum elabentem communem inserto mense, Adar secundo, qui Nisan imminentis, sed sursum protrusi, vicem occuparet, intercalabant, ut Paschati commodum esset tempus, quod æquinoctium vel sequeretur, vel non aliter atque dictum est præverteret, atque adeo locus daretur præcepto: *Observato mensem Abib, ut celebres Pascha Jehovæ Deo tuo. Deut. 16: 1.* Cæterum lunares menses Hebræorum cum anno solari adstrictos, satis diserte etiam docent Magistrorum Doctissimi. MAIMONIDES, citante Scaligero, חדש השנה - - - הם חדשי הלבנה : ושנים אשר אנו מחשבין הם שני החמה : *Menses anni sunt lunares, anni vero quos nos computamus, sunt solares. Can. Isag. lib. 3. p. m. 225.* ABEN ESR. &c. חדשינו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה : *Menses nostri sunt lunares: Et anni nostri tandem reducuntur ad solares, hinc tradiderunt Sapientes nostri b. m. domum judicii perpetuo septenos menses in* מחזור *quovis cyclo* (decem-novennali) *fecisse intercalares, quæ traditio Mosis est è Sinai: Etsi mensium initia fixerint* על פי ראיית *secundum phasin lunæ. Commentar. super Lev. 20. 9.*

§. X. Pascha primum (secundum enim mense אייר celebrandum, ex primi tempore pendebat:) rite collocatum clavis erat præcipua & index anni totius disponendi, unde reliqua deinceps festa suos habebant locos idoneos. Quanquam enim Judæi, ut est in *additamento Talm. ad Rosch. Hassch. 10.* תקופות מונין מתשרי *quadrantes anni* (æquinoctia & solstitia) *numerare soleant à Tisri*, tamen מולד *noviluniorum initium arcessunt à Nisan.* ibid. Inquirendo paschali anno quocunque ante Christum natum dato, convenienter ad hactenus dicta, sequens servire potest methodus:

1. Annus inquirendi paſchatis detur, vel aſſignetur in Periodo Juliana.
2. Inveniatur beneficio tabularum Aſtronomicarum verum Æquinoctium vernum anni dati.
3. Hoc facto, quæratur novilunium verum, quod non præcedat Æquinoctium inventum pluribus quam 16. diebus, ob rationem de qua §. 9.
4. Tempori novilunii reperti adjiciantur 1. dies, 3. horæ, 30. ſcrupula prima, ob rationem, de qua §. 3. Si ſumma cadat poſt occaſum ſolis, & luna per calculum deprehendatur ſupra horizontem Hieroſolymitanum elevata, refractione & parallaxi non neglectis, habetur quæſitum initium primi menſis: Sin minus, id incidet in noctem proxime ſequentem.
5. Invento principio primi menſis, facile erit reperire initia reliquorum anni menſium: adhibita cautione præcedente, ut & hacce, qua monemur tempus numerare ad Meridianum Hieroſolymitanum.

II. DE ANNO.

§. XI. Maximum σύςημα dierum ANNUS eſt; isque vel *Aſtronomicus*, qui etiam *naturalis*, vel *civilis*. Aſtronomicus eſt, qui ad motum corporum cœleſtium ita putatur, ut nec horarum nec ſcrupulorum appendices negligantur. Hic annus, quia circuitus eſt ejus Periodi, cujus cognominis ipſe eſt, pro numero ſiderum errantium multiplex conſtituitur; talis eſt annus *Saturninus*, *Jovialis*, *Martialis*, *&c.* Verum enim vero præcipuus hic Solis & Lunæ uſus eſt, quippe obvius & facilis: Unde tralatitia Anni Aſtronomici in *ſolarem* & *lunarem* diſtinctio. *Solaris* eſt, cui ordinando ſolis revolutio inſervit. Quando autem revolutionis initium à ſtella quadam fixa, velut ab ortu Caniculæ, ut olim Ægyptiis; vel Vergiliarum,

ut

ut Achæis; vel à prima ſtella Arietis, ut vulgo; arceſſitur, annus ſolaris *Sydereus* appellatur, Juliano major 9'. 26''. juxta rationes Tychonis. Rurſum initio curſus ſolaris ab uno è punctis tropicis, æquinoctialibus vel ſolſtitialibus ducto, annus ſolaris *tropicus* ſeu *vertens* dicitur, qui temporis eſt ſpatium, intra quod ſol ab æquinoctio vel ſolſtitio digreſſus, omnemque Zodiaci longitudinem emenſus ad idem cœli punctum revertitur. Cæterum æquinoctia haud minus atque ſolſtitia τροπὰς appellari teſtantur loca ex Sexto Empirico & aliis citata PETAVIO, *Ration. Temp. Part. 2. lib. 1. cap. 1.* De anni tropici quantitate non uſquequaque convenit inter artifices.

§. XII. Judæi ex quo annis lunaribus per emboliſmos ad ſolares beneficio doctrinæ Cyclicæ reducendis, & menſibus alternatim plenis cavisque uti cœperunt, anni ſolaris modum ex quatuor ejus quadrantibus, quos תקופות, Græci κέντρα, dicunt, determinare ſolent. Hinc illud Talmudicum; אין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה: *anni quadrans à quadrante non diſtat niſi d. 91. h. 7½. Maſſek. Erubhin fol. 56. 2.* Ubi Gloſſator: ימי התקופה כך הם צ״א יום ו״ז שעות ומחצה שהן רביע של שסה ורביע: *dies quadrantis cujusque ſunt 91. cum horis ſeptem & ſemiſſe, quæ eſt pars quarta ſummæ 365¼. dierum.* Hunc autem anni modum ſequuntur vulgatæ rationes R. SAMUELIS in conciliatione anni ſolaris & lunaris per cyclum decemnovennalem. Verum quia Enneadecaeteris lunæ minor eſt una Enneadecaeteride ſolis hora 1. particulis 485. quod diſcrimen progreſſu temporis inobſervatum rationes noviluniorum haud parum turbare poteſt, Rabbi ADDA, Vir ſeculo ſuo Judæorum Doctiſſimus, ex Hipparchi arte, alium anni modum definivit, quo adhibito juſtior Enneadecaeteridis utriusque exæquatio fieret; quo de tantiſper magnum

gnum audiamus SCALIGERUM : *Differentia utriusque Enneadecaeteridis hor. 1. 485. nona decima portio differentiæ scrup. 82. momenta Enneadecaeterica 7. vel quod idem est $\frac{28}{76}$, quæ detracta de quantitate anni Juliani relinquunt modum anni* προεμπτώσεως ἐννεαδεκαετηρικῆς *dierum 365. hor. 5. scrupulorum Chald. 997. momentorum 48. quæ sunt sexagesimæ horariæ 55'. 23''. 20'''. $\frac{7}{19}$.* Quæ ut oculis oggerantur, de 1. hora fiant 1080. helakim, quibus adjiciantur 485. summam 1565. dividat numerus cycli 19. quotus erit $82\frac{7}{19}$. vel, quod periodus Calippica postulat, quadruplicando, $\frac{28}{76}$. Id ut de quantitate anni Juliani auferas, horarum supernumerariarum sextam reducito ad helakim, ut de 365. d. 6. horis fiant 365. d. 5, h. 1080. hel. à quibus ubi detraxeris 82. restabunt 998. Ut porro etiam momenta 28. subtrahas, pro 998. hel. substituito 997. hel. 76. mom. unde deductis 28. relinquentur 48. Vel si pro momento placuerit assumi 19 hinc detractis 7. restabunt 12. Unde intelligis EPISCOPIUM, quando, *ad hanc æqualitatem omnimode faciendam*, inquit, *observandum est, anno solari datos esse & dandos 365. dies, 5. hor. 997. minuta & 12. secundas Institut. Theol. lib. 3 sect. 2. cap. 7.* Hæc quidem Calendario Judæorum novitio intelligendo conducunt; attamen pro æquinoctiis dato quovis anno Veterum indagandis tutius fuerit quantitatem anni mediam assumi inter illam Alphonsi 365. 5. 49'. 16''. & istam Tychonis 365. 5. 48'. 45''. quod in decimalibus factu facillimum est & expeditum: quandoquidem & Hipparchici anni quantitas justo major, ut suo loco probatum dabimus.

§. XIII. *Annus lunaris* est, quem lunæ revolutiones metiuntur. Distingui solet in *communem* & *embolimæum*: Sed hic civilis usus est, & ea propter in locum suum reservandus. *Lunaris* autem communis dictus est σύστημα duodecim lunationum. De ejus quantitate sonat

nat traditio Judæorum, quam exhibet liber *Ebronot. fol. 2. 1.* וקימא לן שנת הלבנה שאנו חושבין ממנו קביעות הוא יב׳׳ חרשים וכו׳ *Illud nobis certum, annum lunarem, ex quo vices temporum figere solemus, 12. esse mensium. Resume duodecies 29. d. 12. h. 793. hel. quæ conficiunt mensem, iisque in summam conflatis reperies spatium anni lunaris 354. d. 8. h. 876. hel. Rejice à calculo tuo 350. quos septenarius dividendo absumit, relinquentur tibi 4. d. 8. h. 876. hel.* דהיינו יתרון משנה פשוטה *quæ sunt residuum* (Character Chronologis) *anni communis, cui in* שנה מעוברת *anno embolimæo adjicies 1. d. 12. h. 793. hel.* (Characterem Mensis) *& invenies aggregatum 5. d. 21. h. 589. hel.* שהוא יתרון מי׳׳ג חרשים דהיינו שנה מעוברת *qui est excessus 13. mensium, qui constant annum intercalarem.* Excessus iste in usum construendarum tabularum æquationis seponitur. Anni igitur lunaris Judaici modus in sexagenis est 354. 8. 48. 40. Si ex præceptis *Bullialdi* supra §. 3. Mensem Synodicum in duodenarium ducas, erit anni lunaris quantitas 354. 8. 48. 37. 55. 25. 59. 51. 03. Et epactæ ex anni Juliani supra lunarem excessu 10. 21. 11. 22. 04. 34. 00. 08. 57. Ex Judaico calculo 10. 21. 11, 20.

§. XIV. Annus ex revolutionibus sive solis, sive lunæ, æstimatus, *civilis* ille est, quo Gentes pro suo quæque instituto in negotiis civilibus & Ecclesiasticis expediundis utuntur, luminarium motu his magis, minus illis, attente ad calculum revocato. Optimus ergo est, qui ab Astronomico proxime abest. *Civiles solares* usu præcipui sunt, alter quidem, tropico minor, *Ægyptius*: Alter, eodem major, *Julianus*; quorum θεωρίαν aliquam instituti nostri ratio efflagitat. *Annus Ægyptius* duodecim menses tricenorum dierum colligit, addendis in fine Mesori, mensis novissimi,

vissimi, quinque diebus ἐπαγομένοις: unde annus integer dierum 365. sine ullo bisextili. Ad solarem igitur accedit, appendice horarum neglecta, *aequabilis* inde dictus. Quo ipso fit, ut quarto quoque anno vertente primus anni dies, *Thot* appellatus, uno die praevertat auspicia anni Juliani, isque dies totum annum retrogrado ordine pervagatus non nisi annis 1461. pristinam ad Epocham redeat. Exempli caussa: anno praesente Aerae Christ. 1688. initium ducat annus Aegyptius à Calendis Januariis: anno 1692. ordietur pridie Calendarum Januar. i. e. 31. Decembr. & sic deinceps, donec elapsis 1460. annis denuo à Calendis Jan. ineat. Hacce anni forma Aegyptii ad cladem usque Antonii & Cleopatrae, proinde ad annum ante Christum circiter 29. utebantur; postea vero sub jugum Roman. missi victoris legem accipere jubebantur. Eodem anni genere celebratissima est Epocha Nabonassaris, quam à Chaldaeis traditam usu fecere suam Aegyptii. Datum vero annum Aegyptium aerae Nabon. ad annum periodi Jul. revocandi methodum brevem, vide apud P E T A V. *Rat. Temp. Part. 2. lib. 1. cap. 12. can. 3.*

§. XV. Annus solaris *Julianus* vel *medius & aequalis*, vel *verus* & *inaequalis* est. Ille constat diebus $365\frac{1}{4}$ sive sex horis: qualis usu communi receptus non est. *Verus* & *inaequalis* vel *communis* est 365. dierum; Vel *bisextilis* 366. dierum: tales sunt omnes anni Christi quaternario dividui, juxta tritum illud:

Tunc Bisextus erit, partes per quatuor aequas
Annos partiri cum poteris Domini.

Horae igitur 6. differuntur, dum collectae diem conflent, qui quarto cuique anno accedens *bisextilis* vocatur, quia de isto ante VI. Calend. Martias inserto, *bis sexto Calend. Mart.* dixere, biduum pro uno die numeran-

merantes. Quo sensu CELSUS l. 98. *Cum bisextum ff. de verborum signif. Cum bisextum Calendis est, nihil refert, utrum priore an posteriore die quis natus sit: deinceps sextus Calendas ejus natalis dies est. Nam id biduum pro uno die habetur,* JULIANUS cognominatur, quia *C. Julius Cæsar* annum hunc opera Sosigenis Mathematici in civilem modum & menses descripsit, inque usum Romani orbis communem transtulit, quo de nervosa, ut solet, brevitate FLORUS: *Itaque non ingratis,* inquit, *civibus omnes unum in principem congesti honores; circa templa imagines, in theatro distincta radiis corona, suggestus in curia, fastigium in domo, mensis in cælo; ad hoc Pater ipse patriæ perpetuusque Dictator,* &c. *Lib. 4. cap. 2.* Hac anni forma perinde atque perpetuo canone & accurata temporum norma utuntur Chronologi, nec immerito: *Est enim* (fatente ipso PETAVIO, acerrimo illo Gregorianæ factionis vindice,) *illius descriptio cum ad usum expedita, tum rerum naturæ consentanea; siquidem solis conversionem quam fieri potest proxime consequitur, & ad commendandam temporum memoriam est aptissima. Quo fit, ut Chronicorum & Annalium Scriptores eam anni formam adhibeant non iis modo rebus explicandis, quæ posteriores illius institutione sunt, sed antiquioribus etiam, & ab ipso adeo orbis initio: quamvis alia tum anni forma, imo aliæ apud alias nationes existerent. Ration. Temp. part. 2. lib. 1. cap. 1.*

§. XVI. Anni Jul. initium in mediam ferme hyemem incidit, eo quod solstitium hybernum, atque novilunium, quod neglectum fuisse verisimile non est, olim cum hic annus constitueretur, haud procul à Calendis Januar. capite anni nostri, abfuit: quod tamen postea anni quantitate justo majore assumta aliquot diebus anticipavit. Qua ipsa etiam ex causa natus est annus *Juliano-Gregorianus.* Cujus ea est ratio; quandoquidem Julianus Tropicum superat scrupulis horariis 11. ut adeo annis propemo-

dum 131. integro die tropici anni caput Julianum antevertat, factum inde, ut æquinoctium vernum, quod seculo Nicæno, hoc est, post annum Christi 300. intra diem 20. & 21. Martii contigerat, elapsis annis fere 1300. deprehenderetur incidere in dies Martii 10. & 11. isti enim cardines propter bisextilem ultro citroque quasi fluctuant & biduum occupant. Quare anno Christi 1582. *Gregorius XIII. P. R.* diebus 10. dispunctis, sicque pro numerando V. Octobris numerato die XV. æquinoctium ad pristinam sedem, nempe 21. Martii, cui decreto Concilii Nic. affixum fuerat, retrahi, & ne retenta eadem etiamnum anni Jul. quantitate lapsu seculorum denuo sede sua moveretur, caveri jussit, proviso, ut singulis annorum centuriis vertentibus dies bisextilis unus intermitteretur, quarta duntaxat excepta centuria, quæ bisextilem pro more retinet, adeoque quadringentis añis non nisi tres bisextiles perimerentur, quandoquidem non intra centenos quosque, sed post 131. demum annos dies circiter unus accrescit anno Jul. quo tropicum excedit. Unde 393. annorum spatio triduum exoritur, quod facilitatis gratia per centurias dispensatur. Hac de causa qui stylo Gregoriano utuntur, 10. diebus nos * antecedunt, anno Epochæ Christianæ 1700. undecim, anno 1800. duodecim &c. diebus nos antecessuri.

§. XVII. Annus Civilis Lunaris vel *Solutus* est vel *Ligatus*. *Solutus*, qui & *simplex* dicitur, cum anno solari non implicatur, sed legibus cursus solaris solutus ex 12. mensibus Synodicis conflatur, qui in anno communi alternis pleni & cavi 354. in anno emboli-

* An. 1688. quo hæc scripta fuit Dissertatio, Protestantes adhuc Calendario *Juliano* usos, Novum vero, seu *Leopoldinum*, quod cum *Gregoriano* fere coincidit, ineunte præsente Seculo plerosque recepisse, constat. J. J. H.

bolimæo acceſſione diei intercalaris 355. dies colligunt. Tali anno utuntur Arabes, Turcæ, & alii Orientales, ea intercalationis ratione. ALFRAGANUS anno Arabico 354. d. cum $\frac{1}{5}$ & $\frac{1}{6}$ diei tribuit, *Element. Chron. & Aſtron. cap. 1.* hoc eſt, ut Hebræus ejus Interpres habet 354. 8. 864. hel. Conſequenter menſis Arabicus conſtabit 29. 12. 792. hel. ſive 44. ſexagenis primis, quæ annorum 30. ſpatio undecim dies conficiunt. Hinc *Turcis* aliisque uſitata periodus 30. annorum, in qua undecim anni ὑπερήμεροι abundantes 355. reliqui novendecim communes 354. dierum ſunt. Illos autem abundantes quia SCALIGER ejusque aſſeclæ & alii, aliter atque Orientales ipſi, enumerant, juvabit hic audiri VLUGBEIGUM, qui duobus abhinc retro ſeculis & quod excurrit, Princeps Indiæ citra extraque Gangem floruit. Is, interprete *Joh. Gravio*, gentis ſuæ morem hac in parte ſic explicat, *Diſſert. de cognitione Epochæ Hegyræ cap. 1. Initium hujus Epochæ* (Hegyræ) *eſt principium Moharram illius anni, in quo Propheta noſter Mohammedes Moſtafa, cui benedictio & pax ſit, à Mecca ad Medinam migrabat: & illud ſecundum medium calculum eſt feria quinta, ſed ſecundum phaſim lunæ, dies Veneris. Nos autem feriam quintam accipimus. Mohammedani menſes hujus Epochæ à phaſi novilunii ad phaſim ſequentis novilunii numerant; atque hoc intervallum nunquam triginta dies excedet, neque minus erit novem & viginti: ita ut quatuor menſes alternatim conſequentes triginta dierum ſint, & tres viginti novem, ſine ullo utrinque exceſſu. E duodecim menſibus annum conſtituunt. Anni itaque & menſes, ſecundum eorum uſum, ſunt lunares veri. Aſtronomis Moharram triginta eſt dierum, & Sephar undetriginta: & ſimiliter menſium unus triginta dierum, & alius undetriginta, uſque ad finem anni. Singulis autem annis tricenis menſem dulheggiah undecies conſtituunt triginta dierum. Atque hoc fit anno* 2. 5. 7. 10. 13. 15. 18. 21. 24. 26. & 29. *Hi unde-*

cim sunt embolimæi & vocibus בהז יגחה ארוט *comprehenduntur.* Voces istas memoriales, cum desint characteres Arabici, numeris sic exprimimus, & substitutis aliis à dextra versus sinistram procedendo explicamus:

9. 6. 4. 1. 8. 5. 3. 10. 7. 5. 2.

id est, 29. 26. 24. 21. 18. 15. 13. 10. 7. 5. 2.

Alii tamen Orientales, monente eodem Authore, loco decimi quinti constituunt decimum sextum embolimæum, quod etiam Petavio, Ricciolio, aliisque sequi tutius & expeditius visum. Diviso igitur numero alicujus anni Hegyræ per tricenarium si restet supra dictorum undecim aliquis, annum illum embolimæum tuto pronunciare licet. Sunt autem menses Arab. seq.

		dies expansi.	dies collecti.
1	Moharram	30	30
2	Sephar	29	59
3	Rabia prior	30	89
4	Rabia poster.	29	118
5	Gjumada prior	30	148
6	Gjumada post.	29	177
7	Ragiab	30	207
8	Schaban	29	236
9	Ramadam	30	266
10	Shavval	29	295
11	Dulkaada	30	325
12	Dulheggia	29	354
	Dulheggia in anno Embolimæo	30	355

§. XVIII.

§. XVIII. Non intempestivum fuerit heic proponi methodum reducendi annos Hegyræ datos in Julianos, quam & vulgata illa per tabulas Chronolog. supputandi ratione expeditiorem, & illa populari, quam Celeb. *SPANHEMIUS Introduct. ad Chronol. S. p. 89.* commendat, accuratiorem, sed è dictis facile intelligendam, mecum olim communicavit Cl. TANAQ. FABER *fil.* Mathematum cultor solertissimus, quem merito suo inter Amicos maximi facio. Præcepta methodi hæc sunt, quæ etiam in gratiam Studiosorum rei Chronolog. brevissime explico.

1. Anni Hegyræ completi ducantur in dies $354\frac{11}{30}$. seponendo tantisper producto, quod, si præter dies integros habuerit fractionem majorem, quam $\frac{15}{30}$, unitate augeatur. Ratio præcepti est obvia ex eo, quod supra de 44. sexagenis inter 30. annos ad 11. dies excrescentibus dictum. Quod diei semissem excedit, pro integro die venit.

2. Menses completi multiplicentur per 29. dies 12. hor. id est $29\frac{1}{2}$. producto iterum seponendo, quod, si præter dies integros occurrat $\frac{1}{2}$. neglecta fractione augeatur unitate.

3. Producta hæc in unam conjiciantur summam, adjectis diebus mensis labentis, si qui sint, & radice dierum 227016. ut habeas inventum tertium, nempe dies æræ Christi Dionysianæ. Hoc præceptum ut intelligatur, notandum: Epocham Hegyræ incidere in annum Christi 622. Jul. 16. feriam 6. qui conficiunt dies 227016. multiplicatis 621. annis completis per $365\frac{1}{4}$. & additis diebus anni labentis 196.

4. Inventum hocce tertium, dividatur per 1461. quæ est quantitas 4. annorum Julian. scilicet trium communium & unius bisextilis. Quotus multiplicetur per 4. ut habeatur inventum quartum. Ratio præ-

 cepti

cepti est, quia quartus quisque annus Julianus est bissextilis dierum 366. Proinde si inventum tertium divideretur per quantitatem unius tantum anni Jul. communis vel bissextilis, quotus justo minor vel major foret, ut patet attendenti. Idem tamen quotus per 4 multiplicandus est, quia absque bissextili, inventum tertium per 365. quantitatem unius anni Jul. dividendum esset. Hisce peractis, ubi facta divisione restabunt dies plures quam 355. aut 730. aut denique 1095. deductis à residuo diebus 365. aut 730. aut 1095. inventum quartum augeatur unitate, vel ternario: Sicque prodibunt anni Æræ Christi vulgaris respondentes annis Hegyræ datis.

5. Ut denique etiam feria indagetur, invento tertio addantur dies 6. abjectis inde omnibus septenariis, relinquetur feria: quod si nihil restabit, feria erit septima. Ut exemplo aliquo regulas hasce illustremus, & successus judicem adhibeamus ipsum CALVISIUM, periculum methodi nostræ faciemus in exemplo, quod ipsemet suo more per tabulas expedivit. Is igitur *Isagog. Chronol.* cap. XIII. hæc habet; *Leonclavius Vir Doctissimus refert, in Diplomate Imperatoris Turcici, quo continebatur prorogatio pacis cum Rodolpho II. Imperat. hæc verba addita fuisse:*

„ *Datum die primo mensis Januar. anni Domini Jesu,*
„ *supra quem sit gratia & auxilium divinum 1584. An-*
„ *no transmigrationis magni Prophetæ nostri, supra quem*
„ *sit gratia salusque divina, 991. die 27. Sacræ lunæ*
„ *Dhilhitsche.* Elapsi igitur sunt anni Arabici 990. menses 11. dies 27. proinde

Per *præceptum primum* ductis 990. annis in $354\frac{11}{30}$ dies, habebitur --- *primum inventum* --- 350823.

Per *præceptum secundum* ductis 11. mensibus in $29\frac{1}{2}$. dies, vel per tabulam mensium

Ara-

Arabicorum habetur ---- *secundum inventum* ---- 325.

Per *præceptum tertium* addantur ſimul hæc duo inventa cum ----- *dieb. menſis labentis* ---- 27.

& *radice dierum* 227016.

Summa dabit ----- *tertium inventum* ---- 578191.

Per *præceptum quartum* Inventum hoc tertium dividatur per 1461. erit *Quotus* ---- 395 † 1096. qui per 4. multiplicatus, & diebus 1096. in tres annos reductis, ternario auctus, dabit annos Jul. Æræ Chriſti completos 1583. diem anni labentis 1. Denique -----

Per *præceptum quintum* addantur Invento tertio dies 6. ut fiant 578197. quibus diviſis per 7. relinquentur 4. pro feria. Quæſitum igitur erit, Annus Chriſti Æræ Dionyſ. 1584. 1. Januar. feria 4. Idem factum per tabulas inventum videſis apud *Calviſium in loco cit.*

Sic annus lunaris ſolutus, cum deſultorius ſit, caput habens vagum, id affert incommodi, quod totum Juliani anni contextum pervagatur ita quidem, ut ternis quibusque annis menſis quilibet proxime antecedentis tempeſtatem ſubeat, & elapſis 16. circiter annis, qui æſtivi fuerant menſes, fiant brumales, & vice verſa.

§. XIX. Annus lunaris *ligatus* dicitur, qui ad leges curſus ſolaris ita contemperatur, ut communi aliquo veluti orbe, quem cyclum ac periodum vocant, incluſus cum ſolari anno in gratiam redeat. Ea conciliandi ratio à multis antiquitus tentata varios peperit cyclos, velut *Dieteridis*, *Tetraeteridis*, *Octaeteridis*: quaſi biennio vel ejus duplo vel quadruplo, ſolis ac lunæ rationes paria facerent. Succeſſit *Enneadecaeteris*, novendecim annorum cyclus, Authore METONE, Athenienſi Aſtron. qui omnium exactiſſimus habi-

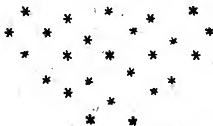
habitus; quasi eo annorum numero vertente utriusque sideris ab eodem cœli puncto ad idem fieret reversio. Verum cum & hic cyclus vitium facere deprehenderetur, ei remedium quæsivit CALIPPUS, Cyzicenus Mathematicus, unde nata *Periodus Calippica* 76. annorum, sive cyclus 19. quater replicatus: *Quo absoluto putavit nihil reliquum fieri de scrupulis lunæ cum rationibus solis* &c. *SCALIG*, *Emend. Temp. lib. 2.* Sed & hic invenit, quod corrigeret, HIPPARCHUS, Rhodius Astron. De quibus, ubi de characteribus temporis. Anno autem lunari ligato utuntur Judæi sequioris ævi, admisso cyclo decemnovenali: Quo de instituto ex arte R. Samuelis Jarchinæi prolixe disserentem vide MUNSTERUM in *Calend. Hebr. Tract. de Invent. Neomen. & æquin. pag. 62.* &c. Summa huc redit; Intra 19. annos septem faciunt intercalares, 13. quosque mensium, addendo לאדר *Mensi Adar*, ואדר *alterum Adar*, secundum præceptum R. Gamal. שלש שלש שתים שלש שלש שלש שתים *tres, tres, duo: tres, tres, tres, duo.* hoc est, Intercalares tredecim mensium sunt *annus tertius*, & huic additis tribus *sextus*, & additis duobus *octavus* &c. quod significant vocibus ג״וח א״ד ז״ט Id est, 3. 6. 8. 11. 14. 17. 19. Itaque, si 12. annos communes totidem mensium, & 7. embolimæos 13. mensium constituant, annum solarem & lunarem intra cyclum hunc decemnovennalem conciliari utcunque volunt: quod qua ἀκριβείᾳ succedat, hinc brevi patescit. Septem menses qui totidem annis communibus addi solent, supplere deberent defectum anni lunaris infra solarem, qui defectus calculo Judæorum est 10. 21. 204. hel. Atqui hoc non præstant exacte, ut ad oculum patet ducenti excessum anni solaris 10. 21. 204. in 19. ut fiant 206. 18. 636. hel. Item quantitatem mensis 29. 12. 793. in 7. quia septies fit integri mensis intercalatio, ut fiant 206. 17. 151. quæ summa à priore subtracta relinquit

linquit 1. 485. id est, unam horam & 485. helakim. Quapropter novilunia juxta hunc computum post annos Julianos XIX. recurrere quidem possunt eodem die, sed non eadem hora, verum sesquihorio præterpropter citius accident, quam ante XIX. annos, quæ προήγησις σεληνιακὴ dicitur. Hæc etiam causa fuit *R. Addæ* emendandi rationem temporum, ut supra significamus §. 12. Qua de re inter alia non nihil vide apud *SCALIG. Can. Isagog. lib. 3. Comment. in cap. 6. SELDEN. de anno civili Vet. Jud. cap. 17.* Specimen conciliationis juxta emendationem R. Addæ videsis apud EPISCOPIUM loco supra citato, quod hic exhiberi prolixitas vetat, neque vero ea prolixitate opus est, si velimus uti methodo mox adhibita, attendendo, quod excessus anni solaris supra lunarem juxta calculum R. Addæ sit 10. 21. 121. 12. qui ductus in 19. facit 206. 17. 151. quod ipsum etiam est productum quantitatis mensis synod. per. 7. Hinc adeo istam annos sol. & lun. exæquandi rationem tam exactam affirmare audent Judæi, ut in quo puncto cyclus iste decemnovennalis incipit, videlicet in principio lunæ Tisri, sol & luna absoluto cyclo in eodem signo & gradu usque & usque, cursum redorsuri, deprehendantur: quod quidem verum esset, si determinatio anni justa foret.

§. XX. Celebris apud Chronologos est quæstio de anno priscorum Hebræorum. Alii solarem fuisse, ex lunaribus quidem mensibus sed tricenariis & appendice 5. dierum conflatum, contendunt. Addit CHRISTMANNUS: *Hebræos à mundi conditu per annos 3449. usque ad Æram Alexandri usos fuisse annis æquabilibus Ægyptiorum, id est, duodenis æquabilibus mensibus cum 5. appendicibus dierum: ut annus Hebraicus in 120. annis nullum embolimum mensem haberet. Comment. ad cap. 1. Alphrag. de Calend. Heb.* Alii Lunæsolarem ex Lunæ mensibus constantem, sed cum solari anno concilia-

tum ſive per epactas dierum 11. ſive per intercalares menſes ex epactis duum triumve annorum conſurgentes arbitrantur. Authores utriusque ſententiæ oppido multos citatos videre eſt apud RICCIOLIUM *Chronolog. Ref. lib. 1. cap. 10.* CELSIUS Mathematicus Upſal. conjicit, *Hebræos poſt Exodum duplicem annum habuiſſe, Politicum ſolarem, & Eccleſiaſticum lunarem, at per embolimæos illi connexum; qui tandem poſt everſam Monarchiam Perſicam, cum Pontifices Maximi omnem poteſtatem ad ſe raperent, illum abſorbuit, ac ſolus remanſit.* MEGERL. *Comment. Chronol. in Tab. Mathem. Hiſt. cap. 5.* Sunt denique, qui annum Hebræorum priſcorum unicum fuiſſe tantum, qui hodie eſt, nempe lunarem pertendunt, quos eo nomine vehementer vapulare videas *SCALIGERO, Emend. Temp. lib. 3. de anno priſc. Hebr.* Nobis, ut de nomine controverſiam movere cuiquam volupe non eſt, ita certum videtur, non modo menſium lunarium, ſed etiam anni ſolaris rationem fuiſſe habitam à Moſis tempore: Id quidem plus ſatis comprobant quæ §. 9. ediſſeruimus. Enimvero quando Deus menſem Abib primum in ordine menſium anni, veluti natalem Iſraeli, quo in libertatem fuit aſſertus, haberi juſſit, Exod. 12: 2. ſancitis etiam neomeniarum ſacris, anni rationem, quippe notam vulgo ſupponens, non edocuit, quam tamen vel ante Moſen certo compertam, vel poſt Moſen definitam oportebat, ſiquidem annum vellet haberi lunarem. Neque etiam ἔτυμον nominis שנה quod *annum*, quaſi temporis *renovationem vel iterationem*, ſignificat, in annum lunarem competit. Cui verius quam anno ſolari congruit dici כעת חיה *ſecundum tempus vivum*, id eſt, redivivum, quod ſol curſus ſui periodo abſoluta redorditur? Gen. 18: 10. 14. Recte ABEN ESRA & R. SAL. בעת הזאת בשנה אחרת או לשנה הבאה! *ſimili tempore anni ſequentis.* Numquid vero ſolam lunam *in ſtatuta tempora & annos* conditam

ditam credidere Moses & Patres? Gen. 1: 14. Quærenti vero, quænam igitur forma fuerit anni priscorum Hebræorum inde à Mosis tempore? Resp. Procul libidine altercandi de vocabulis, consequenter ad ea quæ de mensibus Hebræorum docemus, sic nobis statuendum videtur, quod annus iste neque *solaris* tantum, neque *lunaris solutus*, neque *lunæsolaris* computi regulis adstrictus, sed talis fuerit, qualem Synedrio vel iis qui è cœtu ejusdem delegata potestate temporis definiendi negotio præfuere, disponere atque edicere visum fuit, postquam causas faciendæ aut omittendæ intercalationis, qualis esse poterant serotina frugum, agnorum, hœdorumque maturitas, itinerum incommoda è pontibus diffractis, aquarum exundatione &c. circumspecte considerassent. Hactenus igitur annus solaris & mensis lunaris usu ita contemperari solebant, ut de qualitate anni civilis, communisne an intercalaris futurus esset, ante Synedrii decretum nemini constaret. Atque hic mos figendi tempora ex Synedrii arbitrio, non nisi cum Authoritate ejusdem, in terra sancta expiravit. Quo casu prævisó Hillel Synedrii Princeps cyclum decem-novennalem ex doctrina Astron. & Chronologica R. Sam. Jarchinæi & R. Addæ condidit. Testimonia Rabbinorum huicce traditioni fidem firmantia vide apud *SELDENUM de anno civ. Vet. Jud. cap. 17.*

III. SA-

* *

III.

SAMUELIS KOENIGII,

Prof. Bern. Extraord.

DEFENSIO FIDEI NICÆNÆ

De vera & æterna Filii Dei Deitate,

Ex PROV. 8: 22-31.

Cum adjectis quibusdam OBSERVATIONIBUS *ad loca quædam alia LIBRI PROVERBIORUM SALOMONIS.*

Argumentum.

§. I. Symboli Nicæni verba de hac materia laudantur. §. II. Conditum id fuit contra Arrianos, quibus locus Prov. 8: 22. ὁ Κύριος ἔκτισέ με, ad speciem favebat. §. III. קנה acquisivit generando. §. IV. Alibi tamen, acquisivit creando. §. V. Syrus & Arabs à textu Græco seducti. §. VI. אמון *Amon* tam nutritium, quam opificem notat. §. VII. Christus μονογενὴς dicitur, non πρωτογενὴς. §. VIII. Christus ceu *æterna Sapientia* cum patribus *amice collusit.* §. IX. Est is sapientia nostra. §. X. Meletemata de hac sapientia amanda, in sinu fovenda. §. XI. Sequuntur *Observationes miscellaneæ* ex sequentibus Proverbiorum

rum Capitibus. Cap. 9: 12. Assumentum, quod LXX. Syr. & Ar. habent, in Textu Hebræo & Chaldæo non extat, adeoque merito suspectum; idem de v. 13. §. XII. Cap. 10: 3. הוה *havva*, *opes*, it. *improbitas*. v. 8. לבט quid notet Syris, Arabibus & Æthiopibus. v. 9. ירע ex Ar. ורע *reliquit*, *sivit*, *missum fecit*. v. 31. Hebr. נוב i. q. Chald. & Syr. אנץ germinavit. §. XIII. Cap. 11: 2. quid sit צנועים sc. humiles, verecundi, modesti. v. 31. אף כי quanto magis, & quanto minus. §. XIV. Cap. 12: 19. וָעֵד veteres versiones omnes reddunt qs. וְעֵד *& testis*. ad v. 25. & 27. notula. §. XV. ut & ad Cap. 13: 18. & 25. §. XVI. Cap. 17: 27. וקר in Textu præferendum τῷ יקר Masorethico. §. XVII. Cap 18: 1. quid sit נפרד & התגלע v. 11. משכית *imaginatio*. §. XVIII. Cap. 19: 22. חסדו *gratia Dei*. §. XIX. Cap. 20: 30. quid חברות & תמריק ex Jes. 55: 5. §. XX. Cap. 21: 7. יגורם raptabit, abripiet eos ex Ar. גר §. XXI. Cap. 22: 22, 23. קבע Hebræis diripuit, despoliavit, sed Chald. & Syr. fixit, cruci affixit, utraque notio laudatur. v. 27. תקע i. q. ערב spopondit data dextra. §. XXII. Cap. 24: 6. תחבלות consilia politica, rectoria.

---

§. I.

PAtres *Concilii Nicæni* primi, celebrati A. C. 324. & 325. sic suam de ÆTERNO DEI FILIO mentem fidemque expresserunt:

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ, omniumque quæ videntur & quæ non videntur. Et

Et in unum Dominum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium, qui ex Patre natus est ante omnia secula. Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, & consubstantialem Patri, per quem facta sunt omnia, &c.

§. II.

Eximio huic fidei Symbolo condendo ansam præbuisse ARRIUM ejusque asseclas, ex scriptis Athanasii & Socratis notius est, quam ut dici debeat. Nimirum Arrianis Jesus Christus erat prima & excellentissima Dei creatura, facta ante cæteras res creatas, & per quam cætera facta sunt. Arrianis, quoad speciem saltem, præsidio fuit locus PROV. 8: 22. uti scil. LXX. eum reddiderunt: Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτȣ̃, Multum negotii facessebat hic locus patribus Græcis, veritatem Hebraicam ignorantibus. Quare exercitii, fideique nostræ confirmandæ gratia, pensitemus hunc locum coram Deo, implorato prius ejus auxilio.

§. III. Sic vero habet Textus Hebræus: יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: sensus verbi קנה probe tenendus est. Audi BUXTORFIUM in Lex. Hebr. קנה *Comparavit, emit, acquisivit, acquisitum possedit*. *SANTES PAGNINUS*: קנה *acquirere, possidere, emere.* Omnium vero optime AVENARIUS in Lex. Hebr. קנה *acquisivit generando, emendo, educando, vel quacunque alia ratione fieri potest. Hinc* γεννάω *gigno*; γονεὺς, γεννητὴς *genitor, it. Latinum genero, gigno* &c. cujus quamplurima afferunt hi Autores loca, saltem confirmantia significationem *emendi & acquirendi*, sed & notare *acquirere quid generando*, ex uno & altero scripturæ sacræ loco manifestum est. Ex. gr. Eva Cainum gignens dicit: קניתי איש את יהוה LXX. ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τȣ̃ Θεȣ̃. Vulg. *Possedi hominem per Deum.* Onkelos Chaldæus: קניתי גברא מן קדם י"י h. e. *acquisivi virum à Domino.* Recte hactenus quoad significationem verbi קנה. Cætera vero minus bene

bene se habent. Optime vero totum versum reddunt Theologi Wirtenbergenses, ex LUCA OSIANDRO, & cum eo: *Adquisivi virum Dominum.* Acquisivi vero gignendo vel pariendo? Sed & illustris locus est Deut. 32: 6. הלא הוא אביך קנך *Nonne ipse est Pater tuus, qui te acquisivit sibi generando?* Confirmatur hæc interpretatio ex versu 18. *Oblivisceris ne rupis quæ te* ילך *genuit, & in oblivionem das Deum genitorem tuum*, מחללך. Atque sic, procul omni dubio, capiendum est verbum קנה in loco proverbiorum, quem præ manibus habemus.

§. IV.

Dicet forte Arrianismi hyperaspistes, verbum קנה etiam notare posse, *acquisivit creando.* Sic Deus O. M. vocatur קנה שמים וארץ Gen. 14: 19. LXX. ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Resp. Esto, nec abnuo. Sed de creatione cœli & terræ nunquam usurpatur vox *generandi* vel *pariendi*, nisi forte improprie. Nec cœlum & terra dicitur filius Dei, ex Deo conceptus & genitus, id quod in hoc loco de sapientia, ὑποστατικῶς accepta, dicitur. Neque enim hic de attributo sapientiæ divinæ sermo est, sed procul dubio de ipso Filio, qui in N. T. & σοφία & λόγος Θεοῦ appellatur. Matth. 11: 19. Joh. 1: 1. Huic, inquam, soli conveniunt prædicata, hoc loco occurrentia: *A seculo uncta sum. Ante colles genita sum. Fui apud Deum nutricius*, &c.

§. V.

Atque hinc infero, textum Græcum τῶν O' hic loci merito censuram incurrere, & obelo configendam esse. Ea est, quæ & SYRUM interpretem seduxit, qui habet: מריא ברני *Dominus creavit*, vel, *condidit me.* Ut & ARABEM, qui habet: אלרב חלקני eodem sensu cum Syro. Rectius AQUILA, cujus fragmenta DRUSIUS collegit: ὁ κύριος ἐκτήσατό με,

με, *Dominus possedit*, vel *habuit me*. Videtur tamen, tam Syrum quam Arabem, hanc suam cespitationem quasi reparare velle, utendo de hac Sapientia terminis ἐνεργετάτοις. Ex. gr. Syrus illud חוללתי v. 24. reddit אתילדת *genita sum*. Versu vero 25. idem חוללתי reddit per אתבטנת *concepta sum*. חולל enim est *parturivit*, *peperit*. Jes. 51 : 2. Job. 39 : 1. porro v. 29. & initio v. 30. *Cum statuit fundamenta terræ*, עמה מתקנא הוית *cum eo compositrix*, *dispositrix*, *eram*. Arabs vero כנת ענדה באמטת *eram apud ipsum dispositrix*, vel *ordinatrix*.

§. VI.

Sic scilicet illi reddunt Hebræum: ואהיה אצלו אמון vox enim אמון reddi potest per *nutricium*, *qui in sinu fovetur*, *educatur*, ab אמן *enutrivit*. Part. אמן enutriens. Est. 2 : 7. Num. 11 : 12. אמנת *nutrix*. Ruth. 4 : 16. Alludit huc sanctus Johannes, Evang. 1 : 18. ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τȣ̃ πατρὸς. *Unigenitus Filius*, *qui est in sinu Patris*. Pater enim Filium ex se genitum in sinu fert, tenerrimoque complectitur amore, ceu ἐπικολπίδιον βρέφος. Hinc & addit: *eramque deliciæ ejus omni die*. v. 30. Neque tamen absonum est dicere, אמון idem significare quod אמן *Artifex*, *artis nutricius*, *vel arti innutritus*, adeoque *artifex excellens*. Cant. 7 : 1. Hoc certe sensu Syrus & Arabs vocem hanc cepisse videntur. Ergo Jesus Christus est ille Dei filius ante secula *genitus*, *non factus*, ילידא ולא עבידא uti habet versio Syriaca Symboli Nicæni, & *per quem omnia facta sunt*, quod Patres Nicæni addunt ex Joh. 1 : 3. Col. 1 : 16. Hebr. 1 : 2.

§. VII.

Emphasis vocis Gr. Μονογενὴς idem confirmat. Si enim Filius Dei esset *prima creatura*, per quam cæteræ factæ essent, non posset dici μονογενὴς, sed πρωτογενὴς. Denique absurdum & blasphemum est, creaturam

cætera

cætera creasse, & creaturam esse Autorem & opificem nostrum, & in negotio gratiæ Servatorem nostrum, cui fidem, laudes & obsequium debemus. Hoc enim verus Deus sibi soli vindicat. Jes. 45 : 22-25. Dicamus ergo confidenter cum Patribus Nicænis, esse J C. *Lumen de Lumine, verum Deum de Deo vero* &c. Abeant ergo Arriani & Sociniani, Christum non-Deum colentes, atque sic crimen κλισματολατρείας manifeste incurrentes, contra Rom. 1 : 25.

§. VIII.

Quod denique SAPIENTIA addit : *Ludebam coram eo omni tempore, ludebam in orbe terræ ejus* &c. Respicit ad amicas visitationes atque apparitiones, Patribus tam ante, quam post diluvium factas. Cujus manifestissima sunt in narratione Mosaica vestigia. Ex. gr. Gen. 22 : 11. Angelus Jehovæ allocutus dicitur Abrahamum Filium jugulare volentem & v. 15. additur : *Inclamavitque Angelus Jehovæ Abrahamum secunda vice cælitus : per me juravi, inquit Jehova,* &c. Quis est ille ANGELUS JEHOVÆ, cum Abrahamo tam familiariter agens, & per se ipsum jurans, seque ipsum *Jehova* appellans ? procul dubio est verus Deus de Deo vero, missusque à vero ceu ejus nuntius. In historia Jacobi Gen. 31. & 32. indicia hujus veritatis haud minus manifesta apparent. Sacris vero vatibus haud insolitum est introducere Jehovam loquentem, sed missum à Jehova. Jes. 48 : 16. Zach. 2 : 12-15. Hæc non agnoscere, est in luce meridiana cæcutire velle. Malimus ergo ex cap nostro agnoscere hypostaticam Patris Sapientiam, ex Patre genitam, adeoque ei homousion, cum antiquis illis patribus tam amice collusisse. Ejus enim שעשעים sive *deliciæ* & delectationes *sunt cum filiis hominum*. Quæ ejus tenerrima φιλανθρωπία eum tandem permovit, ut frater noster fieret, humana indutus carne. Unde recte S. Johan-

nes: καὶ ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, &c. Joh. 1 : 14.

§. IX.

Hic ergo J. C. non solum est æterna Patris *sapientia*, per quam & in qua omnia condidit, sed & *nostra sapientia*. 1. Cor. 1 : 30. Non solum Jehova justus in se, sed *Jehova justitia nostra*. Jer. 23 : 6. &c. Atque hactenus omnes, qui ὀρθὰς de Christo Jesu δόξας tuentur, consentientes habemus, innumerabilibus Novi Testamenti testimoniis idem confirmantibus.

§. X.

Sed quæso te, Lector Christiane! Num & tu Jesum Christum possides, ceu *Sapientiam tuam*? Scias enim velim, quod Pater, qui hancce sapientiam ante opera, quin ante molimina, h. e. decreta sua, possedit atque in sinu fovit, nobis jam eam possidendam dederit. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*. Joh. 3 : 16 *Filius datus est nobis*. Jes. 9 : 6. Estne Christus doctor & ductor tuus unicus? Juxta Matth. 23 : 8. *Unus est vester doctor & ductor Christus*. Agnoscimusne colimusque Jesum Christum, ceu veram & unicam sapientiam? Num sapientia hujus seculi vilescit in oculis nostris? Quare δοκιμαζέτω ὁ ἄνθρωπος ἑαυτόν. 1. Cor. 11 : 28. Verbis forte tueris æternam Christi deitatem, quin pro ea, tanquam pro aris & focis pugnas. Sed num amas eum reapse? Visne ejus esse אמון *nutricius*, uti ipse est *nutricius Patris*? Quid respondet ipsa tua conscientia excussa? Quid testantur opera tua? Christus est humilis corde, tu forte superbus. Christus spernit gloriam hujus seculi. Tu forte mancipium es vanæ gloriolæ. Christus thesauros hujus mundi spernit, quin regnum aspernatur. At forte tu Evangelium prædicas nonnisi lucelli gratia. Christus est Sanctus Dei, tu forte ne horulam quidem repugnando cordi impendisti.

Clamas

Clamas pleno gutture, Jesum Christum esse æternum Dei λόγον, & sapientiam hypostaticam, per quam omnia condita sint. Sed quæso te, num ea Patris sapientia aliquid etiam *in te* effecit? Sensistine unquam omnipotentem ejus gratiam, quæ novos cœlos, novamque terram in Fidelium pectoribus condit, h. e. animum cœlestia sapientem, vitamque bonis operibus uberem? Forte quod ore de Christo testaris, opera tua destruunt, & propter te nomen Christi blasphematur.

Contendis, jactasque, Jesum Christum esse æternum Dei Filium, Filium dilectum, quo Pater acquiescit atque delectatur unice. Sed num & tu eo delectaris? Num in amplexum ejus ruis? Forte sinus pectoris tui excussus testabitur, te amoris mundi miserum esse mancipium, illecebris carnis & concupiscentiarum ceu totidem laqueis irretitum & constrictum. Si Christo deliciaris, etiam in cruce Christi deliciaberis. Tu vero forte eam ceu pestem fugisti hactenus. Jactas auctoritatem Christi, sed præcepta ejus servare, pudet te pigetque.

Verbosus es in Mysterio SS. Triadis asserendo, & contra adversarios vindicando. Sed annon tuus intus oggannit animus, nolle te Christum imperitare tibi? Tantum abest, ut quæras cum ipso uniri, uti ipse unum est cum Patre, ut jugum ejus audacter excutias. Clamas, Christum esse sapientiam Patris ante omnia secula *unctam*. Ejus vero unctionem tu nunquam persensisti. Multa blateras de spiritu Christi, tu vero secundum carnem vivens, Christo es opprobrio, & auditoribus offendiculo. Asseveras, Christum vivere per & propter Patrem. Sed num & tu vivis per & propter Christum? Estne is vita tua? &c.

De hisce vellem, ut unusquisque excuteret se ipsum. Certum enim est, facile esse, orthodoxiam de-

fendere, dum fœtidissimis Diaboli stercoribus animum, eheu! oppletum gerimus.

Faxit igitur divina bonitas, ut, sicuti Christus est *via, veritas & vita*, sic & nos huic viæ insistamus, hanc veritatem & vitam in intimo nostrum residentem teneamus & sancta conversatione exprimamus. Hæc enim optima est Deitatem Christi tuendi ratio, opere scil. ipso demonstrare, nos per ipsum *divinæ participes factos esse naturæ.* 2. Petr. 1 : 4. Hoc ideo moneo, quia admodum vereor, ne Arrianismus & Socinianismus ex orco revocatus, denuo Ecclesiam inundet.

§. XI.

Hisce præmissis subnectamus *Observationes miscellaneas* ad Capita sequentia.

Ad Cap. 9. PROV.

v. 12. *Si sapiens fueris, tibi sapies. At si illusor fueris, tu solus id feres.*

Hunc versum LXX. SYR. & AR. periphrasi illustrant, & auctario adaugent. scil. *Fili mi, si sapiens es, animæ tuæ sapiens es, & amicis tuis: sin autem fueris malus, tu solus hauries ipsa tua mala. Qui incedit, (confidens est) in mendaciis, pascit ventos, & abigit (persequitur) volucres cœli, deseruit enim viam vineæ suæ, & oblitus est (aberravit) semitæ ministerii sui, ut currat per desertum inaquosum, & ab ea via, quæ trita est, vagatur per locum sitibundum; Et is quidem colliget nihil.* Assumentum hoc in Textu Hebræo fuisse, minime crediderim; ad marginem forte codicis sui non nemo hæc scripserat, unde in versionem τῶν LXX. irrepsere, quæque SYRUS & ARABS inde hauserunt. Idem & alibi factum. Nihil ergo hoc præjudicat integritati textus Hebræi, quem CHALDÆUS citra hoc assumentum expressit.

V. 13.

v. 13. *Mulier stultitiæ, tumultuaria, stoliditatis, & non novit quicquam.* LXX. *Mulier insipiens & audax, indiga buccellæ fit, & non novit pudorem.* ARABS sequitur τῶς 'o. redditque: *Mulier stulta, procax, incidet in penuriam opum, & non novit pudorem.* SYRUS brevius: *Mulier expers mentis* (judicii,) *adulatrix.* Illud פתיות, quod *stoliditatem* vel *simplicitatem* notat, per *adulatrix* expressit משרלניא, שרל enim Syris est *blandiri, adulari.* Hebr. פתה vero notat *pellicere, decipere, blandiendo persuadere.* Quod Syrus frequenter per שרל reddit. Vide Jud. 14: 15. Hos. 2: 14. al. 16. &c. *VULG. Mulier stulta & clamosa, plenaque illecebris,* Sed CHALDÆUS iterum Textum Hebræum pressius sequitur, redditque: *Mulier stulta & vaga, insipiens, & nescit bonum.*

v. 18. *Et non novit, quod manes* (defuncti) *ibi, in profundis sepulcbri invitati ejus.* Hic LXX. SYR. & AR. iterum cum assumento comparent, sed quod CHALDÆUS, fidus Textus Hebræi pedissequus, ignorat. Unde in Textu Hebræo non fuisse, persuasum habeo, sed ex margine in Textum Græcum irrepsisse, indeque ad Syrum & Arabem manasse. Sed & VULG. cum auctario, breviori tamen, comparet: *Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos; nam qui abscesserit ab ea, salvabitur.*

§. XII.

Cap. 10.

v. 3. והות רשעים יהדף) LXX. *ζωὴν δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψει.* Quod & ARABS sequitur. Sed CHALD. & SYR. *Opes impiorum subvertet.* Sic illis הוה est קניגא *opes, possessio.* Sed alibi הוה *ærumna pravitas.* Ut c. 11: 6. ובהות בגדים ילכדו *& in pravitate* perfidi capientur. Chald. וברשעיה *& in improbitate sua* cadet impius. Syr. ובעולה *& in iniquitate sua* corruit iniquus. Hinc, juxta

ta BUXTORFIUM post ABENESRAM & JARCHIUM, הוּתת *prava moliri.* Pſ. 62 : 4. quod alii ex Arabico הַתָּ derivant, *promta volubilique lingua fuit in aliquem.*

v. 8. ואויל שפתים ילבט) LXX. ὁ δὲ ἄσεγος χείλεσι σκολιάζων ὑποσκελιθήσεται. Sic ipſis ילבט eſt *ſupplantabitur.* SYRUS: Cujus ſtulta ſunt labia מתתחר *capitur*, decipitur. Sic & CHALD. מתאחר eod. ſenſu. Rad. לבט Syris *concitavit bellum.* Hinc Sirac. 26 : 32. קַרְנָא מַלַבְטָנִיתָא cornu concitans bellum, excitatrix belli, vel, ad bellum. ARAB. לבט *proſtravit in terram.* Sed *ÆTHIOP. impegit, ceſpitavit.* Omnes hæ ſignificationes locum hic habere queunt, ut ילבט ſit, implicabitur bello concitato, proſternetur, cæſpitabit, &c. Sed AQUILA, δαρήσεται, SYM. βασανισθήσεται, TH. φυρήσεται, fœdabitur. DRUS.

v. 9. *Ambulans in integritate*, h. e. integer vitæ ſcelerisque purus. *Ambulabit ſecurus*, vel *confidenter.* h. e. non eget Mauri jaculis, nec arcu, nec venenatis gravida ſagittis, Fuſce, pharetra. HORAT. item, Conſcia mens recti famæ mendacia ridet. Idem. nam *arx fortis eſt integro, via Domini.* in hoc capite verſu 29. *Sed qui pervertit vias ſuas*, יודע *innoteſcet.* Sic PHÆDRUS l. 1. fab. 10. Quicunque turpi fraude ſemel innotuit, etiamſi verum dicit, amittit fidem. Sed quid ſi ad Arabiſmum recurramus? ARAB. וַרַע *reliquit, ſivit, miſſum fecit.* Part. וַארע *relinquens, miſſum faciens.* Hoc ſenſu יודע ex Niphal, ſignificabit, *relinquetur, deſeretur.* Sic certe capitur c. 14: 33. *In corde prudentis requieſcet ſapientia, ſed in intimo ſtultorum deſeretur.* Obſervavit hoc ante me LUD. de DIEU. Interpretes tamen LXX. CHALD. SYR. AR. VULG. *cognoſcetur, deprehendetur, qualitas ejus*, &c.

v. 31. Os justi יָנוּב חָכְמָה) LXX. *σόμα δικαίυ ἀποςάζει σοφίαν.* Os justi *destillat sapientiam.* Sic & AR. Sed CHALD. פּוּמֵיהּ דְצַדִּיקָא מוּעֵי חָכְמְתָא Os justi *profert sapientiam.* Recte! Est enim Chald. & Syr. יְעָא (ex Hebr. יָצָא,) *exire, provenire, progerminare.* יְעָא חֻטְרָא אַהֲרֹן germinavit baculus Aharonis. Num. 17: 23. in TARG. JON. Aph. אוֹעֵי *protulit, produxit, germinavit.* Syris hoc verbum in Pehal & Aphel usitatissimum est, uti ex Lexico meo, si favente Deo lucem adspexerit, apparebit. עִקְרָא דְמוֹעֵא מְרָרְתָא radix producens fel, germinans felle. Deut. 29: 18. in Syr. Sic proxime respondet Hebræo יָנוּב. Radix enim נוּב significat intransitive, *viguit, vegetus fuit.* Ps. 62: 11. & 92: 15. Aliquando active, *germinavit, propagavit.* uti h. l. Pihel נוֹבֵב *vegetem, florentem reddidit*, & ad os relatum, *facundum & eloquentem reddidit.* Zach. 9: 17. hinc derivata נִיב & תְּנוּבָה *proventus, propagatio, fructus abunde provenientes.* Ar. נאב & conj. 2. נִיב *stirpem, caulemve exeruit*, scil. planta. Sensus ergo dicti nostri est: Os justi ceu ex fœcunda radice profert sapientiam, sibi insitam, non ab aliis mutuo acceptam, sed ex unctione spiritus intus habitante haustam. Vide Psal. 37: 30. 31. Talis justus erat Christus, ipsiusque Apostoli; Utinam & nos tales essemus, quotquot nomine Christi gloriamur.

§. XIII.

Cap. II.

v. 2. Hæc vero cœlestis sapientia אֶת צְנוּעִים *cum humilibus, verecundis.* Non occurrit hæc vox alibi in textu sacro. Hiphil tamen verbi occurrit Mich. 6: 8. ubi: הַצְנֵעַ לֶכֶת *humiliter & verecunde ambulare cum Deo tuo.* Illud צנועים in versu nostro LXX. reddunt per *ταπεινοὶ.* CHALD. צְנִיעִין *humiles.* *VULG. Ubi autem est humilitas, ibi & sapientia.* SYR. מַכִּיכָא *humiles.*

Christus de te : רַכִּיךְ אֲנָא quod humilis ſum. Matth. 11 : 29. ARABS itidem : מתואצעין *humiles*. Chaldæis & Rabbinis צניע vel צנוע *humilis, verecundus, modeſtus*. צניעות *humilitas, verecundia*. opp. זָדוֹן *ſuperbia*. Diſcamus illam à Chriſto, & dediſcamus hanc.

v. 31. הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא :) Hunc verſum ſic reddo : *Ecce juſto rependitur in terra*, ſc. afflictio & caſtigatio, *quanto magis improbo & peccatori?* ſc. retribuetur afflictio. Nota, אף כי præcedente ſententia affirmante ſignificat *quanto magis*, ut h. l. & c. 15 : 11. & c. 19 : 7. Sed præcedente ſententia negante, *quanto minus*. Vide exemplum 1. Reg. 8 : 27. *Cæli & cæli cælorum te non capiunt*, אף כי *quanto minus ædes hæc quam exſtruxi?* conf. Prov. 17 : 7. & c. 19 : 10. LXX. (quos SYRUS, ARABS, & VULG. ſequuntur) magis ad ſenſum quam verba reſpicientes, reddunt : εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; Mutuatus eſt hæc S. Petrus, 1. Petr. 4 : 18. conf. 2. Theſſ. 1 : 6, 7.

§. XIV.

Cap. 12.

v. 19. ועד־ארגיעה) Verba hæc ſubobſcura ſunt. ע in ועד quia pathach habet, ſignificat, *& uſque donec*. Sed ſic nullum video ſenſum. CHALDÆUS illud עד reddit per סהדא *teſtis*, & עד ארגיעה reddit : סהדא מסתרהב *teſtis feſtinus, præceps*, ut & LXX. μάρτυς ταχύς. SYRUS, ut Chaldæus : סהדא מסרהבא *teſtis præceps, temerarius*. ARABS : אלשאהד אלעגול eod. ſenſu. *VULG teſtis repentinus*. Conſenſus antiquiſſimarum verſionum, ipſiusque Chaldæi, pondus mihi videtur habere. Alioqui noſtri : *Labium veritatis firmum erit in perpetuum; ſed lingua mendacii, nonniſi ad momentum*, vel, *donec momentum quievero*. Seligas, Lector, quod maxime arriſerit.

v. 25.

v. 25. Ad hunc verſum vide notas LUD. de DIEU. ut & ad v. 27. quem tamen ego malim ſic interpretari: *Non aſſabit manus remiſſa feram ſuam*, *&* *quod ſubſtantiam* (h. e. opes & facultates) *hominis ſpectat, pretioſa eſt facultas hominis induſtrii.* Repetendo ſcil. voces הון־ארם.

§. XV.

Cap. 13.

v. 18. ריש וקלון פורע מוסר) *VULG. Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinam. CHALD. Pauper & qui ignominioſus eſt, deſerit diſciplinam. SYR. Paupertas & ignominia ceſſare faciunt diſciplinam.* conf. c. 15:32. Sed LXX. quos & ARABS ſequitur, in alium vertunt ſenſum, ſcil. πενίαν καὶ ἀτιμίαν ἀφαιρεῖται παιδεία. *Paupertatem & ignominiam aufert diſciplina.* Uterque ſenſus ſatis bonus eſt. Eligat Lector, quod maxime placuerit.

v. 27. LXX. hunc verſum cum auctario vel aſſumento exhibent, ſcil. *Eleemoſynis & fide purgantur peccata, timore autem Domini declinat omnis à malo.* Eos ſequuntur VULG. & AR. ſed CHALD. & SYR. hæc non agnoſcunt, uti nec quæ ad v. 28. addunt.

§. XVI.

Cap. 17.

v. 27. *Cohibens verba ſua, pollet ſcientia*: וקר רוח איש תבונות:) MASORETHÆ hic pro וקר legi volunt יקר *pretioſus.* Sed verſiones pleræque retinuere & legere וקר רוח *& frigidus ſpiritu.* Germ. Kaltſinnig. oppoſ. ad animum æſtuantem, æſtum animi verbis effundentem. Sic. LXX. μακρόθυμος ἀνὴρ. CHALD. ורמכיכא רוחיה *& qui humilis eſt ſpiritu.* SYR. ודנגירא רוחה *& qui longanimis eſt.* ARABS. אלרגל אלמתמהל eod. ſenſu. VULGATUS tamen: *& pretioſi ſpiritus vir.* Utraque lectio proba eſſe queat.

§. XVII.

Cap. 18.

v. 1. *Desiderium* (sc. suum) *quærit separatus, & omni rei* (vel causæ) *se immiscet.* Per *separatum* intelligo, qui amicos & fratres deserit, sibi soli placens, sectæ vel politicæ vel Ecclesiasticæ autor esse volens, ἀποδιορίζων ἑαυτόν. Jud. v. 19. Qui talis est, ψυχικός est, ibid. spirituque sapientiæ destitutus. Is igitur 1. desertis regulis sapientiæ, & posthabito Dei verbo, quærit לתאוה *ad desiderium*, i. e. quocunque suo desiderio rapitur. 2. Rebus ad se non pertinentibus temere se immiscet. ARABS secutus LXX. pro more: *Vir cupiens se separare ab amicis quærit occasiones, & in omni tempore erit vituperabilis. CHALD. Desiderium quærit* פהיא *Vagus, & in omni consilio* מצטרא *desolatur.* Huc accedit & VULG. qui reddit: *Occasiones quærit, qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis.* Iis igitur נפרד est, qui vult recedere ab amico, vel deserere amicos, fratres, oves Christi, &c. Chaldæo is dicitur פְּהִיא *Vagus*, instabilis, ventis huc illuc agitatus. De quo videri poterit Lexicon meum Syriacum, ubi Deo favente lucem adspexerit. Verbum vero התגלע Rabbini exponunt per התערב *immisceri, immiscere se.* Sic & capitur manifeste c. 20: 3. *Gloria est viro, cessare* (abstinere) *à lite, sed omnis stultus implicabitur.* LXX. συμπλέκεται. Sed LXX. VULG. & AR. hic per *exprobrabilem*, *vituperabilem*, ἐπονείδιστον *esse.* CHALDÆUS vero per מצטרי *desolatur.* scil. implicando se negotiis alienis confunditur. Sic Chaldæum accepisse puto. Observavi, verbum hoc התגלע non occurrere, nisi cum ריב & תושיה *lis, causa.* Vide Prov. 17: 14. c. 18: 1. c. 20: 3. Chald. מלכנא *consilium.* Ergo notio *implicandi & immiscendi se*, non male quadrat. Audiamus de hac voce AVENARIUM in Lexico: גלע *involvit se aliis negotiis, immiscuit se alie-*

nis

nis rebus & curis. Cognationem habet cum גלל volvit, & קלע circumrotavit, ut si quis circumrotando tandem se ingerit. Contrarium est verbo געל aversatus est, abhorruit à quopiam. Hæc Avenarii observatio credibile mihi facit, interpretes eos, qui illud התגלע per ἐπονείδιςον εἶναι, *vituperabilem, desolatum,* &c. reddunt, id revera reddidisse qs. התגעל.

v. 11. *Abundantia divitis urbs fortitudinis ejus, & sicut murus elevatus* (במשכתו) posterius membrum sic reddunt interpretes. *VULG. & quasi murus validus circumdans eum.* LXX. ἡ δὲ δόξα αὐτῆς μέγα ἐπισκιάζει. *CHALD. & quasi murus elevabitur habitaculum ejus. SYR. & intra murum fortissimum habitaculum ejus. AR. & magnificentia earum* (sc. divitiarum) *glorificat illum summopere.* Hæc omnia non attingunt emphasin vocis במשכתו משכית est *imago, effigies,* sive extus in pariete depicta, sive intus in cerebro & animo efformata. Verti igitur queat *imaginatio.* Sic משכיות לבב sunt *imaginationes cordis.* Ps. 73: 7. Recte ergo PISCATOR: Und wie eine hohe Mauer in seinen Gedancken; oder, in seiner Einbildung; uti BELGÆ habent. q. d. Salomon: Equidem abundantia divitis urbs munita, & murus elevatus & inexpugnabilis ipsi videtur esse, in stolida sua imaginatione. Unde felicitate sua superbit & gloriatur. Sed לפני שבר יגבה לב איש, *ante fracturam & ruinam animus hominis superbire incipit.* v. 12. Superbiam presso pede insequitur ruina & calamitas, c. 16: 18. ut discat & videat, quam infirmo præsidio nixum fuerit cor ejus, & quod ipsius משכית ipsum pessime deceperit. Aurea igitur Salomonis sententia, quam v. 10. habet, quam altissime animis nostris infixa hæreat: *Turris fortissima est nomen Jehovæ; in eam curret justus, atque sublimabitur.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Cap. 19.

v. 22. תאות אדם חסדו) LXX. CHALD. SYR. & AR. hunc versum sic exponunt: *Desiderium hominis est ejus gratia*, vel *misericordia*, h. e. eleemosyna, ea reddit eum desiderabilem. Sed quia sub fin. v. 21. dictum est: *Consilium Jehovæ id stabit*. Existimo חסדו significare *gratia ejus*, h. e. gratia, charitas & misericordia Domini; Ea, inquam, desiderium hominis esse debet. Hanc qui obtinet, etsi *pauper* sit, præstat tamen *diviti mendaci*, h. e. solido gratiæ bono destituto.

§. XIX.

Cap. 20.

v. 30. חברות פצע תמריק ברע) VULG. optime: *Livor vulneris absterget mala: & plagæ in secretioribus ventris*. Recte תמריק *absterget*, ut sit fut. Hiph. MASORA legit תמרוק *abstersio*. חברות vero sunt *μώλωπες*, *ὑπώπια*. Dubito, an mens Salomonis sit, vitia servorum plagis inflictis vibicibusque, h. e. flagellis impactis, emendari, maxime cum addatur: *& plagæ in secretioribus ventris*. Quare mihi in mentem venit locus Jesaiæ c. 53: 5. ובחברתו נרפא לנו *& vibice ejus sanatio fit nobis*. conf. 1. Petr. 2: 24. Ad sanationem vero nostram plurimum contulere passiones secretæ animæ Christi, de quibus hic Salomon: *& plagæ in secretioribus ventris*. Ecce verum תמרוק *abstersorium malorum* nostrorum, quod Paulus tam magnifice deprædicat Rom. c. 6. Col. c. 2. & S. Petrus 1. Petr. c. 2. & c. 3. Certe severitate Legis & plagarum ex rigore Legis transgressoribus inflictarum mala, h. e. peccata & vitia hominum non absterguntur. Semper enim recurrit quod v. 9. h. c. dicitur: *Quis dicet, emundavi cor meum, purus sum à peccato meo?* Sed Deus *fide in Christum, ejusque vulnera & vibices*, purificat corda Gentium. Act. 15: 9.

§. XX.

§. XX.

Cap. 21.

v. 7. (שד רשעים יגורם Aquila, notante DRUSIO, hoc vertit: προνομὴ ἀσεβῶν καταςπάσει αὐτοὺς. *Vastitas impiorum detrahet eos detrahet*, h. e. deorsum trahet, quin & abripiet. Certe גר apud ARABES est *trahere, raptare*. CHALD. יעלנון *tollet eos*. VULG. *Rapinæ impiorum detrahent eos*. Recte. *BUXTORFIUS, dissecabit eos*. Quod minus placet.

§. XXI.

Cap. 22.

v. 22, 23. *Ne diripias tenuem, quia tenuis est, & ne conteras afflictum in porta, quia Dominus litigabit litem eorum*, (וקבע את קבעיהם נפש verbum קבע hic venire debet notione diripiendi, expilandi, sive vi sive fraude, ut respondeat verbo גזל quod v. 22. est. Alioqui CHALD. & SYR. verbum קבע notat *fixit, affixit*, ἔπηξε, Hebr. 8:2. quin & *cruci affixit*. Col. 2:14. Hinc & AQUILA hoc loco: καὶ καθηλώσει τοὺς καθηλώσαντας αὐτὸν, *& configet eos, qui confixerunt eum*. Sed extat locus Malachiæ c. 3:8. ubi vox קבע venit notione diripiendi. היקבע *num diripiet homo Deum, quod vos diripitis me? Dixistis: In quo diripuimus te?* Ubi verbum קבע ter occurrit, notione, ni fallor, *despoliandi, diripiendi*. LXX. tamen πτερνιεῖ, πτερνίζετε, *supplantabit, supplantatis*. qs. leg. עקב. vide Gen. 27:36. ubi ἐπτέρνικεν habent. Ergo verbum קבע est *diripuit, despoliavit*, vel vi vel fraude, adeoque *supplantavit*. Sic קבע & עקב satis affinia sunt significatione, uti & conveniunt literis. Sensus ergo est, ne despolies pauperem & afflictum, neque vi evertas, ne fraude supplantes, nam & ipse Dominus, ceu justus judex, jure talionis usus, te despoliabit, evertet, supplantabit; quin si cruci affixeris eum, uti Judæi Christum, ipse Dominus καθηλώσει

σει τῆς καθηλώσαντας αὐτόν. Quod num Judæis acciderit, vide JOS. de *Bell. Jud.* CHALD. & SYR. h. l. *Ulciscitur injuriam animæ eorum illatam.* Reddendo sc. par pari.

v. 27. (אל תהי בתקעי כף בערבים משאות) *Ne sis inter percutientes volam, inter fidejubentes debita.* Veteribus datio dextræ, vel manus in manum insertio, promissionis vel fidejussionis tessera erit. Hinc & Gr. ἐγγυάω, *spondeo, data dextra, porrecta manu*, qs. manum ἐν γυίῳ h. e. in manum alterius inserens. Qui mos etiamnum apud nostrates obtinet. Sic ערב est *spondere miscendo manus*, manum manui inserendo. c. 6: 1. c. 17: 18. Sic Græcis δίκην ἐγγυᾶσθαι καὶ ἀναδέχεσθαι, i. q. ἐγγύην ὁμολογεῖν, vadimonium promittere. ἐγγυαλίζω in manus trado, infero, ἔγγυος sponsor. Hebr. 7: 22. Multa de hisce congessit *WAEYENUS in Variis Sacris.*

§. XXII.

Cap. 24.

v. 6. (כי בתחבלות תעשה לך מלחמה) תחבלות sunt consilia rectoria politica, à prudentibus Consiliariis suppeditata, vel à prudente Rege capta. Vide c. 1: 5. & c. 20: 18. derivo à חבל *gubernator nauticus, nauclerus.* Ezech. 27: 8, 29. Jon. 1: 6. Rempublicam cum navi comparari, disces vel ex HORATIO: *O Navis, referent te in mare novi fluctus.* Quod ergo in navi est gubernator, id in Republica est Rector. Experientia & prudentia opus est ad bene regendam navem, nocte intempesta, & mari sæviente. Sic & ad bella feliciter gerenda, & finienda, prudentia haud exigua requiritur, quam dabunt preces ad Deum fusæ, confirmabitque rerum usus & experientia. LXX. Μετὰ κυβερνήσεως γίνεται πόλεμος.

IV. JOH.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

IV.

JOH. GEORGII
ALTMANNI, P.P.

DISSERTATIO
PHILOLOGICO-EXEGETICA,
DE
CREATURA GEMENTE,
In Rom. VIII. v. 19-23.

v. 19. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.

v. 20. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα.

v. 21. Ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

v. 22. Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν.

v. 23. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.

v. 19. Nam ſollicita obſervatio creaturæ exſpectat revelationem filiorum Dei.

v. 20. Nam vanitati creatura subjecta est, non sua sponte, sed propter eum, qui subjecit.

v. 21. In spe, quod & ipsa liberanda sit ex servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

v. 22. Scimus autem, quod omnis creatura ingemiscat & parturiat usque nunc.

v. 23. Non tantum autem, sed & ipsi, primitias spiritus habentes, & nos in nobismet ipsis gemimus, adoptionem exspectantes, redemtionem corporis nostri.

Argumentum.

§. I. Dissertationis occasio describitur. Auctores primarii, qui in hanc rem scripserunt, enarrantur. Dissertationis summa exhibetur. §. II. Communissima sententia exponitur & brevibus examinatur. §. III. Variæ doctorum atque diversæ sententiæ in hunc locum proponuntur. §. IV. Probatur, Caput Septimum & Octavum hujus Epistolæ spectare Judæos. Fuisse Romæ Judæos post Tiberii & Claudii contra eos Edictum, probatur. §. V. Nexus verborum exponendorum ex Capite Septimo arcessitur, atque asseritur, illud totum spectare ad Judæos. §. VI. Nexus Capitis Octavi usque ad versum decimum nonum investigatur, atque hæc omnia itidem ad Judæos referuntur. §. VII. Versus decimus nonus propius expenditur; *Observatio sollicita* quid sit, describitur atque explicatur. §. VIII. *Sollicita observatio* hæc solis potest tribui & adscribi Judæis,

quod

quod variis argumentis probatur. Objectioni quorundam, prosopopoeiam in hoc loco asserentium, obviam itur. Quæ fuerit exspectatio Messiæ apud gentem Judaicam, declaratur. Judæi vocantur Filii Dei. §. IX. Versus 20. exponitur; ματαιότης, de qua Paulus, est Lex Ceremonialis, quod plurimis rationibus evincitur; Quis sit sensus verborum, quod *hæc creatura non sua sponte se subjecerit*, exponitur. Finis hujus subjectionis docetur. §. X. Versus 21. explicatur. Israelitæ erant in spe liberationis à jugo ceremoniarum, quæ debebat adferri tempore Messiæ Quid sit δουλεία φθορᾶς, illustratur, illamque nihil aliud esse, quam servitutem ceremonialem, quæ debebat abrogari, probatur. §. XI. Versus 22. explanatur. Creaturam Gementem esse Judæos solos, Messiam & promissam cum eo liberationem exspectantes, asseritur. Objectiones contra hanc sententiam occurrentes solvuntur. §. XII. Gemitus & ad pariendum conatus consideratur atque explicatur. §. XIII. Quid Paulus intelligat per *primitias Spiritus*, ex Philologia exhibetur. Hæc verba iterum ad solos Judæos pertinere asseritur. Doctorum in hanc rem verba adducuntur. Dissertationi finis imponitur.

---

§. I.

OCcasionem scribendæ huic Dissertationi fecit haud ita pridem Vir plurimum Venerandus atque Clarissimus, JACOBUS ZEHENDER, Eloquiorum divinorum in Templo Cathe-

drali Bernensi interpres facundissimus; qui cum pro sua eruditione quasdam in hoc loco Paulino difficultates indicasset & explanasset, accuratiori meditationi hæc verba, quæ à multis inter Pauli δυσνοητα recensentur, subjicere constitui. Illam autem, post sollicitam investigationem, meam feci sententiam, quæ, nisi omnia me fallunt, magnis dehinc nodis implicita non videbitur, dummodo lector amicus in expendenda nova hac sententia sibi otium tribuere velit, ut novam hanc assertionem per omnes suas partes cohærentem inspicere & considerare dignetur. Meum jam in hoc loco non est, vel Veterum vel Recentiorum Philologorum sententias prolixe enarrare, & illas longiori examini subjicere; Fecerunt id Viri doctissimi, *GOTTHARDUS HEIDEGGERUS in Recreationib. Sacr. parte 2. p. 155. & seq.* in quatuor Prælectionibus de hoc themate habitis. *WOLFIUS in Curis Philologicis & Criticis ad h. l.* atque *GEORG. LUDOV. RHODIUS* in peculiari Dissertatione, in *Miscellan. Duisburgensib. à Cl. GERDESIO* editis, *Tom. 2. p. 451. &c* Illas autem brevibus tantum enarrasse sufficiet. Quam firmo autem stent fundamento, bonus atque æquus harum rerum judex ex plana nostræ sententiæ expositione judicabit. Præsentibus autem atque certis argumentis nos probaturos confidimus, per hanc CREATURAM GEMENTEM non hoc universum, non orbem gentilem, sed *solos Judæos* esse intelligendos. Ut autem eo facilius quilibet hanc nostram sententiam in totum hunc locum, in quo Paulus de hac *creatura gemente* inde à versu 18. usque ad 24. agit, intelligat, necessarium esse existimavimus, horum verborum PARAPHRASIN, ex systemate nostro in hunc locum, heic præmittere; ex qua, tanquam ex brevi tabella, quilibet videat, qua mente quaque ratione hæc explicanda & intelligenda sint. *Nam ex sollicita observatione signorum temporis*

poris creaturæ, h. e. Judæorum, facile colligimus, illos ex-spectare revelationem filiorum Dei, h. e. Judæorum, qui in scriptis V. Testamenti hoc nomine gaudent Nam quia creatura Judaica Vanitati, h e. Legi ceremoniali, quæ vana est atque transitoria, subjecta est, propter Christum, qui per Mosen illam Legi subjecit, spes illi hoc modo facta est, quod illa lex ceremonialis non perpetuo duratura esset, sed quod populus Judaicus ex hac legis ceremonialis servitute (quæ corruptioni est obnoxia quia abolenda,) transiturus esset in libertatem filiorum Dei; Novimus autem, quod omnis creatura, h. e. omnis vel universus populus Judaicus, ingemiscat, exoptans adventum Messiæ, & parturiat, hoc est, afflictiones in adventu Messiæ à prophetis prædictas, tanquam dolores partus Messiæ perferat ad hoc usque tempus, quo jam præstitus est Salvator mundi. Ingemiscit autem non tantum tota hæc Judæorum natio, ad Christum nondum conversa, sed & nos discipuli Christi, qui jam primitias spiritus accepimus, nos ingemiscimus, non ea mente qua Judæi increduli, Messiam exspectantes, sed nos desideramus adoptionem, & redemtionem corporis nostri.

§. II.

Ut autem eo melius candidus Lector, vel varias Doctorum in hunc locum sententias & explicationes, vel nostram ex opposito possit dijudicare, dicendum: communem & plurimis hactenus receptam fuisse sententiam illorum, qui statuunt, per *Creaturam gemebundam* intelligendam esse rerum omnium, etiam brutarum, compagem, quæ anhelet liberationem à servitute corruptionis, quam nunc patitur; atque in hanc sententiam abit, cum quibusdam Patribus, COCCEJUS & alii Viri Docti plurimi. Sunt vero plurima, quæ hanc sententiam nobis non admittendam esse suadent. Ne jam dicam, prosopopoeiam esse tantam, ut etiam modum figuræ Rhetoricæ vere superet, quæ brutis animantibus, atque rebus inanimatis, desiderium, angustiam, voces, gestus,

gemitus, dolores partus, servitutem, liberationem, gloriam, &c. adscribit. Hinc omnino recte de hac explicatione dicit Rev. *GEORG. LUD. RHODIUS in Dissert. ad h. l. p. 461.* quod hæc positio peccet in hypothesi, qua nititur, & in scopo sermonis Apostoli; quod optime observatum.

§. III.

Aliam tuendam sibi sumsit sententiam *TRILLERUS in Examine quorundam locorum N. Test p. 55.* qui per κτίσιν intelligit angelos; Sed hæc opinio certe talis videtur, ut prolixa refutatione opus non habeat. Ab angelis ad homines, speciatim vero gentiles, hactenus nondum conversos, intelligendos descendit celebris LOCKIUS, quem presso pede sequitur JONCOURTIUS, cujus sententiam prolixius exposuerunt Auctores *Actor. Erud. Lips. ad ann. 1716. p. 447.* Cur autem hanc sententiam non possimus nostram facere, impedit præsertim versus 19. in quo Apostolus dicit, *quod creatura anxie expectet revelationem filiorum Dei.* Quis autem mihi significabit, quomodo gentilibus, revelatione omni destitutis, tribui possit sollicita observatio & desiderium adoptionis in numerum filiorum Dei. A gentibus non conversis ad conversas procedit *CLERICUS, in suo ad notas Hammond. ad h. l. additam.* Huic vero sententiæ repugnat nexus omnis dictorum Apostoli in capite septimo & octavo, ut postea prolixius, cum ad nostram sententiam probandam ventum erit, demonstrabimus. Fortioribus autem argumentis nixam explicationem exhibuit *LAMPIUS; in Commentario ad Ps. 45. p. 567.* qui sensu latiori hæc omnia accipienda contendit his verbis: „ Quidam ad instantem Ecclesiæ „ inter gentes, præcipue in Imperio Romano, stabi„ litionem, alii ad universalem Judæorum & Genti„ um in fine mundi conversionem, alii ad consummatio-

„ mationem mundi universalem post resurrectionem
„ mortuorum, ab Apostolo collimari putant. Ego
„ vero censeo, Paulum hæc omnia simul intendere
„ potuisse, & vere intendisse; & mox postea p. 569.
„ Potius ideo creaturam mysticam hic intelligimus,
„ sub cujus universitate Ecclesia, tam militans quam
„ triumphans, comprehendi potest, unam panegyrin
„ in œconomia N. Testam. conficiens. Impedit autem, quo minus sententiæ Viri Magni accedamus, lata nimis sententiæ expansio in omnis creaturas, etiam illas, quæ æterna fruuntur gloria, & de quibus certe dici non potest, quod adhuc sint vanitati obnoxiæ; Notandum etiam, quod Apostolus aperte dicat, illam creaturam esse gementem, *quæ congemiscit & parturit*, una cum illa quæ *primitias spiritus acceperit*; Hoc autem non quadrare in illos beatos cœli incolas, quilibet facile animadvertit. Alia autem argumenta, quæ contra hanc sententiam objici possent, videbimus, cum in stabilienda nostra sententia occupati erimus. Non tandem omittenda sententia *LIGHTFOOTI in Hor. Hebr. ad h. l.* qui per hanc creaturam gementem *omnes gentiles vel mundum omnem ethnicum* subaudit, hoc potissimum motus argumento, quod Evangelium fuerit prædicandum πασῃ τῃ κτισει, Marc. 16: 15. & Coloss. 1: 23. atque Judæi orbem gentilem vocarint כל הבריות. Hanc etiam sententiam latius sibi explanandam sumsit Rev. & Doctiss. *RHODIUS in Miscell. Duisburg. Tom. 2. p. 465.* Quæ vero in hac assertione obveniant difficultates, jam verbo diximus, in brevi ad sententiam *Lockii* & *Clerici* epicrisi. Magno quidem labore & molimine id egit supra laudatus *Rhodius*, ut hanc stabiliret explicationem; sed pace Viri Docti, rationes illæ & doctæ & ingenii acumine allatæ, tantæ mihi hactenus esse non videntur, ut in illius castra discedere possim. Cum hac etiam conciliari potest illustratio *JOH.*

GOTHOFR. LAKEMACHERI in Bibl. Brem. Class. VII. p. 619. statuentis, quod quidem sperni non possit explanatio illorum, qui statuunt mundum gentilem intelligi debere; hac addita observatione, quod probabile sit, Paulum in his respexisse ad opinionem Judæorum, in adventu Messiæ innovationem & restitutionem mundi asserentium. Ad hanc vero novam dilucidandi rationem optime respondet Rev. atque Doctiss. *WOLFIUS in Cur. Philolog.* ad h. l. quod non sit credibile, Paulum in veritate certa & indubitata ad falsam Judæorum opinionem respexisse, per quam gens illa variis præjudiciis imbuta, in falsa de adventu Messiæ sententia fuisset corroborata.

§. IV.

Enarravimus jam tanta, quanta fieri potuit, brevitate, Eruditorum in hunc locum Paulinum sententias. Ad nostram jam probandam & confirmandam nos convertimus. Lectori vero certa & perspicua nostra fiet explanatio, cum Nexum verborum Apostoli loquentis recte investigaverimus; ex hoc enim omnis nostra fluet, tanquam è scaturigine deducta, explicatio. Antequam autem ad nexum sermonis Apostolici accedamus, pauca præmittenda videntur, ad ea confirmanda, quæ in sequentibus exponenda erunt. Cum enim in eo simus, ut probemus, totum Caput Septimum & Octavum in se continere orationem Pauli ad Judæos; paucis demonstrandum est, tempore Apostoli plurimos Romæ fuisse Judæos. Hoc enim licet certum & manifestum sit, ut plurimi id largiuntur interpretes; nihilominus tamen non sine splendida argumenti specie objici potest, pugnare contra fidem historicam, Romæ tum temporis Judæos fuisse, cum primo sub Tiberio, teste *JOSEPHO, Antiq. Lib. XVIII. c. 3. p. m. 879. edit. Haverc.* & mox postea sub Claudio, teste *LUCA,*

Actor.

Actor. 18 : 2. & *SUETON. in Claudio, cap.* 25. fuerint ejecti & expulsi. Ad hanc objectionem non sufficit respondisse cum quibusdam: aut non omnes Judæos Roma fuisse ejectos: aut plurimos statim ex locis peregrinis iterum Romam devenisse; sed dicendum est, quod inde à tempore Cæsaris ingens Judæorum turba Romæ habitaverit. Erant autem isti Judæi Romæ habitantes disparis fortunæ, quidam enim Jus Civitatis Romæ obtinuerant, alii autem hoc beneficio non gaudebant, sed in tanto hominum confluxu quocunque modo, vel nefariis artibus magicis, vel mercatura, victum quærebant. Plurimos vero Judæos Jus Civitatis Romanæ habuisse, nobis manifestum atque certissimum est ex Edictis, Senatus Consultis, & publicis monumentis, à *JOSEPHO* in hanc rem allatis, *Antiq. Lib. XIV. cap. 9. p. m. 699. & seq.* Extat etiam apud PERSIUM locus satis apertus, ex quo colligimus, quanta solemnitate Judæi Romæ habitantes natales Herodis celebraverint, *Sat. 5. v.180.*

Herodis venere dies, unctaque fenestra,
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,
Portantes violas, rubrumque amplexa catinum
Cauda natat thynni, tumet alba fidelia vino,
Labra moves tacitus, recutitaque Sabbata palles.

Ex his Judæis vero Romæ commorantibus illi haud dubie urbe fuere ejecti, qui non tantum Jure Civitatis carebant, sed etiam plebs flagitiosa, turpis & inutilis, habebantur; In urbe ergo illis tantum locus concessus, qui & Civitatis jure, & honestioris vitæ fama gaudebant. Ad hos, sedem laremque Romæ habentes, Paulum potissimum respexisse, in iis locis in hac sua epistola, quæ ad solos referri possunt Judæos, certum est. Hæc breviuscule præmittenda videbantur, cum non sufficiat dixisse, Romæ fuisse Ju-

dæos, nulla tamen addita ratione, quomodo ibi post geminam ejectionem potuerint commorari.

§. V.

Est ergo certum, magnam fuisse Romæ Judæorum copiam, ad quos Paulus sæpius in hac epistola, tanquam fratres suos, legis Mosaicæ peritos provocat. Ad *Nexum* jam accedimus, cum in illo futuræ nostræ explanationis fundamentum consistat, quo liquide deducto & demonstrato, reliqua plana videntur omnia. Hunc autem petimus inde ab initio Capitis Septimi, in quo Paulus hanc suam concatenatam orationem, quæ usque ad finem Capitis Octavi perdurat, orditur; imo etiam in sequente Capite Nono plurima, ex mente quorundam Theologorum, ad solos Judæos spectant. Primum autem & invictum argumentum, sermonem in *capite septimo* spectare ad Judæos Romæ habitantes, haud dubie ex eo peti debet, quod statim versu primo dicit: *γινωσκουσι γαρ νομον λαλω, loquor autem legem cognoscentibus.* Proposuerat equidem Apostolus in capitibus præcedentibus quatuor argumenta, ad veritatem justitiæ fidei asserendam, sed illa non tam directe ex œconomia legali videntur desumta, ut hæc, quæ jam profert capite septimo & octavo; licet ego Cl. BRAUNIO contradicere nolim, qui asserit, quod jam capite secundo, tertio, quarto, imo quinto & sexto, plurima sint, quæ ad Judæos solos pertineant. *Select. Sacr. Lib. 1. c. 2.* Scopus vero Apostoli est statim ab exordio capitis septimi, docere fratres suos Judæos, quod non amplius sint sub dominio legis, sed quod per abrogationem legis facti sint alterius domini, nempe Christi, atque planissima comparatione hoc demonstrat: *An ignoratis fratres*, inquit, *legem tantisper dominari homini quamdiu illa vixerit; nam fœmina maritata viventi viro devincta est per legem, quamdiu is vixerit, si vero mortuus fue-*

fuerit, liberata est à lege viri. Hominem ergo considerat cum lege in triplici statu, vel conditione triplici. Primo, ut conjugem marito amatam, in statu integritatis, in quo Adam erat constitutus, cum sanctus prodiisset ex manu Creatoris, & in quo ab hoc marito omnem felicitatem expectare & accipere potuisset. Secundo, ut adulteram, quæ nihilominus manet sub potestate mariti, cujus voluntati & imperio ita est subjecta, ut omnem pœnam & mortem ab illo debeat exspectare; & talis est homo post lapsum, qui legem dicentem audit, *maledictus qui non fecerit verba legis*, Deut. 27: 26. atque sub hac jam relatione populus Judaicus proponitur à propheta Esaj. 50: 1. *Sic fatur Jehovah, ubi est libellus divortii matris vestræ, quo eam dimisi? ecce propter iniquitates vestras venditi estis, & propter transgressiones dimissa est mater vestra.* Tertio tandem, ut mulierem ab imperio & potestate huius mariti liberam & jam alteri junctam, cum hic maritus, scil. lex, jam sit mortua, 2. Cor. 11: 2. hæc autem mulier jam sit facta sponsa Christi illam redimentis ab execratione legis. Nemo jam est, quantum confido, qui non videat, quod hac demonstratione Apostolus Judæis usum legis in temporibus N. Testamenti, contradistincte ad jugum V. Testamenti, voluerit depingere. His jam positis, clarissimo argumento infert Apostolus, Judæos non amplius esse sub lege, sed sub gratia, in qua justitia Christi se habet ad sanctificationem hujus sponsæ, ut causa juris ad istam gratiam nobis imputandam cum dono fidei. Ab hac demonstratione pergit Paulus, comparando effectus legis sine gratia, versu 7. usque ad 12. effectus vero legis per gratiam, à versu 12. usque 24. quæ omnia vero prolixe docet & probat *COCCEJUS in suo Commentar. ad h. l.* atque *MOMMA in Not. analyticis ad Epist. ad Rom. p. 481. & seq. SAL. van TIL in Opere Analyt. Tom. 2. p. 528.* ad quos etiam lectorem

 remit-

remittimus, cum brevitatis ſtudium prolixioribus eſſe jam non permittat.

§. VI.

Declaravit in præcedentibus, capite præſertim ſeptimo Apoſtolus, legem eſſe abolitam, juſtificationem è fide per Chriſtum adductam, atque jus ad vitam nobis acquiſitum atque donatum; & exinde jam fidelium de his certitudinem ad futuræ hæreditatis poſſeſſionem infert, cujus fructus & teſtimonium ſit πληροφορια, bonæ & tranquillæ conſcientiæ gloriatio; Hanc autem certitudinem, ut ex præcedentibus longa rationum ſerie ex oppoſitione legis mortuæ & legis ſpiritus deduxerat, ita nunc ſubſequentibus adhuc argumentis fratres ſuos, hujus juſtitiæ fidei, & liberationis ab omni condemnatione legis certos reddit, ex adoptione, ex fine creaturarum ad gloriam filiorum Dei anhelantium, & ex primitiis Spiritus S. per iſtam gratiam ſe manifeſtantibus. Quæ omnia prolixe probare poſſemus, ſi ulla in his remaneret difficultas. Cum autem ex unanimi Theologorum conſenſu hæc omnia ſibi cohæreant, atque concatenatam orationem nobis ob oculos ponant, hoc labore prolixiori ſuperſedemus. Fecit autem id prolixe & pro ſua eruditione *J. HENR. HEIDEGGERUS in ſuo Comentar. ad Epiſt. ad Rom. p. 57. & ſeq.* Nullum ergo poteſt remanere dubium, finem atque concluſionem totius ratiocinii de uſu & relatione legis ſub œconomia Vet. & Nov. Teſtamenti ad illos etiam ſpectare, ad quos ſuum ſermonem direxerat Paulus, nimirum ad Judæos. Primum ergo argumentum, quo Paulus præcedentem aſſertionem & demonſtrationem de Juſtitia fidei, & inde pendente futura glorificatione probat, deſumtum eſt ex eo, quia adoptamur in filios Dei; Atque ſatis conſtat, quod adoptio ſit effectus juſtificationis, cum qua conjungitur libertas Chriſtia-

na,

na, tanquam necessarium consequens adoptionis, quia qui in numerum filiorum atque hæredum est cooptatus, filiali libertate Deo servit. Hæc autem ut communis est omnibus electis & justificatis, nihilominus tamen præcipue credentibus Israelitis primario adscribitur, & quidem in ipsa hac Epistola cap. 9:4. cum Paulus ad eosdem hos suos fratres scribit, *quod illorum sit adoptio, & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus, & promissiones.* Ratio haud dubie inde petenda, quia Deus Israelem volebat primo invitari ad bona fœderis gratiæ, *cum esset filius primogenitus*, Exod. 4:22. Inde in hac relatione Israelitæ magnis præ gentibus gaudebant prærogativis. Licet autem, ut dictum, adoptio pertineat ad omnes fideles & justificatos ex omnibus gentibus, inde à mundi natalibus usque ad finem ejus collectos & colligendos; nihilominus tamen in hoc loco Paulus specialiter loquitur de adoptione Israelitarum, quod liquidissime ex eo videmus, quia opponit versu 15. *spiritum servitutis & timoris, spiritui adoptionis;* Erat autem hic spiritus servitutis & timoris sub œconomia Vet. Testamenti, cum Israelitæ essent sub pædagogia legis, sub jugo ceremoniarum, sub potestate elementorum mundi, in statu servorum severiori domino subjectorum Gal. 4:1. sub tutoribus atque curatoribus, qui Judæos arctius cultui Levitico & observationibus legalibus adstringebant sub pœna mortis. Ergo Apostolus in hoc primo argumento, ad probandam justitiam fidei & liberationis ab omni condemnatione, iterum alloquitur Judæos, opponens, ut semper in his duobus capitibus, 7. scil. & 8. statum servilem in Vet. Testamento, & statum adoptionis & libertatis in diebus gloriosis Nov. Testamenti; & ex hac oppositione lucidissime patet, sermonem esse Apostolo de adoptione Judæorum credentium. Quod etiam roborat vocula πάλιν, respectiva ad tempora V. T. præcedentia.

tia. Ex perpetua ergo collatione œconomiæ temporis Veteris Testamenti, & libertatis Novi Testamenti, quam Paulus in hoc toto capite octavo usque ad versum 19. instituit, colligi potest, etiam sequentia ex eadem hac connexione esse intelligenda & explananda; ut jam in sequentibus clarius adhuc videbimus.

§. VII.

Propius nunc tandem ad rem nostram accedimus. Postquam ex nexu demonstratum fuit, quam directe omnia præcedentia hactenus ad Judæos debeant applicari, exinde concludimus, quod etiam ea, quæ *de creatura gemente* videnda erunt, de Judæis debeant intelligi; si probare possimus, omnia illa verba *PAULI* inde *a versu 19. usque ad 23.* in Judæos ita quadrare, ut de nulla alia re æque commode possint intelligi. Verba Doctoris Gentium in commate 19. hæc sunt: Ἡ γαρ ἀποκαραδοκια της κτισεως την ἀποκαλυψιν των υἱων τȣ Θεȣ ἀπεκδεχεται, quæ ita vertenda sunt: *Nam sollicita observatio creaturæ expectat revelationem filiorum Dei.* Vocem ἀποκαραδοκιας interpretes omnes hactenus vertunt per *sollicitam exspectationem*, atque hunc etiam significatum obtinet apud Lexicographos. Interim non minus significat sollicitam rei alicujus *Observationem.* Videmus hoc est *JOSEPHO de bello Jud. Lib. III. c. 7. p. 240. edit. Haverc.* ἀποκαραδοκει δε την ὁρμην των βελων, *sollicite observat impetum telorum.* Probat etiam ex Polybio *RAPHELIUS in Annot. Philolog. ad N. T.* quod ἀποκαραδοκια denotet *Observationem alicujus adventus.* Componitur autem ex præpositione ἀπο, ex καρα vel καρη, *caput*, & δοκαω vel δοκευω, quod *observare*, *videre*, *exspectare*, &c. significat, quia homines aliquid observantes erecto capite illud observant, ut hæc latius *DIETERICUS in Antiq. Bibl. p. 131. SCHWARZIUS in Commentar. Ling. Græcæ p. 160.* & alii exponunt. Germanice, secundum vim

Græcæ

Græcæ vocis, hæc ita vertenda essent: und darum erwartet die Creatur mit aufgerichtetem Haupt die Offenbahrung der Kindern Gottes. Quid autem aliud esse potest hæc ἀποκαραδοκια, quam sollicita signorum adventum Messiæ præcedentium, ut & Messiæ promissi, & secundum oracula prophetarum venientis Observatio. Nota erant Judæis signa temporis, in quo manifestandus erat in carne Messias; Indeque Judæi in scriptis V. Test. nobis proponuntur, ut in specula advenientem diem & salutem exspectantes constituti; & hinc non fideles tantum, vera fide eum amplectentes, ad exemplum Simeonis in templo Luc. 2: 25. sed communiter Judæi omnes, illum enixe observabant & exspectabant, quia futuram ab illo redemtionem ex servitute sibi promittebant. Probat hoc Cl. *SCHOETGENIUS in Hor. Hebr. p. 263.* quem exscribere nolumus, ut & *VITRINGA Observat. Sacr. Lib. V. cap. 6. p. m. 89.* Hinc beneficia, quæ in adventu Messiæ sibi promittebant, magistri Judæorum vocabant, הגאולה העתידה *redemtionem futuram*, & התשועה העתידה *salutem futuram.* Ut ergo sensus clarus & apertus emergat, dicendum, quod per ἀποκαραδοκιαν intelligenda sit *observatio* & accurata contemplatio omnium illarum rerum memorabilium, quæ eventuræ essent proxime ante adventum Messiæ, quæ Judæis certa erant instantis nativitatis Salvatoris mundi testimonia. Hæc omnino ita explicanda, ut omnis apparens tolli possit obscuritas; nam ex hac observatione certi erant Judæi in expectatione Messiæ jamjam advenientis. Si vero ἀποκαραδοκιαν vertamus per exspectationem, obscuritas oboritur; quis enim liquidus sensus in hac versione, *sollicita exspectatio creaturæ exspectat revelationem filiorum Dei?* Ita hæc verba ex Græco textu transtulit *versio vulgata;* an autem huic versioni lucidus sensus insit, an claritas & perspicuitas spiritui sancto ubique familiaris in illo inveniatur, judi-

judicabunt omnes, quibus vel mica sanæ mentis concessa est. Notat etiam ad loc. citatum ex Luca *LIGHTFOOTUS in Hor. Hebr. p. m. 492.* quod Judæi omnes Messiam expectaverint, atque inde etiam nihil frequentius fuerit, quam jurare per desiderium suum videndi hanc consolationem. Sed hæc ita nota & apud Philologos obvia, ut probatione longa neutiquam opus habere mihi videantur. Ex his autem bonus lector jam facile colliget, quod hæc expectatio, sive sedula observatio, in nullam rem æque commode quadret, ac in Judæos. Sententiam illam communissimam, atque Viris Doctis etiam receptam, de expectatione in res omnes transferenda, nolo attingere, illa enim, mihi certe, refutatione neutiquam opus habet. Qui autem immanem, stupendam & horrendam illam prosopoeiam statuere volunt, atque rebus inanimatis suspiria tribuere; faciant, non impedio. Facile equidem sentio, Viros Doctos mihi objecturos: tales fere prosopoeias in scriptis V. Testamenti, apud Prophetas præcipue, occurrere; tales habemus Psal. 93 : 3. 96 : 11. Esaj. 1 : 2. 49 : 13. 55 : 1. Jer. 4 : 28. Joel. 1 : 18. & quæ forsan alia exstant prosopopoeiarum in sacris literis exempla. Sed ad hæc facile respondemus, quod illa loca ex sensu scripturæ propheticæ sint explicanda, & in quibus sub nomine, cœli, terræ, pecudis agri, fluviorum, montium; aliud quid, quam inanima hæc elementa intelligenda; ut hæc ex regulis Theologiæ Typicæ & Emblematicæ satis sunt nota & cognita. De hoc vero certi sumus, quod in his Pauli verbis talis statuenda foret prosopopoeia, quæ admitti plane nequit; cum non tantum suspiria & desiderium huic creaturæ gementi tribuatur, sed & observatio revelationis filiorum Dei, imo, quod plus est, spes libertatis filiorum Dei. Quis autem dixerit, quod hæc ad aliam creaturam, quam rationalem, simulque in mysteriis salutis

ſalutis eruditam, referri poſſint ? Sed liceat mihi Viros Doctos, hanc expectationem ad gentiles etiam transferentes, rogare, undenam illa *ſollicita obſervatio* gentilium, & unde illis ſpes & obſervatio adveniat liberationis filiorum Dei, qui de Deo, fœdere gratiæ, de Meſſia venturo, ignominioſam mortem ſubituro, Eccleſiam per omnes terræ partes erecturo, nihil exaudiverant? Cujus erat expectare, quam illorum, quibus & facta & cognita erat promiſſio ? qui ſentiebant jugum humeris ſuis impoſitum, & anhelabant illam à magiſtris ſuis jactatam ſalutem & redemtionem. Tribuitur vero hæc ſollicita obſervatio τῃ κτίσει, *creaturæ*. Vox hæc diverſo admodum ſenſu occurrit tum apud LXX. tum etiam in ſcriptis Novi Teſtamenti; & hinc recipere debet hic illam explicationem, quæ huic loco aptiſſime convenit; ſignificat enim & res creatas omnes, ſæpius mundum, hominem, naturam animi, & mentis affectiones, magiſtratus civiles, &c. Cum autem κτίσις ſignificet ſæpiſſime homines nondum ad ſtatum fidelium & gratiæ translatos, Marc. 16: 15. Col. 1: 23. non video, quid impediat, quo minus etiam Judæi nondum hactenus ad Chriſtum converſi hoc nomine veniant. Sed longo verborum apparatu opus non eſt; Probat hanc noſtram aſſertionem verbis clariſſimis & lucidiſſimis Apoſtolus Jacobus, ad Judæos ἐν τῃ διασπορα ſcribens, cap. 1: 18. Βυληθεις ἀπεκυησεν ἡμας λογῳ ἀληθείας, εἰς το εἶναι ἡμας ἀπαρχην τινα των ἀυτȣ κτισματων. *Is qui voluit, genuit nos ſermone veritatis, ut eſſemus primitiæ ejus creaturarum.* Quilibet vel leviter attendens, videt, quod hic locus ita pro nobis militet, ut nulla plane objectioni ratio ſit relicta; Judæos vocat Jacobus & κτισμα, vel κτισιν, quod idem eſt & ab eodem themate deſcendit, atque primitias, ut Paulus in loco quem præ manibus habemus verſu 23. Hinc rectiſſime BLACKWALLUS Anglus, qui quantum novi ſolus eſt, qui eandem

dem mecum fovet ſententiam, in *Critica Sacra* p. 314. *Hæ duæ* φρασεις, *habere* ἀπαρχην πνευματος, *&* *eſſe* ἀπαρχην τινα των του Θεου κτισματων, *meo quidem judicio, ejusdem ſunt poteſtatis; hominem vero nondum ſalutariter emendatum, ſive Judæus ſive Græcus ſit,* της κτισεως *voce deſignari, hinc imprimis concludo, quod* καινη κτισις, *emendatus dicitur homo,* Gal. 6: 15. Et hæc quidem ſufficere poſſunt ad probandum, quod hæc ſollicita obſervatio creaturæ nemini tribui poſſit, quam Judæis.

§. VIII.

Cuinam tribuendus ſit ſollicitus proſpectus, jam vidimus. Ad ſequentia nunc recto pede pergendum, in quibus rationem declarat Paulus, qui ſit ſcopus & ratio obſervationis hujus; eſt autem *revelatio filiorum Dei.* Hæc vero obſervatio & deſiderium ſecundum illam, quam dedimus, explicationem, includit omnia illa magnifica Dei, Patribus V. Teſtamenti facta promiſſa, quæ felicem ſtatum temporum N. Teſtamenti ſpectant, contradiſtincte ad ſervitutem Vet. œconomiæ. Noverant Judæi, ſe eſſe filios Abrahami ſecundum carnem, jactabant ſe, ſibi factas cum excluſione gentium promiſſiones, ſe ſolos habere jus accedendi ad Deum, nihilominus tamen non omnem hactenus tanti beneficii ſenſum habebant; imo potius aperte dicit Deus apud Prophetam Jeremiam, *quod eos neglexerit*, quæ verba repetit Paulus Hebr. 8: 9. καγω ημελησα αυτων; Factum hoc quidem in tota œconomia Vet. Teſtamenti, cum Deus Judæos duriori dominio ſubjecit, ſpecialius vero eos puniendo per gentes vicinas, vel alias pœnas iis imponendo. Atque inde Judæi omnes liberationem expectabant. Hinc etiam prædicabant de Meſſia, eum futurum ſummum Sacerdotem, imo Filium Dei, qui nos gratos poſſit facere Deo, ut hæc prolixe enarrat *PHILO JUDÆUS, de vita Moſis, Lib. 3.* & ex aliis inſuper

Judæo-

Judæorum ſcriptis id exponit *BRAUNIUS in Commentar. ad Hebr. p. 422.* Qui erant fideles Judæi, quorum cor Spiritus Sanctus illuminavit, illi anhelabant ardenti deſiderio videndi hunc Meſſiam, qui gloriam eorum univerſo mundo declararet, atque hoc modo & ſuam gloriam & majeſtatem; & filiorum ſuorum ſplendorem & felicitatem in altiſſimam lucem collocaret. Quoties autem Deus in ſcriptis V. T. Iſraelitas *filios ſuos* vocarit, hoc loco repetere neutiquam neceſſarium duco, vide Exod. 4: 22. Deut. 14: 1. Eſaj. 63: 16.

§. IX.

Pergendum nunc ad verſum 20. qui ita ſe habet: Τῃ γαρ ματαιοτητι ἡ κτισις ὑπεταγη, ὐχ ἑκȣσα, ἀλλα δια τον ὑποταξαντα. Quam apte iterum hæc Pauli verba cum ſyſtemate noſtro conveniant, etiam videbimus. Quæ eſt illa ματαιοτης, cui creatura, de qua eſt quæſtio, Judæi ſcil. eſt ſubjecta? Mihi hæc ματαιοτης eſt totum jugum Ceremoniale; quod Judæis fuit impoſitum, *propter eum qui ſubjecit*, hoc eſt propter Filium Dei, quem adumbrabat, exhibebat, præfigurabat; Ideo certe lex erat Pædagogus ad Chriſtum, ut eodem hoc jugo ad fidem in Meſſiam deducerentur. Quod ſi vidiſſent Judæi, etiam hoc onere per fidem ſuam maxima parte fuiſſent ſublevati. Ne autem temerarius videar, legem ceremonialem ματαιοτητα vocando, facile, quantum confido, poterimus probare, ſub hoc nomine choragium illud rituum Leviticorum eſſe intelligendum. Ματαιον Græci vocant, non rem tantummodo vanam atque inanem, ſed communiter rem, quæ magnam utilitatem non præſtat; probavit hoc ad hunc locum *CLERICUS in additam. ad Hammondum ex Luciano*, quæ jam deſcribere nolumus, videatur ipſe. Hunc etiam ſenſum hæc vox obtinet apud *SEXT. EMPIRIC. PYRRHON. Hypotypos. Lib. 2. c. 16. p. m. 113. edit. Fabric.* Ἐαν ȣν ὑπομνησα-

μεν, ὅτι προς ὀυδετερον τυτων χρησιμευουσι, περιτρεψομεν οἰμαι πασαν την γεγενημενην περι αυτων παρα τοις Δογματικοις ματαιοπονιαν. *Si igitur docuerimus, ad neutrum horum utiles esse, evertemus, meo quidem juditio, omnem circa has vanum Dogmaticorum laborem.* Plura testimonia nolo adponere, nec certe opus. Ita secundum nostram datam interpretationem, hæc ceremoniarum ματαιοτης eadem plane est cum illa inutilitate, de qua Paulus Hebr. 7: 18. de cultu Levitico loquens dicit: Ἀθετησις μεν γαρ γινεται προαγυσης ἐντολης, δια το αυτης ἀσθενες καὶ ἀνωφελες, *Abolitio enim facta est prioris mandati, propter ejus infirmitatem & inutilitatem.* Quam legem ergo Paulus ad Hebræos scribens vocat *inutilem*, hanc eandem ad Judæos Romanos scribens vocat *vanam*; quia hominem justificare non potest, & per quam nec Judæus, nec Græcus, licet eam rigide observaret, vitam consequi posset; ut inde à Propheta Ezechiele hæc lex dicitur *statuta non bona*, cap. 20: 25. & ab Apostolo στοιχεια τυ κοσμυ *elementa mundi.* Gal. 4: 3. Col. 2: 8. Quid jam majorem secum fert claritatem & probationis vim? Quod Paulus vocat in hoc loco, quem præ manibus habemus, vanum, illud appellat in alio loco *infirmum & inutile.* Huic legi ceremoniali Israelitæ erat subjecti, nec tamen per illam salus illis ulla erat expectanda; quid ergo justius, quam hanc legem cum vanitate comparari? Reliqua hujus versus manum tendunt iis quæ diximus. Legi & jugo ceremoniarum creatura omnis Judaica fuit subjecta, sed non sponte, sed coacti fuere ad hoc jugum maximum portandum; Deus enim illis hoc imposuit, ut hoc satis constat, nec explicatione vel probatione indiget. Quis scopus fuerit Dei hanc ceremoniarum innumeram copiam imponendi, jam attigimus. Finis Dei erat ex una parte, ut populum ad idololatriam proclivem puniret, ex altera, ut cottidie Judæos per has umbras figurasque ad futurum Messiam

Meſſiam deduceret. Si vero per hanc vanitatem vellemus intelligere illam fragilem, pereuntem atque vanidam, non legis ceremonialis, ſed rerum humanarum, formam & aſpectum, quorſum quæſo delaberemur? An de Deo poteſt dici, quod ipſe creaturas vanitati ſubjecerit? An non ipſe homo per lapſum ad vanitatem ſe præcipitem dedit? Quis dixerit, quod creatura non ſua ſponte, ȣ̓χ ἑκȣσα, *non voluntarie*, ſed propter eum, qui ſubjecit illam, vanitati, hoc eſt conditioni fluxæ atque fugaci, fuerit ſubjecta.

§. X.

Pergimus ad conſideranda verba commatis 21. Ἐπ ἐλπιδι, ὁτι καὶ ἀυτη ἡ κτισις ἐλευθερωθησεται ἀπο της δȣλειας της φθορας, εις την ἐλευθεριαν της δοξης των τεκνων τȣ Θεȣ. *In ſpe, quod & ipſa creatura liberanda ſit à ſervitute corruptionis ad libertatem gloriæ filiorum Dei.* In hoc verſu huic creaturæ adſcribitur *ſervitus corruptionis*, quæ opponitur libertati gloriæ filiorum Dei. Docet vero in his Paulus, quod illa ματαιοτης, de qua in verſu præcedenti, non ſit vel perpetuæ vel longioris durationis, ſed quod vanum hoc Leviticum jugum datum fuerit cum *ſpe liberationis à ſervitute corruptionis.* In his δȣλεια της φθορας, idem eſt, quod in verſu præcedenti ματαιοτης, ut mox videbimus. Subjecti fuerunt Iſraelitæ Vet. Teſtamenti jugo ceremoniarum, non ut perpetuo hæc durarent, ſed ut ab his mundi elementis liberarentur. Atque omnis ille ceremoniarum apparatus docebat Judæos, hæc diutius durare non poſſe, quam usque ad adventum Meſſiæ, in quo hæc omnia ſuum habitura forent implementum. Hinc patres dicuntur προηλπικοτες, *anteſperantes*, Epheſ. 1 : 12. ut hoc etiam de Judæis explicat Celeberr. ROELLIUS *in Commentar. Epiſt. ad Epheſ. p. 995.* cum dicit: *Judæi ſperaverunt ante Chriſti adventum in mundum, quando gentes & hoſpites teſtamentorum promiſſionis ſpem nondum*

habebant, Ephes. 2: 12. *Christus erat spes Israelis, ejus adventum & redemtionem per ipsum secundum promissiones patribus factas duodecim tribus enixe sperabant, & expectabant*, Actor. 28: 20. & 26: 6. 7. *& ideo status illorum merito dicitur status spei.* Atque iterum notandum, quod hanc spem soli Judæi habuerint, cum soli sub veteri œconomia essent גוי קדוש *gens sancta, peculium*, Exod. 19: 5. Deut. 7: 6. soli erant *filii Dei*, Exod. 4: 22. Deut. 14: 1. Esaj. 63: 16. Ratio est, quod Deus his Israelis filiis *solis dederit mandata & statuta, non autem reliquis gentibus*. Psal. 147: 20. Habebat autem pro objecto suo hæc Israelitarum spes *Libertatem à servitute corruptionis*. Fideles sub V. Testamento liberi non erant, sed erant sub servitute; Hinc in hoc versu utriusque œconomiæ status & describitur & opponitur, libertas scil. servituti. Hæc autem haud dubie consistebat in cottidiana coactione scribendi chirographum per sacrificia contra se ipsos, in subjectione servili, qua parebant patribus carnis & innumeris præceptis ceremonialibus, ita ut non servi tantum, sed *& vincti & captivi fuerint*, Esaj. 61: 1. constituti in *fovea, in qua non est aqua*, Zach. 9: 11. Dicitur vero hæc servitus δυλεια της φθορας *servitus adstricta rebus infirmis*. Ita certe φθορα adscribitur præceptis ceremonialibus, plane ut hic Col. 2: 22. Postquam enim ibi Apostolus locutus fuisset de elementis mundi atque dogmatibus ceremonialibus, addit: Ἁ ἐςι παντα εις φθοραν, quæ omnia sunt infirma, nullam consolationem vel pacem conscientiæ adferentia. Ergo δυλεια της φθορας est status servilis occupatus circa res, non magnum commodum, nec perennem felicitatem nobis adferentes. Talis erat conditio Judæorum, in cultu Levitico externo occupatorum, quique corruptioni & infirmitati, post Christum abolendus, erat subjectus. Oppositum servitutis, infirmitatis, sive corruptionis, est *libertas gloriæ*, de qua jam prolixius nolumus disserere.

rere. Nemo eſt qui neſciat, libertatem eſſe palmarium bonum Novi Teſtamenti : hinc etiam in omnibus ſyſtematibus prolixius hæc ſolent tractari, ad quæ etiam lectorem remittimus. *LAMPIUS* per hanc libertatem gloriæ intelligit maximum gradum perfectionis fidelium, hanc ſubjungens rationem, quia fideles non poſſint gaudere maxima libertate, quamdiu aliquid adeſt, quo detinentur ad omnia ea exequenda, quæ ad ſummum Deo honorem reddendum pertinent. *Exercit. in Pſal. 45. p. 582.*

§. XI.

Devenimus nunc ad ea verba, quæ hactenus tantum noctis & caliginis plurimis interpretibus habuiſſe videntur, cum Apoſtolus verſu 22. ita ſcribit: Ὀιδαμεν γαρ, ὁτι πασα ἡ κτισις συςεναζει, και συνωδινει ἀχρι νυν. *Novimus, quod tota creatura congemiſcat, & una parturiat uſque nunc.* Ex iis, quæ jam dicta ſunt, quilibet hæc verba facile intelligit. Diximus jam ſupra, nos per *creaturam*, cujus frequens in hac pericopa mentio, intelligere Judæos ſolos. Huic creaturæ tribuitur primum *ſollicita* Meſſiæ & felicioris œconomiæ *expectatio* verſu 19. huic creaturæ etiam tribuitur *vanitatis ſubjectio*, verſu 20. Ipſi adſcribitur *ſpes liberationis* verſu 21. & nunc tandem *gemitus & dolores parturientium*; Ergo eadem eſt *creatura*, cui hæc adſcribuntur, nec contra ſe invicem ullatenus pugnant, ſed hæc omnia ſunt juſtiſſimo ordine ſubordinata. *Congemiſcit* hæc creatura, ex ratione verſu vigeſimo & vigeſimo primo jam allata, quia eſt vanitati, jugo duro & acerbo, ſervituti ad nihil proficienti, ſubjecta. Quæ jam variæ & fere infinitæ ſint de hac creatura ſententiæ, jam ab initio Diſſertationis diximus. Ego vero jam bonum lectorem teſtem compello, & aſſertionis noſtræ arbitrum, an non ex iis, quæ jam occupata ſunt, lucidiſſimis argumentis & rationibus fluat, Paulum in hoc

 loco

loco intellexisse fratres suos Judæos, tanto desiderio Messiam petentes, flagitantes, exorantes & expectantes. Neminem autem, quantum novi, hactenus legi, qui solos Judæos ad hanc creaturam suspirantem & anhelantem referat, quam solum *ANTON. BLACKWALLUM in Crit. Sacr. N. T. pag. 314.* Anglum, quem nuper Latina civitate donavit Christoph. Wollius. *Itaque*, inquit, *vi* ἀντιθέσεως ἡ κτίσις *est gens Judaica, eaque fide Servatori nondum devota & consecrata.* Quædam etiam, licet pauca, argumenta attulit Vir Doctus, quibus hanc suam firmaret sententiam, plura haud dubie & fortiora additurus, si rem totam, qualem haud dubie concepit, longis rationibus voluisset fulcire. Sed hoc loco respondendum ad argumentum fortissimum, & quod plurimis vere Achillæum videbatur, & illis præsertim, qui τὸ πᾶν, rerum universitatem, nobis pro creatura gemebunda obtrudunt, dicentes, quod *omnis creatura ingemiscat.* Ergo, si omnis ingemiscit, dicunt, non soli Judæi. Facile reponimus, quod hæc eadem illa sit creatura, de qua jam sæpius Paulus fuerat loquutus. Tota ergo Judæorum natio collective sumta vocatur πᾶσα κτίσις, scil. omnis Judæorum populus; facile enim sine mora videmus, quod Apostolus non omnes creaturas, nec omnes gentes intelligit, quia statim in versu sequenti hanc universitatem restringit, dicens, *non solum autem illa, sed & ipsi, qui primitias spiritus habemus, ingemiscimus.* Ergo Paulus sub nomine *creaturæ gementis* non intelligit creaturas novas, qui primitias Spiritus Sancti jam acceperant, & ideo etiam sub nomine πάσης κτίσεως nulla quærenda creaturarum rationalium universalitas. Hæc mihi adeo clara videntur, ut nulla difficultas locum admittere possit. Norunt etiam interpretes omnes, quod vocula πᾶσα non semper in scriptis N. Fœderis ita universaliter sit accipienda, ut non sæpius potius magnum hominum nume-

numerum, quam omnes indiscriminatim homines significet, cujus rei exempla Theologi plurima producunt. Cum ergo dicitur, quod omnis *creatura ingemiscat & parturiat*, de toto Judæorum, Messiam cum promissa liberatione expectantium, populo intelligendum est. Aperte enim distinguitur à πασῃ κτισει, illa quæ jam primitias Spiritus Sancti acceperat. Ergo πασα κτισις est natio Judaica, nondum illuminata. Nec certe gentes, minus adhuc creaturæ reliquæ, sive animatæ sive inanimatæ, promissiones de futuro hoc Liberatore & Servatore ignorantes, ingemiscere possunt; nam verum illud tritissimum, *ignoti nulla cupido*; tribuitur vero non *gemitus* tantum, sed & ad *pariendum conatus*.

§. XII.

De hac vero creatura, quam supra descripsimus, dicit primo Paulus, συστεναζει, *una congemiscit*, tantum ergo valet quod συν στεναζει. En quam apte & egregie hoc iterum universæ genti conveniat Judaicæ, quæ non quasi ore & pectore suspirat, omnis vel tota illa gens *gemit*, pressa jugo legis, pressa illo tempore, quo Apostolus hæc scribebat, Sceptro Romano, gens libera in alienam & peregrinam redacta potestatem, gentilium & idololatrarum horrens capistrum; Una ergo tota illa natio gemebat, optans, anhelans, calidis precibus expetens, illum Goelem promissum, à quo sibi terrestria potius & mundana comoda, quam spiritualia promittebat. Noverant Judæi, tempus adventus Messiæ per signa à Prophetis descripta advenisse, inde quid optatius, quid gratius, evenire potuisset, quam magni liberatoris adventus? Merito ideo illum gemitu, suspiriis, precibus, imo & lacrymis provocabant & accersebant. Pergimus ad *dolores partus*, in quibus exponendis hactenus interpretes artem suam & industriam frustra collocasse videntur;

Inveniunt equidem figuras Rhetoricas, secundum quas hæc exponunt, sed, quam convenienter, nondum video. Magnus scripturæ interpres *LAMPIUS in Commentar ad Psal. 45. p. 583.* pro suo ingenio, & ad hunc locum systemate, dolores partus tribuit Ecclesiæ Vet. Testamenti ad Ecclesiam ex gentibus per jugum ceremoniale & varias tribulationes producendam, & quasi pariendam. Hæc equidem & non alia de his partus doloribus dici potuerunt, secundum systema, quod sibi Vir Clarissimus pro explicando hoc loco fecerat. Ut autem nobis clarum fiat, quid Paulus intelligat per hunc pariendi *creaturæ gemebundæ conatum*, dicendum primo est, dolorem partus nemini haud dubie tribui posse, quam mulieri gravidæ; aliter qui faceret, is apud sanos omnes insigniter insaniret. Cum autem Messiam, ut jam sæpius dictum, anxie admodum exspectarent; Atque illis facta fuisset promissio, eum exiturum ex medio illorum, illum futurum filium Davidis, fratrem eorum, Ecclesia Judaica in hoc loco considerari debet generaliter tanquam mater, ex qua Messias secundum carnem exiturus esset; Lucem autem, secundum prophetarum oracula, erat visurus eo tempore, quo res Judæorum futuræ essent in statu afflicto & anxio, *ablato Sceptro*, Gen. 49: 10. cum secundum vaticinium Isaaci *fractum fuit jugum fratris Esavi*, quod à Jacobo, hoc est, à Judæis, Idumæis fuerat impositum, Gen. 27: 40. regnante Herode Magno, qui Romæ nomen Regis fuerat consequutus, atque hoc modo unus ex posteris Esavi regnavit in Judæos; Cum *judices Israelis virga fuere percussi in maxillam*, Mich. 5: 1. hoc est, urbs Hierosolyma per Pompejum in Romanorum fuit tradita imperium, cum *cælum & terra fuit commota*, Hagg 2: 6. hoc est, varia Dei judicia in Judæos, antequam domus secunda gloria Messiæ impleretur, effusa, annonæ caritas, pluviæ defe-

defectus, pestilentiæ, hostium arma, interni motus, per totam Palæstinam comparerent. Omnia hæc erant dolores partus, antequam nasci potuit magnus ille serpentis antiqui debellator. Testes habemus ipsos Judæos, qui dicunt, quod Messias nasci non possit, nisi post præcedaneas gravissimas calamitates, ut hæc exponit magnus Scripturæ interpres *VITRINGA Observat. Sacr. Lib. V. cap. 6. p. m. 89.* his verbis: *Judæorum communis est persuasio, salutem sibi promissam circa extrema mundi tempora repræsentandam non esse, nisi post præcedaneas afflictiones & calamitates gravissimas, quas illi* חבלי משיח *dolores Messiæ vocant.* Plura de his *MEUSCHENIUS in Nov. Testam. ex Talmude illustrato, p. 1181.* Et hæc sunt, quæ mihi de his ὠδίναις ex scopo Pauli dicenda videntur. Hos dolores tribuit huic creaturæ ἄχρι τῦ νῦν, *usque nunc*, sive usque ad illud tempus, quo Apostolus hæc scribebat. Sensus est, quod licet comparuerit & natus fuerit Messias, Judæi tamen nihilominus eum non agnoscant, non videant, sed adhuc expectent & optent, & quod adhuc sentiant illam anxietatem, quæ evenire debebat tempore adventus Messiæ.

§. XIII.

Illa quæ sequuntur in versu 23. qui ultimus est, qui nobis considerandus venit, egregie adhuc nostram fulciunt & muniunt sententiam, cum ait: Οὐ μόνον δὲ ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τῦ σώματος ἡμῶν. *Non solum autem illa, sed & ipsi, qui primitias spiritus habemus, & nos ipsi in nobismet ipsis gemimus, adoptionem expectantes redemtionem corporis nostri.* Ex hoc versu facile colligimus, quod illi haud dubie peccant, qui ex præcedenti versu universalitatem omnium creaturarum inferre tentant. Opponitur vero creatura ingemiscens creatu-

ræ, quæ primitias ſpiritus accepit. Docet autem Paulus fratres ſuos Judæos, ſe eundem cum illis fidem, ſpem, conſolationem & requiem, concipere & expectare. Omnis ſpes repoſita erat in futuro illo promiſſo liberatore; Judæi hunc futurum expectabant, Paulus hunc præſtitum amplectitur, ideo ulteriores fructus atque beneficia ab eo expectat, redemtionem ſcil. corporis ſui; Adoptionis ergo non jus modo, ſed & fructus & complementum, per redemtionis meritum & efficaciam, quæ omnia modo perfectiſſimo in altera demum vita conſummanda erunt. Paulum vero ad ſolos loqui Judæos, iterum nos hoc convincit argumentum, quia voce utitur ex ſacris Judæorum deſumta, atque gentilibus plerisque, converſis & non converſis, ignota. Judæos enim fratres ſuos, hactenus ad Chriſtum converſos, vocat *ἀπαρχας*, reſpiciens haud dubie ad תרומות *primitias*, quas Judæi offerebant, Nehem. 13:5. & quæ datæ fuere Sacerdotibus in templo miniſtrantibus. Notandum tamen, quod Judæi diſtinctionem omnino fecerint inter *primitiva*, & *primitias*, illa בכורים, has autem תרומות vocabant. Diſtinctionē ſatis obſcuram & confuſam Philologi fere omnes adferunt, ex qua, quid diſcriminis ponendum ſit, non facile liquet, hinc etiam quidam primitiva & primitias unum & idem faciunt, vel potius confundunt. Differentia autem hæc ponenda, quod *primitiva*, ſive בכורים, conveniant cum illis oblationibus ſacris, quas Græci vocant *πρωτογεννηματα*, Exod. 23: 19 Deut. 26: 2. erantque munera ſacra, quæ de frugibus integris in templum adferebantur, ſcil. de uvis, ficubus, malogranatis, olivis & dactylis. Spectabant ergo primitiva primos fructus, quales afferebant eo modo, quo creſcebant. Alia autem ratio *primitiarum*, quas Græci vocant *ἀφαιρεματα* & *ἀπαρχας των γεννηματων*, has non eo modo, quo ex terra erant enatæ fruges, ſed

ad

ad esum & usum paratas dabant; qua ratione potissimum à בכורים distinguuntur, atque ex mente Judæorum quinquagesima pars frugum debebat offerri, quam oblationem sub communi nomine των תרומות comprehendebant. Prolixius de his *SPENCERUS de Legibus Lib. 3. cap. 9. p. 74. edit. Tubing.* nec non *JOH. CONRADUS HOTTINGERUS* in erudito opere *de Decimis Hebr. p. 118.* Quomodo vero fideles ex Judæis nomine *primitiarum* venire possint, jam nobis explicavit supra laudatus *ANTON. BLACKWALLUS Critic. Sacr. p. 313. Non incommode*, inquit, *Judæi iis jamjam temporibus ad Christum recens conversi, in quo Paulus tum fuit numero, ἀπαρχας πνευματος primitias spiritus habere dicuntur; cum causam appellationis hanc esse puto, quoniam hi reliquos fratres ac cives, quotquot Salvatori nondum sese devoverant, tempore antecedebant, atque adeo prius quam illi, eximiis Novi Testamenti privilegiis perfruebantur, ἀπαρχη enim est* תרומה, *id quod ante decimas Deo sacrabatur, unde dici cœpit de omnibus iis, qui alios tempore antecedunt. Vide Rom. 11: 16. 1. Cor. 15: 20. 23. & 16: 15. Jac. 1: 18.* Consimiliter exponit *GLASSIUS in Philolog. Sacr. Lib. V. cap. 13. p. m. 1892. Credentes dicuntur habere primitias spiritus, quemadmodum Israelitæ ex primitiarum oblatione spem concipiebant reliquarum frugum, suo tempore, Deo benedicente, accipiendarum, ita credentes ex donis Spiritus Sancti concipiunt spem plenitudinis gaudiorum cœlestium & messis illius gloriosæ; Quidam de solis Apostolis intelligunt, qui primitias, hoc est, primos fructus Spiritus Sancti acceperunt, ceu in quos primo effusus est Spiritus Sanctus miraculose, Act. 2. Sed prior explicatio simplicior, & scopo Apostoli conformior est.* Hæc Virorum Doctorum in hunc locum commentatio nobis ad illustrationem potest sufficere. Perplacet GLASSII sententia, qui ἀπαρχας τȣ πνευματος refert ad omnem illam primitivæ Ecclesiæ, Hierosolymitanæ præsertim, ex Judæis potissimum collectæ fidem

&

& Evangelicæ doctrinæ illustrationem. Consimilia ex variis Scripturæ interpretibus etiam ad hunc locum collegit Rev. atque Clariss *JOH. CHRISTOPHORUS WOLFIUS in Curis Philologicis & Crit. ad h. l.* quem jam exscribere nolumus, cum in omnium sit manibus. Prolixe autem atque erudite, ut solet, primitiarum Judaicarum ad primitias sacras applicationem & tractationem nobis exhibuit *LAMPIUS in Fœdere Gratiæ. Tom. III. Sect. 2. p. 1172.* ad quem, tanquam uberrimum fontem, lectorem remittimus. Reliqua vero hujus versus verba magnam difficultatem non habent, ea tamen latius illustravit *COCCEJUS in suo Commentar. in Rom. ad h. l.*

Habes jam in his, mi lector, brevibus atque simplicissimis verbis, (grandisona enim atque calamistrata aliis relinquo;) depictam in hunc locum vexatum nostram meditationem; sua se illa, quantum confido, naturali simplicitate commendabit. Si autem cuidam in his errasse videar, ut talem amplexus sententiam, quæ non ab omnibus difficultatibus sit libera, ille me certe magno alligabit beneficio, si meliora & certiora mihi detexerit. Bonum vero lectorem obnixe rogamus, ut judicare velit, an non admissa hac explanatione omnia inter se cohæreant, ut facile ex nexu & concatenatione difficultates omnes solvi possint. Si autem quædam remaneant, quantum confidimus, tantæ non erunt, ut non plures & longe majores in omnibus hactenus expositis explicationibus inveniantur. Facile fuisset dilatare prolixius argumenta, hanc nostram assertionem firmantia, sed noster scopus hic non erat. Pauca attento lectori sufficient, plurima ad aliam hæc explanandi viam deflectenti satis non erunt; in hoc ergo merito conquiesco Catone.

TANTUM.

V. GOTT-

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

V.

GOTTHARDI HEI-DEGGERI, TIGURINI, PETRUS LAPSUS.*

Argumentum.

§. I. Cum Cingulo Aaronis comparantur Opera Sanctificationis. Cur Deus Petri Lapsum permiserit? §. II. Prædictio ejus. Scopus Satanæ Petrum tentantis. §. III. Lapsus triplex cum præcipuis circumstantiis describitur. §. IV. Petrus lapsus non penitus fidem amisit. Perseverantia Fide-

* Quum paginæ aliquot complendæ restarent, non alienum ab hujus Collectionis scopo visum, si (cum Cel. Editoris & Benev. Lectoris venia;) ab interitu vindicaremus Dissertatiunculam Viri, dum viveret, Ingenii acumine & fertilitate, atque Eruditionis multiplicis apparatu, innumeros alios plurimum superantis; uti vel ex hoc primitiarum Specimine cognosci potest, quod Anno 1687. sub Moderamine *JOH. CASPARI WOLPHII*, S. Theol. Prof. & t. t. Scholarchæ, in publicæ συζητήσεως argumentum fuit propositum. Natus autem erat *Deodu-raus Gentangulus* (quemadmodum Ven. *SAMUEL WERENFELSIUS*, Theologus Basil. longe Celeberrimus, Authorisque olim Amicus non vulgaris, No-

Fidelium adſtruitur & vindicatur. Perronius & Bellarminus taxantur. §. V. Obſervantur nonnulla de Gallicinio; Marcus cum ceteris Evangeliſtis conciliatur. §. VI. Accedente Chriſti adſpectu Petrus converſus, pœnitentiamque ſeriam lacrymis amaris & trina confeſſione teſtatus. § VII. Uſus Practici indigitantur. §. VIII. Romanus Pontifex Petri eſt Succeſſor nonniſi in Abnegatione Chriſti.

* *

PETRUS Chriſtum abnegans.

§. I.

DE Aaronis cingulo, aſpero ſignis & ſculptura ornatuque protuberante, Exod. 39: 5. dicitur ממנו הוא כמעשהו; hoc eſt, ut verſio noſtra vernacula reddit: *Veluti ex ipſo procreſcebat.* Opera ſanctificationis in ſacris cingulo comparari infrequens non eſt. Vide 1. Petr. 1: 13. Luc. 12: 35. Quod cingulum tam affabre factum applicatumque eſt, ut dici de ipſo poſſit ממנו הוא כמעשהו: *Ex ipſo,* ſcil. homine, *illud tanquam opus ejus.* Attamen οὐκ ἐξ ἡμῶν, ait Apoſtolus. Verum ut Bezaleel ibi faber eſt, ita hic artifex Dei digitus,

men Ejus latine vertit. *V. Werenf. Opuſc. p. 660.*) Tiguri d. 4. Aug. 1666. in numerum V D. M. receptus 1687. & poſtquam, tum apud Rheguſcos tum Rorbaci in Agro Tigurino, per plures annos Eccleſiæ Paſtorem egiſſet, factus tandem A. 1705. Inſpector Collegii Alumnorum; in quo munere obiit d. 24. Martii. A 1711. à Hæmorrhoidibus frequentibus & Hydrope confectus, cum nondum 45. annos expleſſet, Vir vita longiore, ſi quiſquam, digniſſimus. Scriptorum ejus in lucem editorum Catalogum, mantiſſæ loco, Diſſertationi ſubjiciemus. J. J. H.

tus, Spiritus sanctitatis. Dici posset, quod alio alicubi sensu Petro Servator: ἄλλος σὲ ζώσει, *alius te cinget.* Sed clare Matth. 16. cum confessionem suam edidisset, dixit: *Caro & sanguis tibi hoc non revelavit*, &c. Quod ne non idem Apostolus, nimis aliquando sibi fidens, sibi ac in Persona sua, velut è nobili Theatro, idem, ac τὸ ὑπερβάλλον simul divinæ gratiæ μέγεθος, quo Jehova, ipso illo maxime tempore, quo regni Cœlorum & N. Testamenti κύρωσις præ manibus erat, Θεὸς πάσης χάριτος quam luculentissimè evadere voluit, repræsentaret, statuit πολυποίκιλος hujus sapientia, gravissimum ejus lapsum permittere. Quo de paucis acturo aspiret Deus!

§. II.

Labori faber, video, deerit, non fabro labor. Ordiendum tamen. Diserte Petro hunc lapsum Servator prædixit, Matth. 26: 34. Luc. 22: 24. Marc. 14: 30. Joh. 13: 38. Nec alio referenda est σινίασις illa, quam ἐξητήσατο Satan, precibus quasi obtinuit; prout & alibi tentationem Jobi, & Matth. 8: 31. 32. porcos intrandi copiam. Unde perspicitur, quod mali fons ab uno Satana hic sit arcessendus, licet Servator, *rector & medicator mentium, ex alta providentiæ specula* ante hoc *prospiceret.* Certum itaque erat Satanæ, aut Christum ut ψευδοπροφήτην traducere, quo pacto per discipuli latus in Magistrum ipsum impressionem moliebatur, aut si hoc non succederet, Petrum, cujus egregia confessio tussim ipsi proritavit, egregie διασείειν.

§. III.

Ad votum processit fraus. Tempus erat, animam quo in mortem effundere Goël volebat noster, & evadere מכה אלהים, *percussus Deus, sive Dei*, cum magna facilitate, ad offendendum in eo. Ut in Cajaphæ Palatium rapitur, omnes fere discipuli ejus,

ceu

ceu grex paſtore orbatus, *in tenebras ipſi facti ſunt*, ſeu diſparuerunt, ut Pſal. 88 : 19. prædictum erat. Petrus ἀπὸ μακρόθεν ſervat veſtigia, mixto curioſitati, qua avebat videre finem Domini, pudore, quo μεγαληγορῶν ſuarum memor, fugere cum cæteris adhuc ſibi interdixit; ut jam meticuloſitatem ſegniter celet, eminus ſequitur, cujus nimis πρόθυμον πνεῦμα ire in præſentem mortem pollicebatur, niſi κομπαστὴς fuit, Apoſtolus ejusmodi γαργαλισμοῖς non carens. Torquet veſtigia ad ignem, ut jam deferbuiſſe, imo conglaciaſſe, zelum ejus colligas. Non dimittens ejusmodi occaſionem veterator, mulierculam in eum expedit, quæ inter ſequaces Chriſti ipſum eſſe cauſatur. Mox plane noſtro jactatori animus ſidit; Negat. Quà fronte, Petre? Vel an *catena crepuit*, lora inſonuerunt, gladius fulſit, aut *mors prope admota magnifica verba excuſſit?* Nihil horum. Ad mulierculæ garritum Chriſtum abnegat, idque *coram omnibus*, veritus vero neminem; Saltem enim Evangeliſtam hoc addere, *ne injuria videretur Principem Apoſtolorum accuſare*, MALDONATUS dicens, helleboro opus habet. Sed videri poterat Petrus abnegaſſe Chriſtum בחפזו *in præcipitantia ſua*, niſi ad eundem denuo impegiſſet lapidem; Ut mox *eadem*, & *alia* quoque, & *alius* non nemo adoriuntur, negat iterum Petrus, nec negat ſolum, ſed negat μεθ᾽ ὅρκου. Vix hora interjecta, Malchi, cui animoſo ictu auriculam præcidit Petrus, cognatus accedit, arietat, expugnat; occipit καταναθεματίζειν Petrus καὶ ὀμνύειν. Sicque Chriſtum abnegavit, mox abnegavit & juravit, inde abnegavit, juravit & diris ſe devovit. Ecce illam confidentiam: *moriar Tecum!*

§. IV.

Quod vero quis deletam penitus ex eo fidem, radicituſque revulſam exiſtimet, non eſt. *Oravit pro ipſo* Dominus, *ne deficiat fides ejus.* Hinc illæ lacrymæ,

queis perjurum postea os abluit. Graviter *concussum* fuisse *fidei robur*, nemo quidem infiteatur; facinus enim designavit non ex veloci incogitantia, sed contra conscientiam, cui vastum vulnus impegit. Nec putandum est, ita hæc efficaci unius carnis fraude esse prolectata, ut non subinde

Fessus quidem, haud dejectus & pessundatus,
Pudor rebellaverit, ——————

& contra steterit Spiritus, ac tandem desperata victoria arena cesserit, carnique dominium commiserit; invitus autem. Nam, ut nunquam fideles, cum vel liberrime Spiritus habenas tractat in ipsis, à carnis καταθήξεσι sunt liberi, ita nec unquam adeo tropæa carnis explicantur, quin subinde Spiritus, se nondum pessundatum, & cui *spoliato arma*, & victoriæ, accedente divina gratia, non dubia spes superfit, suis signis se prodit. Hinc SpiritumSanctum fidemque Petro non *excussam* patet. Neque enim Spiritus Dei ita ambulatorius, ut discedat quidem, demum & redeat unde discesserit, mox, si res ferat, denuo erupturus, forteque, si forte hominis resipiscentia mereatur, rediturus iterum. Ita infernalis *Peripateticus* consuevit, ut videre est Matth. 12: 43, 44, 45. Igitur fidelium Perseverantiæ præjudicium Petrus adhuc nullum exhibet, ceu in quibus omnibus non est κατάκριμα, seu עון פלילים, *iniquitas, ob quam judex condemnet*; Rom. 8: 1. Job. 31: 28. Quid multis? sunt כהר ציון *sicut mons Zion*, Psal. 125: 1. *Circuite* autem *Zion, cingite eam, numerate turres ejus, considerate propugnaculum ejus, videte ut sint celsa palatia ejus*, &c. Psalm. 48: 13. & ne quid ceu instructissimo fortalitio desit, Δύναμις Θεȣ̃, *potentia Dei* Φρȣρὰν, seu

——— galeatum ponit ubique
Præsidium. ———

Quibus omnibus non *Princeps hujus Mundi*, non *Rex* ter-

terrorum, pares copias, pares insultus, paria stratagemata & *μεθοδείας*, pares arietes, helepoles, licet omnia magna & terrifica, opponat. Ut sileam, quod justus quivis Spiritui sancto יסוד עולם, *fundamentum æternum*, *στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ*, firmo certus *sigillo*, (quod nequicquam PERRONIUS Cardinalis, *Deo appensum*, *non ipsi fideli*, dictitavit; candide quidem, ceu, si dicere fas sit, juxta conscientiam, illud in se non deprehendentis, stimulos locutus; nisi frivolum foret, ex se de cæteris arbitrari;) appellatur, nec *piorum*, sapientissimi effato, *radix unquam moveatur*; quanquam videlicet arbor cætera, qua ventis patet, nullo non turbine, folia decutiente, & hyeme mortis simillimam speciem inducente, velut arescere, imo quandoque *evicta* vi, *trahere jugis avulsa ruinam* videatur; in Deo tamen quoad radicem abscondita nunquam eruitur, succo orbatur nunquam, & nunquam ינתק מבטחו *eradicatur spes ejus*; quin ceu grandiscapia arbor *vexatione constringitur & radices certius figit*, & cum exaruisse existimes, מריח מים יפריח ועשה קציר *attracto humore germinat*, *exhibetque fructus decerpendos*, *ut plantæ solent*. Ut mirari subeat, cur Romanenses, cunctis fidelibus, Petro excepto, cui *indelebilem fidem* facile gratificantur, adeo sint difficiles. Scilicet, Papæ suo ut placeant, & modo placeant, ipsis *quidlibet* fingendi *semper fuit æqua potestas*. Quod autem BELLARMINUS in Petro *amplius* aliquid, quam perseverantiæ donum agnoscat, ab eodem est diagrammate. Petrus, ut perseveraret, aut quod perseveravit, aliquid *amplius* quam perseverantiæ donum habuit: quis hoc capiat? Petrus habuit, fidelis quivis habuit Deum, qui *conservat animas sanctorum suorum*, qui in suos effundit רב, *μέγεθος*, *amplitudinem* bonitatis, *ἀντιλήπτορα* Christum, qui *ne fides deficiat* orat, *συναντιλήπτορα* Spiritum, qui *arrhabo* est & deprecatur pro suis *στεναγμοῖς ἀλαλήτοις*; *φρουρὰν ἐν δυνάμει Θεοῦ*,

Θεȣ̃, *semen semper manens*, *σφραγὶδα ut fundamentum Dei*; quæ, & alia ejusmodi, nisi sunt amplissima נכברות, *δεδοξασμένα*, sufficientissimaque, quidsodes *amplius* est? מה לעשות עוד · *Quid faciendum amplius* Jehovæ?

§. V.

Est autem notabile, quod, quo tempore Petrus ter Christum abnegavit, Gallinaceus, qui forte in aula erat, nocturno suo cantu inter tot strepitus defunctus, terna quasi confessione Creatorem suum prosecutus, atque adeo, juxta Dei providentiam, imo constitutionem, lapso tantopere Petro, velut opportuno memoraculo, *surdum conscientiæ verber & tristitiam* secundum Deum incutere debuerit. Prædixit nempe Servator, fore, ut priusquam ter Gallicinium audiatur, ter Petrus, quod adeo detestatus erat, designet. Scilicet, seu quia, juxta *Democritum* apud *CICERONEM*, *depulso de pectore & in omne corpus diviso ac modificato cibo, cantus edunt quiete satiati*; *qui quidem* (ut ait *ENNIUS*) *silentio noctis favent faucibus, rursum cantu plausuque premunt alas*, seu si alia potius subsit causa, servant galli stata tempora cantus nocturni. Præprimis vero *instantis signa canens dat Gallus Eoi*; unde non defuerunt, qui hinc horologiorum nocturnorum defectui compendium reperierunt. Præteriri etiam non potest, istam phrasin, *priusquam galli cantent*, reperiri apud profanos passim Authores. Ita *Comici* alicubi dicit *PERIPLECTOMENUS*: *Verum priusquam galli cantent*, *quæ* (uxor) *me somno suscitet.* Ita *SATYRICUS*:

Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.

Ita *ARISTOPHANES*: Ὅτι τὸ δεύτερον ἀλεκτρυὼν ἐφθέγγετο, &c.

Nodus est non dissimulandus. MARC. cap. 14:30.

14 : 30. habetur : *Priusquam bis cantet gallus, ter me abnegabis.* Et post primam abnegationem jam cecinisse dicit v. 68. At reliqui Evangelistæ simpliciter habent: *Antequam gallus cantet*, quem post tertiam demum abnegationem cecinisse memorant. Dicunt quidam cum THEOPHYLACTO, intelligi à Christo integrum gallicinium suis constans vicibus, quod non ante absolutum sit, quam & trina abnegatio. At vero, cum notum sit, cantum matutinum, qui fit circiter horam tertiam, omnium esse clarissimum, maximeque statum, distingui potest gallicinium in *secundarium*, quod diversimode per totam noctem auditur, & *primarium*, de quo dixi, quod & κατ' ἐξοχὴν ita appellari solitum est, ut facile patet ex Marc. 13 : 35. Quæ distinctio facile applicari potest.

§. VI.

Præter hoc gallicinium, Petrum, admisso lapsu, mox facie gratiæ Servator conversus aspexit, conversumque statim dedit; novum haud equidem habitum infundendo, sed pristinum loco motum restituendo. Hinc dicitur mox *recordatus* verbi Domini: *Abnegabis.* En! jam oblitus erat; Tractanda & memori figenda pectore tanta res erat: Sed tamen recordatur. Præterea עיני יהוה, *oculi* aspicientis ipsum *Domini* elicuerunt *ex oculis* Petri פלגי מים, *rivos aquarum*, ex aula enim se proripuit δακρυρροῶν. Non dixit: נואש ἀποκέκνοιται, conclamatum, *desperatum est*; non abivit ויחנק, καὶ ἀπήγξατο, *strangulatus est*, ut Judas; Sed salutaris contritio & pœnitudo post Deum, qua sibi videbatur *effusus velut aqua*, excussit oculis tristitiæ guttulas, quibus perfidum os lustravit; flevit enim πικρῶς, *amare*, totus erat in vultu dolor, & quiritationibus misti singultus, salientibus oculis, *expulso invisa die*, ad terram dejectis. לשלום מר לך מר, *in pacem tibi amara hæc amaritudo, Petre*, ברע פנים ייטב לב *cum*

cum tristatur facies, emendatur cor. Non, quod lacrymis proprie peccatum piaverit; istud enim, quam modo adiit, Christi mors retroacta efficacia efficere debuit; sed quod id demonstraverit. Et quia Deus את זה לעמת זה עשה *res ex adverso sibi respondere facit*, post resurrectionem, trinam quoque ex eo, eamque pientissimam, confessionem elicuit, qua se is Servatorem flagrantissimo, ceu vero ipse, ut omnia, sciat, amore complecti, prætereaque, tentante licet Domino: *Plusne quam cæteri?* conf. Matth. 26: 27. omnem arrogantiam, cæterorumque contemtum, dedidicisse liquidum fecit; Ut vel hinc agnoscas, cur Deus suorum lapsus permittat, nimirum ut ostendat, nihil non *malum sibi bonum esse,* dum *eo competenter utendo alicujus boni elicit effectum;* merito ita & sapienter BOETHIO judicante.

§. VII.

PETRUM intuendo, AUGUSTINI verba, *admoneri nos oportet, ne homo quidquam de humanis viribus fidat. Nam quid aliud pertinuit ad Doctorem Salvatoremque nostrum, nisi ut nobis nequaquam de se quenquam præsumere debere, in ipso primo Apostolorum demonstraret exemplo?* Atque adeo probe agnoscere, כי לא בכח יגבר איש, quod *nullus vir in viribus suis fortis est.* Non igitur ὑψηλοφρονεῖν, *altum sapere*, sed *timere* & *considerare nosmet ipsos, ne & nos tentemur*, sicque *cum timore & tremore operari*, seu *conficere*, *salutem nostram*; eoque magis Deum misericordiarum *porrectis in excelsa precibus* venerari, ut ipse annuat nos καταρτίσαι, στηρίξαι, σθενῶσαι, θεμελιῶσαι; & si in peccatum *labamur*, *manum nostram sustentet, ne collabamur*, sed ejus gratia, seriaque mox conversione

Remeemus illuc, unde non decuit prius
Abire: ———

Denique non ξενίζεσθαι, ὡς ξένου συμβαίνοντος, si & hodier-

diernis temporibus piorum permulti propter hostilem cum Petro *focum*, hoc est rogos & feralia pegmata, Christum abnegant. Fatendum, *immane esse scelus, sed occupatum*, & paradigma positum οἰκτιρμῶν Dei infinite adhuc majorum.

§. VIII.

Et non est, cur Romanus Pontifex, PETRI, si Diis placet, in universali dictatura, SUCCESSOR, comparationem cum *eodem Christum abnegante* subterfugiat; eo certe minus, quo dissimilior in cæteris; quin & in hoc, quod, cum Augustino, imo Salvatore teste, Petrum *non fides in corde, sed confessio in ore deficeret*, illum illa potius semper defecerit, hac quadantenus remanente; existat. Sed videamus. Quod enim dicit: כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא, *omnes qui fatigantur in me, non invenient iniquitatem in me, quæ sit peccatum*; hoc est, *eandem habere se, quam Christus infallibilitatem*, fide vix implicita credatur. Ille igitur, initio quidem ἀπὸ μακρόθεν Christum sequutus, ubi prope *fumum* vidit, ad id curas appulit, ut egregie calefieri, & efficere ut assiduo luceat igne focus, potius posset, quicquid interim de Christo fieret. Hinc negare eum necesse fuit. Factum id sensim, & colubrina cum astutia, malitia vero eo majori, quod sub colorato Christianæ Religionis mantelo latere voluit. Se *Caput Ecclesiæ, Episcopum Oecumenicum, non purum hominem* (sit ergo impurus) facere, vocare *Patrem & Doctorem omnium fidelium, Sponsum Ecclesiæ*, in omnia Christi officia se intrudere, ABNEGARE est CHRISTUM. Secus sentientes *anathematibus* & diris siderare, *Christum* est *ejurare*. Quod si inter Romanos Pontifices, qui Monothelitæ, qui Eutychiani, Arriani; qui *spurcissima*, omni impudentia fatente, *monstra, apotactici*, & *apostatici*; qui aperte athei, ut *fabulis* annumerarent, quicquid de Christo alii con-

fessi

fessi erant; qui venefici, qui egregii Cacodæmonis parippi fuerunt; in proscenium produci debeant, totidem compararent sacerrimi Apostatæ & Jovem lapidem jurantes, *se non nosse Christum.*

Ut vulgo insigni jam de nebulone feratur:
Tam malus est nequam, Christique inimicus & osor,
Ut fieri possit papa.———

Quid multis? nostris temporibus, quo glaucomate omnes percutere vult, appingendo sibi agni cornua, en ut segniter Draconicos sibilos, ungulasque celet! *Confidenter dicimus*, ita noti illi Fratres, non postremi Babylonicarum mercium clitellarii, *si articuli fidei ex sola Scriptura sint probandi testimoniis necessariis, articuli etiam necessarii sub ratione necessitatis; Reformatos in æternum non probaturos Divinitatem Salvatoris nostri Jesu, sub ratione articuli fidei & necessarii, sive terminis expressis Scripturæ, sive conclusione ex Scripturis deducta.* Confidenter quis reposuerit: Si hæc est mens Papæ, & vero est, jam *negat JESUM esse CHRISTUM*; quod enim negat demonstrari à Spiritu Sancto in scripturis, negat verum esse. Et quo pertinet, quod ita sævit, atrocissime omnium quidem his temporibus, * in eos qui Christum in sinceritate confitentur? Sed facile hinc patet, & ultro fatemur, quod Petro ex infirmitate lapso laureolam præripuerit; quippe de qua Pilato potius & Cajaphæ & nullo non carnifici, imo Satanæ controversiam facit; eo magis quod, pro gratioso vultu, quo Petrum Servator aspexit, huic cornea fibra sit, ut dicat: הסתיר פניו בל ראה לנצח *avertit faciem suam, nunquam videbit.*

* An. 1686. seqq. quibus Persecutio Gallica quam maxime recruduit, & in immanes furores erupit. V. Mr. CLAUDE, les Plaintes des Protestans, cruellement opprimez dans le Roiaume de France, p. 42-66. Conf. HEIDEGGERI nostri Acerr. Philol. p. 811-816. J. J. H.

* *

MANTISSA.

Catalogus reliquorum Scriptorum

GOTTHARDI HEIDEGGERI,

Quæ in lucem prodierunt.

1. Apollo Auricomus; oder Schutz-Rede der Schönen Haare, vor den beschriebnen Vätern gethan, mit hastiger Feder aufgefangen, und dem curiosen Leser zu Nutz und Lust aufgetragen, durch Winckelriedt. Zu Irgendshausen 1692. 12. Bogen 7.
2. Neu-geflochtene Zucht-Ruthe; mit welcher Pater Fr. Rodolphus von Schweitz, gewester Guardian der Capucineren zu Näfels, von wegen seiner den Evangelischen Glarneren gäntz unfürsichtig und wider Gelübd gegebnen 15. guten Räthen, zu wolverdienter Pœnitenz, und andern Kloster-Brüdern zu heilsamer Wahrnung, gemäß der Apostolischen Constitutionen mortificiert wird, durch Fr. Hilarium Stauppizium, S. Inquisitionis Famulum. 1696. 8. Bogen 7½.
3. Mythoscopia Romantica, oder Discurs von den so benannten Romans; das ist, erdichteten Liebes-Helden- und Hirten-Gedichten; von dero Ursprung, Einrisse, Verschiedenheit, Nutz- oder

Schäd-

Schädlichkeit; samt Beantwortung aller Einwürffen, und vielen besondern Historischen und andern anmüthigen Remarques. Zürich, bey David Geßner, 1698. 8. Bogen 18. Vindicias hujus libri contra Censuram *Eckhardi & cujusdam Anonymi* vid. in Cl. Authoris Acerra, p. 520. Apophoret. p. 91. & kleinere Schrifften / p. 10-27.

4. Prytaneum Sacrum ; oder grundliche Verhandlung der zwischen den Reformierten und Päbstischen schwebender Haubt-Streit-Frag, betreffend den Richter in spänigen Glaubens-Sachen : begreiffet zugleich eine vielfältige Verthädigung der heiligen Schrifft / wider allerhand Schmähworte, damit die Römische Mönch, sonderlich neulich Capuciner Rodolff von Schweitz, in seinem an die Evangelischen Eydgnossen ohnveranlasset abgelassenen gifftigen Tractat, selbige aus dem Richters-Thron lupffen wollen ; samt einer Vorred, darinn, aus Anlaß jetziger Zeit dem Teutschen Leser Bericht gegeben wird von denen Päbstlichen Jubel-Jahren, 1700. 8. Bogen 20.

5. *Apophoreta Moralia* ; sive *Desid. ERASMI de Civilitate* Libellus elimatus cum Commentariolo ; cui adjuncti sunt *Trochisci Socratici*, sive selectæ veterum & modernorum quorundam Argutiæ Ethico-Politicæ. Tig. typis Gessn. 1707. 12. pl. 14.

6. Die Leyr Tyri, d. i. Altfränckische Possen, mit welchen P. Rudolff Gasser in seiner vor wenig Monaten außgegebenen schmähsüchtigen Warheits-Sonne, die Heil. Schrifft, wahre Religion, und eigne Löbl. Römisch-Catholische Obrigkeiten ins Koth zu dantzen, hingegen das Mönchische Babylon auf-

zubauen oder aufzuzauberen trachtet: Verdienstmäßig zerschmettert und abgefertiget von J. C. A. Anno 1707. 8. Bogen 22.

7. *Homilia* Sanctiss. D. N. *CLEMENTIS XI. Pont. Max.* habita nuper Natalitiis, Anno 1707. & in eam *Variæ Lectiones, Conjecturæ & Scholia*, per R. P. F. *NICOLAUM TORNESIUM.* Coloniæ apud Petrum Marteau. 8. pl. 5.

8. *Acerra Philologica* Nova, Repurgata, Aucta, das ist: Sieben-Hundert merckwürdige Historien und Discursen; Theils aus denen vorigen Editionen der so genannten Acerra Philol. und ihren Zusätzen außgelesen, verbessert, mit vielen Anmerckungen bereichert; Theils aber von neuem (an statt zuruck gelaßner sehr vieler unphilologischer Schmiereregen,) aus den besten Scribenten hinzugefüget; und also eingerichtet, daß solche den Liebhaberen der Gelehrsamkeit des Alterthums, der Mythologie, der Geschichten, der Sittenlehr, und mancherley Discurs-Materien, so wohl ergötzlich, als erbaulich seyn können: Nebend-Stunden G. Heideggers, Inspect. Colleg. Abbat. Zürich, in der Geßnerischen Truckerey 1708. 8. Bogen 63. recusa ibidem 1735. Vid. Helvetische Bibliothec. St. 2. p. 280. 281.

9. Delicio *Holzhalbiano* heu! erepto Cupressus & Grat. Monum. statutum. Tig. 1709. 4. pl. 1.

10. *L. L. Manuductor Practicus*; seu *Vocabularium*, tribus partibus Voces Latinas usitatissimas, una cum phrasibus & proverbiis quamplurimis ita exhibens & tractans, ut simul & variæ constructionis probatissima Exempla, & Sacræ, moralis, politicæ, &c. Sapientiæ suavissima saluberrimaque complectatur Semina: *Jussu & Consil. Superior.* in usum Scholasticæ Pubis, imo omnium, qui studia latina jucunde recolere volent, adornatum. Tiguri, ex Typographeo Bodmeriano, 1709. 8. pl. 27.

11. Mer-

11. Mercurius Historicus, oder kurtze monatliche Erzehlung, was sich durch das gantze 1710. Jahr in Europa und andern Welt-Theilen in Kriegs- und Friedens-Sachen, auch in der Natur und Freyen Künsten neues zugetragen; mit nutzlichen und ergetzlichen Anmerckungen aus der Historie, Politic, Erd-Beschreibung, und anderen Künsten und Wissenschafften durchspicket; samt einer Zugab der vornehmsten monatlich ans Liecht kommender Bücheren, und behörigen Register. Die 4. ersten Monat, 1710. 12. Bogen 14.

12. *Recreationes Sacræ. Pars prior*, complectens *Ideam Christianæ Honestatis*, repetitam ex Ephes. 4. & 5. Capp. Tiguri, impensis Joh. Finsleri, Bibliop. 1711. 8. pl. 23.

Pars posterior, complectens: Orationem publ. *de Naziræis V. T.* Prælectiones publ. V. *de Raptu & Scolope Pauli.* Prælect. IV. *de Creatura Gemente & Paralogisten explosum*, seu animadversiones in Syllogismum quendam Pontificium noviter recoctum. &c. Tiguri, impensis Johannis Finsleri, Bibliop. Typis Schaufelberg & Christoph. Hardmejeri. 1711. 8. pl. 17.

13. **Gotthard Heideggers**, kleinere Teutsche Schrifften. Nemlich: Schutzrede der rothen Haare. (Apollo Auricomus.) Lobschrifft des Tabacks, (an Hrn. Theodor Zwinger, M. D. und Prof. in Basel, qui *Theatro* suo *Botanico* inseruit, pag. 991 - 995.) Oden und Uberschrifften. Salernitanische Schule. (extat etiam in D. Zwingers sicherm und geschwindem Artzet. Edit. 1703. & seq.) Nebst einer Lustschrifft von den Vortheilen des Jungfrauen-Standes, mit critischen Vorreden und Nachrichten. Zürich, 1732. Drucks Marx Rordorff, (in Officina Orelliana.) 8. Bogen 22.

VI. *No-*

VI.

Nova Literaria Helvet.

1. Historische und Chronologische Nachricht, von dem richtigen Maaß des Jahrs, nach welchem die Zeiten der Welt gerechnet werden; Samt der in der Kirchen von Zeit zu Zeit entstandenen Feyr- und Fest-Tagen; Von Johann Jacob Zehender, Diener des Heil. Evangelii, und Pfarrhrn. in dem Grossen Münster zu Bern. Gedruckt zu Bern, bey Emanuel Hortin. 1738. 8. Bogen 30. Liber hic pari eruditione & claritate scriptus, ratione simplicissima ad cognitionem chronologiæ sacræ lectorem deducit, atque plurima difficilia S. Scripturæ loca ita explanat, ut ejusdem lectionem Doctissimus Auctor non minus jucundam quam utilem reddat.
2. Disquisitiones II. De eo quod certum & incertum est in historiis antiquioribus; quarum primam Præside V. Cl. *JAC. CHRISTOPHORO BECKIO, Histor. Prof. P. in Academia Basileensi* defendit *Joh. Balthasar Philibertus*, Basil. Magist. Candid. die 2. Maii 1738. Alteram vero *Joh. Rodolphus Hummel*, Basil. Magist. Candid. die 20. Maii 1738. pl. 4.
3. Dissertatio Juridica Inauguralis de Recusione librorum furtiva, zu teutsch, dem unerlaubten Bücher-Nachdruck; quam pro capessendis summis in utroque Jure Honoribus menseOctobri 1738. defendit *JOH. RODOLPHUS THURNEISEN*, *Basileensis*. pl. 5.
4. Disquisitio Philosophica, de statu hominum originario; Quam Præside *EMANUELE WOLLEBIO*, *J. U. D.* Defendit *Joh. Jac. Ulricus*, Basil. Mag. Cand. Basileæ die 23. Maii 1738. pl. 2.
5. Cogitationes Subitariæ de Pœnis, jure naturali licitis vel illicitis, quas Præside V. Cl. *JOH. RODOLPHO ISELIO*, J. U. D. publice defendit die 16. Maii 1738. *Joh. Deucher. Basil*, Auctor. pl. 4.

6. Thesium Philosophicarum Collectio III. Quam Præside V. Cl. *JOH. BALTH. BURKARDO*, *Philos. Prof. P.* defendit *Johannes Stebelinus*, Mag. Cand. Basileæ die 30. Maii 1738. pl. 1.

7. Disquisitio Philosophica de Jure Victoriæ, quam Præside V. Cl. *ANDREA WEISSIO*, *Jur. Nat. & Gent. Prof. P.* defend. *Joh. Jac. Merianus*, & *Joh. Henr. Burcardus*. Mag. Cand. Basileæ die 2. Junii 1738. pl. 3.

8. Dissertatio inauguralis Physico-Medica de *Risu*, quam pro gradu doctoris consequendo, publico examini submittebat *FRIDERICUS LUPICHIUS*, Helveto-Bernas. Habita Basil. die 7. Oct. 1738. pl. 4.

9. Laudatio Funebris consecrandæ Memoriæ Viri incomparabilis, plurimum Venerandi, ac singularis Eruditionis Laude Celebratissimi JACOBI CHRISTOPHORI ISELII, SS. Theol. Doct. Controv. & Locor Commun. Profess. Academiæ Basileensis, à Bibliotheca, Regiæ Gall. Inscription. & Elegant. Literarum Acad. Socii Honorarii, ad d. XV. Kal. Octob. M DCC XXXVIII. pro Splendidissima Illustrium Virorum Concione recitata à JOH. RUDOLPHO ISELIO, J. U. D. Facult. Jurid. Bas. Assessore, Sereniss. Domus Bada-Durlac. à Consil. Aul. Reg. Berol. Scient. Acad. Socio. Typis Joh. Henrici Deckeri, Acad. Typograph. Fol. pl. 20.

10. Joh. Georg Altmanns, Heilige Reden über wichtige Warheiten der Lehre unsers Heylands, gehalten in dem Grossen Münster zu Bern. Erster Theil, Zürich bey Heidegger u. Comp. 1739. 8. Bog. 21

11. DAVIDIS LAVATERI, Philos. Prof. Ord. Theses Philosophicæ. Defend. Diethelmo Meisio. Tig. ex Offic. Heidegg. 1738. 4. pl. 1.

12. JOH. JAC. ZIMMERMANNI, S. Theol. Prof. Disquisitionis Historicæ & Theologicæ *de Visionibus*, quæ primis quatuor post Christi & Apostolorum excessum Seculis, Christianis quibusdam contigisse dicuntur, *Pars Posterior*. Respondente Joh. Rod. Huldrico, V. D. M. Assum. Johanne Faesio, S. Theol. Stud. Tiguri, ex Officina Gessneriana. 1738. 4. pl. 10.

13. Gottselige Gemüths-Beschäfftigung vor- bey- und nach Haltung des Heil. Nachtmahls des HErrn; aus dem 23. Psal. durch Johannes d'Outrein, Diener des Heil. Evangeliums zu Amsterdam. Nunmehro aus dem Nider-Teutschen ins Hoch-Teutsche übersetzt; Samt einem Anhang einiger Fest- und Nachtmahls-Gebättern. St. Gallen, in Verlag Bartholome Anhorns, 1738. 8. Bogen 35.

14. Johann Jacob Ulrichs, Treu-gewesenen Dieners am Wort Gottes

Gottes in dem Wäysenhauß zu Zürich, Prof. Ethices und Juris Nat. Die letsten Reden des am Creutz sterbenden Hertzogen des Lebens; In verschiedenen Predigten verfasset, und auf Verlangen dem Druck überlassen. Zürich bey Heidegger und Comp. 1738 Med 8.

15. Des Lehrns-begierigen und Andächtigen Landmanns getreuer Wegweiser; Zur Beförderung der Ehre Gottes, und gemeinen des Landes Nutzen ans Liecht gestellt von Joh. Casp. Nägeli, Pfr. im Fischenthal, Zürich bey Heidegger u. Comp. 1738. 8. Bog. 26.

16. Jacob Lauffers, Prof Eloq. & Histor. genaue und umständliche Beschreibung Helvetischer Geschichte, aus den bewährtesten Verfassern der alten und neuen Historien, und darzu dienenden Urkunden zusammen getragen. Achtzehender Theil, (An. 1653 - 1657.) bis zum Ende des Rapperschweiler-Krieges. Zürich, verlegts Conrad Orell und Comp. 1738. 8. Bogen 23. Sub hujus Tomi finem Narrationis filum, quod Cl. *Lausferi* præcocia Fata abruperant, non nihil continuare cœpit Cel. Tempe nostræ Editor J. G. A.

17. Beyträge zu Jacob Lauffers Geschichten der Schweitzer. 4. Voll. 8. Zürich, bey Conrad Orell und Comp. 1739.

18. Das erläuterte Zeugnuß der Warheit, rc. Durch Daniel Wille. Franckfurt und Leipzig 1738. 8. Bogen 26.

19. Christlicher Zeitvertreib; oder kurtze und grundliche Anleitung, wie ein jeder Handwercks- und Baursmann, Dienst und Taglöhner, in der Forcht und Gegenwart Gottes arbeiten solle, um sich desselben Beystands, Schutz und Segens nach Seel und Leib zu trösten. Zum viertenmahl aufgelegt, mit einer Vermehrung von Betrachtungen u. Seuffzern über die Wolthaten JEsu. Zürich, bey Joseph Lindinners seligen Wittwe. 1738. 12. Bogen 6.

20. Grundriß der Lehre der Warheit, die da ist nach der Gottseligkeit; In kurtzer Erklärung des kleinern Züricherischen Catechismi; Zusammen getragen von einigen für die Erbauung der Jugend sorgfältigen Freunden Stein. 1738. 12. Bogen 14.

21. Musicalisches Halleluja; oder schöne und geistreiche Gesänge, mit neuen und anmuthigen Melodeyen bekleidet, rc. in Druck übergeben von Joh. Caspar Bachofen, V. D. M. & Cant. Schol. Abbatiss. Dritte, vermehrte und privilegierte Auflag. Zürich, bey Joh. Heinrich Bürckli 1739. Median 8. Bogen 45.

22. Urim und Thummim, rc oder Religions-Gesprächen, Achter Theil. 8. Vid. sup. p. 358.

23. Glaubens-Waag, nach der Richtschnur des Heil. Worts Gottes gerichtet; mit welcher die wahre Evangelische Religion gegen der Widerwärtig-Päbstlichen gehalten, zugleich aber auch erwisen wird, was massen das Gewicht der ewig-göttlichen Warheit bey der Evangelischen, und

und nicht bey der jetzig-päbstlichen Kirchen bestehe, (samt einer Zugab und Anhang.) Zürich, bey Joh. Heinrich Bürckli 1738. 8. Bogen 13.

24 Die Herrliche Wunder, welche Gott in der vor hundert Jahren an der Gemeinde Haag in der Herrschafft Sax geschehenen sel. Reformation gethan, daß er sie aus der Finsternuß zu dem Liecht des Evangeliums beruffen. In zweyen den 11. und 18. Augstm. 1737. gehaltenen Betrachtungen, vorgestellet von Caspar Thomann, Pfr. beyder Gemeinden Saletz u. Haag. Zürich, bey Heinrich Bürckli, 1738. 8. Bog. 6.

VII.
ELENCHUS DISSERTATIONUM, &c.
TOMI TERTII.

Sectio I.

Sectio II.

Sectio III.

Sectio IV.

